

Henryk Sienkiewicz

A kislovag

Regény

Fordította: Mészáros István

BEVEZETÉS

A magyar háború után megtörtént Andrzej Kmicic uram esküvője Aleksandra Billewiczówna leányasszonnyal, s ugyanakkor készült házasságra lépni a Köztársaság egy másik hírneves és érdemes gavallérja, Jerzy Michal Wolodyjowski uram, a laudai zászlóalj ezredeskapitánya, Anna Borzobohata-Krasienska kisasszonnyal.

Ámde elháríthatatlan akadályok merültek fel, amelyek az esküvőt késleltették, halogatták. Borzobohata leányasszony Jeremi Wisniowiecki herceg özvegyének, Gryzelda hercegasszonynak a neveltje volt, s így a hercegasszony engedelme nélkül nem akart az oltár elé járulni. Michal uram tehát, a nyugtalan idők miatt, kénytelen volt menyasszonyát Wodoktyban hagyni, hogy aztán ő maga menjen el Zamoscba a hercegasszony hozzájárulását és áldását kikérni.

Csak hogy nem járt szerencsével. A hercegasszonyt nem találta Zamoscban, mert a fia neveltetése végett Bécsbe utazott, a császári udvarhoz.

A kitartó lovag oda is utánament, ám bár ez igen sok idejét elvette. Ott aztán szerencsésen végére járt a dolgainak, s jó reménységgel tért vissza hazájába.

Odahaza azonban nyugtalan állapotok várták, a vitézek konföderációkba tömörültek, Ukrajnában még most is tartottak a lázadások, a keleti határ felől sem aludt még ki a tűzvész, új hadakat állítottak hát talpra, hogy legalább némiképpen fedezzék a határokat.

Mielőtt tehát Michal uram, hazafelé menet, Varsót elérte volna, már várt rá a rutén vajda utasítására nevére kiállított toborzóparancs. Mivel pedig úgy vélekedett, hogy a haza dolga mindenkor előbbre való a privátánál, a gyors menyegző tervét tehát elejtette, s nyomban elindult Ukrajnába. Ott hadakozott néhány esztendeig, alig jutván annyi alkalmas időhöz, hogy itt-ott egy-egy levelet menessen szerelmetes kisasszonyának, hiszen folytonos tűzben, kibeszélhetetlen fáradozások és munka közepette teltek napjai.

Később követségben járt a Krímben, majd kitört ama szerencsétlen Lubomirski-féle belháború, melyben a király oldalán vitézkedett a gyalázatos áruló ellen, végül pedig Sobieski uram pálcája alatt újra Ukrajnába indult.

Növekedett is a lovag híre-neve, úgyhogy országszerte a Köztársaság első vitézének tartották, ámde esztendei súlyos gondok, sóhajtozás és epekedés közepette teltek.

Végre eljött az 1668-ik esztendő, mikor is kastellán uram parancsára szabadságra bocsáttatván, a nyár elején elment szíve leánykájáért, s vele együtt Wodoktyból Krakkóba igyekezett.

Gryzelda hercegasszony ugyanis a császári birodalomból már hazaérkezett, s Krakkóba invitálta őket lakodalomra, megígérvén, hogy ő maga vállalja az örömanya tisztét.

Kmicicék egyedül maradtak Wodoktyban, nem is remélve, hogy hamarosan hírt halljanak Wolodyjowskiról, különben is teljesen lefoglalta őket a Wodoktyba ígérkező kicsiny vendég. A Gondviselés ugyanis eddigelé megtagadta tőlük a gyermekáldást, s csak most jött a változás, amelyre terjes szívükből vágytak.

Rendkívül termékeny volt ez az esztendő. A gabona oly bő termést hozott, hogy a csűrökbe be sem fért, s az országot szélében-hosszában szinte elborították az asztagok. A háború pusztította vidékeken a fiatal fenyőerdők egy éjszaka többet növekedtek, mint máskor két év alatt. Az erdőkben elszaporodott a vad, bőven termett a gomba, a folyókban nyüzsgött a hal, mintha a föld termékenysége áterjedt volna a rajta élő mindenféle teremtményre.

Wolodyjowski barátai mindezt kedvező előjelnak vélték házasságára nézve, ámde a sors másképpen határozott.

I. FEJEZET

Egy verőfényes őszi napon árnyékos lugasában ült Andrzej Kmicic uram, ebéd utáni mézborát iszogatva. A vadkomlóval befutott rácson át feleségét nézegette, amint a lugas előtt sétált a szép tisztára söpört úton.

Rendkívül szép asszony volt, a haja szőke, arca derűs és szinte angyalian bájos.

Lassan, óvatosan lépkedett, s szinte sugárzott róla az áldott állapotához illő komolyság.

Andrzej Kmicic uram csak nézte, nézte, s tekintetéből túláradó szerelem sugárzott. Minden mozdulatát olyan hűséges ragaszkodással követte, akár a kutya gazdája lépteit. Olykor-olykor el is mosolyodott, s meg-megpödörte bajuszát nagy gyönyörűségében.

Ilyenkor arca afféle duhaj kifejezést öltött. Látszott rajta, hogy született katona, s nagy tréfacsináló lévén, legénykorában sok csínyt követhetett el.

A kert csendjét csak a lehulló érett gyümölcs huppanása és a rovarok zümmögése zavarta meg. A derűs idő tartóssá vált. Szeptember eleje volt. A nap már nem perzselte valami erősen, de azért még bőven ontotta arany sugarait, megcsillantak a vörös almák a sárguló falevelek között, oly sűrűn töltve meg az ágakat, hogy szinte teljesen elborították a fákat. A szilvafák ágai hajladoztak a hamvas gyümölcs súlya alatt. A vénasszonyok nyarának előhírnökei, az ökörnál foszlányai, az ágakhoz tapadva lágyan lengedeztek a szellő rezdülésére, mely olyan könnyed és gyengéd volt, hogy még a faleveleket sem zizegtette meg.

Talán ez a verőfényes idő is hozzájárult, hogy Kmicic ábrázata egyre derültebb lett. Végül egyet hörpintett a mézborból, s így szólt feleségéhez:

- Jöszte ide, Olenkám! Mondanék valamit.

- Csak olyat ne, amit nem szívesen hallgatnék.

- Istenemre, nem! Addsa a füledet!

Azzal átölelte az asszony derekát, bajuszát a hajához érintve súgta a fülébe:

- Ha fiú lesz, hadd legyen Michal.

Az asszony elfordította kissé piruló arcát, s súgva felelte:

- Azt ígérted, nem leszel ellene, hogy Heraklius legyen a neve.

- Mert látod... Wolodyjowski kedvéért...

- Nem előbbrevaló-é a nagyapa emléke?

- Ki nekem jótevőm is... Hm! Ebbiz igaz... De a második Michal lesz. Nem lehet másképpen!

Olenka felkelt, s szabadulni szeretett volna Andrzej uram karjaiból, de az még erősebben magához ölelte, s csókolgatni kezdte a száját, a szemét, egyre csak azt hajtogatva:

- Ó, én egyetlen kincsem, én édes szerelmem!

Beszélgetésüket a szolgálégény zavarta meg, aki most tűnt fel a kerti út végén, s gyors léptekkel közeledett a lugashoz.

- Mit akarsz? - kérdezte Kmicic, feleségét elengedve.

- Charlamp úr van itt, s odabent vár a belsőházban - felelte a legény.

- Ímhol jön ő maga is! - kiáltott fel Kmicic, a lugas felé közeledő férfiú láttára. - Istenem, mennyire megőszült a bajusza! Isten hozott, barátom uram, kedves öreg cimborám!

Azzal már ki is ugrott a lugasból, s tárt karokkal, futva igyekezett Charlamp uram elé.

Charlamp azonban előbb mélyen meghajolt Olenka előtt, akit hajdanában gyakran látott a vilnai hercegvajda kiejdanyi udvarában, azután az asszony kezét rengeteg bajuszához szorította, s csak ezek után vetette magát Kmicic karjaiba, s a lovag vállára borulva, keserves zokogásra fakadt.

- Az isten szerelmére, mi lelte kegyelmedet? - kérdezte a házigazda álmélkodva.

- Az Úr az egyiknek nagy boldogságot ad, a másiktól pedig megtagadja - hüppögte Charlamp.

- Bánatomnak okát azonban csak kegyelmednek mondhatom meg.

Itt Olenkára pillantott, aki megértvén, hogy a lovag öelötte nem akar beszélni, így szólt férjeurához:

- Küldök ki mézbort, most pedig magukra hagyom kegyelmeteket...

Kmicic maga után vonta Charlampot a lugasba, a padra ültette, s megkérdezte:

- Mi történt? Segítségre van szükséged? Reám úgy számíthatsz, akár Zawiszára!¹

- Velem semmi - mentegetőzött a vén harcos -, segítségre sincs szükségem, amíg ez a kéz forgatni tudja a kardot; de közös barátunkat, e Köztársaság legjelesebb lovagját kegyetlen bánat érte, s nem tudom, ha egyáltalán van-e még benne lélek.

- Krisztus sebeire! Wolodyjowskival történt valami?

- Vele! - nyögte ki Charlamp, s ismét megindult könnyeinek árja. - Tudja hát meg kegyelmed, hogy Anna Borzobohata leányasszony itthagya e siralomvölgyet.

- Meghalt! - kiáltotta Kmicic, mindkét kezével rémulten fejéhez kapva.

- Akár a madárka, akit a nyíl eltalált.

Pillanatnyi csend állt be, csak a lehulló almák huppantak nagyokat a földön, és Charlamp szuszogott egyre hangosabban, könnyeit fékezve. Kmicic pedig kezeit tördelve és fejét csóválva hajtogatta:

- Irgalmas Isten! Irgalmas Isten! Irgalmas Isten!

- Ne csodálkozzék kegyelmed könnyeimen - szólalt meg végre Charlamp -, mert ha a kegyelmed szívét a szomorú hír pusztá hallatára elviselhetetlen dolor² szorongatja, mit mondjak én, aki láttam halódását és barátunk minden emberi mértéket meghaladó szenvedését.

Jött a szolgállegény, kancsót és másik serleget hozva a tálcán, nyomában pedig Andrzejowa asszony, mert semmiképpen nem bírta legyőzni kíváncsiságát.

¹ Zawisza Czarny legendás hírű XIV-XV. századi lengyel lovag. A lovagi erények példaképe. A galambóci csatában Zsigmond magyar király szolgálatában török fogságba került, ahol 1428-ban meggyilkolták.

² Fájdalom.

Látva férjeura arcát, s rajta a mély fájdalmat, mindjárt megkérdezte:

- Minémű híreket hozott kegyelmed? Ki ne küldjetez innen, majd vigasztalom kegyelmeteket, vagy együtt sírok veletek, de netán valamelyes tanáccsal is szolgálhatok...

- Erre már a te fejedtől sem telik jó tanács - vélte Andrzej uram. - Ámde attól félek, hogy a nagy fájdalomnak netán az egészséged vallja kárát.

- Sokat elbír az én egészségem - ellenkezett Olenka. - Rosszabb bizonytalanságban élni...

- Anusia meghalt! - mondta meg Kmicic.

Olenka kissé elsápadt, s nehézkesen ereszkedett le a padra. Kmicic azt hitte, elájul, de a fájdalom erősebb volt, mint a váratlan hír hatása, úgyhogy sírva fakadt, mire a két lovag is követte példáját.

- Olenka - szólalt meg végre Kmicic, hogy felesége gondolatait más irányba terelje -, nem hiszed-é, hogy ő a mennyországban van?

- Nem az ő sorsát siratom én, hanem elvesztésén sírok, meg Michal uram nagy árvaságán. Mert ami az ő örökkévaló boldogságát illeti, szeretném, ha a magam megváltására lehetne annyi reményem, mint amilyen bizonyos vagyok az övé felől. Nem volt nálánál tisztesebb leányzó, jobb és becsületesebb szív!... Ó, én Anulkám, én drága Anulkám!...

- Én láttam elmúlását - szólt közbe Charlamp. - Ne adjon az Úr senkinek kevésbé istenes halált.

Erre csend lett, s mikor aztán könnyeik árja fájdalmukat is elmosta némileg, Kmicic megszólalt:

- Mondja el kegyelmed, hogymint volt e dolog, s a legfájdalmasabb részeket öblögesse le némi mézborocskával.

- Köszönöm - felelte Charlamp. - Iszom is itt-ott, ha kegyelmed is velem tart, mert a fájdalom nemcsak szíven, hanem torkon is ragadhatja az emberfiát, akár a toportyán, s ha megragadja, segítség híján bizony meg is fojthatja. Hadd kezdem hát az elején: Czestochowából baktattam hazai tájak felé, hogy öreg napjaimra valamiféle árendán megülvén, némi békességet kóstoljak. Megelégettem már a hadakozást, hiszen kölyökkoromban kezdtem el, s íme, már megöszült a bajuszom. Azért, ha semmiképpen nem bírnék veszteg megülni, majd csak bevonulok még valamelyik zászló alá; ámbár ezek a haza balsorsára és az ellenség örömére erigált³ vitézi konföderációk, s ama belháborúk immár végleg megutáltatták velem Bellona istenasszonyt... Én Istenem, a pelikán önvérével táplálja kicsinyeit, igaz, ámde e mi hazánknak már a vér is elfogyatkozott a kebeléből. Swiderski nagy katona volt... Az Úristen lásson törvényt felette!...

- Én drága Anulkám! - szakította félbe Kmicicowa asszony sírva. - Ha te nem lettél volna, ugyan mi lett volna velem meg mindnyájunkkal?... Védelmem volt és menedékem! Én édes Anulkám!

Charlamp, ezt hallván, ismét elbődült, de csak rövid időre, mert Kmicic megkérdezte:

- Wolodyjowskit hol érte kegyelmed?

³ Itt: megalakított.

- Ővele is Czesztochowában találkoztam, ahol pihenőt tartottak, mert fogadalmat tettek, hogy útközben oda zárándokolnak. Mindjárt el is mondta nekem, hogy innen kegyelmetektől Krakkóba igyekeznek, Gryzelda Wisniowiecka hercegasszonyhoz, mert az ő engedelme és áldása nélkül a leányasszony semmiképpen nem hajlandó megesküdni. A kisasszony akkor még egészséges volt, Michal uram meg vidám, akár a madár. „Íme - mondotta -, megadta az Úr az én jutalmamat minden törődésemért.” Dicsekedett is eleget (vigasztalja meg az Isten!), meg még csúfolódott is, mert - tudják meg kegyelmetek is - ezért a leányasszonyért mi hajdanában tengelyt is akasztottunk, no meg kardot is rántottunk volna egymásra. De hát hol van ő már, szegényke?

Itt ismét elbódult Charlamp uram, de csak rövid időre, mert Kmicic megint félbeszakította egy kérdéssel:

- Azt mondja kegyelmed, hogy egészséges volt? Hát honnan jött rá a baj olyan hirtelen?

- Az már igaz, hogy hirtelen. Marcinowa Zamoyska asszonynál lakott, aki akkor a férjeurával együtt szintén Czesztochowában mulatott. Wolodyjowski naphosszat a leányasszony szoknyáján ült, csak egy kicsit zsörtölődött a nagy késedelmezés miatt, mondván, hogy jó, ha esztendőre eljutnak Krakkóba, mert útközben mindenütt megmarasztalják őket. De csoda-e? Hiszen az oly híres-nevezetes katonát, amilyen Wolodyjowski uram, mindenki szívesen látja vendégül, s ha megkapta, fogva is marasztja. Engem is elvitt a kisasszonyhoz, tréfásan megfenyegetvén, hogy összekaszabol, ha elcsavarom a fejét... De hát Anusia leányasszony már mindenestül fogva belefeledkezett a lovag úrba. Olykor bizony nekem is összeszorult a szívem, hogy íme, az ember vénségére olyan egyedül maradt, akár a szeg a falban. No, sebj! Egyszer aztán egy éjjel csak berohan hozzám Wolodyjowski uram, nagy izgalommal. „Az Istenért, nem tud kegyelmed valahol a közelben egy medikust?” „Mi történt?” „Beteg. Senkit meg nem ismer!” Kértem, mikor betegedett meg, azt mondja, csak éppen most tudatták Zamoyska asszonytól. Késő éjszaka! Hol keresse az ember a medikust, holott csak a kolostor áll, a városban pedig több a rom, mint az ember? Végül találtam egy felcsert, de még az sem akart elmenni, úgyhogy a fokossal kellett egészen a házig taszigálnom. Ámde ott már jobban papra volt szükség, hogysem felcserre. Volt is már nála egy tisztos paulinus, aki imádságával visszahozta az öntudatát, úgyhogy felvehette a szentséget, és méltóképpen elbúcsúzhatótt Michal uramtól. Másnap délfelé már nem élt! A felcser azt mondta, valaki megetethette, ámbár ez nem lehet igaz, mert Czesztochowában a varázslatnak semmilyen hatalma sincsen. Ám hogy Wolodyjowski urammal mi volt, mit össze nem beszélt! Bízom benne, hogy az Úr Jézus nem rója fel neki, hiszen az emberfia bizony nem számol a szavaival, ha a fájdalom tépi... Higgyék el kegyelmetek, ha mondom (s itt Charlamp uram halkra fogta a hangját), káromlást szólott nagy búsulásában!

- Szent Isten! Káromlást? - ismételte meg Kmicic halkan.

- Ahogy kilódult a holttest mellől a pitvarba, onnan meg az udvarra, úgy tántorgott, akárha részeg lett volna. Ott aztán két öklét felemelve éktelen hangon kiáltozta: „Íme, ez hát az én jutalmam a sebeimért, a törődéseimért, a vérem hullásáért, a hazaszeretetéért?!... Egyetlen báránykám volt nékem (kiáltotta), s ezt is elragadtad tőlem, Uram! Fegyveres férfiút elejteni (mondotta), aki keményen járja ez világot (mondotta), méltó dolog Isten kezéhez, ámde egy ártatlan galambfiat megfojtani... azt megteszi a macska is, avagy a vércse, avagy a kánya... meg még...”

- Krisztus sebeire! - sikoltott fel Andrzejowa asszony. - Ne mondja tovább kegyelmed, mert még szerencsétlenséget hozol e házra!

Charlamp keresztet vetett, s folytatta:

- Azt hitte szegény feje, hogy megszolgált a jutalmát, s íme a jutalom! Hah! Az Isten a legjobban tudja, mit mivel, noha azt sem emberi értelem, sem emberi igazság fel nem mérheti! Most azért ama káromlások után megdermedt, és a földre bukott, a pap pedig elvégezte fölötte az ördögűzést, hogy valamiképpen belé ne menjenek ama tisztátalan lelkek, melyeket a káromlás odacsalogathatott.

- Aztán hamar magához tért?

- Vagy egy óra hosszat hevert ott, mintegy élettelenül, aztán magára lelve, visszatért a kvártélyára, de látni sem akart senkit. A temetésen aztán csak megszólítottam, mondván: „Michal uram, ismerj Istent!” Ő meg csak hallgat. Még három napig Czestochowában maradtam, mert sajnáltam őt magára hagyni, de mindhiába dörömböltem az ajtaján. Látni sem akart! Tusakodtam gondolataimmal, mitévő legyek, várjak-e ott az ajtajánál tovább is, avagy útra keljek?... Hogyan hagyjak ott egy embert, minden vigasztalás híján?! Mindazonáltal, látva, hogy semmit el nem érek, elhatároztam, hogy elmegyek Skrzetuskihoz. Hiszen ő a legjobb barátja, Zagloba uram pedig a másik; hátha megtalálják az utat a szívéhez, különösen Zagloba, aki éles értelmű férfiú, s tudja, kivel hogyan kell szólnia.

- S volt is kegyelmed Skrzetuskinál?

- Voltam, de az Úr itt sem adott szerencsét, mert ők mindketten, Zagloba urammal együtt, a kaliszi járásban vendégeskedtek Stanislaw százados úréknál. Senki nem tudta mikor térnek meg. Erre aztán, gondoltam magamban, amúgy is Zmudz felé visz az utam, betérek hát kegyelmetekhez, s nékem jótevőimhez, s elmondom, mi történt.

- Mindig tudtam, hogy derék gavallér kegyelmed - dicsérte meg Kmicic.

- Nem rólam vagyon itt szó, hanem Wolodyjowskiról - szerénykedett Charlamp. - S bevallom, fölöttébb aggódom miatta, hogy valamiképpen eszét ne veszítse...

- Az Isten megóvjá ettől! - fohászkodott fel Andrzejowa asszony.

- Ha megóvjá, akkor bizonyval habitus⁴ ölt ökelme, mert mondhatom kegyelmeteknek, ekkora fájdalmat, mióta élek, nem láttam... Pedig kár a vitéz katonáért, nagy kár!

- Miért volna kár? Hiszen Isten dicsőségét gyarapítja! - szólt közbe ismét Aleksandra asszony.

Charlamp csak a bajuszát mozgatta, és a homlokát dörzsölte.

- Hát, kegyelmes asszonyom, már akár gyarapítja, akár nem, számolják csak össze kegyelmetek, hány pogányt meg eretneket küldött ő a másvilágra, amivel az Úr Jézust meg az ő szentséges anyját sokkal jobban megörvendeztette, mint ezer pap a prédikációival. Hm! Méltó dolog ezen gondolkozni! Mindenki úgy szolgálja az Úr dicsőségét a legjobban, ahogyan tudja... Mert elhihetik kegyelmetek, a jezsuiták között van sok nálánál okosabb fej, de jobb szablya az egész Köztársaságban nem találhatik...

- Istenemre, igaz! - helyeselt Kmicic. - Nem tudja kegyelmed, ott maradt-e Czestochowában, vagy továbbment?

- Mikor én eljöttem, még ott volt. Hogy azután mit mívelt, nem tudom, csak annyit mondok, óvja meg az Isten minden betegségtől, vagy attól, hogy az öntudatát elveszítse, mert az ilyesmi gyakran együtt jár a desperatióval⁵. Magára maradt ottan, mindenféle segítség, rokonok, barátok és mindennemű vigasztalás híján.

⁴ Viselet; itt: szerzetesi öltözk.

⁵ Kétségbeesés.

- Óvjon meg a Boldogságos Szűz, azon a csodatévő helyen, hűséges bajtársam! - kiáltott fel hirtelen Kmicic. - Aki annyi jót tettél velem, hogy az édestestvérem sem tehetett volna többet!

Andrzejowa asszony mélyen elgondolkozott, s hosszú ideig tartott a néma csend, míg végül felkapta szőke fejét, s így szólt:

- Emlékszel-e, Jedrek, mennyi hálával vagyunk adósai?

- Ha elfeledném, az ebektől kellene szemet kölesönkérnem, mert a magaméval ugyan nem mernék tisztességes emberek szemébe nézni!

- Jedrek, te nem hagyhatod őt magára.

- Hogyan?

- Menj el hozzá!

- Íme a tisztas asszonyi szív, íme a jóságos úrnő! - kiáltott fel Charlamp, elkapva s csókjaival borítva Olenka kezét.

Ám Kmicicnek nem volt kedvére a tanács, így felelt hát, fejét csóválva:

- Elmennék én utána a világ végére is, de... hiszen tudod... ha egészséges volnál, nem mondom... de hát... hiszen tudod! Isten mentsen valamiféle ijedelemtől avagy viszontagságtól... Elszáradnék a nyugtalanságtól... A feleség a legjobb barátnál is elébbvaló... Szánom én Michal uramat... de... hiszen tudod!...

- A laudai atyák oltalma alatt maradok itt. Itt most békesség vagy, meg aztán én sem ijedek meg a magam árnyékától. Isten akarata nélkül egyetlen hajam szála sem hull le... Ott pedig Michal uramnak netán segítségre vagy szűksége...

- Hej, bizony, bizony! - helyeselt Charlamp.

- Hallod, Jedrek? Én egészséges vagyok. Senkitől sem érhet sérelem... Tudom én, hogy nem alkalmas most útra kelned...

- Inkább támadnék álgyukra főzőkanállal! - vágott a szavába Kmicic.

- Úgy véled, ha honn maradsz, nem lesz keserűségedre, valahányszor eszedbe jut, hogy cserbenhagyta a barátodat? Meg aztán az Úristen is könnyen megvonhatja tőlünk az áldást, igazságos búsulásában.

- Szeget ütöttél a fejembe, asszony. Azt mondod, eljátszhatjuk az áldást? Ettől magam is félek!

- Az olyan barátot, amilyen Michal uram, szent kötelesség megsegíteni.

- Szeretem én Michal uramat teljes szívemből. Hiába!... Ha menni kell, hát minél előbb, mert minden óra drága! Megyek is az istállóba... Az élő Istenre, hát csakugyan nincs itt más segítség? Az ördög vitte el azokat is Kaliszba! Hiszen nem magamról van itt szó, hanem rólad, én édes kincsem! Szívesebben elvesztegetném minden vagyonomat, hogysem egyetlen napot nélküled töltsék. Ha azt mondaná valaki, hogy nem a közügyekért hagylak magadra, a kardomat markolatig döfném belé. Azt mondod: kötelesség? Legyen hát! Eb, aki húzódozik! Ha másról volna szó, nem Michalról, el nem mozdulnék tőled!

Azzal Charlamphoz fordult:

- Jöszte velem az istállóba, barátom uram, felkészítjük a lovakat. Te meg, Olenkám, málháztass nékem. Valamelyik a laudaiak közül vigyázza majd a cséplést... Charlamp uram, neked meg legalább két hétig itt kell maradnod, vigyázz a feleségemre. Hátha itt a környéken is akadna valami alkalmas árenda? Vegyed Lubiczot, he? No, gyere az istállóba! Egy óra múlva indulok! Ha kell, hát kell!...

II. FEJEZET

A lovag csakugyan még napnyugta előtt elindult, s felesége könnyekkel búcsúztatta, meg a kereszttel; benne a szent fa mestermunkával aranyba foglalt szilánkjai. Minekutána pedig Kmicic uram még a régi időkben megszokta a gyors menetelést, most hát elindulván úgy vágatott, mintha legalábbis zsákmánnyal menekülő tatár hordát kellene elérnie.

Wilnót elérve, Grodno és Bialystok felé vette útját, onnan pedig Siedlcébe igyekezett. Lukówon áthaladva megtudta, hogy Skrzetuski uraimék a gyermekekkel és Zaglobával egyetemben már az elmúlt napon hazaindultak Kalisz vidékéről, elhatározta hát, hogy betér hozzájuk, mert ugyan kivel tudta volna jobban meghányi-vetni Wolodyjowski megsegítését, ha nem velük? Nagy örömmel, de egyben álmélkodva fogadták, ámde örömük könnyhullatásba keseredett, amint megtudták, miben fáradozik. Zagloba uram egész nap nem bírt megnyugodni, s a tó partján oly keserves sírást mívelt, hogy - amint később maga mondta - a tó annyira megáradt, hogy meg kellett nyitni a zsilipeket. Mikor azonban jól kisírta magát, mindjárt az eszt kezdte köszörülgetni, a tanácskozáson meg már így adta elő tervét:

- Jan nem mozdulhat innen, mert beválasztották a kapturba⁶, ott pedig lészén dolga bőven, hiszen ennyi háború után rengeteg itt a nyughatatlan lélek. Amit pedig Kmicic uram ökegyelme mond, abból kitetszik, hogy arra felénk a gólyák az idén Wodoktyban telelnek, fontos funkciójuk⁷ lévén, melyet teljesíteniük kell. Nem csoda hát, hogy így állván a dolgok, nem alkalmas kegyelmednek útra indulnia, kivált, hogy nem tudni, meddig tarthat ez az utazás. Derék szívre vall, hogy eljöttél, de hogy őszinte legyek, megmondom: fordulj vissza, mert Michal uramnál igen közel álló lélekre vagyon szükség, aki nem veszi szívére, ha ráripakodnak, s netán látni sem akarják. Patientia⁸ kelletik ott, meg nagy tapasztalat, kegyelmed pedig csak jó barátja vagy Michalnak, s az ilyen esetekben az non sufficit.⁹ Ne haragudjék kegyelmed, de magad is elismered; hogy Jan meg én régebbi barátai vagyunk, s több viszontagságban volt vele együtt részünk. Édes Istenem! Hányszor mentettük ki egymást halálos veszedelemből, ő engem, én meg őt!

- Hátha lemondanék deputátus¹⁰ tisztemről? - vetette fel Skrzetuski.

- Az közszolgálat, Jan! - figyelmeztette Zagloba keményen.

- Isten látja a lelket - folytatta Skrzetuski gondterhelten -, hogy Stanislaw atyámfiát őszintén, testvérként szeretem, de Michal közelebb állt a szívemhez.

- Nékem még a vértestvéremnél is kedvesebb, annyival is inkább, mert testvérem sosem volt. Nincs arra való idő, hogy az érzelmeink felől vetekedjünk! Látod, Jan, ha ez a szerencsétlenség csak most érte volna Michalt, magam mondanám, engedd át a kapturt a hóhérnak, te meg siess hozzája! De számoljuk csak, mennyi idő telt el azóta, amíg Charlamp uram Czestochowából a Zmudzba, Andrzej uram meg onnan ide eljutott. Most nemcsak arra van szükség, hogy Michalhoz siessünk, hanem ott is kell maradni, nem elég vele együtt sírni, hanem vigasztalással, rábeszéléssel kell segíteni, nemcsak az Úr Jézust példaképpen eléje

⁶ Különleges ítélőszék a trónszünet idejére.

⁷ Itt: feladat.

⁸ Türelem.

⁹ Nem elég.

¹⁰ Küldött, követ.

állítani, hanem értelmét és szívét ízes tréfákkal felvidítani. Tudjátok-e már, kinek kell mennie? Nekem, és megyek is! Isten engem úgy segéljen! Ha megtalálom Czestochowában, elhozom ide, ha nem találom ott, akár Multanyba is utánamegyek, s addig el nem hagyom a kutatást, amíg egy csipetnyi burnótot a saját erőmből az orromhoz bírok emelni.

A két lovag, ezt hallván, már ölelgette is Zagloba uramat, ő pedig szörnyen megindult, nemcsak Michal uram nagy szerencsétlenségén, hanem a saját törődésein is, melyek majd most következnek reá. Így hát patakokban omlott a könnye, s mihelyt megelégette az öleléseket, így szólt:

- Csak Michalért ne hálálkodjatok nekem, mert ti sem álltok közelebb hozzám, mint én!

- Nem Wolodyjowskiért hálálkodunk mi - mondotta Kmicic -, hanem kőből való vagy már nem is emberi szíve lenne annak, akit meg ne indítana kegyelmednek ez a nagy készsége, meg ama hajlandósága, amely, ha a jó barát rászorul, semmi fáradságra nem tekint, és saját hajlott korával sem törődik. Másoknak ilyen korukban már csak arra vagyunk gondjuk, hogy a befűtött kandalló előtt elüldögélhessenek, kegyelmed pedig úgy beszél erről a hosszú útról, mintha az én koromban avagy a Skrzetuski uraméban volnál.

Zagloba nem titkolta ugyan az éveit, de azért nem szerette, ha előtte az emberek úgy emlegették az öregséget, mint az ügyefogyottság édestestvérét, most azért, jöllehet a szeme még vörös volt a sírástól, elégedetlenségét nem titkolva, éles pillantást vetett Kmicicre.

- Hallja-e, kelmed, mikor a hetvenedik évembe léptem, kicsinység nyomta a szívemet, hogy íme, két fejsze is függ a fejem fölött, ámde mikor a nyolcvanadikat is betöltöttem, olyan erő állt belém, hogy bizony még a házasság járt a fejemben. Aztán majd megláttuk volna, melyikünknek lett volna előbb dicsekednivalója!

- Én nem dicsekszem, de kegyelmedtől el nem sajnálnám a dicséretet.

- S bizonyval székenben hagynám kegyelmedet, mint ahogyan a király színe előtt székenben hagytam Potocki hetman urat. Mert mikor a koromra példálózott, versengésre hívtam, hogy ki tud több bukfcncet vetni egyízromban. Aztán mi sült ki? Rewera¹¹ uram vetett is hármát, ámde utána a hajdúknak kellett összeszedniök ökelmét, mert magától nem bírt lábra állni, én pedig körös-körül karikáztam az udvart, vagy harmincötöt vágván ki. Kérdezd csak meg Skrzetuskit, aki tulajdon szemével nézte e dolgot.

Skrzetuski tudta, hogy Zagloba uram egy idő óta mindenben reá szokott hivatkozni mint szemtanúra, tehát anélkül, hogy csak egyet is hunyorított volna, Wolodyjowskira fordította a szót. Zagloba szótlanságba merült, s valamin igen mélyen eltűnődött; végül estebéd után jobb kedvre derűlvén, így szólt barátaihoz:

- Mondok valamit, amit nem akárki érne fel ésszel. Íme, reménységem vagy Istenben, hogy Michal barátunk könnyebben kilábol e nyavalyájából, hogysem kezdetben hittük volna.

- Adná Isten, de honnan jut ez kegyelmed eszébe? - kérdezte Kmicic.

- Hm! Ehhez éles értelem is kclletik, amelyet születésünkör hozunk magunkkal, hozzá nagy tapasztalat is, amilyennel a ti korotokban nem bírhat az emberfia, meg Michalt is töviről hegyire kell ismerni. Mindenkinek más-más a természete. Az egyik emberbe úgy vágódik bele a szerencsétlenség, mintha - figuraliter¹² szólva - követ dobnál a folyóvízbe. A víz, a tükre

¹¹ Rewera, helyesen: re vera - helyesen szólva. Potockinak volt a szavajárása, ezért kapta a Rewera gúnynevet.

¹² Itt: képletesen.

szerint, mintha tacite¹³ folydogálna, ámde a fenéken mégiscsak ott vagy az a kő, s a víz természetes folyását gátolja, háborítja, s irgalmatlanul tépi, és tépni fogja mindaddig, amíg a víz egy cseppig le nem folyik a Styxbe! Te, Jan, az ilyenekhez számíttatol, de az ilyeneknek rosszabbul megyen a sorsuk ez világon, mert bennük sem a fájdalom, sem az emlékezés el nem múlik. A másik viszontag eo modo¹⁴ fogadja a csapást, mintha ökölrel vágta volna kupán. Egyszerre elsötétül előtte a világ, de azután csak magához tér megint, s mire a kék folt lemúlik róla, már el is felejtette az egészet. Hej, jobb az ilyen természet ezen a viszontagságos világon.

Nagy figyelemmel hallgatták a lovagok Zagloba uram bölcs szavait, ő pedig örömmel látván, mennyire csüggenek az ajkán, így folytatta:

- Én Michalt minden ízében kiismertem, s Isten látja a lelkemet, nem akarom én őt megszólalni, de amondó vagyok, hogy inkább sajnálja ő a házasságot, hogysem a leányzót. Semmi az, hogy oly kegyetlen desperatióba esett, hiszen így is igen nagy szerencsétlenség ez, kiváltképpen pedig őneki. Nem is képzelik kegyelmetek, milyen irgalmatlan kedve volt neki a házasságra. Nincsen benne egy makulányi kapzsiság, sem becsvágy, nem ismer privát érdeket, a magáéval nem törődött, a vagyonát szinte teljesen elvesztette, a hópénzét sosem sürgette; s minden munkájáért, minden érdeméért csak egyet kért az Istentől meg a Köztársaságtól: feleséget. Ki is kalkulálta a lelkében, hogy ez a kenyér megilleti őt; már-már vitte is a szájához, s íme, mintha valaki a bajusza közé fukkantott volna! „Nesze! Egyél!” Csoda-e hát, ha torkon ragadta a desperatio? Nem mondom én, hogy a leányzót is nem szánja, de Istenemre, jobban a házasságot sajnálja ökelme, noha ő maga is megesküdne rá, hogy megfordítva áll e dolog.

- Adná Isten! - ismételte meg Skrzetuski.

- Várjatok csak, hogy ama lelki sebei begyógyuljanak, s új bőr borítsa be őket, majd meglátjuk, nem tér-e vissza a régi kedve. Csak abban vagy az periculum,¹⁵ hogy a desperatio idején valami olyant ne tegyen vagy határozzon, amit később maga is megbánná. De aminek meg kellett történnie, az már megtörtént, mert a szerencsétlenségben egy-kettőre kész a resolutio.¹⁶ A legényem már szedegeti is a köntösöket a ládából, és rakosgatja, nem mondom hát, hogy nem kell elmenni hozzá, csak vigasztalni akartam kegyelmeteket.

- Apámuram megint balzsamír lesz Michal sebeire! - jegyezte meg Jan Skrzetuski.

- Aminthogy neked is az voltam. Emlékezel? Csak megtaláljam minél hamarabb, mert attól tartok, hogy valami remeteházba búvik el, avagy beveszi magát a távoli sztyeppbe, amit fiatal kora óta úgy megszokott. Kmicic uram, kegyelmed a koromat emlegette, én pedig azt mondom néked, ha akadt valamikor gyors lovú bojár, ki oly vágatva elvitte volna a levelet, ahogyan majd én vágatok, akkor ha megtérek, fércet húzassatok vagy borsót fejtessetek velem, avagy guzsalyt adjatok a kezembe. Semminemű kényelmetlenség meg nem tartóztat, sem mások vendégszeretete el nem csábít, sem étel, sem ital a sietségemet meg nem lassítja. Ilyen száguldást még nem látott e világ! Már most is alig bírok megülni, mintha valaki árral szurkálna a lóca alatt, már az úti ingemet is bekenettem kecskefaggyúval, hogy távol tartsa tőle az férgeket...

¹³ Csendesen, hallgatagon.

¹⁴ A maga módján.

¹⁵ Veszedelem.

¹⁶ Határozat, elhatározás.

III. FEJEZET

Zagloba uram azonban mégsem utazott olyan gyorsan, ahogyan azt önmagának és barátainak ígérte, s minél közelebb ért Varsóhoz, annál lassabban haladt előre. Abban az időben történt, hogy, Jan Kazimierz király, a nagy államférfi és hadvezér - mikor a körös-körül pusztító tűzvészeket eloltogatta, s a Köztársaságot mintegy a háborúk özönvizéből kimentette - lemondott az uralkodásról. Mindent elszenvedett, mindent elviselt, a külső ellenség minden csapását mintegy öntestével fogta fel, de mikor aztán belső reformokra gondolván, a várt segítség helyett a nemzettől ellenállást és hálátlanságot tapasztalt, akkor önszántából levette felkent fejéről a koronát, mely immár elviselhetetlen teherré vált számára.

A járási kisgyűlések meg az országos tanácskozások már lefolytak, s Prazmowski primás november ötödikére összehívta a convocatiós szejmet.¹⁷

A jelöltek már jó előre korteskedtek, volt nagy versengés a sokféle párt között is, s noha a döntést csak az electio¹⁸ hozhatta meg, mindenki felfogta a convocatiós szejm rendkívüli jelentőségét. Vonultak hát a követek Varsóba, hintókban avagy lóháton, cselédséggel és szolgalegényekkel, vonultak a szenátorok is, s mindegyik a maga fényes udvarával. Az utakon nagy volt a torlódás, a fogadók mind tele vendégekkel, úgyhogy a szállásszerzés igen nagy fáradsalmakkal járt. Zagloba uramnak mégis adtak helyet, már hajlott korára való tekintettel is, viszont igen nagy vitézi hírneve sokszor késleltette az utazást.

Volt úgy, hogy Zagloba uram betoppant egy-egy kocsmába, amelyet már valamelyik magas személyiség elfoglalt teljes udvarával, de a nagyúr csupa kíváncsiságból kiment, hogy lássa, ki érkezett. A hófehér bajuszú és szakállú aggastyán láttára nyomban tessékelt is befelé az öreget, mondván: „Tessék csak utánam, kegyelmed, kerüljön beljebb némi kis falatozásra.”

Zagloba uram nem volt faragatlan ember, nem is húzódozott a meghívástól, mert tudta, hogy mindenki szívesen köt vele ismeretséget. Mikor tehát a házigazda, őt az ajtóban maga előtt eresztvén, megkérdezte: „Kihez légyen szerencsém?” - az öreg csak csípőre vágta a kezét, s nem kételkedvén a hatásban, e két rövid szóval felelt: „Zagloba sum!”¹⁹

De nem is fordult elő soha, hogy e két szó hallatára a házigazda ki nem tárta volna ölelő karjait e kiáltással: „Életem legboldogabb napjai közé sorolom e napot!”, s nosza kiáltotta is már barátainak vagy az udvari embereinek: „Ide nézzetek! Íme, itt a példakép, a Köztársaság összes gavallérjainak dísze-virága!” Jöttek is mindnyájan megcsodálni Zagloba uramat, az ifjak pedig csókolgatták úti mentéje szárnyait. Már szedték is lefelé a szekerekről az átalagokat meg a hordókat, s jött a nagy áldomás, mely olykor napokig is eltartott.

Mindenki azt hitte, a convocatiós szejmre igyekszik mint követ, s annál nagyobb volt a csodálkozás, mikor maga megcáfolta ezt. Ő azonban megmagyarázta, hogy a mandátumát átengedte Domaszewski uramnak, azért pedig, hogy a fiatalabbak is hozzájussanak a közérdekű dolgok intézéséhez. Voltak, akiknek megmondta utazásának valódi célját, másokat viszont, ha eziránt faggatták, ily szavakkal intézett el: „Gyerekkorom óta hozzászóltam a

¹⁷ A régi Lengyelországban, trónszünet idején, a királyválasztást előkészítő országgyűlés.

¹⁸ Választás, itt királyválasztás.

¹⁹ Vagyok.

háborúkhöz, most hát vénségemre megint kedvem kerekedett Dorosenykoval²⁰ eljárni egy táncot.”

E szavak után még jobban megcsodálták, s ha megtudták is, hogy nem követi minőségben jár, senki előtt sem vesztett becséből, hiszen mindenki tudta, hogy az arbiterek között sokan vannak, akik a követeknél is többet nyomnak a latban. Egyébként minden szenátor, még a legelőkelőbb is, figyelembe vette, hogy néhány hónap múlva meglesz az electio, akkor pedig nagy súlya lesz az ilyen férfiú szavának, akinek oly nagy becsülete van a lovagok között.

Ölelgették is Zagloba uramat, s még a legnagyobb urak is megsüvegelték. A podlasiei úr három napig itatta, Pac uraimék pedig, akikkel Kaluszynban találkozott, valósággal a tenyerükön hordozták.

Sokan titokban jelentékeny ajándékokat, így pálinkát, bort és drága vasalású ládikában kardot, pisztolyt is becsempészték a szekérébe.

Ebből aztán jól élt Zagloba uram cselédsége is, de viszont ő - elhatározása ellenére - oly lassan haladt, hogy csak a harmadik héten jutott el Minskbe. Ott azonban már nem tartott pihenőt. A piactérre érve olyan fényes és előkelő udvart látott, amilyennel ezen az útján még nem találkozott. Az udvari emberek tarka színekben pompáztak, katonaságból csupán egy fél ezred gyalog volt ugyan, mert a convocatiós szejmre nem volt szokás katonasággal kivonulni, ellenben az is olyan díszes öltözetben, hogy még a svéd királynak sem lehetett mutatósabb gárdája. Azután rengeteg aranyos, üveges hintó, a szekerek tele étkészlettel és élelemmel, valamint makatokkal és szőnyegekkel, hogy a fogadóknak a szobákat ki lehessen velük bélelni. A cselédség csaknem teljes egészében idegen, úgyhogy e tolongásban alig lehetett érthető szót hallani.

Zagloba uram végre megpillantott egy lengyel viseletű udvari ember, megállást parancsolt hát, s fél lábát már a kason átvetve, megkérdezte az idegent:

- Kié legyen ez a formás udvartartás, melynél szebb a királynak is aligha lehet?
- Kié lenne - felelte a kérdezt - , ha nem herceg urunké, a litvániai főlovászmesteré?
- Kié? - kiáltott Zagloba.
- Süket kend? Boguslaw Radziwill hercege, aki követként utazik a convocatióra, de - megadja az Úr! - az electio után már megválasztott királyként tér haza.

Zagloba hirtelen visszarántotta a lábát a kasba.

- Hajts! - kiáltotta a kocsisnak. - Itt semmi keresnivalónk! - S a felháborodástól reszketve ment tovább.
- Uramisten! - dörmögte. - Kifürkészhetetlenek a Te útjaid, de ha ezt a hazaárulót egyetlen mennyköveddel kupán nem teremted, abban kétségtelenül valamelyes rejtett szándékaid lehetnek, amelyeket emberi értelemmel kutatni nem méltó dolog, ámbár emberi szemmel nézve a dolgot, ennek a gézengúzsnak bizony kijárna, hogy deresre húzván alaposan megcsapják. Látom már, rosszul mennek a dolgok ebben a mi dicső Köztársaságunkban, ha az ilyen hazaárulók, akikben sem becsület, sem lelkiismeret nem lakozik, nemcsak büntetésüket nem veszik, hanem biztonságban és nagy hatalommal járnak-kelnek, sőt még honpolgári tisztségekkel is felruháztatnak. Alighanem el kell már pusztulnunk, mert melyik ország,

²⁰ Dorosenyko, Pjotr (1627-1698) zaporozsjei hetman, kezdetben Lengyelország híve, azután a török szultáné, végül az orosz cáré.

melyik idegen hatalom az, ahol az ilyen dolog megeshetnék? Jó király volt Joannes Casimirus, de nagyon könnyen megbocsátott, s a leggonoszabbakat is megtanította arra, hogy bízzanak a büntetlenségben és a maguk biztonságában. Ámbár nemcsak az ő bűne ez. Látszik, hogy a nemzetben is végképp aláhanyatlott a lelkiismeretesség és a honpolgári erény. Piha! Piha! Hogy ez követ lehessen! Hogy honpolgárok az ő gyalázatos kezébe helyezték a haza sértetlenségét és biztonságát, abba a kézbe, amellyel a hazát segített szétmarcangolni és a svéd bilincseket kovácsolni! Elpusztulunk, nem lehet másképpen! Még királynak is ajánlgatják... De hát úgy látszik, e nemzetnél már minden lehetséges. Ő, követ! Istenem, holott a törvény világosan megmondja, hogy nem lehet követ az, aki idegen országokban hivatalokat visel, márpedig ő a hercegi Poroszország főgubernátora, annál a koszos nagybátyjánál! Ahá! Megállj csak, megvagy! Hát a mandátumigazolás mire való? Válgak itt mindjárt birkává, a kocsisom pedig mészárossá, ha el nem megyek a szejmbe akár csak arbiteri minőségemben is, s fel nem vetem ezt a dolgot. Lesznek ott követek, akik támogatásomra sietnek. Azt ugyan nem tudom, bitang hazaárulója, hogy ki tudlak-e rekeszteni a szejmből, mert nagy potentát²¹ vagy, de hogy az electionál ez nem válik hasznodra, annyi szent! Szegény Michalnak várnia kell egy kicsit, de hát ez pro publico bono²² lészen.

Zagloba uram, így gondolkozván, erősen feltette magában, hogy szorgalmasan eljár a mandátumigazoltatás ügyében, s privát úton is igyekszik a követek között híveket szerezni e dolognak. Ez okból tehát Minskből nagy sietve Varsóba igyekezett, mert félt, hogy a convocatio megnyitásáról el talál késni.

De még jókor érkezett. A követek és a kívülállók száma azonban olyan nagy volt, hogy kvartélyt sem a városban, sem Prága városrészben, sem a városon kívül nem lehetett kapni, még be sem igen kéredzkedhetett valakihez, mert egy-egy szobában hárman-négyen is laktak. A Fugger-féle bormérésben töltötte az első éjszakát, s az elég jól is telt el, de másnap, tulajdon szekerén kijózanodva, maga sem tudta, mitévő legyen.

- Istenem, Istenem! - dörögte rosszkedvűen, s szétnézett a Krakowskie Przedmiescie utcán, amelyen éppen áthaladtak. - Íme a bernardinus templom, amott meg a Kazanowski-palota romjai! Hálátlan város! Tulajdon vérem árán csikartam ki az ellenség kezéből, s most egy kis zugot is sajnál tőlem, ahol ősz fejemet lehajthatnám.

Pedig a város nem sajnálta ezt a szerény zugot Zagloba uram ősz fejétől, hanem egyszerűen nem volt neki.

Ámde ott örködött Zagloba uram fölött szerencsés csillaga, mert alig jutott el a Koniecpolski-palotáig, valaki az utca széléről rákiáltott a kocsisra:

- Állj!

A legény megállította a lovakat, mire egy ismeretlen nemesúr lépett a szekérhez, örvendező ábrázattal.

- Zagloba uram! - kiáltotta. - Meg sem ismer kegyelmed?

Zagloba egy harminc-egynéhány esztendő körüli férfiút látott maga előtt, fején hiúzprém kucsma, tollforgóval, ami a katonai szolgálat biztos jele, testén mákszínű dolmány, s azon bíborszínű mente, aranyos derékszíjjal övezve. Rendkívül szép arcú férfiú volt. Kissé sápadt arcát a szabad mezőkön leburnította a szél, a szeme kék, s merengő tekintetében valamiféle

²¹ Hatalmas úr.

²² A közjó érdekében.

bánat bujkált, arcvonásai rendkívül szabályosak, s férfiúi mivoltához képest talán túlságosan is szépek. Lengyel öltözeke ellenére hosszú haját és idegenszerűen nyírott szakállt viselt. A szekér mellett megállva, kitárta két karját, Zagloba uram pedig - jóllehet egyelőre nem tudott rá visszaemlékezni - kihajolt a kasból, s átölelte a nyakát.

Melegen megölelgették s időnként el-eltolták maguktól egymást, hogy jobban megnézhesse egyik a másikat; végül Zagloba így szólt:

- Megbocsát, kegyelmed, de még most sem tudok visszaemlékezni...

- Hasling-Ketling!

- Szent Atyám! Arcod ismerős volt nekem, de a köntösöd merőben megváltoztatott, mert hajdanán svéd rejterbekecset viseltél. Hát most már lengyelesen öltöazol?

- Úgy van, mert e Köztársaságot, amely engem, még jóformán sihederkoromban levő legénykét, magához ölelt, és kenyérrel is bőségesen ellátott, anyámul fogadtam, s másat nem is kívánok. Kegyelmed nem tudja, hogy a háború után megszereztem az indigenátust?²³

- No, ez kedves hír számomra! Ilyen jó szerencsés voltál?

- Ebben is, meg másban is, mert Kurföldön, fent egészen a zmudzi határon egy névrokonomra bukkantam, aki fiává fogadott, és a címerét is reám ruházta, sőt a birtokát is megosztotta vélem. Kurföldön, Swietában lakik, de ezen a vidéken, Szkudyban is van birtoka, s azt engedte át nekem.

- Isten adjon jó szerencsét! Akkor hát a háborút elhagytad?

- Ha akad valamelyes háború, kétségtelenül beállok. Ezért már árendába is adtam a falucskámat, s most itt várom az alkalmat.

- Ez aztán a gavallér fantázia! Akárcsak úrmagam, mikor még ifjú voltam, no, azért még most is van kurázi a csontjaimban! Mit mívelsz itt Varsóban?

- Követ vagyok a convocatióra.

- Szent Atyám! Akkor hát már szöröstül-böröstül lengyel vagy!

Az ifjú lovag elmosolyodott.

- Testestül-lelkestül is, s ez a fontosabb!

- És megházasultál?

- Nem! - sóhajtott az ifjú.

- Már csak az hiányzik. De várj csak! Netán a Billewiczówna iránti nagy érzelmed még mindig nem szellőzött ki a fejedből?

- Minekutána kegyelmed is tudja, amit pedig a magam titkának véltem, hát tudd meg azt is, hogy semmi újabb nem jött helyette...

- Verd ki a fejedből. Hiszen ő maholnap egy kis Kmiciccel ajándékozza meg a világot. Verd ki a fejedből! Mi dolog az, sóhajtozni, mikor a másik szorosabb kötelékben él véle? Őszintén megmondom, ez nevetséges is.

Ketling felemelte szomorú tekintetét.

²³ Polgárjog.

- Én csak azt mondtam, hogy újabb érzelmem nincsen.
- Majd lesz, ne félj semmit. Megházásítunk! A magam tapasztalataiból tudom, hogy a szerelemben a fölöttébb nagy állhatatosság csak a gyötrelmeket szaporítja. S minekutána valahánapiján magam is olyan állhatatos voltam, akár Troilus,²⁴ de sok kedves percet, de sok jó alkalmat elszalasztottam és mennyi gyötrelmet szereztem magamnak!
- Adná Isten, hogy mindenki így megőrizze joviális kedélyét, mint kegyelmed!
- Mert mindig mérsékletben éltem, s ezért nem is nyilallik a csontjaimba! Hol lakol, találtál magadnak alkalmas fogadót?
- Van egy kényelmes, kisdud udvarházam Mokotów felé, melyet már a háború után emeltettem.
- Jó szerencsés vagy, mert én meg tegnap óta mindhiába járom a várost, hogy szállást találjak.
- Szent Isten, bátyámuram, én kegyes jótevőm, már csak meg nem tagadod tőlem, hogy nálam szállj? Van ott hely bőven, mert az udvarházon kívül ott a vendégház is, meg kényelmes istálló, akad hát szállás a szolganépnek meg a lovaknak is.
- Hej, Istenemre, az égből pottyantál le nekem!

Ketling felült a szekérbe, és elindultak.

Útközben Zagloba elbeszélte neki, milyen szerencsétlenség érte Wolodyjowskit, az ifjú meg a kezét tördelte, mert eddig semmit sem tudott erről.

- Annál élesebb tör ez az én szívemnek is - mondta végül -, mert azt tán nem is tudja kegyelmed, minémű nagy barátság támadt közöttünk az utolsó időkben. Poroszországban minden későbbi háborút meg a várak ostromlását, ahol még svéd várórség volt, együtt küzdöttünk végig. Jártunk Ukrajnában is, meg harcoltunk Lubomirski ellen, azután megint Ukrajnában, már a rutén vajda halála után, Sobieski királyi hetman uram pálcája alatt. Egy nyereg szolgált közös párnánkul, s egy serpenyőből étkeztünk. Castor és Pollux,²⁵ csak így nevezett bennünket mindenki. Csak mikor ő a Zmudzbán járt Borzobohata leányasszonyért, akkor állt be némi separatio²⁶ közöttünk. Ki hitte volna, hogy legszebb reményei úgy elillannak, akár a levegőbe kilőtt nyíl?

- Semmi sem állandó ezen a siralomvölgyén - felelte Zagloba.

- A hűséges barátságon kívül... Tanácskozni kell, és megtudakolni, hol vagyon ő most. Talán a királyi marsall úrtól megtudunk valamit, hiszen úgy szereti Wolodyjowskit, akár a tulajdon szeme világát. De ha tőle nem is, hát vannak itt követek az ország minden részéből. Lehetetlen, hogy valamelyik ne hallott volna egy ilyen nevezetes lovagról. Ha miben tudok, szolgállok is kegyelmednek, jobban, mintha magamról volna szó.

Így beszélgetve jutottak el a Ketling udvarházához, amely kastélynak is bevált volna. Belül ékes rendben volt minden, értékes bútorzat és házi szer is bőven, akár pénzen vásárolt, akár zsákmányból származó. Különösen fegyverzetben volt gazdag választék.

²⁴ A görög mondában Priamosz trójai király szerelmi kalandjairól hírhedt legkisebb fia.

²⁵ A római hitrege szerint Jupiter és Léda gyermekei, kik egy tojásból keltek ki. A testvéri szeretet megtestesítői.

²⁶ Elválasztás, elszakadás.

Örvendezett is Zagloba uram e látványon, mondván:

- Kegyelmed itt akár húsz személyt is vendégül láthatna! Nagy szerencse, hogy találkoztam kegyelmeddel. Elfoglalhattam volna Antoni Chrapowicki uram szállását, mert ismerősöm és jó barátom őkelme. Hívogattak Pac uraimék is, akik a Radziwillek ellen igyekeznek párthíveket gyűjteni, de jobb szeretek itt nálad.

- Hallottam én a litván követek között - vetette közbe Ketling -, hogy minekutána most Litvánián a sor, Chrapowicki uramat akarnák a szejm marsalljává megtenni.

- Nagyon helyes. Tisztos férfiú ő, és realista is, csak egy kicsit engedékeny. Mit sem kedvel jobban, mint az egyetértést, mind azt nézi, hol lehetne valakit összebékíteni a másikkal, pedig hát nem ér az semmit. No de mondjad még őszintén, kicsodád neked Boguslaw Radziwill?

- Amióta Kmicic uram tatárjai Varsónál foglyul ejtettek, azóta senkim. Otthagytam azt a szolgálatot, s később sem jártam utána, mert noha hatalmas úr ő, de gonosz és ármányos ember. Eleget láttam őkelmét, mikor Taurogiban ama földöntúli teremtség erénye ellen tört.

- Micsoda földöntúli? Ember, mit beszélsz? Földből vétetett ő is, s éppúgy eltörhet, mint bármely más agyagedény. De hát kisebb gondom...

Zagloba uram úgy elvörösödött a haragtól, hogy még a szeme is kidülledt belé: - Képzelve kegyelmed, az a selyma követ lett!

- Kicsoda? - kérdezte Ketling elámulva, mert az ő gondolata még Olenkánál járt.

- Boguslaw Radziwill! De hát mire való az igazolás, a mandátumok igazolása? Hallod-e, te követ lévén, felvetheted ezt a dolgot, majd alákontrázok én néked a karzatról, ne félj semmit! A törvény mellettünk szól, ha pedig a törvényt akarnák kisebbiteni, az arbiterek között olyan derék tumultust lehetne támasztani, hogy akár meg sem úszná vér nélkül.

- Az Isten szerelmére, ne mívelje ezt kegyelmed! Én a dolgot felvetem, mert igazságos, de a szejmet megzavarni nem szabad, Isten mentsen meg tőle.

- Szólok én Chrapowickivel is, ámbár ő amolyan langyos víz, ami nagy baj, mert neki mint a szejm jövőendő marsalljának, igen súlyos szava léssen. Felszítom én a Pacokat is, legalább őkelme minden praktikáit nyilvánosan kiteregetjük. Hiszen útközben azt hallottam, hogy az a selyma a koronára áhítozik!

- Hacsak ez a nemzet már a végső bukás szélén nem áll, mert nem lenne méltó arra, hogy éljen, ha ilyenek királyává válhatnának - felelte Ketling. - De most már pihenjen le kegyelmed, aztán valamelyik nap elmegyünk a királyi marsall úrhoz, barátunk felől tudakolni.

IV. FEJEZET

A convocatiós szejmet néhány nap múlva megnyitották, s - mint Ketling előre látta - csakugyan Chrapowicki uramat választották meg marsalljává, aki akkor smolenski alkamarás volt, később pedig vitebski vajda lett. Minekutána most csak a királyválasztás időpontjának kitűzéséről meg a magasabb fokú kaptur megválasztásáról volt szó, s az ilyen ügyek mellett a különböző pártok intrikáinak nem volt semmi tere, a convocatio lefolyása elég simának ígérkezett. Csak a gyűlés elején zavarta meg a rendet némileg a mandátumok igazolásának a kérdése. Mert mikor Ketling követ kétségbe vonta a bielski kancellárius úr, valamint társa, Boguslaw Radziwill herceg mandátumának törvényes voltát, az arbiterek köréből nyomban harsány kiáltás hallatszott: „Hazaáruló! Idegen hivatalnok!” E hang után hallatszottak mások, némely követek is csatlakoztak hozzájuk, s így a szejm váratlanul két pártra szakadt: az egyik ki akarta rekeszteni a bielski követeket, a másik viszont el akarta ismerni mandátumukat. Végül is megegyeztek abban, hogy bíróság elé viszik a dolgot, mely aztán törvényesnek ismerte el a két úr mandátumát.

Ennek ellenére mégiscsak nagy csapás volt ez a főlovászmester herceg tekintélyére; mert már maga az a tény, hogy mérlegelni kellett, vajon a herceg méltó-e arra, hogy a szejmben helyet foglaljon, s coram publico²⁷ felhánytorgatták a svéd háború idején elkövetett minden hűtlenséget és árulását, friss gyalázattal illette őt az egész Köztársaság szemében, és alapjaiban ásta alá minden nagyra törő szándékát.

Ő ugyanis arra számított, hogy míg a Condék, neuburgiaiak és lotharingiaiak, valamint az egyéb, kisebb jelöltek pártjai egymást kölcsönösen gáncsolni fogják, a választás könnyen hazai jelöltre eshetik.

Saját büszkesége, valamint hízelkedő hívei azt duruzsolták a fülébe, hogy az a hazai jelölt pedig nem lehet más, mint a legfennköltebb lángelmével megáldott, s a legkiválóbb nemzetiségből származó, leghatalmasabb úr, vagyis - ő maga.

A dolgot egyelőre titokban tartván, kivetette a hálóját előbb Litvániában, s most készült kivetni Varsóban is, ámde egyszerre rá kellett döbbsennie, hogy a hálót, mindjárt az elején, széttépték, s akkora lyukat vágtak rajta, hogy azon át minden hal könnyen elillanhatott. Csikorgatta is a fogát a bírósági eljárás egész tartama alatt, s mivel Ketlingen, mint követen nem állhatott bosszút, kihirdette udvaroncai között, hogy jutalom illeti azt, aki megmutatja, hogy Ketling felszólalása után melyik arbiter kiáltotta elsőnek: „Hazaáruló, lélekkufár!”

Zagloba uram sokkal közismertebb férfiú volt, semhogy a neve sokáig rejtve maradhatott volna, de egyébként sem titkolta cselekedetét. A herceg erre még jobban felháborodott, de meglehetősen zavarba is esett, hallván, hogy olyan népszerű lovag állt az útjába, akivel félelmetes tengelyt akasztani.

Zagloba maga is ismerte ezt a nagy erejét, mert mikor eleinte röpködni kezdtek a fenyegetések, egy népes nemesi gyülekezetben ő is felszólalt:

- Nem tudom én, biztonságos lehetne-e valakinek, ha itt, e helyen, csak egyetlen hajsza is lehullana a fejéről. Közel az electio, s ha majd itt ezer, százezer bajtársi szablya össze-gyülekezik, könnyűszerrel sor kerülhet néminemű szabdalkozásra is...

²⁷ Nyilvánosan.

E szavak eljutottak a herceg fülébe, aki ezek hallatára összeharapta az ajkát, s megvetően elmosolyodott, ámde lelkében mégiscsak azt gondolta, hogy Zagloba uramnak igaza lehet.

Másnapra nyilván meg is változtatta a vén lovag személyét illető szándékait, mert mikor az asztalnokmester herceg lakomáján valaki szóba hozta Zaglobát, Boguslaw megjegyezte:

- Amint hallám, fölöttébb ellenemre van ama nemesúr, én azonban annyira szeretem a lovagias férfiakat, hogy ha ezentúl sem szünnék is meg ártásomra lenni, én mégis mindenkor kedvelném őt.

Egy héttel később pedig ugyanezt megismételte magának Zagloba uramnak is, mikor Sobieski királyi nagyhetman úrnál találkoztak.

Zagloba látszólag megőrizte ugyan nyugalját, s arcán most is az a nagy fantázia tükröződött, a szíve azonban mégis nagyot dobban a herceg láttára, mert nagyúr volt ő, kinek keze messze elért, s nagy emberevő, akitől mindenki rettegett. A herceg viszont az egész asztalon át egyenesen hozzá intézte a szót:

- Nemzetes Zagloba uram, fülemhez jutott már, hogy kegyelmed, ámbár nem is követ, azon szorgoskodtál, hogy engem ártatlanul kirekesztess a szejmből, én azonban ezt keresztényi módon megbocsátom kegyelmednek, s ha valamikor támogatásomra lenne szükséged, meg nem tagadom.

- Csak az alkotmány mellett álltam ki - vágta vissza Zagloba -, amit minden nemesembernek kötelessége megtenni, ami pedig a protekciót illeti, azt az én koromban legajánlatosabb az Istennél keresni, hiszen már a kilencvenedikhez közeledem.

- Szép kor, ha olyan erényes is volt, amilyen hosszú, amiben különben nem kételkedem.

- A hazámat meg az én Uramat szolgáltam, idegen isteneket nem keresvén.

A herceg kissé összehúzta a homlokát:

- Énellenem is szolgált kegyelmed, jól tudom. De hát legyen már béke közöttünk! Mindez feledve már, még az is, hogy mások privát gyűlöletét is ellenem szítottad. Azzal az ellenségemmel még vagyon némi számadásom, de feléd békejobbot nyújtok, s barátságot ajánlok.

- Hétszilvafás vagyok én csak, s fölöttébb magas volna nekem ez a barátság. Úgy kellene kapaszkodnom utána, avagy ugrálva kapkodnom feléje, ez pedig vénségemre már nehezemre esnék. Ha pedig hercegséged Kmicic úrral, nekem jó barátommal való számadásról beszél, szívből ajánlom, hagyjon fel nagyságod ezzel az aritmetikával.

- Ugyan mi okból? - kérdezte a herceg.

- Mert négy művelet vagyon az aritmetikában. Bár Kmicic uram birtoka se kutya, a nagyságod hercegi javaihoz képest csak amolyan legyecske, így hát az osztásba ökelme nem egyeznék bele; a szorzásban most ő maga foglalatos, elvonni magától pedig semmit nem enged; legfeljebb hozzáadhatna még valamit, de alig hiszem, hogy hercegi nagyságodnak erre volna appetitusa.²⁸

Boguslaw herceg igen gyakorlott mestere volt a szóharcnak, nem tudni tehát, Zagloba fejtegetése avagy nagy vakmerősége ejtette-e ámulatba, elég az hozzá, hogy egy szót sem bírt szólni. A jelenlevőknek már a hasuk rázkódott a nevetéstől, Sobieski uram pedig torkaszakadtából hahotázva szólt:

²⁸ Étvágy.

- Öreg zbarazi harcos ez! Ért a kardforgatáshoz, de nyelve is helyén van ökelmének! Jobb őt békében hagyni.

Boguslaw, látván, hogy kérlelhetetlen emberre akadt, nem is próbálta többé megnyerni magának, hanem mással kezdett beszélgetést, csak olykor-olykor vetett egy-egy gonosz pillantást a vén lovag felé.

Sobieski hetman uram azonban, jókedvre derülve, így folytatta:

- Mester vagy, barátom uram, mégpedig a javából. Találtál-e valaha magadhoz méltót e Köztársaságban?

- Kardban - felelte Zagloba, az elismerésnek örvendezve - Wolodyjowski fölér velem, de Kmicic is méltó tanítványom.

Itt egyet kacsintott Boguslaw felé, de az úgy tett, mintha nem hallaná, s szorgalmasan beszélgetett a szomszédjával.

- Bah! - jegyezte meg a hetman. - Wolodyjowskit nemegyszer láttam munkában, s kezesskednék érte, ha az egész kereszténység sorsáról volna is szó. Kár, hogy mintha a villám sújtott volna ebbe a kiváló vitézbe.

- Mi történt véle? - kérdezte Sarbiewski uram, a ciechanówi fegyvernök.

- Szerelmes leánykája halt meg Czeszochowában, utazás közben - felelte Zagloba -, és az a legnagyobb baj, hogy sehonnan sem tudakolhatom meg, hol találhatnák rá.

- Istenemre! - kiáltott fel erre Warszycki uram, a krakkói kastellán. - Hiszen Varsóba jövet találkoztam vele útközben. Ő is úton volt, s bevallotta nekem, hogy megutálva a világot és a benne levő sok vanitást,²⁹ a Mons Regiusra³⁰ igyekszik, hogy imádkozás és elmélkedés közepette fejezze be meggyötört életét.

Zagloba a maradék haját tépte.

- Kamaldoli barát lett, Istenemre! - kiáltotta szörnyű kétségbeesésében.

A kastellán úr híre valóban igen nagy hatással volt mindnyájukra.

Sobieski uram nagyon szerette a katonákat, s tudta, a hazának mily nagy szüksége van rájuk, nagyon elszomorodott hát, s kis idő múlva így szólt:

- Az emberi szabad akaratnak és az Isten dicsőségének nem méltó dolog elleneszegülni, de nagy kár érte, s bajos eltitkolnom kegyelmetek előtt, hogy fölöttébb sajnálom e dolgot. Jeremi herceg iskolájából való vitéz volt ő, minden ellenség ellen kiváló, de a horda és a garázdálkodó martalócok ellen meg utolérhetetlen. Alig akad a sztyeppén olyan portyázó, mint például a kozákoknál Piwo, a komputban³¹ pedig Ruszczyk uram, de Wolodyjowskival ezek sem vetekedhetnek.

- Szerencse, hogy kissé csendesebb idők járnak - felelte a ciechanówi fegyvernök -, és hogy a pogányság híven megtartja a nagy jó uram győzhetetlen szablyája által kikényszerített podhajcei kötést.

²⁹ Üresség, hiábavalóság.

³⁰ Királyhegy.

³¹ A XVII. században a lengyel reguláris katonaság.

Itt a fegyvernők meghajolt Sobieski felé, az pedig a nyilvános dicséretnek örvendő így felelt:

- Elsősorban az Úristen jósága engedte meg nekem, hogy a Köztársaság határán megállván, kissé megszagassam az ellenséget, utána pedig derék katonáim mindenre készséges resolútiója. Tudom, hogy a kán szívesen tiszteletben tartaná a kötéseket, ámde a Krímben maga a kán ellen is vagynak zendülések, a bialogródi horda pedig egyáltalán nem hallgat rá. Éppen most kaptam a hírt, hogy a moldovai határon már tornyosulnak a fellegek, s a hordák könnyen be is törhetnek. Meg is parancsoltam, hogy serényen vigyázzák az utakat, de hát kevés az én hadam, s ha egy helyűnne átaldobom a másikra, akkor megint ott támad lyuk közöttük. Főleg praktikusokban szűkölködöm, akik a horda harci módját jól ismerik, s ezért sajnálom nagyon Wolodyjowskit.

Erre Zagloba elvette a halántékától az ökleit, melyekkel a fejét szorította volt, s felkiáltott:

- De bizony nem lesz belőle kamaldoli szerzetes barát, még ha meg kellene is ostromolnom a Mons Regiust, hogy erővel hozzam el onnan! Istenemre, már holnap indulok hozzá. Hátha hallgat rábeszélésemre, de ha nem, elmegyek a primáshoz avagy a kamaldoli generális atyához, vagy akár Rómába is, ha kell! Nem kívánom én az Isten dicsőségét kisebbiteni, de hát micsoda kamaldoli barát lenne belőle, mikor szakáll se akar serkedni az állán, legfeljebb annyi, mint nekem a tenyeren! Istenemre, soha el nem tudna ő énekelni egy misét, vagy ha hozzálátna is, a patkányok mind elmenekülnének a kolostorból, mert azt gondolnák, hogy valami kandúr nyávog ott, lakodalmát tartván. Bocsássanak meg kegyelmetek, hogy őszintén kimondom, ami fájdalmamban a nyelvemre kívánczik. Hiszen ha tulajdon fiam volna, azt sem szeretném annyira, mint ahogy őt szeretem. Isten oltalma legyen vele! Isten oltalmazza! Még ha bernardinus, de kamaldoli! Nem lesz abból semmi! Lelkem rajta! Holnap lesz a napja, hogy bekopogtatok a primás atyához, hadd adjon levelet a perjelhez.

- Fogadalmat még nem tehetett - vetette közbe a marsall úr. - Ám kegyelmed ne igen nógassa, hogy valamiképpen meg ne makacsolja magát, még aztán arra is vigyázni kell, hogy az ő cselekedetében nem Isten akarata tetszik-e meg.

- Isten akarata? Az Isten akarata nem jön ily hirtelen, hiszen a példaszó is azt mondja, a hirtelen csak bünt terem. Ha Isten akarata lenne, akkor én már régóta láttam volna benne a hajlandóságot, márpedig ő nem pap volt, hanem dragonyos. Ha ép elmével, békességben határozta volna el, nem szólnék én egy szót se, de az Isten akarata nem csap úgy le az emberfiára, akár a sólyom a jércére. Dehogyan fogom én nógatni. Mielőtt elindulnék, jól meghányom-vetem magamban, mit mondjak neki, hogy valamiképpen mindjárt gyanút ne fogjon; de Istenben a reménységem! Ő maga is mindig jobban bízott az én értelmemben, hogysem a magáéban; reménylem, most is úgy leszen, hacsak mindenestül fogva meg nem változott.

V. FEJEZET

Másnap Zagloba uram, a primás levelével a zsebében, Haslinggal együtt eltervezvén mindent, felment a Mons Regiusra, s becsengetett a kolostor kapuján. A szíve erősebben megdobbant a gondolatra, hogy vajon miként fogadja Wolodyjowski, ő maga is előre jól megfontolta, mit mond majd neki, megértvén, hogy igen sok függ az első fogadtatástól. Ezt elgondolván, másodszor is megrántotta a csengőt, s mikor a kulcs megcsikordult a zárban, s az ajtó kissé kinyílt, ő már nyomakodott is befelé, kissé erővel is, s így szólt a zavartan ott álló fiatal baráthoz:

- Tudom én, hogy ide csak külön engedelemmel szabad belépni, ámde nékem levelem van az érsekprimás úrtól, amelyet légy szíves, carissime frater³², átadni a perjel atyának.

- Kegyelmed kívánsága szerint lészen - felelte a kapus, s a primás pecsétjét látva, meghajolt a lovag felé.

Azzal a csengő nyelvéhez kötött szíjat megfogva, kettőt kondított vele, hogy valaki kijöjjön, mert ő nem mozdulhatott el a kaputól. A kondulásra előjött egy másik barát, s a levelet átvéve, szótlanul vitte a perjelhez, Zagloba uram pedig, a magával hozott batyut a padra téve, maga is leült, s hangosan szuszogni kezdett.

- Mióta szolgálsz a kolostorban, fráter? - szólalt meg végre.

- Ötödik esztendeje - hangzott a válasz.

- No lám, milyen fiatal, s immár ötödik éve! Így aztán, még ha ki akarnál is lépni, késő volna! Pedig hát alighanem többször is megkísértett már a vágy, mert úgy van az, hogy ezt a hadakozás vonzza, a másikat a lakomák, a harmadikat meg a fehérség...

- Apage!³³ - kiáltott fel a barát, kegyesen keresztet vetve.

- Hogyan? Nem kísértett még a vágyakozás, hogy kiszabadulj innen? - ismételte meg Zagloba.

Ám a barát csak bizalmatlan pillantással mérte végig az érseki küldöttet, aki ily furcsa szavakat szól, majd így válaszolt:

- Aki mögött itt egyszer bezárul az ajtó, az többé ki nem megy.

- Az majd még elválik! Mi van Wolodyjowski úrral? Egészséges?

- Nincs itt ilyen nevű férfiú.

- Michal fráter? - kérdezte Zagloba taláalomra. - Azelőtt ezredeskapitány volt a dragonyosoknál, csak nemrég jött ide.

- Azt Jerzy fráternek hívjuk, de ő még nem esküdött fel, s nem is esküdhetik, amíg el nem jön a rendelt ideje.

- És bizonynyal fel sem esküszik, mert el sem hiszed, fráter, micsoda veszedelmes szoknyavadász volt ökelme! A női erényeknek még egy ilyen megveszekedett ellenségét meg nem lénéd egyetlen szerzet... de mit is beszélek... egyetlen regementben, az egész komputban sem...

³² Kedves testvér.

³³ Távozz!

- Nem méltó dolog ilyesmit hallgatnom - szólt közbe a barát, egyre növekvő ámulattal és megbotránkozással.

- Hallod-e, fráter, nem tudom, hol szokás nálatok a vendéget fogadni, de ha itt, ezen a helyen, akkor jól mondok: amint ama Jerzy barát idejön, te inkább igyekezz innét amoda, abba a szobácskába a kapu mellett, mert mi itt fölöttébb világi dolgokról fogunk beszélni.

- Inkább máris megyek - jelentette ki a barát.

Közben megjelent Wolodyjowski, jobban mondva Jerzy fráter, ám Zagloba meg sem ismerte, mert Michal uram szörnyen megváltozott. Mindenekelőtt a hosszú, fehér csuhában magasabbnak látszott, mint a dragonyosbekecsben, azután a régebben hetykén felfelé álló bajusza most lekonyult, szakállt is igyekezett növeszteni, de csak két szőrpamatka látszott az állán, nem hosszabbak egy-egy félujjnyinál, végül nagyon le is soványodott, s a szeme is elvesztette régi csillogását. Lassú léptekkel, lehorgasztott fejjel, s kezét a csuha alatt mellén keresztbe fonva közeledett.

Zagloba nem ismerte meg, s azt hívén, talán maga a perjel jön, felállt, hogy köszöntse:

- Laudetur...³⁴

De hogy közelebről megnézte, egyszerre kitárta a karját, s felkiáltott:

- Michal uram! Michal uram!

Jerzy fráter túrta, hogy az öreg a karjába kapja, valami zokogásféle rázta meg a keblét, ám a szeme száraz maradt: Zagloba sokáig ölelgette, míg végül megszólalt:

- Nem csak te sírtál szerencsétlenségeden. Sírtam én, sírtak Skrzetuskiék és Kmicicék is. Isten akarata! Nyugodj bele, Michal! Vigasztaljon és jutalmazzon meg az irgalmas Isten!... jól tetted, hogy egyelőre e falak közé zárkóztál. Nincs is a szerencsétlenségben jobb dolog az imádságnál és a kegyes elmélkedésnél. Gyere, hadd öleljelek meg még egyszer. Alig látlak a könnyeimtől!

S Zagloba uram valóban sírt, annyira megindította a kislovag látása. Majd így folytatta:

- Bocsáss meg, hogy elmélkedésemben megzavarlak, de nem tehettem egyebet, s magad is igazat adsz nekem, ha igazamat elibéd adom! Hej, Michal! De sok jóban és rosszban résztünk mi együtt! Találtál-e néminemű vigaszt e rácsok mögött?

- Találtam - felelte Michal uram -, ama szavakban, amelyeket itt naponta hallok és magam is ismételek, s melyeket holtomiglan ismételnem akarok: memento mori.³⁵ Nekem már csak a halálban vagyom vigasztalásom.

- Hm! Könnyebb a halált a harctéren megtalálni, hogysem a kolostorban, ahol az élet úgy folyik, mintha fonalat tekernél lassan lefelé a gombolyagról.

- Itt nincsen élet, mert nincsenek földi dolgok, s minekelőtte a lélek elhagyná a testet, mintha máris merőben másféle világon élne.

- Ha így áll e dolog, akkor már meg sem mondom, hogy a bialogródi horda nagyban feni a fogát a Köztársaságra, mert mit is érdekel ez téged?

³⁴ Dicsértessék.

³⁵ Emlékezz a halálra!

Michal uram bajuszkája megmozdult, s jobbjával máris bal oldala felé kapott, de kardját nem találván, két kezét nyomban elrejtette a csuhája alá, s fejét lehorgaszva szólt:

- Memento mori!

- Helyes, helyes! - felelte rá Zagloba, kissé türelmetlenül hunyorgatva ép szemével. - Tegnap még azt mondta Sobieski hetman uram: „Csak ezt az egy vihart szolgálná még végig Wolodyjowski, aztán hadd vonulna kolostorba, amelyikbe akar. Az Úr meg nem neheztelne rá érte, sőt annál nagyobb érdeme lenne az ilyen szerzetesnek.” De hát nem is lehet csodálkozni rajta, hogy saját békességedet a haza üdve fölé emeled.

Hosszas csend következett, csak Michal uram bajuszkája borzolódt fel kissé, s kezdett könnyedén, de gyorsan mozogni.

- Az esküt még nem tetted le - kérdezte végül Zagloba -, s bármely pillanatban kijöhetsz?

- Még nem vagyok szerzetes, mert Isten kegyelmére vártam, meg hogy minden fájdalmas földi gondolat elhagyja lelkemet. Ámde a kegyelem fölöttem lebeg, nyugalmam visszatér, kimehetnék, de nem akarok, mert közeledik a idő, mikor tiszta lelkiismerettel s minden földi vágytól mentesen felelősködhetem.

- Nem akarok én eltéríteni ettől, inkább magam is dicsérem elhatározásodat, ámbár emlékszem, mikor Skrzetuskit arra gondolt, hogy kolostorba vonul, úgy határozott, hogy vár addig, amíg a haza az ellenség áradatától meg nem szabadul. De te tegyed, amit jónak ítélsz. Nem én leszek az, aki lebeszél erről, hiszen valahanapján magam is hivatást éreztem a kolostori életre. Most ötven éve már meg is kezdtem a noviciátust; selyma legyek, ha nem igaz! No de hát az Isten másképpen rendelte!... Csak annyit mondok, Michal, hogy most ki kell jönnöd velem, ha csak egy pár napra is.

- Minek menjek ki? Hagyjatok engem békében! - felelte Wolodyjowski.

Zagloba mentéje szárnyát a szeméhez emelte, s hüppögni kezdett.

- A magam számára - mondotta szaggatottan - nem kérek segítséget, ámbár Boguslaw Radziwill herceg bosszúja kerget; orgyilkosokat küldöz reám, s engem, elvénhedett embert, nincs, aki megvédelmezzon... Azt hittem... netán te! De hát üsse kő!... Én mindig szeretni foglak, még akkor is, ha te látni sem akarsz... Csak imádkozz a lelkem üdvéért, miért én Boguslaw bosszuló kezét el nem kerülöm... Jöjjön rám, aminek jönni kell. Ám egy másik barátod, ki minden falat kenyerét megosztá veled, halódik, s mindenáron látni kíván. Nem akar anélkül meghalni, mert néminemű vallomást kíván tenni neked, amitől a lelke üdvössége függ.

Michal uram már Zagloba veszedelmét is nagy megindultsággal hallgatta, de most már felpattant:

- Skrzetuski? - kérdezte, a vén lovag karját megragadva.

- Nem, Ketling!

- Szent Isten, mi történt vele?

- Engem védelmezett, s Boguslaw pribékjei meglőtték, bizony nem tudom, húzza-e holnapig. Miattad estünk ilyen veszedelembé, Michal, mert csak azért jöttünk mindketten Varsóba, hogy neked némi vigasztalást hozzunk. Gyere ki, legalább két napra, s vigasztald meg a haldoklót. Majd aztán visszajöhetsz, s beállhatsz szerzetesnek... Elhoztam a primás levelét a perjelnek,

melyben kéri, hogy semmi impedimentumot³⁶ ne állítson neked... No, siess, mert minden perc drága!

- Istenemre! - horkant fel Wolodyjowski. - Mit hallok? Itt semminemű impedimentumot nem támaszthatnak, mert mostanáig mintha csak bűnbánati áhítaton volnék itt... Istenemre! A haldokló kívánsága szent! Azt meg nem tagadhatom!

- Bizony, halálos bűn lenne! - harsogta Zagloba.

- Úgy van! Mindig az az áruló Boguslaw!... De ha Ketlinget meg nem bosszulom, sose kerüljek vissza ide!... Megtalálom én azokat a pribék udvaroncokat, s beszaggatom a fejüket... Szent Atyám, máris bűnös gondolatok kísértenek! Memento mori!... Itt várjon rám kegyelmed, míg öltözkéket váltok, mert csuhában kimenni nem szabad...

- Íme, a köntös! - kiáltotta Zagloba, felkapva a batyucskát, amely eddig ott hevert mellette a padon. - Mindenre volt gondom, mindent előkészítettem... Itt a csizma, íme, egy derék szablya is, meg a bekecs...

- Jöjjön kegyelmed a cellába! - sürgette a kislovag sietve.

És bementek. Mikor pedig újra előjöttek, Zagloba uram mellett már nem a fehér barát lépkedett, hanem a katonatiszt, térden felül érő sárga csizmában, oldalán a szablya, a vállán keresztbe vetett fehér kardkötőn.

Zagloba erősen hunyorgatott, s bajusza alatt mosolygott is a kapus fráter láttán, aki nem titkolt megbotránkozással nyitott ajtót a két férfiúnak.

A kolostor közelében, valamivel lejjebb állt Zagloba uram szekere, mellette két szolgálégény, az egyik a bakon ülve, gyeplőszáron tartotta a jól összeválogatott négyest, melyen Wolodyjowski mindjárt végig is jártatta szakértői tekintetét, a másik pedig a szekér mellett, egyik kezében egy pókhálós butykossal, a másikban pedig két serleggel.

- Hosszú az út Mokotówig - jegyezte meg Zagloba -, s Ketling betegágyánál nagy szomorúság vár ránk. Igyál, Michal, hogy erőd legyen mindent elviselni, mert fölöttébb nyavalyás állapotban vagy.

Azzal kivette az üveget a legény kezéből, s maga töltötte meg a serlegeket az öregségtől már megsűrűsödött, jóféle mászlással.

- Derék ital ez - jelentette ki, az üveget a földre állítva, s kezébe véve a serlegeket. - Ketling egészségére!

- Egészségére! - ismételte meg Wolodyjowski is. - Siessünk! - S fenékig felhajtották.

- Siessünk! - ismételte meg Zagloba. - Tölts, fiam! Skrzetuski egészségére! Siessünk!

Ismét fenékig felhajtották, mert csakugyan sietniök kellett.

- Üljünk fel! - sürgette Wolodyjowski.

- Hát az enyémre nem iszol? - kérdezte Zagloba sértődötten.

- No, csak szaporán!

S szaporán kiitták. Zagloba egyszerre felhajtotta, bár volt vagy fél fertály a serlegben, s a bajuszát meg sem törölve, kiáltotta:

³⁶ Akadály.

- Hálátlanság volna tőlem, ha a tiédre is nem innék! Tölts, fiam!

- Köszönöm! - felelte Jerzy fráter.

A butykosnak már a feneke látszott, Zagloba megragadta a nyakát, s izzé-porrá törte, mert nem bírt üres edényre nézni. Erre aztán gyorsan felültek és elindultak.

A nemes ital csakhamar áldott melegséggel töltötte meg ereiket, szívébe pedig új reménységet öntött. Jerzy fráter ábrázatát könnyű pír lepte be, s tekintete is visszanyerte régi szilajságát.

Kezét egyszer-kétszer önkéntelenül a bajuszához emelte, s úgy megpödörgette, hogy a két vége olyan volt, akár az ár, s csaknem a szeméig felért, közben pedig kíváncsian nézelődött széjjel a vidéken, mintha most látná először.

Zagloba egyszerre a térdére csapott, s váratlanul felkiáltott:

- Hej, haj! Bízom benne, hogy ha Ketling meglát, menten visszatér az egészsége! Hej, haj!

Azzal átölelte Michal uram nyakát, s teljes erejéből magához szorongatta.

Wolodyjowski sem akart adósa maradni, tehát őszinte szeretettel összeölelkeztek.

Egy darabig boldog hallgatásba merülve, szótlantul haladtak, miközben az út mindkét oldalán előbukkantak már a külváros apró házai.

A házak előtt nagy volt a forgalom. Mindkét irányban vonultak a polgárok, a különböző színekbe öltözött szolganép, katonák és nemesek, olykor pompás öltözékekben.

- Összesereglett ám a nemesség nagy sokasága a convocatióra - jegyezte meg Zagloba -, mert ámbátor sok van itt, aki nem is követ, mindazonáltal itt akar lenni, hallani és látni. A házak és a fogadók mind dugig telve vagynak, hogy egyetlen szobácskát sem találsz, az utcákon pedig annyi nemeskisasszony kóricál, hogy a szakállad szálain meg nem számlálod. Olyan szépek is az eszemadták, hogy az embernek néha kedve kerekednék megcsapkodni az oldalát a könyökével, akár a kakas a szárnyával, s nagyot kukorékolni. Nézd csak, nézd azt a kis feketét, aki után a hajdú azt a zöld mentécskét viszi, nem takaros kis portéka, mi?

Zagloba uram itt öklével oldalba taszította Wolodyjowskit, mire az odanézett, bajuszkáját megmozgatta, szemével villantott, de abban a minutumban el is szégyellette magát, észbe kapott, s fejét lehorgaszta, némi hallgatás után csendesen dörmögte:

- Memento mori!

Zagloba pedig megint átölelte a nyakát.

- Ha szeretsz, per amicitiam nostram,³⁷ ha valamire becsülsz, házasulj meg. Annyi a derék leányzó, házasulj meg!

Jerzy fráter álmélkodva nézett barátjára. Zagloba uram nem lehetett ittas, hiszen máskor háromennyit megivott anélkül, hogy meglátszott volna rajta, tehát csak megindultságában beszélhetett. Ám minden ilyen gondolat oly távol volt most Michal uramtól, hogy az első pillanatban a nagy álmélkodás legyőzte felháborodását.

Később azonban keményen Zagloba szemébe nézett, s megkérdezte:

- Netán fejébe szállt kegyelmednek a bor?

³⁷ Barátságunkra.

- Teljes szívemből mondom, házasulj meg!

Wolodyjowski most már még szigorúbban nézett rá.

- Memento mori!

Ám Zaglobát nem lehetett egykönnyen eltéríteni a szándékától.

- Michal, ha szeretsz, tedd meg a kedvemért, hagyd a csudába azt az örökös „mementót”. Repeto,³⁸ azt teszed, amit akarsz, de én úgy vélem, mindenki azzal szolgáljon Istennek, amire teremtette. Téged azonban a kardforgatásra teremtett, nyilván ez volt az akarata, ha megengedte, hogy oly nagy tökéletességre vigyed azt a mesterséget. Mert ha azt akarta volna, hogy pap legyen belőled, akkor nyilván merőben másféle értelemmel ruházott volna fel, inkább a könyvek meg a deák nyelv felé hajlítván a szívedet. Azt is vedd eszedbe, hogy a szent vitézek nem csekélyebb tisztességben állanak odafent, mint a szent szerzetesek, hadjáratokra is eljárnak a pokol hadai ellen, s jutalmat is kapnak az Úr kezéből, ha zsákmányolt zászlókkal térnek onnan vissza... Mindez igaz beszéd, magad sem tagadhatod.

- Nem tagadom, meg azt is jól tudom, hogy bajos nekem a kegyelmed értelme ellen vitézkednem, de kegyelmed sem tagadhatja, hogy a bánatos szív számára jobb koszt-kvártély vagyon a kolostorban, hogysen a nagyvilágban.

- Bah! Ha jobb, akkor annál inkább a búbanat számára kell a szerzeteket fenntartani. Bolond, aki a bánatot táplálja ahelyett, hogy éhen veszejtené, hogy minél előbb döglene ki még az írmagja is!

Wolodyjowski uram erre nem talált egyhamar ellenérvet, tehát elhallgatott, s csak kis idő múlva szólalt meg epedő hangon:

- Ne beszéljen nekem kegyelmed a házasságról, mert az ilyen emlékek csak a szívem sebeit tépik fel újból! A régi arra való kedvem is elfogyatkozott, mert elmosták a könnyeim, de az éveim sem arra valók már, hiszen immár deresedik az üstököm. Negyvenkét esztendő, s abból huszonöt örökös háborús törődésekben, bizony nem tréfadolog! Nem tréfadolog!

- Istenem, ne büntesd meg káromlásáért! Negyvenkét esztendő! Piha! Nekem több mint kétszerte annyi nyomja a vállamat, s az emberfiának gyakran még ugyan ám korbácsoltatnia kell magát, hogy a nagy hévséget kiverje a véréből, akár a port a gúnyájából. Tiszteld ama drága halottad emlékét, Michal! Neki jó voltál, másnak meg már ócska, öreg vagy?

- Hagyjon békén, hagyjon békén kegyelmed! - fakadt ki a kislovag fájdalmasan.

S már hullott is a könnye bajuszkájára.

- Nem szólok én már egy szót sem - ígérte meg Zagloba -, csak add lovagi paroládat, hogy történjék Ketlinggel bármi, egy hónapig velünk maradsz. Skrzetuskit is meg kell látogatnod... Ha aztán később újra fel akarod öltetni a csuhát, ám legyen, senki nem fog akadályokat gördíteni eléd.

- Itt a kezem! - mondta rá Michal uram.

Erre aztán nyomban más irányba terelték a szót. Zagloba a convocatióról mesélt, elmesélte, hogyan mozgatta meg Boguslaw herceg ellen az igazolás dolgát, s elmondta Ketling esetét is.

Néha azonban félbeszakította a beszédet, s mélyen elgondolkozott. Nyilván vidám gondolatai lehettek, mert olykor-olykor a térdére csapva felkiáltott:

³⁸ Ismétlem.

- Hej, haj!

Amint azonban Mokotówhoz közeledtek, arcára egyre világosabban kiült a nyugtalanság. Aztán hirtelen Wolodyjowskihoz fordult:

- El ne felejtsd, paroládat adtad, hogy bármi történjék Ketlinggel, egy hónapig velünk maradsz.

- Parolámat adtam, s meg is tartom - felelte a kislovag.

- Íme, Ketling udvarháza! - kiáltott fel Zagloba. - Derék hajléka van.

Aztán a kocsisnak kiáltotta:

- Durrants csak egyet azzal az ostorral, ünnep lesz ma ebben a házban!

Már hangzott is az ostor durrogása, ám a szekér még be sem gördült a kapun, s a pitvarból már elő is ugrott néhány bajtárs, Michal uram ismerősei. Voltak közöttük régi cimborák is, még a Hmelnickij-féle időkből, meg újabb bajtársak a későbbi háborúkból, közöttük Wasilewski és Nowowiejski uraimék, szinte gyerkőcök még, de tüzes gavallérok, akik mint tejfelesszájú legénykéek szöktek meg az iskolából, s már néhány év óta háborúban üzik a katonamesterséget, Wolodyjowski uram pálcája alatt. A kislovag igen-igen megszerette őket.

Az idősebbek közül ott volt Orlik úr, kinek a címere Nowina, a koponyája pedig arannyal volt beforrasztva, mert annak idején egy svéd gránátos rést vágott rajta, meg Ruszczyc uram, a félvad pusztai lovag, a híres-nevezetes portyázó, aki ebben a mesterségben csak Wolodyjowskival nem vehette fel a versenyt, meg még mások is néhányan. Ezek, megpillantván a két férfiút a szekéren, kiáltozni kezdtek:

- Itt van, itt van! Vicit³⁹ Zagloba! Itt van!

Azzal a szekérhez rohanván, karjukba kapták a kislovagot, s vitték a tornác felé, egyre hajtogatva:

- Isten hozott! Isten éltesen, derék bajtárs! Megvagy, s el sem eresztünk többé! Vivat Wolodyjowski, a legelesebb lovag, az egész had dísze! Ki a pusztába, velünk együtt, testvér! Ki a Vad Mezőkre! Ott majd kiszellőzik fejedből a búbánat!

Csak a tornácon tették le a kezükből, akkor aztán mindenkit külön köszöntött, mert fölöttébb meghatotta ez a fogadtatás, majd kérdezősködni kezdett:

- Ketling hogy van? Él-e még?

- Él, él! - felelték kórusban, s a vén harcosok bajusza megmozdult a hamiskás mosolytól. - Gyere hozzá, mert már az ágyat sem bírja, oly türelmetlenül vár.

- Látom, már nincs oly közel a halálhoz ökelme, ahogyan Zagloba uram mondotta - felelte a kislovag.

Közben beléptek a pitvarba, s onnan egy tágas szobába. Középen állt az asztal az odakészített lakomával, az egyik szegletben pedig fehér lóbőrrel letakart kerevet, s azon feküdt Ketling.

- Bajtárs! - kiáltotta Wolodyjowski, hozzásietve.

- Michal! - viszonozta a kiáltást Ketling felugorva, mintha semmi baja sem volna, s karjába zárta a kislovagot.

³⁹ Győzött.

Megölelgették egymást, s hol Ketling Wolodyjowskit, hol Wolodyjowski Ketlinget emelte a magasba.

- Rám parancsoltak, hogy betegséget színleljek - magyarázta a skót -, hogy halottnak tettessem magam, de amint megláttalak, nem bírtam tovább! Egészséges vagyok, mint a makk, és semmiféle viszontagságban nem volt részem. Csak arról volt szó, hogy valamiképpen kihozzunk abból a kolostorból... Bocsáss meg, Michal!... Szívből míveltük ezt a cselt!

- Ki a Vad Mezőkre mindnyájan! - kiáltották ismét a lovagok, kemény kezükkel csapkodva kardjukra, hogy a nagy csörtetés betöltötte az egész szobát.

Michal uram azonban nagyon elámult. Egy darabig hallgatott, aztán végignézett valamennyiőjükön, különösen Zaglobán, s csak később robbant ki: - Ó, csalárd népség! Én meg azt hittem, Ketlinget halálosan megvagdalták!

- Hogyan, Michal, netán azért haragszol - méltatlankodott Zagloba -, hogy Ketling egészséges? Tán sajnálsz tőle az egészségét, és a halálát kívánod? Annyira megkeményedett a szíved, hogy mindnyájunkat a Szent Mihály lován akarnál látni: Ketlinget, Orlik uramat, Ruszczyk uramat meg ezeket az ifjakat, bah, netán még Skrzetuskit meg engem is, engem, aki úgy szeretlek, mintha édesfiam volnál?!

Itt eltakarta a szemét, s még fájdalmasabban kiáltotta:

- Mit sem ér a mi életünk, nemesuraim, mert nincs már háládatosság ez világon, csak megkeményedett szív mindenütt!

- Istenemre! - szabadkozott Wolodyjowski. - Nem kívánok én kegyelmeteknek semmi rosszat, de az én bánatomat nem tudjátok tiszteletben tartani...

- Sajnálja, hogy élünk! - ismételte Zagloba.

- Hagyna békén kegyelmed!

- Azt mondja, nem tartottuk tiszteletben a bánatát, pedig hát micsoda könnypatakot ontottunk az ő szerencsétlenségén, nemesuraim! Igaz-e? Istent hívom tanúságu, hogy a te bánatodat legszívesebben kardunk élére hánynánk, mert ez volna méltó a jó barátokhoz. Minekutána azonban paroládat adtad, hogy egy hónapig velünk maradsz, legalább ez egy hónapig szeress bennünket, Michal!

- Én halálomig is szeretni fogom kegyelmeteket - felelte a kislovag.

A beszélgetést új vendég érkezése szakította meg. A Wolodyjowskival elfoglalt lovagok nem hallották jövetelét, csak most vették észre, mikor az ajtóban megjelent. Hatalmas termetű, pompás testalkatú és fellépésű lovag volt, ábrázata akár egy római cézáré, csak úgy sugárzott róla a hatalom és a valóban uralkodói jóság és kegy. Merőben más volt, mint a jelen levő katonák mindegyike, rendkívül nagy, s úgy állt velük szemben, akár a sas, a madarak királya a vércsék, sólymok és ölyvek között...

- A nagyhetman úr! - kiáltotta Ketling, s mint házigazda már ugrott is köszöntésére.

- Sobieski úr! - ismételték meg a többiek is.

Valamennyi fej mélységes tisztelettel hajolt meg.

Wolodyjowskin kívül mindnyájan tudták, hogy eljön, mert megígérte Ketlingnek, s íme, érkezése mégis olyan mélységes hatást keltett, hogy egy darabig senki sem merte elsőnek kinyitni a száját. Bizony nagy kegy volt ez tőle. Ám Sobieski uram mindennél jobban szerette katonáit, kiváltképpen azokat, akik vele együtt már annyiszor tiportak végig a tatár csambulok

nyakán. Tulajdon családjának tekintette őket, s ezért határozta el, hogy Wolodyjowskit ő maga köszönti és vigasztalja meg, s e rendkívüli kegy és megemlékezése kimutatásával tartja meg őt a hadseregben.

Köszöntötte tehát Ketlinget, s utána mindjárt a kislovagnak nyújtotta kezét. Wolodyjowski, hozzá lépven, átölelte a térdét, mire a nagyhetman két kezébe fogta s megölelte a lovag fejét.

- No, öreg katonám! - mondta -, Isten keze a földre sújtott, de ugyanő fel is emel, és meg is vigasztal... Isten legyen veled! Most már itt is maradsz közöttünk!

Michal uram mellét rázta a zokogás.

- Maradok! - mondta könnyei között.

- Akkor hát jó. Ilyent nekem, minél többet! Most azért, öreg cimborám, emlékezzünk meg amaz időkről, amikor a rutén pusztákon a sátorban ültünk lakomához. Jó nekem körötökben! Rajta, kedves házigazdánk! Rajta!

- Vivat Joannes dux⁴⁰ - kiáltotta valamennyi torok. Megkezdődött a lakoma, s sokáig eltartott.

Másnap a nagyhetman úr igen értékes, fakó paripát küldött Wolodyjowskinak ajándékba.

⁴⁰ Éljen János vezér!

VI. FEJEZET

Ketling és Wolodyjowski előre örültek annak, hogy alkalomadtán ismét kengyel kengyel mellett lovagolnak, egy tábortűz mellé telepednek, s egyazon nyereg lesz a párnájuk.

Ámde egy közbejött esemény széjjelválasztott őket egymástól, s nem is később, mint egy héttel az első találkozás után. Íme, küldönc érkezett Kurföldről, jelentvén, hogy ama Hasling, aki a fiatal skótot fiává fogadta, s birtokokkal is megajándékozta, most hirtelen megbetegedvén, fogadott fiát sürgősen látni kívánja. Az ifjú lovag nem sokat gondolkozott, hanem lóra ült, és útnak indult.

Mielőtt lóra ült volna, megkérte Zaglobát és Wolodyjowskit, hogy a házat tekintsék a sajátjuknak, s maradjanak addig, amíg meg nem unják.

- Az electióra netán megjönnek Skrzetuskiék is, de maga Skrzetuski feltétlenül megjön, ám ha gyermekeivel együtt érkeznek, itt mindnyájuk számára akad hely bőségesen. Nekem semmi-féle rokonom nincsen, de ha lenne is, egyik sem állhatna közelebb a szívemhez, mint kegyel-metek.

Zagloba különösen örvendezett ennek a meghívásnak, mert Ketling házában nagyon kényelmes szállása volt, de kapóra jött az Michal uramnak is.

Skrzetuskiék nem jöttek ugyan, de jövetelét előre jelezte a kislovag testvérhúga, aki Makowiecki uramnak, a latyczowi asztalnokmesternek a felesége volt. Küldöttje a hetman úr udvarában tudakolta, hogy az udvari emberek közül nem tudna-e valaki Wolodyjowski hollétéről. Természetes, hogy nyomban Ketling udvarházába irányították.

Wolodyjowski nagyon megörült a hírnek, mert évek óta nem látta az asztalnokmesterné asszonyt, s megtudván, hogy húga, jobb híján, Rybaki külváros egy szegényes hajlékában szállt meg, nyomban hozzá sietett, hogy meghívja Ketling házába.

Már szürkült, mikor belépett hozzá, mégis megismerte, bár két másik fehérnép is volt ott, mert az asztalnokné alacsony termetű asszony volt, s olyan gömbölyded, akár egy gombolyag fonál.

Az asszony is megismerte őt, így aztán mindjárt egymás karjába borultak. Sokáig egy szót sem bírtak szólalni, s kölcsönösen az arcukon érezték egymás forró könnyeit. Ezalatt a két másik fehérnép, akár két gyertyaszál, állt ott, s nézték ezt az üdvözlést.

Makowiecka asszony nyerte vissza a szavát előbb, s mindjárt sopánkodni is kezdett, kissé sipoló, vékony hangján:

- Hány esztendő! Hány esztendő! Isten segítsen meg, édes bátyámuram! Mihelyt nagy szerencsétlenségednek híre érkezett, nyomban fogtam magam és indultam. Férjemuram sem tartóztatott, mert a Budziak felől vihar fenyeget... Beszéltek a bialogródi tatárokról is, biztonnal feketélleni fognak az utak, mert óriási csapatokba verődve szállonganak a madarak, s ez minden betörés előtt így van. Isten vigasztaljon meg, kedves, drága, szeretett bátyám! Férjemuram is felkészül az electióra, azt mondta hát nekem: „Menj előre, s vidd a leányzókat is. Michalt (mondja) nagy szomorúságában megvigasztalod, a tatárok elől amúgy is menekül-nünk kell, s helyet keresnünk, ahol fejünket lehajthatnánk, mert az ország lángokban fog állani, így hát egyik a másikkal egybeesik. Indulj (úgymond) Varsóba, foglalj el egy jó fogadót, amíg nem késő, hogy legyen hol lagnunk.” Ő maga a járásbeliekkel kimegy a csapásokra, fülelni. Kevés a katonaság az országban. De így van ez nálunk mindig. Jöszte az

ablakhoz, édes bátyám, hadd látom az arcodat. A képed beesett, de hát a nagy bánatban nem is lehet másképpen. Könnyű volt férjemuramnak amott a Ruténföldön azt mondani: keress egy jó fogadót! Itt pedig sehol semmi, mi magunk is afféle parasztházban húzódtunk meg. Alig kaptam három zsúp szalmát, amin hálhassunk.

- Várj csak, húgom! - próbálkozott a kislovag.

Ám a húga nem engedte szóhoz jutni, csak beszélt tovább, kerepelt, akár a szélmalom:

- Itt szálltunk meg, mert más hely nem akadt. A házigazdáéknak valahogyan semmi jó nem néz ki a szemükből, netán rossz emberek is. Igaz, hogy van négy emberünk, mind derék legények, meg mi sem vagyunk valami félős teremtések, mert arra mifelénk a fehérnépnek is helyén legyen a szíve, másként meg nem maradhatna. Van bandolettem is, akit mindig magammal hordok, s Baskának meg két kurta csövű karabélyja. Csak Krzysia nem szereti a fegyvert... Mivel azonban ez idegen város, jobb szeretnénk valami biztonságosabb fogadóban lakni...

- Várj csak, húgomasszony! - ismételte meg Wolodyjowski.

- Hát te hol lakol, Michal? Segítened kell fogadót találnunk, hiszen te járatos vagy Varsóban...

- Nekem kész kvártélyom vagyon számotokra - vágott közbe Michal uram -, mégpedig olyan derék kvártély, hogy akár egy szenátori udvar is ellakhatnék benne! Egy bajtársamnál, Ketling kapitánynál lakom, s mindjárt viszlek is oda...

- De ne felejtse, hogy hárman vagyunk, meg két cseléd, meg négy szolgálégény. Ó, Istenem, hiszen még meg sem ismertettelek a társaimmal!

Azzal a hölgyekhez fordult:

- A leányasszonyok tudják, kicsoda ökelme, de ő nem tudja, ti kicsodák vagytok; ismerkedjétek hát meg egymással, ha csak így sötétben is. Eddig még be sem fűtöttek itt nekünk... Ez itt Krystyna Drohojowska, emez pedig Barbara Jeziorkowska leányasszonyok. Férjemuram a gyámjuk és vagyonuk gondviselője, ők pedig velünk együtt laknak, mert árvák. Ilyen fiatal kisasszonyoknak nem volna illendő egyedül lakniok.

Míg az asztalnokné beszélt, Wolodyjowski katonásan meghajolt a kisasszonyok előtt, azok pedig mindketten az ujjuk végével felcsippentették a szoknyájukat és bókoltak, miközben Jeziorkowska kisasszony úgy hátraszegte a fejét, akár egy kiscsikó.

- Ülünk fel és induljunk! - ajánlotta Wolodyjowski. - Velem lakik Zagloba uram, kit megkértem, hogy készíttetné elő a vacsorát.

- Ama híres Zagloba úr - kérdezte hirtelen Jeziorkowska kisasszony.

- Baska, hallgass! - intette az asztalnokné. - Csak attól félek, alkalmatlanok leszünk.

- Ha Zagloba uram szorgoskodik a vacsora körül - nyugtatta meg a kislovag -, akkor elég lenne az, ha kétannyian érkeznenek is. Kisasszonyaim, hordassátok ki a málhákat. Kéziszekeret is hoztam magammal a málhának, meg Ketling uram batárját, mely oly tágas, hogy négyen kényelmesen megférünk benne. Íme, mi jut az eszembe: ha a legények nem korhelyek, maradjanak itt holnapig a nagyobb holmival meg a lovakkal, mi pedig csak a legszükségesebbeket visszük magunkkal.

- Nem kell maradniok, mert a szekereket még ki sem raktuk - vélte az asztalnokné: - Csak fogják be a lovakat, s már indulhatnak is. Menj csak, Baska, nézz utána!

Jeziorkowska kisasszony futott a pitvarba, s néhány miatyánknyi idő múlva már jelentette is, hogy minden készen van.

- Akkor hát indulhatunk is! - kiáltotta Wolodyjowski.

Kis idő múlva már a batárban ültek, s Mokotów felé kocsiztak. Az asztalnokné asszony meg Drohojowska leányasszony foglalták el a hátsó ülést, elől pedig a kislovag helyezkedett el Jeziorkowska kisasszony mellett. Már sötét volt, így hát az arcukat nemigen nézhette meg.

- Kisasszonyaim, ismeritek Varsót? - kérdezte Drohojowska leányasszony felé hajolva, s hangját felemelve, hogy a batár zörgését túlkiáltsa.

- Nem - felelte a leány kedvesen zengő mély hangján. - Igazi falusi leányzók vagyunk mi, s eddigelé nem ismerünk sem híres városokat, sem híres embereket.

Kissé lehajtotta a fejét, mintha ezzel akarná jelezni, hogy Wolodyjowski uramat is ez utóbbiak közé sorolja, amit a kislovag hálásan fogadott. „Politikus leányzó biz’ ez” - gondolta, s már törte is a fejét, hogy viszonzásul milyen bókkal álljon elő.

- Lenne bár tízszer ekkora ez a város - szólalt meg végre -, ti, kisasszonyaim, akkor is a legszebb díszei lehetnétek.

- Honnan tudja kegyelmed, holott sötét van? - kérdezte hirtelen Jeziorkowska kisasszony.

„Ihol a csitri!” - villant át Wolodyjowskin.

Ám nem felelt semmit, s egy ideig szótlanul haladtak tovább; egyszerre ismét Jeziorkowska leányasszony fordult hozzá:

- Nem tudja kegyelmed, elég hely van ott az istállóban? Mert nekünk tíz hámos lovunk és két hátasunk van!

- Még harmincat is könnyűszerrel el lehetne helyezni.

- Ejha! - fütttyentett a leány.

- Baska! - intette megint az asztalnokné asszony.

- Ahá! Persze! Baska, Baska! De kinek a gondján voltak a lovak az egész úton?

Így beszélgetve érkeztek meg Ketling háza elé.

Minden ablak fényesen ki volt már világítva az asztalnokné asszony fogadására. Már rohant is kifelé a cselédség, Zagloba urammal az élén, aki a batárhoz ugrott, s látva a három nőt, mindjárt megkérdezte:

- Melyik hölgy személyében van szerencsém az asztalnokné asszonyt, nekem kiváltképpen szerelmetes jótevőmet és az én kitűnő Michal barátom hűgát üdvözleni?

- Én vagyok! - felelte az asztalnokné.

Erre Zagloba elkapta a kezét, s gyorsan csókolgatni kezdte, hosszasan ismételve:

- Isten hozta, Isten hozta kegyes úrnőmet!

Aztán lesegítette a batárból, s sűrű bokázások közepette és tánclépéseket lejtve nagy figyelemmel vezette a pitvarba.

- Engedtessek meg nekem, hogy a küszöbön belül még egyszer köszöntsem kegyelmességedet - mondta útközben.

Ezalatt Michal uram a leányasszonyokat segítette le a batárból. Mivel pedig a jármű magas volt, s a lépcsőt sötétben bajos lett volna kitapogatni, derékon kapta Drohojowska kisasszonyt, s a levegőbe emelve tette le maga elé a földre. A leányasszony nem is ellenkezett, sőt egy pillanatig keblével a lovag mellére nehezdedve rebegette:

- Köszönöm, köszönöm!

Wolodyjowski most már Jeziorkowska kisasszonyhoz sietett, de az addigra már le is ugrott a túlsó oldalon, a kislovag tehát Drohojowska kisasszonynak nyújtotta a karját.

Odabent aztán sor került a Zagloba urammal való megismerkedésre, aki a két leányzó láttán pompás jókedvre derült, s nyomban asztalhoz invitálta őket.

Az asztalon már ott gőzölögtek a tálak, s amint Wolodyjowski előre látta, mindenből oly bőséggel volt, hogy akár kétannyiuknak is elég lett volna.

Elhelyezkedtek hát az asztal körül. Az asztalnokné foglalta el a főhelyet, a jobbán Zagloba, utána Jeziorkowska kisasszony. Wolodyjowsky baloldalt foglalt helyet, Drohojowska leányasszony mellett.

A kislovag csak most vehette jól szemügyre a hölgyeket.

Mind a ketten szépek voltak, de mindegyik a maga nemében. Drohojowskának hollófekete haja, ugyanolyan szemöldöke, nagy, kék szeme volt. A bőre barna, de halvány, s oly finom, hogy a halántékán átlátszottak a hajszálvékony kék erek. Felső ajkát alig észlelhető finom pihe borította, látni engedve mintegy csókra álló, bájos és kíváncsú száját. Gyászt viselt, mert nemrégien vesztette el apjaurát, s a gyászruha, finom arcbőre és hollófekete haja mellett a szomorúság és szigorúság látszatát adta egész alakjának. Első látásra idősebbnek tetszett társánál, ám Michal uram, jobban megnézve, látta, hogy a korai ifjúság vére csörgedez áttetsző bőre alatt. S minél többet nézte, annál jobban csodálta: szépséges alakját, hattyúnyakát meg azokat a hajadoni bájjal tele karcsú idomait.

„Jeles vérből való kisasszony ez - gondolta magában -, bizonyly igen nemes lelke vagyon! Ám a másik valóságos kamasz!”

A hasonlat valóban találó volt.

Jeziorkowska sokkal alacsonyabb volt Drohojowskánál, általában apró termetű, bár nem sovány, szőke hajú, rózsás arcú, valóságos rózsabimbó. A haja - nyilván valamiféle betegség után - rövidre volt nyírva, és aranyos hálóra fogva. Tincsei azonban a nyugtalan fejcskén nem maradhattak rendben, hanem a végük a háló minden szemén át kikandikált, a homloka fölött pedig egészen a szemöldökéig érő rendetlen sörénycét alkotott, a kozák „oseledec” mintájára. Mindezekhez még a nyugtalanul cikázó szemek és a hamiskás, hetyke tekintet ezt a rózsás arcocskát egy mihaszna diákéhoz tette hasonlóvá, aki csak azt lesi, micsoda csínyt követhetne el büntetlenül.

Mindazonáltal olyan szép és üde volt, hogy az ember alig bírta elszakítani róla a tekintetét. Az orra keskeny és kissé fitos, mozgékony orrcimpái minduntalan kitágultak, arcán és állán gödröcskék: a vidám kedély csillogó jelei.

Most azonban komolyan ült az asztalnál, és jóízűen falatozott, csak szemével lövöldözött minduntalan, hol Zagloba, hol Wolodyjowski felé, s oly gyermekes kíváncsisággal nézte őket, mint valami nagy személyiségeket.

Wolodyjowski hallgatott, mert bár érezte, hogy Drohojowska leányasszonyt kellene szóra-koztatnia, sehogyan sem tudta, hogyan kezdje el. Hölgyek társaságában általában nem volt valami ügyes mulattató, most pedig különösen szomorú volt a lelke, mert ez a két leány az ő drága halottját juttatta az eszébe.

Ellenben Zagloba uram annál jobban mulattatta az asztalnokné asszonyt, Michal uram és a saját haditetteivel. Az estebéd közepén éppen arról kezdett beszélni, hogy annak idején, Kurcewiczówna knyázkisasszonnyal, Rzedziannal és Michal urammal, tehát negyedmagával

hogyan menekültek egy egész tatár csambul elől, s végül is a knyázkisasszony megmentése végett hogyan vetették magukat ketten az egész csambulra.

Jeziorkowska kisasszony az evést is abbahagyta, s állat a kezébe támasztva hallgatta nagy figyelemmel, minduntalan megrázta üstökét, hunyorgatott, ujjával pattintott, s a legizgalmasabb részeknél izgatottan sürgette:

- Aha, aha! És tovább?!

S mikor Zagloba uram odaért, hogy váratlanul ott termett Kuszel a dragonyosaival, s úgy a nyakukra ültek a tatároknak, hogy egy fél mérföldön át vágták, kaszabolták őket, a kislány már nem bírta tovább, s teljes erejéből tapsolva kiáltozta:

- Ó, istókbáré! De jó lett volna ott lennem!

- Baska - szólt rá a gömbölyded Makowiecka asszony, hamisítatlan rutén kiejtéssel -, itt politikus nép körében vagyunk, hagyj hát fel azzal a te „istókbáréiddal”! Szent Atyám, már igazán csak az hiányzik, hogy „Üssenek agyon!”

A leányka üde, ezüstös hangján felkacagott, s egyszerre nagyot csapott a térdére:

- Hát hadd legyen: üssenek agyon!

- Ó, Istenem! Az embernek a füle ég az ilyen beszédétől. Kérj rögtön bocsánatot az egész társaságtól! - korholta az asztalnokné.

Erre Baska, az asztalnokné asszonyon akarván kezdeni a bocsánatkérést, egy szeleburdi szökéssel felugrott, de ugyanakkor kését és a kanalat az asztal alá ejtette, úgyhogy ő maga is kénytelen volt odabújni az evőeszközök után.

A gömbölyded asztalnokné most már nem bírta visszatartani a nevetést, pedig igen furcsán mívelte ezt, mert először csak rázkódott és remegett, csak azután tört ki vékony, sipogó kacagása. Erre általános lett a jókedv. Zagloba uram el volt ragadtatva.

- No, nézzék kegyelmetek, mennyi bajom van ezzel a leánnyal! - hajtogatta az úrasszony, még mindig rázkódva a nevetéstől.

- Istenemre, merő delicia!⁴¹ - lelkendezett Zagloba.

Ezenközben Baska kimászott az asztal alól, a kanalat meg a kést megtalálta, ellenben elvesztette fejről az aranyos hálót, úgyhogy az egész üstöke a szemébe hullott. Felegyenesedett, megmozgatta orrcimpáit, s így szólt:

- Aha! Csak nevéssenek kegyelmetek az én confusiómon!⁴²

- Nem nevet itt senki - jelentette ki meggyőzően Zagloba -, nem nevet itt senki, egyetlen lélek sem! Csak örvendezünk, hogy az Úristen ilyen nagy örömmel ajándékozott meg kisasszonyom személyében.

Estebéd után átmentek a társalgóba. Ott Drohojowska leányasszony, megpillantva a falon függő lantot, elővette s ujjával pengetni kezdte. Wolodyjowski kérte, énekeljen is valamit hozzá, mire a leány egyszerű nyíltsággal felelt:

- Szívesen megteszem, ha énekemmel elűzöm kegyelmed szívéből a bánatot...

⁴¹ Édesség, ínycség.

⁴² Zavar.

- Köszönöm - felelte a kislovag, hálásan emelve reá tekintetét. Kis idő múlva már hangzott is a dal:

*Elhiggyétek, jó vitézek,
Sem a pajzsok, sem a vértek
Benneteket meg nem óvnak!
Mert vason át, acélon át
Szívetekbe fúrja magát
Hegyes nyila Cupidónak.*

- Már igazán nem tudom, hogyan köszönjem meg kegyelmességednek - hálálkodott Zagloba, a közelbe ülve az asztalnokné asszony mellett, és a kezét csókolgatva -, hogy magad is eljövén, ilyen formás leányzókat is hoztál magaddal, akik mellett a gráciák akár kemencét fűthetnének. Különösen ama kis garabonciás hódította meg a szívemet, mert olyan kis betyár az, s úgy széjjelrebbenti az emberfia szívéből a szomorúságot, akár a macska az egereket. Mert micsoda is a bánat, ha nem egér, mely a vidámságnak szívünkben elrakott magvait rágcsálja? Tudnia kell kegyelmességednek, hogy volt király urunk, Joannes Casimirus, annyira kedvelte a tőlem hallott comparatiókat,⁴³ hogy egyetlen napon sem tudott ellenni nélkülük. Jóslatokat és bölcs maximákat⁴⁴ is kellett szerkesztenem neki, amelyeket lefekvés előtt felolvastatott magának, s azok szerint irányította politikáját. De hát ez nem tartozik ide. Reményilem, Michal barátunk ily deliciák mellett elfelejti nagy szerencsétlenségét. Kegyelmed nem is tudja, hogy alig egy hete hoztam ki ökelmét a kamaldoli kolostorból, ahol már az esküt akarta letenni. Igaz, magának a nunciusnak a jóakarátát nyertem meg, aki megfenyegette a perjelt, hogy az egész kolostort besoroztatja a dragonyosokhoz, ha Michalt legottan ki nem engedi. Nem volt ott neki semmi keresnivalója!... Hála Istennek!... Hála Istennek!... Jól ismerem én ökelmét! Ha ma nem, hát holnap, e két csemete akármelyike olyan szikrákat csíhol ki belőle, amelyektől a szíve menten tüzet fog, akár a száraz tapló.

Közben Drohojowska tovább énekelt:

*De ha pajzsa meg nem védi,
Sebet kap az erős férfi
S áldozatul esik ő -
Sebesülést hogy kerüljön
Merre fusson, meneküljön
A védtelen, gyenge nő?*

- A fehérnép is csak úgy fél attól a nyíltól, akár az eb a szalonnától - súgta Zagloba uram az asztalnokmesterné fülébe. - De valld csak be, nagyasszonyom, hogy nem minden rejtett cél nélkül hoztad ide e pintyökeket. Pompás leányzók! Kivált az a kis garabonciás. Szavamra mondom! Ravasz kis húga van az én Michal barátomnak, he?

Makowiecka asszony valóban nagyon ravasz képet vágott, amely egyébként sehogyan sem illett egyenes, őszinte arcához, s így szólt:

- Hát gondolt az emberlánya egyre meg másra, amint már a fehérnép soha sincsen némi furfangnak híjával. Férjemuram is feljön az electióra, én meg a leányzókat korábban felhoztam, mert ott a tatár bármely pillanatban ránk törhet. Ha pedig ebből néminemű szerencsés

⁴³ Hasonlat.

⁴⁴ Magatartási szabály, logikai vagy erkölcsi elv, rövid formában kifejezve.

dolog származnék Michal számára, bizony szívesen megfogadnám, hogy gyalog elzarándokolok valamelyik csodatevő szentképhez.

- Származik is, már hogyan származnék? Származik! - erősködött Zagloba.

- Mind a két leányzó jeles családból való, és jómódúak is, ami a mai nehéz időkben szintén nem akármilyen...

- Nekem aztán nem kell az ilyesmit sokáig magyarázni. Michal birtokát megette a háború, ámbár tudom, hogy valami pénzecskéje vagyon, kamatra, a nagyuraknál. Szedtünk mi jeles zsákmányokat, s noha mindent rendben odaadtunk a hetman discretiójára,⁴⁵ valamicske mégiscsak csurrant-cseppent, ahogyan nálunk mondják, „szablya szerint”. Michal kardjára annyi jutott belőle, hogy ha mindent eltett volna, ma tisztos vagyonkása lenne. Ám a katona nem törődik a holnappal, hanem ma mulat. Michal pedig egy cseppig mindent elmulatott volna, ha én vissza nem tartom. Azt mondtad, nagyasszonyom, hogy e leányasszonyok jeles vérből származnak?

- Drohojowska ereiben szenátori vér is csörgedez. Igaz ugyan, hogy azok a mi, határ menti kastellániáink nem olyanok, mint a krakkói, s vannak, amelyekről a Köztársaságban alig tud valaki. De hát aki egyszer beleült a szenátori székbe, az a maga fényét utódaira is kiárasztja. Ami pedig az őseket illeti, Jeziorkowska netán még Drohojowskán is tútesz.

- No tessék! Magam is a masageták egyik királyától származom, szeretek hát mások származásáról hallani.

- Hát a leányasszony nem származik ily magas fészekből, de ha kegyelmed meg kívánja hallgatni... mert mi ott mifelénk az ujjainkon kiszámoljuk az atyafiságot minden házzal... Atyafiságban van ő a Potockiakkal, a Jazlowieckiekkal meg a Laszczokkal egyaránt. Mert tudja kegyelmed, az úgy volt...

Itt az asztalnokné kisímította szoknyája redőit, s kényelmesen elhelyezkedett, hogy kedvelt elbeszélését semmi akadály meg ne zavarja; egyik kezének az ujjait széttárta, a másiknak a mutatóujját pedig a nagyapák és nagyanyák felsorolásához készen tartva, hozzáfogott:

- Jakub Potocki uram leánya, Elzbieta, ki már a második feleségétől, leánynevéen Jazlowieckától származott, Jan Smiotanko podolei zászlóshoz ment feleségül.

- Megjegyeztem! - vetette közbe Zagloba.

- Ebből a házasságból született Mikolaj Smiotanko, ugyancsak podolei zászlós.

- Hm! Jeles méltóság!

- Ennek első felesége Drohostaj... nem! Rozynska... nem! Woroniczówna... ejnye, no, nem elfelejtettem!

- Örök nyugodalmat... bármi lett légyen is a neve! - jegyezte meg Zagloba uram nagy komolyan.

- Másodszor pedig Laszczównát vette feleségül...

- No, ez az. Minémű effectusa⁴⁶ volt ennek a házasságnak?

- A fiaik elhaltak...

⁴⁵ Itt: rendelkezés.

⁴⁶ Eredmény.

- Minden öröm törékeny ezen a világon...

- Négy leánya közül a legkisebb, Anna, Jeziorkowskihoz ment feleségül, kinek címere Rawicz, ő volt Podole elhatárolásának komisszárusa, s ha nem tévedek, podolei fegyvernök is.

- Úgy van! Emlékszem! - hagyta helyben Zagloba teljes határozottsággal.

- No látja kegyelmed, ebből a házasságból született Basia.

- Látom, de azt is, hogy most éppen Ketling puskáját próbálgatja.

Dróhojowska leányasszony élénk beszélgetésbe merült a kislovaggal, Basia kisasszony pedig, szórakozásból, Ketling karabélyával az ablakra célzott.

Makowiecka asszony e látványra rázkódni és sikoltozni kezdett.

- Kegyelmed el sem képzeled, mennyi bajom van e leányzóval! Valódi martalóc!

- Ha minden martalóc ilyen volna, nyomban beállnék hozzájuk!

- Ennek semmi más nem forog a fejében, mint a fegyver, a lovak meg a háború! Egyszer valami ócska mordállyal elszökött hazulról kacsázni. Begázolt valahová a nádasba, egyszer csak nézi, a nád széjjelhajlik, s mit lát?... Egy tatár fejet. A tatár a nádasban lopakodott a falu felé... Más fehérszínű halálra rémült volna, ez a garabonciás pedig kapja a mordályt s bummm, a tatár pedig loccs a vízbe! Képzeld kegyelmed, ott helyben leterítette... és mivel? Kacsasöréttel...

Erre Makowiecka asszony megint rázkódni és hahotázni kezdett a tatár viszontagságán, majd hozzátette:

- De ami igaz, igaz, mindnyájunkat ő mentett meg, mert egész csambul közeledett, ám ő hazaszaladván nagy lármát csapott, így aztán volt időnk a cselédséggel együtt elrejtőzni az erdőben! Nálunk ez mindig így megyen!...

Zagloba arcáról csak úgy sugárzott az elragadtatás, annyira, hogy egy pillanatra a szemét is összehunyorította, aztán felugrott, a leánykához lépett, s mielőtt az feleszmélt volna, homlokra csókolta.

- Ez a vén harcostól, azért a tatárért ott a nádasban! - magyarázta.

A kisasszony tüzesen megrázta fakó üstökét.

- Jól beadtam neki, he? - kiáltotta üde, gyermeki hangján, mely olyan furcsán elütött szavainak értelmétől.

- Drága kis garabonciásom! - mondta Zagloba uram megindultan.

- Mit számít egyetlen tatár! Kegyelmetek ezrével kaszabolták őket meg a svédek, németek, meg II. Rákóczi György magyarjait. Mit számítok én kegyelmetekhez, ilyen híres-neves lovagokhoz képest, akiknek az egész Köztársaságban nem találni párját. Jól tudom én azt, ohó!

- Majd megtanítunk a szablyával bánni, ha ilyen nagy benned a kurázszi. Én már kicsinyég elnehezedtem, de Michal is nagy mester benne.

A leányka erre a javaslatra szinte felugrott örömeiben, majd vállon csókolta Zagloba uramat, a kislovagnak pedig bájosan bókolva mondta:

- Köszönöm az ígéretet! Már tudok is egy kicsit!

Ám a kislovagot teljesen lefoglalta a Krzysiával való beszélgetés, így hát szórakozottan csak ennyit mondott:

- Amit csak parancsolsz, kisasszonyom!

Zagloba sugárzó arccal ismét visszaült a latyczowi asztalnoknéhoz.

- Kegyes nagyasszonyom - kezdte -, tudom én jól, milyen kiválóak a török édességek, mert sok ideig éltem Sztambulban, ámde azt is tudom, hogy igen soknak fáj is rájuk a foga. Hogyan eshetett hát meg, hogy erre a leányzóra eddigelé senki sem vetett szemet?

- Istenem! Bizony akadtak bőven, aki mindkettőjüknek udvaroltak. Baskát meg tréfásan három férj özvegyének szoktuk nevezni, mert egyszerre három méltó gavallér is udvarolt neki: Swirski, Kondracki és Cwilichowski urak. Mind a hárman birtokos nemesurak a mi vidékünkéről, s az atyafiságukat is elszámálhatom kegyelmednek.

Azzal már szét is tárta bal keze ujjait, a jobb keze mutatóujját is készítette, Zagloba uram azonban gyorsan közbeszólt:

- És mi történt velük?

- Mind a hárman a háborúban hagyták a fogukat, ezért is nevezzük Baskát özvegynek.

- Hm! S ő hogyan viselte el e dolgot?

- Hát bizony, nálunk ez mindennapi dolog, s alig akad ember, aki öregkort érvén, természetes halállal múlik ki. Már szójárás is nálunk, hogy nemesemberhez nem méltó másképpen meghalni, mint a harcmészón. Hogy miként viselte el? Hát sírdogált szegényke egy kicsit, de leginkább csak az istállóban, mert ha valami emészti, mindjárt csak odamegyen. Egyszer utánamentem, s megkérdeztem: „Melyiket siratod?” Ő meg csak rámondta: „Mind a hármat.” E válaszából eszembe vettem, hogy még egyikőjüket sem nézte ki magának különösebben... És úgy vélem, hogy minekutána a feje mással vagyon tele, még nem is igen érzi Isten akaratját; Krzysia inkább, de Baska alighanem egy cseppet sem...

- Majd megérzi - vélte Zagloba. - Kegyes nagyasszonyom, ezt mi tudjuk a legjobban! Majd megérzi! De meg ám!...

- Ez már a mi rendeltetésünk! - felelte az asztalnokné asszony.

- Úgy van, úgy van! A szájamból vetted ki, kegyes nagyasszonyom.

A további beszélgetést megakasztotta az, hogy az ifjabb társaság közeledett hozzájuk.

A kislovag már nagy bátorságra lelt Krzysia leányasszonnyal szemben, a kisasszony pedig jó szívvel foglalkozott is vele meg a bánatával, miként az orvos foglalkozik a betegével. S talán éppen ezért több jóindulatot tanúsított iránta, mint amennyit rövid ismeretségük megengedett volna. Mivel azonban Michal uram az asztalnokné bátyja volt, a leányasszony pedig férjének a rokona, ezen senki sem csodálkozott. Ezzel szemben Baska mintegy a háttérben maradt, csupán Zagloba uram fordított rá figyelmet. Egyébként nyilván mindegy volt neki, hogy foglalkozik-e vele valaki, vagy sem. Kezdetben ámulattal tekingetett mind a két lovagra, de ugyanolyan csodálattal szemlélte Ketlingnek a szobákban felaggatott pompás fegyvereit is. Aztán már ásitott is egyet-egyet, később a szeme is le-lekoppant, végül megszólalt:

- Ha bevágom magam az ágyba, legfeljebb holnapután ébredek fel...

E szavak után széjjeloszlott a társaság, mert a hölgyek nagyon fáradtak voltak, s csak arra vártak, hogy az ágyakat megvessék.

Mikor végre Zagloba uram négy szemközt maradt Wolodyjowskival, legelsőbbben is jelentőségteljesen hunyorított egyet, azután öklével gyöngéden dögönyözni kezdte a kislovagot.

- Michal! No, Michal, he? Akár a hónapos retek! Mi? Elmegy hát barátnak? Ízletes-e Drohojowska, ama fekete áfonya, he? Hát az a kis rózsás arcú garabonciás, huh! No, mit szólsz ehhez, Michal?

- Mit szólnék? Semmit! - felelte a kislovag.

- Bolondul tetszik nekem ez a kis garabonciás! Csak annyit mondok, hogy mikor az estebéd alatt mellette ültem, úgy áradt belőle a forróság, úgy süttött, akár a vaskályha.

- Sárga csőrű még az, a másik megállapodottabb!

- Drohojowska hamvas kék szilva, valóságos besztekeri szilva! Ám az a másik: mogyoró!... Istenemre, ha fogam lenne, akarom mondani, ha ilyen lányom lenne, csakis neked adnám, senki másnak. Mandula, hidd el, ha mondom, mandula!

Wolodyjowski egyszerre elszomorodott, mert eszébe jutott, milyen nevekkal illette Zagloba uram Anusia Borzobohatát. Mintha élne, úgy jelent meg emlékezetében az alakja, az a kicsiny arca, fekete hajfonatai, vidám csacsogása, meg az a kedves nézése. Ezek mind a ketten fiatalabbak, de ő százszorta drágább az összes fiatalabbaknál.

A kislovag arcát a tenyerébe temette, s nagy, nyugtalanító fájdalom fogta el, mely annál erősebb volt, mert váratlanul jött.

Zagloba elámult, egy darabig hallgatott, s nyugtalanul nézte, de aztán megszólalt:

- Michal, mi van veled? Szóalj már meg, az Istenért!

Wolodyjowski megszólalt:

- Annyian vannak, annyian jönnek-mennek ez világban, csak éppen az én báránycám nincs sehol, csak az én egyetlenemet nem láthatom soha többé!...

Ezután a fájdalom elakasztotta hangját, s ekkor fejét a pad karjára hajtva, összeszorított fogakkal suttogetta:

- Istenem! Istenem! Istenem!...

VII. FEJEZET

Basia leányasszony szaván fogta Wolodyjowskit, hogy tanítsa őt vívni, de a kislovag nem is húzódozott tőle, mert noha jobban kedvelte Drohojowskát, néhány nap alatt Baskát is nagyon megszerette, aminthogy bajos is volt őt nem szeretni. Egy reggel aztán el is kezdődött az első lecke, főleg Basia kisasszony hencegése folytán, mert bizonykodott, hogy ezt a mesterséget ő már egészen jól érti, s nem akárci fia állhat neki helyt a porondon.

- Öreg katonák tanítottak - mesélte -, mert nálunk azokban nincs hiány, azt pedig mindenki tudja, hogy arra mifelénk olyan kardforgatók vagynak, hogy nem egykönnyen akad hozzájuk fogható... Még az is kérdés, hogy kegyelmetek is nem találnának-e magukhoz méltó bajvívókat.

- Ugyan, kisasszonyom - kiáltotta Zagloba -, nekünk ez világon nincsen párunk!

- Hej, ha kiderülne, hogy még én sem vagyok kegyelmeteknél alábbvaló! Ezt magam sem hiszem, de nagyon szeretném!

- A céllövést, bandolettel, magam is megpróbálnám - mondta nevetve Makowiecka asszony.

- Istenemre, alighanem csupa amazon lakja ama latyczówi járást - jegyezte meg Zagloba.

Azzal Drohojowska leányasszonyhoz fordult:

- S te, kisasszonyom, melyik fegyvert forgatod a legjobban.

- Egyiket se - felelte Krzysia.

- Aha, egyiket se! - kiáltott fel Baska, s Krzysiót utánozva, rákezdett a nótára:

*Elhiggyétek, jó vitézek,
Sem a pajzsok, sem a vértek
Benneteket meg nem óvnak.
Mert vason át, acélon át
Szívetekbe fúrja magát
Hegyes nyila Cupidónak.*

- Ezt a fegyvert csuda jól forgatja, ne féljeteK semmit! - tette hozzá Wolodyjowskihoz és Zaglobához fordulva. - De vívónak se kutya.

- Kezdjed, kisasszonyom! - vezényelte Michal uram, hogy zavarát palástolja.

- Hej, ha az beválnék, amire én gondolok! - kiáltotta Basia, örömeiben elpirulva.

Azzal vívóállásba helyezkedett, s ahogy jobbában a könnyű lengyel karddal, balját pedig a háta mögé dugva, kifeszített mellel, emelt fejjel, remegő orrcimpákkal állt ott, oly szép volt s olyan rózsás, hogy Zagloba odasúgta az asztalnokné fülébe:

- Nincs az a butykos, még ha százéves magyar borral volna is tele, amely így elgyönyörködtetne!

- Vigyázz, kisasszonyom - intette Wolodyjowski -, én csak védekezni fogok, egyetlenegy sem vágok, te meg támadj, ahogyan csak tetszik.

- Jól van. S ha majd azt akarja kegyelmed, hogy hagyjam abba, szólj.

- Félbehagynád te anélkül is, ha akarnám!...
- Ugyan, mi módon?
- Úgy, hogy egy ilyen kisdéd bajvívónak hamarosan kiütném a kardot a kezéből.
- Majd elvállik!
- Nem vállalik el, mert azt lovagiasságból meg nem teszem.
- Nincs itt szükség semmiféle lovagiasságra. Csak tegye kegyelmed, ha tudja. Tudom, hogy gyengébb vívó vagyok kegyelmednél, azt azonban mégsem hagyom megtenni magammal!
- Tehát megengeded, kisasszonyom?
- Meg!
- Hagyd el, drága kis garabonciásom - kérlelte Zagloba. - Megtette ő már azt a legnagyobb mesterekkel is.
- Majd elvállik! - ismételte meg Basia.
- Rajta! - vezényelte Wolodyjowski, mert már kissé türelmetlenné tette a kislány hencegése. Elkezdődött.
- Basia egy hatalmasat vágott, s közben úgy ugrált, akár egy szöcske.
- Wolodyjowski pedig egy helyben állt, szokása szerint csak apró mozdulatokat végzett a kardjával, s a támadásra mintha nem is hederített volna.
- Kegyelmed úgy hesseget engem, akár egy tolakodó legyet - fakadt ki Basia, kissé sértődötten.
- Kisasszonyom, én nem mérközöm veled, hanem tanítalak! - felelte a kislovag. - Jól megy, egy fehérnéptől igazán nem rossz! Csak nyugodtabban a kézzel!
- Egy fehérnéptől? Nesze, a fehérnépért! Nesze! Nesze!
- Ámde Michal uram semmit sem kapott, hiába alkalmazta Basia a legkipróbáltabb vágásait. Sőt, szándékosan beszélgetni kezdett Zaglobával, így akarván kimutatni, mily keveset törődik Basia vágásaival:
- Lépjen odébb kegyelmed az ablaktól, mert a leányasszony nem lát, s bár a szablya nagyobb a varrótűnél, a leányasszonynak több tapasztalatja van az utóbbival, hogysem az előbbivel.
- Basia orrcimpái még jobban kitágultak, az üstöke pedig egészen a ragyogó szemébe hullott.
- Kegyelmed lenéz engem? - kérdezte erősen lihegve.
- A személyét dehogy. Isten ments!
- Gyűlölöm Michal uramat!
- Nesze neked, rektor uram, a tanításért! - vágott vissza a kislovag.
- Aztán ismét Zaglobához fordult:
- Istenemre, odakint megeredt a hó.
- Nesze hó! Nesze! Nesze! - hajtogatta Baska, nagyokat vágva.
- Basia, elég, hiszen már alig szuszogsz! - vetette közbe az asztalnokné.
- Fogjad, kisasszonyom, a kardodat erősen, mert kiütöm a kezedből!

- Majd elválnék!

- Ehol la!

És a kard surrogva röptül ki Basia kezéből, akár egy madár, és csörömpölve hullott le a kandalló mellé.

- Ezt én magam, véletlenül... nem kegyelmed! - kiáltotta a leány síró hangon, s egy pillanat alatt felkapva a kardot, már megint vágott.

- No, most próbálja meg kegyelmed!

- Ehol la! - ismételte meg Michal uram.

És a kard ismét a kandalló elé repült.

- No, mára elég volt! - jelentette ki a kislovag.

Az asztalnokné asszony már rázkódott, s még hangosabban visongatott, mint máskor. Basia pedig ott állt a szoba közepén, rettentő zavarban, erősen lihegve, ajkát rágva, s minden erejével igyekezett elnyomni a szemébe toluló könnyeket. Hiszen tudta, ha sírva fakad, csak annál jobban kinevetik. Mindenáron erőt akart hát venni magán, de látva, hogy nem bírja, kirohant a szobából.

- Az Istenért! - kiáltotta az asztalnokné. - Biztosan az istállóba rohant ennyire felhevülve... még meg talál húlni. Utána kellene menni. Krzysia, te ki ne menj!

Azzal kirohant, s a pitvarban egy meleg köpönyeget felkapva, rohant vele az istállóba, utána pedig Zagloba uram, mert nagyon féltette az ő kis garabonciását.

Drohojowska leányasszony is utánuk akart szaladni, de a kislovag elkapta a kezét, és visszatartotta.

- Hallottad, kisasszonyom, a tilalmat? El nem ereszttem a kezedet, amíg vissza nem jönnek.

És csakugyan nem eresztette. E kis kéz pedig sima volt, mint az atlasz, és puha; Michal uram úgy érezte, hogy e vékony ujjacskákból meleg patak árad át a csontjaiba, s nagy gyönyörűséggel tölti el, tehát egyre erősebben fogta.

Halvány pír suhant át Krzysia barna arcán.

- Látom már, fogságba hurcolt rab vagyok - mondotta.

- Aki ilyen rabot ejthet, annak a szultánt sincs miért irigyelnie, s bizonyos ama szultán is a fél birodalmát odaadná egy ilyenért.

- De engem, ugye, nem adna el kegyelmed a pogányoknak?

- Mint ahogy a lelkemet sem adnám el az ördögnek!

Michal uram rádöbbsent, hogy a pillanatnyi hevület túlságosan messzire ragadja, s javítani igyekezett a dolgon:

- Mint ahogy az édes húgomat sem adnám el!

- Most találta el kegyelmed. Érzelmek szerint húga vagyok az asztalnokné asszonynak, húga leszek hát kegyelmednek is.

- Szívemből köszönöm - felelte Michal uram, kezét csókolva -, mert fölöttébb szükségem van vigasztalásra.

- Tudom, tudom - ismételte meg a leányasszony -, magam is árva vagyok.

Itt egy parányi könnycsepp gördült ki szemhéja alól, s megült a szája fölött, ama finom kis pihén.

Wolodyjowski csak nézte azt a könnycseppet meg a finoman árnyékolt száját, s végül megszólalt:

- Olyan jó vagy, kisasszonyom, akár egy angyal! Máris megkönnyebbültem!

Krzysia bájosan elmosolyodott.

- Adj! Isten kegyelmednek!

- Istenemre!

A kislovag úgy érezte, ha még egyszer megcsókolhatná azt a kezét, még jobban megkönnyebbülne, de hát épp e pillanatban lépett be Makowiecka asszony.

- Baska a köpönyeget elvette - újságolta -, de oly szörnyű confusióban van, hogy a világért sem akar bejönni. Zagloba uram kergetőzik vele az egész istállóban.

Zagloba pedig nemcsak hogy az istállóban kergetőzött vele, hanem a vigasztalással és rábeszéléssel nem fukarkodva, ki is szorította onnan az udvarra, abban a reményben, hogy így könnyebben betanácsolja a meleg szobába.

A leány azonban menekült előle, egyre azt hajtogatva:

- Nem megyek! Hadd hűljek meg! Nem megyek! Nem megyek! - Végül is megpillantván a ház mellett a hágsós oszlopot s rajta a létrát, oly fűgén ugrott fel rá, akár egy mókus, s csak a tetőnél állapodott meg. Ott leülve, Zagloba felé fordult, s már mosolyogva kiáltotta:

- Jól van, bemegyek, ha kegyelmed felhág ide értem!

- Avagy kandúr vagyok-e én, te kis garabonciás, hogy a háztetőkön mászkáljak utánad? Így fizetsz hát azért, hogy szeretlek?

- Én is szeretem kegyelmedet, de innen a tetőről!

- Beszélj vele; bot nélkül!

- Jössz le mindjárt?!

- Nem megyek!

- Nevetség, tisztára nevetség, hogy valaki ennyire a szívére vegyen egy kis confusiót! Nem veled, adta kismacskája, hanem Kmiciccel tette meg ezt Wolodyjowski, pedig az a mesterek mestere, s nem is tréfából, hanem igazi párviadalban. A legjelesebb olasz, német meg svéd bajvívók is alig egy miatyánknyi ideig álltak helyt neki, s íme, egy ilyen legyecské ennyire a szívére veszi ezt a kis leckét. Piha! Szégyelld magad! No, gyere, gyere! Hiszen még csak most tanulsz!

- De Michal uramat ki nem állhatom!

- No tessék! Azért mert exquisitissimus⁴⁷ abban, amit magad is tudni szeretnél? Annál jobban kellene őt szeretned!

S Zagloba uram nem tévedett. Baska, e kudarca ellenére, egyre nagyobb rajongással csüggött a kislovagon, de azért odavágta:

- Csak hadd szeresse őt Krzysia!

⁴⁷ A legkiválóbb.

- No, gyere! Gyere lefelé!

- Nem megyek!

- Hát csak maradj, de annyit megmondok, hogy nem is nagyon illendő egy kisasszonynak a háztetőn ülnie, mert igen mulatságos képet mutathat a világnak!

- Nem igaz! - tiltakozott Basia, szorosabbra vonva maga köré a köpönyeget.

- Én már az öreg szememet ki nem nézem, de nyomban idehívok mindenkit, hadd csodálkozzanak!

- Megyek már! - kiáltotta a kislány.

De Zagloba már a ház felé fordult.

- Szavamra, jön is már valaki! - jelentette.

S valóban, a ház szeglete mögül előbukkant az ifjú Nowowiejski, aki lóháton érkezvén, lovát az oldalsó kiskapuhoz kötötte, maga pedig megkerülte a házat, hogy a főbejáraton menjen be.

Basia, az ifjút megpillantva, két ugrással lent termett a földön, de - sajnos - már későn.

Nowowiejski uram látta őt, amint éppen leugrott a létráról, tehát zavartan megállt, s úgy elpirult, mint egy kislány. Basia ugyancsak zavartan, pírba borulva állt előtte, de csakhamar felkiáltott:

- Íme, a második confusio!

Zagloba uram, nagy jókedvre derülve, egy darabig hunyorgatott ép szemével, de a végén megszólalt:

- Nowowiejski uram, a mi Michalunk barátja és alantasa, ez meg Létrási, akarom mondani Jeziorowska leányasszony!

Nowowiejski hamarosan magához tért zavarából, s mivel ifjú kora ellenére jó eszű gavallér volt, meghajolt, s szemét a csodálatos jelenségre emelve, mondta:

- Istenemre, Ketling kertjében rózsák nyílnak a havon!

Basia pedig bókolva mormogta, de csak úgy magában:

- De orrod tőle fokhagymás!

Azután fennszóval, nagyon bájosan hozzátette:

- Tessék beljebb kerülni!

Ő maga nyomult előre, s berontva a szobába, ahol Wolodyjowski uram szórakozott a társaság többi tagjával, Nowowiejski vörös dolmányára célozva kiáltotta:

- Egy pintyőke repült be hozzánk!

Azzal leült egy székre, két kezét kinyitott tenyerével befelé fordítva keresztbe tette a mellén, száját pedig összecücsösrítette, ahogyan egy jól nevelt, szerény kisasszonyhoz illik.

Michal uram bemutatta az ifjút húgának meg Krzysia Drohojowskának, az pedig látva a másik leányzót is, aki - bár másfajta - szintén nem mindennapi szépség volt, megint csak zavarba esett, de elpalástolta egy meghajlással, aztán - hogy nagyobb bátorságot merítsen - kezét a még nem is serkedő bajuszához emelte.

Egyet sodorintott az ajka fölött, majd Wolodyjowskihoz fordult, s elmondta neki jövétele célját: a nagyhetman úr sürgősen beszélni kíván a lovaggal. Nowowiejski uram úgy sejtette, hogy bizonyos katonai funkcióról lehet szó, minekutána a hetman úr legutóbb néhány levelet kapott, nevezetesen Wilczkowski, Silnicki és Piwo ezredeskapitány uraiméktól, meg egyéb, Ukrajnában és a Podolén szétszórtan állomásozó kapitányoktól, kik mindnyájan a nem éppen kedvezően alakuló krími eseményekről jelentettek.

- Maga a kán meg Galga szultán, aki Podhajcéban paktumot kötött mivélünk - folytatta Nowowiejski -, meg akarják ugyan tartani a paktumot, ámde Budziak már zúg, akár a kaptár a rajzás előtt; a bialogródi horda szintén lázadozik már, s ezek sem a kánnak, sem Galgának nem akarnak engedelmeskedni...

- Sobieski uram ezt már bizalmasan megbeszélte nékem, s tanácsomat is kérte - vetette közbe Zagloba. - Mit beszélnek ott most, mi lesz a tavasszal?

- Azt, hogy amint az első fű kizöldül, megmozdul az a féregfajzat, amelyet megint csak el kell majd nyomkodnunk - felelte Nowowiejski uram.

E szavak után rettentő harcias képet vágott, s úgy pödörgette bajusza helyét, hogy felső ajka egészen kivörösödött.

Basia szorgosan figyelt, s mindjárt észre is vette ezt, kissé hátrahúzódott hát, hogy Nowowiejski ne lássa, s nosza, maga is kezdte a bajusza helyét pödörgetni, az ifjú gavallért utánozva.

Az asztalnokné egy korholó pillantást lövellt feléje, de ugyanakkor már rázkódott is, annyira erőlködött, hogy a nevetést elnyomja. Michal uram szintén az ajkát rágta, Krzysia pedig lesütötte a szemét, hogy hosszú szempillái árnyékot vetettek az arcára.

- Kegyelmed ifjú ember még - jegyezte meg Zagloba -, ámde látom, máris tapasztalt harcos!

- Huszonkét esztendő vagyok, s immár - ne vétessék dicsekvésnek - hetedik éve szolgálom a hazát, mert tizenöt éves koromban, másokkal együtt, megszöktem az iskolából - felelte az ifjú.

- És ismeri a pusztát, tudja a mély füvet járni s a tatárookra lecsapni, akár a kánya a fajdra - tódította Wolodyjowski uram.

- Nem mindennapi portyázó ökelme, a tatár a pusztában el nem búvik előle!

Nowowiejski elpirult a nagy boldogságtól, hogy ily híres lovag szájából éri dicséret, a kisasszonyok füle hallatára.

Ám nemcsak réti vércse volt ökelme, hanem sötét bőrű, viharvert, nyalka levente is. Az arcát fülétől az orráig húzódó hosszú sebhely díszítette, melynek a vágástól egyik vége vastagabb volt, mint a másik. A szeme éles, mert megszokta, hogy a távolba nézzen, fölötte erős fekete szemöldök, orránál összenőve, s olyan hajlású, akár egy tatár íj. Körülborotvált feje tetején makrancos, fekete hajtincs viharzott. Basiának tetszett a beszéde is, meg az alakja is, de azért csak tovább utánozta.

- No tessék! - szólt közbe Zagloba uram. - Nekünk, öregeknek, kedves hallanunk, hogy ilyen méltó nemzedék növekszik fel utánunk.

- Még nem méltó - szerénykedett Nowowiejski.

- Dicséretes e szerénység is! Maholnap majd már apróbb kapitányságokat is rábíznak kegyelmedre.

- Hogyne! - kiáltotta Wolodyjowski. - Már parancsnokolt is önállóan, s a saját szakállára pusztította az ellent!

Nowowiejski uram erre már olyan hévvel pödörgette a bajuszát, hogy majd letépte felső ajkát.

Basia pedig, a szemét le nem vévén róla, mindkét kezét az arcához emelve, mindenben utánozta a lovagot.

Ám a talpraesett ifjú hamar észrevette, hogy az egész társaság oldalvást tekinget, oda, ahol kissé hátrábban ama leányasszony ül, akit a létrán látott, s mindjárt sejdítette, hogy bizonynal őellene mesterkedik valamiben.

Úgy tett, mintha semmit sem látna, tovább beszélgetett, s a bajuszát is keresgélte, végül azonban, a megfelelő pillanatot kihasználva, oly hirtelen fordult hátra, hogy Basia sem a szemét nem kaphatta el róla, sem a kezét az arcától.

Rettenetesen elpirult hát, s maga sem tudván, mitévő legyen, felállt a helyéről. Mindnyájan zavarba estek egy kicsit, s egy pillanatra csend lett.

Egyszerre Basia nagyot csapott a szoknyájára.

- A harmadik confusio! - kiáltotta ezüstösen csengő hangján.

- Nemeskisasszonyom! - mondta Nowowiejski uram élénken. - Mindjárt eszembe vettem, hogy itt az én rovásomra történik valami hamisság. Elismerem, nagy vágyódással várom már, hogy a bajuszom kinőjön, de ha meg nem érem, az csak azért lesz, mert a hazáért esem el, akkor pedig, reménylem, inkább a könnyeidre, hogysem kinevetésre ítélsz majd méltónak.

Basia lesütött szemmel állt ott, mert a gavallér őszinte szavai még jobban megszégyenítették.

- Bocsásson meg neki kegyelmed - lépett közbe Zagloba. - Bohókás leányzó ő, mert még fiatal, de aranyzíve van!

S a leány, mintha csak Zagloba szavait akarná igazolni, halkán suttozta: - Bocsásson meg kegyelmed... nagyon kérem...

Nowowiejski pedig azonmódon elkapta a leány kezét, s csókjaival borította.

- Az Isten szerelmére, kisasszonyom! Ne vedd annyira a szívedre! Nem vagyok én semmiféle barbarus. Nekem kell tőled bocsánatot kérnem, hogy el mertem rontani a mulatságodat. Mi, katonák, magunk is szeretjük a léhaságokat! Mea culpa! Hadd csókolom meg még egyszer azt a kezeckét, s ha addig kell csókolgatnom, amíg meg nem bocsátasz, akár estvélig el ne eressz!

- Íme, milyen jeles gavallér, látod, Basia! - dicsérte Makowiecka asszony.

- Látom - felelte Basia.

- Akkor hát minden jól vagy! - örvendezett Nowowiejski.

Azzal kihúzta magát, s szokásból nagy fantáziával a bajusza után nyúlt, ámde hamar észbe kapván, őszinte hahotában tört ki. Utána Basia, őutána meg a többiek. Mindenkit elragadott a vidám jókedv. Zagloba egyik palackot a másik után hozatta fel Ketling pincéjéből, s igen jól érezték magukat.

Nowowiejski uram, sarkantyúját összeveregetve, üstökét felborzolta, s egyre tüzeesebb pillantásokat vetett Basiára. Nagyon megtetszett neki a leány. Böbeszédűvé vált, s mivel a nagyhetman oldala mellett szolgálván, bent élt az előkelő világban, volt is miről beszélnie.

Beszélt a convocatiós szejmről, annak befejeztéről, meg - mindenki nagy derülésére - arról, hogy miként dült össze a kandalló a szenátorok termében a kíváncsi arbiterek alatt. Végül is csak ebéd után vált meg a társaságtól, de akkorra már a szeme és a lelke egyaránt tele volt Basiával.

VIII. FEJEZET

Ugyanazon a napon jelentette be magát a kislovag a hetmannál, aki nyomban a színe elé bocsátván őt, ily szavakkal fogadta:

- Ruszczycot el kell küldenem a Krímbe, hogy szorgosan nézzen széjjel, mi készülődik ott, s hogy a kánnál is sűrösse a kötések megtartását. Szolgálatba akarsz-e hát állni ismét, hogy átvedd utána a parancsnokolást? Neked, Wilczkowskiak, Silnickinek és Piwónak Doroson és a tatárokon lesz a szemetek, mert azokban sosem lehet teljesen megbízni.

Wolodyjowski elszomorodott, hiszen élete javát szolgálatban töltötte. Évtizedeken át nem kóstolt nyugodalmat: tűzben, füstben, fáradozásban, álmatlanságban, éhezve, hajléktalanul élt, egy maréknyi szalma sem jutott neki, amire lefekhetett volna. Isten a tudója, miféle vért nem ontott már az ő kardja. Sem meg nem ült sehol, sem meg nem házasodott. Kevésbé érdemdús vitézek már javában élvezték a panem bene merentium,⁴⁸ nagy tisztességekre, sztarosztaságokra, hivatalokra tettek szert, ő pedig szolgálata elején gazdagabb volt, mint most. És íme, most megint elővették, akár egy régi seprűt, hogy vele sepreghessenek. Pedig a lelke is ketté volt tépve; s mielőtt rátalált volna a jóságos, drága kezecskékre, amelyek bekötözték volna a sebeit, íme, már megint ugratják, küldik a pusztába, a Köztársaság távoli határára, mit sem törődve azzal, hogy lelkében annyira megfáradott. Hiszen ha nincs az a sok ugratás és küldetés a messze pusztaságba, legalább egypár esztendeig örvendezhetett volna Anusiájával.

Mikor mindez eszébe jutott, hej, de nagyon megáradt benne a keserűség, s minekutána úgy vélte, nem volna gavallérhoz méltó dolog, hogy most a szolgálatot felmondja s érdemeit emlegetse, röviden csak ennyit mondott:

- Elmegyek.

Ámde maga a hetman biztatta:

- Nem vagy szolgálatban, megtagadhatod. Magad tudod a legjobban, nem korai-e még neked az idő.

- Nekem már a meghalásra sem korai - felelte Wolodyjowski.

Sobieski uram néhányszor végigmérte a szobát, végül megállt a kislovag előtt, s bizalmasan a vállára tette a kezét.

- Ha eddigelé fel nem száradtak a könnyeid, most majd felszárítja a puszták szele. Robotoltál, kis vitézem, egész életedben, robotolj hát tovább. Ha pedig valamikor eszedbe jutna, hogy megfélelkeztek rólad, meg sem jutalmaztak, pihenni sem hagytak, nem zsíros pirítóst szolgáltál meg magadnak, hanem száraz kenyeret, nem sztarosztaságokat, hanem sebeket, nem pihenést, hanem törődést, akkor csak szorítsd össze a fogad, s monddad szívedben: „Teérted, hazám!” Más vigasztalást nem adhatok néked, mert nincsen semmim, de ámbár pap nem vagyok, azt megmondhatom, és kezeskedem róla, hogy így szolgálván, tovább jutsz egy kopott nyeregben, hogysen mások a hatfogatú hintón, s hogy léssen kapu, mely előtted kinyílik, előttük pedig bezárul.

⁴⁸ A jól megérdemelt kenyeret.

„Teérted, hazám!” - mondta magában a kislovag, egyben csodálkozván, hogy a hetman mi módon láthatott át oly élesen az ő rejtett gondolatain.

Sobieski uram pedig leült vele szemben, s tovább beszélt:

- Nem akarok úgy beszélni veled, mint alantasommal, hanem mint barátommal, vagy még inkább mint atya a fiával! Még amaz időkben, amikor együtt jártunk a tűzben, Podhajce alatt, meg még előbb, Ukrajnában, amikor alig bírtunk meg az ellenséges túlerővel, itt a haza szívében, a mi hátunk mögött biztonságban garázdálkodtak a gonoszok, a maguk egyéni hasznát hajhászván - már akkor nemegyszer eszembe jutott, hogy ennek a Köztársaságnak el kell vesnie. Túlságosan eluralkodott itt az erőszak a törvény fölött, s túlságosan háttérbe kell húzódnia a közérdeknek a magánérdek mögé... Ez sehol sem található meg ilyen mértékben... Hej, rágták a szívemet ezek a gondolatok, nappal a harcmezőn, éjjel pedig a sátorban, mert azt gondoltam magamban: „No, ha mi katonák égünk is... jól van!... Ez a mi sorsunk, ez a kötelességünk! De legalább azt tudnánk, hogy sebeinkből, kiomló vérünkől kivirágzik a megváltás is.” De nem, még ily vigaszunk sem volt. Hej, nehéz órákat töltöttem én Podhajce alatt, habár nektek vidám arcot mutattam, hogy valamiképpen azt ne higgyétek, a győzelem felől kételkedvén esem kétségbe ott a harcmezőn. Nincs ember - gondoltam magamban -, nincs olyan ember, ki igazán szeretné e hazát! S úgy belém fájdukt, de úgy, mintha valaki kést döfött volna a mellembe. Míg végül egyszerre, mikor utolsó napunkat töltöttük a podhajcei sáncban - mikor titeket kétezredmagatokkal rohamra küldtelek a huszonhatezer főnyi hordára, s ti olyan kiáltással rohantatok a biztos halálba, a mészárszékre, mintha csak lakodalomba indulnátok -, egyszerre megvillant agyamban a gondolat: „Hát ezek az én katonáim?” S az Isten egy pillanat alatt levette a követ szívemről, s a szemem előtt minden megvilágosodott. Ezek - mondtam - tiszta gyermeki szeretetből hullnak el a hazáért; ezek nem állanak be a konföderációkba, sem a hazaárulókhoz. Ezekből alkotom meg a szent testvériséget, ezekből alakítok iskolát, hogy tőlük tanuljanak az ifjabb nemzedékek. Az ő példájuk, az ő társaságuk majd megteszi a magáét, általuk születik majd újjá ez a boldogtalan nemzet, melyben nem lesznek privátok, nem lesz önkény, felkel, s miként a csontjaiban rettentő erőt érző oroszlán, ámulatba ejti a világot! Ilyen szövetséget alakítok az én katonáimból!

Sobieski maga is tűzbe jött, magasra emelte római cézáréhoz hasonló fejét, s kezét kinyújtva, kiáltotta:

- Uram! Ne írd fel a mi falainkra: „Mene, tekel, faresz” s engedd meg, hogy újjászülhessem a hazámat!

Egy darabig csend volt. A kislovag lehorgasztott fejjel ült ott, s érezte, hogy egész teste remeg. A hetman egy ideig gyors léptekkel járt fel s alá a szobában; majd megállt a kislovag előtt.

- Példákra van szükség, szembeötlő példákra, minden napon. Wolodyjowski, elsősorban is téged számíttatnak be ama szövetségbe. Akarsz-e beletartozni?

A kislovag felállt, s átölelte a hetman térdét.

- Íme! - kezdte megindult hangon. - Hallván, hogy megint mennem kell, azt gondoltam, sérelem ért, mert jussom volna némi szabad időre, hogy a fájdalmamat kiheverjem. De most már látom, hogy vétkeztem... Szánom-bánom e gondolatomat, s szólni sem bírok, mert szégyenkezem.

A hetman szótlánul a szívére ölelte.

- Maroknyian vagyunk csupán - mondotta -, de példánk nyomán mások is elindulnak.

- Mikor induljak? - kérdezte a kislovag. - Elmehetnék a Krímbe is, hiszen jártam már ott nemegyszer.

- Nem - vágta el a hetman. - A Krímbe Ruszcycot küldöm. Neki vannak ott atyjafiai még vele egynevűek is, állítólag az unokatestvérei, kiket még gyerekkorukban rabságba hurcoltak a tatárok, ott aztán ők is felvették a pogány hitet, s a pogányság között tisztességre és méltóságra is szert tettek. Azok majd mindenben segítik őt, terád pedig a harcmezőn van szükségem, mert nem is akad, ki a tatárokkal szemben vetekedhetnék veled.

- Mikor induljak? - ismételte meg a kislovag.

- Legkésőbb két vasárnap múltán. Még beszélnem kell a királyi alkancellár úrral meg kincstartó urammal. Ruszcyc számára a leveleket is elő kell készítenem, meg instrukciókkal is ellátnom. Légy készen, mert magam is sietni fogok.

- Holnaptól kezdve készen leszek!

- Isten fizessen meg szándékodért, de olyan hamar nem szükséges. Nem is maradsz el sokáig, mert az electio idején, ha békesség lesz, itt lesz szükségem rád, Varsóban. Hallottál a candidaturákról⁴⁹? Mit beszélnek a nemesség körében?

- Csak nemrég jöttem elő a kolostorból a napvilágra, ott pedig nem beszélnek világi dolgokról. Csak azt tudom, amit Zagloba uram mondott.

- Igaz. Majd tőle meghallhatom. Őkelme nyomós személyiség a nemesség körében. Hát te kire akarsz adni a voksodat?

- Még magam sem tudom, de úgy vélem, katonás úrra van szükségünk.

- Ez az! Ez az! Magam is úgy vélekedem, már gondolok is valakire, aki pusztá nevével is megrémíti szomszédainkat. Harcias úr kelletik nekünk, amilyen Báthory István volt. No, Isten áldjon, kis vitézem!... Harcias úr kelletik ide! Mondd el ezt mindenkinek!... Isten veled!... Isten fizesse meg készségedet...

Michal uram búcsúzott és elment. Útközben elgondolkozott. Szegény kis katona mégiscsak örvendezett, hogy van egy avagy talán két hete is, mert kedves volt szívének az a barátság és vigasz, amelyet Krzysia Drohojowskától kapott. Annak is örült, hogy az electióra visszajött, s most már gondtalanul ment hazafelé. A pusztának is volt számára valami varázsa, s öntudatlanul bár, de vágyódott is utána. Hiszen annyira megszokta azokat a végtelen térségeket, ahol a lovas katona inkább madárnak érzi magát, hogysem embernek. „Hát elmegyek - mondta magában - a határtalan mezőkre, az őrtáborok és gyepek hazájába, megyek újratekinteni a régi életet, katonákkal portyára járni, a határokat vigyázni daru módjára, tavasszal a fűben gázolni. Hát megyek, megyek!”

Közben nekieresztette a lovát, s vágatva száguldott, mert a füle máris vágyott a szél süvítését hallani. Derűs, száraz, fagyos idő volt. Már fagyos hó borította a földeket, s csikorgott a paripa patái alatt. Keményre vert rögei nagy lendülettel röpködtek fel a ló patáiról. Wolodyjowski uram úgy vágatott, hogy a silányabb lovon nyargaló legény messzire elmaradt tőle. A nap már lemenőben volt, az eget elborította az alkonypír, s lilás visszfényt vetett a havas térségre. A pirosuló égen feltűntek az első pislákoló csillagok, s előbújt a hold ezüstsarlója is. Az út üres volt, csak itt-ott kellett kikerülnie egy-egy szekeret, s vágatott tovább mindaddig, amíg a távolban meg nem pillantotta Ketling udvarházát. Itt aztán lassított, s hagyta, hogy a legény utolérje.

⁴⁹ Jelölés.

Egyszerre megpillantott egy feléje közeledő karcsú alakot.

Krzysia Drohojowska volt.

Michal uram, a leányasszonyt felismervén, nyomban leugrott a lóról, a kantárszárat odadobta a legénynek, ő maga pedig eléje sietett, kissé ámulva bár, de inkább örvendezve, hogy itt láthatja.

- A katonák azt beszélnek - kezdte -, hogy az alkonypírban mindenféle természetfölötti személyekkel lehet találkozni, akik hol jót, hol rosszat jósolnak az emberfia számára, nekem azonban jobb jel már nem is lehet, mint az, hogy kisasszonyommal találkozhatom.

- Itt van Nowowiejski uram, s Basiával meg asszonyénémmel mulat odabent, én pedig egyenest kegyelmed elé jöttem, mert nyugtalan voltam, hogy mit mondhatott kegyelmednek a hetman úr.

E szavak ösztönzése nagyon megfogta a kislovag szívét.

- Valóban ennyire törődöl velem, kisasszonyom? - kérdezte, rája emelve tekintetét.

- Igen! - felelte Krzysia mély hangján.

Wolodyjowski nem bírta levenni róla a szemét, mert még sosem látta ilyen szépnek. A leány fején atlaszkámmza volt, s halvány arcát fehér pelyhes hattyúprém szegélyezte, a holdfény szelíden megvilágította nemes rajzú szemöldökét, hosszú szempilláit s szája fölött az alig észrevehető sötét pihét. Arcáról nyugalom és nagy jószág sugárzott.

Michal uram egyetlen pillanat alatt megérezte, hogy ez az ábrázat a jó barát kedves arca. Megszólalt hát:

- Ha e legény nem baktatna mögöttünk, bizony itt a hóban borulnék le kisasszonyom lábához nagy háládatosságomban.

- Ne beszéljen így kegyelmed - válaszolta a leány -, mert nem vagyok rá méltó, ám mondd meg jutalmamul, hogy itt maradsz velünk, s tovább is vigasztalhatlak!

- Nem maradok! - felelte Wolodyjowski.

Krzysia hirtelen megállt:

- Nem lehet az!

- Közöséges katonai szolgálat! A Ruténföldre megyek a Vad Mezők felé.

- Közöséges szolgálat... - ismételte meg Krzysia.

Azzal elhallgatott, s gyors léptekkel indult a ház felé. Michal uram kissé zavartan lépkedett mellette. Egy kicsit nehéz is volt a szíve, meg furcsán is érezte magát. Mondani akart valamit, újra felvenni a beszélgetés fonalát, de sehogyan sem sikerült. Pedig úgy érezte, hogy ezer mindenfélét kellene neki mondania, s éppen most van itt annak az ideje, amikor egyedül lévén, senki sem zavarja őket.

„Csak el tudnám kezdeni - gondolta magában -, aztán már menne...”

Hirtelen megkérdezte:

- Nowowiejski uram régóta itt van?

- Nem - felelte a leány.

S megint megszakadt a fonal.

„Nem erre az út - gondolta Wolodyjowski. - Ha így kezdem, sosem mondok meg neki semmit. Látom már, hogy azt a kis maradék eszemet is megette a bánat.”

Egy darabig szótlánul tipegett, csak a bajuszát mozgatta egyre jobban.

Végül már közvetlenül a ház előtt megállt és megszólalt:

- Mert látod, kisasszonyom, ha már ennyi esztendő óta halogatom a boldogságomat, hogy a hazát szolgáljam, akkor most milyen képpel ne halasszam el a vigasztalódást?

Wolodyjowski úgy vélte, hogy ez az egyenes érvelés egyszerre meggyőzi Krzysiąt, aminthogy kis idő múlva a leány szomorúan, de szelíden így felelt:

- Minél jobban megismeri az ember kegyelmedet, Michal uram, annál jobban tiszteli és becsüli...

Azzal belépett a házba. Már a pitvarban hallották Basia „Allah, Allah!” kiáltozását. Mikor pedig beléptek a vendégházba, a szoba közepén látták Nowowiejski uramat, amint bekötött szemmel, előrehajolva s kinyújtott kezekkel igyekszik Basiát megfogni. A leány pedig egyik sarokból a másikba bújik előle, csak „Allah!” kiáltásokkal jelzi jelenlétét. Az asztalnokné asszony az ablak előtt ült Zagloba urammal, s teljesen lekötötte a lovaggal való beszélgetés.

Krzysia és a kislovag megjelenése véget vetett a játéknak. Nowowiejski lekapta szeméről a kendőt, s sietett köszönteni a jövevényeket. Nyomban utána odasietett az asztalnokné, Zagloba és a lihegő Basia is.

- Mi újság? Mi újság? Mit mondott a hetman úr? - kérdezték egymást túlkiabálva.

- Húgomasszony - felelte Wolodyjowski -, ha levelet akarsz írni a férjeduradnak, most itt az alkalom, mert a Ruténföldre megyek!

- Máris küldenek?! Az Isten szerelmére, ne vonulj még be, ne menj! - siránkozott Makowiecka asszony. - Ó, hogy egy csepp időt sem adnak neked!

- Csakugyan rád bíztak valami functiót? - kérdezte Zagloba elkomorodva. - Igazat szól, asztalnokné asszonyom, úgy csépelnek veled, akár a cséphadaróval.

- Ruszczyc megy a Krímbe, én meg átveszem a zászlóalját. Mert amiképpen Nowowiejski uram monda, az utak elsötétülnek a tavaszra.

- Hát már csak minékünk kell körülugatnunk e Köztársaságot a zsványok elriasztására, akár a láncos kutyának az udvart?! - fortyant fel Zagloba. - Mások azt sem tudják, a muskétának melyik végével kell löni, nekünk meg egy pillanatnyi pihenésünk sincsen.

- No, csend, csend! Kár érte szót vesztegetni! - felelte Wolodyjowski. - A szolgálat szent dolog! Parolámat adtam a hetmannak, hogy zászló alá állok, hogy aztán előbb-e vagy utóbb, az már egykutya...

Itt a kislovag a homlokához emelte az ujját, s megismételte azt az érvet, amely Krzysianál oly jól bevált:

- Mert látják kegyelmetek, ha már annyi éven át halogattam a boldogságomat, csak azért, hogy a Köztársaságot szolgálhassam, milyen képpel ne mondanék le arról a vigasztalásról, amelyet itt, kegyelmetek körében élvezek?

Erre senki sem felelt, csak Basia járult oda morcosan, lebiggyesztett ajkkal, akár egy duzzogó gyerek, s csak ennyit szólt:

- Kár Michal uramért!

Wolodyjowski vidáman felkacagott.

- Az Isten áldjon meg, kisasszonyom! Hiszen csak tegnap mondtad, hogy gyűlölsz, akár egy vad tatárt!

- Azt sosem mondtam, hogy „mint egy tatárt”. Kegyelmed majd ott elmulatozik a tatárok hátán, mi meg itt sóvároghatunk!

- Vigasztalódj, kis garabonciás (már megbocsátasz, kisasszonyom, hogy így nevezlek, de rettentően illik hozzád ez a név). A hetman úr előre megmondta, hogy ez a szolgálatom nem lesz hosszú. Egy vagy két hét múlva indulok, de az electióra okvetlenül Varsóban kell lennem. Maga a hetman úr kívánja ezt, s így is lesz, még ha Ruszczyk májusig sem térne meg a Krímből.

- Akkor nagyon jó!

- Elmegyek én is ezredeskapitány urammal, bizton elmegyek - jelentette ki Nowowiejski, hamiskásan pillantva Basiára.

A kislány csak ennyit felelt:

- Akad majd ilyen több is! Drága dolog a katonának ilyen vezér pálcája alatt szolgálni. Menjen kegyelmed, menjen, legalább Michal uramnak is vidámabb lesz az útja.

Az ifjú csak nagyot sóhajtott, s széles tenyerével végigsimította az üstökét, végül széttárta két karját, mint a szembekötősdiben.

- De előbb Barbara kisasszonyt megfogom! Istenemre, megfogom!

- Allah! Allah! - kiabált Baska hátrálva.

Eközben Drohojowska Wolodyjowskihoz lépett, csendes örömet sugárzó, derűs arccal.

- Rossz hozzám, rossz hozzám, Michal uram; Basiához sokkal jobb!

- Én vagyok rossz? Én vagyok jobb Basiához? - ámult el a lovag.

- Basiának megmondta kegyelmed, hogy az electióra visszatér, hiszen ha én ezt tudtam volna, nem vettem volna annyira a szívemre az elmenetelt.

- Én arany... - kiáltott fel Wolodyjowski.

Ám hamar észbe kapott, s így szólt:

- Kedves jó barátom! Kevés, amit megmondtam neked, mert végképp elvesztettem a fejemet!

IX. FEJEZET

Michal uram tehát lassan kezdett készülődni az útra, de azért csak tovább tanította vívni Basiát, akit egyre jobban megszeretett, és sétálni is eljárt kettesben Krzysia Drohojowskával, vigaszt keresve nála. Nyilván meg is találta, mert a hangulata napról napra jobb volt, sőt néha, esténként, Basia és Nowowiejski szórakozásában is részt vett.

Az ifjú gavallér kedves vendége lett Ketling udvarházának. Már reggel vagy kora délután megjelent ott, s ott maradt estvélig. Mivel pedig mindenki szerette, szívesen is látták, annyira, hogy csakhamar családtagnak tekintették. Ő kísérgette a hölgyeket Varsóba, ő végezte el számukra a bevásárlásokat a posztósoknál, esténként pedig szenvedélyesen játszott szembe-kötősdit, egyre fogadkozva, hogy még mielőtt útra kelnének, meg kell fognia az utolérhetetlen Basiát.

A leány azonban mindig kisiklott a kezei közül, hiába biztatgatta Zagloba uram:

- Ha nem ő, hát majd megfog más!

Ám egyre világosabban kitetszett, hogy igenis éppen ő akarja mindenáron megfogni. Nyilván a kis garabonciás is gondolt néha ilyesmire, mert olykor-olykor annyira elgondolkozott, hogy az üstöke egészen a szemébe hullott.

Zagloba uramnak megvoltak a jó okai, amiért ez a dolog nem volt ingyére. Egy este, mikor már mindnyájan eloszlottak, be is kopogtatott a kislovag szobájába.

- Nagyon sajnálom, hogy el kell válnunk - mondta -, azért jöttem hát, hogy még egyszer jól megnézzetek. Isten tudja, mikor látjuk egymást megint!

- Az electióra minden bizonnyal megjövök - nyugtatta meg Michal uram, megölelgetve az öreget -, és meg is mondom kegyelmednek, mi okból: a hetman azt akarja, hogy arra az időre minél több olyan embere legyen itt, akiken a nemesség csügg, hogy aztán a nemesurak hajlandóságát a megválasztott király felé hajlítsák. Minekutána pedig nékem elég jó nevem van a nemes atyafiak körében, engem is bizonnyal felhoz. Egyébként kegyelmedre is számít.

- Bah! Nagy hálóval vadászik rám, mindazonáltal úgy nézem, bármilyen kövér ember vagyok is, valamelyik lyukon csak kicsúszom abból a hálóból. Én ugyan nem adom a voksomat franciára.

- Aztán mért?

- Mert abból absolutum dominium⁵⁰ lenne.

- Condénak esküt kellene tennie a Pacta Conventára,⁵¹ s ő igen nagy hadvezér, hadi vállalkozásainak nagy híre vagy.

- Istennek hála, nincs szükségünk arra, hogy Franciaországban keressünk jó vezért. Maga Sobieski uram is bizonnyal nem rosszabb Condénál. El ne feledd, Michal uram, hogy a francusok éppen úgy harisnyában járnak, mint a svédek, tehát bizonnyal az esküjüket is csak

⁵⁰ Önkényuralom.

⁵¹ A lengyel nemesi rend kiváltságairól és a király kötelességeiről szóló szerződés, melynek megtartására a megválasztott királynak esküt kellett tennie.

úgy tartják, mint amazok. Carolus Gustavus⁵² készen volt akár minden órában megesküdni. Nekik az csak olyan, mint egy diót összeroppantani a foguk között. Mit ér a paktum, ha valakiben nincs becsület?

- De a Köztársaságnak szüksége van a védelemre! Hej, ha Jeremi Wisniowiecki herceg élne! Azt unanimitate⁵³ megválasztanánk királlyá!

- Él a fia, egyazon vér az!

- De nem egyazon fantázia! Szánalom ránézni, mert inkább afféle bocskoroshoz hasonlít ökelme, hogysem oly jeles vérből való herceghez. Még ha más idők járnának, de most a legfontosabb gondunk a haza üdve. Ugyanezt megmondja neked Skrzetuski is. Bármit tegyen is a hetman úr, azt én is utánacsinálom, merthogy ő őszinte fia a hazának, abban cseppet sem vagyok kétséges, úgy hiszek benne, akár az evangéliumban.

- Bizony ideje volna meghányi-vetni e dolgot. Kár, hogy éppen most kell útra kelned.

- Hát kegyelmed mitévő leszen?

- Megtérek Skrzetuskiékhoz. Ott ama kis huncutok néha megkínoznak ugyan, ám ha sokáig nem látom őket, csak vágyódom utánuk.

- Ha az electio után háború leszen, akkor Skrzetuski is elmegy, s ki tudja, még kegyelmed is rá nem szánja-e magát. Netán együtt fogunk hadakozni a Ruténföldön. De sok jó és rossz napot láttunk együtt azon a vidéken!

- Istenemre, igaz! Ott töltöttük legszebb éveinket. Bizony jólesnék az emberfiának meglátogatni mindazokat a vidékeket, melyek annyi dicsőségünknek tanúi valának.

- Akkor hát tartson velem kegyelmed, vidámabb lesz együtt, s öt hónap elmúltán visszatérünk ide Ketlinghez. Akkorra itt lesz ő is, meg Skrzetuskiék is...

- Nem, Michal, most nem alkalmas nekem az idő, de azt megígérem, hogyha valamiféle fehérnépet feleségül vennél, akinek arrafelé vagy birtoka, magam kísérlek el oda, s az installációtokon⁵⁴ részt veszek...

Wolodyjowski kissé zavarba esett, de nyomban megfelelt:

- Van is nekem lakodalom a fejemben. Legjobb bizonyága ennek, hogy, íme, hadba vonulok.

- Hiszen éppen ez búsít, mert már úgy véltem, ha nem az egyik, hát a másik. Michal, legyen eszed! Gondold meg, mikor leszen jobb alkalmad erre, mint éppen most. Gondolj arra, hogy jönnek évek, mikor majd azt mondogd magadnak: mindenkinek van felesége, gyermeke, én pedig oly egyedül vagyok, akár az az árva körtefa a széles határban. Aztán elfog a fájdalom, meg a rettenetes vágyakozás. Mert ha elvetted volna ama szegénykédet, ha hagyott volna rád gyermekeket, akkor nem szólnék. Akkor már volna lefolyása megáradó érzelmeidnek, meg a vigasz is készen állna számodra, de így, ahogyan most van, bizony eljőhet az óra, amikor majd hiába keresel magad körül egy szívedhez közel álló lelket, s majd még azt kérdezed önmagadtól: avagy idegen országban élek én itt?

⁵² X. Károly svéd király.

⁵³ Egy akarattal.

⁵⁴ Beiktatás.

Wolodyjowski szótlanul töprengett, Zagloba uram tehát tovább beszélt, közben élesen a kislovagra szegezve a tekintetét:

- Én, amúgy magamban, a szívem mélyén elsősorban ama rózsás arcú kis garabonciást szántam neked, mert primo nem is leányzó az, hanem színarany, secundo pedig olyan fullánkös kis katonákat még aligha látott ez a föld, amilyeneket ti adnátok a világnak...

- Olyan az, mint a szélvihar! Egyébként már Nowowiejski tapossa körülötte a sarat.

- Hát éppen ez az! Ma a leányzó még bizonytalán téged választana, mert nagy vitézi híredbe szerelmes, de ha elmegy, az meg itt marad - márpedig tudom, hogy itt marad a selyma, mert micsoda háború is ez -, akkor ki tudja, hogyan lesz e dolog.

- Baska valóságos szélvihar! Csak vegye el Nowowiejski. Szívemből kívánom is néki, mert derék legény.

- Michal! - kiáltotta Zagloba, kezét összekulcsolva. - Gondold csak meg, micsoda utódok lennének azok!

- Ismertem én két Balt is, akiknek szülőanyjuk Drohojowska volt, s azok is válogatott vitézek voltak - felelte a kislovag nagyon együgyűen.

- Hah! Szóval így állunk! Ezt vártam! Hát erre akarsz kibújni? - kiáltotta Zagloba.

Wolodyjowski szörnyű zavarba esett.

Egy darabig csak a bajuszkáját mozgatta, hogy zavarát leplezze, végül megszólalt:

- Mit beszél kegyelmed? Semerre sem akarok én kibújni, de amikor kegyelmed Basia valóban gavallérhoz méltó fantáziáját emlegette, nékem mindjárt Krzysia jutott az eszembe, akiben sokkal inkább leányzóhoz illő természet talált rezidenciára. Ha az egyikről vagyon szó, menten a másik is eszébe jut az emberfiának, mert hiszen együtt vannak.

- Jól van, jól! Áldjon meg az Isten akár Krzysiaival, ámbár, ha én legény lennék, Istenemre, fülig beleszeretnék Basiába. Ha ilyen feleséged lenne, harcba indulván nem kellene őt honn hagynod, hanem vihetned magaddal, hogy a táborban is az oldalad mellett legyen. Az ilyen még a sátorban is helytáll, s ha rájön az órája, még ha történetesen ütközet idején is, akár fél kézzel is tüzelni fog a karabélyából. És milyen nemes, milyen becsületes teremtés! Hej, én kis garabonciásom, nem ismerték itt fel, mi lakozik benned, s jóltartottak háládatlansággal, de volna csak nékem vagy hatvan évvel kevesebb a vállamon, majd tudnám én, kit tennék Zaglobina asszonnyá!

- Nem akarom én Basiát kisebbiteni!

- Nem arról vagyon itt szó, hogy erényeit ne kisebbitse, hanem hogy férjet adj neki! De hát neked jobban tetszik Krzysia!

- Krzysia nekem jó barátom!

- Barátod, nem is barátnőd? Ha csak azért nem, mert bajuszkája van! Barátod vagyok én, barátod Skrzetuski meg Ketling. Neked nem barátra van szükséged, hanem barátnőre. Mondjad meg ezt magadnak világosan, s ne hints port a tulajdon szemedbe. Óvakodj, Michal, a feminini generis⁵⁵ baráttól, még akkor is, ha bajuszkát visel, mert vagy te csalod meg őt, vagy ő téged. Az ördög nem alszik, és szívesen odatelepszik az ilyen barátok közé,

⁵⁵ Nőnemű.

exemplum⁵⁶ Ádám és Éva, akik mikor elkezdtek barátkozni, addig barátkoztak, amíg Ádám-nak a torkán akadt ez a nagy amicitia.⁵⁷

- Krzysiát pedig ne sértegesse kegyelmed, mert bizony el nem viselem!

- Ej, tartsa meg az Isten, az erényeivel együtt, derék fehérnép ő is, de az én kis garabonciásomnak párja nincsen! Nem bántom én Krzysiát semmiképpen, de azt megmondom, ha mellette ülsz, az arcod tüzel, mintha valaki jól megcsipkedett volna, a bajuszkád mozog, az üstököd felfelé borzolódik, meg szuszogsz, meg topogsz és turbékolsz; akár az a golyvás galamb, márpedig ez mind a megkívánás jele. Beszélhetsz te barátságról, de nem nekem, mert vén róka vagyok én már ahhoz!

- Olyan vén, hogy már azt is látja kegyelmed, ami nincs.

- Adná Isten, hogy tévedjek! Bár az én kis garabonciásomról volna szó! No, jó éjszakát, Michal. Vedd el a garabonciást, a garabonciás még szebb! Vedd el! Vedd el a garabonciást!...

Így kibeszélgetvén magát, felkelt s kiment a szobából.

Michal uram egész éjszaka hánykolódott az ágyán, de aludni nem bírt, mert folyton nyugtalan gondolatok kóvályogtak a fejében. Maga előtt látta Drohojowska leányasszony arcát, a szemét, hosszú szempilláit és finom pinével árnyékolta ajkát. Időnként el-elszundított, ámde a látomások nem szüntek meg. Mikor felébredt, Zagloba szavaira gondolt, s eszébe jutott, milyen ritkán tévedett e férfiú értelme bármiben is. Néha, félálmában, elsuhant előtte Basia rózsás arcocskája, s ilyenkor megnyugodott, ámde Basia arcocskáját csakhamar a Krzysiáé váltotta fel. Hiába fordul szegény lovag a fal felé; ott látja a leány szemét, megfordul a sötét szoba felé, ott is Krzysia szeme van előtte, s benne valami álmatagság, valami biztatás. Ez a szem olykor lezárul, mintha azt akarná mondani: „Legyen meg a Te akaratod!” Michal uram felül az ágyában, s keresztet vet magára.

Reggel felé aztán végképp kiment szeméből az álom. Ellenben igen nehéz lett a szíve, kellemetlen érzései voltak. Elfogta a szégyenérzet, s keserű szemrehányást tett magának, hogy nem azt a kedveset, azt az elköltözöttet látta maga előtt, nem annak a képével telt meg a szeme, a szíve, a lelke, hanem ezzel az élővel. Úgy érezte, vétkezett Anusia emléke ellen, megrázkódott hát, egyszer, még egyszer, aztán kiugrott az ágyból, s bár még sötét volt, elkezdte a reggeli imádságot.

Mikor pedig befejezte, ujját a homlokához emelve, szólt:

- Indulni, minél hamarabb, el innen, s féket vetni ama barátságnak, mert Zagloba uramnak igaza lehet!

Erre aztán már vidámabban s nyugodtabban ment le reggelizni. Reggeli után Basiával vívott, s talán most először vette észre, milyen tüneményesen szép azokkal a táguló orrcimpáival és lihegő keblével. Az emberfiának szinte káprázik tőle a szeme.

Krzysiát mintha kerülte volna. A leány észre is vette ezt, s ámulva kísérté őt tekintetével. Ámde a lovag még a tekintetét is kerülte. Sajgott ugyan a szíve, de kibírta.

Ebéd után Basiával a szertárba ment, ahol Ketling a drága művű fegyvereit tartotta. Megmuto-gatta a leánynak a különféle fegyvereket, s megmagyarázta, melyiket mire használják. Azután asztraháni íjakkal célba lőttek.

⁵⁶ Példa, például.

⁵⁷ Barátság.

A leánykát boldoggá tette ez a szórakozás, s annyira nekieredt, hogy az asztalnokné asszonynak kellett őt fékeznie.

Így telt el a második nap. Másnap Michal és Zagloba uraimék bementek Varsóba, a Danilowicz-palotába, hogy valamit megtudjanak az indulás időpontjáról, este pedig Michal uram kijelentette a hölgyeknek, hogy egy hét múlva minden bizonnyal útnak indul.

Igyekezett ezt hanyag nemtörődomséggel, vidáman közölni. Krzysiára nem is nézett.

A leányt nyugtalanította ez a dolog, megpróbálta mindenféle felől faggatni, Wolodyjowski udvariasan, sőt barátságosan feleltetett, de inkább Basiával foglalkozott.

Zagloba, azt híván, hogy ez már az ő korábbi tanácsainak az eredménye, kezét dörzsölte örömeiben. Mivel azonban az ő szeme előtt semmi sem maradhatott rejtve, észrevette Krzysia szomorúságát is.

„Nyugtalan, szemlátomást nyugtalan - gondolta magában. - No de sebjaj! A fehérnépnek már ez a természete. De Michal! Nyomban megfordult, sokkal hamarabb, hogysem reméltem volna. Derék legény! Ámbár az érzelmekben akár a vihar, és ilyen is marad!”

Zagloba uramnak azonban igazán jó szíve volt, most hát egyszerre megsajnálta Krzysiát.

„Szemtől szembe nem mondok neki semmit, ámde valamiféle vigasztalást csak ki kell módolnom számára.”

Ezután felhasználva az előrehaladott kora és ősz feje adta kiváltságát, estebéd után odament hozzá, s simogatni kezdte selymes fekete haját. A leány pedig csak ült szótlanul, a lovagra emelve szelíd tekintetét. Kissé csodálkozott ugyan ezen a gyöngédségen, de hálás is volt érte.

Estennen, Wolodyjowski szobájának ajtaja előtt, Zagloba uram oldalba bökte a kislovagot.

- No, hogy s mint? - kérdezte. - Mondtam, ugye, hogy nincs párja annak a kis garabonciásnak!

- Kedves kis csitri! - felelte Wolodyjowski. - Egymaga annyi zajt csap a házban, akár négy katona. Valóságos kisdobos.

- Dobos? Adja Isten, a te kisdobosaidat hordozza, minél hamarabb!

- Jó éjszakát kegyelmednek.

- Jó éjszakát! Furcsa teremtménye az Istennek a fehérnép! Most, hogy egy cseppet Baskához simultál, Krzysianak már majdhogy sírásra nem áll a szája. Nem vetted észre?

- Nem... - felelte a kislovag.

- Mint a lekaszált virág!

- Jó éjszakát! - ismételte meg Wolodyjowski, s gyorsan bement a szobájába.

Zagloba uram kissé túllőtt a célon, mikor Wolodyjowski viharos természetére számított, s általában ügyetlenség volt tőle, hogy Krzysia alteratióját⁵⁸ említette Michal uram előtt, mert a kislovagot ez annyira megindította; hogy szinte torkon ragadta:

„No, én is szépen fizetek neki azért a jóságáért, hogy bánatomban úgy vigasztalgatott, hogy az édeshúgom se jobban - mondta magában. - De hát mi rosszat követtem el ellene? - gondolta némi megfontolás után. - Mit tettem? Három napon át elhanyagoltam, ami bizony nem volt illendő dolog! Elhanyagoltam ezt a kedves leányzót, ezt a drága teremtetést! Háládatlansággal

⁵⁸ Változás, nyugtalanság.

fizettem azért, hogy a sebeimet akarta begyógyítani... Ó, ha mértéket tudnék tartani - mondta tovább -, tudnám úgy fékezni ama veszedelmes barátságot, hogy azért el ne hanyagoljam őt, de hát az én értelmem nyilván tompa az ilyen politikához...”

Michal uram haragudott önmagára, s ugyanakkor mélységes szánalom ébredt a szívében.

Akaratlanul is úgy gondolt Krzysiára, mint egy drága, megbántott teremtésre, s percről percre növekedett benne az önmaga ellen való háborgása.

„Barbarus vagyok, barbarus vagyok, barbarus!” - hajtogatta magában.

És Krzysia végképp legyőzte Basiát a lovag gondolataiban.

„Csak vegye el, aki akarja azt a csitrit, azt a szélmalmot, azt a kereplőt! - mondta magában. - Nowowiejski avagy az ördög, mindegy nekem!”

A harag meggyülemlett a szívében Basia ellen, aki pedig ártatlan volt, mint egy bárány, s egy pillanatra sem jutott eszébe, hogy őt ezzel a haragjával sokkal jobban megbánthatja, mint Krzysiát a színlelt közömbösségével.

Krzysia a maga női ösztönével nyomban kitalálta, hogy Michal uramban valami átalakulás megy végbe. Egyaránt kellemetlen és szomorú volt számára, hogy a kislovag mintha kerülné őt, de ugyanakkor eszébe vette, hogy valaminek el kell közöttük dőlnie, és ezentúl nem lehet majd úgy barátkozniuk, mint eddig, hanem vagy sokkal jobban, vagy sehogy.

Nagy nyugtalanság vett hát rajta erőt, amely még növekedett Michal uram közeli elutazása miatt. Krzysia egyelőre még nem volt szerelmes, legalábbis még nem vallotta be önmagának, ámde a szíve is, a vére is fölöttébb hajlandó volt a szerelemre.

Lehet, hogy már megszedült egy kicsit, hiszen Wolodyjowskit a Köztársaság első vitézének hírneve övezte, minden lovag nagy tisztelettel emlegette a nevét, húga az egekig magasztalta jellemét, ezenfelül a boldogtalanság varázsa is körülengte, s végezetül, a leányasszony egy tető alatt lakván vele, már hozzászokott a kislovag hitványka külsejéhez.

Krzysianak megvolt az a tulajdonsága, hogy szerette, ha szeretik, mikor tehát az utóbbi napokban Michal uram kezdett közönyösen bánni vele, büszkesége nagyon szenvedett emiatt, ámde természetből fogva jószívű lévén, elhatározta, hogy sem haragos arcot nem mutat neki, sem türelmetlenségét el nem árulja, hanem jószággal igyekszik őt maga felé hajlítani.

Ez annál is könnyebben sikerült, mert Michal uram másnap töredelmes arccal járt-kelt, s nemcsak hogy nem kerülte Krzysia tekintetét, hanem úgy nézett a szemébe, mintha azt akarná mondani: „Tegnap megbántottalak, ma pedig bocsánatodat kérem.”

És annyi mindent beszélt neki a szemével, hogy e tekintetétől a leányasszony arca bíborszínt öltött, s nyugtalansága még fokozódott, mintegy attól az előérettől, hogy itt nagyon hamar valami igen fontos dolognak kell történnie. És valóban történt is. Délután az asztalnokné asszony, Basiával együtt, bekocsizott Varsóba, Basia egyik rokonához, a lwówi alkamarásné asszonyhoz, aki akkor éppen szintén Varsóban mulatott. Krzysia fejfájásra panaszkodott, szándékosan színelve a betegséget, mert fúrta az oldalát a kíváncsiság, hogy ugyan mit is mondanak majd egymásnak Wolodyjowski urammal, ha négy szemközt maradnak.

Zagloba nem kocsizott ugyan ki a két hölgyel az alkamarásné asszonyhoz, ellenben szokása volt ebéd után olykor néhány órát is szundítani, mondván, hogy ez megóvjá testét az elnehezdedéstől, s estére derüssé teszi a kedélyét. Most is így történt. Egy órácska hosszat még ott tett-vett, de azután már szedelőzködött is, s ment a szobájába. Krzysia szíve egyre hevesebben dobogott.

De, ó, milyen csalódás érte. Íme Michal uram is felugrott s Zaglobával együtt távozott.

„Majd visszajön mindjárt” - gondolta Krzysia.

Azzal fogta a hímzőkeretet, s szorgalmasan hímezgette azt az aranyos tetejű sapkát, melyet Michal uramnak szánt az útra.

Tekintete azonban minduntalan felemelkedett a hímzésről, s elkalandozott egészen a gdanski óráig, amely komolyan ott ketyegett Ketling társalgószobájának sarkában.

Elmúlt egy óra, azután a másik, de Michal uram csak nem mutatkozott.

A leányasszony a hímzőkeretet ölébe ejtette, s kezét azon keresztbe téve, félhangon mondta:

- Fél, ámde amíg megjön a bátorsága, hazajöhetnek, s akkor nem mondhatunk egymásnak semmit. Vagy Zagloba uram ébred fel...

E pillanatban úgy érezte, hogy valóban valami fontos ügyben kell beszélniök egymással, ami most majd Wolodyjowski hibájából elmarad.

Végül azonban mégis felhangzottak a kislovag léptei a szomszéd szobában.

„Kerülget” - gondolta a leányasszony, s újra szorgosan hímezni kezdett.

Wolodyjowski csakugyan kerülgette, a szobában járt fel s alá, s nem mert bemenni; ezenközben a nap már vérbe borult, s nyugat felé hajlott.

- Michal uram! - kiáltotta Krzysia hirtelen.

A kislovag belépett, s a leányt ott találta, munkája fölé hajolva.

- Hívtál, kisasszonyom?

- Csak azt akartam tudni, nem valaki idegen járkal-e ott... Már két órája egyedül vagyok itt.

Wolodyjowski odatolt egy széket, s leült a szélére.

Hosszú pillanat telt el szótlanágban, a kislovag csak a lábával csoszogott, egyre beljebb húzva a széke alá, s a bajuszkáját mozgatta. Krzysia abbahagyta a hímzést, s reá emelte tekintetét. Pillantásuk találkozott, aztán hirtelen mind a ketten lesütötték a szemüket...

Mikor Wolodyjowski ismét felnézett, Krzysia arcát éppen akkor érték a nap utolsó sugarai. Nagyon szép volt így. A haja minden hulláma aranyos fényben ragyogott.

- Kegyelmed néhány nap múlva útra kel? - kérdezte, oly halkán, hogy Michal uram alig hallhatta.

- Nem lehet másképpen!

Ismét rövid csend következett, azután megint Krzysia szólalt meg:

- Az utóbbi napokban azt hittem, kegyelmed megharagudott reám...

- Istenemre! Ha ezt tettem volna, nem lennék méltó, hogy kisasszonyomra emeljem a szemem, de hát nem így volt.

- Hát hogyan? - kérdezte Krzysia, ismét a lovagra függesztve tekintetét.

- Inkább szeretek én őszintén szólni, mert úgy vélem, az őszinteség többet ér a tettetésnél... De... de azt nem bírom elmondani, mennyi vigaszt csepegtettél a szívembe, kisasszonyom, s mily nagy hálára köteleztél vele!

- Bár mindig így lehetne! - felelte Krzysia, kezét összefonva a hímzőkereten.

Michal uram nagy szomorúan mondta rá:

- Bár lenne, bár lehetne... Ám Zagloba uram azt mondta... (úgy beszélek előtted, akár a pap előtt), Zagloba uram azt mondta, hogy a fehérréppel való amicitia fölöttébb veszedelmes dolog, mert könnyen úgy lehet, hogy forróbb érzelem húzódik meg alatta, akár a parázs a hamu alatt. Én pedig úgy gondoltam, hogy Zagloba uramnak igaza lehet, és - bocsásd meg, kisasszonyom, nekem, faragatlan katonának, más netán finomabban el tudná ezt mondani, de nekem - a szívem vérzett, hogy kisasszonyomat amaz utolsó napokon postponáltam...⁵⁹ úgyhogy már élnem sem kedves nékem...

E szavak után Michal uram oly gyorsan kezdte mozgatni bajuszkáját, hogy minden bogárka megirigyelhette volna.

Krzysia lehorgasztotta a fejét, s a következő pillanatban már két könnycsepp gördült végig az arcán.

- Ha kegyelmed így nyugodtabb lesz, ha az én testvéri érzelmeknek semmi haszna, akkor én azt szívesen elrejttem...

Azzal a másik két könnycsepp, majd a harmadik is megjelent a két orcáján.

Ám erre a látványra Wolodyjowski szíve már-már hasadozott is; odaugrott Krzysióhoz, megragadta a kezét. A hímzőkeret lehullott a leány öléből, s a szoba közepéig gurult, a lovag azonban semmivel sem törődve, az ajkához szorongatta azt a két bársonyos, puha kezecskét, egyre ezt hajtogatva:

- Ne sírj, kisasszonyom, az Istenre kérlek, ne sírj!

Még akkor is folyton csókolgatta a leány kezét, mikor az, mint nagy zavarukban mások is teszik, a fejére kulcsolta a két kezét, sőt annál forróbban csókolgatta addig, amíg a leány hajából és homlokáról áradó hévség el nem kábította, mint a bor, s egészen meg nem zavarta az érzékeit.

Ekkor aztán - maga sem tudta, hogyan történt - a szája lejjebb siklott a leány homlokára, s annál forróbban csókolta, majd még lejjebb a kisírt szemére. Ekkor már forogni kezdett vele a világ; azután megérezte azt a finomka pihét az ajka fölött, végül az ajkuk összetapadt egy hosszú, igen hosszú csókban. A szobában csend volt, csak az óra komoly ketyegése hallatszott.

Egyszerre a pitvarban felhangzott Basia lépteinek zaja s félig még gyermekes hangja, amint ismételtette:

- Hideg van! Hideg van! Hideg van!

Wolodyjowski úgy ugrott el Krzysiótól, mint a megriasztott hiúz a zsákmányától, s ebben a pillanatban robbant a szobába Baska, nagy lármával egyre azt hajtogatva:

- Hideg van! Hideg van! Hideg van!

Egyszerre csak megbotlott a szoba közepén heverő hímzőkeretben. Erre megállt, s csodálkozva nézte hol a keretet, hol Krzysiót, hol a kislovagot, majd megkérdezte:

- Mi ez, egymást hajigáltátok vele, mint valami golyóbissal?

- Asszonyoném hol van? - kérdezte Drohojowska, nyugodt és természetes hangot igyekezvén adni hullámozó kebeléből:

⁵⁹ Alább helyez, hátrább helyez.

- Ő csak lassacskán kászálódik kifelé a szánból - felelte Basia ugyancsak természetellenes hangon.

S mozgékony orrcimpái meg-megmozdultak. Még egyszer ránézett Krzysiára, majd Wolodyjowski uramra, aki közben felvette a földről a hímzőkeretet. Azután kisurrant a szobából.

Ám ebben a pillanatban gurult be a szobába az asztalnokné asszony, lejött Zagloba uram is, s megkezdődött a terefere a lwówi alkamarásnéról.

- Nem is tudtam, hogy ő Nowowijeski uram keresztanyja - kezdte az asztalnokné. - Az ifjú lovag nyilván be is avatta valamibe, mert éktelenül bosszantotta vele Basiát.

- És Basia mit szólt hozzá? - kérdezte Zagloba.

- Ej, mit Basia! Oda se neki! Azt mondta az alkamarásné asszonynak: „Neki még nem serked a bajusza, nekem még nem jött meg az eszem, s nem tudni, melyikünk éri meg előbb a magáét.”

- Tudtam én, hogy ő pengőben adja vissza a fapénzt, de ki tudja, mit gondol magában. Afféle asszonyi ravaszság!

- Basiának ami a szívéen, az a nyelvén. Egyébként mondtam már kegyelmednek, hogy ő még nem érzi Isten akaratját; Krzysia már inkább!

- Nénikém! - kiáltotta Krzysia hirtelen.

Egy szolgálégény szakította meg a beszélgetés fonalát, jelentvén, hogy az estebéd tálalva van. Átmentek hát mindnyájan az ebédlőházba, csak Basia nem volt sehol.

- Hol a kisasszony? - kérdezte az asztalnokné a legénytől.

- Az istállóban. Mondtam néki, hogy viszem a vacsorát, de csak azt mondta rá, „jól van”, és ment tovább.

- Netán valami viszontagság érte? Hiszen olyan vidám volt! - jegyezte meg Makowiecka asszony, Zaglobához fordulva.

Erre a kislovag, nyugtalan lelkiismeretétől indítatva, nyomban felajánlotta:

- Megyek érte!

S már ugrott is. Meg is találta mindjárt, az istálló ajtaja mögött, egy köteg szénán ülve. Annyira elmerült gondolataiban, hogy észre sem vette a belépőt.

- Barbara kisasszony! - szólította meg a kislovag, föléje hajolva.

Basia megremegett, mintha álmából riadt volna fel, s a lovagra emelte szemét, melyben a kislovag, legnagyobb ámulatára, két akkora könnycseppet pillantott meg, mint egy-egy jókora igazgyöngy.

- Szent Isten, mi bajod, kisasszonyom. Sírsz?

- Eszemben sincs! - kiáltotta felugorva. - Eszemben sincs. Az csak a fagytól van!

Már vidáman fel is kacagott, ám ez a kacagás nagyon is kényszeredetten hangzott.

Azután - el akarván terelni magáról a figyelmet - a lóállásra mutatott, ahol Wolodyjowski uramnak a hetmantól ajándékba kapott paripája állt, s élénken így szólt:

- Azt mondta kegyelmed, hogy ehhez a lóhoz nem lehet bemenni. No, nézzük csak!

S mielőtt Michal uram megakadályozhatta volna, beugrott a lóhoz. A szilaj paripa nyomban leereszkedett a farára, s a fülét hátrakonyította.

- Az Isten szerelmére, kisasszonyom, még agyon talál rúgni! - kiáltotta Wolodyjowski, utánaugorva.

Ám Basia már javában paskolta tenyerével a paripa nyakát.

- Hát csak öljön meg - ismételte. - Öljön meg, öljön meg!...

A paripa pedig feléje fordította párát lövellő orrlíkait, s halkán nyerített, mintha örülne a kényeztetésnek.

X. FEJEZET

Wolodyjowskinak minden éjszakája gyerekjáték volt ahhoz képest, amelyet a Krzysióval történtek után kellett végigszenvednie, íme, elárulta kedves halottjának emlékét, amelyet pedig szeretett; visszaélt az élő bizalmával és barátságával, bizonyos kötelezettséget vállalt magára, úgy járt hát el, mint valami lelkiismeretlen fráter. Más katona ügyet sem vetett volna ilyen csókra, vagy legföljebb a bajuszán pödörített volna egyet, ámde Wolodyjowski uram - különösen Anusia halála után - rendkívül érzékeny volt ezen a ponton, mint akinek fáj a lelke, és vérzik a szíve. Most mit tegyen, hogyan viselkedjék?

Már alig néhány nap választotta el az elutazástól, amely mindent elvághatott, mindent befejezhetett. De hát méltó dolog lenne-e itthagyni őt, egyetlen szó nélkül, mint valami szobalányt, akitől az ember csókot lopott? Ettől a gondolattól irtózott a kislovag hősies szíve. Ha Krzysióra gondolt, valami édes-bús érzés töltötte el, még az ilyen válaszúton is, amelyen most állt, s ama csók emlékére megborzongott a gyönyörűségtől.

Vad düh fogta el önmaga ellen, s attól az édes-bús érzéstől és a gyönyörtől mégsem tudott szabadulni. Egyébként mindenért maga vállalta a felelősséget.

„Én sodortam bele Krzysiót - ismételte önmagában, nagy keserőséggel és fájdalommal -, én sodortam bele, s éppen ezért nem méltó dolog szó nélkül elmennem.”

Vagyis mit tegyen? Megkérje a kezét, s úgy menjen el, mint Krzysia vőlegénye?

Erre megjelent a szeme előtt Anusia Borzobohata alakja, hófehér köntösben, s maga is hófehéren, mintha viaszból öntötték volna, szakasztott, ahogyan Michal uram maga tette a koporsóba.

- Annyi csak megillet engem - mondta a látomás -, hogy sajnálj, és vágyakozzál utánam. Kezdetben még szerzetes akartál lenni, hogy egész életedben engem sirass, most pedig már mást választottál magadnak, még mielőtt az én szegény lelkem az egek kapuját elérte volna. Ó, várj egy kicsit, míg feltalálok az égbe, s nem nézek többé erre a világra...

A kislovag esküszegőnek érezte magát ezzel a lélekkel szemben, mert kötelessége lett volna, hogy emlékét tiszteletben tartsa, és megőrizze, mint valami szentséget. Elfogta a fájdalom és a végzetlen szégyenérzet. Megvetette önmagát, s a halált kívánta.

- Anusiám! - ismételte térdén állva. - Én halálomig siratni foglak, de most mit tegyek?

A hófehér alak nem felelt, csak széjjeloszlott, mint valami röpke ködfoszlány, s helyette képzeletében megjelent Krzysia szeme meg ama finom pihével borított ajka, s ezzel együtt a kísértés, amelyet úgy rázott volna le magáról szegény kislovag, akár a tatárok nyilait. A megkívánás kísértésének még ellen tudott volna állni, ámde a lelkiismerete azt mondta: gonoszul cselekszel, ha elmenvén tőle; itthagyd szégyenében e tisztas leányzót, akit te sodortál ebbe a bajba.

Így ingadozott a lovag szíve hol ide, hol amoda a bizonytalanságban, gondban és gyötrődésben. Néha arra gondolt, hogy elmegy Zaglobához, s elmond neki mindent, tőle kérve tanácsot, hiszen az ő értelme mindenkor, minden bajban helyt tudott állani. Hiszen ő mindezt előre látta, hiszen előre megmondta, mit jelent a fehérréppel való nagy barátság...

De éppen ez az, ami visszatartotta. Visszaemlékezett rá, hogy rákiáltott Zagloba uramra: „Krzysiát pedig ne sértegesse kegyelmed!” És íme, ki sértette meg? Ki az, aki most azon tépelődik, vajon nem jobb-e őt itthagyni, mint egy szobalányt, s egyszerűen odébbállni?

„Ha az én szegénykém emléke nem lenne, bizony egy percig sem haboznék - mondta magában a kislovag -, bizony egyet sem búsulnék, sőt, még örülne is a lelkem, hogy ily drágalátos édességet kóstoltam!”

Kis idő múlva pedig mormogva hozzátette: „Bizony megkóstolnám, és akár még százszor is!”

Látván azonban, hogy ismét ott ólálkodik körülötte a kísértés, erősen megrázkódott, hogy elhessegesse magától, így okoskodván: „Megtörtént! Ha már egyszer úgy cselekedtem, mint aki nem a barátságra vágyik, hanem Cupidótól⁶⁰ várja a maga jussát, akkor most már ezt az utat kell továbbjárnom. Holnap megmondom neki, hogy elveszem feleségül.”

Egy darabig elgondolkozott, azután így okoskodott tovább: „...e deklaráció által ez a mai meghitt együttlétünk is merőben becsületesnek tetszik, holnap pedig mindjárt újból...”

Erre hirtelen a szájára ütött.

- Piha! - mondta. - Alighanem egész csambul ördög ül már a gallérom mögött!

A leánykérés gondolatát azonban már nem vetette el, egyszerűen úgy vélekedvén, hogy ha ezáltal meg is bántaná valamiben a boldogultat, misék rendelésével és jámborsággal talán kiengesztelheti, hiszen ezzel azt is kimutatja, hogy folytonosan emlékszik reá, és áldozatot is hoz érte.

S ha elámulnak is az emberek, s ki is nevetik, hogy, íme, néhány héttel ezelőtt még csuhát akart ölteni nagy bánatában, most meg már a másik felé fordul nagy szerelmével, s kéri meg a kezét, a szégyen akkor is csak az ő része lesz, míg a másik esetben Krzysia is kénytelen lenne osztozni vele szégyenben és bűnben egyaránt.

- Holnap tehát megkérem a kezét, nem lehet másképpen! - jelentette ki végül.

Ezután már egészen megnyugodott, elmondta az estvéli imádságot, buzgón imádkozott Anusiáért is, aztán elaludt.

Másnap, mikor felébredt, megismételte:

- Ma megkérem a kezét!...

Ez azonban nem volt olyan könnyű dolog, mert Michal uram nem akarta mindenkinek mindjárt megmondani. Úgy vélte, hogy előbb csak Krzysiával beszél, azután majd úgy teszen, ahogy illik. Közben már kora reggel beállított Nowowiejski, s csak úgy hangzott tőle a ház.

Krzysia úgy járt-kelt egész nap, mint egy holdkóros, sápad és fáradt volt, s minduntalan lesütötte a szemét; néha a haja tövéig elpirult, máskor megremegett az ajka, mintha mindjárt sírva fakadna, megint máskor álmatag és kábult volt.

Wolodyjowskinak bajos volt hozzá közelednie, s még bajosabb huzamosabban kettesben maradniok. Igaz ugyan, hogy elhívhatta volna sétálni, mert gyönyörű idő volt, s máskor ezt minden további nélkül meg is tette volna, most azonban nem merte, vélvén, hogy mindenki kitalálja, miről van szó - mindenki várni fogja a leánykérést.

⁶⁰ A szerelem istene, Venus fia.

Szerencsére kisegítette Nowowiejski. Az ifjú, félrevonva az asztalnokné asszonyt, hosszasan beszélgetett vele valamiről, aztán mind a ketten visszatértek abba a szobába, ahol Wolodyjowski ült a két leányzóval és Zaglobával. Az asztalnokné egyszerre felkiáltott:

- Nem szánkáznának-e egyet a fiatalok, két párban? Olyan hó van, hogy csak úgy szikrázik.

Erre Wolodyjowski gyorsan Krzysia füléhez hajolt, s odasúgta:

- Könyörgök, kisasszonyom, tarts velem!... Sok mondanivalóm van.

- Jól van - egyezett bele a leányasszony.

Erre Nowowiejskivel együtt ugrottak is már az istállóba, Basia is harmadiknak, s néhány miatyánknyi idő múlva már a ház elé állt a két szán. Wolodyjowski Krzysiaival beült az egyikbe, Nowowiejski a kis garabonciással a másikba, s elindultak, kocsisok nélkül.

Makowiecka asszony pedig Zaglobához fordult:

- Nowowiejski úr megkérte Baska kezét - jelentette ki.

- Hogyan? - kérdezte Zagloba nyugtalanul.

- Úgy van, hogy keresztanyja, a lwówi alkamárásné asszony holnap kijön hozzánk, hogy velem szót értsen, Nowowiejski uram pedig arra kért, hogy legalább a távolból kifürkészhesse Basiát, mert ő maga is tudja, hogy ha a leányzó nem hajlik feléje, akkor hiábavaló minden fáradozás.

- S ezért küldte őket kegyelmességed szánkázni?

- Ezért. Férjemuram fölöttébb skrupulózus ember, s nemegyszer megmondta nékem: „A birtokaiknak én híven és hasznosan viselem gondját, de férjet keressen mindegyikük magának; csak becsületes férfiú legyen, én nem fogok opponálni, még ha a birtokban különbségek volnának is.” Egyébként Krzysianak is, neki is benőtt már a feje lágya, mindegyikőjük maga rendelkezhetik önmagával.

- S mit akar kegyelmességed felelni a lwówi alkamárásnének?

- Férjemuram májusban feljön, és reá bízom e dolgot, de úgy vélem, ha Basia is akarja, akkor meg is lesz.

- Nowowiejski még gyerek!

- De Michal maga mondta, hogy jeles katona, s hadi vállalkozásokkal máris jó hírt-nevet szerzett magának. Derék vagyona is van, ami pedig a rokonságát illeti, arról az alkamárásné asszony mindent elmondott nékem. Tudja kegyelmed, az így volt: az ifjú dédapjának egy Sienutówna hercegnő volt az anyja, primo voto...⁶¹

- Bánom is én az atyafiságát! - vágott közbe Zagloba, nem takargatván rosszkedvét. - Nékem ökelme sem ingem, sem gallérom, de azt megmondom kegyelmességednek, hogy én azt a kis garabonciást Michalnak szántam, mert ha van e világon a két lábon járó leányzók között nálánál jobb és becsületesebb teremtes, akkor én mátol fogva ursus⁶² módjára négy lábon járjak.

- Michal még semmire sem gondol, ám ha gondolna is, néki inkább Krzysia tetszett meg, hogysen Baska... Hah! Isten dönt majd ebben, kinek útjai kifürkészhetetlenek!

⁶¹ Első házasságában.

⁶² Medve.

- Hej, ha az a tejfelesszájú kosárral menne el innét, leinnám magam örömömben! - tette hozzá Zagloba.

Ezenközben a két szánkóban mérlegre került a két lovag sorsa. Wolodyjowski uram sokáig nem lelt szavához, végre azonban megszólalt:

- Ne gondold, kisasszonyom, hogy én afféle szélfejű avagy ugrifüles fráter volnék, mert már az éveim sem erre valók.

Krzysia nem felelt.

- Bocsásd meg, kisasszonyom, azt, amit tegnap míveltem, mert az irántad való oly forró érzelmemből történt, hogy már semmiképpen meg nem fêkezhettem... Nemzetes kisasszonyom; én drága Krzysiam, vesd mérlegre, ki vagyok, bizony egyszerű katona; kinek élete háborúkban telt el... Más talán valami szép oratió⁶³ kezdte volna, s azon által jutott volna el meghittebb dolgokhoz, én pedig egyenesen ezen kezdtem... Azt is vedd eszedbe, hogyha a paripa, ha mégolyan jól belovagolták is, valamitől megbokrosodván, elragadja a lovasát, hogyne ragadhatna el az érzem is, amelynek árja sokkal hevesebb? Így ragadott el engem is, mert igen kedves vagy a szívemnek... Drága, egyetlen Krzysiam! Kastellánokhoz, szenátorokhoz volnál te méltó, de ha nem veted meg a katonát, aki bár egyszerű állapotban, de nem minden dicsőség nélkül szolgálta a hazát, akkor leborulok előtted, s a lábadat csókolgatva kérdelem: elfogadsz-e engem? Tudnál-e abominatio⁶⁴ nélkül reám gondolni?

- Michal uram!... - felelte Krzysia, s keze, bundája ujjából kicsúszván, a lovag tenyerében bújt meg.

- Elfogadsz? - kérdezte Wolodyjowski.

- El! - hangzott a válasz. - Tudom, hogy tisztesebb férfiút egész Lengyelországban nem találnék!

- Isten fizesse meg, kisasszonyom! Isten fizesse meg, Krzysia! - mondta a lovag, csókjaival borítva a kis kezét. - Nagyobb boldogság már nem is érhetett volna! Csak azt mondd még, hogy nem haragszol ama tegnapi dologért, hadd nyugodjék meg a lelkiismeretem is!

Krzysia behunyta a szemét.

- Nem haragszom! - rebegette.

- Be kár, hogy e szánban nincs hol a lábadhoz borulnom! - kiáltotta a lovag:

Egy darabig szótlantul suhantak a havon, csak a szántalpak süvöltöttek, s a lovak patája alól röpködött jégeső módjára a rögökbe verődött hó.

Végül Wolodyjowski megszólalt:

- Szinte furcsa nékem, hogy szeretsz!

- Még furcsább, hogy kegyelmed oly hamar megszeretett engem...

A kislovag arca nagyon elkomolyodott.

- Krzysia - kezdte -, netán te is rossz szemmel nézed, hogy minekelőtte az egyik után való fájdalomtól megszabadultam volna, máris megszerettem a másikat. Megvallom néked, mintha csak gyónnék, hogy annak idején fölöttébb csélcsep voltam, de most már más vagyok.

⁶³ Szónoklat.

⁶⁴ Sértődöttség, ellenszenv.

Nem felejtettem én el az én szegénykémet, meg nem is felejttem el soha; szeretem én őt ma is, s ha tudnád, mennyit siratom, magad is megsíratnál engem...

Itt elakadt a kislovag szava, mert nagyon megindult, s talán azért nem is vette észre, hogy e szavai nem voltak valami nagy hatással Krzysia-ra.

Így hát ismét pillanatnyi csend állt be, de ezután Krzysia szólalt meg:

- Igyekezni fogok vigasztalni kegyelmedet, ahogyan csak erőmtől telik!

- Lásd, éppen azért szerettelek meg olyan hamar - felelte a lovag -, mert már az első naptól kezdve gyógyíttgattad a sebeimet. Mi voltam én neked? Semmi! S mégis nyomban hozzáláttál, mert irgalom vagyon a szívedben a boldogtalanok iránt. Ó, sokat, nagyon sokat köszönhetek neked! Aki ezt nem tudja, talán meg is ró érte, hogy novemberben még szerzetes akartam lenni, decemberben pedig a nászoltár elé készülök. Zagloba uram lesz az első, aki kifiguráz, mert ökelme, ha csak alkalma adódik, szívesen tréfálkozik a mások rovására, de csak csipkelődjék, amennyi jólesik neki! Kis gondom vagyon arra, hiszen nem téged ér a megrovás, hanem engem...

Erre Krzysia fel-felnézegetett az égre, el-elgondolkozott, majd így szólt:

- Avagy mindenképpen szükséges, hogy elmondjuk az embereknek ezt a mi kötésünket?

- Hát hogyan?

- Hiszen kegyelmed maholnap útra kél?

- Ha akarom, ha nem, meg kell lennie.

- Én pedig gyászruhát viselek apámuram után. Minek állanánk ki az emberek ámulatára? Hadd álljon közöttünk a kötés, az emberek pedig addig ne tudjanak róla, amíg kegyelmed a Ruténföldről meg nem tér. Helyes?

- Akkor hát húgomasszonynak se szóljak felőle?

- Magam mondom meg neki, de csak ha kegyelmed már távol jár.

- Hát Zagloba uramnak?

- Zagloba uram majd szegény fejemen köszörülné a nyelvét. Ej, jobb semmit sem szólni! Basia is ellenem ungorkodnék. Fölöttébb furcsa ő az utóbbi időkben, s a kedve is oly csálóka, mint még soha. Ej, jobb semmit sem szólni!

Erre Krzysia ismét felemelte sötétké szemeit:

- Isten a tanúság fölöttünk, az emberek pedig hadd maradjanak tudatlanságukban.

- Látom, hogy kisasszonyom értelme megfelel a szépségének. Legyen hát. Tehát Isten a tanúnk, ámen! Simulj hát hozzám édesem, mert ha áll a kötés, ez már nem sérti a raodestiát.⁶⁵ Ne félj! Amit tegnap míveltem, ha akarnám sem ismételhethném meg, mert a lovakat kell vigyáznom.

Krzysia eleget tett a lovag kívánságának, az pedig újra megszólalt:

- Valahányszor egymás között leszünk, szólíts a keresztnememen.

- Valahogyan nem áll rá a szám - húzódott a leány mosolyogva. - Sohasem merészném!

⁶⁵ Önmérséklés.

- Én pedig merészeltem!
- Mert Michal uram lovag, Michal uram bátor, Michal uram katona...
- Krzysia, én egyetlenem!
- Mich...

De nem merte befejezni, s eltakarta arcát a karmantyújával.

Kis idő múlva Michal uram visszafordult, s most már míg hazafelé mentek, nem sokat szóltak egymáshoz, csak a forgókapunál kérdezte meg a kislovag:

- Aztán... ama tegnapi után... monddsa!... nagyon szomorú volt a szíved?
- Szégyenlettem is, meg bánkódtam is, de... furcsa is volt! - tette hozzá a leány halkabban.

Erre mindjárt közömbös arcot vágta, hogy senki meg ne lássa, mi történt közöttük.

Ámde felesleges volt ez az óvatosság, mert senki sem törődött velük.

Igaz, hogy Zagloba uram az asztalnokné asszonnyal kifutott a két pár fogadására, tekintetük azonban csak Basiát és Nowowiejskit vizsgálta.

Basia piros volt, nem tudni, a hidegtől-e vagy a megindultságtól, Nowowiejskinek pedig mintha az orra vére folyna. Már a pítvarban búcsúzott is az asztalnokné asszonytól. Hiába marasztalta a háziasszony, Wolodyjowski uram is, aki ragyogó kedvében volt, hiába igyekezett rábeszélni, hogy maradjon estebédre, kimentette magát a szolgálattal, s elnyargalt. Ekkor az asztalnokné, mit sem szólva, homlokon csókolta Basiát, a kisleány pedig elrohant a szobájába, és estebédig nem is mutatkozott.

Csak másnap kérdezte meg tőle Zagloba, mikor egyedül találta:

- Mi az, kis garabonciás? Nowowiejski olyan, mintha a mennykő vágott volna bele!
- Ahá - felelte a kislány, bólogatva és hunyorgatva.
- Monddsa hát, mit feleltél neki?
- Hirtelen jött a kérdés, mert Nowowiejski uram resolutus ember, de hirtelen a felelet is, mert én is resolutus vagyok: nem!
- Helyes, helyes! Ezt jól csináltad! Hadd öleljelek meg! Hát ökelme könnyen elfogadta a kosarat?
- Azt kérdezte, vajon idővel nem lehetne-e némi reménye. Sajnáltam ökelmét, de nem, nem; ebből semmi nem lehet!...

Azzal orrcimpái kitágultak, üstökét megrázta, s mintha kissé szomorúan elgondolkozott volna.

- Monddsa, miként gondolod e dolgot tulajdonképpen? - kérdezte Zagloba.
- Ezt kérdezte ő is, de hiába, neki sem mondtam meg, és másnak sem mondom.
- Te netán valamiféle titkos érzelmeket rejtegetsz a szívedben, he? - faggatta Zagloba uram, élesen a leány szemébe nézve.
- Fügét, nem érzelmet! - kiáltotta Basia, s hirtelen felugorva, gyorsan kezdte ismételtetni, mintha zavarát akarná elleplezni: - Nem kell nekem Nowowiejski, nem kell nekem Nowowiejski, nem kell nekem senki! Mit is zaklat kegyelmed? Mit zaklat mindenki?

És egyszerre sírva fakadt.

Zagloba uram vigasztalta, ahogyan tudta, de egész nap szomorú és mérges volt.

- Michal uram - kezdte Zagloba ebéd közben -, te elmégy innen, s közben Ketling megtér, pedig az nyalka legény! Nem tudom én, hogyan állnak majd meg a leányasszonyok, de úgy vélem, mire visszatérsz, mind a kettejüket fülig szerelemben találod.

- Az jó nekünk! Basia leányasszonyt tüstént hozzáadjuk!

Basia belemélyesztette hiúztekintetét:

- Mi okból nem gondoskodik kegyelmed ennyire Krzysiáról? - vágott vissza.

A kislovag szörnyen zavarba esett e szavakra.

- Kisasszonyom - felelte gyorsan -, még nem ismered Ketling erejét, de majd megismered!

- S miért ne érezze meg Krzysia, hiszen nem én énekeltem:

*Sebesülést hogy kerüljön,
Merre fusson, meneküljön
El a szegény, gyenge nő?*

Most Krzysia esett zavarba, a kis haszontalan pedig tovább fecsegett:

- Végtére én megkérem Nowowiejski uramat, hogy adja kölcsön a pajzsát, de hogy Krzysia mit csinál, ha kegyelmed távol lesz, s elkövetkezik az ő órája?

Ám Wolodyjowski már lecsillapodott, s kissé élesen vágott vissza:

- Talán ő is megtalálja, mivel védekezzék, netán jobban is, mint te, kisasszonyom.

- Ugyan mi módon?

- Mert ő nem olyan kacér, és komolyabb is, mint te, kisasszonyom...

Zagloba uram meg az asztalnokné asszony azt hitte, a hetyke garabonciás mindjárt harcra kél a lovaggal, ő azonban, mindnyájuk nagy ámulatára, lehorgasztotta fejét, s csak némi szünet után halkán mondta:

- Ha neheztel rám kegyelmed, bocsánatot kérek kegyelmedtől is, meg Krzysiától is...

XI. FEJEZET

Michal uram, engedélyt kapván rá, hogy az útvonalat maga válassza meg, Czeszochowának vette útját, Anusia sírjához. Ott még maradék könnyeit is elsírva, továbbindult. A felújult emlékek hatására ráeszmélt, hogy Krzysia-ával való titkos kézfogója bizony időnap előtt történt. Érezte, hogy a fájdalomban és a gyászban van valami szent, amihez nem szabad nyúlni, amit békességben magára kell hagyni, amíg magától fel nem száll az ég felé, akár a köd, s el nem oszlik a véghetetlen mindenségben.

Igaz, mások özvegyiségre jutván, egy avagy két hónap múlván ismét házasultak - ám az ilyenek nem is kezdték a gyászt a kamaldoli kolostorban, s nem is érte az őket éppen a boldogság küszöbén, oly sokévi epekedés után. Egyébként pedig ha ama bárdolatlan lelkek nem tisztelték a gyász szentségét, vajon méltó dolog-e néki is amazok nyomdokaiba lépni?

Wolodyjowski tehát ment tovább a Ruténföld felé, de útitársként hozzászegődött a lelkiismeret-furdalás. Volt azonban benne annyi igazságérzet, hogy az egész bűnt magára vette, semmit sem hárítván abból Krzysia leányasszonyra. Sőt, a szívét betöltő nyugtalanságot még szaporította az is, hogy vajon Krzysia, szíve mélyén, szintén nem őt okolja-e ezért a sietségért.

„Ő maga bizonynal meg nem tette volna ezt, s nemes lelkű leányzó lévén, kétségtelenül másoktól is ily nemeslelkűséget várt” - gondolta magában Michal uram.

El is fogta az ijedelem arra a gondolatra, hogy a leányasszony netán hitvány lelkű férfiúnak tartja őt.

Félelme azonban alaptalan volt. Krzysia-nak nem sok köze volt Michal uram gyászához, s ha a lovag netán többet beszélt erről, mint kellett volna, nemcsak részvétet nem keltett benne, hanem még hiúságát is sértette. Vajon ő, az élő, ne érne fel azzal, aki meghalt? Avagy általában oly csekély az ő értéke, hogy ama megholt Anusia versenghetne vele? Ha Zaglobát beavatta volna e titkába, ő bizonynal megnyugtatta volna afelől, hogy a fehérség nemigen ismer irgalmat egymás iránt.

Annyi bizonyos, hogy a kislovag távozása után Krzysia kisasszony fölöttébb elámult azon, ami történt, s hogy, íme, a kocka el van vetve.

Ezelőtt még sosem járt Varsóban, mikor tehát most útban voltak a főváros felé, merőben másmilyennek képzelte el ezt a dolgot. Íme, a convocatióra és az electióra összesereglenek a püspöki és a főúri udvarok, a Köztársaság minden részéből felvonul a pompás lovagi rend. Egymást követi majd a sok multság, vitézi torna, leszen nagy zaj mindenfelé, s e nagy örvénylésben, a lovagok tömegében megjelenik majd ama bizonyos „Ő”, az ismeretlen délceg lovag, amilyenekről a leányzók csak álmodni szoktak; az majd szerelemre gyullad szíve hölgye iránt, lanttal a kezében énekel majd az ablaka alatt, s mindenféle hőstetteket mível. Ámde sokáig, nagyon sokáig kell majd epekednie, sóhajtoznia, sokáig kell majd szíve hölgyének szalagját a vértjén viselnie, sok szenvedést elhordoznia, rengeteg akadályt leküzdenie, amíg végre a lábához borulhat, s elnyeri a szerelmét...

S íme, nem lett ebből semmi. A szivárvány minden színében pompázó ködök megritkultak, a lovag előállt ugyan, nem is afféle hétköznapi szerzet, hanem aki a Köztársaság első gavallérjának hírében állt, de amahhoz, az álombélihez, bizony egy cseppet sem hasonlított. Nem voltak lovasjátékok, sem lant, sem vitézi tornák, sem párviadalok, sem szalagnak viselése a vértzetten, sem lármás, zajongó lovagi tömegek, sem multságok, semmi

mindabból, ami álmokként ködlik fel a leányszív előtt, s miként a fonóban hangzó mese, felcsigázza érdeklődését, elkábítja, mint a virágillat, és vonzza, csábítja, akár a madarat a lép, semmi abból, amitől az arc pirul, a szív hevesebben dobog, s a test remeg... Íme, egy kis udvarház a városon kívül, abban Michal uram, azután némi meghitt barátság - és kész! A többi elveszett, eltűnt, amint eltűnik a hold az égről, ha a felhő eltakarja... Hiszen ha Wolodyjowski uram legalább a mese végén közelgett volna el, akkor még kíváncsi is lett volna. Krzysia gyakran eltűnődött a kislovag nagy hírnevén, tisztességén, nagy bátorságán, mely őt a Köztársaság díszévé s ellenségeinek rémévé tette, s érezte is, hogy nagyon szereti őt, ámde úgy vélte, hogy valamitől megfosztották, valami sérelem érte - egy kicsit a lovag miatt -, de jobban ama fölösleges nagy sietség miatt...

Így tehát ama sietség mindkettejük számára olyan volt, mint a szívükbe hullott homokszem, s mivel egyre távolabb voltak egymástól, ama homokszem már tépni, marni kezdte a szívüket. Van az úgy az emberi érzelmek közepette, hogy valami, hitvány kis tövis módjára, szúrni, gyötörni kezdi a szívet, s ez a fájdalom idővel vagy elmúlik, vagy egyre jobban sajog, annyira, hogy végül még a legforróbb szerelmet is fájdalommal, keserőséggel mérgezi meg. Közöttük azonban semmi esetre sem lehetett szó sem keserüségről, sem fájdalomról. Különösen Michal uram számára Krzysia megnyugtató, édes emlék volt, mely úgy követte őt egész útján, akár az árnyéka.

Arra is gondolt, hogy minél messzebb kerül tőle, annál drágább lesz számára, s annál jobban fog feléje sóhajtozni és utána vágyakozni. A leánynak nehezebben folytak a napjai, mert a kislovag elutazása után Ketling háza táját senki sem látogatta, s így teljes egyöntetűségben és unalomban teltek a napjai.

Az asztalnokné asszony férjeurát várta, számlálgatva, hogy hány nap van még az electióig, s egyre csak róla beszélt. Basia komor lett, akár egy tűzok. Zagloba uram eleget évődött is vele, hogy Nowowiejskit kikoszarazta, s most epekedik utána. Igaz, a kislány már szerette volna, hogy legalább az ifjú lovag vetődnék el errefelé néha; az azonban gondolta magában: „Nincs nekem itt semmi keresnivalóm”, s csakhamar ment is Wolodyjowski után.

Zagloba szintén készülődött vissza Skrzetuskiékhoz, mondván, hogy vágyakozik már ama két kis gézengúz után, ámde nagyon elnehezedvén, napról napra halogatta az utazást, Basiának pedig azzal magyarázkodott, hogy fülig beleszeretett, s egykettőre elejbe is áll, hogy megkérje a kezét.

Ezenközben híven szórakoztatta Krzysiót, valahányszor az asztalnokné asszony Basiával bekocsizott Varsóba a lwóvi alkamarásnéhoz. Krzysia sosem tartott velük az ilyen vizitákon, mert az alkamarásné - minden tisztesség jósága ellenére - sehogyan sem állhatta őt. Közben egyszer-másszor Zagloba uram is belódult Varsóba, s ott meghitt kompániában töltvén idejét, gyakran csak másnap tért meg, kapatosan. Ilyenkor Krzysia kisasszony teljesen magára maradt, s órák hosszat eltűnődött; ábrándozott egy keveset Wolodyjowski felől, avagy arról, hogy ugyan miképpen alakulhatott volna az ő sorsa, ha ama kockát végképpen el nem vetik; majd meg, hogy milyen is lehetett volna ama mesebeli királyfi, Michal uram ismeretlen vetélytársa...

Egy alkalommal is így ült az ablak mellett, s elmerengve bámult a szoba ajtajára, amelyre izzó fényt vetett a lenyugvó nap. Egyszerre csak odakint, a ház másik vége felől, mintha szán csilingelése hallatszott volna. Krzysiónak átvillant az agyán, hogy bizonynal Makowiecka asszony tért meg Basiával, ez azonban fel sem rezzentette merengéséből, olyannyira, hogy a tekintetét sem fordította el az ajtóról. Ekkor azonban kinyílt az ajtó, s a sötét háttérből egy ismeretlen férfiú alakja bukkant elő.

A leányasszony az első pillanatban azt hitte, festett képet lát, vagy talán elaludt és álmodik: oly csodálatosan szép látomás jelent meg a szeme előtt... Az ismeretlen ifjú ember volt, külföldi fekete öltözékben, egészen a vállára omló fehér csipkegallérral. Krzysia még gyermekkorában látta egyszer Arciszewski urat, a királyi pattantyúsok generálisát, aki hasonló öltözetet visel, s éppen idegen ruházata, valamint rendkívüli szépsége révén sokáig megmaradt az emlékezetében. Nos, ilyen köntöst viselt ez az ifjú is, ámde szépsége elhomályosította Arciszewskit és minden más lovagot is, aki csak a földön járt. Haja, a homloka fölött egyenesre nyírva, kétfelől szőke csigákban omlott alá gyönyörű arcára. Sötét szemöldöke élesen kirajzolódott a márványfehér homlok alkotta háttér előtt, a szeme szelíd és szomorú tekintetű, száját fakó bajusz és ugyanolyan színű hegyesre nyírott szakáll övezte. Hasonlíthatatlanul gyönyörű fej volt ez, melyben a nemes kifejezés a férfias bátorsággal párosult. Valósággal lovagi, de egyszersmind angyali arc. Krzysianak elakadt a lélegzete, mert a lovagot bámulva nem hitt a tulajdon szemének, s nem tudta eldönteni, vajon álmkép-e, amit lát, avagy valóságos ember. A férfi egy darabig mozdulatlanul állt, Krzysia szépségén elámulva, vagy udvariasságból ámulást színelve, de végül elindult az ajtóból, s kalapját leengedve, a padlót söpörte tollaival. Krzysia felemelkedett, de a lába remegett, s hol pirulva, hol elhalványodva állt ott, lesütött szemmel.

Ekkor megszólalt a férfi, mély, bársonyos hangján: - Ketling of Elgin vagyok. Wolodyjowski uram barátja és bajtársa. A cselédnép jelentette már nékem azt a kibeszélhetetlen szerencsét és megtiszteltetést, amely engem ért, hogy bajtársam húgát és rokonait láthatom vendégeimül házamban. Ám bocsásd meg, nemes kisasszonyom; mély confusiómat, mert arról a cselédnép mit sem szólt, amit szemeim látnak, de azokat is elkápráztatja a felőled áradó fény...

Ilyen bókkal köszöntötte Krzysiót a lovagias Ketling, a leányasszony azonban nem fizetett neki hasonlóval, mert egyetlen szó nem sok, de annyi sem jött ki a torkán. Csak azt sejtette, hogy a lovag, szavait befejezve, ismét meghajolt előtte, mert mintha a tollak zizegését hallotta volna, amint a padlón végigsöpörtek. Azt is érezte, hogy kell, feltétlenül kell valamit felelnie, s bókkal megköszönnie a bókot, mert másképpen műveletlen falusi leányzónak tarthatnák, s íme, nem kap levegőt, ütőerei a halántékában és a csuklóin kalapálnak, s a keble piheg, hullámzik, mintha nagyon elfáradt volna. Kinyitja a szemét, a férfi ott áll előtte, kissé lehorgaszott fejjel, s gyönyörű arcán a csodálat és tisztelet kifejezésével. Remegő ujjakkal fogta meg a szoknyáját, hogy legalább bókoljon a gavallér előtt, de szerencsére ebben a pillanatban felhangzott odakint a kiáltás: „Ketling! Ketling!” s Zagloba uram rontott be a szobába, tárt karokkal, hangosan szuszogva.

Legottan egymás karjába borultak. Időközben a kisasszony is igyekezett lecsillapodni, s egy-két pillantást vetni az ifjú lovagra. Az pedig nagy szeretettel ölegette Zagloba uramat, de minden mozdulata olyan rendkívül nemes és előkelő volt, amit csak vagy őseitől örökölhettek, vagy a fényes királyi vagy mágnási udvaroknál sajátíthatott el.

- Hogy vagy? - kiáltotta Zagloba. - Úgy örvendezem látásodon a te hajlékodon, akárha a magaméban tisztelnék. Mutasd magad! Hah! Megfogyatkoztál! Netán néminemű szerelem vagyon a dologban? Istenemre, megfogyatkoztál! Hallottad? Michal elment a zászlóaljához. Hej, de jól is tetted, hogy megjöttél! Michal már nem is gondol a kolostorra. Itt van a testvérhúga, két kisasszonnyal. Olyanok, akár a hónapos retek! Az egyik Jeziorkowska, a másik Drohojowska. Szent Isten, Krzysia kisasszony itt van! Bocsásd meg, kisasszonyom, de fusson ki a szeme, aki tagadni meri, hogy szépek vagytok, a te szépségedet pedig e gavallér nyilván máris felismerte.

Ketling harmadszor is meghajította a fejét, s mosolyogva szólt:

- Úgy hagytam itt e házat, mint valami katonatanyát, s íme mint Olümposzt látom viszont, mert alig léptem által a küszöbét, istennővel találkoztam.

- Ketling, hogy vagy? - kiáltotta másodszor is Zagloba, mert neki nem volt elég egy köszöntés, s ismét a karjába kapta az ifjú lovagot. - Semmi a! - folytatta. - A kis garabonciást még nem láttad! Az egyik is szép, ám a másik is, akár a méz, szintiszta méz! Hogy vagy, Ketling? Adjon az Isten jó egészséget! Hadd szólítsalak per tu, mert az öreg nyelvnek így alkalmasabb... Jó? Örölsz-e a vendégeknek, he?... Makowiecka asszony ideszállt, mert a convocatio idején bajos volt fogadót találni; de most már könnyebb, s bizonynyal át is költözik, mert leányzókkal nem illendő legényember szállásán lakni, hogy az emberek görbén ne nézzenek rájuk, és valamiféle szóbeszéd ne kerekedjék...

- Istenemre! Ezt soha meg nem engedem! Én Wolodyjowskinak nem barátja, hanem testvére vagyok, ennek folytán Makowiecka asszonyt mint testvérnénémet vendégül láthatom a házamban. Kisasszonyom, legelsőbbben is hozzád fordulok az instantiával,⁶⁶ s ha kell, térden állva is könyörögni fogok meghallgatásomért!

Azzal már le is térdelt Krzysia elé, s kezét elkapta, és az ajkához szorítva oly könyörögve, vidáman s egyben szomorúan nézett fel reá, hogy a leányasszony arca szinte lángot vetett, különösen mivel Zagloba uram mindjárt nagyot kiáltott:

- Ímhol e, alig jött meg; s máris térden áll előtte: Istenemre, megmondom Makowiecka asszonynak, hogy így kaptalak benneteket!... Csak hevesen, Ketling!... Krzysia, ismerd meg, kisasszonyom, az udvari módit!

- Én az udvari módit nem ismerem! - suttogta a leány, szörnyű zavarában.

- Számíthatok-e a kérelmemre? - kérdezte Ketling.

- Keljen fel kegyelmed!

- Számíthatok-e a kérelmemre? Én Michal uramnak testvére vagyok, s néki lészen sérelmére, ha e hajlék elnéptelenedik!

- Nem ér itt semmit az én jó szándékom! - felelte Krzysia, már magára lelve. - Ám kegyelmed jó szándékáért hálával tartozom.

- Köszönöm! - lelkesedett Ketling, ajkához szorítva a leány kezét.

- Hah! Odakint fagy, a kis Cupido pedig mezítelen. Ámbár, úgy vélem, ha ide bejut, itt bizony meg nem fázik! - kiáltotta Zagloba.

- Hagyja el kegyelmed! - kérlelte Krzysia.

- Látom már, a merő sóhajtozásoktól is megjön az olvadás! A merő sóhajtozásoktól!...

- Kegyelmed, hála Istennek, nem vesztette el joviális humorát - jegyezte meg Ketling -, mert a vidámság a jó egészség jele.

- Meg a tiszta lelkiismereté, a tiszta lelkiismereté! - tette hozzá Zagloba. - Bölcs Salamon monda: „Kinek hol viszket, ott vakarja”, nekem pedig nem viszket sehol, tehát vidám vagyok! Hej! Ezer ördög és pokol, mit látnak szemeim? Hiszen én már lengyel viseletben láttalak, hiúzkalpagban, karddal az oldaladon, s íme, megintelen afféle ángliussá változtál, s oly vékony lábakon jársz, akár a gémmadár?

⁶⁶ Kérelem.

- Mert hosszú ideig Kurföldön mulattam, s ott a lengyel köntöst nem viselik, most pedig két napig az angol rezidens⁶⁷ vendége voltam Varsóban.

- Most tehát Kurföldről tértél meg?

- Úgy van. Örökbe fogadó atyám meghalt, s ottani birtokát is reám testálta.

- Örök nyugodalmat! A katolikus hiten volt?

- Igen.

- Akkor legalább vagyon vigasztalásod. S monddsa, nem hagysz-e itt minket ama kurföldi birtokod kedvéért?

- Itt élek, s itt halok meg! - felelte Ketling, Krzysiára pillantva.

A leány nyomban lesütötte a szemét.

Makowiecka asszony sötét alkonyatkor jött meg, Ketling egészen a kapuig sietett elejbe, s oly nagy tisztességgel vezette be őt, akár egy uralkodó hercegnőt. Az asztalnokné asszony mindjárt másnap új szállás után akart nézni, bent a fővárosban, ámde nem lett abból semmi, mert az ifjú lovag addig könyörgött, addig hivatkozott Wolodyjowskival való testvériségére, s addig térdelt előtte, amíg a nagyasszony beleegyezett, hogy ott maradnak. Csak azt kötötték ki, hogy egy ideig még Zagloba uram is ott marad, hogy korával és tekintélyével fedezze a leányasszonyokat a rossz nyelvek elől. Az öreg könnyen ráállt, mert a kis garabonciást fölöttébb megszerette, s ragaszkodott is hozzá, annak felette terveket is kezdett szövögetni a fejében, amelyek valóra válása feltétlenül megkívánta az ő jelenlétét. A leányasszonyok mindketten nagyon örültek, Basia pedig már kezdettől fogva kiállt Ketling mellett.

- Ma már amúgy sem hordhatjuk el innen magunkat - magyarázta a még habozó asztalnokné asszonynak -, azután meg már édesmindegy, hogy egy nap-é avagy húszt!

Ketling neki is tetszett, éppen úgy, mint Krzysianak, mert hát az ifjú minden fehérlőnek tetszett. Meg aztán nem is látott ő soha külföldi gavallért, legfeljebb az idegen gyalogregementek tisztjeit, ám azok mind alacsonyabb rendű és többnyire faragatlan emberek voltak. Így aztán sokat kevergett Ketling körül, jól megnézegette, meg-megrázva szőke üstökét és orrcimpáit mozgatva, s oly toladó gyermekes kíváncsisággal szemlélte a gavallért, hogy Makowiecka asszony kénytelen volt halk szóval meg is feddeni érte. Ámde a korholás ellenére sem hagyott fel a lovag mustrálásával, meg akarván állapítani vitézi értékét, végül is Zaglobától tudakolt felőle.

- Jeles katona ökelme? - kérdezte halkan.

- Jelesebb már nem is igen lehetne. Bőséges tapasztalatai is vagynak, mert látod, tizennégy esztendőes gyerkőc korától a lázadó ángliások ellen szolgálta az igaz hitet. Annak felette előkelő nemesúr is, amit szokásaiból és magaviseletéből nyomban eszedbe is vehetél.

- Látta őt kegyelmed tűzben is?

- Ezerszer is! Úgy áll az ott, hogy még a homlokát sem ráncolja. Csak a lova nyakát paskolja meg néha, s akár a szíve érzelmeiről kész elbeszélgetni.

- Avagy az a módi, hogy olyankor az érzelmekről beszéljenek. He?

- Módi bármi olyant mívelni, amivel kimutathatja, hogy kutyába se veszi a golyóbist.

⁶⁷ Abban az időben diplomáciai megbízott. Középrang a követ és az ügyvivő között.

- Hát párviadalban, egy szál karddal szintén olyan jeles vitéz?
- Bah! Ott darázs csak ökelme igazán, szó se róla!
- Vajon Michal uramnak is helytállana?
- Azt már nem!
- Hah! - kiáltotta Basia, örvendező büszkeséggel. - Tudtam, hogy övele meg nem bírna! Mindjárt gondoltam, hogy helyt sem állana neki.

S már tapsolt is örömeiben.

- Ennyire pártolod Michalt? - kérdezte Zagloba.

Basia megrázta fakó üstökét és elhallgatott, csak kis idő múlva hullámoztatta meg a keblét egy halk sóhaj.

- Ej, mit! Örülök, mert a miénk!

- De azt jól jegyezd meg, s el ne feledd, kis garabonciásom - intette a vén lovag -, hogy a harcmezőn is bajosan találni Ketlingnek párját, ámde még annál is veszedelmesebb ő a fehérnép számára, akik nagy szépsége miatt fülig beleszeretnek! Fölöttébb járatos ökelme a szerelem dolgában!

- Ezt Krzysianak mondja kegyelmed, mert nekem nem a szerelem jár az eszemben - vetette oda Basia, s Drohojowska felé fordulva, odakiáltott: - Krzysia! Krzysia! Jöszte ide egy szóra.

- Itt vagyok - jelentkezett a leányasszony.

- Zagloba uram azt mondja, hogy nincsen olyan fehérnép, aki, ha ránéz Ketling uramra, azon módon belé ne szeretne. Én már megszemléltem minden oldalról, de valahogyan semmi bajom. Avagy te érzel már valamit?

- Baska! Baska! - tiltakozott Krzysia dorgálóan.

- Tetszik neked, mi?

- Hagyj békén, fékezd magad, édes Basiám, s ne hordj össze hetet-havat, mert, íme, Ketling uram éppen felénk tart.

Krzysia még le sem ült, s Ketling máris ott volt.

- Befogadnak engem is a társaságba? - kérdezte.

- Nagyon kérjük! - felelte Jeziorkowska.

- Most hát már bátrabban kérdelem, miről folyt a beszéd?

- A szerelemről! - kiáltotta Basia, gondolkozás nélkül.

Ketling Krzysia mellett foglalt helyet. Egy darabig szótlánul ültek, mert Krzysia, aki rendszerint kitűnően uralkodott magán, e lovaggal szemben valahogyan bátortalan volt. Végül is Ketling törte meg a csendet:

- Vajon csakugyan ily kedves dologról folyt a tanácskozás?

- Igen! - felelte Drohojowska kisasszony halkán.

- Mindennél inkább kisasszonyom véleményét szeretném hallani e dolog felől.

- Bocsásson meg kegyelmed, de nékem bátorságom sem igen van hozzá, meg az értelmem sem valami sok, így hát inkább kegyelmedtől szeretnék valami újat hallani:

- Krzysianak igaza van! - vetette közbe Zagloba. - Halljuk, halljuk!

- Kérdezz, kisasszonyom! - állt rá Ketling.

Azzal kissé felemelte tekintetét, elgondolkozott, azután - noha a kérdés még el sem hangzott - beszélni kezdett, de mintha csak önmagához szólna:

- A szerelem súlyos csapás, mert a szabad ember rabbá válik miatta. Miként a nyíltól talált madár lehull a vadász lába elé, akképpen a szerelem nyilától talált embernek sincs már ereje, hogy elfusson az imádott lábacska elé... A szerelem nyomorékká teszen, mert aki beleesett, szerelmesén kívül mit sem lát a világból... A szerelem szomorúság, mert ugyan mikor hull több könny, ugyan mikor sóhajtoznak többet az emberi keblek? Aki szeret, az már nem gondol sem a szép ruhákra, sem a táncra, sem vadászatra, sem a kockára, csak a térdét tulajdon két kezével átölelve epekednek nagy vágyódással, mint aki szívéhez igen közelálló szerettét veszítette el... A szerelem betegség, mert aki benne leledzik, akárha nyavalyába esnék, elhalványul az arca, beesik a szeme, remeg a keze, lesóványodnak az ujjai, és a halálra gondol, avagy tébolyultan, felborzolt hajzattal jár, a holddal beszélget, szívesen írogatja kedvese nevét az homokba, s ha azt a szél elfújja, azt mondja: „Szerencsétlenség”... és máris zokogni kész...

Itt Ketling elhallgatott, mintha mélyen elgondolkozott volna. Krzysia egész lelkével hallgatta szavait, mint valami csodálatos éneket. Beárnyékolt ajkai szétnyíltak, s tekintete el nem szakadt a lovag gyönyörű arcáról. Baskának szemébe hullott az üstöke, tehát nem lehetett látni, mire gondol, de ő is szótlanul hallgatta a lovag szavait.

Ekkor Zagloba uram egy hangosat ásított, nagyot szusszantott, s lábát kinyújtóztatva, szólt:

- Az ilyen szerelmet kitömheted!

- S íme, mégis - folytatta az ifjú -, ha szeretni nehéz, nem szeretni még nehezebb, mert ki az, akit szerelem nélkül kielégít a gyönyör, a hírnév, a gazdagság, a jó illatok avagy a drága ékességek? Ki az, aki a szerelmesének azt ne mondaná: „Kedvesebb vagy nékem, mint egy egész királyság, mint a jogar, mint az egészségem, mint a hosszú élet!” Minekutána pedig mindenki szívesen odaadná az életét a szerelemért, ennél fogva a szerelem többet ér az életnél...

Ezzel befejezte.

A leányasszonyok egymáshoz simulva ültek, s úgy hallgatták e mesterien finom szavakat, melyek a lengyel lovagok előtt merőben idegenek. Végül Zagloba; ki közben elsundikált, felébredt, hunyorgatva nézte hol az egyiket, hol a másikat, hol a harmadikat, végül teljes öntudatra ébredvén, hangos szóval kérdezte:

- Mit mondtatok?

- Kegyelmednek azt, hogy jó éjszakát! - jelentette ki Basia.

- Aha, már tudom: a szerelemről beszéltünk. No, mi volt a vége?

- A bélés jobb volt, mint a köpönyeg.

- Szó se róla, elálmosított, mert hát az a sok szerelem, veszedelem, gyötrelem, hadd mondok én hozzá még egy cadentiát:⁶⁸ „ágyba velem”, s alighanem ez a legjobb, mert későre jár az idő. Jó éjszakát az egész kompániának, s nekem hagyjatok békét azzal a szerelemmel...

⁶⁸ Itt rím.

Istenem, Istenem, a macska is csak addig nyávog, amíg a szalonnát le nem nyelte, azután meg nem nyalogatta a száját... Valahanapján én is szakasztott olyan voltam, mint Ketling, s oly eszeveszetten szerettem, hogy a bak egy óra hosszat döfölhetett volna hátulról, amíg észrevettem volna, mindazonáltal, öregedő ember lévén, már jobb szeretek nagyokat pihenni, kivált ha a derék házigazdám nemcsak a párnával kínálna, hanem némi itókával is hozzá.

- Szolgálatjára kegyelmednek! - készségeskedett Ketling.

- Gyerünk, gyerünk! Nézzétek, mily magasan jár már a hold. Holnap jó idő lesz, szép csillagos az ég, s oly világos van, mint fényes nappal. Ketling egész éjszaka mesélne nektek a szerelemről, ám ne felejtsetek el, hogy ma nagyon törődött az utazástól.

- Nem vagyok én törődött, mert a városban két napig pihentem. Csak attól tartok, hogy a leányasszonyok nem szoktak a virrasztáshoz.

- Hamar elmúlnék az éjszaka, ha kegyelmed beszédét hallgathatnánk - jegyezte meg Krzysia.

- Nincs ott éjszaka, ahol a nap ragyog - felelte Ketling. Ezután valóban elváltak egymástól, mert csakugyan későre járt az idő. A két leány egy szobában aludt, s elalvás előtt sokáig szoktak beszélgetni, ám ezen az éjszakán Basia nem tudta beszélgetésre bírni Krzysiót, mert míg neki nagy kedve lett volna hozzá, az utóbbi igen hallgatólag, álmodozó volt, s minden kérdésre csak félszavakkal válaszolt. Egyszer-másszor, mikor Basia Ketlingről beszélve mindenféle turpisságot kieszelt, hol kinevette, hol utánozta, Krzysia nagyon gyöngéden átölelte a nyakát, s kérve kérte, hogy hagyjon fel az ilyen léhaságokkal.

- Ő a házigazdánk, Basia - magyarázta -, mi itt az ő házában lakunk... s észrevettem, hogy téged első látásra megszeretett.

- Honnan tudod? - kérdezte Basia.

- Mert ki ne szeretne meg téged? Téged mindenki szeret... és... én is... nagyon.

Azzal csodaszép arcát Basiához hajtotta, s hozzásimulva, a szemét csókolgatta.

Végül is lefeküdtek, ám Krzysia még sokáig nem bírt elaludni. Nagy nyugtalanság vett rajta erőt. Időnként olyan erős szívdobogást érzett, hogy mind a két kezét bársúlyos kebléhez kellett szorítania, hogy a szívdobogását valahogy elnyomja. Olykor viszont, különösen ha megpróbálta behunyni a szemét, úgy érezte, hogy egy gyönyörűséges fej hajlik föléje, s halkan suttogja a fülébe:

- Kedvesebb vagy nékem, mint egy egész királyság, mint a jogar, mint az egészségem, mint a leghosszabb élet!

XII. FEJEZET

Néhány nap múlva Zagloba levelet írt Skrzetuskinak, melyet így fejezett be:

Ha pediglen az electio előtt meg nem térnék, azon ne csodálkozzatok. Nem azért leszen ez, mintha irántatok való nagy hajlandóságomban esett volna néminemű hiba, ám az ördög nem alszik, én pedig semmiképpen sem kívánom, hogy madárka helyett valami utálatosság maradjon a markomban. Nagy baj lenne, ha Michalt, mihelyt megtér, nyomban azzal nem fogadhatnám: „Amaz már párjára lelt, ám a kis garabonciás még vacat!”⁶⁹ Minden hatalom Isten kezében vagyon, ám úgy vélem, akkoron nemigen kell majd Michalt valami nagyon taszigálni, sem hosszadalmas előkészítgetésre nem leszen szükség, s ti már a kész leánykérésre érkezhettek ide. Közben pedig Ulissesre gondolván, fortélyokra leszen szükség, kicsinyég majd színezní is kelletik, ami nehezemre esik, mert egész életemben mindennél többre becsültem az igazmondást, s örömmel ragaszkodtam is hozzá. Mindazonáltal Michalért és ama kis garabonciásért még ezt is elviselem, mert mind a kettő szín-arany. Ezzel öllek is mindkettőtöket, s ama kis gézengúzokkal egyben a szívem-hez szorítalak, mindnyájukat a Mindenható Úristen kegyelmébe ajánlva.

A levelet így befejezve, beszórta porzóval, aztán öklével leverte róla a homokot, még egyszer elolvasta, jó messzire tartva a szemétől, majd összehajtogatván, lehúzta ujjáról a pecsétgyűrűt, megnyálazta, s hozzáfogott a pecsételéshez. E tevékenysége közepette bukkant rá Ketling.

- Adjon Isten jó napot!

- Jó napot kegyelmednek is - felelte Zagloba. - Megadta az Úr a jó időt, s én éppen küldöncöt kívánok meneszteni Skrzetuskiékhoz.

- Köszöntse kegyelmed őket nevemben is.

- Már meg is tettem. Mindjárt gondoltam magamban, Ketling nevében is köszönteni kell őket. Majd megörülnek mind a ketten a jó híreknek. Persze hogy köszöntöttem őket a nevedben, annyival is inkább, mert az egész epistola⁷⁰ rólad szól, meg a leányasszonyokról.

- Mi módon? - kérdezte Ketling.

Zagloba térdére tette a tenyerét, s ujjaival dobolva, félrehajtotta fejét, majd a szemöldöke alól sandítva Ketlingre, így szólt:

- Kedves cimborám! Nem kelletik valami nagy prófétai tudomány ahhoz, hogy az emberfia megmondja: ahol kova is van meg acél is, ott előbb-utóbb kipattan a szikra. Te veszedelmesen deli legény vagy, s a leányzóktól magad sem tagadod meg, hogy igen szépek.

Ketling nagy zavarba esett.

- Hályogot kellene viselnem a szememen, avagy egyenesen vad barbarusnak lennem - felelte -, hogy észre ne vegyem a leányasszonyok szépségét, és ne becsüljem azt mindenekfelett!

⁶⁹ Itt: szabad.

⁷⁰ Levél.

- No látod! - kapott a szón Zagloba, s mosolyogva nézett Ketling bíborpiros arcába. - Ha azonban nem vagy barbarus, akkor nem volna méltó dolog mind a kettő felé nyilaznod, mert ezt csak a törökök művelik.

- Hogyan is gondolhat ilyent kegyelmed?

- Nem is gondolom én, csak éppen magamban mondom... Hej, beste lelke, úgy csicsereg télenk a szerelemről, hogy Krzysia harmadik napja sápadt, akár a fal, s úgy lézeng, mint valami decoctum⁷¹ után. Hej! Nincs ezen mit csodálkozni! Ifjúkoromban magam is lanttal a kezemben álldogáltam a fagyon egy kis fekete vászonceléd ablaka alatt (Drohojowskához hasonlított a szentem), s emlékszem, ezt énekeltam:

*Te bent alszol, munka után,
Én meg itt fújom a dudám,
Hej, haj!*

- Ha akarod, kölcsönadom neked ezt a dalocskát, vagy akár újat is komponálok, mert némi poétái vénában nálam igazán nincs hiány. Figyeled, hogy Drohojowska mennyire hasonlít ama hajdani Billewiczównához, csak amannak olyan a haja, akár a len, meg a szája fölött nincsen az a pihe; de hát vagynak akik ebben fölöttébb nagy gyönyörűségüket lelik, és ritkaságnak tartják. Igen kecsesen tekinget reád a leányzó. Megírtam ám Skrzetuskiéknak. No, nem igaz, hogy Billewiczównához hasonlít?

- Az első látásra nem vettem eszembe a hasonlóságot, de lehet, hogy úgy van. A növése meg az alakja csakugyan emlékeztet reá.

- Most pedig hallgasd, amit mondok, egyenesen családi titkokat árulok el, minekutána azonban te is jó barát vagy, tudnod kell: meglásd, hogy Wolodyjowskit valamiképpen háládatlansággal jól ne tartsd, mert Makowiecka nagyasszony meg én e leányzók közül az egyiket Michalnak szántuk.

Itt Zagloba uram élesen és fürkészve nézett Ketling szemébe, az pedig elhalványodva kérdezte:

- Melyiket?

- Dro-ho-jow-skát - felelte Zagloba elnyújtva.

Azzal alsó ajkát előrebiggyesztve, ép szemével hunyorogni kezdett összeráncolt szemöldöke alól.

Ketling hallgatott, oly sokáig, hogy végül Zagloba kérdezte meg:

- No, mit szólsz hozzá, he?

A lovag pedig elváltozott hangon, de szilárdan felelte:

- Bizonyos lehet felőle kegyelmed, hogy Michal sérelmére nem engedem szabadjára az érzelmeimet.

- Bizonyos vagy felőle?

- Sok fájdalmat elhordoztam már életemben - felelte az ifjú -, lovagi parolámat adom: nem engedem szabadjára!

⁷¹ Főzet, orvosság.

Zagloba uram erre széttárta a karját, mondván:

- Hej, Ketling, bocsásd szabadon, amennyire csak jólesik, mert csak próbára akartalak tenni. Nem Drohojowskát, hanem a garabonciást szántuk mi Michalnak.

Ketling arca egyszerre felderült, s őszinte, mélységes öröm tükröződött rajta. Megragadta hát Zaglobát, s sokáig tartotta ölelő karjai között, majd megkérdezte:

- Hát már bizony dolog, hogy ők ketten szeretik egymást?

- Mert ugyan ki ne szeretné az én kis garabonciásomat, he? - felelte Zagloba.

- Már netán a kézfogó is megvolt?

- Kézfogó nem volt, mert Michal alig ocsúdott fel nagy fájdalmából... de majd meglesz, ezt csak bízd rám! A leányzó, noha siklik-búvik, akár a menyét, nagyon kedveli ökelmét, mert néki a szablya az első...

- Istenemre, ezt már magam is eszembe vettem! - vágott közbe Ketling, sugárzó arccal.

- Hah, eszedbe vetted? Michal még ama másik után rí, ám ha e kettő közül valamelyikre szemet vet, az csak a garabonciás lesz, mert jobban formázza amaz elhunytat, csak éppen nem nyilaz úgy a szemecskéivel, mert hiszen fiatalabb is. Rendjén alakul itt minden, he? Lelkem rajta, hogy az electióra nyélbe üssük e két lakodalmat.

Ketling nem szólt egy szót sem, csak némán újra megölelte Zaglobát, s szép arcát oda-szorította annak vörös ábrázatához; az öreg pedig egyet szusszantott, aztán megkérdezte:

- Hát már annyira a szívedbe fészkelte magát Drohojowska leányasszony?

- Nem tudom, nem tudom - felelte a lovag -, csak azt tudom, alighogy megörvendezettette a szívemet az ő menyei látása, nyomban így szóltam magamban: ő az egyetlen, akit az én meggyötört szívem még megszerethet, s már azon az éjszakán, sóhajtásaimmal üzven el szememről az álmot, boldog epekedésbe merültem. Attól kezdve annyira eluralkodott egész valómon, mint ahogyan a királynő uralkodik hűséges alattvalóinak országán. Hogy szerelem-e ez, avagy valami más, nem tudom!

- De azt tudod, hogy ez nem sapka, sem háromrőfnyi posztó, amiből plundrát szabatsz, sem istráng, sem farokszíj, sem kolbászos rántotta, sem afféle pálinkásbutykos. Most azért, ha e dolog felől bizonyos vagy, a többit kérdezd meg Krzysiatól, vagy ha akarod, megkérdem én.

- Ne tegye kegyelmed - tiltakozott Ketling nevetve. - Ha már el kell merülnöm, legalább még egy-két napig hadd higgyem, hogy úszom.

- Látom már, hogy a skótok jó vitézek ugyan a harcra, ám a szerelemben csak olyan nyimnyám legények. A leányzóhoz, akár az ellenséghez, impetus⁷² kelletik. Veni, vidi, vici!⁷³ - ez volt az én jelszavam...

- Majd idővel, ha legforróbb vágyaim a beteljesülés felé haladnak - felelte Ketling -, netán ki is kérem kegyelmed baráti auxiliumát.⁷⁴ Mert noha elnyertem az indigenatust, s ereimben nemesi vér csörgedez, a nevem mégiscsak idegen és ismeretlen ezen a tájon, s nem tudom, az asztalnokné asszony...

⁷² Itt: Lendület.

⁷³ Jöttem, láttam, győztem.

⁷⁴ Menedék, itt: segítség.

- Az asztalnokné asszony? - vágott a szavába Zagloba. - No, attól megint ne fájjon a fejed. A nagyasszony akár a muzsikáló szelence. Ahogy felhúzom, úgy muzsikál. Éppen megyek is hozzája. Szólnom kell véle, hogy a Krzysia-val való dolgotat valamiképpen ebszemmel ne nézze, már csak azért se, mert a ti skót szokásokotok is más, meg a mienk is más. Persze nem rohanok rá ajtóstul, csak éppen pedzeni akarom, hogy a leányzó fölöttébb a szívedhez nőtt, s jó volna, ha ebből a lisztből derék cipőcska dagasztódnék. Istenemre, megyek is tüstént, te pedig ne ijedezz, mert én azt mondhatom, amit akarok.

Ketling tartóztatta volna még az öreget, de ő csak felugrott és ment.

Útközben találkozott a szokása szerint rohanó Basiával, s odaszólt neki:

- Tudod-e, hogy Krzysia végképpen elcsavarta Ketling fejét?

- Nem ő az első! - jegyezte meg a kislány.

- S te nem orrolsz érte?

- Ketling bábu! Deli gavallér, de bábu! Belevágtam a térdemet a szekér rúdjaiba, ennyi az egész!

Azzal lehajolt, s dörzsölni kezdte a térdét, fel-felnézegetve Zaglobára, de az öreg felhördült:

- Az Istenért, vigyázz! Hova rohansz?

- Krzysiahoz.

- Hát ő mit mivel?

- Ő? Egy idő óta folyton csókolgat, s úgy dörzsölődik hozzám, akár a macska.

- Meg ne mondd neki, hogy elcsavarta a Ketling fejét.

- Aha, éppen én állom azt meg!

Zagloba uram igen jól tudta, hogy Basia meg nem állja, s éppen ezért szándékosan tiltotta.

Ment hát tovább, s fölöttébb meg volt elégedve ravaszságával. Basia pedig bomba módjára robbant be Krzysiahoz.

- Összeúztam a térdemet, Ketling pedig fülig szerelmes beléd! - kiáltotta már a küszöbről. - Nem láttam, hogy a kocsiszínből kiáll a szekér rúdja, és... bumm! Szikrát szórt a szemem, de se baj! Zagloba uram kért, hogy ne mondjam meg neked. No, nem megmondtam, hogy így lesz? No ugye, te pedig mindenáron rám akartad tukmálni! Ismerlek már téged, ne félj semmit! Még fáj egy kicsit! Én Nowowiejski uramat nem akartam rád disputálni, de Ketlinget, ohó! Most itt jár-kél a házban, a fejét fogja, és önmagával beszélget. Szép dolog, mondhatom! Skót, skót, kot, kot! - csúfolódott, Krzysia szeme felé bökdösve az ujjával.

- Basia! - kiáltott fel Drohojowska kisasszony.

- Skót, skót, kot, kot!

- Ó, de boldogtalan vagyok, de boldogtalan vagyok! - siránkozott amaz, s már folytak is a könnyei.

Basia vigasztalni próbálta, de hiába, a leány úgy zokogott, ahogyan még soha életében.

Persze az egész házban senki sem tudta, mennyire boldogtalan. Néhány nap óta már lázban égett, az arca sápadt volt, a szeme beesett, keblét kurta, szaggatott lélegzés hullámoztatta, valami furcsa dolog történt vele, hirtelen erőtlenség jött rá, de nem lassan, fokozatosan, hanem egyszerre ragadta el, mint a vihar, mint az orkán; lángra lobbantotta a véré; elkápráztatta a

képzeletét, akár a cikázó villám a szemet. Egy pillanatig sem tudott ellenállni ennek az irgalmatlan hirtelenséggel reátörő erőnek. Nyugalma elhagyta. Akaratereje lekókadtt, mint a szárnyaszegett madár...

Maga sem tudta, szereti-e Ketlinget vagy gyűlöli, s igen nagy ijedelem fogta el, ha e kérdésre gondolt. Azt azonban tudta, hogy a szíve őmiatta ver olyan hevesen; az agya csak óróla gondolkozik oly összevisszasággal; az egész lénye vele van tele, mindenütt ott van: benne, mellette, fölötte. És nincs mód védekezni ellene. Könnyebb lett volna nem szeretnie, mint nem gondolnia rá, mert a szeme teleszívta magát a látásával, a hangja a fülébe csengett, az egész lelkét ő töltötte be... Még az álom sem szabadította meg ettől a tolakodótól, mert alig hunyta le a szemét, már föléje hajolt az arca, s a fülébe suttozta: „Drágább vagy nékem királyságnál, jogarnál, drágább minden dicsőségnél és gazdagságnál...” S ez a fej közel volt hozzá, oly közel, hogy még a sötétben is pírban égett tőle a leány arca. Forró vérű rutén nő lévén, eddig nem ismert lángok csaptak fel keblében, perzselő tűz, melyről eddig azt sem tudta; mi fán terem, s ettől az emésztő forróságtól elfogta a félelem, a szégyen; nagy, nagy gyengeség, valami fájdalmas, de egyúttal gyönyörűséges aléltság lepte meg. Az éjszaka nem hozott pihenést. Egyre nagyobb fáradtság vett rajta erőt, mintha valami nagyon nehéz munkát végzett volna.

- Krzysia, Krzysia, mi van veled! - kiáltotta önmagának. De mintha szakadatlan kábultság, aléltság szállt volna rá.

Még semmi sem történt Ketling és öközötte, hiszen két szót sem váltottak négyszemközt, s noha folyton reá gondolt, s ő töltötte be egész valóját, valami ösztön mégis folyton azt súgta a fülébe: „Óvakodj! Kerüld!”... És kerülte.

Hogy Wolodyjowskival jóban voltak, arra eddig nem is gondolt, s ez volt a szerencséje. Hogy pedig nem gondolt rá, annak az volt az oka, hogy eddigelé nem történt semmi, s nem is gondolt senkire, sem önmagára, sem másokra, csakis Ketlingre.

Titkolta is ezt lelke legmélyebb rejtekében, s jótékony megnyugvás volt számára az a hiedelme, hogy senki sem sejtí, mi megy végbe benne, senki sem foglalkozik vele Ketlinggel kapcsolatban. Most Basia szavai egyszerre rádöbbsentették, hogy másképpen áll a dolog, az emberek már figyelik őket; gondolatban már összekötik a nevüket, és találgatnak, így aztán a zavar, a szégyen és a fájdalom együttesen legyőzték önuralmát, és sírva fakadt, mint egy kisgyerek.

Basia szavai azonban csak a kezdetét jelentették a célozgatásoknak, jelentőségteljes összenézéseknek, hunyorgatásoknak, fejcsóválásoknak meg kétértelmű megjegyzéseknek, melyeket el kellett viselnie. S ez mindjárt az ebédnél elkezdődött. Az asztalnokné asszony tekintete óróla Ketlingre, Ketlingről reá siklott, amit eddig sosem mívelt. Zagloba uram jelentőségteljesen krárogott. Időnként megszakadt a beszélgetés, nem tudni; miért, s mély csend állt be, egyszer pedig, egy ilyen szünetben, a szeleburdi Basia az egész társaság füle hallatára felkiáltott:

- Tudok valamit, de nem mondom meg!

Krzysianak nyomban lángot vetett az arca, azután elsápadt, mintha valami nagy veszedelem szállt volna el mellette, s Ketling is lehorgasztotta a fejét. Mindketten tudták, hogy róluk van szó. Kerülték az egymással való beszélgetést, Krzysia attól is óvakodott, hogy az ifjúra pillantson, mégis mind a ketten érezték, hogy történik közöttük valami, valami körül nem határolható közös zavar uralkodik el rajtuk, s ez összeköti őket, de ugyanakkor el is távolítja egymástól, mert miatta végleg elveszítik fesztelenségüket, s többé már nem lehetnek egyszerű jó

barátok. Jó szerencse, hogy senki sem figyelt fel Basia szavaira, mert Zagloba uram a városba készült, hogy onnan több ifjú lovaggal térjen vissza, tehát mindenki inkább ezzel törődött.

Estenden a Ketling-udvarház valóban ragyogó fényben úszott. Tízegynéhány ifjú vitéz érkezett, s velük együtt zenekar is, amelyet a figyelmes házigazda rendelt a hölgyek szórakoztatására. Táncról a nagybőjtben, meg Ketling gyásza miatt, nem lehetett ugyan szó, de zeneszó mellett beszélgetve szórakoztak. A hölgyek ünneplő ruhát öltöttek, az asztalnokné asszony keleti selyemben pompázott, a kis garabonciás tarka ruhában csiklandozta a lovagok szemét rózsás arcocskájával és szőke üstökével, mely minduntalan a szemébe hullott. Őszinte mosolyt keltett katonás beszédével és csodálkozást furcsa viselkedésével, melyben a kozákos szilajság a természetes bájjal párosult.

Krzysia gyászának ideje már a vége felé járt, s így ezüsttel átszőtt fehér ruhát viselt. A lovagok össze is hasonlították hol Junóval, hol Dianával, de senki sem közeledett hozzá túlságosan, nem pödörgette feléje a bajuszát, nem verdeste össze a sarkantyúját, és nem vágta hátra szilajon a mentéje ujját, nem is tekingettek rá szikrázó szemmel, és senki sem próbált vele érzelmeiről beszélni. Ellenben azt megfigyelte, hogy azoknak, akik nagy csodálattal és tisztelettel nézegetnek reá, utána Ketlingre siklik a tekintetük, némelyek az ifjú lovaghoz lépve a kezét szorongatják, mintha jókívánságaikkal halmozniák el, ő pedig csak a vállát vonogatja, és a kezét tárja szét, mintha tiltakoznék valami ellen.

Krzysia, természeténél fogva, éber és éles látású leányzó volt, biztosra vette tehát, hogy róla beszélnek a lovaggal, s őt szinte Ketling menyasszonyának tartják. Mivel pedig azt nem tudhatta, hogy Zagloba már mindegyik nemesúrral összesúgott, hiába törte a fejét, vajon honnan származnak ezek az emberi feltevések.

„Vajon a homlokomra van-e felírva valami?” - gondolta nyugtalanul, szégyenkezve és mélyen eltűnődve.

Közben pedig szavak ütötték meg a fülét, nem nyíltan őhöz intézték ugyan, de hangosan mondták: „Szerencsés fráter ez a Ketling!...” „Burokban született...” „Nem csoda, mert hát ő is helyre legény!...” satöbbi.

Mások, megannyi udvarias gavallér, kedvét akarván keresni, Ketlingről beszéltek neki, nagy magasztalással dicsérve bátorságát, szívességét és udvari szokásait, valamint ősrégi nemzetségét, Krzysia pedig, akarva, nem akarva, kénytelen volt mindezt meghallgatni, szeme önkéntelenül kereste, akiről beszéltek, s néha találkozott is a tekintetük. Ilyenkor újult erővel fogta el az ígézet, s anélkül, hogy tudott volna róla, szinte megittasult az ifjú látásától. Mert, ó, milyen más volt Ketling, mint ezek a darabos katonák! „Mint a királyfi udvaroncái között” - gondolta Krzysia, amint ezt a nemes, főúri fejet és e természettől fogva mélabús, angyali szemeket s a sűrű, szőke hajjal árnyékolt homlokot nézte. A szíve szinte ájuldozott, olvadozott, mintha ez lenne számára a legdrágább fej a világon. A lovag látta ezt, de nem akarván szerelmes zavarát növelni, nem közelített hozzá, hacsak valaki ott nem ült mellette. Ha Krzysia királynő lett volna, akkor sem vehette volna körül nagyobb tisztelettel és hódolattal. Mikor vele beszélt, kissé lehajtotta a fejét, s fél lábát hátrább húzta, mintegy annak jeléül, hogy bármely pillanatban kész letérdelni eléje. Mindig komolyan beszélt, sohasem tréfálkozva, holott Basiával szívesen eltréfált. A leányasszonnyal való érintkezésben a legnagyobb tisztelet a szelíd bánat halvány árnyalatával párosult. E komoly érintkezés tette, hogy Krzysia-val szemben mások sem engedtek meg maguknak sem vaskosabb szavakat, sem bátrabb élceket. Mintha mindenkire áterjedt volna az a meggyőződés, hogy a leányasszony, születésénél fogva éppúgy, mint méltóságánál fogva, valamennyiüknél magasabb fokon áll, s a vele való érintkezésben a legnagyobb udvariasság sem elegendő.

Krzysia ezért végtelenül hálás volt neki. Ez az este általában elég kínos, de egyben annál édesebb volt számára. Éjfél közeledtével a zene elhallgatott, a hölgyek elbúcsúztak a lovagoktól, s az urak körében sűrűbben kezdtek keringeni a serlegek, megkezdődött a hangosabb multság, amelyben Zagloba uram vitte a hetman szerepét.

Baska vidáman ment fel a szobájába, mint a madár, mert alaposan kimulatta magát, mielőtt tehát letérdelt volna, hogy az estéli imádságot elmondja, nekieredve kerepelt, tombolt, utánozta egyik-másik vendéget, végül tapsolva Krzysiahoz fordult:

- De jó is, hogy ez a te Ketlinged megjött! Most legalább nem lesz itt hiány katonákban! Ohó, csak legyen vége a böjtnek, holtta táncoljuk magunkat! Az lesz csak a jó dolog! Hát a kézfogótokon meg a lakodalmatokon! A tatárok hurcoljanak rabságba, ha a házat a feje tetejére nem állítom. Milyen is lenne, ha elvinnének? Hah! Az lenne csak a multság! Kedves, jó Ketling! A te kedvedért hozatja ide a muzsikusokat, de melletted én is kiveszem a részemet a szórakozásból. Majd véghezviszen ő még sokféle csodát a te kedvedért, amíg csak így nem teszen...

Azzal térdre vetette magát Krzysia előtt, s derekát átölelve, suttogta, Ketling mély hangját utánózva:

- Nemeskisasszonyom! Úgy szeretlek, hogy a lélegzetem is elakad a nagy érzelemtől... Szeretlek, kisasszonyom, gyalog és lóháton, éhomra és jóllakottan, mindörökké és skót módra... Akarsz-e a feleségem lenni?...

- Baska, megharagszom! - kiáltotta Krzysia.

Ám haragvás helyett a karjába kapta, s mintha fel akarná emelni, csókjaival borította a szemét.

XIII. FEJEZET

Zagloba uram jól tudta, hogy a kislovag inkább hajlik Krzysia, hogysem Baska felé, s éppen ezért határozta el, hogy Krzysiát eltávolítja az útból. Ízig-vérig ismerte ő Wolodyjowskit, meg volt hát győződve, hogy csak ne legyen választása; menten Basia felé fordul, akibe maga a vén lovag is annyira belefeledkezett, hogy nem bírta felfogni, hogyan lehet valakit nálánál többre becsülni. Úgy okoskodott, hogy azzal teszi a legjobb szolgálatot Wolodyjowskinak, ha összeboronálja a kis garabonciással, s szinte olvadozott a szíve, ha arra gondolt, milyen házaspár válik majd belőlük. Haragudott Wolodyjowskira, Krzysiára szintén, ámde inkább akarta, hogy Krzysiát vegye feleségül, mint senkit. Mindazonáltal elhatározta, megtesz mindent, hogy a garabonciást vétesse el vele.

S éppen mivel tudott a kislovagnak Drohojowska iránti hajlandóságáról, elhatározta, hogy, török-szakad, Krzysiából csinál Ketlingnét.

Tízegynéhány nap múlva azonban megkapta Skrzetuski válaszát, s ez megingatta elhatározásában.

Skrzetuski azt tanácsolta neki, ne ártsa magát semmibe, mert attól félt, hogy ebből netán nagy súrlódások támadhatnak a jó barátok között. Ezt Zagloba uram maga sem kívánta, s már bizonyos lelkiismeret-furdalásai támadtak, amelyeket a következő okoskodással igyekezett lecsendesíteni:

- Nem mondom, ha Michal és Krzysia már elígérkeztek volna egymásnak, s én akkor igyekeztem volna éket verni közéjük Ketling személyében, akkor nem szólnék egy szót se! Bölcs Salamon azt mondta: „Ne üsd az orrod a mások dolgába” - és igaza is van. Ámde mindenkinek jussa van másnak a javát kívánni. Egyébként, ha jól megnézzük, mit tettem én? Ezt mondja meg valaki! No?

Azzal a csípőjére vágta a kezét, s kihívóan nézte a falakat, mintha tőlük várna valamiféle szemrehányást. Mivel azonban a falak nem szóltak semmit, tehát ő maga folytatta:

- Megmondtam Ketlingnek, hogy a garabonciást szántam Michalnak. Talán nem volt jussom hozzá? Talán nem igaz? Itt jön rám a podagra, ha nem őt kívánom Michalnak!...

A falak mély hallgatással jelezték, hogy igazat adnak Zagloba uramnak.

Ő pedig így folytatta:

- A kis garabonciásnak meg azt mondtam, hogy Drohojowska megnyilazta Ketling szívét, ez talán nem igaz? Avagy nem vallotta be ő maga is, avagy nem sóhajtozott a kandalló mellett oly siralmasan, hogy a hamu csak úgy szálldosott a szobában? Amit magam láttam, elmondtam másoknak. Skrzetuski okos ember, ámde az én eszem sem kavics, kit az ebek után hajítanak. Magam is tudom, mit lehet elmondani, s mit kell elhallgatni... Azt írja, hogy semmibe se ártsam bele magam! Így is jó. Annyira nem avatkozom semmibe, hogy ha netán valamikor hármásban maradunk a szobában Ketlinggel meg Krzysiával, szedem a sátorfámat, és otthagynom őket. Hadd boldoguljanak nélkülem. Bah, úgy vélem, boldogulnak is. Nincs szükségük semmilyen segítségre, hiszen már amúgy is annyira taszítja őket valami egymás felé, hogy szinte a szemük is szikrát hány tőle. Ráadásul pedig közeleg a tavasz is, amikor nemcsak a nap, hanem a kíváncsi is erősebben kezdi sütogetni az emberfiát... Jól vagy, én abbahagyom, de majd elvállik, mi sül ki belőle...

S csakugyan rövidnap be kellett következnie az eredménynek. A nagyhét idejére Ketling udvarházának egész társasága beköltözött a városba egy Długa utcai fogadóba, hogy a templomok közelében az istentiszteletekben is kedvükre részelhessenek, s a szemük is jóllakjék a nagyváros ünnepi nyüzsgésével.

Itt is Ketling viselte a házigazda tisztét, mert noha külföldi volt, ő ismerte Varsót a legjobban, mindenütt sok ismerőse is volt, akik mindent megkönnyítettek neki. Fölülmúlta önmagát az udvariaskodásban, jóformán a hölgyek gondolatát is kitalálta, de különösen a Krzysiáét. Őszintén meg is szerették valamennyien, Makowiecka asszony, akit Zagloba már korábban előkészített, egyre növekvő pártfogással tekingetett rá és Krzysiára, s ha eddig nem beszélt a leánnyal, az csak azért volt, mert egyelőre még Ketling sem nyilatkozott. Ám a tisztas „nagynéni” természetes és illendő dolognak is tartotta, hogy a gavallér kedvében járjon a leányasszonynak, különösen mivel Ketling valóban nagyvilági gavallér volt, aki minden lépten-nyomon találkozott az iránta megnyilvánuló tisztelet és barátság jeleivel. Így viseltettek iránta nemcsak a nálánál alacsonyabb rangúak, hanem a rangosabbak is. Mindenkit meg tudott nyerni magának, békeidőben valóban rendkívüli szépségével, előkelő viselkedésével, komolyságával, bőkezűségével és nyájasságával; háborúban pedig férfias bátorságával.

„Lesz, amit Isten ad, és férjemuram elvégez magában - gondolta az asztalnokné asszony -, de én nem fogom őket zavarni.”

Ez elhatározás révén Ketling most gyakrabban foglalkozott Krzysiával, és hosszasabban volt vele együtt, mint a saját házában. Egyébként az egész társaság mindig együtt volt. Zagloba rendszerint az asztalnokné asszonynak, Ketling Krzysianak nyújtotta a karját, Baska pedig, mint legfiatalabb, egymagában futkosott, s hol messze előreszaladt, hol pedig meg-megállt, hogy megbámulja a boltok portékáit, meg a különféle tengerentúli csodákat, amilyeneket még sosem látott. Lassanként Krzysia is hozzászokott Ketlinghez, s most, valahányszor a lovag karjára támaszkodva sétált, és a beszédjét hallgatta; vagy nemes arcában gyönyörködött, a szíve már nem kalapált olyan nyugtalanul, mint régebben, az öntudata sem hagyta cserben, még zavarba sem esett, ellenben határtalan, mámorító gyönyört érzett. Mindig együtt voltak, a templomokban egymás mellett térdeltek, a hangjuk eggyé olvadt az imádságban és az istenes énekekben.

Ketling jól ismerte saját szívének állapotát; Krzysia, akár mert nem volt hozzá bátorsága; akár önámításból még önmagának sem mondta ki e szót: „szeretem” - és mégis nagyon szerették egymást. Minekutána pedig meleg barátság is fejlődött közöttük, úgyhogy a szerelmen felül még a nagy szeretet is összekötötte őket, szerelemről pedig egyelőre nem esett szó közöttük, ennél fogva úgy teltek a napjaik, mint az álom, s állandóan derült volt az ég fölöttük.

Hamarosan jönniök kellett azonban a felhőknek is, amelyek majd eltakarják Krzysia fölött a napot, de hát egyelőre még a nyugalom ideje tartott. Éppen a Ketlinghez való közeledés, az összeszokás és ama barátság folytán, amely a szerelemmel együtt virult ki közöttük, véget ért Krzysia nyugtalansága, élményei nem voltak olyan hevesek, vérének és képzeletének háborgása is lecsendesedett. Íme, egymás közelében voltak, jól érezték magukat így, és Krzysia, egész lelkével átadva magát a csodálatos jelennek, gondolni sem akart arra, hogy ez bármikor elmúlhat, s a csalóka álomkép szertefoszlásához elég Ketlingnek egyetlen szava: „Szeretlek!”

S ez a szó hamarosan elhangzott. Egy alkalommal, amikor az asztalnokné asszony Basiával elment egy beteg rokont meglátogatni, Ketling rábeszélte Krzysiát és Zaglobát, nézzék meg a királyi várat, amelynek számos nevezetességéről csodákat meséltek országszerte. Neki is vágtak hát, hármasan. Ketling bőkezűsége megnyitott előttük minden ajtót, s Krzysiát oly alázatosan köszöntötték az ajtónállók, mint egy királynét, ki a saját rezidenciájába lép be.

Ketling tüzetesen ismerte a várat, s végigvezette őt a pompás termeken és szobákon. Megnézték a teátrumot, a királyi fürdőt, megálltak a képek előtt, melyek Zygmunt és Wladyslaw királyoknak a keleti vad népek fölött aratott nagy győzelmeit ábrázolták, majd átmentek a teraszokra, ahonnan pompás kilátás nyílt az ország véghetetlen térségeire. Krzysia egyik ámulatból a másikba esett; Ketling pedig megmutatott és megmagyarázott neki mindent, hol meg elhallgatott, s a leányasszony sötétkéek szemébe nézve mintha ezt mondaná tekintetével: „Mit jelent mind e csodálatos dolog tehozzád képest, te legnagyobb csoda! Mit jelentenek mind e kincsek tehozzád képest, ki a legnagyobb kincs vagy!”

És Krzysia megértette e néma beszédet. Az ifjú ezután elvezette az egyik királyi szobába, s egy titkos ajtó előtt megállva, így szólt:

- Erre el lehet jutni egészen a székesegyházig. Egy hosszú folyosó van itt, amely a főoltár melletti kicsiny erkélyben végződik. Rendszerint ama kis erkélyről hallgatják király őfelségéik a misét.

- Jól ismerem ezt az utat - jelentette ki Zagloba -, mert minekutána bizalmasa voltam Jan Kazimierz őfelségének, Mária Ludovika pedig nagy érzelemmel szeretett, gyakran meg-invitáltak magukhoz mise hallgatására, nemcsak hogy társaságomnak örvendezzenek, hanem azért is, hogy kegyességemen épüljenek.

- Be akarsz lépni, kisasszonyom? - kérdezte Ketling, jelt adva az ajtónállónak, hogy nyisson ajtót.

- Menjünk be - felelte Krzysia.

- Csak menjetek magatok - jelentette ki Zagloba -, fiatalok vagytok, s jó lábatok vagy, én már éppen eleget talpaltam. Menjetek, menjetek, én itt maradok az ajtónállóval. Még ha elmondánátok is egypár miatyánkot, nem neheztelek meg a késedelemért, mert addig legalább szusszantok egyet.

A fiatalok beléptek a folyosóra.

Az ifjú megfogta a leány kezét, s végigvezette a hosszú folyosón. Nem szorította a szívéhez a kicsiny kezét; nyugodtan, magába mélyedve haladt előre. Az apró oldalablakok minduntalan megvilágították alakjukat, hogy aztán ismét a homályba merüljenek. A leányasszony szíve kissé élénkebben dobogott, hiszen most első ízben maradtak egyedül, de Ketling szelíd nyugalma őt is megnyugtatta. Végül kiértek a kis tornácra, mely már a stallumokon⁷⁵ belül volt, jobb felől a főoltár közvetlen közelében.

Legelsőbben is letérdeltek, s elkezdtek imádkozni. A templom üres volt és csendes. Két gyertya égett a főoltár előtt, ellenben a hajó mélye ünnepélyes félhomályba merült. Csak a szívérványszínű ablaküvegeken át hatoltak be a színes fények, s hullottak a két imádságba merült arcra, melyek nyugodtak voltak, akár a keruboké.

Ketling kelt fel előbb, megszólalt, de csak suttogva, mert a templomban nem merte felemelni a hangját:

- Nézzed, kisasszonyom, azokat a bársonytámlákat, ott van még a nyom rajtuk, ahol a királyi pár feje nyugodott. A királyné ezen az oldalon ült, az oltárhoz közelebb. Pihenj meg, kisasszonyom, az ő helyén...

- Vajon igaz-é, hogy ő egész életén át boldogtalan volt? - suttogta Krzysia.

⁷⁵ Itt: Káptalani szék.

- E történetet még gyerekfüllel hallottam, mert mesélték azt minden lovagvárban. Úgy lehet, valóban boldogtalan volt, mert nem lehetett azé, akit a szíve megszeretett.

Krzysia leült arra a helyre, ahol még ott volt a Mária Ludovika királyné feje hagyta mélyedés. Behunyta szemét, s fájdalmas érzés szorította össze szívét. Az üres hajóból hirtelen hűvös szellő lebbent, s megfagyasztotta ama nyugalmat, amely röviddel előbb még egész lényét eltöltötte. Ketling szóttanul nézett rá. Csend lett, valódi templomi csend.

Azután lesiklott Krzysia lába elé, s megindultan, de nyugodtan szólt:

- Nem bűn az, hogy e szent helyen térdelek előtted, mert hova forduljon áldásért a tiszta szerelem, ha nem a templomba. Szeretlek, jobban, mint az épségemet, szeretlek, jobban minden földi jónál, szeretlek teljes szívemből és teljes lelkemből, s itt, ez oltár előtt vallom meg neked szerelmemet!...

Krzysia arca fehér lett, mint a fal. Fejét a karfa bársonypárnájára nyugtatva, meg sem mozdult a boldogtalan leányzó, a lovag pedig így folytatta:

- Átölelem hát a lábadat, s könyörögve várom ítéletedet: mennyei örömmel a szívemben menjek-e el innét, avagy elviselhetetlen fájdalommal, melyet semmiképpen túl nem élnék?

Egy kis ideig várt a válaszra, de minekutána az nem hangzott el, lehajtotta a fejét, úgyhogy csaknem a leányasszony lábát érte. Nyilván egyre nagyobb megindultság vett rajta erőt, mert a hangja úgy remegett, mintha nem kapna levegőt.

- A te kezébe helyezem boldogságomat és életemet. Irgalmadat várom, mert kegyetlenül nehéz a szívem...

- Imádkozzunk együtt Isten irgalmáért! - szólalt meg Krzysia térdre ereszkedve.

Ketling nem értette szavait, de nem mert e szándékával ellenkezni, tehát várakozással, nyugtalansággal telve letérdelt melléje, s ismét imádságba fogtak.

Az üres templomban időnként megrezdült egy-egy szó, amelyeknek különös, gyászos színezetet adott a visszhang.

- Uram, irgalmazz! - mondta Krzysia.

- Uram, irgalmazz! - ismételte meg Ketling.

- Könyörülj rajtunk!

- Könyörülj rajtunk!

A leány most már csak magában mondta az imádságot, Ketling azonban látta, hogy egész testét rázza a zokogás. Krzysia még sokáig nem bírt lecsillapodni, végre megnyugodva, még hosszú ideig mozdulatlanul térdelt ott, végül felállt, s így szólt:

- Menjünk...

Ismét kiléptek ama hosszú folyosóra. Ketling remélte, hogy útközben kap valamiféle választ, a leány szemébe nézett, de hiába.

Krzysia gyorsan lépkedett, mintha minél előbb szeretett volna a szobáskában lenni, ahol Zagloba várt rájuk.

Most azért, mikor az ajtó már alig tíz-egynéhány lépésnyire volt tőlük, a lovag megragadta a leány szoknyája szélét.

- Krzysia kisasszony! - mondta. - Mindenre, ami szent neked...

Erre Krzysia visszafordult, elkapta a lovag kezét oly hirtelen, hogy az szinte meg sem mozdulhatott, s egy szempillantás alatt az ajkához szorította.

- Szeretlek teljes szívemből, de nem lehetek a tied soha! - suttogta.

És mielőtt az elámult Ketling egyetlen szót szólhatott volna, még hozzátette: - Felejts el mindent, ami történt!

Kisvártatva mind a ketten a szobácskában voltak.

Az ajtónálló az egyik, Zagloba uram a másik székben aludt. A fiatalok érkezése felköltötte őket. Zagloba kinyitotta szemét, s még félálomban hunyorgatni kezdett. Lassanként azonban mégiscsak felismerte a belépőket, s arra is ráeszmélt, hogy a napnak mely szakában vannak.

- Hah, ti vagytok? - kérdezte, deréksziját lefelé igazítva. - Azt álmodtam, hogy megvan az új király, mégpedig Piast. Ott voltatok ama kisdéd erkélyen?

- Ott.

- Hát Mária Ludovika szelleme nem jelent meg előttetek véletlenül?

- De igen! - felelte Krzysia tompán.

XIV. FEJEZET

Mikor a várból kiléptek, Ketlingnek össze kellett szednie gondolatait, és felocsúdnia ámulatából, melybe Krzysia viselkedése ejtette, így hát már a kapu előtt elbúcsúzott Krzysiától és Zaglobától, amazok ketten pedig visszatértek a fogadóba. Basia és az asztalnokné asszony már hazatértek volt a beteglátogatásból, s a nagyasszony ily szavakkal köszöntötte a vén lovagot:

- Levelet kaptam férjemuramtól, aki mindmáig Michalnál mulat a gyepün. Mindketten egészségesek, s rövidnap ide ígérkeznek. Jött levél kegyelmednek is Michaltól, nekem pedig éppen csak a nevét írta alá az uram levele alján. Azt is írja férjemuram, hogy ama differentiát, mely Baska egyik birtoka miatt a Zubrokkal támadt, szerencsésen elsimította. Ott most már elközelgett a kisgyűlések ideje... Azt mondja, hogy arrafelé Sobieski uram neve igen sokat nyom a latban, most azért a kisgyűlés az ő intentiói szerint fog folyni. Mindenki, aki él, nagyban készülődik az electióra, ámde arra mifelénk a nemesség a királyi marsall úrral tart. Meleg van már arrafelé, és esők is járnak... Nálunk Werchutkában leégtek a gazdasági épületek... Az egyik cseléd gerjesztette a tüzet, s minekutána szél volt...

- Hol vagyon Michal levele - kérdezte Zagloba uram, megszakítva a derék asztalnokné asszony szájából egy füst alatt áradó újságok özönét.

- Ihol la! - adta át a levelet az asztalnokné asszony. - Minekutána szél volt, s az emberek a vásáron...

- Hogyan kerültek ide a levelek? - kérdezte ismét Zagloba.

- A Ketling-kúriára érkeztek, s onnan egy szolgalegény hozta el. Minekutána pedig, amint mondtam, szél volt...

- Meg akarod hallgatni, nagyasszonyom?

- Hogyne, nagyon szívesen.

Zagloba uram feltörte a pecsétet, aztán olvasni kezdte a levelet, előbb csak félhangon, magának, azután hangosan, hogy a többiek is hallják:

Ez az első levelem kegyelmetekhez, de másik netán nem is leszen, mert itt a posta nemigen biztonságos, meg aztán rövidnap magam is, personaliter⁷⁶ nálatok leszek. Jó itt a szabad mezőkön, és íme, mégis rettenetesen húz hozzátok a szívem, s az emlékezéseknek és tűnődéseknek se vége, se hossza, amelyek miatt a solitudo⁷⁷ kedvesebb itt nékem a kompániánál. A munkából, mire számítottunk, semmi sem lett, mert a horda veszteg ül, csak kisebb csapatok csavarognak a réteken, s ezeket is két ízben oly szerencsésen megleptük, hogy hírmondója sem maradt a vereségüknek...

- Hej, jól befűtöttek nekik! - kiáltotta Basia örvendezve. - Nincs is szebb a katonaéletnél!

⁷⁶ Személyesen.

⁷⁷ Magány.

A Dorosenyko bandái közül valók (olvasta tovább Zagloba) szívesen összehorgolnának velünk, de a horda nélkül valahogy nem fűlik hozzá a foguk. A foglyok azt vallják, hogy nagyobbacska csambul sehol sem mozdul, s enmagam is úgy vélem, mert ha valami lenni akarna, már meg is lenne, hiszen a fű immár egy hete zöldül, tehát vagyon hol legeltetni a lovakat. A szakadékokban és gödrökben imitt-amott még fehérlik a hó, de a füves sztyepp már zöldül, s meleg szél fújdogál, amitől a ló vedleni kezd, s ez a legbiztosabb jele a tavasznak. Már el is küldtem a permissióért,⁷⁸ bármely napon meg is jöhet, s akkor késedelem nélkül indulok...

Nowowiejski uram helyettesít majd a vigyázásban, ami oly kevés munkával jár, hogy sógor urammal mi magunk is naphosszat a rókákat hajszoljuk, pusztá kedvtelésből, mert hiszen a tavaszi prém már vajmi keveset ér. Tűzök is vagyon itt bőven, a legényem pedig egy pelikánt is lelőtt, kurta karabéllyal. Egész szívemből ölelem kegyelmedet, húgomasszonynak a kezét csókolom, Krzysia leányasszony-nak szintűgy, kinek hajlandóságába fortistime⁷⁹ ajánlom magamat, főképpen azért könyörögvén az Úrhoz, hogy őt változatlanul láthassam viszont, s vigasztalásában is a régi módon részelve. Köszöntse kegyelmed a nevemben Basia leányasszonyt is. Nowowiejski a mokotóví kosárért most a martalócok hátán tölti a bosszúját, ámde még most is nekifeledkezik néha, látszik, még nem könnyebbedett meg a szíve egészen. Isten szent kegyelmébe ajánlom kegyelmeteket.

*P. scriptum:*⁸⁰ *errefelé utazó örményektől vásároltam egy palástra való jeles hermelinprémet, kit vásárában hazaviszek Krzysia leányasszony-nak, s a kis garabonciásnak is akad majd néminemű török nyalánság.*

- Csak egye meg Michal uram maga! Nem vagyok gyerek! - fortyant fel Basia, s az arca egyszerre lángra gyúlt a hirtelen jött bántalomtól.

- Nem is örülsz, hogy viszontlátod? Haragszol rá? - kérdezte Zagloba.

A leány azonban csak halkan mormogott valamit, s csakugyan elfogta a méreg. Kissé el is gondolkozott azon, hogy Michal uram milyen könnyedén bánik vele, kissé ama tűzokokon is meg a pelikánon, amely különösképpen felkeltette a kíváncsiságát.

Krzysia, míg a levelet olvasták, behunyt szemmel ült, háttal a világosságnak. Nagy szerencse volt, hogy a többiek nem láthatták az arcát, mert nyomban felismerték volna, hogy valami rendkívüli dolog megy végbe benne. A templomban történtek meg Wolodyjowski uram levele egy-egy taglóütés volt számára. A csodaszép álmom szertefoszlott, s a leányzó most szemtől szemben állt a súlyos szerencsétlenségnek is beillő valósággal. Nem tudta egykettőre összeszedni a gondolatait, csak homályos; ködös érzések viharzottak a szívében. Wolodyjowskit, a levelével, érkezésének hírével és a hermelinprémmel együtt, most olyan laposnak látta, hogy szinte undorodott tőle.

Ellenben Ketling sosem volt kedvesebb a szívének, mint most. Kedves volt neki a pusztá rá gondolás is, kedvesek a szavai, az arca, a szomorúsága. És íme, hátat kell fordítania a szerelmenek, az imádatnak, el kell válnia attól, akibe szinte minden erejével belekapaszkodnék, akiért a szíve vérzik, itt kell hagynia a szeretett férfit, kétségbeesésében, az örök szomorú-

⁷⁸ Engedély.

⁷⁹ Legerősebben.

⁸⁰ Utóirat.

ságban és bánatban, s át kell adnia testét és lelkét annak a másiknak, aki már csak azért is, mert más, szinte gyűlöletes számára.

„Nem bírom, nem bírom!” - kiáltotta a lelke mélyén. Úgy érezte magát, mint akinek, rabságba hurcolván, megkötözik a kezét, pedig hát ő maga kötözte meg. Hiszen megmondhatta volna Wolodyjowskinak, hogy csak testvére tud lenni, és semmi más.

Erre eszébe jutott a tőle kapott és vissza is adott csók, s mélyen elszégyellte és megvetette önmagát. Mert szerette-e már akkor Wolodyjowskit? Nem! Szívében nem volt szerelem, csak részvét meg kíváncsiság, és a testvéri érzelem színezetével palástolt hiú kacérság. Csak most érezte, hogy a forró szerelemből meg a vér gerjedelméből fakadó csók között olyan nagy a különbség, akár az angyal és az ördög között. A megvetés mellett, mellyel önmagát illette, meggyülemlett benne a harag is, mert, íme, Wolodyjowski ellen is háborogni kezdett a szíve. A lovag is hibás volt, miért zuhan hát az egész vezeklés, gyötrelem és csalódás csak őréá? Miért ne kószolhatná meg Wolodyjowski is ezt a keserű poharat? Avagy nem volna jussa hozzá, hogy amikor megtér, megmondja neki:

„Tévedtem... a kegyelmed iránt érzett szánalmat szerelemnek gondolván; kegyelmed is tévedett, most azért hagyj el engem, amint én is elhagytalak téged!”

Egyszerre szinte hajánál fogva ragadta meg az ijedelem a baljós férfiú bosszújától. Nem magát féltette ő, hanem az imádott fejet, amelyre ez a bosszú lecsaphat. Képzeteiben látta Ketlinget, amint kiáll ama vészjósló bajnok, a mesterek mestere elé, majd elhull, mint a virág, melyet a kasza ér. Látta a szeretett ifjú véré, elfehérülő arcát, örökre lehunyt szemét, s szenvedése minden képzeletet felülhaladt.

Sietve felkelt, s a szobájába ment, hogy eltűnjék az emberek szeme elől, s ne hallja a Wolodyjowskiról és közeli hazatéréséről folyó beszélgetést. Szívében egyre jobban megáradt a gyűlölet a kislovag ellen.

Ám a gyötrelem és a fájdalom a nyomába szegődött, nem eresztette el az imádságok idejére sem. Mikor a gyengeségtől elernyedve lefeküdt, odaültek az ágya szélére, s beszéltek hozzá:

- Hol van ő? - kérdezte a fájdalom. - Nézd, mostanáig nem tért meg a fogadóba; kint bolyong éjszakának idején, és kezét tördeli. Lehoznád neki a csillagot is az égről, s szíved vérént ontottad volna érte, s íme, megittad méreggel, tört döftél a szívébe...

- Ha nem vagy oly kacér, ha nem kívánnál mindenkit elcsábítani, aki csak az utadba akad - kezdte a gyötrelem -, másképpen fordulhatott volna minden. Most pedig nem marad más számodra, mint a kétségbeesés. A te bűnöd, bizony nagy bűnöd! Nincs itt már számodra segítség, nincs menekvés, csak székény, fájdalom és sírás...

- Mikor ott térdelt előttem a templomban - kezdte ismét a fájdalom -, hogy nem szakadt meg a szíved, mikor a szemedbe nézve könyörgött irgalomért? Helyes dolog az idegenen könyörölni, de hát még a szeretett férfiún, a kedvesen, a legkedvesebben! Áldja és vigasztalja meg az Isten!

- Ha nincs benned az a kacérság, mily boldogan távozhatott volna ez a te legkedvesebbed - ismételte meg a gyötrelem -, s te is ölelő karjaiba vethetted volna magad, mint a választottja, mint a felesége...

- Hogy állandóan vele maradj! - tette hozzá a fájdalom.

- A te bűnöd! - vádolta ismét a gyötrelem.

- Sírj, Krzysia! - gyötörte a fájdalom.

Most megint a gyötrelem következett:

- Ezzel a bűnödöt le nem mosod.

Most meg a fájdalom:

- Tégy, amit akarsz, de vigasztald meg.

- Wolodyjowski megöli őt! - felelt meg nyomban a gyötrelem.

Krzysian kiütött a hideg verejték, s felült az ágyában. A hold erős fénye behatolt a szobába, amely ebben a megvilágításban különlegesen ijesztőnek tetszett.

„Mi ez? - gondolta Krzysia. - Íme, ott alszik Basia. Látom, mert a hold az arcába világít, de azt sem tudom, mikor jött be, s mikor vetkőzött és feküdt le. Pedig nem aludtam egy pillanatig sem. Ebből látszik, hogy az én szegény fejem már semmire sem való...”

Így elgondolkozva ismét lefeküdt, ámde a fájdalom és a gyötrelem megint csak letelepedett az ágya szélére, mint két kis istennő, akik kedvük szerint hol elmerültek a holdfény tengerében, hol megint felbukkantak ezüstös fürdőjükből.

„Ma már nem fogok aludni!” - gondolta magában Krzysia.

Elgondolkozott Ketling felől, s közben egyre jobban szenvedett.

Egyszerre az éjszakai csendben Basia panaszos hangját hallotta:

- Krzysia!

- Nem alszol?

- Nem, mert azt álmodtam, hogy Michal uramat egy török átlőtte a nyilával. Jézus Krisztusom, lidércnyomás! Még a hideg is kirázott. Mondjuk el a litániát, hogy az Úr fordítsa el rólunk a szerencsétlenséget!

Krzysianak mint a villám cikázott át a fején a gondolat: „Bár lelőné valaki!” Ám azonnal megrémítette tulajdon gonoszsága, így aztán, noha emberfeletti erőt kellett kifejtenie, hogy éppen e pillanatban Wolodyjowski szerencsés hazatértéért tudjon imádkozni, mégis ráállt:

- Jól van, Basia! - mondta.

Azzal mindketten kikeltek az ágyból, mezítelen térdel letérdeltek a holdfényben úszó padlóra, s rákezdték a litániára. Hangjuk hol felemelkedve, hol alábbszállva felelgetett egymásnak, mintha a szoba átváltozott volna egy kolostorbeli cellává, ahol két fehér apáca mormolja éjjeli imáját.

XV. FEJEZET

Másnapra kelve Krzysia már nyugodtabb volt, mivel az összevissza kuszált ösvények és útvesztők közepette olyan utat választott magának, amely nehéz volt ugyan, de legalább nem torkollott zsákutcába. Mikor rálépett, legalább tudta, hova vezet. Mindenekelőtt elhatározta, még egyszer utoljára beszélnie kell Ketlinggel, hogy minden viszontagságtól megóvja. Nem volt ez könnyű dolog, mert Ketling a következő napokon nem mutatkozott, s még éjszakára sem járt haza a fogadóba.

Krzysia mostanában mindig korán kelt, s eljárt a közeli dominikánus templomba, abban a reményben, hogy egy reggel csak találkozik Ketlinggel, s akkor beszélhet vele tanúk nélkül.

Néhány nappal később találkozott is vele, éppen a kapuban. A lovag, mikor meglátta, kalapot emelt, s lehajtott fejjel mozdulatlanul megállt. Az arca fáradt volt az álmatlanságtól és szenvedéstől, szeme beesett, halántékain aranyos foltok; finom arcbőre viaszossá vált, egyszóval olyan volt, mint egy hervadozó gyönyörű virág. Krzysia szíve majd kettéhasadt, amikor a lovagra nézett, s jóllehet minden határozott lépés igen nagy megerőltetésébe került, mert természeténél fogva félénk volt, mégis ő nyújtott neki kezet először, majd így szólt:

- Isten vigasztalja meg kegyelmedet, s adja meg a feledést.

Ketling megfogta a feléje nyújtott kezecskét, előbb forró homlokához emelte, majd teljes erejéből a szájához szorította, s sokáig tartotta így, végül halálos szomorúságtól és lemondástól remegő hangon mondta:

- Nincsen már itt énnekem sem vigasztalás, sem feledés!...

Volt olyan pillanat, mikor Krzysianak minden erejével uralkodnia kellett magán, hogy fájdalmában át ne ölelje a lovag nyakát, és fel ne kiáltson: „Szeretlek, mindenekfelett. Vigy magaddal!” Érezte, hogyha kitör belőle a sírás, meg is teszi: így hát sokáig állt Ketling előtt, szóltalanul birkózva könnyeivel. Végül mégiscsak erőt vett magán, s beszélni kezdett, nyugodtan, de olyan gyorsan, hogy levegő után kellett kapkodnia:

- Netán némi könnyebbséget jelent néked, ha megmondom, hogy nem leszek senkié... A rács mögé megyek... Kegyelmed sose ítélkezzék felőlem keményen, hiszen így is elég boldogtalan vagyok! Kegyelmed pedig ígérje meg nekem, s add lovagi paroládat, hogy irántam való érzelmeidet mindenki előtt titokban tartod... senki előtt be nem vallod... hogy mindazt, ami történt, sem barát, sem rokon előtt fel nem feded. Ez az én utolsó kérésem. Eljön az ideje, mikor megtudja kegyelmed, miért míveltem e dolgot... De akkor is légy megértéssel hozzám. Ma nem mondok többet, mert a fájdalom nem enged. Ígérje meg ezt kegyelmed, az megvigasztal, mert másként alighanem meghalok!

- Ígérem, és parolámat adom! - felelte Ketling.

- Isten fizesse meg, én pedig teljes szívemből köszönöm! Ámde az emberek előtt is nyugodt legyen az ábrázatod, hogy valamiképpen találgatás ne legyen. No, ideje távoznom. Kegyelmed olyan jó, hogy ki sem mondhatom. Mostantól pedig négy szemközt többé nem látjuk egymást, csak emberek előtt. Mondd meg még azt az egyet, hogy nem haragszol rám... Mert más a szenvedés, s megint más a harag... Az Istennek engedtél oda, nem másnak... ezt el ne feledd!

Ketling mondani akart valamit, de emberfeletti szenvedése miatt csak inkább nyögéshez hasonló érthetetlen hangok hagyták el a torkát. Aztán ujjaival érintette Krzysia halántékát, s ott tartotta a kezét sokáig, annak a jelölül, hogy megbocsát neki, és áldását adja reá.

Aztán elváltak egymástól; Krzysia betért a templomba, a lovag pedig továbbment, hogy valamiképpen ismerőssel ne találkozzék a fogadóban.

Krzysia csak délben került haza, s megtérvén, igen jeles vendéget, Olszowski alkancellárius atyát találta otthon. Váratlanul jött, Zagloba uram látogatására, mert amint mondta, „meg akart ismerkedni a hírneves gavallérral, akinek háborús hőstettei példaképül, értelme pedig útmutatóul szolgál e dicső Köztársaság egész lovagvilága számára”.

Zagloba uram fölöttébb csodálkozott, de örvendezett is, hogy ily nagy megtiszteltetés éri a hölgyek szeme láttára. Feszített is szörnyen, irult-pirult, verejtékezett, de ugyanakkor meg is akarta mutatni az asztalnokné asszonynak, hogy hozzá van szokva a legfőbb méltóságok ilyen látogatásához, s nem sokat törődik velük.

Krzysiót bemutatták a prelátusnak, s ő áhítattal kezét csókolt neki, aztán leült Basia mellé, s örült, hogy senki sem vette észre arcán az iménti megindultság nyomait.

Ezenközben az alkancellárius atya magasztalásaival árasztotta el Zaglobát, de oly bőségesen és könnyedén, mintha egyre újabb és újabb dicséreteket szedne elő lilaszín reverendájának csipkével szegélyezett ujjaiból.

- Ne gondolja kegyelmed, hogy engem csupán ama kíváncsiság hozott ide - mondotta a főpap -, hogy megismerjem a lengyel lovagvilág díszét, mert méltó dolog ugyan csodálattal hódolni a hősöknek, de ahol a bátorság mellett éles elme és gazdag tapasztalat is felütötte a sátorát, oda az emberek saját hasznukra is szívesen elzarándokolnak.

- A tapasztalatnak - mondta Zagloba szerényen -, főleg a hadi mesterségben, magával a korrallal is meg kellett jönnie, talán ezért volt az, hogy Istenben boldogult Koniecpolski uram, a zászlós apjaura is kikérte néha tanácsomat, azután Mikolaj Potocki, meg Jeremi Wisniowiecki herceg, meg Sapieha meg Czarniecki uram is tanácsot kértek tőlem, ám ami az Ulisses elnevezést illeti, az ellen már csupa szerénységből is mindig opponáltam.

- És lám, mégis annyira összeforrt e név kegyelmed személyével, hogy olykor az ember az igazi nevét nem is említvén, csak így szól: „a mi Ulissesünk”, s mégis mindenki tudja, kire gondol. Most azért, a mai nehéz és zavaros időkben, amikor sokaknak az értelme ingadozik, s nem tudják, merre forduljanak; ki mellé álljanak, azt mondtam magamban: „Elmegyek, meghallgatom, hogyan vélekedik, kétségeimtől megszabadulok, s bölcs tanácsától megvilágosul az értelmem.” Eltalálja-e már kegyelmed, hogy a közeli electióról kívánok beszélni, amelynél minden censura candidatorum⁸¹ valami jóra vezethet, hát még az, mi kegyelmed szájából hangzik el. Hallottam már a lovagok körében, miről nagy tetszéssel szóltak, hogy kegyelmed nem nézi jó szemmel ama külföldieket, akik a mi fényes trónszékünk felé kapaszkodnak. A Wazák ereiben (mondotta volna kegyelmed) Jagelló-vér csörgedez, s így őket senki sem nézhette idegeneknek, ámde ezek (mondotta volna kegyelmed) sem a mi ősi lengyel erkölcsünket nem ismerik, sem privilégiumainkat meg nem tudják becsülni, amiből könnyűszerrel absolutum dominium kerekedhetik. Elismerem, mélységes szavak ezek, de megbocsáss, ha megkérdem: vajon csakugyan kegyelmed szavai ezek, avagy az opinio publica⁸² minden mélyebb sententiát már pusztán szokásból is néked tulajdonít?

- Tanúságul hívom e fehérnépet - felelte Zagloba -, s noha nem nekik való materiáról vagyont itt szó, hadd beszéljenek, ha már a gondviselés, a maga kifürkészhetetlen ítéletével, a beszéd adományát velünk egyenlő mértékben nekik is megadta!

⁸¹ A jelöltek megvizsgálása.

⁸² Közvélemény.

Az alkancellárius atya önkéntelenül is az asztalnokné asszonyra, majd az egymáshoz simuló leányasszonyokra pillantott.

Pillanatnyi csend állt be.

Egyszerre felhangzott Basia ezüstcsengésű hangja:

- Én nem hallottam!

E szavak után a kislány roppant zavarában fülíg elpirult, különösen mivel Zagloba uram nyomban megszólalt:

- Bocsássa meg kegyelmességed! Fiatalok még, hát kotnyelesek! Ámde ami a candidatusokat illeti, én már nemegyszer megmondtam, hogy az idegenek uralkodását megsiratná a lengyel szabadság.

- Magam is ettől félek - helyeselt Olszowski atya. - De ha még Piastot, vérünkéből való vért, csontjainkból való csontot akarnánk is, monddsa kegyelmed, merre kellene fordítanunk szívünket. Kegyelmednek már a pusztá gondolata is, hogy Piast legyen, nagy dolog, s tízként terjed az országban, mert hallom, hogy a kisgyűléseken mindenütt, ahol a korrupció még nem rombolt, csak egyetlen hang hallatszik: Piast! Piast!...

- Helyes, helyes! - vágott közbe Zagloba.

- Mindazonáltal - folytatta az alkancellárius atya - könnyebb dolog kikiáltani a Piast nevet, mint megtalálni az igazit. Ne csodálkozzék hát kegyelmed, ha megkérdem, kire gondoltál?

- Hogy kire gondoltam - ismételte meg Zagloba, kissé zavartan.

Azzal ajkát előrebiggyesztette, s összeráncolta szemöldökét. Bajos lett volna egyszerre feleletet találnia, mert eddigelé nemcsak hogy nem gondolt senkire, hanem egyáltalán nem voltak olyan gondolatai sem, amelyeket az ügyes alkancellárius atya beledisputált. Egyébként ő maga is tudta ezt, és eszébe vette, hogy az alkancellárius egy bizonyos irányba igyekszik őt terelni, ő hát szándékkal tereltette is magát, mert ez fölöttébb hízelgett hiúságának.

- Én csak in principio⁸³ állítottam; hogy nekünk Piastra vagyon szükségünk - felelte végre -, ámde az igazat megvallva, eddigelé nevet nem említettem.

- Hallottam én Boguslaw Radziwill herceg merész szándékairól! - mormogta Olszowski atya, mintegy önmagának.

- Amíg a levegő ki-be jár az orromon, amíg egy csepp vér vagy az ereimben - kiáltotta Zagloba mély meggyőződéssel -, addig nem lesz abból semmi! Élni sem kívánnék oly meggyalázott nemzetben, amely egy ilyen Júdást, egy ilyen árulót jutalmul még királlyá is megtenne!

- Nemcsak az értelem hangja ez, hanem az állampolgári erényé is! - mormogta ismét az alkancellárius.

„Hah! - gondolta magában Zagloba. - Te akarsz engem az orromnál fogva vezetni, majd lépre csallak én téged.”

Olszowski ismét megszólalt:

- Merre veszed hát az utadat, édes hazám rozoga hajója? Micsoda viharok, micsoda sziklazátonyok várnak rád? Bizonyal baj lenne, ha idegenek állanának kormányod mellé, de nyilván így kell már lennie, mert saját fiaid között nem taláztatik náluk méltóbb férfiú!

⁸³ Elvben.

Erre széttárta csillogó gyűrűkkel ékes fehér kezét, s fejét lehorgasztva, lemondóan folytatta:

- Ennélfogva tehát Condé, a Lotaringiai vagy a Neyburi herceg?... Más választás nincsen!

- Nem lehet az! Piast! - vágta rá Zagloba.

- De melyik? - kérdezte a pap.

Csend lett.

Ezután ismét az alkancellárius vette fel a szót:

- Avagy akad egy is közülük, akire mindenki reá adná a szavát? Hol vagyon az a férfiú, aki mindenkinek egyszerre úgy megvinné a szívét, hogy a megválasztása ellen senki ne merne morgolódni?... Volt egy, a legnagyobb, a legérdemesebb, a te barátod, derék lovag, aki úgy járt a dicsőség fényében, akár a nap ragyogásában... Volt egy...

- Jeremi Wisniowiecki herceg! - vágott a szavába Zagloba.

- Úgy van! De ő már a sírban...

- Él a fia! - felelte Zagloba.

Az alkancellárius behunyta szemét, s egy darabig szótlánul ült a helyén, egyszer csak hirtelen felkapta fejét, ránézett Zagloba uramra, s lassan beszélni kezdett:

- Hálát adok Istenemnek az indításért, hogy kegyelmeddel megismerkedjem. Úgy van! Él a nagy Jeremi fia, ifjú és tele jóreménységgel, akivel szemben a Köztársaságnak még le nem törlesztett hálaadóssága vagyon. Ámde óriási birtokaiból semmi sem maradt, csupán a hírnév, mint egyetlen öröksége. Így hát a mai romlott időkben, amikor mindenki arrafelé fordítja tekintetét, ahová az arany vonzza, ki meri kimondani a nevét, ki meri felvetni az ő candidaturáját? Kegyelmed? Igen, de avagy találtatik-e sok ilyen? Nem csoda az, hogy akinek hosszú élete hősies harcokban folyt le az összes harcmezőkön, nem ijed meg attól, hogy az electio mezején is hangosan hódoljon az igazságnak... De vajon mások is mennek-e utána?

Itt az alkancellárius elgondolkozott, aztán felemelte tekintetét, és így folytatta:

- Mindenkinél erősebb az Úr. Ki tudhatná, milyenek az ő ítéletei? Ki tudhatná azt? Ha elgondolom, hogy miként hisz kegyelmednek, s miként bízik benned az egész lovagvilág, valóban ámulva veszem eszembe, hogy valamelyes remény költözik szívembe. Mondja meg kegyelmed őszintén, volt-e valaha számodra valami lehetetlenség?

- Soha! - felelte Zagloba mély meggyőződéssel.

- Ezt a candidaturát azonban nem szabad egyszerre keményen felvetni. Hadd szokják meg a fülek előbb, s az ellenfél ne vélje fölöttebb veszedelmesnek, hadd nevéssenek rajta inkább, meg gúnyolódjanak, hogy valamiképpen súlyos akadályokat ne támasszanak... Netán megadja az Úr, hogy hirtelen a felszínre emelkedik, majd ha amazok már kölcsönösen semmivé teszik egymás serénykedéseit... Egyengesse kegyelmed lassanként az útját, és ne lankadj meg a munkában, mert a candidatusod méltó a te értelmedhez és tapasztalataidhoz... Isten áldja meg a szándékaidat...

- Azt kell-e ebből supponálnom⁸⁴ - kérdezte Zagloba -, hogy kegyelmességed szintén Michal hercegre gondolt?

⁸⁴ Feltételezni.

Az alkancellárius atya kivett reverendája ujjából egy könyvecskét, amelyen vastag betűkkel ott feketéllett a cím: *Censura candidatorum*, majd így szólt:

- Olvassa kegyelmed, hadd beszéljen ez az írás helyettem!

Azzal már menni készülődött, de Zagloba visszatartván őt, megjegyezte:

- Engedje meg kegyelmességed, hogy még mondjak valamit. Legelsőbbben is hálát adok Istennek, hogy a Köztársaság kisebb pecsétje olyan kezekben vagyon, melyek viaszként tudják gyúrni, alakítani az embereket.

- Hogyan? - kérdezte az alkancellárius elámulva.

- Másodszor, előre megjelentem kegyelmességednek, hogy Michal herceg candidaturája fölöttébb a szívemhez szólt, mert ismertem és szerettem atyjaurát, az ő pálcája alatt hadakoztam barátaimmal egyben, akik szintén szívük szerint örvendezni fognak a gondolatnak, hogy a fiúnak adózhatnak majd azzal a szeretettel, amelyet a dicső atya iránt éreztek. Most azért megragadom ezt a candidaturát, s még ma beszélek Krzycki alkamarás urammal, nekem jó ismerőssémmel, kinek fölöttébb széles körű atyafisága vagyon, és nagy becsülete a nemesség körében, mert hát bajos is őt nem szeretni. Mi ketten majd megteszünk mindent, ami csak erőinktől telik, s megadja az Úr, hogy el is érünk valamit.

- Vezéreljenek benneteket az angyalok - felelte a pap -, s ha úgy leszen, ennél több már nem is kelletik.

- Kegyelmességed engedelmeivel, nékem még másvalami is igen fontos, mégpedig az, hogy kegyelmességed valamiképpen azt ne gondolja: „A magam kívánságait, íme, a szájába adtam, belédisputáltam, hogy ő a saját esztől sütötte ki Michal herceg candidaturáját. Egy szó, mint száz, úgy meggyúrtam, akárha viaszból öntötték volna...” Főtisztelendő atyám! Én támogatni fogom Michal herceget, azért, mert ügyét fölöttébb a szívemen viselem, úgy bizony!... Mert látom, kegyelmességed szívének is kedves e dolog, úgy bizony!... Egyengetni fogom az útját az özvegy hercegasszony kedvéért, meg a barátaim kedvéért, meg ama értelem iránt táplált bizodalomért (itt meghajtotta magát), amelyből Minerva kipattant, de nem azért, mintha be hagytam volna disputálni magamba, akár a kisgyermek, hogy, íme, ez az én inventióm volt, végezetül nem is azért, mintha zápeszű volnék, hanem mert ha egy ilyen ember okos dolgot mond, arra az öreg Zagloba rámondja: *consentior!*⁸⁵

Itt a vén lovag még egyszer meghajolt, s elhallgatott. Az alkancellárius atya kezdetben mély zavarba esett, de látván a lovag jókedvét és azt, hogy a dolog ilyen kíváncsi irányba fordult, teljes szívéből elnevette magát, aztán fejéhez kapva, hajtogatta:

- Ulisses! Istenemre, színtiszta Ulisses! Nemes atyámfia! Aki jót akar tenni, annak különféleképpen kell az emberekhez közelednie, de hozzád, látom, röviden és velősen kelletik. Nagyon a szívembe találtál, nemes atyámfia!

- Akár Michal herceg az enyémbe!

- Adjon az Isten jó egészséget! Hah! Legyőztél, de örvendezem! Sokat barátkozhattál a rókákkal gyerekkorodban, nemes atyámfia... Hátha ez a kisdéd pecsétgyűrű megtenné e colloquiumunk emlékére...

- Ama kisdéd pecsétgyűrű csak maradjon a helyén!

- Már csak nem tagadja meg tőlem kegyelmed?!

⁸⁵ Egyetérttek.

- Nem lehet a! Legfeljebb majd máskor, később... az electio után.

Megértette a dolgot az alkancellárius atya, és nem is erősködött tovább, de örömtől sugárzó arccal távozott.

Zagloba uram kikísérte a kapuig, s visszatérve így mormogott:

- Hah! Megtanítottam kesztyűbe dudálni! Megtalálta zsák a feltjét... Van ám némi becsülete az emberfiának. Majd versenyt futnak még ide a nagyurak... Kíváncsi vagyok, mit gondol most odabent a fehérsnép?

A fehérsnép valóban megcsodálta Zagloba uramat, s nagyon megnőtt Makowiecka asszony szemében, egészen a mennyezetig. Alig lépett hát be, a nagyasszony nyomban nagy lelkesedéssel kiáltotta:

- Kegyelmed értelme Bölcs Salamonét felülmúlta.

Zagloba uram nagyon örült.

- Kicsodát múltam felül? Hogyan mondtad, nagyasszonyom? Várjon csak kegyelmességem, majd látsz itt még hetmanokat, püspököket még szenátorokat, bajos lesz őket elhessegetnem, majd még függöny mögé kell bújnom előlük...

A beszélgetést Ketling érkezése zavarta meg.

- Akarsz-e promotiót,⁸⁶ Ketling? - kiáltotta Zagloba, tulajdon jelentőségétől még most is ittasan.

- Nem - felelte a lovag szomorúan -, mert ismét hosszú időre el kell utaznom.

Zagloba figyelmesebben nézett rá.

- Mi van veled, hogy így kornyadozol?

- Éppen azért, mert el kell utaznom.

- Hová?

- Levelet kaptam Skóciából, atyám meg a magam régi barátaitól. A dolgaim úgy kívánják, hogy odautazzam, meglehet, hosszú időre... Fáj kegyelmetektől elválnom, de meg kell lennie!

Zagloba, a szoba közepére lépve, Makowiecka asszonyra nézett, majd a leányasszonyokra egymás után, végül megkérdezte:

- Hallottátok? Az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, ámen!

⁸⁶ Előléptetés.

XVI. FEJEZET

Zagloba uram csodálkozással fogadta a hírt, hogy Ketling elutazik, mindazonáltal semmiféle gyanú nem támadt benne, mert nem volt nehéz elképzelnie, hogy II. Károlynak eszébe jutott, mi szolgálatokat tett a trónnak a Ketling család a nagy vihar idején, és most a nemzetség utolsó sarja kezébe kívánja letenni hálájának a bizonyosságát. Inkább az lett volna furcsa, ha nem így állna e dolog. Ketling még tengerentúli leveleket is mutatott Zagloba uramnak, s ezzel végképp meggyőzte.

Igaz, hogy távozása végveszéllyel fenyegette a vén lovag minden tervét, nagy nyugtalansággal gondolt hát rá, hogy mi lesz tovább. Wolodyjowski - leveléből ítélve - bármely órában megérkezhetett, s azok a pusztai szelek a fájdalom utolsó maradványait is kifűjták a szívéből (gondolta magában Zagloba uram). Nyilván resolutusabban tér meg, mint ahogyan elment, s minekutána az ördög jobban Krzysia felé taszigálja, ökelme kész lesz nyomban meg is kérni a kezét... Hát aztán?... Aztán Krzysia igent mond, mert hogyan is válaszolhatna egy ilyen híres gavallérnak, aki azonfelül még Makowiecka asszony testvérbátyja is, és a szegény aranyos kis garabonciás hoppon marad.

Zagloba uram viszont, az öregembereket jellemző konoksággal, megmakacsolta magát, hogy Basiát és a kislovagot egy párrá teszi.

Végül nem használtak sem Skrzetuski rábeszélései, sem azok az érvek, amelyeket időnként ő maga hozott fel önmagának. Olykor már feltette magában, hogy többé nem avatkozik semmibe, de csakhamar újra meg újra, annál nagyobb szívóssággal tért vissza kedvelt tervéhez, hogy ebből a két emberből egy párt csinál. Napok hosszat törte a fejét, mi módon fogjon a dologhoz, terveket szőtt, s fortélyokat módolt ki. S ez a munka annyira áthatotta egész valóját, hogy amikor már azt hitte, rájött a legjobb módra, hangosan kiáltozta, mintha már befejezett dologgal állana szemben:

- Áldásom reátok!

Most azonban mintha minden vágya porba hullott volna, így hát nem maradt más hátra, mint felhagyni minden erőlködéssel, s a jövődőt az Úristen kezébe helyezni, mert az a halvány reménysugár, hogy Ketling elutazása előtt mégiscsak tesz valamiféle határozottabb lépést Krzysia felé, ugyancsak nem tarthatta magát sokáig Zagloba uram agyában. Most azért - csak fájdalmában s merő kíváncsiságból - elhatározta, hogy kitapogatja az ifjú lovagot mind elutazásának időpontja felől, mind afelől, hogy mit kíván még tenni elutazása előtt.

Meghívta hát egy kis beszélgetésre, s gondterhelt arccal így indította a szót:

- Hiába! Mindenki maga tudja a legjobban, mit kell tennie, nem akarlak hát kapacitálni, hogy maradj itt, csak a visszatérte felől szeretnék valamit megtudni...

- Avagy kitalálhatom-e előre, mi vár ott reám, ahova készülök? - felelte Ketling. - Minémű ügyek, minémű viszontagságok... Majd valamikor visszajövök, ha lehet, de ott maradok örökre, ha kénytelen leszek vele.

- Majd meglátod, a szíved hogyan húz majd vissza hozzánk.

- Bárcsak itt domborodnék a sírom ezen a földön, hiszen mindent megadott nékem, amit csak adhatott!

- No látod! Más országokban az idegen halála napjáig árva gyermek marad, ez a mi anyánk pedig azon módon ölelő karját tárja ki feléd, s a szívére szorongat, akár a saját magzatát.

- Igaz, szent igaz! Hej, bárcsak megtehetném!... Mert minden megeshetik velem az óhazámban, csak az nem, hogy boldog legyek.

- Hah! Nem megmondtam: ülj meg itt, s házasulj meg, de hát nem hallgattál rám. Mint feleséges ember, ha elmennél is, csak vissza kellene jönnöd, hacsak feleségedet is magaddal nem akarnád vinni ama hullámozó fluctus⁸⁷ ölén, de ezt már magam sem hiszem. Egyengettem az utadat, de hát nem hallgattál rám!

Itt Zagloba uram figyelmesen tekintgetett Ketling szemébe, hogy valamelyes magyarázatokat kapjon, de Ketling hallgatott, csak a fejét horgasztotta le, s szemét meresztette a padlóra.

- No, mi mondó vagy erre? He? - kérdezte Zagloba, kis idő múlva.

- Nem volt rá mód, nem volt rá semmiféle mód - felelte az ifjú lovag lassan.

Zagloba le s fel járkált a szobában, aztán hátratett kézzel megállt Ketling előtt, s így szólt:

- Én pedig azt mondom, igenis volt! Ha nem volt, ezt a hasat itt mától fogva soha fel ne övezzem ezzel a derékszíjjal, la. Krzysia neked jó barátod!

- Megadja az Úr, hogy az is marad, még ha tengerek választanak is el egymástól!

- Most azért mi léssen?

- Egyéb semmi! Semmi!

- Megkérdezted tőle magától?

- Hagyjon békén kegyelmed. Már amúgy is elég szomorúság nékem, hogy el kell mennem!

- Ketling! Akarod-e, hogy én megkérdezzem, amíg még nem késő?

Ketling arra gondolt, ha Krzysia oly nagyon kérte, hogy a kettejük érzelmei titokban maradjanak, akkor talán örülni fog, ha alkalom adódik azokat nyíltan megcáfolnia, tehát így felelt:

- Az már bizony úgy van, hogy itt minden hiábavaló. Magam teljesen bizonyos vagyok efelől, s mindent meg is tettem, hogy ezt az érzelmet kiverjem a fejemből, ám ha kegyelmed csodát vár, hát csak kérdezzed.

- Hah! Ha te csakugyan kiverted a fejedből - mondta Zagloba uram kesernyésen -, akkor igazán nincs mit tenni. De ne haragudj, ha megmondom, hogy állhatatosabb gavallérnak tartottalak.

Ketling felállt, s mindkét kezét a magasba emelve, szokatlan hevességgel felelte:

- Mit használna nékem, ha ama csillagok közül kívánnám is meg valamelyiket? Se én nem repülhetek fel hozzája, se ő nem szállhat alá énhozzám! Jaj azoknak, akik az ezüst hold után sóhajtoznak!

Ámde Zagloba uram is dühbe gurult, s rémesen szuszogott. Egy darabig beszélni sem bírt, csak mikor haragján erőt vett, szólalt meg szaggatott hangon:

- Hallod-e, édes fiam, ne tarts engem bolondnak, s ha igazat akarsz adni nékem, hát adj, mint olyan embernek, aki kenyérrel és hússal él, nem pedig vízi bürökkel... Mert ha én most megbolondulván azt mondanám, hogy íme, ez a sapka a holdvilág, melyet emberi kéz el nem

⁸⁷ Tenger.

érhet, akkor hajadonfőtt járnám a várost, s a fagy úgy harapdálná a fületem, akár a kutya. Én ilyen argumentumokkal nem hadakozom, de egyet tudok, azt, hogy ama leányzó, aki három szobával odébb ül, eszik is, iszik is; s ha jár, a lábát szedegetnie kell; ha fagy van, kivörösödik az orra, ha meg nagy a hőség, melege van, a szúnyogcsípés neki is viszket, s a holdhoz csak annyiban hasonlatos, hogy neki sincsen szakálla. De olyan szesszel, ahogyan te beszélsz, a takarmányrépára is ráfoghatnánk, hogy asztrológus. De ami Krzysiát illeti, ha őt meg nem próbáltad, ha meg nem kérdezted, az a te dolgod, ám ha a leányzót magadba bolondítottad, most pedig elmegy, mondván, hogy „holdvilág ő”, akkor a becsületedet meg az értelmedet is akár fűvel etesd meg. Íme, ez a dolog veleje!

- Nem édes az én szám íze, hanem keserű ama tápláléktól, amellyel élek - felelte az ifjú. - Megyek, mert mennem kell, nem kérdezem, mert nincs mit kérdezzek. Kegyelmed pedig ferdén ítél felettem... Csak az Isten látja, mennyire ferdén!

- Tudom én, hogy rendes ember vagy, Ketling, csak ama furcsa szokásaitokat az én értelmem semmiképpen be nem veszi. Az én időmben az emberfia elment a leányzóhoz, s szemtől szemben állva ilyenfajta beszéddel szólott hozzá: „Ha akarod, légy a párom, ha meg nem, hát Isten áldjon.” S mindenki tudta, hányadán áll... Aki pedig tohonya ember lévén, maga nem merte kinyitni a száját, az talpraesettebbet küldött maga helyett. Én felajánlottam a segítséget, s íme, ismét felajánlom. Elmegyek, beszélek vele, s meghozom a választ, te meg aszerint mégy vagy maradsz...

- Elmegyek! Nem lehet, és nem is lesz másképpen!

- Akkor majd visszatérsz.

- Nem. Hadd nyerjem meg azt az egyet kegyelmedtől, hogy ne essék erről többé szó. Ha a magad kíváncsiságából akarsz tőle tudakolni, ám legyen, de az én nevemben nem...

- Istenemre! Te netán már megkérdezted magad?

- Ne beszéljünk erről! Ne vond meg tőlem ezt a kegyet!

- Jól van, no, beszéljünk az időjárásról... Üssön belétek a mennydörgős mennykő minden felemás szokásaitokkal egyben! Úgy van, neked menned kell, nekem meg káromkodnom!

- Isten áldja kegyelmedet.

- Várj! Megállj! Mindjárt elpárolog a mérgem! Várj, édes fiam, mert még van szavam hozzád. Mikor utazol?

- Mihelyt nyélbe ütöm a dolgot. Csak még meg akarnám várni, amíg kurföldi birtokomért a fertály árendája megjön, meg ezt a kisdudvarházamat, akiben kegyelmetek laktak, ugyan-csak el akarnám adni, ha akadna rá alkalmas vevő.

- Vegye meg Makowiecki vagy Michal! Istenem, csak nem mégy világgá, Michaltól el sem búcsúznán?

- Örömet elbúcsúznék tőle szívem szerint!

- Itt lehet bármely pillanatban! Bármely pillanatban! Ő talán jobban a lelkedre köti Krzysiát...

Itt Zagloba uram abbahagyta, mert hirtelen nagy nyugtalanság fogta el.

„Én Michalnak jó szándékkal szolgáltam - gondolta magában -, de az ördögnek, a Michal szándéka ellenére; ha pedig ebből discordiának⁸⁸ kellene támadnia közte és Ketling között, akkor inkább csak menjen el Ketling...”

Zagloba uram, tar koponyáját simogatva, végre megszólalt:

- Mond az emberfia egyet-mást csupa irántad való jó szándékából. Úgy megkedveltelek, hogy szeretnék bármi áron itt tartani. Ezért állítottam eléd Krzysiát csaléteknek... De igazán csupa jó szándékból... Mert mi közöm ehhez nekem, öregnek!... Hidd el, csupa jó szándékból... és kész. Én ugyan házasságok összekalapálásával nem foglalkozom, mert ha foglalkoznék, akkor legelsőbbben is magamat házasanám meg... No, addsa a szádat... és ne haragudj...

Ketling megölelte Zagloba uramat, az pedig végleg elérzékenyülve, már hozatta is a boroskancsót:

- Most már - jelentette ki - a te elutazásod intentiójára naponta megiszunk egy ilyen kancsócskával.

Meg is itták, azzal Ketling búcsúzott és elment. A bor alaposan felhangolta Zagloba uram fantáziáját; mélyen elgondolkozott Basián, Krzysián, Wolodyjowskin és Ketlingen, már kezdte is őket összepárosítani és megáldani, végül is annyira elfogta a vágy a leányzók után, hogy így szólt magában:

- No, megyek is én, megnézem ama fruskákat...

A kisasszonyok a pitvar túlsó végében ültek és varrtak. A vén lovag köszöntötte a leányasszonyokat, aztán járkálni kezdett a szobában, kissé húzva a lábát, mert manapság már - különösen a boroska után - nem szolgált olyan jól, mint valaha. Járkálása közben a leányzókra pillantgatott, kik oly közel ültek egymáshoz, hogy Basia szőke feje mintha Krzysia sötét hajához simult volna. Basia tekintete követte a vén lovagot, Krzysia pedig oly szorgalmasan himzett, hogy a szem szinte el sem kapkodhatta tűjének villogását.

- Hum! - szólalt meg Zagloba.

- Hum! - ismételte meg Basia.

- Ne utánozz engem, hallod-e, éppen jókedvemben találsz!

- Még majd le is nyakaz kegyelmed! - kiáltotta Basia, ijedelmet színlelve.

- Kerep, kerep, kereplő! A nyelvedet kéne kívágni, nem mást!

Azzal a leányzók elé lépve, két kezét a csípőjére vágta, s minden bevezetés nélkül megkérdezte:

- Akarod Ketlinget férjedül?

- És ráadásul még öt olyant! - vágott vissza a kislány nyomban.

- Csend, legyecke! Nem téged kérdeztelek! Hozzad szólok Krzysia. Akarsz-e Ketling felesége lenni?

Krzysia kissé elsápadt, bár kezdetben azt hitte, Zagloba uram nem őt, hanem Basiát kérdi; azután a lovagra emelte gyönyörű sötétkék szemét.

- Nem! - felelte nyugodtan.

⁸⁸ Itt egyenetlenség.

- No tessék! Nem! Ez legalább rövid és velős! No tessék! Aztán mi okból nem kívánod Ketlinget férjedül, nemeskisasszonyom?

- Mert nem kívánok senkit.

- Krzysia, ezt meséld másnak, ne nekem - vetette közbe Basia.

- Ilyen abominációba esett előttem a házaselet - faggatta tovább Zagloba.

- Nem abominatio az, hanem kolostorba kíváncszom - felelte Krzysia, s hangjában annyi komolyság s oly nagy szomorúság rezgeti, hogy Basia és Zagloba uram egy percig sem gondolták, hogy ez tréfa is lehet.

Mind a ketten annyira elámultak ezen a válaszon, hogy szinte megzavarodva hol egymásra, hol Krzysiára néztek.

- He? - lelt szavához elsőnek Zagloba uram.

- Kolostorba kíváncszom! - ismételte még Krzysia szelíden.

Basia ránézett, aztán megint, végül hirtelen átölelte a nyakát, s rózsaszírom száját Krzysia arcához érintve, gyorsan hadarta:

- Krzysia, én elbőgöm magam! Valld be azonnal, hogy csak úgy mondtad, a levegőbe beszéltél, mert amint Isten vagyon az égben, elbőgöm magam!

XVII. FEJEZET

Ketling a Zaglobával folytatott beszélgetés után még elment Makowiecka asszonyhoz is, s bejelentette neki, hogy sürgős ügyei miatt benn kell maradnia a városban, sőt mielőtt visszatérne hazájába, még néhány hétre Kurföldre is el kell utaznia, ennél fogva nem lesz módjában az asztalnokné asszonyt személyesen vendégül látni falusi udvarházában. Mindazonáltal kérve kérte, tekintse udvarházát továbbra is saját rezidenciájának, úgy, mint eddig, s férjeurával és Michal urammal együtt maradjon ott a közeli electio idejére. Makowiecka asszony elfogadta a meghívást, hiszen ha nem teszi, az udvarház üresen marad, s senkinek nem lesz belőle haszna.

E beszélgetés után Ketling eltűnt, s többé nem mutatkozott sem a fogadóban, sem pedig Mokotów környékén, miután Makowiecka asszony oda visszaköltözött. Csak Krzysia érezte nagyon a lovag hiányát, Zaglobát ugyanis teljesen lekötötte a közeledő electio. Basia és az asztalnokné asszony pedig annyira a szívükre vették Krzysia elhatározását, hogy semmi másra nem tudtak gondolni.

Makowiecka asszony azonban nem is kísérelte meg, hogy eltérítse Krzysiát ettől a lépéstől, s kételkedett benne, hogy férjeura is le akarná őt beszélni. Abban az időben ugyanis az ilyen elhatározásokkal való ellenkezést az emberek Isten ellen való bűnnek és káromlásnak tartották.

Zagloba uram volt az egyetlen, aki - minden istenfélelme ellenére - tiltakozni mert volna ellene, ha ezt fontosnak tartotta volna, ámde mivel egyáltalán nem volt fontos neki, csendben ült, sőt ellenkezőleg, örült, hogy Krzysia ilyenformán eltűnik Wolodyjowski és a kis garabonciás közül. Zagloba uram meg volt győződve róla, hogy most már teljesülnek legrejtettebb vágyai is, s teljes szívvel az electio körüli munkának szentelte magát. Sorra járta a fővárosba felsereglett nemesurakat, vagy azzal töltötte az idejét; hogy Olszowski atyával tárgyalt, akit végül nagyon megszeretett, s bizalmas munkatársa lett.

Minden ilyen beszélgetés után a „Piasz”-nak még lelkesebb híve lett, és a külföldiek egyre ádázabb ellenségeként tért haza. Az alkancelláriustól vett utasításokhoz tartván magát, egyelőre még titokban tartotta e dolgot, de el nem múlt egyetlen nap, hogy e titkos candidatura számára meg ne nyert volna valakit. S íme, megtörtént, ami ilyenkor rendszerint megtörténik; ő maga is annyira beleélte magát ebbe a gondolatba, hogy az - Wolodyjowski és Basia házassága mellett - életének második fő célja lett.

Közben egyre közeledett az electio napja.

A tavasz már kiszabadította a vizeket a jégkéreg béklyóiból; már lengedeztek az erős langyos szelek, amelyeknek fuvallatától a fákat belepi a virág, a pór nép hite szerint pedig szétkapcsolódnak a fecskék láncai, hogy a fagyos vízből bármely pillanatban felbukkanhassanak a napfényes világra, így hát a fecskékkel és az egyéb vándormadarakkal együtt a vendégek is gyülekezni kezdtek a királyválasztásra.

Legelsőbben is a kalmárok, akiknek bőséges aratás ígérkezett ott, ahol a főurakat, kíséretüket, a nemességet és a katonaságot számítva, több mint félmillió lélek gyűljék össze. Jöttek ángliusok, hollandusok, németek, oroszok, jöttek törökök, tatárok és örmények, de még perzsák is, s hozták a sok posztót, kelmét, vásznat, damasztot, aranyszőtteket, prémeket, ékszereket, szagosítókat és édességeket. Felállították bódéikat az utcákon és a városon kívül, s azokban rakták ki mindenféle portékájukat. Sokan a városon kívül elterülő falvakban

állították fel „bazárjukat”, hiszen tudott dolog volt, hogy az electoroknak még a tizedrészét sem fogadhatják be a városban levő fogadók; hanem óriási többségük a falakon kívül üti fel táborát, hiszen királyválasztások alkalmával rendszerint így szokott lenni.

Végül oly tömegekben gyülekezett a nemesség is, hogy ha az ellenség által fenyegetett határok mentén sorakozott volna fel ily nagy tömegekben, akkor azokat soha egyetlen ellenséges láb át nem léphette volna.

Híre járt, hogy az electio viharos lesz, mert az egész ország három pártra szakadt, a három fő candidatus: Condé, a neyburi herceg és a lotaringiai herceg köré. Azt is beszélték, hogy mindegyik párt igyekezni fog akár erőszakkal is megválasztatni a saját jelöltjét.

Nyugtalanság fogta el a szíveket és lelkeket, s csak úgy izzott a pártszenvedély. Voltak, akik polgárháborút jósoltak, s a mágnások óriási katonai csapatainak vitézei hittek is ezekben a híresztelésekben. A hatalmas főurak is igyekeztek időnap előtt felvonulni az electióra, hogy mindenféle praktikájukra is legyen idejük.

Mikor a Köztársaság veszélyben volt, mert az ellenség a nyakán tartotta kardja élet, a király és hetmanok alig maroknyi hadat bírtak kiállítani védelmére; most pedig maguk a Radziwillek - minden törvény és végzés ellenére - tízegynéhány ezer főből álló haddal vonultak fel. A Pacokat csaknem ugyanily erő követte; a hatalmas Potockiak is ekkora erővel léptek fel, s alig kisebbel jött a többi „kiskirály”, a lengyelek, litvánok és ruténok egyaránt. „Vajon hol érsz révbe, hazám rozzant bárkája” - ismételte egyre gyakrabban Olszowski atya, ámde ő magának is csak a priváta volt a szívében, mint ahogy az ízig-vérig romlott főurak is, kevés kivétellel, az önmaguk és családjuk hatalmát szolgálták, és hajlandók lettek volna bármely pillanatban felgerjeszteni a belháború pusztító tüzét.

A nemesség tömegei napról napra növekedtek, s már előre látni lehetett, hogy ha a szejm után megkezdődik az electio, fölülhaladják a legnagyobb főúri erőt is. Ám ezek a tömegek sem bírták a haza hajóját csendesebb vizekre kormányozni, mert az agyuk sötét volt, a szívük pedig jelentős részben romlott.

Az electio tehát egyszerűen borzalmasnak ígérkezett. Senki sem láthatta előre, mily nyomorúságos eredménnyel fog járni, mert Zagloba uramon kívül, még akik a „Piaszt”-ért dolgoztak, azok sem sejtették, mennyiben lesz segítségükre a nemesség üresfejűsége és a mágnások praktikái, nem sok reményük volt tehát arra, hogy diadalmasan kiverekedhetik egy olyan jelölt megválasztását, amilyen Michal herceg. Ámde Zagloba uram oly otthonosan úszkált ebben a tengerben, akár a hal. Amint a szejmet megnyitották, Zagloba átköltözött a városba, s csak akkor látogatott ki Ketling udvarházába, ha már nagyon vágyott az ő kis garabonciása után. Mivel azonban Krzysia elhatározása miatt Basia vidámsága is alaposan megcsappant, a vén lovag néha őt is magával vitte a városba, hadd szórakozzék egy kicsit, s lakassa jól a szemét a bazárok látásával.

Rendszerint korán reggel indultak, s Zagloba uram gyakran csak késő este kísérte őt vissza. Útközben meg a városban megvidámult a leányzó szíve a sok mindenféle portéka és az ismeretlen népek, a tarkabarka tömeg és a hetyke katonák láttán.

Ilyenkor a szeme izzott, akár a parázs, feje mintha csavaron forgott volna jobbra-balra, nem győzött bámulni, megcsodálni mindent, Zagloba uramat elárasztotta kérdéseivel, a vén lovag pedig készséggel felelgetett, hogy ezzel is bizonyosságát adja tapasztaltságának és nagy tudományának. Gyakran körülfogta a kocsijukat egy-egy csapat deli lovag, Basia szépségét, éles értelmét és resolutus lelkületét csodálva. Zagloba pedig mindannyiszor elmondta a kacsa-söréttel lelőtt tatár históriáját, hogy ámuló elragadtatásukat a végletekig növelje.

Egy alkalommal nagyon későn indultak haza, mert egész nap Feliks Potocki uram pompás kíséretét bámulták. Holdvilágos, langyos éjszaka volt, a rétek fölött fehér felhőgomolyagok lebegtek. Zagloba gyakran intette Basiát, hogy a szolganép és a vitézek ily nagy gyülekezete közepette nagyon kell ügyelnie az emberfiának, hogy valamiképpen haramiákra ne bukkanjon, útközben mégis mélyen elaludt, elszundított a kocsis is, csak Basia volt ébren, mert a képek és gondolatok ezrei vonultak végig az agyán.

Egyszerre néhány ló patáinak a dobogása ütötte meg a fülét. Jó néhány lovas lehetett.

Megrántotta hát Zagloba uram mentéje ujját, mondván:

- Valamiféle lovasok vágtatnak utánunk!
- Mi? Ki? Hogyan - kapkodott Zagloba uram álmosan.
- Valamiféle lovasok vágtatnak!

Erre már végleg kiment az álom Zagloba uram szeméből.

- No! Mindjárt „vágtatnak”! A lódobogást hallani, netán ugyanezen az úton üget valaki...
- Bizonyos, hogy haramiák!

Basia azért volt olyan bizonyos a dolgában, mert lelkében mindig vágyott a haramiákkal való találkozásra és arra, hogy bátorságáról bizonytságot tegyen; mikor tehát Zagloba uram nagy szuszogva és morogva kezdte előszedni az ülés alól a karabélyokat, amelyeket „minden eshetőségre” mindig magával hordott, Basia makacsul követelődött, hogy az egyiket adja oda neki.

- Kezeskedem róla, hogy az elsőt, ki közel kerül, el nem hibázom. Nénémasszony fenemód tud karabéllyal lőni, de ő a sötétben nem lát. Esküdni mernék, hogy haramiák! Ó, Istenem, bárcsak belénk kötnének! Addsa már kegyelmed azt a karabélyt, szaporán!

- Legyen hát, de megígéred, hogy minekelőtte én lőnék, avagy azt mondanám: „Tüzelj!”, el nem sütöd. Adja a kezedbe az emberfia a karabélyt, te képes vagy az első nemesúrba belelőni, mielőtt elkiáltanád a „verdót”, aztán kész a kriminális ügy!

- Jó, majd előbb megkérdem: „Verdó?”

- Ugyan, de hátha részeg emberek, s megismervén, hogy leányzó szólt, még valami illetlen dolgot szólnak vissza?

- Akkor beléjük eresztek egyet a karabélyból? Jó?

- No tessék! Így vigyen magával az emberfia egy ilyen hoppneki teremtetést a városba! Megmondtam, kommandó nélkül semmiképpen ne lőj!

- Hát akkor majd olyan vastag hangon kérdezem a „verdót”, hogy nem ismernek meg.

- Legyen hát! Hah! Már közről hallszik. Bizonyos, hogy valamiféle rendes emberek, mert a latrok az árokból ugratnának elő, nagy hirtelenséggel.

Minekutána azonban az utakon valóban haramiák tekeregtek, s gyakran hallott az ember támadásaikról, Zagloba uram meghagyta a kocsisnak, hogy ne hajtson be a közeli kanyarnál feketéllő fák közé, hanem jól megvilágított helyen álljon meg.

Ezenközben négy lovas tűnt fel, alig tíz-egynéhány lépésnyire tőlük. Erre Basia már készítette torkát a tőle telhető legmélyebb hangon, s meggyőződése szerint dragonyoséhoz méltó dörgő hangon kiáltotta: - Verdó?

- Miért ácsorogtok az útfélen? - kérdezte az egyik lovas, nyilván azt hivén, hogy az utasok hintájában vagy szekérében valami hiba eshetett.

Ám e hangra Basia nyomban leeresztette a karabély csövét, és sietve odaszólt Zagloba uramnak:

- Istenemre, ez bátyámuram!... Ó, Istenem!...

- Minémű bátyád?

- Makowiecki...

- Hej, ott! - kiáltotta Zagloba. - Nem Makowiecki uram az, Wolodyjowskival?

- Zagloba uram? - kiáltotta a kislovag.

- Michal!

Erre Zagloba nagy sietséggel emelte át lábát a kocsi oldalán, de mielőtt fél lábát átemelhette volna, Wolodyjowski már leugrott a lóról, s egy pillanat alatt a kocsi mellett termett. A hold világánál megpillantva Basiát, két kezét elkapva, kiáltotta:

- Köszöntelek, kisasszonyom, teljes szívemből köszöntelek! Hát Krzysia leányasszony meg a húgomasszony hol vagynak? Egészségesek-é valamennyien?

- Egészségesek! Istennek hála! Hogy kegyelmed végre hazajött! - felelte Basia erősen kalapáló szívvel. - Bátyámuram is itt vagyon? Bátyámuram!

Azzal átölelte az éppen odaérkező Makowiecki uram nyakát, Zagloba pedig ezalatt Michal felé tárta ki karját. A hosszas üdvözlések után következett asztalnok uram bemutatása Zaglobának, majd a két úr átadta lova kantárszárát a legénynek, s maguk átültek a kocsiba. Makowiecki és Zagloba foglalták el a főülést, Basia és Wolodyjowski pedig az első ülésen helyezkedtek el.

Következtek a rövid kérdések és feleletek, hiszen így szokott az lenni, mikor hosszú idő óta távollevő jó ismerősök újból találkoznak.

Makowiecki uram a felesége felől, a kislovag megint Krzysia kisasszony hogyléte felől tudakolt; majd elcsodálkozott Ketling közeli elutazásán, ám nem volt ideje efölött sokáig tűnődni, mert máris felelgetnie kellett a kérdésekre, hogy mit mívelt ott a határ menti örgyepűn, hogyan környékezte meg a garázdálkodó tatár bandákat, mennyire vágyakozott haza, de milyen egészséges volt a régi életet újból megköstolnia.

- Íme - mesélte -, úgy éreztem, mintha a lubniei idők el sem múltak volna, mintha együtt lettem volna Skrzetuskival, Kuszellel és Wierszullal... Csak mikor reggelenként behoztak egy veder mosdóvizet, s annak tükrében megpillantottam halántékomon az ősz hajszájakat, csak akkor vette észébe az emberfia; hogy bizony immár nem ugyanaz, aki valahanapján volt, ámbátor másfelől az is eszembe jutott, hogy amíg a kíváncsi ugyanaz, addig az ember maga is ugyanaz.

- No látod! - csapott le rá Zagloba. - Most találtad fején a szeget. Látszik, hogy ott a friss réteken értelmed is jóféle kövér füvecskén legeltetted, mert hajdanában nem volt olyan fűre, mint most. A kíváncsi a legfontosabb, nincs is annál különb gyógyír a melankóliára.

- Igaz biz az, szent igaz! - jegyezte meg Makowiecki uram. - Fölöttébb sok a gémeskút a Michal gypűjén, mert élő víznek ott a közelben nagy szűkében vagynak. Elhiggye kegyelmed, ha hajnaltájt a katonák elkezdik nyikorgatni ama gémeiket, oly jókedvvel ébred az ember, hogy egyre csak hálálkodnék az Úristennek, hogy él.

- Hej, ha csak egyetlen napig ott lehetnék! - kiáltotta Basia.
- Egyetlen módja vagyon annak - állapította meg Zagloba -, menj férjhez az örkapitányhoz.
- Nowowiejski uram előbb-utóbb örkapitány lesz - vetette közbe a kislovag.
- Hogyne! - kiáltotta Basia haragosan. - Nem kértem kegyelmedet, hogy Nowowiejski urammal traktáljon vásárfia helyett!
- Nem is őt hoztam én, hanem jóféle bakáliákat. Neked, kisasszonyom, majd édes lesz a szájad íze, ám annak a szegénynek odakint annál keserűbb.
- Akkor neki kellett volna odaadni ama bakáliákat, hadd eszegette volna, amíg kinő a bajusza.

- Képzeld kegyelmed - fordult Zagloba Makowieckihoz -, ezek mindig így csipkedik egymást! Még jó szerencse, hogy a példaszó azt mondja: „Szerelmesek szokása a civakodás.”

Basia nem felelt, Wolodyjowski pedig, mintha a választ várná, ránézett a kislány fényesen megvilágított arcocskájára, s oly szépnek látta, hogy önkéntelenül is azt gondolta: „Ez a kis ördögpalánta is olyan szemrevaló, hogy az emberfia akár a szemét is kinézheti!...”

Ámde nyilván valami egyéb gondolata is támadt, mert rászólt a kocsisra:

- Csippentsd csak meg azokat a lovakat az ostorral, hadd szedjék szaporábban a lábukat!

Fürgén gördült a kocsi e parancs nyomán, oly fürgén, hogy az utasok egy darabig szótlánul ültek, csak akkor szólalt meg Wolodyjowski, mikor berobogtak a mély homokba:

- Egyre a fejemben motoszkál Ketling elutazása! Hogy éppen az én megérkezésemre meg az electióra kellett ennek jönnie...

- Annyit törődnek az ángliusok az electióval, akár azzal, hogy te megjöttél - vetette oda Zagloba. - Ketlingnek magának is folyik az orra vére, hogy ez utazás miatt minket itt kell hagynia.

Basiának már a nyelve hegyén volt: „Kivált Krzysiát”, de valami megbökte, hogy sem erről, sem Krzysia legutóbbi elhatározásáról ne szóljon. Női ösztöne megsúgta neki, hogy mind az egyik, mind a másik fájdalmat okozhatna Michal uramnak, s erre már neki magának is belefájdult a szíve, így hát szélességén erőt véván, nem szólt egy szót sem.

„Krzysia szándékát amúgy is megtudja - gondolta magában -, de nyilván jobb erről most nem beszélni, ha Zagloba uram sem említette.”

Közben Wolodyjowski megint rászólt a kocsisra:

- Hajts csak szaporábban!

- A lovakat meg a cókókat Prágában hagytuk - magyarázta Makowiecki uram Zaglobának -, csak így négyesben lódultunk neki éjnek idején, mivel nekem is meg Michalnak is fölöttebb sürgető.

- Elhiszem! - hagyta helyben a vén lovag. - Látta-e kegyelmed, mekkora tömegek sereglettek fel a fővárosba? A vámsorompókon kívül sáttortáborok meg bazárok vagynak, hogy átjutni is bajos. Furcsa dolgokat mesélnek ám az emberek az eljövendő electióról, amit majd odahaza, alkalmas pillanatban elmondok kegyelmednek...

Azzal a politikára fordult a szó. Zagloba uram igyekezett csínyjén kitapogatni az asztalnak véleményét, s végül minden kertelés nélkül megkérdezte Wolodyjowskitól:

- Hát te, Michal, kire adod a voksodat?

A kislovag azonban felelet helyett csak összereszt, mintha álmából serkentették volna fel.

- Kíváncsi vagyok - mondta -, alusznak-e már, avagy még ma látjuk őket?

- Bizonnyal alusznak - felelte Basia kedves, álmatag hangon -, ámde felébrednek, s nyomban sietnek is majd kegyelmetek köszöntésére.

- Úgy véled, kisasszonyom? - kérdezte a lovag nagy örömmel.

Majd ismét Basiára pillantott, s ismét akaratlanul is azt gondolta: „Hej, de szépecske is ez az ördögpalánta így a holdfényben!”

Már közel jártak Ketling udvarházához, s hamarosan oda is értek.

Az asztalnokné asszony meg Krzysia már aludtak, csupán a cselédség virrasztott, mert estebéddel várták Basiát és Zagloba uramat. Egyszerre nagy sürgés-forgás támadt a házban, mert Zagloba kiadta a parancsot, hogy keljenek fel még többen, s készítsenek meleg ételt a vendégeknek is.

Asztalnok uram mindjárt ment is volna a feleségéhez, ámde az asztalnokné asszony meghallván a rendkívüli jövés-menést, mindjárt gondolta, ki érkezett, s hevenyében magára kapván a ruháját, egy pillanat alatt futott is már lihegve lefelé a lépcsőn, szemében örömkönnyekkel, ajkán pedig boldog mosollyal. Most aztán megkezdődtek a kölcsönös köszöntések, ölelések, azután a sűrű kiáltásokkal meg-megszakított összevissza beszéd.

Wolodyjowski minduntalan az ajtó felé lesett, amelyen át Basia eltűnt, remélve, hogy bármely pillanatban beléphet a drága Krzysia, csendes örömtől sugárzó arccal, derűsen, ragyogó szemmel s a sietségtől kibomlott hajfonatokkal. Ámde az ebédlőházban álló gdanski óra csak ketyegett és ketyegett, az idő múlt, már feltálaták az estebédet, s a Michal uram szívének oly drága leányzó még most sem mutatkozott a szobában.

Végül belépett Basia, de csak egyedül, nagyon komoly, szinte borongós képpel. Az asztalhoz lépett, s megfogta a gyertyát, Makowiecki uramhoz fordult:

- Bácsikám - mondta -, Krzysia nincsen egészen jól, s nem jön le, de kéri kegyelmedet, legalább az ajtóig jönnél fel, hogy ő is köszönthessen.

Makowiecki nyomban felkelt, és indult kifelé. Basia követte.

A kislovag szörnyen elkomorodott, majd így szólt:

- Sosem hittem volna, hogy Krzysia kisasszonyt ma meg ne láthassam. Vajon valóban beteg?

- Ej, egészséges ő, csak éppen mostanában nem alkalmas néki emberek közé járnia.

- Mi okból?

- Hát Zagloba uram nem említette neked a szándékát?

- Minémű szándékát, az Isten szerelméért?!

- Kolostorba megyen...

Michal uram hunyorgatni kezdett, mint aki nem hallotta jól, mit mondtak neki, aztán elváltozott az ábrázata, felkelt, majd megint leült, homlokát gyöngyöző verejték lepte be, amit kezével törölgetett le. A szobában tompa, mély csend támadt.

- Michal! - szólalt meg az asztalnokné asszony.

A kislovag azonban révetegen bámult hol testvérhúgára, hol Zaglobára, végül félelmetes hangon megszólalt:

- Avagy átok sújt-é engem?

- Gondolj Istenedre! - kiáltotta Zagloba.

XVIII. FEJEZET

Zagloba és Makowiecka asszony e kiáltásból megismerték a kislovag szívének titkát, s mikor az hirtelen felugorván elhagyta a szobát, egy ideig mereven, nyugtalanul bámultak egymásra, végül Makowiecka asszony így szólt:

- Szent Isten, menjen utána kegyelmed, beszélj a lelkére, vigasztald meg, vagy ha nem, hát magam megyek.

- Ne tegye kegyelmességed - felelte a vén lovag. - Nem miközülünk valamelyik kelletik oda, hanem Krzysia, de minekutána ez nem lehet, jobb Michalt egyedül hagyni, mert az alkalmatlan időben jövő vigasztalás még nagyobb desperációba⁸⁹ viszi.

- Most már magam is tisztán látom, hogy Michal Krzysiahhoz igyekezett volna. Mert látja kegyelmed! Tudtam én, hogy fölöttébb kedvelte őt, s szívesen kereste is a társaságát, de hogy ennyire belefeledkezett volna, az eszembe se jutott.

- Nyilván kész elhatározással jött ide, abban keresvén boldogságát, s íme, mintha mennykő vágott volna bele.

- De hát miért is nem szólt erről senkinek, sem nekem, sem kegyelmednek, de meg Krzysianak sem? A leányzó talán nem tett volna fogadalmat...

- Furcsa dolog biz ez - vélte a lovag -, hiszen vélem Michal igen bizalmasan van, inkább bízik az én fejemben, hogysen a sajátjában, s íme nemcsak hogy mit sem szólt nekem amaz érzelméről, hanem valamikor még azt erősítgette, hogy tiszta barátság az, semmi egyéb.

- Michal mindig magába rejtette érzelmeit!

- Akkor kegyelmességed, jóllehet húga vagy, nem ismered őt. Olyan az ő szíve, akár a kárász szeme, egészen szem előtt vagyon. Én sosem ismertem őszintébb embert. De elismerem, hogy most másképpen cselekedett. Ámde biztos abban kegyelmességed, hogy ő Krzysianak sem szólt semmit?

- Irgalmas Isten! Krzysia ura az akaratának, mert férjemuram, aki gyámja neki, váltig azt mondogatta: „Csak méltó férfiú legyen, s jeles vérből származzék, akkor a vagyona akár ne is tekints.” Ha Michal, elutazása előtt, szólt volna véle, akkor ő is megmondta volna neki, hogy igen-e vagy nem, és tudta volna, mit remélhet.

- Igaz, hogy ez váratlanul sújtott le rá. Kegyelmességed asszonyi magyarázata egészen jól fején találja a szeget.

- Nem magyarázat kell ide, hanem jó tanács!

- Vegye el Basiát!

- De mikor úgy látszik, amazz jobban kedveli... Hej, ha ez nekem eszembe jutott volna!

- Bizony kár, hogy nem jutott kegyelmességed eszébe.

- De hogyan is jutott volna, ha az olyan Bölcs Salamon sem gondolt rá, amilyen kegyelmed?

- Hát azt kegyelmességed honnan tudja?

⁸⁹ Kétségbeesés.

- Mert Ketlinget ajánlgattad.

- Nem ajánlgattam én senkit, Isten a tanúm, csak azt mondtam, hogy igen hajlik a leányzó felé, ami igaz is volt. Meg azt is mondtam, hogy derék gavallér, ami ugyancsak igaz volt, és ma is igaz, ám a házasságszerzést én a fehérepre hagyom. Drága nagyasszonyom, hiszen a fél Köztársaság az én vállamon nyugszik! Avagy van nekem időm arra, hogy másról is gondolkozzam, mint de publicis?⁹⁰ Hiszen néha arra sincs időm, hogy egy kanál ételt lenyeljek...

- Most azonban, az Isten szerelmére, tanácsoljon kegyelmed! Hiszen mindenfelől azt hallom, hogy nincs még egy olyan fej, mint a kegyelmedé.

- Az már igaz, hogy szakadatlanul az én fejemről beszélnek. Már békén hagyhatnának. Itt csak kétféle tanács vagyon: vagy az, hogy Michal vegye el Basiát, vagy hogy Krzysia változtasson a szándékán. A szándék még nem esküvés!

De jött is már vissza Makowiecki uram, akinek mindent elmondott a felesége. Nagy gondba merült asztalnok uram, mert nagyon szerette Michalt, de egyelőre semmit sem tudott kimódolni.

- Ha Krzysia megköti magát - mondta, homlokát dörzsölve -, akkor hogyan is lehetne oponálni az ilyen dolog ellen?

- Pedig megköti magát! - felelte az asztalnokné asszony. - Mindig ilyen volt!

- Mi üthetett Michalba - tűnődött az asztalnokmester -, hogy elutazása előtt nem szerzett magának bizonyítványt e dologban? Hiszen még rosszabbul is történhetett volna, úgy, hogy míg ő odajár, addig valaki elcsavarja a leányzó fejét...

- Akkor nem akarna kolostorba menni - vélte az asztalnokné. - Hiszen még szabad.

- Ez biz igaz! - fogadta el a férje.

Ám Zaglobának már kezdett világosság gyúlni az agyában. Ha Krzysia és Wolodyjowski titkát ismerte volna, mindent egyszeriben világosan látott volna, de ennek ismerete nélkül igazán bajos lett volna megérteni a dolgot.

Zagloba uram éles értelmében azonban már kezdte áttörni a ködöt, s kitalálni mind Krzysia intenciójának, mind a kislovag kétségbeesésének valódi okait.

Kis idő múlva már bizonyos volt felőle, hogy Ketling a titok nyitja. Gyanújának csak a bizonyíték hiányzott, elhatározta hát, hogy elmegy Wolodyjowskihoz, s közelebbről kitapogatja őt.

Útközben nyugtalanság fogta el, mert így okoskodott: „Bizony, sok részem vagyon nékem is ebben. Én nagy szorgalmasan erjesztettem a mézbort Basia és Michal lakodalmára - de ki tudja, nem poshadt sör lett-e belőle, mert hátha Michal visszatér régi elhatározásához, s Krzysia nyomán ő is csuhát ölt...”

Erre a hideg is végigfutott Zagloba uram hátán, gyorsította hát a lépteit, s legottan a kislovag szobájában termett. Wolodyjowski úgy járt fel s alá a szobában, akár a vadállat a ketrecében. Homloka vészjóslóan összeráncolva, szeme üveges - rettenetesen szenvedett. Zaglobát megpillantva, hirtelen megállt előtte, s kezét a mellén karba téve, felkiáltott:

- Monddza kegyelmed, mit jelent mindez?

⁹⁰ A közügyekről.

- Michal! - kezdte a vén lovag. - Gondold csak el; hány leányzó zárkózik kolostorba minden esztendőben. Községes dolog ez. Vannak, akik szülei akarata ellenére menekülnek a rács mögé, vélvén, hogy az Úr Jézus majd pártjukat fogja; hát még az olyan, aki szabad...

- Nem köt már engem a titok! - robbant ki Michal uram. - Ő nem szabad, mert elutazásom előtt nékem ígérte kezét és szívét!

- Hah! - lepődött meg Zagloba. - Ezt nem tudtam.

- Igenis! - ismételte meg a kislovag.

- Akkor talán még enged a rábeszélésnek?

- Nem törődik ő már velem! Látni sem akart! - kiáltotta Wolodyjowski mély fájdalommal. - Íme, éjjelt is napallá téve igyekeztem hozzája, ő meg már látni sem akar! Mi rosszat műveltem én? Minémű bűnök terhelik a lelkemet, hogy így üldöz az Isten haragja, s úgy sodor a szél, akár a hervadt levelet. Az egyik megholt, a másik kolostorba megyen. Mind a kettőt maga az Úr vette el tőlem, mert nyilván átkozott vagyok! Mindenki számára van irgalom és kegyelem, csak nekem nincs!

Zagloba uram lelke megremegett, hogy a kislovag, fájdalmától elragadtatva, valamiképpen káromolni ne kezdjen, mint akkor, amikor Anusia Borzobohata meghalt. Hogy tehát másfelé fordítsa a gondolatait, így szólt:

- Ne kételkedj a kegyelemben, Michal, mely számodra is készen áll, hogy valamiképpen ne vétkezzél, mert nem tudod, holnap mi vár rád. Hátha még ugyanaz a Krzysia, megtekintvén árvaságodat, megváltoztatja szándékát, s megtartja neked adott szavát? Meg aztán, hallgass csak ide: avagy nem vigasztalás-é az is, hogy e galambocskákat maga az Úr veszi el tőled, nem pedig földönjáró ember? Mondd meg magad, jobb lenne úgy?

Erre a kislovag félelmetesen kezdte mozgatni a bajuszkáját, fogainak csikorgása hallott, s elfojtott, szaggatott hangon kiáltotta:

- Bár élő ember lenne! Hah!... Bár találhatnék ilyen! Jobb szeretném!... Legalább bosszút állhatnék!

- Így pedig megmarad néked az imádság! - vigasztalta Zagloba. - Hallgass rám, öreg cimborám, mert jobb tanácsot senki sem ad néked... Hátha az Úristen még mindent jóra fordít. Én magam... hiszen tudod... mást szántam neked, de látván nagy fájdalmadat... magam is veled részelek benne, s veled együtt fogok könnyörögni az Úrhoz, hogy vigasztalna meg, s ama hajthatatlan leányzó szívét fordítsa vissza hozzád.

Azzal törölgetni kezdte könnyeit; s ezek valóban az őszinte barátság és szánalom könnyei voltak: Ha hatalma lett volna hozzá, mindent visszafordított volna, amit Krzysia eltávolításaért tett, s ő maga taszította volna a leányt Wolodyjowski ölelő karjába.

- Ide hallgass! - mondta kisvártatva -, beszélj még Krzyszával, vidd eléje panaszodat, elhordozhatatlan fájdalmadat, s kísérjen az Isten áldása. Kőszíve legyen, ha erre sem szán meg, de bízom benne, hogy megindul rajtad a szíve. Dicséretes dolog a habitus, de nem az, melyet mások sérelméből szabnak. Ezt mondd meg neki, s majd meglátod... Ej, Michal! Ma sírunk, holnap meg már tán a kézfogódon iszunk. Bizonyos, hogy így leszen! Vágyakozott a kisasszony, s így támadt kedve arra, hogy habitust öltönn. Elmegyen ő a kolostorba, de abba, akiben te harangozol be keresztelőre... Az is lehet, hogy igazán gyengélkedik, s nekünk csak azért beszél a kolostorról, hogy port hintsen a szemünkbe. Hiszen nem az ő szájából hallottad e dolgot, s megadja az Úr, hogy meg sem hallod! Hah! Elvégeztétek egymás között, hogy

titokban maradjon, s ő nem akarván a kötést megtörni, elámított bennünket, elámított, Istenemre! Nem egyéb ez asszonyi ravaszságnál!

Zagloba szavai balzsamírként hatottak a kislovag fájó szívére. Szívét újból eltöltötte a reménység, a szeme könnybe lábadt, sokáig nem bírt szólni, csak mikor a könnyeit megfékezte, vetette magát Zagloba uram karjába, mondván:

- Bár a kövekből támadnának ilyen jó barátok! De vajon úgy leszen-é, ahogyan kegyelmed véli?

- Az eget is lehoznám néked! Úgy leszen! Avagy emlékszel olyan dologra, hogy hamisan jószoltam volna, avagy nem bízol tapasztalatomban és értelmemben?

- Mert kegyelmed el sem képzeled, mennyire szeretem én azt a leányzót. Nem mintha ama boldogultat elfelejtettem volna, hiszen mindennap imádkozom érte! De ehhez is úgy hozzásimult a szívem, akár a tapló a fához. Ó, én szerelmesem! Mennyit gondoltam én reá, én szegénykémre odakint a magas fűvekben, reggel is, délben is meg estve is! S bizalmasom nem lévén, a végén már enmagammal beszélgettem: Isten a tanúm, hogy ha tatárokat kellett is kergetnünk a gazosban, még vágatva is reá gondoltam.

- Elhiszem! Én ifjúkoromban annyit ríttam egy leányzó után, hogy a szemem is elapadt tőle, vagy ha nem apadt is el egészen, hát hályog borult reá.

- Ne csodálkozzék kegyelmed; megjövök lóhalálában, hogy csak úgy kapkodom a levegőt, s íme, az első szó, amit hallok: kolostor. De hát bízom a rábeszélésben, meg a szívében meg a szavában is. Hogyan is mondta kegyelmed? „Szép dolog a habitus...” De miből?

- De nem az, melyet mások sérelméből szabtak...

- Igazat szólt kegyelmed! Hogy én soha, egyetlen maximát sem tudtam kitalálni! Pedig az örgyepűn kész szórakozás lett volna. Még mindig megüli szívemet a nyugalanság, de immár új reményt öntött bele kegyelmed. Csakugyan elvégeztük egymás között, hogy a dolog titokban maradjon, tehát könnyen lehet, hogy a leányzó csak színből mondhatta, hogy kolostorba megyen... Mondott még kegyelmed egy igen fontos argumentumot, de már nem emlékezem reá... Fölöttébb megkönnyebbültem...

- Akkor gyere át hozzám, vagy idehozatom a kancsót. Jót tesz az utazás után!...

Átmentek, s derekasan ittak késő éjszakáig.

Másnap Wolodyjowski uram díszes ruhát öltött, s komoly arccal, jól felkészülve az argumentumokkal, melyek akár neki jutottak eszébe, akár Zagloba ajánlotta, lement az ebédlőházba, mert rendszerint ott szoktak mindnyájan összegyülekezni a reggelinél. Az egész társaságból csak Krzysia hiányzott, ám ő sem váratott magára sokáig. Alig múlt el annyi idő, hogy a kislovag két korty borlevest lenyelhetett, odakintről szoknya suhogása hallatszott a nyitott ajtón át, s a leányasszony belépett a szobába.

De inkább bebukott, mint belépett. Az arca tüzelt, a szeme lesütve, az ábrázatán zavar, kényszer és félelem.

Wolodyjowskihoz járulván, mindkét kezét feléje nyújtotta, de szemét nem emelte rá, s mikor a lovag nagy hévvel kezdte csókolgatni a kezét, a leány egyszerre szörnyen elsápadt, s egyetlen szót sem bírt kimondani köszöntésére.

A lovag szívét nyomban elöntötte a szerelem, a nyugalanság és az elragadtatás, e szentkép gyanánt színekben pompázó, csodálatos, finom arc, e karcsú, kedves alak láttán, amelyből a még nem régi álom melegsége sugárzott. De meghatotta a leány zavara meg az arcáról tükröződő félelem is.

„Én drága virágszálam! - gondolta a lovag lelkében. - Miért félsz? Hiszen életemet és véretem adnám érted!”

De hangosan ki nem mondta e szavakat, csak hegyes bajuszkáját nyomkodta oly erővel a bársonyos kezecskéhez, hogy vörös foltokat hagyott maga után.

Basia, mindezek láttán, szándékosan a szemébe septe fakó üstökét, hogy senki ne vegye észre megindultságát, de hát e pillanatban úgysem figyelt rá senki. Mindenki azt a másik párt nézte, s kínos csend támadt.

Elsőnek Michal uram szólalt meg:

- Késérű szomorúságban és nyugtalanságban töltöttem az éjszakát - mondta -, mert tegnap mindenkit láttam, csak kisasszonyomat nem, s olyan borzalmas híreket hallottam felőled, hogy jobban a síráshoz volt kedvem, hogysem az alváshoz.

Krzysia, hallván e nyílt beszédet, még jobban elsápadt, úgyhogy Wolodyjowski azt hitte, már az ájulás kerülgeti, gyorsan így szólt hát:

- Majd még beszélgetnünk kell e dolgról, most azonban már nem kérdezek semmit, kisasszonyom, hogy megnyugodj és lecsillapodjál. Hiszen nem vagyok én semmiféle barbarus, sem farkas, s csak az Isten a tudója, milyen nagy hajlandósággal vagyok irántad.

- Köszönöm! - suttogta Krzysia.

Zagloba uram, az asztalnok és a felesége minduntalan összenéztek, mintha egymást biztatnák, hogy kezdjenek már valami rendes beszélgetést, de még sokáig egyikük sem merte elkezdni, míg végül Zagloba uram törte meg a csendet.

- Jó volna - fordult az újonnan érkezettekhez - máma berándulni a városba. Fortyog már ott minden az electio előtt, akár a fazékban, mert mindenki a maga candidatusát ajánlgatja. Útközben majd elmondom kegyelmeteknek, hogy szerintem kire kellene adni a voksunkat.

Senki sem felelt, mire Zagloba komor tekintetét végighordozta a jelenlevőkön, s végül Basiához fordult:

- Hát te, bogárkám, eljössz-e velünk?

- El én, akár a Ruténföldre is! - kiáltotta a kislány érdesen.

Megint csend lett. Egyre próbálgatták valahogyan összekötözgetni a beszéd fonalát, amely minduntalan megszakadt, s az ilyen próbálgatásokkal telt el az egész reggeli.

Végül mindnyájan felkeltek a helyükről. Wolodyjowski nyomban Krzysiahoz lépett:

- Négyszemközt kell beszélnem veled, kisasszonyom - mondta. Azzal karját nyújtotta neki, s átvezette a szomszéd szobába, ugyanabba, amely első csókjuknak is tanúja volt.

A kerevethez vezette a leányt, ő maga pedig melléje ült, s simogatni kezdte a haját, mintha csak kicsiny gyermekkel lenne dolga.

- Krzysia! - szólalt meg végre nagyon szelíden. - Gondolom, elmúlt már a zavarod. Tudsz-e nekem nyugodtan és öntudattal felelni?

A leány zavara már elmúlt, de a lovag jósága is megindította, most azért első ízben egy pillanatra ráemelte a szemét.

- Tudok - mondta halkan.

- Igaz-e, hogy kolostorba kívánczol, s már el is ígérkeztél?

Erre Krzysia összetette a kezét, s könyörögve suttopta:

- Ne rója fel kegyelmed bűnömül, és ne átkozz érte, de igaz!

- Krzysia - kiáltotta Wolodyjowski. - Méltó dolog-e emberek boldogságán tapodni, mint ahogyan te tapodsz az enyémen? Hol a te szavad, hol a mi kötésünk? Én az Úrral nem szállhatok perbe, de azt előre megmondom, amit Zagloba uramtól hallottam tegnap, hogy nem habitus az, melyet mások sérelméből szabnak. Az én sérelmemből meg nem növeled Isten dicsőségét, mert az Úr regnál⁹¹ az egész világ fölött, övé minden nép, övé a szárazföld meg a tenger, a folyók meg az égi madarak, az erdők vadja, a napok meg a csillagok; az övé minden, ami csak az eszedbe juthat, meg még sokkal több, nekem pedig csak te vagy egyedül, te a kedves, a drága. Te vagy a boldogságom, te vagy minden kincsem. Vajon elhiszed-e, hogy az Úristennek, e végtelen gazdag úrnak szüksége vagy arra, hogy a szegény katona egyetlen kincsét elragadja?... Azt hiszed-e, hogy ő maga végtelen jóságában beleegyezik ebbe, még örvendezik is neki, s nem fogadja sérelmesen?... Meglásd, hogy mit adsz neki: saját magadat? De hiszen te az enyém vagy, magad ígérted el magadat, tehát a másét ajánlod neki, nem a sajátodat, az én könnyeimet, az én fájdalमत, talán a halálomat ajánlod neki. Van-e jussod ehhez? Vessed ezt mérlegre szíved és értelmed szerint, s végül kérdezd meg a lelkiismeretedet... Mert ha még megsértettelek volna, ha a szerelemben hűtlen lettem volna, ha elfeledtelek vagy valami más bűnt követtem volna el ellened - hah, akkor nem szólhatnék egy szót sem, egy szót sem! De hát elmentem, elmentem a hordát vigyázni, a garázdálkodókat irtani, a hazát véremmel, egészségemmel és törődésemmel szolgálni, téged pedig szerettelek, rád gondoltam napok hosszat és éjszakákon át, utánad vágyakoztam, mint a szarvas a forrásvízre, mint a madár a levegőbe, mint a gyermek az anyja után, mint a szülő a gyermeke után... És mindezért cserébe ilyen üdvözlést, ilyen jutalmat készítettél nékem?... Krzysia, kedvesem, én jó barátom, én kiválasztott szerelmem, monddsa, honnan vagy mindez? Sorold fel nekem a te igazadat, éppoly nyíltan, éppoly őszintén, miként én felsoroltam az én igazságaimat, az én jussomat. Órizd meg hűségedet, mit nékem fogadtál, ne hagyj magamra a boldogtalanságommal. Magad adtad nekem a jusst, ne ítéld most száműzetésre!...

Nem tudta a boldogtalan Michal uram, hogy van nagyobb és ősbibb juss is minden emberi jognál, amelynek erejénél fogva a szív csak a szerelem után mehet, és megy is, s ha megszűnik szeretni, azzal a legrútább hitszegést követi el, ámbár gyakorta oly ártatlanul, amilyen ártatlanul aluszik el a lámpa, ha kiég belőle a tűz.

Wolodyjowski, nem tudván erről, Krzysia térdét ölelgette, és kérve kérte, könyörgött, a leány pedig könnyeinek özönével felelgetett neki, mert hiszen a szívével már nem felelhetett.

- Krzysia - szólt végül a lovag, felállva térdeiről -, könnyeidben megfulladhat az én boldogságom, én pedig nem azt kérem tőled, hanem segítséget, menedéket!

- Ne kérdezze kegyelmed az igazat! - felelte a leány zokogva. - Ne kérdezd, mi okon történt, mert ez már így leszen, mivel másképpen nem lehet. Nem vagyok én méltó ilyen férfiúhoz, és soha nem is voltam... Tudom én, micsoda nagy sérelmére voltam kegyelmednek, s ez annyira fáj nekem, hogy, íme, nem bírok vele!... Tudom én, hogy ez sérelem... ó, nagy Isten! Meghasad a szívem! Bocsásson meg kegyelmed, ne menj el haraggal a szívedben, bocsáss meg, ne átkozz!

Abbahagyta, s térdre hullott a lovag előtt.

- Tudom, hogy sérelmet okozok neked, de, íme, irgalmadért és kegyelmedért könyörgök!

⁹¹ Uralkodik.

Itt Krzysia sötét fejecskéje egészen a padlóig lehajolt. Wolodyjowski egy pillanat alatt fel-emelte a szegény síró teremtest, s visszaültette a kerevetre, ő maga pedig, mintegy eszelősen, fel s alá kezdett járni a szobában. Időnként hirtelen meg-megállt, öklét a halántékához szorította, majd ismét nekiindult, s végül megállt Krzysia előtt.

- Hagyj időt magadnak, nekem pedig némi reménységet - mondotta. - Vedd eszedbe, hogy én sem vagyok kőből. Mi okon nyomkodsz hozzám izzó vasat oly irgalmatlanul? Hiszen lennék bár a lehető legtürelmesebb, ha a bőröm sisteregni kezd, engem is csak elfog a fájdalom!... Hiszen el sem tudom mondani milyen fájdalmas ez nekem... Istenemre, nem tudom!... Látod, faragatlan katona vagyok, éveim háborúban teltek el... Ó, Istenem! Ó, édes Jézusom! Itt, ebben a szobában szerettük egymást! Krzysia! Krzysia! Én már azt hittem, örökre az enyém leszel, és íme, semmi, semmi! Mi történt veled? Ki változtatta el a szívedet Krzysia, hiszen én ugyanaz vagyok, aki voltam!... Azt sem tudod, hogy nekem sokkal fájdalmasabb csapás ez, mint másnak, mert én már egy szerelmemet elvesztettem. Jézusom, mit mondjak neki, hogy megmozgassam a szívét?... Csak kínlódik az emberfia, és kész! Legalább adj némi reményt! Ne végy el tőlem mindent egyszerre!...

Krzysia nem felelt, csak egyre hevesebb zokogás rázta a keblét, a lovag meg ott állt előtte, előbb a fájdalmát fékezve, azután meg rettenetes haragját, csak mikor azt is megtörte, szólalt meg:

- Hagyj nekem legalább reményt! Hallod?

- Nem lehet, nem lehet! - felelte Krzysia.

Erre Wolodyjowski az ablakhoz lépett, s homlokát a hideg üveghez szorította. Sokáig állt ott mozdulatlanul, végezetül visszafordult, s néhány lépést téve Krzysia felé, nagyon halkán így szólt:

- Isten veled, kisasszonyom! Nekem már nincs itt keresnivalóm! Legyen a sorod olyan jó, amilyen rossz lesz az enyém! Tudd meg, hogy szájjammal máris megbocsátok, s megadja az Úr, hogy idővel szívem szerint is meg fogok bocsátani... Csak legyen több irgalom benned az emberi szenvedés iránt, s máskor ne tégy ígéretet. Hiába, nem jutott nekem boldogság e fedél alatt!... Isten veled!

Azzal megmozgatta bajuszkáját, meghajolt és távozott. A szomszéd szobában ott találta az asztalnokot és feleségét; meg Zagloba uramat. Nyomban fel is ugráltak mindnyájan, mintha ki akarnák kérdezni, de ő csak legyintett.

- Minden hiába! - mondta. - Hagyjatok békén!...

E szobából keskeny folyosó vezetett az ő kvartélyára. A folyosón a kisasszonyok szobájához vezető lépcső mellett, Basia állta el a lovag útját.

- Vigasztalja meg kegyelmedet az Isten, s változtassa meg Krzysia szívét! - mondta, könnyektől remegő hangon.

Wolodyjowski csak elment mellette, egyetlen szó, egyetlen pillantás nélkül. Egyszerre elfogta a vad düh, szívében megáradt a keserűség, megfordult hát, s gúnyt lövellő, elváltozott arccal állt meg az ártatlan Basia előtt:

- Ígérd oda Ketlingnek a kezedet, kisasszonyom - mondta rekedten -, gyűjtsd a szívét szerelmemre, aztán taposd össze, tépd szét, azután menj kolostorba!

- Michal uram! - kiáltotta Basia ámulva.

- Intézd kedved szerint, kóstold meg a csókokat, aztán menj vezekelni... Ütnének agyon benneteket!...

Ez már sok volt Basiának. Csak az egy Isten tudja, mennyi önmegtagadás volt abban, amit Wolodyjowskiak mondott, hogy az Isten változtassa meg Krzysia szívét - s ezért érte ártatlanul a gyanú, a gúny és a sértés, éppen akkor, amikor életét adta volna érte, hogy ezt a hálátlant megvigasztalhasa.

Egyszerre felviharzott a lelke, hiszen olyan gyors volt, mint a tűz, arca kipirult, rózsaszínű orrcimpáskái kitágultak, s fakó üstökét megrázva, pillanatnyi gondolkodás nélkül kiáltotta:

- Tudja meg kegyelmed, hogy nem én megyek kolostorba Ketling miatt!

Azzal felfutott a lépcsőn, s eltűnt a lovag szeme elől.

Wolodyjowski pedig csak állt, akár egy kőoszlop, aztán az arcát kezdte simogatni és szemét dörzsölni, mint aki álmából ébredezik.

Végül fejébe tódult a vér, kardjához kapott, s rettenetes hangon felordított:

- Jaj az árulónak!

Egy negyedórával később már Varsó felé vágatott, hogy a szél csak úgy süvöltött a fülébe, s a föld rögökbe verődve röpködött felfelé a lova patkója alól.

XIX. FEJEZET

Látták ezt a vágatást az asztalnokék, látta Zagloba is, s egyszerre nyugtalanság fogta el szívüket. Csak szemükkel kérdezgették egymástól, mi történhetett, hova vágat?

- Uramisten! - sopánkodott az asztalnokné. - Még kimegy a Vad Mezőkre, és soha többé nem látom!

- Avagy ama másik bolond után ő is bezárkózik egy kolostorba! - vélte Zagloba uram kétségbeesésében.

- Itt segíteni kell! - jelentette ki az asztalnok.

Ekkor nyílt az ajtó, s mint a vihar, zúdult be rajta Basia, ziláltan, sápadtan, s szemét ujjaival befogva. A szoba közepén termett, s topogva sikoltozta, mint egy gyermek:

- Segítség! Segítség! Michal uram Ketling után vágat, hogy megölje! Aki Istent ismer, vágasson utána, fékezze meg! Segítség! Segítség!...

- Mi van veled, leányzó - kiáltotta Zagloba, a leány kezét elkapva.

- Segítség! Michal uram megöli Ketlinget! Miattam fog vér folyni, és Krzysia meghal! Minden miattam!

- Beszélj! - kiáltotta Zagloba, megrázva a kislányt. - Honnan tudod? Miért miattad?

- Mert mérgemben megmondtam neki, hogy ők szeretik egymást, hogy Krzysia Ketling miatt megy a rács mögé. Aki Istent ismer, vágasson megfékezni! Induljon kegyelmed íziben, menjen mindenki, menjünk mindnyájan!

Zagloba uramnak nem volt szokása, hogy ilyen esetekben hiába vesztegesse a drága időt, ugrott is már az udvarra kiadni az utasítást, hogy fogjanak be a batárba.

Az asztalnokné asszony ki akarta kérdezni Basiát e megdöbbentő újság felől, mert eddig még csak nem is sejtette, hogy Ketling és Krzysia között bármiféle érzelem fejlődhetett volna. Basia azonban Zagloba nyomában rohant az udvarra, hogy a befogásra ügyeljen, maga segített elővezetni a lovakat és befogni, végül felülve a bakra, hajadonfőtt odahajtott a tornác elé, ahol már felöltözve várt a két úr.

- Szállj le! - szólt rá Zagloba.

- Nem szálllok!

- Szállj le, ha mondom!

- Nem szálllok! Ha jönni akarnak, nosza, üljenek fel, vagy ha nem, hát magam megyek!

Azzal fogta a gyeplőt, azok pedig, látván, hogy a leányzó makacssága nagy késedelmet okozhat, abbahagyták a rábeszélést.

Közben jött már a legény az ostorral, de az asztalnokné asszony is ki tudott még hozni Basiának egy köpönyeget meg a kis kalpagját, mert hűvös idő volt.

Azzal elindultak.

Basia fent maradt a bakon. Zagloba uram szeretne volna kikérdezni, felszólította hát, hogy üljön át az első ülésre, ámde a kislány ezt sem volt hajlandó megtenni, mert attól tartott, hogy majd összeszidják. Ott maradt hát a helyén, úgyhogy Zagloba uram kénytelen volt messziről kikérdezni, s ő felelgetett a kérdésekre, de még csak hátra sem fordult:

- Honnan tudad, amit Michal uramnak mondtál ama kettőről?

- Én tudok mindent.

- Krzysia elmondott neked valamit?

- Nem ő, egy szót sem.

- Akkor netán a skót?

- Ő sem, de én tudom, azért utazik Angliába. Mindenkit lóvá tett, csak engem nem.

- Csodálatos egy dolog! - állapította meg Zagloba.

- Ez a kegyelmed műve! - vágta oda Basia. - Nem kellett volna őket egymás felé taszigálni.

- Csendben légy ott, s ne üsd az orrod a más dolgába! - korholta Zagloba, kit leginkább az bökött meg, hogy a latyczówi asztalnok füle hallatára érte ez a szemrehányás.

Kis idő múlva még hozzátette:

- Én taszigáltam valakit? Én házasítottam? No tessék! Szeretem én az ilyen gyanúsításokat!

- Aha? Talán nem? - felelte a leány.

Szótlanul hajtottak tovább.

Zagloba azonban sehogyan sem tudta elhessegetni magától a gondolatot, hogy a leánynak igaza van, s mindennek, ami történt, jórészt bizony ő az oka. Ez a gondolat kegyetlenül gyötörte, s mivel ráadásul a batár is szörnyen rázta, a vén lovagnak nagyon megocsúsodott a kedve, s nem győzött saját magának szemrehányásokat tenni.

„Bizony megérdemelném - gondolta magában -, hogy Wolodyjowski és Ketling közös erővel levágják a fülemet! Valakit akarata ellenére házasítani éppen olyan, mintha azt kívánnák tőle, hogy arccal a ló farka felé fordulva lovagoljon. E legyecskének igaza van! Ha amazok egymásnak mennek, Ketling vére az én fejemre száll. Szép praktikába keveredtem vénségemre! Piha, az ördögbe is! Ráadásul kis híja, hogy lóvá nem tettek, mert én még csak nem is sejtettem, mi okból kívánczik Ketling a tengeren átal, ama csóka pedig a kolostorba, s ímé; most kiderül, hogy ez a kis garabonciás már régóta kiszaglászott mindent...”

Itt mélyen elgondolkozott, s kis idő múlva dörögve hozzátette:

- Selyma egy sárkánypalánta ez! Michal alighanem ráktól kérte kölcsön a szemét, hogy egy ilyen teremtest kevesebbre becsült ama bábunál!

Közben érkeztek a városba, de csak itt kezdődtek az igazi nehézségek, mert egyikük sem tudta, hol lakik Ketling, és hova mehetett Wolodyjowski. Ebben a nagy tömegben egy embert megkeresni annyit jelent, mint egy kazal szalmában meglelni egy tűt.

Legelsőbbben tehát a nagyhetman udvarába siettek. Ott azt mondták nekik, hogy Ketling a hírek szerint éppen reggel indult el tengeri útjára, Wolodyjowski pedig ugyancsak járt ott, s Ketling felől tudakolt, de hogy hova ment, azt senki sem tudta. Úgy vélték, netán a város falain kívül táborozó zászlóaljához.

Zagloba uram visszafordította a batárt a tábor felé, de ott sem talált senkit, aki útba igazította volna. Végigjárták még a Długa utca összes fogadóit. Kimentek Prágába is, de mindhiába.

Ezenközben beállt az éj, s minekutána a fogadókban szállásról szó sem lehetett, kénytelenek voltak hazatérni.

Mély gondokba merülve kocsiztak hazafelé, Basia csendesesen sírdogált, a jámbor asztalnok az estéli imádságot mormolta, Zagloba pedig valóban nyugtalan volt, mindazonáltal igyekezett vigasztalgatni önmagát is, meg a társait is.

- Ej, mi itt búsulunk? Michal pedig azóta talán már otthon is van.

- Vagy már meg is ölték! - vélte Basia.

S kínosan fészkelődött a batárban, könnyes szemmel ismételve:

- Vágnák ki a nyelvemet! Az én bűnöm, az én bűnöm! Ó, Jézusom! Még eszemet veszttem!

Zagloba uram meg csak csitítgatta:

- Csenedesdj, kislány! Nem a te bűnöd! S azt is vegyed eszedbe, hogyha megöltek is valakit, az semmiképpen sem Michal!

- Én a másikat is szánom! Mondhatom, jól megfizettünk neki a vendégszeretetéért. Istenem! Istenem!

- Igaz is lenne! - tette hozzá Makowiecki uram.

- Hagyjatok békén, az ördögbe is! Ketling nyilván közelebb jár már Poroszországhoz, hogyszem Varsóhoz, hiszen hallottátok, hogy elutazott. Istenben a reménységem, hogy még ha találkoztak is, eszükbe jut a régi barátság, az együtt eltöltött szolgálat. Hiszen ők kengyel kengyel mellett vágattak, egy nyereg volt a közös párnájuk, együtt jártak portyázni, s egyazon vérbe mártották a kezüket. Igaz barátságuk annyira ismeretes vala az egész hadban, hogy Ketlinget - nagy szépsége miatt - Wolodyjowski feleségének mondták. Nem lehet az; hogy ezt eszükbe ne vegyék, ha találkoznak!

- Mégis van az úgy néha - vetette közbe az óvatos asztalnok -, hogy a legnagyobb barátságból lesz a legádázabb gyűlölködés. Így volt az mifelénk is, mikor Deyma úr halálra szabdalta Ubysz urat, holott húsz esztendeig szívbeli jó barátok voltak. Aprólékosan is elmondhatom kegyelmeteknek e szerencsétlen esetet.

- Ha szabadabban járhatna az eszem, bizony szívesen meg is hallgatnám, éppúgy, mint ahogy örömmel hallgatom a nagyasszonyt, kegyelmed hitvestársát, akinek szintén szokása mindent akkurátosan elmondani, még a genealógiát sem hagyván el. Az azonban szeget ütött a fejembe, amit kegyelmed a barátságról és a gyűlölködésről mondott. Isten ments! Isten ments, hogy így legyen!

- Az egyiket Deymanak, a másikat Ubysznak hívták, mind a kettő derék lovag volt és egymásnak fegyveres társai...

- Ó, ó, ó! - jajdult fel Zagloba komoran. - Bízunk az Úristen irgalmában, hogy ezúttal nem leszen úgy, de ha mégis, akkor Ketling már halott!

- Nagy szerencsétlenség! - jegyezte meg rövid csend után az asztalnok. - Igen, igen! Deyma és Ubysz! Úgy emlékszem, mintha ma történt volna! Ott is fehérnép volt a dologban.

- Örökösen a fehérnép! Minden mihaszna kis csóka úgy el tudja sózni a levest, hogy aki felkanalazza, örökre elmegy az étvágya tőle - dörögte Zagloba.

- Krzysiát ne bántsa kegyelmed! - kiáltotta Basia hirtelen.

Zagloba készen volt a válasszal:

- Bár téged szeretett volna meg Michal, most mindez nem lenne!

Így beszélgetve értek haza. A szívük megdobbant, látván a szobákban a lámpavilágot, mert azt gondolták, netán Wolodyjowski tért meg.

Ehelyett azonban csak az asztalnokné asszony fogadta őket, nagy nyugtalanságban, gondokba merülve. Hallván, hogy minden keresés hiábavaló volt, keserves sírásra fakadt, s könnyei között panaszkolta, hogy nem látja többé a bátyját. Basia mindjárt csatlakozott hozzá a laméntálásában, s Zagloba uram sem bírt úrrá lenni szorongásain.

- Holnap hajnalban megint elmegyek, de csak egyedül - jelentette ki -, hátha megtudok róla valamit.

- Jobb lesz, ha kettesben keressük - vélte az asztalnok.

- Nem! Kegyelmed maradjon a fehérréppel. Ha Ketling él, híradással leszek.

- Szent Isten! Hiszen mi e férfiú házában lakunk! - szólalt meg ismét az asztalnok. - Holnap találunk kell valamiféle fogadót, még az se baj, ha a mezőn ütünk sátrat, csak itt ne lakozzunk tovább!

- Várják meg kegyelmetek, míg hírt adok, mert majd megint eltévedünk egymástól! - jelentette ki Zagloba.

- Ha Ketling elpusztult...

- Halkabban szóljon kegyelmed, az Isten szerelmére - intette az asztalnokné asszony -, mert ha a szolganép fülre vesz valamit, még elmondja Krzysióának, pedig már most is alig lézeng szegény.

- Felmegyek hozzá - ajánlkozott Basia.

S már futott is felfelé. Amazok ott maradtak nagy gondjuk és szorongásaik között. Senki sem aludt a házban. Félelem töltötte el a szívüket arra a gondolatra, hogy Ketling netán már halott. Ráadásul az éjszaka is fojtó és sötét volt, dörögni kezdett az ég, s a robajok végigdübörögtek a mennybolton, később pedig minduntalan vakító villámok szaggatták széjjel a sötétséget. Éjfélkor már javában paskolta a földet az első tavaszi vihar. Most már a cselédség is felébredt.

Krzysia és Basia lejöttek a leányszobából az ebédlőházba. Ott az egész társaság imába fogott, azután szótlánul ültek, csak minden villámcsapás után mondták el, szokás szerint: „Az ige testté lön!”

A vihar süvöltése közben olykor-olykor mintha lódobogást hallottak volna, ilyenkor az ijedelemtől és a rémülettől Basiának, az asztalnokné asszonynak és a két idős férfiúnak is égne meredt a haja, mert azt hitték, bármely pillanatban nyílhat az ajtó, s beléphet Wolodyjowski, Ketling vérértől szennyesen.

A mindig szelíd és tisztos Michal uram életében most először nyomta súlyos kőként az emberi szíveket, annyira, hogy ha csak rágondoltak, elfogta őket a rémület.

Az éjszaka azonban elmúlt, s Michal uramról nem érkezett semmi hír. Hajnalban, mikor a vihar kissé csendesedett, Zagloba másodszor is elindult a városba.

Ez az egész nap még növelte nyugtalanságukat. Basia napestig ott ült az ablakban vagy a kapu előtt, s egyre az utat vigyázta, amelyen Zagloba uramnak jönnie kellett.

Ezenközben asztalnok uram cselédsége már készítette a málhát az útra.

Krzysiát elfoglalta e munka vigyázása, mert ily módon távol maradhatott Makowiecki és Zagloba uraiméktől.

Mert noha az asztalnokné asszony eddigelé egyetlen szóval sem említette előtte a kislovagot, már maga ez a szótlanság is meggyőzte arról, hogy Michal uram iránta való szerelme meg a korábbi kötésük és az ő mostani elutasító válasza már mind napvilágra jutott. Ennélfogva bajos lett volna azt hinni; hogy ezek az emberek, akik Wolodyjowskihoz a legközelebb állottak, ne éreztek volna bántódást vele szemben. Szegény Krzysia érezte, hogy így kell lennie, és így is van, íme, elhúzódtak tőle az őt eddig annyira szerető szívek, tehát ő is szívesebben szenvedett félrevonulva.

Estefelé a málya már készen volt, annyira, hogyha minden kötél szakad, még aznap este útnak is indulhattak. Makowiecki uram azonban még hírekre várt Zaglobától. Feltálaták a vacsorát, de senki sem nyúlt hozzá. Oly terhesen, oly kibírhatatlanul és oly süketen kullogott előre az este, mintha mindenki csak azt leste volna, hogy mit ketyeg az óra.

- Menjünk át a társalgóba - szólalt meg végül az asztalnok. - Itt már nem lehet kibírni.

Átmentek és leültek, de mielőtt bármelyikük megszólalhatott volna, odakint ugatni kezdtek a kutyák.

- Jön valaki! - kiáltotta Basia.

- A kutyák úgy ugatnak, mintha házbeli érkeznék! - jegyezte meg az asztalnokné asszony.

- Csitt csak! - intette őket az asztalnokmester. - Már a kocsizörgést is hallani!...

- Csend csak! - ismételte meg Baska. - Igen, egyre jobban hallani. Ez Zagloba uram.

Basia meg az asztalnok felugrottak, s futottak ki az udvarra. Az asztalnokné asszony szíve hevesen dobogott, de bent maradt Krzysiával, hogy valamiképpen el ne árulja, mily fontos híreket várnak Zagloba uramtól.

Ezenközben a kocsizörgés már az ablak alatt hangzott, majd egyszerre elhallgatott:

A pitvarban hangok hallatszottak, s egy pillanat múlva Basia rohant be, mint a vihar, s olyan elváltozott arccal, mintha kísértetet látott volna.

- Basia, mi az, ki az? - kérdezte Makowiecka asszony rémülten.

Ám mielőtt Basia lélegzethez jutott és megszólalhatott volna, belépett a szobába az asztalnok, utána Wolodyjowski, végül Ketling.

XX. FEJEZET

Ketling oly zavarban volt, hogy alig bírt elég mélyen meghajolni a hölgyek előtt, ezután ott állt mozdulatlanul, behunyt szemmel, kalapját a melléhez szorítva. Olyan volt, mint egy csodálatos kép.

Wolodyjowski pedig útközben megölelte hűgát, majd Krzysiahoz lépett.

A leány arca fehér volt, mint a fal, annyira, hogy ama finom pihe a szája fölött sötétebbnek látszott, mint máskor, keble hevesen hullámozott, de a kislovag szelíden megfogta kezét, ajkához szorította, egy darabig mozgatta a bajuszkáját, mintha gondolatait szedné össze, végül nagyon szomorúan, de egyúttal nagyon szelíden megszólalt:

- Nemzetes kisasszonyom, vagy inkább drága Krzysiam! Hallgass meg minden ijedelem nélkül, hiszen nem vagyok én sem szkíta, sem tatár, sem valamiféle vadállat, hanem jó barátod, aki maga éppenséggel nem boldog ugyan, mindazonáltal neked szívből boldogságot kíván. Immár kitudódott, hogy te meg Ketling szeretitek egymást. Basia leányasszony vágta a szemembe hirtelen, méltó haragjában, és nem is tagadom, hogy ezt hallván, vad fúriával rohantam ki e házból, hogy Ketlingen bosszút vegyek... Aki mindenét elvesztette, azt könnyen elragadja a bosszú utáni szomjúság. Én pedig - Isten a tanúm - téged kibeszélhetetlenül szerettelek, nemcsak úgy, mint ahogyan a gavallér a leányzót... Mert ha már házasember lennék, s az Isten megáldott volna egy fiúcskával avagy leánykával, aztán elvette volna, talán őket sem sajnáltam volna annyira, mint téged...

Itt kifogyott a kislovag lélegzete, de csakhamar erőt vett indulatán, s bajuszkáját néhányszor megmozgatva, így folytatta:

- No, a fájdalom megvan, de gyógyír nincs raja. Hogy Ketling megszeretett, azt nem csodálom! Mert ki az, aki téged ne szeretne? Hogy pedig te is megszeretted őt, hát ez az én sorsom, csodálkozni azonban ezen sincs miért, mert hol vagyok én Ketlingtől? A harcmezőn - megmondhatja ő maga is - semmivel sem vagyok alábbvaló, de hát az megint más... Az Úr egyiknek szép ábrázatot adott, a másiktól megvonta, de megjutalmazta modestiával. Így volt ez velem is. Amint vágatván, megfűjt a szél, s első dühöm elpárolgott, nyomban megszólalt a lelkiismeretem, mondván: miért büntetnéd őket, miért ontanád e baráti vért? Ha megszerették egymást: Isten akarata. A legvénebb emberek mondják, hogy a szív ellenében a hetman parancsa sem használ. Isten akarata, hogy megszerették egymást, de hogy ezt el sem árulták, az az ő becsületességük... Mert ha Ketling tudta volna, hogy nekem ígérkeztél, akkor talán odakiáltom neki: ármány! De hát nem tudta. Mi bűne van hát? Semmi! Hát neked mi bűnöd van? Semmi! Ő messze földre készült, te meg az Úristenhez... Az én balsorsom az oka, senki más, hiszen tisztán kitetszik, Isten ujja, hogy én már árvaságban maradjak... No, legyőztem magam, legyőztem!...

Itt abbahagyta a beszédet, s erősen lihegett, mint aki sokáig a víz alatt volt, aztán egyszerre felbukkant a levegőre. Majd megfogta Krzysia kezét.

- Nem nagy mesterség úgy szeretni - mondotta -, hogy az ember minden jót enmagának követeljen. Hármunknak szakadozik a szívünk - no, gondoltam magamban -, hadd szenvedjen csak egy, s a másik kettőnek szerezzon vigasztalást. Krzysia! Adja meg neked az Úr a boldogságot Ketling oldalán... Nekem, fáj egy kicsit, de sebaj... Adja meg neked az Úr... Istenemre, sebaj!... Legyőztem magam!

Azt mondta szegény kis vitéz, hogy „Sebaj!”, pedig hát a fogát is összeszorította, meg már sziszegett is, a szoba túlsó végéből pedig felhangzott Basia zokogása.

- Ketling! Jöszte ide, testvér! - kiáltotta a kislovag.

Ketling odalépett, letérdelt, kitérte a karját, s szótlankul, a legnagyobb tisztelettel és szeretettel ölelte át Krzysia térdét. Wolodyjowski szaggatott hangon mondta:

- Öleld meg a fejét, eleget szenvedett szegény fiú... Áldjon meg benneteket az Isten!... Nem mégy kolostorba... Jobb szeretem, hogy áldjátok, hogysem átkozzatok... Velem van az Úr, bár most nagyon nehéz a szívem...

Basia nem bírta tovább, kirohant szobából, amit a kislovag észrevevén, hűgához és az asztalokhoz fordult:

- Menjetek át a másik szobába - mondta -, őket meg hagyjátok magukra... Magam is elmegyek valahova, hogy letérdelvén, Jézus urunknak ajánljam magam...

Azzal kiment.

A folyosó közepén a lépcső mellett találkozott Basiával, ugyanott, ahol a kislány annak idején, haragra gerjedvén, elárulta Krzysia és Ketling titkát. Most azonban ott állt a falhoz támaszkodva, s keblét a zokogás rázta.

E látásra Michal uram szíve is megindult a maga balsorsán. Eddigélé türtőztette magát, ahogyan tudta, most azonban átszakadt a fájdalom gátja, s patakokban omlott a könnye.

- Miért sírsz, kisasszonyom? - kérdezte panaszosan.

Basia felkapta a fejét gyermek módjára hol az egyik, hol a másik kezét nyomkodta szeméhez, a zokogástól tátott szájával kapkodott levegő után, s hüppögve felelte:

- Úgy szánom kegyelmedet... Ó, Istenem! Ó, Jézusom!... Kegyelmed olyan nemes; olyan becsületes!... Ó Istenem!... - Erre a kislovag elkapta a leány kezét, s csókjaival borította hálás megindultságában.

- Isten fizess! Isten fizess a jó szívedért! - kiáltotta. - No, csillapodj, ne sírj!

Basia azonban csak annál jobban sírt, zokogott. Minden idegszála remegett a fájdalomtól, egyre gyorsabban kapkodott levegő után, s végül a felindulástól már lábával is topogva kiáltotta, oly hangosan, hogy az egész folyosón hallatszott:

- Bolond Krzysia! Én tíz Ketlingnél is jobban szeretném kegyelmedet! Én kegyelmedet teljes erőmből szeretem... jobban, hogysem asszonynénémet, hogysem bátyámuramat... jobban, hogysem Krzysiat!...

- Szent Isten, Basia! - kiáltotta a kislovag.

Azzal csillapítani akarván a leány izalmát, a karjába kapta, az pedig egész erejével a lovag mellére simult, úgy, hogy Wolodyjowski érezte a szíve dobogását akár egy fáradt madárkáját. Erre még erősebben magához szorította, s így maradtak mozdulatlanul.

Csend lett.

- Basia, elfogadnál engem? - szólalt meg a kislovag.

- El, el, el! - felelte Basia.

E válaszra a lovagot is elragadta az indulat. Ajkát a leány szűzies, piros ajkához szorította, aztán sokáig így maradtak.

Közben kocsizörgés hangzott, s Zagloba lépett a pitvarba, onnan az ebédlőházba, ahol az asztalnok és a felesége ült.

- Michal nincs sehol! Mindenütt kerestem! Krzycki uram azt mondta, hogy látta őt Ketlinggel. Bizonnyal megverekedtek! - kiáltotta egy szuszra.

- Michal itt van - felelte az asztalnokné asszony. - Meghozta Ketlinget, és hozzáadta Krzysiót!

Lót feleségének, mikor sóbálvánnyá változott, bizonynal nem meredt ki annyira a szeme, mint Zagloba uramnak ebben a pillanatban. Egy darabig csend volt, azután a vén lovag megdörzsölte a szemét, s csak ennyit mondott:

- He?

- Krzysia Ketlinggel itt ül a benyílóban, Michal pedig elment imádkozni - világosította fel az asztalnokmester.

Zagloba habozás nélkül belépett a szobába, s bár már mindent tudott, ismét elámult, látván, hogy Krzysia és Ketling szorosan összesimulva néznek egymás szemébe. A fiatalok nagy zavarban rebbentek szét, de egyetlen szót sem bírtak kinyögni, különösen miután Zagloba nyomában asztalnok uraimék is beléptek.

- Egész életemben sem tudom ezt meghálálni Michalnak! - szólalt meg végre Ketling. - Az ő műve ez a mi boldogságunk!

- Segítsen meg az Isten benneteket! - köszöntött rájuk az asztalnok. - Michallal nem kívánunk ellenkezni.

Krzysia az asztalnokné asszony karjába borult, s mindketten sírva fakadtak. Zagloba uram szinte elkábult. Ketling az asztalnokék térdéhez hajolt, miként a fiú szüleiéhez, az asztalnok pedig felemelte, s - nyilván, mivel gondolatai egymást kergették, avagy netán zavarában - így szólt:

- Ubysz urat pedig Deyma összekaszabolta! Michalnak köszönd, ne nekem!

Kis idő múlva pedig megkérdezte:

- Hogyan is hívták azt a leányzót, asszony?

Az asztalnokné asszonynak azonban nem volt ideje felelni, mert ebben a pillanatban robbant a szobába Basia, jobban lihegve, mint máskor, rózsaszínűbben, mint máskor, az üstöke is jobban a szemébe lógott, mint máskor; odaugrott Ketlinghez és Krzysióhoz, s ujjával hol az egyik, hol a másik szeme felé bökkve kiáltozta:

- Aha! Jól vagyon! Csak sóhajtozzatok, szeressétek egymást, házasuljatok össze! Azt hiszitek, Michal uram egyedül marad e világon?! Azért sem! Én feleségül megyek hozzá akár négykézláb is, mert szeretem, és ezt meg is mondtam neki. Én mondtam meg neki előbb, ő meg azt kérdezte, elfogadom-e őt, amire én azt mondtam, hogy szívesebben, mint tíz másat, mert szeretem, és én leszek a legjobb feleség, el sem mozdulok mellőle, s együtt fogunk hadakozni is. Én már régóta szeretem, ha nem szóltam is róla, mert ő a legderekbabb, legjobb, legkedvesebb... Most azért ti csak házasuljatok össze, én pedig hozzámegyek Michal uramhoz, akár négykézláb, akár már holnap is... mert...

De itt már elakadt a lélegzete.

Mindnyájan ránéztek, nem tudván, megtévelyült-e, avagy igazat mond. Azután egymásra pillantottak, de Basia mögött egyszerre megjelent a szobában Wolodyjowski.

- Michal - kérdezte az asztalnok, mikor öntudata visszaadta a hangját -, igaz-é, amit hallunk?

A kislovag pedig nagy komolyan így felelt:

- Csodát mívelt az Úr, s ez az én vigasztalásom, én szerelmem, én legnagyobb kincsem!

E szavak után Basia úgy szökött hozzája, akár egy őzike. Ezenközben az ámulat álarca lehullott Zagloba uram arcáról, ellenben a fehér szakállá annál jobban reszketett. Szélesen kitérte a karját s így szólt:

- Istenemre, elbődülök!... Keblemre, kis garabonciásom meg te is, Michal!...

XXI. FEJEZET

Michal uram nagyon szerette őt, meg ő is Michalt, de noha már negyedik éve éltek együtt, gyerekük nem volt. Ehelyett azonban szenvedélyesen gazdálkodtak. Wolodyjowski a saját meg a Basia pénzén Kamieniec környékén megvásárolt egy-két falucskát. Nem kellett sokat fizetnie értük, mert azon a vidéken a félénkebb emberek - a török áradattól való féltükben - már szívesen eladogatták a birtokukat. E birtokokon a kislovag katonai fegyelmet vezetett be, a nyugtalan lakosságot ráncba szedte, a leégett házakat felépíttette, „fortalitiákat”, vagyis megerősített udvarházakat fundált,⁹² amelyekbe ideig való védőőrséggént beszállásolta a katonáit. Egyszóval, miként valaha derekasan védte a hazát, azonképpen most derekasan gazdálkodott, a kardot azonban ki nem eresztette a kezéből.

Nevének nagy híre, becsülete a legjobb védelme volt birtokainak. Egyik-másik murzával kölcsönösen vizet öntöttek a szablyájukra, testvériségi kötésük jeléül. Másokat levertek. A garázda kozák bandák, a csavargó tatár gyülelész, a pusztai haramiák meg a besszarábiai gyepekűről idevetődött útonállók reszkettek a Kis Súlyom nevének hallatára. Így aztán ménesei, gulyái és juhnyájai, bivalyai és tevéi biztonságban legelésztek a pusztában. Még a szomszédait is kímélték. Jóságga, a derék asszony segítségével, egyre gyarapodott. Az emberek tisztelete és szeretete övezte. A haza magas hivattal tisztelte meg, a hetman szerette, a chocimi basa a szájával cuppogott, ha róla volt szó, a messze Krímben, Bahcsiszerájban nagy tisztelettel emlegették a nevét.

A gazdaság, a háború és a szerelem - íme, a három párka, akik életének fonalát fonták.

Az 1671-ik évi súlyos nyár, Basia szülői birtokán, Sokólban érte Wolodyjowskiékat. Ez volt a legszebb ékessége összes javaiknak. Meleg vendégszeretettel és előkelő pompával fogadták itt Zagloba uramat, mikor a vén lovag, az út fáradalmaival és patriarchai korával mit sem törődve, beváltotta esküvőjükön tett ünnepélyes ígéretét, és meglátogatta őket.

Ámde a zajos lakomáknak és a kedves vendég ottléte fölötti nagy örömnél hamarosan véget vetett a hetman parancsa, utasítván Wolodyjowskit, hogy Chreptiówban vegye kezébe a parancsnoklást, vigyázza a moldovai határt, figyelje a pusztaság felől érkező hangokat, örködjék, a csavargó csambulok útját állja el, s a környéket tisztogassa meg a haramiábandáktól.

A kislovag, a Köztársaság szolgálatára mindenkor készséges katona lévén, nyomban megparancsolta, hogy a cselédség hajtsa be a jószágot a legelőkről, málházza a tevéket, s maga is fegyveres készenlétben álljon.

A szíve azonban hasadozott a gondolatra, hogy meg kell válnia a feleségétől, akit nemcsak a férj, hanem az apa szeretetével is szeretett, szinte lélegzeni sem tudott nélküle, viszont magával vinni a vad és süket uszycái rengetegbe, s kitenni a sokféle veszedelemnek szintén nem akarta.

Basia azonban ragaszkodott hozzá, hogy vele megy.

- Gondold csak el - mondotta -, vajon biztonságosabb lesz-e nékem itt maradnom, hogysem a csapatok védelme alatt, veled együtt lennem? Nem kívánok én más tetőt a fejem fölé, mint a

⁹² Épít.

te sátradat, mert azért mentem hozzád feleségül, hogy véled a kényelmetlenségben, a törődésekben és a veszedelemben egyaránt osztozzam. Itt elemésztene a nyugtalanság, ott pedig, egy ilyen vitéz mellett, nagyobb biztonságban leszek, mint a királyné Varsóban. Ha pedig úgy adódik, hogy hadba kell mennem veled, oda is elmegyek. Itt az álom is elkerülné a szememet, nélküled egy falat étel le nem menne a torkomon, végezetül pedig ki sem bírnám, s repülve is utánad sietnék Chreptiówba, ha pedig megparancsolnád, hogy ne engedjenek, akkor ott virrasztanék a kapu előtt, s addig sírnék, addig könyörögnék, amíg megesnék rajtam a szíved.

Wolodyjowski, látván e nagy érzelmet, karjába kapta feleségét, és csókokkal halmozta el rózsás arcát, az asszony pedig minden csókért csókkal fizetett.

- Hiszen nem vonakodnék én, ha csak rendes vigyázásról és a hordák után való portyázásokról lenne szó - magyarázta. - Emberünk csakugyan elég lészen, mert velem jön a podolei generális zászlóalja, meg a másik, az alkamarásé, azonfelül Motiwidlo a szemekkel, meg Linkhauz dragonyosai. Lesz vagy hatszáz katona, a szolganéppel egyben pedig ezer is. Mindazonáltal attól félek, amit a varsói szejmben ama szájaskodók nem akarnak elhinni, s amire mi, itt a határokon, bármely órában számíthatunk: vagyis az egész, rengeteg török hatalommal való háborútól. Ezt Mysliszewski uram is megerősítette, a chocimi basa naponta ismétli, a hetman is hiszi, hogy a szultán nem hagyja Dorosenykot segítség nélkül, hanem megüzeni Lengyelországnak a nagy háborút. Akkor mit tegyek én veled, én édes virágszálam, Isten keze adta legdrágább jutalmam?

- Ami véled történik, történjék vélem is! Nem kívánok én más sorsot, csak azt, ami néked is osztályrészedül jut...

Itt Zagloba uram megtörte a csendet, s Basiához fordulva szólt:

- Ha a török rabul ejt, akkor akár tetszik, akár nem, csak más sorsod lészen, mint Michalnak. Hah! A kozákok, svédek, a szeptentriók meg ama brandenburgi ebfalka után most még a törökök! Megmondtam én Olszowski alkancellárius atyának: „Dorosenykot a kétségbeesésbe ne kergessétek, mert ő csak kénytelen-kelletlen hajtott fejet a töröknek.” És íme, nem hallgattak rám! Hanenkát állították ki Doros ellen, most pedig Doros, akarva, nem akarva, kénytelen belemászni a török torkába, s ráadásul reánk hozni a szultán hatalmát. Emlékszel-e, Michal, a füled hallatára intettem Olszowski atyát?

- Alighanem máskor inthette őt kegyelmed, mert nem emlékszem, hogy előttem míveltél volna - szabadkozott a kislovag. - Amit azonban Dorosenykoról mond kegyelmed, az szent igaz, mert a hetman úr is ugyanígy vélekedik, s még azt is mondják, hogy ugyancsak ilyen értelemben írt levelei is vagynak Dorostól. De hát amint van, úgy van, elég az hozzá, hogy most már késő a traktálásra. Mindazonáltal kegyelmednek olyan jeles értelme vagyon, hogy szívesen meghallgatom tanácsodat: elvigyem-e magammal Baskát Chreptiówba, avagy biztonságosabb itt hagynom? Csak még azt is meg kell mondanom, hogy az bizony kegyetlen egy pusztaság. Mert hiszen mindig nyomorúságos fészek volt, de húsz esztendő óta annyiszor keresztülgázoltak rajta a kozák vatahák meg a tatár csambulok, hogy nem tudom, ha két összeszegezett gerendát találok-e benne. Van ott rengeteg szakadék, vad bozóttal benőtt rejtek, mély barlang és mindenféle egyéb búvóhely, ahol százával húzzák meg magukat a haramiák, mit sem szólva azokról, akik Oláhországból szállingóznak át.

- Rablók, ekkora sereg ellen, bikmakk - felelte Zagloba -, a csambulok szintén bikmakk, mert ha hatalmas erők közelednek, annak nagy híre lészen, ha meg csak afféle apróbb banditák, azokat kigyomlálod.

- No, nem mondtam? - kiáltotta Basia. - Tán nem bikmakk? A haramiák bikmakk, a csambulok bikmakk! Ekkora sereggel Michal engem az egész krími hatalom ellen megoltalmaz!

- Ne zavarj engem a deliberációban,⁹³ mert majd ellened ítélek! - förmedt rá Zagloba.

Basia mind a két kezét gyorsan a szájára tette, fejét behúzta a két váll közé, mutatván, hogy mennyire fél Zagloba uramtól. A lovagnak pedig - noha tudta; hogy az asszonyka tréfál - mégis hízelgett e dolog, így hát öreg kezét Basia szőke fejére téve, így szólt:

- No, ne félj, örömet szerzek neked!

Basia gyorsan megcsókolta az öreg kezét, mert most igazán az ő tanácsától függött minden, hiszen azok olyan biztosak voltak, hogy eddigelé senki meg nem csalatkozott bennük. Ő pedig, mindkét kezét a derékszájába dugva, ép szemével hol az egyikre, hol a másikra nézett, majd hirtelen megjegyezte:

- De az utódok csak nem mutatkoznak! He? - kérdezte, ajkát lebiggyesztve.

- Isten akarata, nem a mienk! - felelte Wolodyjowski, feltekintve.

- Isten akarata, semmi más! - ismételte meg Basia, szemét lesütve.

- És szeretnétek, ha lennének? - kérdezte az öreg.

A kislovag felelt rá:

- Megmondom kegyelmednek őszintén: nem tudom, mit nem adnék érte, de néha úgy vélem, ez már csak hiábavaló sóhajtozás. Úgyis megadta nékem, Jézus urunk a boldogságot, amikor megajándékozott e macskával, vagy ahogyan kegyelmed nevezi, e garabonciással, hogy mikor még hírnevemet és jószágomat is gyarapította, egyéb instantiával már igazán nem merem zaklatni. Mert, látja kegyelmed, nemegyszer átvillant már a fejemben, hogy ha minden emberi kívánságnak teljesülnie kellene, akkor nem lenne semminemű különbség e földi Köztársaság és ama mennyei között, amely pedig egyedül hatalmas arra, hogy a tökéletes boldogságot megadja. Most azért jó reménységem vagyok abban, hogy ha egy vagy két fiakat itt meg nem érek is, odafent el nem kerül ez az öröm, s a régi módon, a mennyei hetman, Szent Mihály arkangyal pálcája alatt fognak szolgálni, és a pokoli utálatosságok ellen vitézkedvén méltó rangot is nyernek.

Itt a kegyes, keresztény lovag, saját hangján megindulva, megint az égre emelte tekintetét, de Zagloba uram egykedvűen hallgatta, s nem szűnt meg ép szemével hunyorgatni, végül így szólt:

- Meglásd, hogy valamiképpen káromlást ne mívelj, mert ha azzal hízelkedel magadnak, hogy a Gondviselés szándékát ily akkurátosan kitaláld, ez netán bűn, amelyért némi ideig majd sütögtetel is, akár a borsó a forró tűzhelyen. Az Úristen reverendájának bővebb ujja vagyok, hogysem a krakkói püspök atyáénak, de nem szereti, ha belenézegetnek, leselkedvén, hogy vajon mit készített a gyarló ember számára. Ő azt teszi, ami neki jólesik, te meg azt vigyázzad, ami a te dolgod. Ha pedig utódokra vágyódtok, akkor ne váljatok el egymástól, hanem inkább maradjatok együtt.

Basia, e beszédet hallván, a szoba közepére szökött, s örömében, akár egy kisdíák, szökdecselve és tapsolva egyre ezt hajtogatta:

- No látod, maradjunk együtt! Tudtam én, hogy őkegyelme a pártomra áll. Mindjárt kitaláltam! No, Michal, megyünk Chrepiówba! Legalább egyszer elviszel magaddal tatárt üzni! Csak egyetlenegyszer, én édesem, én szerelmesem!

⁹³ Megfontolás.

- Na, látja-e kegyelmed! Íme, már a hadba is elkíváncozik! - kiáltotta a kislovag.

- Mert a te közeledben meg nem ijednék akár egy egész hordától sem!

- Silentium!⁹⁴ - kiáltotta Zagloba, nagy gyönyörűséggel követve Basia mozdulatait, mert kibeszélhetetlenül szerette. - Reményilem, hogy Chreptiów, amely nincs is valami nagyon messze, még nem az utolsó állomás a Vad Mezőig.

- Nem! A kommandók még messzebbre kitolódnak, Mohilówban lesz egy, meg Jampolban, végül az utolsó Raszkówban - magyarázta a kislovag.

- Raszkówban? Hiszen mi Raszkówt ismerjük. Onnan vittük el Halszka Skrzetuskát ama waladynkai szakadékból. Emlékszel, Michal? Emlékszel, hogyan terítettem le ama monstrum cseremiszt avagy ördögöt, aki őt őrizte? Ám ha az utolsó praesidium egészen Raszkówban léssen, akkor - ha a Krím avagy az egész török hatalom megmozdulna is - azok hamarosan megtudják, s egykettőre hírül adják Chreptiówba. Ennélfogva valami nagy veszedelmet ott nem látok, mert Chreptiówt nagy hirtelenséggel meg nem kerülhetik. Igazán nem tudom, miért ne lakhatnék ott veled Basia is? Őszintén mondom ezt, pedig tudod, hogy inkább oda-adnám ezt az öreg fejemet, hogysem őt bárminemű veszedelemnek tenném ki. Vigyed magaddal, az mindkettőtöknek egészségére válik. Ámde Basiának meg kell ígérnie, hogy ha kiút a nagy háború, minden vonakodás nélkül haza engedi küldeni magát, akár Varsóba is, mert akkor bizony lesznek kegyetlen viadatok, ádáz csaták, táborok ostromlása, netán éhínség is, mint Zbarazban, s az ilyen veszedelmekben a férfinak is bajos a fejét megóvnia, hát még az asszonynépnek.

- Szívesen el is esném én Michal oldalán - felelte Basia - de hát van nekem eszem, s tudom, ha egyszer nem lehet, hát nem lehet. Különben is Michal akarata szerint leszen, nem az enyém szerint. Hiszen ő az idén már hadakozott Sobieski uram pálcája alatt, s vajon erősködtem-é, hogy vele megyek? Ha nem, hát nem! Csak most megnyerjem, hogy Michallal mehessek Chreptiówba, akkor aztán, ha nagy háború leszen, küldjenek vissza kegyelmetek, ahova akarnak.

- Zagloba uram majd elkísér egészen Podlasiéba, Skrzetuskiékhoz - mondta a kislovag -, mert oda csak be nem megyén a török.

- Zagloba uram, Zagloba uram! - csúfolódott a vén lovag. - Mi vagyok én, wojski?⁹⁵ Csak ne nagyon bízzátok a feleségeket Zagloba uramra, mert majd még másképpen adódhatik e dolog. Meg aztán azt hiszed, hogyha a törökkel háborúba elegyedünk, én majd a podlasiei búbos kemence mögé bújok, s vigyázok a pecsenyére, hogy valamiképpen oda ne égjen? Nem vagyok én még mankón járó koldus, netán egyébre is alkalmas lehetek. Igaz, zsámolyról kapaszkodom már a nyeregbe. De ha egyszer benne ülök, éppen úgy nekiugratok az ellenségnek, akár bármelyik ifjú! Istennek hála, még sem a homok, sem a fűrészpör nem hull belőlem. A tatárral már nem bocsátkozom párviadalba, sem a Vad Mezőkön nem kívánok szimatolni, mert nem vagyok portyázó hadra való, de ha döntő roham adódik, csak tartsd magad mellettem, s még igen szép dolgokat láthatsz.

- Kegyelmed még netán hadba kíváncozik?

⁹⁴ Csend!

⁹⁵ A régi Lengyelországban vajdasági hivatalnok háború esetén; az volt a tiszte, hogy mikor a nemes-ség hadba vonul, ő vigyázzon a rendre a vajdaság területén.

- Avagy azt hiszed, ennyi esztendei szolgálat után nem kívánnám dicséretes halállal megpecsételni dicséretes életemet? Mi méltóbb dolog érhet ennél? Ismerted Dziwiatkiewicz uramat? Igaz, nem látszott öregebbnek száznegyven esztendősnél, de már száznegyvenkettő volt, s még mindig szolgált.

- Nem volt az anyyi.

- Volt biz a. Ne mozduljak el erről a székről, ha nem igaz! A nagy háborúba elmegyek, és punktum! Most pedig elmegyek veletek Chreptiówba, mert szerelmes vagyok Baskába!

Baska sugárzó arccal szökött Zagloba uramhoz, s ölelgetni kezdte, az meg minduntalan felkapta a fejét, s biztatta:

- Erősebben! Erősebben!

Wolodyjowski mindazonáltal még jó darabig mérlegelte a dolgot, csak azután szólt:

- Nem lehet az, hogy egyszerre mindnyájan útnak induljunk, mert sivár pusztaság az, s egy darabka tetőt sem találunk védelmünkre. Elmegyek előbb én, keresek egy alkalmas helyet a kerített udvar számára, derék kis fortalitiát emeltetek, meg házakat a katonáknak, meg fészereket a nemes vitézek lovainak, mert azok jelesebb vérű állatok lévén, az időjárás viszontagságai miatt megromolhatnak. Kutakat is kell ásatni, az utakat is végigsepregetem, a szakadékokat és barlangokat a haramia útonállóktól úgy-ahogy megtisztogatom, csak aztán küldök értetek derék kíséretet, s akkor jöjjetek. Ámbár vagy három vasárnapot még itt kell veszteg ülnötök.

Basia már éppen tiltakozni akart, de Zagloba uram, elismervén a kislovag igazát, kijelentette:

- Ez mán okos beszéd! Baska, mi majd szépen megülünk együtt a gazdaságban, s bizony nem leszen rossz dolgunk. Valami kis derék tartalékot is össze kell készíteni élelemből meg italból is, mert azt is tudnotok kell, hogy a mézbornak meg a bornak sehol sincs alkalmasabb helye, mint ama barlangokban...

XXII. FEJEZET

Wolodyjowski szavának állt: három hét alatt megbirkózott az épületekkel, és jelentős kísérő csapatot is menesztett az otthoniakért. Volt ott száz lipek⁹⁶ Lanckoronski uram zászlóaljából, meg száz dragonyos Linkhauz emberei közül. A csapatnak Snitko uram volt a kapitánya, kinek címere a Búvó Hold. A lipekek századosa, Azja Mellechowicz, a litvániai tatárokból származó, még egészen fiatal, alig húszegynéhány éves ifjú, levelet is hozott magával a kislovagtól, ki a következőket írta feleségének:

Szívbéli szerelmetes Baskám! Gyere már, gyere, mert olyan az életem nélküled, akár kenyér nélkül. Ha érkezésedig mindenestül fogva el nem száradok, akkor bizony agyoncsókolom azt a rózsaszírom szádat. Böven küldök embereket és tapasztalt tiszteket is, ám az elsőbbséget mindenben Snitko uramnak adjátok meg, kompániátokba is befogadván őt, ezért ő bene natus⁹⁷ és birtokos nemesúr, meg bajtársunk is. Mellechowicz pedig jó katona, de Isten a tudója, ki fia-borja. Bizony sehol másutt, csak a lipekek zászlóaljában lehetett belőle tiszt, mert akárki könnyűszerrel kétségessé tehetné nemességét. Öllelek teljes erőmből, és csókolom a kis kezedet meg azt a csöppnyi lábacskádat. Rangos kis fortalitiát emeltettem a fatörzsekből, óriási kandallókkal. Nekünk néhány szobánk van, külön házban. Minden csak úgy illatozik a gyantától, és tömérdék tücsök is befészkelte magát a házba, ha aztán estennen rázendítenek, odakint még a kutyák is felriadnak álmukból. Némi borsószár árán hamarosan túladhathnánk rajtuk, de úgy vélem, te inkább a szekereket akarod majd kipárnáztatni vele. Ablaküveg itt mutatóba sem találtatik, úgyhogy az ablakokat marhahólyaggal vontuk be; ellenben Bialoglowski uram kommandójában, a dragonyosai között, vagyon egy üvegesmester. Üveget kaphatsz Kamieniechen az örményeknél, csak az Istenért, nagyon óvatosan hozzátok, hogy valamiképpen össze ne törjön. A te szobácskádat bevonattam szőnyegekkel, fölöttébb ékes kis fészek. A szakadékokban és barlangokban összefogdosott haramiáknak már tizenkilencét felköttem, mire ideérsz, meglesz harminca is. Snitko uram majd elmondja, miképpen élünk itten. Istennek és a Boldogságos Szűznek ajánllak, én édes lelkem, maja milenkaja.⁹⁸

Basia, a levelet elolvastván, átadta Zagloba uramnak, az pedig, hogy elolvasta, mindjárt nagyobb tisztességet tett Snitko uramnak, de azért nem akkorát, hogy ne érezze, hogy itt magánál jelesebb harcossal és kiválóbb személyiséggel vagyon dolga, aki csupán leereszkedésből kezd vele bizalmasabb érintkezést. Egyébként Snitko fölöttébb jólelkű és vidám katona volt, de a szolgálatban igen pontos, hiszen élete javát a seregben töltötte. Wolodyjowskit fölöttébb nagyra becsülte, Zagloba uram vitézi híre-neve mellett pedig igen-igen kicsinynek érezte magát, s semmiképpen sem szándékozott felfelé tolaodni.

⁹⁶ A lengyelek így nevezték a Litvániában letelepedett s a lengyel állam szolgálatába állt tatárokat, míg az Ukrajnában megtelepedettek neve cseremis volt.

⁹⁷ Itt: nemesember.

⁹⁸ Én kedvesem.

Mellechowicz nem volt ott a levél olvasásakor, mert nyomban kiment, mintegy az emberek után nézni, valóságban pedig azért, hogy valamiképpen ki ne küldjék a cselédházba.

Zaglobának azonban éppen elég ideje volt ahhoz, hogy jól szemügyre vegye, mert még frissen emlékezetében voltak Wolodyjowski szavai, s így szólt Snitkóhoz:

- Örvendünk kegyelmednek! Tessék... Ugye, Snitko uram... ismertem én!... A címerük a Búvó Hold! No igen! Jeles címer... De az a tatár, hogy is hívják?

- Mellechowicz.

- De ama Mellechowicznak még a szeme sem áll jól, úgy villog, akár a farkasé, Michal azt írja, hogy bizonytalan származású ökelme, ami fölöttébb különös dolog, mert ezek a mi tatárjaink, ha böszörmények is, mind nemesemberek. Litvániában egész falvakat ismerek, melyeket ők laknak. Ott lipekeknek hívják őket, az ittenieket meg cseremiszeknek. Hosszú ideig szolgálták a Köztársaságot, hogy meghálálják a nekik juttatott kenyeret, de már a paraszt incursio idején sokan Hmelnickijhez álltak, most pedig, amint hallom, a hordával kezdenek összeszaglászkozni... E Mellechowicznak a szeme sem áll jól... Régóta ismeri őt Wolodyjowski uram?

- Az utolsó háború óta - magyarázta Snitko, lábát a szék alá húzva -, amikor Sobieski uram pálcája alatt Dorosenyko és a horda ellen hadakozván, egész Ukrajnán átalgáztunk.

- Az utolsó háború óta? Abban én nem lehettem részes, mert Sobieski uram más funkciót bízott rám, bár későbben fölöttébb vágyakozott utánam... Kegyelmed címere tehát a Búvó Hold? Na, tessék!... Aztán hova való ama Mellechowicz?

- Litvániai tatárnak mondja magát, bár furcsa, hogy az ottani tatárok közül senki sem ismeri, holott az ő zászlóaljukban szolgál. Ex quo⁹⁹ keringenek a hírek bizonytalan származásáról, amelyeket elég csiszolt viselkedése sem tudott megdönteni. Kiváló katona ő, bár fölöttébb szűkszavú. Braclaw és Kalnik alatt nem mindennapi érdemeket szerzett, amiért a hetman úr őt századossá tette, holott életkorra ő volt a legifjabb a zászlóaljnál. A lipekek nagyon szeretik, ámde nálunk nem nagy becsülete vagyon. Hogy miért? Mert fölöttébb komor ember ökelme, s miként kegyelmed helyesen említé, a szeme sem áll jól.

- Ha olyan jeles vitéz - szólalt meg Basia -, és a vérét is ontotta, akkor méltó dolog, hogy kompániánkba befogadjuk, amit férjemuram nem is tilalmaz nékem.

Azzal Snitkóhoz fordult:

- Megengedi kegyelmed?

- Szolgálatjára, nemes ezredskapitányné asszonyom! - kiáltotta Snitko.

Basia eltűnt az ajtó mögött, Zagloba pedig, egyet szusszantva, megkérdezte Snitkót:

- No, hogy tetszik kegyelmednek az ezredesné asszony?

Az öreg katona válasz helyett két öklét a szeméhez szorította, s székében előrehajolva ismételtette:

- Hej, hej, hej!

De aztán kimeresztette a szemét, széles tenyerével befogta a száját, és elhallgatott, mintha szégyellette volna elragadtatását.

⁹⁹ Ezért, ez okból.

- Marcipán, he? - büszkélkedett Zagloba.

Ezenközben a „marcipán” ismét megjelent az ajtóban, maga után vonva a vadmadár módjára berzenkedő Mellechowiczot.

- Férjemuram leveléből - kezdte Basia - és Snitko uramtól annyit hallottunk kegyelmed vitézi tetteiről, hogy szeretnénk közelebbről is megismerni. Érezze jól magát kompániánkban. Nyomban hozzák is az étket.

- Tessék, jöjjön kelméd közelebb! - szólt bele Zagloba.

A fiatal tatár szép, de komor arca nem derült ki teljesen, ám meglátszott rajta, hogy hálás a szíves fogadtatásért, meg azért, hogy nem kellett a cselédházban maradnia.

Basia szépszerint igyekezett kedvesen bánni vele, mert asszonyi szíve hamar rájött, hogy az ifjú gyanakvó, büszke, és nagyon fájnak neki ama megaláztatások, amelyeket bizonytalan származása folytán nyilván gyakran el kellett szenvednie. Nem tett hát közöttük semmiféle különbséget azonfelül, amit Snitko érettebb kora megkívánt, s így kérdezősködött az ifjú századostól ama hőstettek felől, amelyek révén Kalnik alatt magasabb rangot is nyert.

Zagloba, Basia kívánságát eltalálva, szintén többször beszédbe kezdett vele, ő pedig - noha kezdetben elég vadnak mutatkozott - értelmesen válaszolt, a magaviselete pedig nemhogy paraszti származást árult volna el, hanem inkább bizonyos előkelő csiszoltságával keltett ámulatot.

„Nem lehet ez paraszti vér, mert akkor a fantáziája is másmilyen volna” - gondolta magában Zagloba.

Aztán hangosan megkérdezte:

- Kegyelmed szülőatyja mely vidéken lakozik?

- Litvániában - felelte Mellechowicz elvörösödve.

- Litvánia nagy ország. Ez éppen olyan, mintha csak azt mondta volna kegyelmed: „A Köztársaságban.”

- Most már nem a Köztársaságban, mert ama területek leszakadtak. Atyám birtoka Smolensk vidékén vagyon.

- Voltak ott nékem is terjedelmes birtokaim, melyeket egy gyermektelen atyámfia hagyott rám, de én inkább otthagytam a javaimat, hogy a Köztársaság mellett állhassak ki.

- Ezt mívelem én is! - vágott vissza Mellechowicz.

- Méltán cselekszik kegyelmed! - jegyezte meg Basia.

Snitko azonban, e beszélgetést hallván, észrevétlenül vállat vont, mintha mondani akarná: Isten a tudója, ki fia-borja vagy te, s honnan jöttél!

Zagloba uram észrevette ezt, s ismét Mellechowiczhoz fordult:

- Kegyelmed Krisztus urunkat vallja-e - kérdezte -, avagy, sértés ne essék szólván, ama tisztátalan hitben leledzel?

- Én felvettem a keresztény hitet, s azért kellett atyámat elhagynom.

- Ha ezért hagytad el atyádat, az Úristen éppen ezért nem fog téged elhagyni. Az ő kegyelmének első jele pedig, hogy bort ihatol, amit tévelygésedben megmaradván soha nem kóstolhattál volna.

Snitko nagyot nevetett, de Mellechowicznak nyilván nem voltak ínyére a származását illető kérdések, mert ismét felberzenkedett.

Zagloba azonban vajmi keveset törődött ezzel, annyival is inkább, mert a fiatal tatár nemigen tetszett neki, főleg mivel - ha arca nem is, de mozdulatai és tekintete - Bohunt; a híres kozák vezért juttatták néha eszébe.

Közben feltálalták az ebédet.

A nap többi részét lefoglalták az úti készülődések, s másnap már hajnalban vagy még hajnal előtt elindultak, hogy még aznap eljussanak Chreptiówba.

Jó tízegynéhány szekér szedelőzködött össze, Basia ugyanis feltette magában, hogy a chreptiówi éléskamrákat gazdagon felszereli, miért is a szekerek mögött még alaposan felmálházott tevék és lovak is baktattak, csak úgy roskadozva a kásás zsákok és füstölt húsok súlya alatt. A karaván végén cammogott ötven-hatvan pusztai ökör és egy jókora juhnyáj. A menetet Mellechowicz nyitotta meg lipekjeivel, míg a dragonyosok közvetlenül Baska és Zagloba uram fődeles batárja mellett léptettek. Baska nagyon szeretett volna felkapni a kantárszáron vezetett hátsó paripájára, de Zagloba kérlelte, hogy legalább az utazás elején és végén ne tegye ezt.

- Ha vesztig megülnél a ló hátán, nem szólnék egy szót se, de te nyomban elkezdenél nyargalászni meg a paripádat táncoltatni, ami pedig semmiképpen sem méltó a kapitány feleségének tekintélyéhez.

Basia boldog volt és vidám, mint a madár. Amióta férjhez ment, két nagy vágya volt: az egyik, hogy Michalt fiúgyerekekkel ajándékozza meg, a másik pedig, hogy legalább egy esztendeig együtt lakják a kislovaggal valamelyik örgyepűn, a Vad Mezők határán, s ott a pusztaság szélén katonaeletet élhessen, azután része legyen háborúkban, háborús kalandokban, hadjáratokban, tulajdon szemével lássa a pusztát, és mindazokban a veszedelmekben részljen, amelyekről kora ifjúságától már annyit hallott. Erről ábrándozott már leánykorában, s íme, most ott tartott, hogy ábrándjai valóra válnak, mégpedig a szeretett férfiú, a Köztársaság leghírnevesebb portyázója oldalán, akiről azt beszélnek, hogy a föld alól is ki tudja ásni az ellenséget.

A fiatal ezredesné asszonynak mintha szárnyai nőttek volna, ujjongó öröm töltötte el szívét, olykor kedve lett volna ugrándozva kiabálni, de menten megfékezte magát, ha eszébe jutott az illendő tisztes komolyság. Feltette ugyanis magában, hogy mértéket tart, és ezzel nyeri meg a katonák mindent legyőző szeretetét.

Bevallotta e gondolatait Zagloba uramnak, de az csak elnézően mosolygott, és így szólt:

- Bizonyos, hogy ott igen nagy személyiség és mindenkinek a szeme fénye leszel! Fehérnép az örgyepűn nem akármilyen ritkaság!...

- A veszedelemben pedig példát adok nekik.

- Mire?

- A bátorságra! Csak egy dologtól félek, hogy Chreptiówon túl is lesznek még kommandók Mohilówban meg Raszkówban, egészen a távoli Jahorlikig, és hogy tatároknak színét sem fogjuk látni.

- Én pedig attól félek, persze nem magam, hanem temiattad, hogy gyakrabban látjuk majd őket, hogysem szeretnénk. Mit gondolsz, a csambuloknak netán kötelességük mindig csak Raszków és Mohilów felé menni? Jöhetnek azok egyenest napkelet felől a pusztából avagy a

Dnyeszter moldvai partja felől, s ott bukkanhatnak ki a Köztársaság határán belül, ahol éppen akarnak, akár a Chreptiów fölött húzódó hegy mögül. Hacsak híre nem terjed, hogy Chreptiówban ütöttem fel a tanyámat, mert akkor - mivel engem régóta ismernek - gondosan elkerülnek bennünket.

- Mert Michalt talán nem ismerik? Michalt talán nem fogják kerülni?

- Dehogynem, hacsak fölöttébb nagy hatalommal nem jönnek, ami szintén megeshetik. Egyébként Michal majd maga keresi meg őket.

- No, ez az! Ebben bizonyos voltam! Ama Chreptiów netán már merő pusztaság? Merthogy olyan közel vagyom!

- Olyan, hogy pusztább már nem is lehet. Valahanapján, ifjúságom idején, még nagyon népes vidék volt. Úgy utazott ott az emberfia tanyától tanyáig, falutól faluig, városkától városkáig. Ismerem, mert nemegyszer jártam ott. Emlékezem én még, hogy Uszyca olyan erős vár vala, mint annak a rendi! Koniecpolski uram, az idősebb, engem tett meg ott sztarosztává. De azután jött a gyülevésznép betörése, amitől minden rommá lett. Amikor Halszka Skrzetuskáért jártunk arrafelé, akkor már pusztaság volt, de azóta még vagy hússzor végigsöpörték a csambulok... Most Sobieski uram ismét kiragadta a kozákságtól azt a vidéket, akár a kutya torkából tépte volna ki... Ember azonban még kevés van ott, csak a haramiák fészkelnek a szakadékokban...

Zagloba uram széjjelnézegetett a vidéken, s a régi időkre emlékezvén, csendesen bólogatott.

- Istenem - mondta -, akkor, amikor Halszkáért jártunk arrafelé, már a nyakamon éreztem az öregséget, most pedig úgy vélem, akkor még fiatal voltam, hiszen annak már majdnem huszonnégy esztendeje. Michal még gyerkőc volt, s alig volt több szőrszál az arcán, mint nekem az öklömön. Úgy az emlékezetemben vagyon ez a vidék, mintha csak tegnap lett volna! Csak a cserje meg az öreg fenyvesek növekedtek meg, amióta az agricolae¹⁰⁰ elhagyták a vidéket...

Kitajgródot elhagyván, csakugyan hatalmas fenyvesbe jutottak, mert annak idején ilyen fenyves borította e vidék nagy részét. Itt-ott azonban, főleg Studzienica vidékén, fátlan mezők is akadtak, s ilyenkor megpillantották a Dnyeszttert és a folyó túlsó partján a messze távolba húzódó vidéket, egészen addig, ahol a látóhatárt a moldvai oldalon húzódó magaslatok zárják le.

Mély szakadékok, a vadállatok s még inkább a vademberek menedékei szeldelték át az útvjakat. Helyenként keskenyek voltak és meredek partúak, másutt nyíltabbak és menedékesek, sűrűn vad bozóttal borítva. Mellechowicz lipekjei óvatosan nyomultak befelé e szakadékokba, úgyhogy mikor a kíséret vége még fent volt a magas parton, az eleje mintegy a föld alá léptetett lefelé. Gyakran úgy fordult, hogy Basiának és Zagloba uramnak ki kellett szállniok a kocsiból, mert noha Wolodyjowski átfésülte az utat, néhol mégis veszedelmes volt az átvonulás. A szakadékok mélyén források buzogtak, szilaj patakok csörgedeztek, melyek tavasszal a puszták havának olvadásától megduzzadtak. Ámbár a nap még jócskán sütögette az erdőket és a pusztát, e kötorkokban nyers hideg leselkedett, s váratlanul lepte meg az utasokat. Fenyves borította a sziklás lejtőket, s a partokon még magasabbra tornyosult, komoran és feketén, mintha a nap aranyos sugaraitól akarná megvédeni belső mélységeit. Helyenként azonban nagy foltokon össze voltak tördelve a fák, vagy nagy rendetlenségben ledöntve, és egymás hegyén-hátán összedobálva, az ágak kicsavarva és halmokba hányva, kiszáradva, néhol vöröses levéllel vagy tüvel borítva.

¹⁰⁰ Földművelők.

- Mi történt ezzel a fenyvessel? - kérdezte Basia Zaglobától:

- Helyenként lehetnek ezek régi akadályok, melyeket vagy a helybéli lakosság rakott a horda útjába, vagy a csőcselék a mi katonáink elé; másutt viszont ama moldvai viharok tiporják le így az erdőt, amelyekben a vénemberek szerint lidércek vagy éppen ördögök járnak a táncukat.

- Kegyelmed látta valamikor az ördögök táncát?

- Látni éppen nem láttam, de hallottam, hogyan kiáltoztak, nagy jókedvükben kurjongatva: „U-ha! U-ha!” Kérdezd csak meg Michalt, mert ő is hallotta.

Basia bátor asszonyka volt ugyan, de azért a gonosz lelkektől ő is tartott egy kicsit, nem csoda hát, ha most is hányta magára a keresztet.

- Ijedelmes vidék ez! - borzadozott.

Némelyik szakadék csakugyan rémes volt, mert nemcsak sötétség, de nyomasztó csend is uralkodott benne. A szél nem fúj, a fák ágai és levelei semmiféle neszt nem keltettek, nem hallatszott más, csak a lovak prüsszkölése és a paták kopogása, a szekerek nyikorgása meg a kocsisok kurjongatása a veszélyesebb helyeken. Néha énekeltek is egyet-egyet a tatárok vagy a dragonyosok, de a vadon nem felelt rá sem emberi, sem állati hangon.

Míg azonban a komor szakadékok nyomasztó hatást keltettek az utasokban, addig a felső táj - még ott is, ahol fenyves erdők borították - vidáman tárult a karaván elé. Csendes őszi idő volt. A nap lassan kúszott végig a kék pusztán, melyen egyetlen felhőfoslány sem ejtett foltot, s bőven ontotta fényét a sziklákra, mezőkre és erdőkre. Ebben a fényben a fenyőfák aranyos-vörösnek látszottak, az ágak, a fű és a magas gaz végéhez tapadt ökönyálszálak oly erősen fénylettek, mintha csak napsugarakból lettek volna fonva. Október hava már a közepe felé járt, így tehát sokféle madár, különösen a hűvös időre érzékenyebbek, már költözködtek is a Köztársaságból a Fekete-tenger felé. Az égen látni lehetett darvakat, amint V betűbe sorakozva, nagy lármával vonultak, de csapatonként költöztek már a vadlibák és vadkacsák is.

Néhol, magasan, fent a kék égbolt alatt lebegtek kiterjesztett szárnyukon a levegő utasainak baljós ellenségei, a sasok; másutt pedig zsákmányra éhes vércsék írtak le lassú köröket. Ám, főleg a kopár földeken, nem hiányzott az olyan madárfajta sem, amelyek a földön szeretnek maradni, s különösen a magas fűben megbújni. A lipekek paripáinak patája alól minduntalan nagy zúgással rebrent szét egy-egy rozsdaszínű fogolycsapat. Baska, messziről ugyan, de tűzokokat is látott, egy helyben álltak, akár a strázsák. Láttukra nyomban lángba borult az arca, felcsillant a szeme.

- Majd Michal meg én megkergetjük őket agarakkal! - lelkesedett tapsolva.

- Ha férjedurad afféle otthon ülő ember lenne, hamar megöszülne a szakállal melletted, de hát tudtam én, kihez adjalak. Más fehérrép legalább hálás volna érte, he?

Basia nyomban megcsókolta Zagloba uram mindkét orcáját, mire az öreg elérzékenyülve jegyezte meg:

- Az emberfiának öregségére olyan kedvesek a szerető szívek, akár a meleg búbos kemence.

Ezután mélyen elgondolkozott, majd hozzátette:

- Csodálatos dolog, hogy én egész életemben mennyire szerettem a fehérrépet, pedig hát mondjuk csak meg őszintén, mi okból? Magam sem tudom, mert hamis is ez a sárkányfajta, meg kacér is... De minekutána olyan puhák, akár a gyerekek, csak hadd érje valamelyiket néminemű sérelem, az emberfiának mindjárt csak úgy sikongat a szíve a nagy szánalomtól. No, ölelj hát meg még egyszer, vagy mi!

Basia örömmel magához ölelte volna az egész világot, nyomban teljesítette hát Zagloba uram kívánságát, aztán virágos hangulatban utaztak tovább. Nagyon lassan haladtak, mert a hátul menetelő ökrök nem bírtak volna lépést tartani velük, csekély kísérettel hátrahagyni pedig ezekben az erdőségekben nem lett volna biztonságos.

Ahogy Uszycához közeledtek, a vidék egyre egyenetlenebb lett, a vadon süketebb, a szakadékok pedig mélyebbek. Minduntalan elromlott valami a szekerekben, a lovak is idegeskedtek, ami miatt nagy késedelem támadt. A régi országút, amely hajdanában Mohilówba vezetett, húsz esztendő alatt benőtt erdővel, úgyhogy néhol a nyomát is alig lehetett látni. Kénytelenek voltak tehát azokat a nyomokat követni, amelyeket a régebbi és legutóbbi hadjáratok hagytak maguk után, s ennél fogva gyakran csalókák, de mindig roppant nehezen járhatók voltak. Persze balesetek nélkül sem úszhatták meg a dolgot.

Az élen lovagló Mellechowicz alatt a lejtőn felágaskodott a ló, s lezuhant a szakadék köves fenekére; a lovas sem kerülhette el a balesetet, s a feje búbját úgy felhasította, hogy egy időre az eszmélete is elhagyta. Basia és Zagloba nyomban átültek a fölös kezes lovakra, a sebesültet pedig a fiatal kapitányné asszony beemeltette a batárba, s megparancsolta, hogy igen óvatosan haladjanak vele. Ettől kezdve minden útjukba eső forrásnál megállíttatta a karavánt, s tulajdon kezével kötözte át a százados fejét, hús forrásvízbe mártott tépéssel. Az ifjú egy ideig behunyta szemmel feküdt a kocsiban, végül azonban kinyitotta a szemét, s mikor a fölője hajló Basia, ezt meglátva, mindjárt azíránt faggatta, hogyan érzi magát, az ifjú felelet helyett elkapta a kezét, s elfehéredett ajkához szorította.

Kis idő múlva azonban összeszedte gondolatait, az öntudata is visszatért, s ekkor belorusz nyelven felelt:

- Oj, dobre,¹⁰¹ mint még soha életemben!

Ilyen meneteléssel telt el az egész napjuk. Végül a nap elvörösödött, s óriás korongja átsiklott a havasalföldi részre. A Dnyeszter úgy ragyogott, akár egy tüzes szalag, napkeletről pedig, a Vad Mezők felől lassan közeledett az alkonyat.

Chreptiów már nem volt nagyon messze, de pihenőt kellett adni a lovaknak, így hát hosszabb időre megállapodtak.

Egyik-másik dragonyos énekelni kezdte a litániát, a lipekek leszálltak a nyeregből, a földön leterítették a juhbőröket, letérdeltek, s arccal napkelet felé fordulva imádkozni kezdtek. Hangjuk hol magasabbra csapott, hol mélyebbre süllyedt; időnként „Allah! Allah!” kiáltásuk hangzott végig a sorokon. Azután megint elcsendesedtek, felálltak, s kezüket közvetlenül az arcuk mellett, tenyerükkel felfelé tartva, magukba szállva imádkoztak, csak időnként ismételve álmatagon, mintegy sóhajtván: „Lohicsmen, ah, lohicsmen!”¹⁰² A reájuk hulló napsugarak egyre vörösebbé lettek, szél is lendült napkelet felől, s ugyanakkor megszólaltak a fák is, nagy zúgással, mintha azok is tiszteletet akarnának adni az éj beállta előtt annak, aki ezer meg ezer villódzó csillaggal rakja ki a sötét égboltot.

Basia nagy érdeklődéssel nézte a lipekek imádságát, de a szíve összeszorult a gondolatra, hogy, íme, ennyi derék vitéz, a sok-sok fáradsággal terhes élet után, a halállal együtt egyenesen a pokoli tűzbe jut, annyival is inkább, mert napról napra érintkezvén az igaz hitet valló emberekkel, mégis megmaradnak megátalkodottságukban.

¹⁰¹ Ó, nagyon jól!

¹⁰² Szerencsés sorsot!

Zagloba uram, mint az ilyen dolgokban járatosabb férfiú, csak a vállát vonogatta Basia jámbor megjegyzéseire, mondván:

- Ezeket a kutyafejűeket amúgy sem bocsátanak be az égbe, hogy a ronda férgeiket valami-
képpen be ne hurcolják oda. Azután a legény segítségével felöltötte a bárányprem bekecsét,
mely igen alkalmas volt az estéli hűvös időben, s indulást parancsolt. Ám alig indult el a
menet, öt lovas tűnt fel az átellenes magaslaton.

A lipekek nyomban utat nyitottak nekik.

- Michal! - kiáltott Basia, meglátva az élen száguldó lovast. Csakugyan Wolodyjowski volt,
aki néhány lovassal sietett felesége fogadására.

Egymáshoz ugratva, nagy örömmel köszöntötték egymást, azután kölcsönösen elmesélték, mi
történt velük, míg távol voltak egymástól.

Basia elmondta, milyen volt az útjuk, s hogy Mellechowicz hogyan „sértette meg az értelmét”
a köveken - a kislovag pedig beszámolt arról, hogy mit művelt Chreptiówban, biztosítván
feleségét, hogy minden készen áll a fogadására, minekutána három hétig ötszáz fejsze
munkálkodott a házakon.

Utazás közben a szerelmes Michal uram minduntalan áthajolt nyergéből, s karjába kapta fiatal
feleségét, aki szemlátomást nem haragudott ezért valami nagyon, mert olyan közel léptetett
férje mellett, hogy a lovaik csaknem egymást horzsolták oldalukkal.

Az utazás már vége felé járt, de közben derűs éjszaka szállt le, melyet a hold hatalmas
aranykorongja világított meg. Ám ahogy a pusztáról feljebb emelkedett az ég felé, egyre
sápadtabb lett, végül teljesen elhomályosította a karaván szeme előtt káprázatos fénnel
kigyulladó tűz.

- Mi az? - kérdezte Basia.

- Majd meglátod - felelte a kislovag, bajuszkáját mozgatva -, csak jussunk át ama csekély
erdőcskén, amely Chreptiówtól elválaszt.

- Ez már Chreptiów?

- Úgy láthatnád, akárha a tenyereden lenne, de a fák eltakarják.

Behatoltak a kis erdőbe, de nem mentek a közepéig sem, mikor egész raj tűzfény tárult a sze-
mük elé, mint a szentjánosbogárkák lárvái vagy a villódzó csillagok rajai. Ama csillagok nagy
sebességgel közeledtek hozzájuk, míg végül az egész erdőcske megremegett a harsány kiál-
tásoktól:

- Éljen a mi asszonyunk! Vitéz kommandáns urunk hitvese! Éljen! Éljen!

A Basia köszöntésére siető katonák voltak. Száz meg száz vitéz egyszerre egybekeveredett a
lipekekkel. Mindegyikük lángoló fáklyát tartott, mely hosszú rúd kettéhasított végébe volt
erősítve. Némely rúdon vasméceszt hoztak, amelyből a földre hullott az égő gyanta, mint
megannyi hosszúkás, tüzes könnycsepp.

Csakhamar kissé vad és vészjósló, bajuszos arcok fogták körül Basiát, de most mind sugárzott
az örömtől. A legtöbbjük soha életében nem látta őt, s valami tisztos korú asszonyságot várt,
örömük tehát annál nagyobb lett a még szinte gyermek Basia láttán, amint fehér paripáján
nyargalva köszönetképpen jobbra-balra bólogatott gyönyörű, rózsás arcocskájával, örvendez-
ve, de ugyanakkor zavartan is e nem várt üdvözléstől.

- Köszönöm kegyelmeteknek - szólalt meg Basia -, de tudom, hogy ez nem engem illet...

Ámde ezüstcsengésű hangja elveszett a dörgő éljenzésben, melytől remegett az egész erdő.

A podolei generális zászlóaljának vitézei, meg a przemysli alkamaráséi, Motowidló kozákjai, meg a lipekek és cseremiszek mind összekeveredtek egymással. Mindenki látni akarta az ifjú ezredesné, közeljutni hozzája; a forróbb vérűek köpönyege szélét avagy a kengyelben levő lábacsáját csókolgatták. Mert e félvad embervadászoknak, akik a lesből való támadásokhoz, cserkészéshez, vérontáshoz és mészárláshoz szoktak, annyira rendkívüli és új volt ez a jelenés, hogy látására megmozdult az ő kérges szívük is, s valamiféle ismeretlen érzelmek keltek bennük. Wolodyjowski iránti szeretetből tódultak ki köszönteni őt, hogy örömet szerezzenek, vagy netán hízelegjenek neki, s íme, ők maguk lágyultak el ily nagy hirtelenséggel. Ez a mosolygó, bájos, ártatlan arcocska, azokkal a kitágult orrcimpákkal és csillogó szemekkel egy szempillantás alatt igen drága kincsük lett nekik. *Detina to nasa!*¹⁰³ - kiáltozták az öreg kozákok, ezek az igazi pusztai farkasok. „Hajnalpír! Drága virágszál! - ordítottak a nemes bajtársak. - Mindnyájan életünket adjuk érte!”... A cseremiszek pedig cuppogtak, s tenyerüket széles mellükre szorítva kiáltozták: „Allah! Allah!”

Wolodyjowski szörnyen elérzékenyült, ám örömmel csípőjére vágta a két kezét, s úgy dicsekedett az ő Basiájával.

Folyton hangzottak a kiáltozások. A karaván vége kigördült az erdőcskéből, s az újonnan érkezettek szeme előtt csakhamar feltűntek a hatalmas faépületek, kör alakban sorakozva a magaslaton. Ez volt a chreptiówi örgyepű. Olyan tisztán látszott, akár nappal, mert a karóbástyán kívül óriási máglyák égtek, melyekre egész fatörzseket hajigáltak. De az udvar is tele volt tüzekkel, csak éppen kisebbekkel, hogy valamiképpen tűzvész ne támadjon.

Most a katonák eloltották a csóvát, s mindegyik levette válláról a muskétát, mordályt vagy a karabélyt, s rajta, elkezdődött a durroztatás az úrasszony köszöntésére.

A karóbástya elé kivonultak a zenekarok is, vagyis a nemes vitézeké, amely trombitákból, a kozákoké, mely litaurokból, dobokból és sokhúrú hangszerekből állott, végül a lipekeké, amelyben tatár módi szerint a fülsiketítő sípok vitték a prímet. A katonák kutyáinak ugatása és a megrémült szarvasmarhák bögése még növelte a pokoli zenebonát.

A kíséret most hátramaradt, elől léptetett Basia, egyfelől a férjeurával, másfelől Zagloba urammal.

A fenyőágakkal szépen felékesített kapu fölött, a faggyúval kikent, belülről megvilágított marhahólyag gömbökön ott feketéllett a felirat:

*Boldog lesz az éltetek, hála Cupidini
Crescite, véreink et - multiplicamini.*¹⁰⁴

- Vivant, floeant!¹⁰⁵ - kiáltozták a katonák, mikor a kislovag meg Basia megálltak, hogy elolvassák a feliratot.

- Szent Isten - hördült fel Zagloba -, hiszen én is vendég volnék, de ha a multiplicamini nekem is szól, a hollók lakmározzanak belőlem, ha tudom, hogyan fogjak hozzá!

¹⁰³ A mi gyerekünck.

¹⁰⁴ Növekedjete és szaporodjatek!

¹⁰⁵ Éljenek, virágozzanak!

Zagloba uram azonban talált egy külön transparensset is, mely egyenesen neki szólt:

*Éljen soká Zagloba urunk őnagysága,
Egész lovagvilágunk dísze és virága!*

Wolodyjowski, nagy jókedvre derülvén, a tiszteket és a nemes vitézeket meginvitálta estebédre, a katonák számára pedig előhengerítettett két kisdéd pálinkáshordót. Áldozatul esett néhány ökör is, amelyeket nyomban nyársra húztak a tábortüzek mellett. Mindenkinek jutott belőlük bőven. Késő éjszakáig visszhangzott az őrgyepű a kiáltásoktól és a muskéták ropogásától, annyira, hogy a szurdékokban rejtőző uszycei haramiákat és útonállókat elfogta a rémület.

XXIII. FEJEZET

Wolodyjowski uram nem lopta a napot a maga örgyepűjén, de az emberei is folytonos munkában éltek. Alig száz ember, de néha még annyi sem maradt a chreptiówi őrségben, a többi folytonos portyákon volt foglalatoss. A legkiválóbb csapatokat vezényelte ki az uszycei szakadékok átfésülésére, s ezek szinte szakadatlanul hadakoztak, mert a haramiáknak olykor nagyon népes bandái sokszor igen ádáz ellenállást fejtettek ki, s bizony nemegyszer valóságos ütközetet kellett velük vívniok. Az ilyen csetepaték néhány, sőt tízegynéhány napig eltartottak. Kisebb csapatokat küldött Michal uram egészen a távoli Braclaw vidékéig, hogy a hordáról és Dorosenyko felől hírt kapjon. Az ilyen csapatoknak az volt a feladatuk, hogy hírmondókat hozzanak magukkal, vagyis fogdossák össze őket a pusztában. Más ilyen csapatok a Dnyeszter mentén mentek lefelé Mohilów és Jampol iránt, hogy fenntartsák a kapcsolatot az ott állomásozó kommandókkal, megint mások a Havasalföld felé füleltek, végül némelyek hidakat építettek, és a régi országotat javították.

E nagy mozgástól lassanként megnyugodott az egész országrész. A lakosság békésebb elemei, akik nem lelkesedtek valami nagyon a rablásért, lassanként visszatértek elhagyott házi tűzhelyükhöz. Kezdetben csak úgy bújva, később egyre bátrabban. Chreptiówban is megjelent néhány zsidó kézműves. Néha benézett egy-egy jelesebb örmény kalmár, egyre gyakrabban látogattak el ide a házaló árusok is. Wolodyjowski uramnak tehát jó reménysége volt abban, hogy ha Isten és a hetman úr megengedik neki, hogy hosszabb ideig ezen a kommandón maradjon, akkor ez az elvadult vidék idővel merőben más képet ölt. Jelenleg csak a kezdetén voltak a dolognak, mert igen sok tennivaló volt még hátra. Az utak nem voltak biztonságosak; a nekivadult lakosság inkább a haramiákkal tartott, hogysem a kommandó katonaságával, s bármily csekély ok elég volt ahhoz, hogy ismét bevegye magát a köves sziklabarlangokba. A Dnyeszter gázlóin gyakran átlopakodtak havaselveiekből, kozákokból, magyarokból vagy tatárokból, meg az Isten tudja micsoda népekből összeverődött csapatok. Ezek portyákat bocsátottak szerte az országba, tatár módra rajtaütvén falvakon és mezővárosokon, s összerabolván mindent, ami csak elvihető volt. Bizony ezeken a vidékeken a kardot még egy pillanatra sem ereszhette ki a kezéből az emberfia, sem a muskétát szegre nem akaszthatta, mindazonáltal a kezdetnek már meg volt vetve az alapja, s a jövő kedvezőnek ígérkezett.

A legéberebben a napkeleti oldal felé kellett fülelni. Dorosenyko hadaiból ugyanis minduntalan levált egy-egy kisebb-nagyobb csapat, ezek alattomban megközelítették a lengyel kommandókat, s tűzvészt és pusztítást műveltek az egész környéken. Minekutána azonban ezek csak afféle szabadcsapatok voltak, s - legalább színből - a saját szakállukra végezték betöréseiket, a kislovag pusztította, irtotta őket, mert nem kellett attól tartania, hogy ezáltal netán nagyobb vihart hozhat hazájára. Nem is elégedett meg a támadások visszaverésével, a védekezéssel, hanem maga kutatta fel őket a pusztában, mégpedig oly eredményesen, hogy idővel a legvakmerőbbekkel is megutáltatta az ilyen vállalkozásokat.

Ezenközben Basia jól megalapozta chreptiówi gazdaságát.

Szívből örült ennek a katonaéletnek, amelyet eddigelé sosem láthatott ilyen közélről, tetszett neki ez a mozgás, a kivonulások, a vállalkozásokról hazatérő csapatok, a foglyok. Meg is mondta a férjeurának, hogy legalább egy vállalkozásban neki is részt kell vennie. Egyelőre azonban meg kellett elégednie azzal, hogy felülhetett a paripájára, s férjével és Zagloba urammal együtt megszemlélték Chreptiów határát. Ilyenkor rókákat és tűzokokat hajtottak,

olykor egy-egy ordas is felbukkant a magas fűből, s inalt a puszta mezőkön át, azt is megkergették. Basia, ha csak tehetette, az élen vágatott, közvetlenül az agarak nyomában, hogy elsőnek érje el a kimerült vadat, s karabélyából vöröslő szeme közé dörrentsen.

Zagloba uram a legjobban szeretett sólymokkal vadászni, amelyekből a tisztek tartottak is néhány kiváló fajtájú párt. Ilyenkor Basia is vele tartott, de Michal uram titokban utánuk küldött tízegynéhány embert, hogy ha hirtelen úgy adódik, segítségére legyenek Basiának. Mert igaz ugyan, hogy Chreptiówban mindig tudták, hogy körös-körül húsz mérföldnyi távolságban mi történik a pusztában, Michal uram azonban szeretett óvatos lenni.

A katonák napról napra jobban szerették Basiát, mert hát ő is törődött élelmükkel és italukkal, s látogatta a beteget és a sebesülteket. A komor Mellechowicz feje még mindig nem gyógyult meg. Az ő szíve keményebb és vadabb volt a többiekénél, de még az ő arca is felderült Basia láttán. Az öreg katonák csak úgy olvadoztak az ezredesné asszony lovagi fantáziájának és a katonai dolgokban való járatosságának dicséretében.

- Ha a Kis Sólyom nem lenne többé - mondták -, a nagyszony nyomban átvehetné a kommandót; s nem is bánná az emberfia, ha egy ilyen regimentárius vezérlete alatt kellene elhullania.

Volt úgy néha, hogy Wolodyjowski távollétében valami rendetlenség történt a szolgálatban, s Basia alaposan lehordta a katonákat, de az engedelmisségen sosem esett csorba. Az ő szájából a dorgálást is jobban a szívükre vették az öreg harcosok, mint a büntetést, melyet a szolgálatban fölöttébb szigorú Michal uram bőven osztogatott a disciplina megsértéséért.

A kommandón mindig nagy volt a fegyelem, mert a Jeremi herceg iskolájában nevelkedett Wolodyjowski vaskézzel tudta kordában tartani az embereket, de Basia jelenléte azért mégis enyhítette a vad erkölcsöket. Mindenki igyekezett megnyerni a tetszését, mindenki a szíven viselte az ő fáradtságát és nyugalmát, így hát lemondtak mindenről, ami zavarhatta volna.

Mikolaj Potocki uram könnyű zászlóaljában számos világlátott és főúri udvarokat járt nemes gavallér szolgált, s ha a folytonos háborúban és viszontagságok közepette elvadultak is kissé, azért mégis igen helyénvaló kompániát alkottak. Ezek, az egyéb zászlóaljak tisztjeivel egyben, gyakran töltötték az estéket az ezredeskapitányéknál, s elbeszélgettek a régi dolgokról és háborúkról, amelyekben ők maguk is részt vettek. Zagloba uram vitte közöttük a szót. Ő volt a legöregebb, a legtöbbet látott és cselekedett is, mikor azonban két-két serleg között néha elszundított a szattyánbőrrel bélelt kényelmes székben, melyet egyenesen neki állítottak be, akkor mások is szóhoz jutottak. És volt is miről beszélniük, hiszen voltak közöttük, akik megjárták Svéciát meg Moszkvát, voltak, akik ifjú életüket - még Hmelnickij ideje előtt - a Szicsben töltötték el, vagy akik valahanapján a Krímben mint hadifoglyok birkákat őriztek, akik - rabságban lévén - Bahcsiszerájban kutakat ástak; akik bejárták Kisázsia, akik török gályákon eveztek az Archipeláguson, akik Jeruzsálemben a földig hajolva homlokukkal illették a Krisztus sírját; akik átéltek mindenféle viszontagságot és balsorsot, s visszatérván ismét csak a zászlók alá vonultak, hogy életük végéig, utolsó leheletükig védelmezzék e vérrel áztatott végeket.

Novemberben, mikor az esték meghosszabbodtak s a fűvek elszáradván, a határtalan pusztaság felől már csend és békesség áradt, a társaság naponta összegyülekezett az ezredeskapitányéknál. Ott volt Motowidlo uram, születésénél fogva rutén, rettentően sovány férfiú, akár a gerezd, és hosszú, mint egy kopja. Nem volt már fiatal, hiszen húsz esztendeje el nem szakadt a harcmezőktől; odajárt Deyma uram is, a testvéröccse annak, aki Ubysz urat annak idején levágta; velük együtt Muszalski, valamikor gazdag férfiú, de élete tavaszán rabságba kerülve, török gályákon evezett, majd a rabságból megszökvén, birtokát otthagyva, karddal a

kezében, a mohamedán fajtán kereste a bosszút minden sérelméért. Kiváló íjász volt, ki - ha kívánták - a kócsagot magas röptében nyilazta le. El-ellátogatott oda a két kiváló portyázó: Wilga és Nienaszyniecis, mindketten vitéz katonák, meg Hromyka meg Bawdynowicz uram, meg még sokan mások. Ezek, ha beszélni kezdtek, s gyakran nagy hangon is, elbeszéléseikben kirajzolódott az egész keleti világ: Bahcsiszeráj meg Sztambul, a minaretek, meg a hamis próféta szentélyei, a Boszporusz kék vize meg a szökőkutak, a szultán udvara meg a rengeteg ember a kővárban, a hadak, a janicsárok meg a dervisek, meg az az egész rettentő, de fényes sáskahad; melytől a rutén földeket s azokon túl Európa minden keresztjét és templomát a Köztársaság födözte vérző mellével.

A tágas szobában körben telepedtek le az öreg vitézek, akár a golyák, mikor a repüléstől elfáradva leszállnak egy pusztai sírdombra, s hangos kelepeléssel felelgetnek egymásnak.

A kandallóban szurkos hasábok égtek, élénk fényt vetve az egész szobára. Basia parancsára a parázson forrott a moldvai bor, melyből a legények gömbölyű talpú cinserlegekbe méregettek, s nyújtották a lovagoknak. Odakintről behallatszott a strázsák kiáltozása; a tücskök, amelyekre Wolodyjowski annyit panaszkodott, fáradhatatlanul cirpelték a szobában, olykor-olykor pedig élesen süvöltött a mohával betömött résekben az észak felől jövő, és egyre hidegebbé váló novemberi szél. Ilyen hideg időben a legkellemesebb dolog a barátságos, csendes szobában ülve hallgatni a lovagi kalandokat.

Egy ilyen este mesélte el Muszalski uram a következő esetet:

- A kegyelmes Úristen vegye szent oltalmába az egész Köztársaságot, bennünket mindnyájunkat, közöttünk pedig különösen itt jelenlevő úrasszonyunk ökegyelmességét, ezredeskapitány urunknak méltó hitvestársát, kinek fényességét szinte méltatlanul csodálja a mi gyarló szemünk. Sosem akarok én vetekedni Zagloba urammal, kinek kalandjai magát Didót és bájos palotáskisasszonyait is a legnagyobb ámulatba ejthetnék, mindazonáltal, ha kegyelmetek kívánják casus cognoscere meas,¹⁰⁶ én nem akarom ettől megvonni magam, hogy a tisztes kompániát valamiképpen meg ne sértsem.

Ifjúságomnak idején tetemes javakat örököltem az ukrainai Taraszczka környékén. Asszonyanyám után is volt két kisdéd falvam békességes vidéken, Jaslo közelében, de magam jobb szerettem atyai birtokomon rezideálni, mivel az közelebb esett a hordához, s ennél fogva könnyebben akadhatott néminemű hadikalánd. Lovagi fantáziám a Szics felé vonzott, ámde ott már nem volt keresnivalónk. A Vad Mezőkre azonban eljárógtam nyugtalan lelkek kompániájában, s sok gyönyörűségben részeltem. Jól ment a sorom atyai birtokomon, csak az a baj, hogy szomszédom hitvány ember volt. Bialocerkiew vidékéről való egyszerű parasztember, de ifjúkorában a Szicsben tanyázott, ott táboratamáni tisztségre tett szert, s a kozák főttábor Varsóba is elküldte követségbe, ahol nemességet is nyert. A neve Dydiuk. Azt is tudniok kell kegyelmeteknek, hogy mi viszont a samniták egyik vezérétől, ama Muscától származtatjuk magunkat, ki lengyelül legyet jelent. Ez a Musca a rómaiak ellenében mivelt szerencsétlen vállalkozásai után Piast fiának, Ziemowit hercegnek az udvarába került, aki a nevét - a nagyobb kényelem kedvéért - Muscalskira hajlította, s az utódok ezt később Muszalskira változtatták. Én tehát, ily méltó vérből származottnak tudván magam, nagy abominációval tekintettem ama Dydiukra. Mert ha ama selyma, jobban meg tudván becsülni az őt ért nagy tisztességet, a nemesi rendnek minden más rend fölött való becsületét elismerte volna, én sem szoltam volna semmit. Ő azonban mint nemesember, földet birtokolván, a nemesi méltóságot még gúnyolva gyakran így beszélt: „Avagy most nagyobb az árnyékom?

¹⁰⁶ Az én esetemet megismerni.

Kozák voltam én, és az is maradok, az egész nemesség pedig és az összes dögös lahok¹⁰⁷ nekem bikmakk...” Azt már el sem mondhatom kegyelmeteknek, hogy e helyütt mily utálatos gesztusokat mívelt, mert úrasszonyunk jelenvaló léte ezt semmiképpen meg nem engedi. Szörnyen emésztett azonban az indulat, s most már kezdtem nyomni ökelmém. De bátor ember lévén, nem ijedt meg, s mindig csöstül megfizetett. Egy szál kardra kiállt volna, de én alábbvaló vérére tekintvén, azt nem akartam. Gyűlöltem, akár a dögvést, ő pedig ugyancsak gyűlölettel fizetett. Egyszer a taraszczai piacon rám lőtt, s csepp híja, hogy meg nem ölt, de én meg a fejét hasítottam széjjel a fokosommal. Kétszer estem rá udvari embereimmel, ő is kétszer reám a gyülevésszel. Nem bírt le, de hát én sem boldogultam vele. Én már a törvénnyel akartam ellene menni, de hát van is törvény Ukrajnában, ahol a városok üszkei még most is füstölögnek. Aki ott magához kurjantja a csöcseléket, az akár az egész Köztársasággal ne törődjék. Így tett ő is, s ráadásul még közös édesanyánkat is káromlással illette, mit sem törődve azzal, hogy ez az anya őt nemesi rangra emelvén, egyúttal a keblére is ölelte, privilégiumokkal ruházta fel, melyeknek erejével birtokolta a földjét és ama - valóban fölösen nagy - szabadságot, amilyent semmilyen más hatalomtól nem kóstolt volna. Ha amúgy, szomszédok módjára, találkozhattunk volna, bizonyosan nem lettem volna híjával argumentumoknak, de hát mi sosem találkoztunk másképpen, mint egyik kezünkben a karabéllyal, a másikban pedig csóvával. Napról napra növekedett bennem a gyűlölet, hogy szinte bele-sárgultam. Egyre csak azt forgattam a fejemben, hogyan tudnám őt kézre keríteni. Éreztem én, hogy a gyűlölködés nagy bűn, most azért nem is akartam én vele egyebet tenni, mint legelsőbbben jól megostorozni, amiért a nemességet megtagadta, azután pedig, minden bűnét megbocsátván, igazi keresztényhez méltóan egyszerűen agyonlővetni...

De hát az Úr másképpen rendelé.

Volt a falu végén egy derék méhesem. Egyszer kimentem, hogy megnézzem. Estefelé járt az idő. Alig töltöttem ott vagy tíz miatványnyi időt, egyszerre csak éktelen ordítás üti meg a fületem. Szétnézek, hát a falu fölött már akkora a füst, akár az a gomolygó felhő. Nemsokára futnak is már az emberek: „A horda! A horda!” Nyomukban pedig óriási tömeg. Elhiggyék kegyelmetek, a golyóbisok úgy szállnak, mintha csak a szeles eső váгна, s mindenfelé bárányprémes ködmönök meg ördögi tatár pofák. Ugrom a lovamhoz, de még mielőtt a kengyelvasat elérhettem volna, már öt vagy hat pányva tekeredik körém. Téptem, szaggattam, mert erős legény voltam, de hát... nec Hercules!... Három hónappal később egy másik fogolycsapattal együtt a Bahcsiszerájon túl levő Suzhajdzig nevű tatár falucskába kerültem.

Az én uramat Szalma bejnek hívták. Gazdag tatár úr volt, de nagyon embertelen, s a rabszolgákhoz fölöttébb nehézkező. Korbács alatt kellett kutat ásnunk és a földeken dolgoznunk. Ki akartam váltani magam, mert a pénzem megvolt hozzá. Egy örmény férfitárral levelet küldtem Jaslo melletti birtokaimra. Nem tudom, a levél nem jutott-e el odáig, avagy a váltságdíjat ragadták el útközben, elég az hozzá, hogy nem érkezett meg... Elvittek hát Carogródba, s ott eladtak gályarabnak.

Sokat lehetne beszélni ama városról, mely, nem tudom, ha van-e nagyobb és gazdagabb város e világon. Annyi ott az ember, akár a fű a pusztán és kavics a Dnyeszterben... A jedikula börtönfalai rettentőek. Egyik torony a másik mellett... Kertjében az emberekkel együtt kutyák is kóborolnak, melyeket a törökök nem bántanak, netán azért, mert érzik az atyafiságot, ők maguk is ebfiak lévén... Nincs náluk egyéb rend, mint urak és rabszolgák, a pogány fogságnál pedig nincsen keservesebb a világon. Isten a tudója, igaz-e, de a gályán azt beszélték, hogy az

¹⁰⁷ Lengyelek.

ottani vizek, aminő a Boszporusz vagy az Aranyzarv, mely egészen a városba benyúlik, a rabszolgák könnyeiből keletkeztek. Bizony magam is sok könnyet hullattam beléjük...

Rettentő a török hatalom, s a potentátok közül egyetlenegynek sem hódol annyi király, mint a szultánnak. Maguk a törökök mondják, hogy ha Lehistan nincs (mert így nevezik a mi hazánkat), akkor már régen ők lennének az orbis terrarum¹⁰⁸ urai. „A lahek háta mögött (mondják) a többi világ mind tévelygésben él, mert a lah (mondják) a kereszt előtt porban hever, akár az eb, nekünk meg a kezünket harapja...” És igazuk is van; hiszen csakugyan így volt, és így is lesz... Mert hát mi itt Chreptiówban meg a távolabbi kommandók Mohilówban, Jampolban meg Raszkówban mi egyebet mívelünk? Sok hiba vagyon e Köztársaságban, ámde én úgy vélem, ezt a szolgálatunkat majd egyszer az Úr is javunkra tudja, meg az emberek is.

No de hadd térjek vissza a magam történetére. Ama rabszolgák, kik a szárazföldön, városokban avagy falvakban élnek, enyhébb nyomorúságban sínylődnek, hogysem azok, akiknek a gályákon az evezőt kell húzniok. Mert ha ama gályarabokat egyszer odavasalták a gálya pereméhez az evezők mellé, onnan már el nem oldják soha, sem éjjel, sem nappal, sem ünnepnapon, hanem mindhalálukig láncba verve kell élniök. Ha pedig a hajó in pugna navali¹⁰⁹ elmerül, akkor nekik is véle kell merülniök. Mindannyian mezítelenek, a hideg kínozza, eső áztatja, éhség gyötri, s erre nincs más ír, mint a könnyek meg a kegyetlen munka, mert az evezők oly nagyok és nehezek, hogy két ember kelletik mindegyikhez.

Engem éjszaka szállítottak oda, aztán odavasaltak egy másik társammal szemben, akit a nagy sötétség miatt nem ismerhettem meg. Mikor meghallottam a kalapács csengését és a bilincs csörgését - szent Isten -, azt hittem, már a koporsómat szegeznek össze, bár még azt is jobb szerettem volna. Imádkoztam én, de a reménységet mintha a szél fúta volna ki a szívemből... Sőhajtásaimat a kavadzsi korbácsütésekkel hallgattatta el, így aztán csendben ott ültem egész éjszaka, amíg virradni nem kezdett... Ránézek arra, akivel együtt kell majd húznom az evezőt... Szentséges Jézusom! Tudják-e kegyelmetek, ki ült vélem átellenben? Dydiuk!

Mindjárt megismertem, bár mezítelen és fölöttébb sovány volt, a szakállá is övig ért, mert ő már régebben a gályára került... Csak néztem őt, ő meg engem. Ő is megismert... Nem szóltunk egymáshoz egy szót sem... Íme, idejutottunk mind a ketten! Ám még mindig élt bennünk amaz ádáz gyűlölség, hogy nemcsak nem köszöntöttük egymást igaz keresztények módján, hanem újból lángra lobbant bennünk a harag, s inkább még örült mindkettőnk szíve, hogy az ellenségnek éppen úgy kell szenvednie, mint neki... Ugyanazon a napon elindult a hajó. Furcsa volt legádázabb ellenségemmel egyazon evezőt húzni, egyazon szilkéből enni a nyomorúságos étket, melyet minálunk a kutyák is megvetettek volna, egyazon zsarnokságot sínyleni, egyazon levegőt szívni, együtt szenvedni, együtt sírni... A Helleszpontuszon hajóztunk, azután meg az Archipeláguszon... Ott egymást éri a sok sziget, s mind az egész a töröké... Úgyszintén a két part is, az egész világ!... Bizony nehéz volt. Nappal kibeszélhetetlen hőség. A nap úgy perzsel, hogy a víz is kis híján lángot nem vet tőle, s mikor ama fények remegni, szökdécselni kezdenek a habokon, akárha tüzes eső esnék... Csurgott rólunk a verejték, s a nyelvünk a szájpadrólásunkhoz tapadt. Éjjel olyan foga volt a hidegnek, akár az ebnek... Vigasz pedig sehonnan semmi, csak gyöttelelem, az elvesztett boldogság siratása és gyilkos fáradalom, olyan, hogy száj azt el nem mondja... Az egyik kikötőből, már a görög földön, láttuk a fedélzetről ama híres szentélyek romjait, amelyeket még az ókori görögök

¹⁰⁸ A világ, a földkerekség.

¹⁰⁹ Tengeri csatában.

emeltek... Oszlop oszlop mellett sorakozik ott, s mintha mindegyik színaranyból volna, pedig hát csak a márvány sárgult meg a nagy öregségtől. Jól látni, mert kopár magaslaton épült, s az ég olyan kék ott, akár a türkiz... Azután körülhajóztuk a Peloponnészoszt. Nap nap után, hét hét után telt el, mi meg Dydiukkal, egy szó nem sok, de annyit sem szólottunk egymáshoz, mert a kemény gyűlölség még mindig ott élt szívünkben... Lassanként azonban mégiscsak kezdtünk megtörni Isten kezének súlya alatt. Bűnös testünk a nagy törődésektől meg az időjárás viszontagságaitól kezdett lemállani a csontunkról, a bikacsők vágta sebeink pedig gennyedtek a nap hevétől. Éjszaka a halálért könnyörögtünk, s valahányszor elszenderedem, hallom Dydiuk szavát: „Hriszte pomiluj! Szvjataja Precsisztaja, pomiluj! Daj umerti!”¹¹⁰ Ő is hallotta és tudta, hogy a kezemet én is felemeltem a Szűzanyához és az ő szent Fiához... Erre aztán mintha a tengeri szél fújta volna el szívünkől a gyűlölséget... Egyre kevesebb lett, egyre kevesebb maradt... A végén már, mikor a magam sorsa fölött ríttam, az övét is sirattam. Ekkor már mind a ketten másképpen nézegettünk egymásra... Sőt már segíteni is kezdtünk egymáson... Ha engem öntött el a veríték meg a halálos fáradtság, akkor ő egyedül húzta az evezőt, ha pedig ő nem bírta, akkor én feküdtem neki... Ha hozták a szilkét, mindketten arra vigyáztunk, hogy a másíknak is jusson. Ám figyeljék csak kegyelmetek, minémű az emberi természet! Röviden szólva már szerettük egymást, de egyikünk sem akart erről elsőnek bizonyosságot tenni... Selyma ukrainai lélek lakozott benne!... Egyszer aztán már nagyon rosszra fordult a sorunk, s egy napon azt mondták, hogy másnap találkozásunk lesz a velencei flottával. Az éteknek is híjával voltunk. Mindent elsajnáltak tőlünk; csak a korbácsot nem. Leszállt az éj: halkan nyöszörgünk - s ő is a maga módján, én is a magamén -, még buzgóbban imádkozunk. Csak nézem a hold világánál, hogy csak úgy patakzanak a könnyei a szakállára. Megáradt az én szívem is, megszólalok hát: „Dydiuk, hiszen földiek volnánk, bocsássunk hát meg egymásnak.” Mikor ezt meghallotta - jóságos Isten -, egyszerre csak elbődül, s felugrik, hogy a láncai csak úgy csörögnek bele. Az evező fölött egymás karjaiba borultunk, s sírva csókoltuk egymást... Én már meg nem mondhatom, mennyi ideig voltunk így, mert akkor már az emlékezetünk is elhagyott, de csak reszkettünk a sírástól.

Muszalski itt elhallgatott, s valamit tapogatott az ujjaival a szeme körül. Egy darabig csend volt, csak a hideg északi szél füttyörészett a gerendák között, a szobában pattogott a tűz, és cirpelték a tücskök. Muszalski uram egyet szusszantott, majd így folytatta:

- Amint majd kitudódik, az Úristen megáldott minket, és kiterjesztette ránk a kegyelmét, de egyelőre keservesen kellett fizetnünk e testvéri érzelmünkért. Íme, amint egymás karjába borultunk, annyira összegabalyodtak a láncaink, hogy nem bírtuk őket széjjelbontani. Jöttek a felügyelők, ők aztán széjjeloldották, de több mint egy óra hosszat suhogott fölöttünk a korbács. Ütöttek, vertek, ahol éppen értek. Folyt a vérem, folyt a Dydiuké is, össze is keveredett egymással, s úgy folyt le a tengerbe. No, sebj! Régi dolog... Isten dicsőségére!

Ettől kezdve soha eszembe nem jutott, hogy én a samnitáktól származom, ő pedig bialo-cerkiewi paraszt, ki csak nemrég kapta a nemességét. Tulajdon testvéremet nem szerethettem jobban, mint ahogyan őt szerettem. Ha nem kapott volna nemességet, nékem az is mindegy lett volna, de azért jobb szerettem, hogy kapott. Ő pedig, régi szokása szerint, ahogy régebben a gyűlöletet, most a szeretetet adta vissza csöstül. Ilyen volt a természete...

Másnap ütközet volt. A velenceiek szétverték a flottánkat a világ négy sarka felé. A mi gályánk, a kolubrinák golyóbisaitól alaposan megromolva, megbújt egy néptelen sziget, valami tengerből kiálló szikla mögött. Meg kellett reparálni, minekutána azonban a katonák

¹¹⁰ Krisztus, irgalmazz! Szentséges Szűz, irgalmazz! Engedj meghalni!

elpusztultak, s híja volt a munkáskéznek, minket el kellett oldaniok a láncról, s fejszét adniok a kezünkbe. Amint a partra szálltunk, ránézek Dydiukra, s látom, már ő is abban forgatja a fejét; amiben én. „Most?” - kérdezi. „Mindjárt!” - mondom, s tovább nem gondolkozva, fejbe vágom Csubacsit, Dydiuk meg a kapitányt. Utánunk a többiek, mint a tűz! Egy óra leforgása alatt elkészültünk a törökökkel, azután úgy-ahogy rendbe hoztuk a gályát, beültünk, most már láncok nélkül, az irgalmas Isten pedig megparancsolta a szeleknek, hogy vigyenek bennünket egyenest Velencébe.

Kolduskenyéren jutottunk el a Köztársaságba. Dydiukkal megosztottam a jaslói jószágomat, aztán mindketten a zászlók alá vonultunk újra, hogy a könnyeinkért és vérünkért megfizessünk. Podhajce ostroma idején Dydiuk elment a Szicsbe, Sirkóhoz, aztán vele együtt a Krímbe. Hogy ott mit végeztek, s mily jelentős csapást mértek az ellenre, azt már tudják kegyelmetek.

Mikor betelvén a bosszúval, hazafelé tartott, nyíllövéstől esett el. Én megmaradtam, s íme, valahányszor felajzom az íjat, mindig Dydiuk intenciójára mívelem, s hogy ily módon nemegyszer megörvendeztettem a lelkét, arra e tisztos kompániában elég tanúság vagyok.

Itt Muszalski uram ismét elhallgatott, s megint csak az északi szél süvöltése meg a tűz pattogása hallatszott. A vén harcos, szemét a lángoló hasábra szegezve, hosszas hallgatás után így fejezte be:

- Volt Nalevajko és Loboda, volt Hmelnickij, most pedig vagyok Doros; a föld még fel sem száradt a vértől, veszekszünk és verekszünk egymással, pedig hát az Úristen elvetette a szívünkbe a szeretetnek néminemű magvait, csak hogy azok most mintha meddő talajban pihenének, majd csak ha a vér és a könny jól megöntözi, majd a pogány elnyomás és a kancsuka alatt, a tatár rabságban, váratlanul hozzák meg gyümölcsüket...

- A paraszt csak paraszt marad! - szólalt meg Zagloba, álmából felserkenve.

XXIV. FEJEZET

Mellechowicz lassan lábadozott, minekutána azonban portyázásokra még nem járt, s a szobájába volt zárva, senki sem törődött vele, amíglen egyszer olyan esemény történt, amely felhívta rá az általános figyelmet. Íme, Motowidlo uram kozákjai egy tatárt fogtak, amint furcsa módon az örgyepű körül ólálkodott, s bevitték Chreptiówba.

A hamarjában történt kihallgatás során kiderült, hogy lipek, de azok közül való, akik a közelmúltban elhagyták a Köztársaság szolgálatát, valamint itteni lakásukat, s a szultán hatalma alá adták magukat. A Dnyeszter túlsó partjáról jött, s levelet hozott Kryczynskitől Mellechowicznak.

Wolodyjowskit fölöttébb nyugtalanította az eset, s nyomban tanácskozásra hívta a főembereket.

- Nemes atyámfiak - kezdte a szót -, tudjátok jól, hogy számos lipek, még olyanok is, akik emberemlékezet óta éltek Litvániában vagy itt a Ruténföldön, most átálltak a hordához, hálátlansággal fizetve a Köztársaság jószágáért. Így hát helyes dolog, hogy egyikőjünkben sem legyen teljes a bizodalunk, s éberén figyelmezzünk maguk viseletére. Íme, itt is vagyunk egy lipek zászlóalj, jó százötven lóval, kit Mellechowicz vezérel. Én nemrégem ismerem ökelmét, csak annyit tudok róla, hogy a hetman úr, jeles szolgálataiért, századossá tette, s embereivel egyben ideküldte. Furcsa is volt nekem, hogy kegyelmetek közül senki sem ismerte őt a régebbi időkből, minekelőtte szolgálatba lépett volna, sőt nem is hallott róla... Hogy a mi lipekjeink fölöttébb kedvelik, és vakon engedelmeskednek is neki, azt az ő nagy bátorságával és jeles hadi cselekedeteivel magyaráztam, de állítólag azok sem tudják, ki legyen ő, és hova való. A hetman ajánlásában megnyugodva nem gyanakodtam reá, nem is igen tapogattam, noha mindig valamiféle titokzatosságba burkolózott. Különb-különbféle természetük vagyunk az embereknek, nekem pedig semmihez semmi közöm, csak a szolgálatát híven betöltse. Most pedig, íme, Motowidlo uram emberei egy tatárt fogtak, aki Mellechowicznak levelet hozott Kryczynskitől. Tudják-e kegyelmetek, ki legyen ama Kryczynski?

- Hogyne! - kiáltott fel Nienaszyniec. - Én Kryczynskit személye szerint ismertem, most pedig gonosz hírről ismeri mindenki.

- Együtt jártunk mi isko... - kezdte Zagloba uram, de elharapta a szót, mert eszébe vette, hogy akkor Kryczynskinek már kilencven évesnek kellene lennie, ilyen korban pedig az emberek már nemigen hadakoznak.

- Elég, ha megmondom - jelentette ki Wolodyjowski -, hogy Kryczynski lengyel tatár. Egy lipek zászlóaljunk ezredskapitánya volt, de azután, a hazát elárulván, átállt a dobrudzsai hordához, ahol - mint hallám - nagy becsülete vagyunk, mert ott nyilván arra számítanak, hogy a többi lipek csapatunkat is átcsalogatja a pogányság pártjára. Íme, ilyen emberrel paktál Mellechowicz, aminek legjobb bizonyosága e levél, mely a következőképpen szól:

Itt a kislovag szétgöngyölte a levelet, s keze fejével ráütvén, olvasni kezdte:

Szívemnek igen kedves atyámfia! Küldötted eljutott hozzánk, s át is adta nekünk a leveledet...

- Lengyelül írt? - vágott közbe Zagloba.

- Kryczynski, mint a mi tatárjaink mindegyike, csak lengyelül meg ruténul beszél - felelte a kislovag -, s Mellechowicz, úgy vélem, szintén vajmi keveset tudhat tatárul. Hallgassák hát kegyelmetek, s ne szakítsatok félbe:

...át is adta nekünk a leveledet. Megadja az Úr, hogy minden jól lesz, s majd megmívelheted, amit akarsz. Mi itt Morawskival, Aleksandrowiczsal, Taraszowskival és Grocholskival gyakran tanácskozunk, s más atyáinkfiainak írogatunk tanácsukat kérve, hogy minémű mód legyen az, amelyikkel mindaz, amit te kívánsz, minél hamarabb meglehetne. Minekutána pedig híret vettük, hogy egészséged megromlott, annak okáért, íme, útnak bocsátottam egy embert, hogy téged, nekem kedves atyámfia, tulajdon szemével megnézzén, nekünk vigasztalást hozza. A titkot híven megőrizzed, Isten ments, hogy időnap előtt kitudódjék. Isten szaporítsa meg magvadat, hogy annyi legyen, mint a csillag az égen.

Kryczynski

Wolodyjowski befejezte az olvasást, s tekintetét végighordozta az összegyűlt főembereken, mivel pedig azok hallgattak, nyilván mert a levél tartalmát szorgalmasan latolgatták, megint ő szólalt meg:

- Taraszowski, Morawski, Grocholski és Aleksandrowicz, valamennyien volt tatár századosok és árulók.

- Ugyanígy Poturzynski, Tworowski és Adurowicz - tette hozzá Snitko.

- Miként vélekednek kegyelmetek e levél felől?

- Nyilvánvaló árulás - szólalt meg Muszalski. - Itt nincs min deliberálni többé. Egyszerűen összeszaglászkoznak Mellechowiczsal, hogy valamiképpen a mi lipekjeinket is átcsalogassák, s Mellechowicz egyetért ezzel.

- Szent Isten! Minémű periculum¹¹¹ ez a kommandóra nézvést! - hangzott néhány szájból. - Hiszen a lipekek a lelküket is kiadnák Mellechowiczért, s ha ő megparancsolja nekik, akár az éjjel reánk esnek.

- A legsötétebb árulás a nap alatt! - kiáltotta Deyma.

- És íme, maga a hetman tette Mellechowiczot századossá! - jegyezte meg Muszalski.

- Snitko uram - szólalt meg Zagloba -, mit mondtam, mihelyt Mellechowiczot megláttam? Nem megmondtam-e kegyelmednek, hogy a szeméből kirí a renegát meg az áruló? Haj, elég volt egyetlen pillantást vetnem rá! Mindenkit becsaphatott, de engem nem! Ismételd meg a szavaimat, Snitko uram, semmit el nem változtatván. Nem megmondtam, hogy áruló?

Snitko a pad alá húzta a lábát, s a fejét lehajtotta.

- Csodálom kegyelmed éleslátását, ám, igazat szólva, nem emlékszem, hogy árulónak nevezted volna. Csak azt mondta kegyelmed, hogy a szeme sem áll jól, a nézése, akár a farkasé.

- Hah! Kegyelmed tehát azt állítja, hogy a kutya áruló, de a farkas nem az, hogy a farkas meg nem harapja a kezét; amely simogatja, és eledelt ad neki? Így tehát a kutya az áruló? Majd még megérjük, hogy kegyelmed Mellechowicznak kél védelmére, s bennünket nevez árulóknak?

¹¹¹ Veszély.

Az ily módon szörnyen zavarba ejtett Snitko uram csak tágra nyitotta szemét, eltátotta száját, s annyira elámult; hogy egy ideig egyetlen szót sem bírt szólni.

Ezenközben Muszalski, akinél nyomban készen volt a felelet, így szólt:

- Legelsőbbben is az Úristennek kell hálát adnunk, hogy e gyalázatos praktikákra világosság derült, azután hat dragonyost kikommandírozni Mellechowiczsal, és golyót a fejébe!
- Azután már csak új embert kell századossá megtenni - tette hozzá Nienaszyniec.
- Oly nyilvánvaló árulás ez, hogy itt tévedés nem lehet.

Erre Wolodyjowski így felelt:

- Legelsőbbben is ki kell tapogatni Mellechowiczot, azután a hetman úrnak megjelentem e praktikákat, mert miként a ziebicei Ögusz uram mondta nékem, a királyi hetman úrnak fölöttébb a szívéhez nőttek ezek a mi lipekjeink.
- De kegyelmednek - vetette közbe Motowidlo, a kislovaghoz fordulva - teljes inquisitiós jussa vagyon Mellechowicz fölött, mert ő sosem tartozott a nemesi bajtársak közé.
- Ismerem én a magam jussát - vágta vissza Wolodyjowski -, semmi szükség arra, hogy azokat kegyelmed emlegesse fel nekem!

Erre már mások, kezdtek kiáltozni:

- Hadd álljon szembe velünk amaz ebfia, hazaáruló Júdás!

A heves kiáltozás felébresztette Zagloba uramat, aki közben elszenderült, ami az utóbbi időben mind gyakrabban megesett vele; tehát egyben visszaemlékezett rá, miről is volt szó, s megszólalt:

- Nem úgy, Snitko uram, a címeredben a hold rejtőzött el, ámde még jobban elrejtőzött az értelmed, mert gyertyával sem lehet nyomára bukkanni. Mert hogy azt mondja valaki, a kutya - a canis fidelis¹¹² - áruló, a farkas pedig nem az! Ne nehezteljen meg érte kelmed, ha kimondom, visszajárul keresed a nyomot!

Snitko az égre emelte a tekintetét, annak jeléül, hogy mennyire ártatlanul szenved, de nem akarta ellenkezéssel ingerelni az öregurat, s Wolodyjowski is szólt neki, hogy hívja elő Mellechowiczot, tehát sietve távozott, örvendezve, hogy így sikerült megmenekednie.

Kis idő múlva már vezette befelé az ifjú tatárt, aki nyilván semmit sem tudott még a lipek elfogatásáról, mert bátran lépett be. Szép barna arca nagyon megsápadt, de már egészséges lévén, fejét be sem kötözte pólyákkal, csak vörös bársony krími süveggel fedte be.

Mindenki úgy nézte, akár a szivárványt, ő pedig meghajolt, Wolodyjowski felé elég mélyen, a többiek felé pedig keményen és elég hetykén.

- Mellechowicz - szólalt meg Wolodyjowski, a tatárra szegezve éles tekintetét -, ismered-e Kryczynski ezredskapitányt?

Mellechowicz arcán hirtelen átsuhant egy fenyegető árnyék.

- Ismerem! - felelte.
- Olvasd! - nyújtotta át neki Wolodyjowski a lipeknél talált levelet.
- Várom a parancsot - felelte az, a levelet visszaadva.

¹¹² Hű kutya.

- Mióta míveled ez áruló munkát, s kik a társaid ebben itt Chreptiówban?

- Tehát árulás vádja alatt állok?

- Ne kérdezz, hanem felelj! - kiáltotta a kislovag fenyegetően.

- Íme, a válaszom: árulást nem szándékoltam, társaim nincsenek, s ha vagynak is, azok olyanok, kik fölött kegyelmetek nem fognak törvényt látni.

A vitézek, ezt hallván, már csikorgatták is a fogukat, s csakhamar fel is hördült néhány fenyegető hang:

- Alázatosabban, ebanyád! Alázatosabban! Magadnál méltóbb emberekkel állsz szemben!

Erre Mellechowicz olyan tekintettel mérte őket végig, amelyben csak úgy villámlott a hideg gyűlölet.

- Tudom, mivel tartozom ezredeskapitány uramnak mint feljebbvalómnak - felelte, ismét meghajolván Wolodyjowski felé -, azt is tudom, hogy kegyelmeteknél olcsóbb portéka vagyok, s ennélfogva nem is keresem a kompániátokat. Kegyelmességed (itt megint a kislovaghoz fordult) azt kérdezte, kik a társaim a munkámban. Íme, két társam vagyon: az egyik a nowogródi asztalnok úr, a másik a királyi nagyhetman úr.

A főemberek, ezt hallván, mindnyájan fölöttébb elámultak. Egy darabig csend volt, végül Wolodyjowski megmozgatta bajuszkáját, aztán megkérdezte:

- Mi módon?

- Oly módon - felelte Mellechowicz -, hogy Kryczynski, Tworowski, Aleksandrowicz és mind valamennyien átálltak ugyan a hordához, és már fölöttébb sok rosszat míveltek a hazának, ámde új szolgálatukban nem találták meg a szerencséjüket. De az is lehet, hogy lelkiismeretük mozdult meg, elég az hozzá, hogy már unják ama szolgálatot és az áruló nevet. A hetman úr jól tudja mindezt, és Bogusz meg Mysliszewski uraiméknak meghagyta, praktikázzák őket vissza a Köztársaság zászlaja alá. Bogusz uram pedig engem használván fel e dologra, megparancsolá, hogy Kryczynskivel értsek szót. Van szállásomon levelem Bogusz uramtól, mit előmutathatok, s annak kegyelmességed majd jobban hitelt ad, hogysem az én szavamnak.

- Indulj Snitko urammal ama levélért, s hozza ide szaporán.

Mellechowicz távozott.

- Nemesuraim! - mondta gyorsan a kislovag - Elhamarkodott gyanakvásunkkal fölöttébb megbántottuk e katonát, mert ha megvan ama levél, és igazat szól, amit már magam is kezdek hinni, akkor ő nemcsak vitézi tetteiről hírneves gavallér, hanem a haza üdvére érzékeny férfiú is, akit nem igaztalan ítélet, hanem jutalom illet. Istenemre, ezt nagy hamar jóvá kell tenni!

A többiek mély hallgatásba merültek, nem tudván, mit mondjanak, Zagloba uram pedig behunyta szemét, s ezúttal úgy tett, mintha szundikálnék.

Eközben visszatért Mellechowicz, s átnyújtotta Wolodyjowskinak Bogusz levelét.

A kislovag a következőket olvasta:

Mindenfelől az hallatik, hogy e szolgálatra náladnál senki alkalmatosabb nem található, mégpedig ama furcsa szeretet miatt, mellyel rajtad valamennyien csüggenek. A hetman úr kész megbocsátani nékik, s vállalja, hogy a Köztársaság bocsánatát is megnyeri számukra. Kryczynskivel érintkezz a lehető leggyakrabban, mégpedig biztos emberek által, s ígérj jutalmat néki. Meglásd, hogy a titokra világ

ne derüljön, mert - az Isten szerelméért - elveszejtenéd valamennyiüket. Csakis Wolodyjowski uram előtt fedheted fel a titkokat, mert ő előljáród, s így sok mindenben egyengetheti utadat. Fáradtságot és munkát ne kímélj, tudván, hogy finis coronat opus,¹¹³ s tudd meg, hogy e hajlandóságodért édes hazánk hasonló szeretettel jutalmaz meg.

- Íme, jutalmam! - mordult fel komoran a fiatal tatár.

- Szent Isten! - kiáltotta Wolodyjowski. - Mi okból nem említetted e dolgot senkinek, egyetlen szót sem szólván?

- Kegyelmességednek mindent meg akartam jelenteni, de még nem jutottam hozzá, mert ama sérülésem után beteg voltam. Őkegyelmeikkel szemben pedig - itt a tisztek felé fordult - parancsom volt a titkot megőrizni, amit kegyelmességed most nyilván őkegyelmeiknek is megparancsol, hogy amazokat valamiképpen el ne veszítsük.

- Erényed bizonyosságai oly nyilvánvalóak, hogy a vak sem kételkedhetnék bennük - jelentette ki a kislovag. - Verd tovább a vasat Kryczynskivel. Ebben semminemű akadályod nem léssen, amire néked mint érdemes gavallérnak, íme, kezemet adom. Gyere el ma hozzám estebédre.

Mellechowicz megszorította a feléje nyújtott kezét, s harmadszor is meghajolt Wolodyjowski előtt. A szoba sarkai felől más tisztek is megindultak feléje, mondván:

- Hej, félreismertünk mi téged, de hát most már senki meg nem vonja tőled a kezét, aki az erényt kedveli.

Ám az ifjú lipek hirtelen kihúzta magát, s fejét hátravetette, mint a csőrével vágni kész ragadozó madár.

- Magamnál méltóbbak előtt állok - mondta. Azzal kiment a szobából.

Távozása után nagy zaj támadt odabent. „Nem csoda - beszéltek a tisztek egymás között -, háborog még a szíve ama gyanúsítás miatt, de majd elmúlik. Ezután másképpen kell véle bánnunk. Igazi gavallérfantázia lakozik benne! Tudta a hetman, mit teszen! Csuda dolgok történnek itt! No, no!”

Snitko uram csendben triumfált, de nem bírván ki, Zagloba uramhoz lépett, meghajtotta magát, s így szólt:

- Megbocsátja kegyelmed, de lám, ama farkas mégsem áruló...

- Nem áruló? - vágta vissza Zagloba. - De bizony az ő, csak éppen derék áruló, mert nem minket árul el, hanem a hordát... Ne veszítsd el a reménységedet, Snitko uram, naponta imádkozni fogok az értelmédért, a szent lélek netán megkönyörül rajtad!

Basia nagyon örült, mikor Zagloba uram elmondta neki az egész dolgot, mert nagy hajlandóságát és szánalmát érezte Mellechowicz iránt.

- Azt kell tenni, hogy Michal meg én a legelső veszedelmes vállalkozásra szándékból együtt menjünk vele, mert ily módon bizonyítjuk be legjobban, hogy mindenestül fogva megbízunk benne.

A kislovag azonban, Basia rózsás arcát cirógatva, azt mondta:

¹¹³ A befejezés koronázza meg a művet.

- Ó, ármányos legyecskéje, ismerünk már! Nem Mellechowiczról vagyon itten szó, sem pedig hogy a bizalmadat megnyilvánítsd, hanem már mehetnél a pusztába, hogy néminemű ütközetet kóstolj. De nem lesz abból semmi!

Azzal csókjaival borította a száját.

- Mulier insidiosa est!¹¹⁴ - jelentette ki Zagloba komolyan. Ezenközben Mellechowicz a levelet hozó lipekkal együtt ült a kvártélyán, s halkán beszélgettek. Oly közel ültek egymáshoz, hogy szinte egymást érte a homlokuk. A birkafaggyúból öntött mécses ott égett az asztalon, sárgás fényt vetve Mellechowicz arcára, amely - minden szépsége ellenére is - rettenetes volt, kiütközött rajta a gyűlölet, a kegyetlenség és a vad öröm.

- Ide hallgass, Halim! - suttogta Mellechowicz.

- Efendi - felelte a tatár.

- Mondd meg Kryczynskinek, hogy okosan cselekedett, mert a levélben nem volt semmi, ami elveszejthetett volna. Mondd meg neki, hogy okos ember. Sose írjon világosabban... Most majd még jobban megbíznak bennem... valamennyien, maga a hetman meg Bogusz meg Mysliszewski, az itteni kommandó meg mindenki! Hallod? Fojtsa meg őket a dögvész!

- Hallom, efendi.

- De előbb Raszkówban kell lennem, azután ide visszajönnöm.

- Efendi, az ifjú Nowowiejski felismer.

- Nem. Látott már Kalnik meg Braclaw alatt, és nem ismert fel. Rám bámul, összevonja a szemöldökét, és nem ismer meg. Alig tizenöt éves volt, mikor megszökött hazulról. Azóta már nyolcszor borította be a tél a sztyeppét. Megváltoztam. Az öreg megismerne, de a fiatal nem... Raszkówból hírt adok. Kryczynski legyen készen és a közelben. A perkulabokkal¹¹⁵ egy értelemmel legyetek. Jampolban is vagyon egy zászlóaljunk. Boguszt rábeszélem, hogy szerezzen nekem a hetmantól kiküldetést Raszkówbába, merthogy onnan könnyebb lesz Kryczynskivel praktizálnom. De ide vissza kell jönnöm... vissza kell jönnöm!... Még nem tudom, hogyan és miként léssen. Tűz éget, éjjel pedig kerül az álom... Ha az az asszony nincs, már nem is élnék...

- Legyen áldott az ő keze.

Mellechowicz ajka megremegett, még közelebb hajolt a lipekhez, s mintegy lázasan suttogta:

- Halim! Áldott az ő keze! Áldott a feje, áldott a föld, amelyen jár. Hallod, Halim? Mondd meg nekik, hogy már felgyógyultam, őáltala.

¹¹⁴ Az asszony ravasz.

¹¹⁵ Moldvai járási főnökök.

XXV. FEJEZET

Kaminski atya ifjú éveiben katona és nagy vitézi fantáziájú gavallér volt, most öreg napjaira pedig Uszycában lakott, s a plébániáját restaurálta. Minekutána azonban a templomból csak üszkös romok maradtak, a hívek pedig eltűntek, a pásztor, báránycák híján, berándult Chreptiówba, s ott hetek hosszat megülve, istenes tanításokkal építgette a lovagokat.

Nagy figyelemmel végighallgatván azért Muszalski uram elbeszélését, néhány nappal később ilyen szavakkal fordult az egybegyűltekhez:

- Mindenkor szerettem én hallgatni az olyan elbeszéléseket, mikben a fájdalmas viszontagságok szerencsés véget érnek, mert az ilyenekből is kitetszik, hogy akit Isten keze vezérel, azt az álnokság hálójából is mindenkor ki tudja szabadítani, s akár a Krímből is visszavezérli békés tűzhelyéhez.

Most azért egyszer s mindenkorra jól jegyezzék meg kegyelmetek, hogy az Úristen számára nincsen lehetetlenség, s még a legsúlyosabb veszedelmekben se veszítsetek el az ő irgalmába vetett hiteteket.

Nohát!

Dicséretes dolog Muszalski uram cselekedete, hogy amaz egyszerű embert testvéri szeretetével ajándékozta meg. Példát adott erre nekünk maga Megváltó Urunk, aki királyi vérből származván, szeretete az egyszerű embereket, sokat közülük apostolokká is megtett, s minekutána őket így felmagasztalta, meg is segítette, annyira, hogy íme, a mennyei szenátusban foglalnak helyet.

Ámde más dolog a privát szeretet, és más a generális szeretet, mellyel egyik nemzet a másikat szereti, s amelyet Megváltó Urunk ugyancsak szigorúan a szívünkbe helyezett. De hol vagyon az? Hiszen ha széjjelnéz az emberfia a világon, mindenütt akkora gyűlölség vagyon a szívekben, mintha az emberek nem is az isteni, hanem az ördögi parancsolatokra figyelmeznének.

- Főtisztelendő atyám - vágott a szavába Zagloba -, bajosan győzől meg minket, hogy a törököt, a tatárt vagy az egyéb barbár nációkat szeressük, holott azoktól kétségtelenül maga az úr is undorodik.

- Nem is akarom én kegyelmeteket arra rábeszélni, csupán azt mondom, hogy egyazon anya gyermekeinek szeretniök kellene egymást, s íme ehelyett Hmelnickij idejétől fogva, vagyis harminc esztendő óta, mindeme országok földje fel nem szikkadt a kiontott testvéri vértől.

- S kinek a bűne ez?

- Aki előbb beismeri, annak bocsát meg előbb az Úristen.

- Kegyelmed most papi köntöst visel, ámde ifjúkorodban, amint hallottuk, alaposan gyomláltad a rebelliót...

- Gyomláltam hát, mert az, katona lévén, kötelességem volt, de nem ez az én bűnöm, hanem az, hogy azonfelül még gyűlöltem is őket, akár a dögvészt. Megvolt raja az én privát igazam is, de azokról nem beszélek, minekutána ama sebek már begyógyultak. Csak azt szánombánom, hogy kötelességemen fölül is művelém e dolgot. Száz ember volt a kommandóm alatt Niemojowski uram zászlóaljából, s azokkal partizánkodván égettem, szabdaltam, akasztottam... Tudják kegyelmetek, minémű idők voltak azok. Égettek, romboltak és akasztottak a

tatárok, kiket Hmel hívott be segítségül, égettünk, romboltunk és akasztottunk hát mi is. A kozákság is csak a földet meg a vizeket hagyta meg, még gonoszabb kegyetlenségekre ragadtatván magát, mint akár mi, akár a tatárság. Nincs is gonoszabb a testvérháborúnál... Minémű idők voltak azok, azt száj el nem mondhatja; elég az hozzá, hogy mi is meg ők is inkább veszett ebekhez voltunk hasonlatosak, hogysem az emberekhez... Egyszer híret vette a kommandónk, hogy a csöcselék Rusiecki uram fortalitiáját ostromolja. Engem küldtek segítségére az embereimmel. Későn érkeztem, a fortalitia már földig le volt rombolva. Én azonban ráestem a részeg parasztságra, jó részüket lekaszabolattam, a többi elbújt a vetésben, azokat elevenen fogattam meg, hogy példaadásul fölköttessem őket. De hogyan? Könnyebb volt ezt kimondani, hogysem véghezvinni. Az egész faluban nem volt egyetlen fa, a mezsgyéken még a magányos paraszti körtefák is ki voltak vágva. Arra nem volt időm, hogy akasztófákat állíttassak. Erdő sem volt sehol a közelben, hiszen a pusztában voltunk. Mit tegyek? Terelem hát a foglyaimat, és megyek. Hiszen majd csak találok valahol egy terebélyes tölgyecskét. Egy mérföld, kettő, de csak pusztaság és pusztaság, akár golyóbist guríthatnánk. Egyszer csak, már estelenen, egy falucska nyomaira bukkantunk. Nézek, forgolódom, imitt-amott egy-egy kupac szén, egyébként csupa szürke hamu, és semmi más! Egy csekély halmon mégiscsak megmaradt egy kereszt. Jókor a tölgyfa kereszt, nemrégiben emelhették, mert a fája még meg sem feketedett, inkább úgy fénylett az alkonypírban, mintha tűzláng világítaná meg. Rajta bádogból kiszabott Krisztus, de úgy kipingálva, hogy csak oldalról nézvést, a vékony bádogot látva vette észébe az emberfia, hogy nem igazi test. Ámde előlről az arca olyan, akárha élne, csak éppen kissé sápadt; a töviskoszorú is a fején, a szeme felfelé tekint, benne a rettenetes szomorúság és fájdalom. Amint megpillantottam a keresztet, már ébredt is fejemben a gondolat: „Íme a fa, más nincsen” - ámde nyomban meg is ijedtem. Az Atyának és a Fiúnak... csak nem akasztom őket a keresztre! De eszembe vettem, hogy Krisztus urunk szemeinek szerzek gyönyörűséget, ha e latrokat, kik annyi ártatlan vért kiontottak, itt, az ő szeme láttára lenyakasztatom, s már mondom is: „Én jó Uram, gondold azt, hogy ezek ama zsidók, akik Téged keresztre feszítettek, mert hiszen ezek sem jobbak amazoknál.” Nyomban meg is parancsoltam, hogy egyenként hurcolják őket a dombocskára, vezessék a kereszthez, és ott üssék le a fejüket. Voltak közöttük ős, öreg emberek, és voltak ifjú legénykék is. Az első, akit odahurcoltak, így könyörög: „Az Úr kínszenvedésére, erre a Krisztusra, uram, legyen irgalom benned!” Én meg csak odakiáltok: „Vágd!” mire a dragonyos megsuhintja a kardját, és már le is szelte a fejét... Odavezették a másikat is, az megint csak így kiált: „Ez irgalmas Krisztusra, kegyelmezz!” Mire én megint: „Vágd!” Ugyanígy a harmadikkal, a negyedikkel, az ötödikkel. Tizennégyen voltak, s valamennyi a Krisztusra könyörgött... Már az alkonypír is elenyészett, mire végeztünk. Aztán megparancsoltam, hogy fektessék le őket körbe, a kereszt lába elé... Én ostoba! Azt hittem, ezzel örömet szerzek amaz egyetlen Szent Fiúnak. Azok pedig hol a kezüket, hol a lábukat rándították meg egyszer-egyszer, hol meg valamelyik úgy megrándult, akár a partra vetett hal. De már nem tartott sokáig. Az elevenség csakhamar elhagyta a testüket, azután már csendesen feküdtek koszorúban.

Minekutána már teljesen besötétedett, elvégeztem magamban, hogy ott maradunk éjszakára, noha tüzet sem rakhattunk, mert nem volt miből. Meleg éjszakát adott az Úristen, az én embereim hát örömmel heveredtek végig a pokrócokon, én pedig még odamentem a Krisztus lábai elé, hogy elmondjam rendes estéli imádságomat, és az Ő irgalmába ajánlom magam. Azt hívén, imádságom annál is kedvesebb meghallgatásra talál, mert hiszen az egész napot munkálkodva töltöttem, oly dolgokat mívelvén, amelyekkel érdemeket véltem szerezni magamnak.

Gyakran van az úgy az eltörődött katonával, hogy estéli imádságát mormolván, elszenderül. Velem is így történt. A dragonyosok, látván, hogy ott térdelek, fejemet a kereszthez támasztva, úgy vélték, kegyes gondolatokba merültem, s nem akartak megzavarni. Pedig hát az én szemem azonnal lekoppant, és furcsa álom szállt rám ama keresztről. Nem mondom, hogy látomásom volt, mert arra nem voltam és nem is vagyok méltó, ámde mély álomba merülve mintha az Úr egész kinszenvedését láttam volna... Az ártatlan Bárány ily szörnyű bántódására megolvadt a szívem, a könnyem megeredt, s rettenetes fájdalom vett rajtam erőt. „Uram - mondom -, íme itt vagyon egy maroknyi jó vitézem: akarod-e látni, mit tud a mi lovasságunk? Csak a fejeddel ints, s én ezeket az ebfiakat, a te hóhérjaidat, egy szempillantás alatt kardélre hányatom.” Alig mondtam ki e szavakat, minden eltűnt a szemem elől. Nem maradt más, csak a kereszt és rajta a könnyeket hullató Krisztus... Átölelem hát én is a keresztfa alját, fennen sírva. Hogy meddig tartott, nem tudom, de utána kissé megnyugodván, megint csak megszólalok: „Uram, Uram! Miért is hirdetted szent tanításaidat ama megkeményedett szívű zsidók között? Ha Palesztinából eljöttél volna a mi Köztársaságunkba, bizony mondom, sosem vertünk volna keresztre, hanem hálásan befogadván és minden jóval ellátván, az indigenatust¹¹⁶ is megadtuk volna Néked, isteni dicsőséged öregbítésére. Miért is nem tetted ezt, Uram?”

E szavak után a tekintetemet a magasba emeltem (el ne feledjék kegyelmetek, hogy mindez álmomban történt), és íme, mit látok? Íme, a mi Urunk, szemöldökét összevonva, szigorúan néz le rám, s egyszerre nagy fennszóval így kiált: „Olcsó portéka immár a ti nemességetek, mert a svéd háború idején minden jöttment polgár megvásárolhatta magának, de hát üsse kő! Ti meg az a gyülevész nép, egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz, de egyikőtök is, másikótok is gonoszabb a zsidóknál, mert ti naponta keresztre feszítetek engem... Avagy nem megparancsoltam-e nektek, hogy még ellenségeiteket is szeressétek, s bocsássatok meg nekik, ti pedig - akár a vadállatok - egymás beleit szaggtjátok-tépitek kifelé. Ezt látván, bizony elhordozhatatlan kínokat kell szenvednem. Hát te magad, ki engem erőhatalommal akartál volna kiszabadítani, aztán még a Köztársaságotokba is meginvitáltál, vajon mit műveltél? Íme e holttetemek a keresztem körül, melynek alsó felén most is ott az ő vérük. Pedig hát voltak közöttük ártatlan ifjú legénykék avagy elvakult emberek, kiknek józan értelmük nem lévén, mint értelmetlen birkahad mentek a többiek után. Volt-e benned irgalom irántuk, avagy mérlegre vetted-e az ügyüket haláluk előtt? Nem! Mindegyiküket lenyakaztattad, s még azt hívéd, ezzel nékem szerzel örömet. Bizony mondom néked, más dolog úgy feddeni és büntetni, mint apa fiát, vagy úgy dorgálni, mint az idősebb testvér az ifjabbat, s megint más bosszút venni, nem mérlegelvén, s a büntetésnek és a kegyetlenségnek határt nem szabván. Immár odajutottatok, hogy ebben az országban a farkasok irgalmasabbak, hogysen az emberek, a fű véres harmatot verejtékez, a vihar nem fű, hanem üvölt, a folyók vértől áradottak, az emberfia pedig a halál felé nyújtván a kezét, így könyörög hozzá: »Ó, mi menedékünk!«”

„Uram - kiáltottam -, hát ők jobbak nálunk? Ki mívelte a legszörnyűbb kegyetlenségeket? Ki hozta be ide a pogányt?”

„Még büntetvén is szeressétek őket - felelte az Úr -, akkor majd lehull szemükről a hályog, szívük keménysége elmúlik, s az én irgalmam veletek lészen. Ha ezt meg nem teszitek, keresztülgázol rajtatok a tatár horda, rabszíjra fűz benneteket is, csakúgy, mint őket. Akkor majd szolgálhattok az ellenségnek, gyötrelemben, megvetésben és könnyek között, mindaddig, amíg meg nem szeretitek egymást. Ha pediglen túlmentek e gyűlölködés mértékén,

¹¹⁶ Honosítás.

akkor nem lesz irgalom sem egyikőtök, sem másikatok számára, s a pogány veszi hatalmába e földet, mind a világ végezetéig.”

Megdermedtem e prófétálás hallatán, s jó ideig nem bírtam megszólalni. Arcra vetem hát magam, s csak azután kérdeztem:

„Mit tegyek, Uram, hogy bűneim eltöröltessenek?”

S hallám a feleletet:

„Elmenvén, add tovább e szavakat másoknak is, a szeretetet hirdetvén.”

E válasz után eltűnt az álmom. Minekutána nyáron az éjszaka rövid, én már virradatkor felserkentem, teljesen harmattal borítva. Szétnézek: a fejek ott hevernek koszorúban a kereszt körül, de már elkéültek. Különös dolog: tegnap még örvendeztem e látomáson, most meg már elfog az irtózat, különösen az egyik, talán tizenhét éves fiú fejének láttán, mely minden mértéken felül szép vala. Megparancsoltam a katonáknak, hogy a tetemetek tisztességgel temessék el ugyanott ama kereszt alatt, s attól fogva már más ember voltam.

Kezdetben volt úgy, hogy azt gondoltam: álom, lidércnyomás! Ámde mégiscsak megragadt az emlékezetemben, s mindjobban hatalmába kerítette egész valómat. Azt nem mertem hinni, hogy az Úr személye szerint beszélt velem, hiszen - mint már mondtam - nem tartottam magam erre méltónak, de lehetett az a lelkiismeretem, amely a háború idején lelkemben - akár a tatár a fű mélyén - elrejtőzván, most hirtelen megszólalt, hogy tudomásomra adja Isten akaratát. Meggyóntam, s a pap megerősített vélekedésemben, mondván: „Nyilvánvalóan Isten akarata és intelme. Vedd hát jól eszedbe, mert baj lehet veled.”

Ettől kezdve a szeretetet hirdettem.

Ámde a nemes vitézek és tiszték a szemembe nevettek: „Mi vagy te (mondták), pap, hogy prédikálj nekünk? Netán kevés utálatosságot míveltek amaz ebfiak az Úr színe előtt, kevés templomot égettek fel, kevés keresztet gyaláztak meg? Ezért szeressük őket?” Egy szó, mint száz, senki sem hallgatott rám.

Beresteczko után tehát felöltöttem eme papi köntöst, hogy nagyobb méltósággal hirdethessem Isten akaratát.

Húsz esztendő óta mívelem ezt, meg nem pihenvén. Íme, a hajam is megöszült már... Az irgalmas Isten nem büntet meg érte, hogy a beszédem kiáltó szava volt a pusztában.

Nemesuraim, szeressétek ellenségeiteket, büntessétek őket, de úgy, mint atya a fiát, dorgáljátok, mint idősebb testvér az ifjabbat. Másképpen jaj nekik, de jaj nektek is, és jaj az egész Köztársaságnak!

Nézzétek, mi származott ama háborúból és a testvérnek testvére elleni gyűlöletéből? Íme, pusztává lett e föld, Uszycában a hívek helyett sírhalmok maradtak, templomok, városok, falvak üszkös romokban hevernek, a pogány hatalom pedig dagadozik és növekszik fölöttünk, akár a tenger, mely téged is elnyelhet...

Nienaszyniec uram oly megindultan hallgatta Kaminski atya szavait, hogy a verejték is kiütött a homlokán, majd az általános csend közepette így szólt:

- Hogy vagynak a kozákok között méltó gavallérok, annak példája az itt jelen levő Motowidlo uram, kit valamennyien szeretünk és tisztelünk. Ami azonban a generális szeretetet illeti, amiről Kaminski főtisztelendő uram oly ékesszólóan beszélt, bevallom, eddig nagy bűnben leledztem, mert ez bennem nem volt meg, és nem is törekedtem arra, hogy meglegyen. Főtisztelendő uram most némileg kinyitotta a szememet. Az Úr különös kegyelme nélkül

azonban ezt a szeretetet a szívemben föl nem lelem, mert rettenetes bánatom emlékét hordozom magamban, amelyet rövid szóval most el is mondok.

- Hörpintsünk valami meleget - javasolta Zagloba.

- Vessetek csak a tűzre - utasította Basia a legényeket.

Röviddel utóbb a tágas szobát újból megvilágította az élénk fény, s a legény mindegyik lovag elé odaállított egy forralt sörrel telt kancsót. Mindnyájan szívesen meg is mártották benne a bajuszukat, s egyet-kettőt hörpintve, ismét Nienaszyniec uram indította a szót, mely úgy hangzott, akár a szekér zörgése:

- Szülőanyám a halálos ágyán az én oltalmamra bízta hűgomat. Halszka volt a neve. Sem feleségem, sem gyerekeim nem lévén, ezt a leánykát szerettem és őriztem, akár a szemem világát. Hús esztendővel volt fiatalabb nálam, s a karomon hordtam. Egyszerűen a tulajdon gyermekemnek tekintettem őt. Azután elmentem a hadba, őt pedig elragadta a horda. Mikor hazatértem, a fejemet vertem a falba. A jószágom a betörés alatt elveszett, de amit csak tudtam, eladtam, az utolsó nyeregszerszámot a lóról, azután az örményekkel elmentem, hogy kiváltsam őt. A Bahcsiszerájban akadtam rá. Ott volt a háremnél, de nem a háremben, mert még csak tizenkét évet számlált. Soha el nem feledem, Halszka, a pillanatot, mikor felleltelek! Hogyan ölelted át a nyakamat, hogyan csókoltad a szememet! De hát mit lehetett tenni? Kiderült, hogy amit magammal vittem, kevés volt. Halszka szép kislány volt, s Jehu aga, aki rabul ejtette, háromannyit követelt érte! Magamat akartam odaadni ráadásul. Ez sem használt. A szemem láttára vásárolta meg őt a piacon a nagy Tuhaj bej, ez a mi hírhedt ellenségünk, hogy még vagy három esztendeig a hárem mellett tartsa, azután a feleségévé tegye. A hajamat tépve tértem vissza hazámba. Útközben tudomásomra jutott, hogy az egyik tengerparti ulusban¹¹⁷ lakik Tuhaj bej egyik felesége, kedvelt fiacskájával, Azjával... Tuhaj bej minden városban, és számos faluban is tartott egy-egy feleséget, hogy mindenütt saját födele alatt legyen pihenése. Hírt hallván ama fiacskáról, eszembe vettem, hogy íme, az Isten mutatja meg az utolsó menedéket Halszka számára. Nyomban el is végzem magamban, hogy a kis Azját elragadom, s azután kicserélem a hűgomért. Ámde ezt enmagam el nem végezhetvén, össze kellett volna kurjantanom valami kisdéd csapatot Ukrajnában avagy a Vad Mezőkön, ami azonban nem volt könnyű dolog, mert legelsőbbben is Tuhaj bej neve félelmetes volt egész Ukrajna-szerte, másfelől ő segítette ellenünk a kozákságot. Mindazonáltal bőven akadnak a pusztában csavargó legények, akik csak a saját hasznukat nézvé, a jó zsákmányért mindenre készek. Összeszedtem belőlük egy jókora csapatot. Hogy mit kellett elszenvednünk, amíg a sajkák ki nem értek a tengerre, azt sajkák el nem mondhatja, hiszen a kozákság főemberei elől is bujkálnunk kellett. Ámde az Isten megáldott. Azját elragadtam, s vele együtt jeles zsákmányt is. Az üldözőktől egérutat vettünk, s szerencsésen eljutottunk a Vad Mezőkre, ahonnan Kamieniecbe igyekeztem volna, hogy végre az ottani kalmárok révén megkezdhessem az alkudozást.

A zsákmányt egészében szétosztottam a legények között, csak Tuhaj bej kölykét hagyván meg magamnak. Minekutána pedig oly híven és bőkezűen bántam ama molojecekkel, meg hogy annak előtte annyi viszontagságot szenvedtem el vélek, együtt küszködtünk az éhhalállal, s gyakran a fejemet is kockára vettem értök, úgy vélekedtem, hogy most már mindegyikük akár a tűzbe is elmenne velem, mert a szívüket egyszer s mindenkorra megvettem.

E hitemért csakhamar keservesen meg kellett lakolnom!

¹¹⁷ A nomád tatár törzsek táborhelye, tatár telep.

Nem gondoltam arra, hogy ezek a tulajdon atamánjaikat is készek darabokra tépni, hogy az utána maradt zsákmányon megosztozhassanak, elfeledtem, hogy ezek nem ismernek sem hitet, sem becsületet, sem hálát, sem lelkiismeretet... Már közel jártunk Kamieniechez, amikor megkísértette őket a remény, hogy Azjáért bőséges váltságdíjat kaphatnak, egy éjjel aztán rám támadtak, akár az ebek, kötelekkel fojtogattak, késekkel vágták a testemet, végül azt híven, már megdöglöttem, otthagytak a pusztában, maguk pedig, Azját elragadván, kereket oldottak.

Az Úr megadta a menekülést, visszaadván egészségemet, ámde Halszka örökre elveszett. Netán él is még valahol, lehet, hogy Tuhaj halála után egy másik pogány feleségévé lett. Talán felvette Mohamed hitét, s a bátyjáról végképp elfeledkezett. Az is lehet, hogy majd az ő fia ontja ki a véreket valamikor... Íme, az én történetem!

Itt abbahagyta a beszédet, s komoran a földre szegezte tekintetét.

- Mennyi vérünk és könnyünk elfolyt ezért az országrészért! - sóhajtott fel Muszalski uram.
- Szeretni fogod ellenségeidet - vetette közbe Kaminski atya.
- S egészségedet visszanyervén, nem kerested amaz ebkölykét? - kérdezte Zagloba.
- Amint később megtudtam - felelte Nienaszyniec -, ama rablókra ráesett egy másik rablócsapat, s egy lábíg lekaszabolta őket. Azok a zsákmánnyal együtt nyilván a gyermeket is elragadták. Kerestem én mindenfelé, de akár a vízbe dobott kő...
- Később netán találkozott is vele kegyelmed, csak nem ismerted fel - vélte Basia asszony.
- Nem tudom, volt-e a gyermek hároméves. Legfeljebb annyit tudok, hogy Azjának hívják. Mindazonáltal megismerném, mert mindkét mellére hal volt kiszurkálva, és kék festékekkel aláeresztve.

Erre Mellechowicz, aki eddig szótlanul ült a szoba sarkában, most elváltozott hangon hirtelen megszólalt:

- A halról aligha ismerné fel kegyelmed, mert ezt a jelt számos tatár viselheti, különösen a tengerpartiak közül.
- Nem igaz! - vágta oda az agg Hromyka. - Beresteczko után szemre vettük Tuhaj bej hulláját, s láttuk mellén a hal jelet, az egyéb tatárok pedig mindannyian más jelet viseltek.
- Én pedig azt mondom kegyelmednek, hogy sokan viselnek hal jelet.
- Úgy van, de csak az átkos Tuhaj nemzetségéből valók.

A beszélgetést Lelczyc uram megjelenése zavarta meg, akit Wolodyjowski még reggel elküldött portyázó útra, s éppen most tért meg.

- Vitézlő ezredskapitány uram! - jelentette már az ajtóban. - A Sierocy Bródnál, a havasalföldi részen nagy csapat táboroz, és mintha felénk szándékoznék.
- Miféle emberek? - kérdezte Michal uram.
- Afféle apró zshiványok. Vagyon közöttük egy kevés havasalföldi, egy kevés magyar, de leginkább különféle hordabeliek. Mind egyben lesznek vagy kétszázan.
- Alighanem ugyanazok, akikről hírül hozták nekem, hogy a Havasalföldön garázdálkodtak - jegyezte meg Wolodyjowski. - Nyilván megszorongatta őket az ottani perkuláb, s most hozzánk kíváncsoznak, de ott csak a hordabeli is lesz kétszáz fő. Éjszaka átkelnek, mi meg hajnalban útjukat álljuk. Motowidlo és Mellechowicz uraimék éjfélről fogva készen legyenek. Eléjük kell terelni egy kisdud ökörcsordát csalétkül. Most pedig mindenki a kvártélyára!

A katonák kezdtek elszállingózni, de még nem mindnyájan hagyták el a szobát, mikor Basia az urához lépve átölelte a nyakát, s valamit suttogott a fülébe. A kislovag mosolygott, és tagadólag rázta a fejét, Basia azonban erősködött, s egyre szorosabban ölelte Michal uram nyakát.

Zagloba ezt látva, megszólalt:

- Hadd nyerje meg tőled ez egyszer ezt az örömet, akkor magam is elzötyögök veletek.

XXVI. FEJEZET

A Dnyeszter mindkét partján rablásból és útonállásból élő kósza csapatok a környező országokban lakó mindenféle népből verődtek össze. Mindig többségben voltak közöttük a tatárok, a dobrudzsai és bialogródi hordák szökevényei, kik krími testvéreiknél is vadabbak, de nem hiányoztak közülük a havasalföldiek, kozákok és magyarok, valamint a Dnyeszter-parti gyepükről megszökött lengyel cselédnép sem. Ott kószáltak ezek hol a lengyel földön, hol a Havasalföld tájain, s aszerint keltek át a Dnyeszter másik partjára, hogy a perkulábok avagy a Köztársaság kommandói szorongatták-e meg őket. A szakadékokban, az erdőkben meg barlangokban voltak hozzáférhetetlen búvóhelyeik.

Támadásaik főleg a gyepük gulyái és ménesei ellen irányultak, amelyek még télen sem takarodtak haza a pusztáról, maguk keresvén ott maguknak élelmet a hó alatt. De rátámadtak a falvakra, városkákra is, valamint a váltságdíjakkal a Krím felé igyekvő közvetítőkre. Megvolt e bandáknak a maguk rendje, meg a vezére is, de csak ritkán egyesültek más csapatokkal. Sőt megesett az is, hogy a nagyobb bandák egy-egy kisebbre ráesvén, egy lábíg lekaszabták. Fölöttébb elszaporodtak a rutén földeken, különösen a kozák-lengyel háború idején, amikor e vidékeken semmiféle biztonság nem volt. A legveszedelmesebbek voltak a horda szökevényeivel felduzzasztott Dnyeszter menti vatahák,¹¹⁸ melyek olykor elérték az ötszáz főt is. Vezérek felvették a bej címet. Igazi tatár módra pusztították az országot, úgyhogy gyakran maguk a kommandánsok sem tudták, vajon haramiákkal van-e dolguk, avagy az egész horda előőrseivel. E bandák a komput hadaknak avagy a Köztársaság lovasságának nyílt küzdelemben nem bírtak helytállni, ellenben ha hálóba kerültek, kétségbeesetten védekeztek, tudván, hogy aki fogságba esik, arra kötél vár. Hadi készségük a legkülönbözőbb fegyverekből állott. Íjat és puskát nem használtak, mert az ilyen fegyverek nemigen alkalmasak éjjeli rajtaütésekre. Legnagyobb részük handzsárral, török jatagánnal, ólmosbottal, tatár karddal avagy fiatal hajtású tölgycesmetéhez kötözött lóállcsonttal verekedett. Ez utóbbi, erős kézben, borzalmas szolgálatokat tett, mert semmiféle kard nem bírta ki csapásait. Némelyeknek igen hosszú, erősen vasalt villájuk, másoknak pedig kétágú dárdájuk volt, melyet - ha úgy fordult - a lovasságnak szegeztek.

A Sierocy Bród mellett ácsorgó csapat vagy nagyon erős lehetett, vagy fölöttébb nagy veszedelem fenyegette Havasalföld felől, ha át mert kelni a lengyel részre és a chreptiówi gyepű közelébe férközni, annak ellenére, hogy Wolodyjowski neve szörnyű félelmet keltett mindkét part haramiái körében. S valóban, a következő portya már azt a hírt hozta, hogy több mint négyszáz főből áll, a félelmetes, garázda Azba bej vezérlete alatt, aki néhány év óta rémületben tartotta mind a lengyel, mind a havasalföldi part lakóit.

Wolodyjowski uram igen megörült, hallván, hogy kivel lesz dolga, s nyomban ki is adta a megfelelő parancsokat. Mellechowiczon és Motowidlón kívül kivonult a podolei generális zászlóalja, meg a przemysli asztalnoké is. Még az éjszaka folyamán elindultak, állítólag különböző irányban. Miként a halászhajók, szélesen kihúzzák a kerítőhálót, hogy aztán egyetlen léknél találkozzanak, éppen úgy ezek a zászlóaljak is széles ívet írtak le, azzal, hogy virradtkor a Sierocy Bródnál találkoznak.

¹¹⁸ Fegyveres gyűlevész csapat, banda.

Basia dobogó szívvel nézte a hadak kivonulását, hiszen ez volt az első nagyobb vállalkozása, s dagadozott is a szíve az öreg pusztai farkasok nagy harci készségének láttán. Oly csendben történt minden, hogy bent, a fortalitiában a legcsekélyebb nesz sem hallatszott. Nem csörrent meg egyetlen zabla, egyetlen kengyel sem koccant a másikhoz, vagy kard a kardhoz, egyetlen ló sem nyerített fel. A derűs éjszakát rendkívül világossá tette a holdtölte. Jól megvilágította a gyepű dombját, meg a minden irányban enyhén lejtő pusztát, s mégis, alig vonult ki egy zászlóalj a karóbástya elé, alig csillantak meg az ezüstös szikrák, melyeket a hold csalt ki a kardok pengéjéből, máris eltűnt a szem elől, akár egy csapat fogoly a hullámozó fűben. Volt valami titokzatos ebben a hadjáratban.

Basia szinte úgy érezte, mintha valami vadásztársaság indulna hajnali lesre, s azért vonulnak olyan halkán, hogy a vadat valamiképpen időnek előtte fel ne riasszák... Erős vágy ébredt hát a szívében, hogy a vadászatban ő is részt vehessen.

Wolodyjowski már nem ellenkezett, mert Zagloba uram megbékéltette a gondolattal. Végül is tudta, hogy valamikor mégiscsak ki kell elégíteni Basia kívánságát, jobb szerette hát, hogy ez most mindjárt történjék, főleg azért, mert a garázda bandák nem szoktak íjat és puskát használni.

Mindazonáltal csak három órával az első zászlóalj kivonulása után indultak el, mert Michal uram így tervezte el az egész vállalkozást. Velük ment Zagloba, Muszalski és a Linkhauz-féle dragonyosok közül húszan, egy őrmesterrel az élükön, mind csupa szép, szálas mazur legény, kiknek szablyája mögött a bájos ezredesné asszony éppen olyan biztonságban volt, akár a tulajdon ágyasházában.

Basiának férfinyeregben kellett kivonulnia, így hát eszerint rendezte el öltözkését is: gyöngyház színű salavárit húzott, mely nagyon bő szabású lévén, csaknem olyan volt, mint a női rokolya, két szára beleeresztve sárga szattyánbőr csizmáskáiba, bekecse ugyancsak szürke, krími bárányprémmel bélelve, varrásain díszes szegélyekkel, vállán drága mívű ezüsttarsoly; oldalán könnyű török szablya, selyem kardkötővel, végül a derekán pisztolyok bőrtokban. Fején kócsagforgós vadmacskaprém kalpag, a födele velencei bársonyból. E kalpag alól mosolygott elő szinte gyermeki, derűs arca és kíváncsian csillogó, szénfekete szemecskéje.

Ilyen öltözkében ült pej paripáján, mely éppoly szelíd, de éppoly gyors is volt, mint egy őzike. Bizony inkább hasonlított egy hetman fiacskájára, aki öreg harcosok védelme alatt most először indul a hadi mesterség tanulására. Ők maguk is megbámulták ezt a bájos alakot; Zagloba és Muszalski oldalba bökték egymást, Basia iránti rendkívüli csodálatuk és tiszteletük jeléül minduntalan megcsókolva saját öklüket, s Wolodyjowskival együtt igyekeztek őt megnyugtatni afelől, hogy az indulásban nem történt semminemű késedelem.

- Nem értesz te a háborúhoz - magyarázta a kislovag -, s azért illetsz gyanúval, hogy akkor akarunk a csatamezőre engedni, amikor már mindennek vége. Némely zászlóalj sugár-egyenest haladnak, másoknak azonban kerülniük kell, hogy a nyomokat keresztezzék, csak azután fognak nagy csendben egymás iránt lopakodni, hogy hurokba szorítsák az ellenséget. Mi odaérünk idejére. Minélkülünk ott semmi sem történik, mert minden akkurátusan ki vagyunk kalkulálva.

- Hátha az ellenség, észbe kapván, kibúvik a zászlóaljak között?

- Ravasz biz' ő, és éber is, de hát az efféle háború nekünk nem újság.

- Michalnak elhidd, mert nálánál nagyobb practicust nem találsz - jelentette ki Zagloba. - A balsorsuk üzte ide ezeket az ebfiakat.

- Lubniében tejfelesszájú legényke létemre is rám bíztak ilyen functionokat - felelte Michal uram. - Most pedig, hogy neked is elődbe akarom adni ezt a játékot, még gondosabban kimódoztam mindent. A zászlóaljak egyszerre bukkannak fel az ellenség előtt, egyszerre kezdik a kurjongatást, s egyszerre esnek rájuk, akárha egyetlen ostordurranásra.

- Hihí! - sipogott Basia nagy örömeben, s a kengyelben felállva, átölelte a kislovag nyakát. - Én is velük eshetem rájuk, Michalku, mi? - kérdezte szikrázó szemmel.

- Tömegbe nem engedlek, mert ott könnyen áll a baj, nem is szólva arról, hogy a lónak is baja eshet, de meghagytam, hogyha a tömeget szétszórták, egy-egy csoportot ránc is ránc hajtsanak, akkor aztán kieresztvén a kantárszárat, kettőt avagy hármat le is vágatsz. Csak arra ügyelj, hogy mindig bal felől kerülj, mert így a menekülőnek nem leszen kezére, hogy a lován át feléd sújtson, míg neked visszajárul jól esik kezetre.

- Hohoho, nem félek én! - kiáltotta Basia. - Magad mondtad, hogy a kardot sokkal jobban forgatom, mint Makowiecki bátyámuram. Nem bír meg velem egyik sem!

- Meglásd, hogy a kantárszárat jól a kezeden tartsd - vetette közbe Zagloba uram. - Nekik is vagynak jó fogásaik; megtörténhetik: te kergeted őt, ő meg menekül, de hirtelen megfordulván, lefogja a lovát, téged meg elviszen a lendület, de mielőtt elmellőznéd, ő már el is ért a szabályával. Az öreg practicus sosem ereszti a lovat egészen szabadjára, hanem mindig a szükségét veti mérlegre.

- És a kardot sem szabad soha nagyon magasra emelni, hogy könnyen essék a szúrás is - tanácsolta Muszalski uram.

- Majd mellette leszek én, ha szorul a kapca - nyugtatta meg őket a kislovag. - Látod, a harcban minden nehézség abban vagyon, hogy mindenre gondolnia kell az emberfiának, a saját lovára, az ellenségre, a kantárszárra, a kardjára, a vágásra meg a szúrásra, mindenre egyazon időben! Aki ezt jól begyakorolta, annak minden magától adódik, ámde kezdetben még a legjelesebb kardforgatók is gyakran elvétik e dolgot, úgyhogy akármelyik jöttment vakarcs - ha gyakorlata vagyon - könnyen ledöntheti a lóról a nálánál jelesebb vitézt, ki a harcban novitius... Ezért leszek mindig az oldaladon.

- Csak ne segíts nekem, és az embereknek is mondd meg, hogy senki se avatkozzék a dologomba, hanemha nagy szükségben.

- Nono! Majd elvállik, leszen-e elég kurázsidd, ha sor kerül valamire! - felelte a kislovag mosolyogva.

- Avagy ha bele nem kapaszkodol-e valamelyikünk mentéje szárnyába! - tette hozzá Zagloba.

- Majd elvállik! - fortyant fel Basia.

Így beszélgetve, itt-ott bozóttal borított vidékre értek. Már nem volt messze a hajnal, de egyelőre sötétebb lett, mert a hold elnyugodott. A föld felől is lenge ködfátyol kezdett emelkedni, s elhomályosította a távolabb eső tárgyakat. E ködfátyolban és félhomályban a távolabb rémledező növényzetet Basia felajzott képzelete élőlényeknek látta. Néha úgy érezte, világosan látja az embereket és a lovakat.

- Michal, mi az ott? - suttogta, ujjával a képzelt rémre mutatva.

- Semmi, bozót.

- Azt hittem, lovasok. Hamar odaérünk?

- Másfél óra múlva netán el is kezdődik a dolog.

- Hah!

- Félsz?

- Dehogy, csak a szívem kalapál a nagy várakozástól! Még hogy én félnék? Egy csöppet sem! Nézd, milyen deres itt minden... A sötétben is látni.

Csakugyan, olyan helyre értek, ahol a pusztai gizgaz száraz kóróit dér borította. Wolodyjowski ránézett, s megjegyezte:

- Erre vonult át Motowidlo. Itt kellett valahol megbújni, legfeljebb félmérföldnyire. Már virrad!

Valóban hasadt a hajnal. A homály ritkult. Az ég és a föld elszürkült, a levegő halványodott, a fák és egyéb növényzet csúcsait mintha ezüst lepte volna be. A távolabbi bozótok is kezdtek előbukkanni, mintha valaki egymás után húzta volna fel előlük a függönyt.

Egyszerre a közeli cserjés mögül hirtelen egy lovas bukkant elő.

- Motowidlo úrtól? - kérdezte a kislovag, mikor a szemén közvetlenül előtte hirtelen visszafogta a lovát.

- Igenis, kegyelmességed!

- Mi újság?

- Átkeltek a Sierocy Bródon, azután, az ökörbögéshez igazodva, Kalusik felé indultak. Az ökröket elhajtván, a jurkówi mezőn állapodtak meg.

- Motowidlo úr hol vagyon?

- A domb felől került, Mellechowicz uram pedig Kalusik felől, a többi zászlóaljzat nem tudom.

- Helyes - felelte Wolodyjowski -, én tudom. Indulj Motowidlo úrhoz, s mondd meg neki, hogy zárja be. Egyes embereket pedig szórjon széjjel Mellechowicz úr felé a félútig. Indulj!

A szemén lehasalt a nyergében, s úgy eliramodott, hogy a ló lépte is muzsikált bele. Csakhamar el is tűnt. Ők pedig mentek tovább, de még nagyobb csendben, még óvatosabban... Közben egészen kivilágosodott. A köd, amely virradatkor felemelkedett a földről, most újra alábbszállt, s az ég alján napkelte felől hosszú, fényes, rózsaszínű sáv tűnt fel, fénnel és rózsás színnel hintve meg a levegőt, a dombokat, a távoli szakadékok partját és a csúcsokat.

Ekkor a lovasok fülét a Dnyeszter felől jövő hangos károgás ütötte meg, s feltűnt előttük a magasban egy óriási hollócsapat, mely kelet felé húzott. Egy-egy holló minduntalan kivált a csapatból, s ahelyett, hogy repült volna egyenest tovább, széles köröket írt le a sztyepp fölött, mint ahogy a prédára leső kánya és vércse teszi.

Zagloba, kardját a magasba emelve, a hollókra mutatott, s Basiához fordulva szólt:

- Csodáld meg e madarak értelmét. Valahányszor bárhol ütközet ígérkezik, ezek nyomban ott teremnek mindenfelől, mintha csak zsákból szórták volna ki őket. Ha csak egy csapat vonul, avagy baráti csapatoknak vagyon találkozásuk, akkor nincsenek sehol. Ennyire meg tudják szimatolni a gyalázatosak az ember szándékát, noha senki meg nem jelenti nekik. Maga a sagacitas narium¹¹⁹ meg nem magyarázza e dolgot, most azért méltán csodálkozhatol rajta.

Ezenközben a hollók egyre hangosabban károgva közeledtek, mire Muszalski uram a kislovaghoz ugratott, s ijára ütve, szólt:

¹¹⁹ Az orrlíkok szimatja.

- Vitézlő ezredeskapitány uram, nem lesz-e tilalmas leszednem egyet e madarak közül, nagyasszonyunk kedvtelésére? Ez nem csinál semmiféle zajt.

- Szedjen kegyelmed akár kettőt is - járult hozzá Wolodyjowski, tudván, minő gyengéje a vén katonának, hogy jól irányzott nyilaival dicsekedhessek.

Erre az utolérhetetlen íjász, a háta mögé nyúlva, elővett egy tollas nyilat, ráillesztette az íj idegére, aztán az íjat a magasba emelve és fejét felvetve várt.

A madárcsapat egyre közelebb ért. Mindnyájan megállították a lovakat, s kíváncsian meredtek a magasba. Egyszerre bánatosan megpendült az ideg, mintha fecske csicsereggett volna, a nyíl felröppent, s eltűnt a madárcsapat alatt.

Eleinte azt lehetett hinni, hogy Muszalski uram elvétette a célt, ámde az egyik madár felbukfencezett, közvetlenül a lovasok feje fölött lejjebb ereszkedett, azután folyton bukfencezve egyre lejjebb ért, végül már zuhanvást bukott alá széttárt szárnyakkal, mint ahogy a fáról lehulló levél fékezi esését a levegőben.

Pár pillanat múlva néhány lépésnyire Basia lova elé hullott. A nyíl teljesen átütötte, úgyhogy a hegye ott fénylett a madár hátából kiállva.

- Szerencsés jelként szolgáljon! - kiáltotta Muszalski uram, meghajolva Basia felé. - Majd a távolból szemmel tartom én kegyelmességedet, nekem jótevő nagyasszonyomat, s ha sürgetős szüksége adódnék, ismét kieresztek egy nyilacskát, adja Isten, hogy jó szerencsével. Még ha a közelben zizzenne is, fogadom, nem teszen kárt kegyelmességedben.

- Nem szeretnék én ama tatár bőrében lenni, akit kegyelmed nyila hegyére vészen! - felelte Basia.

Ám a további beszélgetést megszakította Wolodyjowski uram, mert egy néhány futamnyira emelkedő jókora dombra mutatva, így szólt:

- Ott megállunk...

Azzal apró ügetéssel indult tovább. A domboldal közepénél a kislovag lassítást parancsolt, a csúcs közelében pedig megállította a lovakat.

- Nem megyünk lóháton a csúcsig - jelentette ki -, mert ily világos hajnalon a távolból is szemre vehetnének bennünket, hanem leszállunk a nyeregből, s úgy közeledünk majd a gerinchez, hogy a fejünkben is vajmi kevés lássék ki.

Azzal leugrott a lóról, utána Basia, Muszalski és még néhányan. A dragonyosok ott maradtak a csúcs alatt, és a paripákat fogták, ők pedig lassan feljebb kúsztak odáig, ahol a dombtető szinte merőleges partként hajlott lefelé.

E hatvan-hetven singnyi magas sziklafal lábánál, keskeny csíkban, elég sűrű bozót húzódott, azon túl pedig innen óriási messzeségben belátható alacsony, sík pusztá terjengett.

A síkságot, melyet középen a Kalusik felé folyó kicsiny patak szelt át, éppen úgy, mint a sziklafal lábát, bozótcsoportok borították. A legterjedelmesebb bozótból füstcsíkok emelkedtek az ég felé.

- Látod - súgta Wolodyjowski Basiának -, ott bújt meg az ellenség.

- A füstöt látom, de sem embereket, sem lovakat - felelte Basia lázasan dobogó szívvel.

- Mert eltakarja a bozót, ámbár a gyakorlott szem látja őket. Oda nézz, la: kettő, három, négy, egy egész csomó lovat látni. Az egyik tarka, a másik tiszta fehér, innen pedig égszínkének látszik.

- Hamarosan rájuk esünk?
- Majd idehajtják őket, de van időnk bőven, mert lehetnek vagy negyedmérőföldnyire.
- Hát a mieink hol vagynak?
- Látod, ott messze, azt a darabka fenyvest? Alkamarás uram zászlóaljának már el kellene érnie a partot. Mellechowicz bármely pillanatban kibukkanhat emez oldalról. A nemes vitézek másik zászlóalja ama kőnél kapja el őket. Majd ha észreveszik embereinket, ők maguk zúdulnak erre mifelénk, mert itt a sok futóinda alatt jól át lehet jutni a folyó felé, míg a túlsó oldalról a szakadék fölöttébb meredek, arra senki át nem jut.
- Akkor hát csapdába kerültek?
- Amint látod.
- Istenemre, már alig bírom! - kiáltotta Basia.

De kis idő múlva hozzátette:

- Michalku, ha lenne eszük, mit tennének?
- Akkor vihareként ráesnének alkamarás uram zászlóaljára, s keresztülgázolnának rajta. Úgy meg is menekülnének, de azt meg nem teszik, mert legelsődben is nem szeretnek ők a reguláris lovassággal szemtől szembe kerülni, azután meg attól való féltükben, hogy az erdőben több csapatunk leselkedik. Így hát csak felénk jöhetnek.
- Bah! De mi fel nem tarthatjuk őket, hiszen csak húsz emberünk vagyon.
- Hát Motowidlo?
- Igaz! Hah! Hol van ökelme?

Wolodyjowski felelet helyett hirtelen felvilljogott, miként a vércse avagy a sólyom.

Nyomban számos vijjgató hang felelt rá a domb lábától. Motowidlo emberei voltak, kik oly jól megbújtak a bozótban, hogy Basia nem látott belőlük semmit, pedig közvetlenül fölöttük állt.

Egy darabig csak ámulva nézegetett hol lefelé, hol a kislovagra, de aztán hirtelen lángra gyúlt az arca, s egyszerre átölelte férjeura nyakát.

- Michalku, te vagy a legjelesebb hadvezér a világon!
- Csak éppen van egy kevés készségem hozzá - mosolygott Wolodyjowski. - De te ne repess itt örömdben, mert a rendes katonának nyugton kell maradnia.

De semmit sem használt itt az intelem. Basia mintha lázban égett volna. Már ült volna lóra, hogy leszáguldjon és Motowidlo csapatához csatlakozzék. Wolodyjowski azonban visszatartotta, hogy a kezdetet jól lássa.

Közben felkelt a nap, s felkúszva a puszta fölé, hűvös, halvány aranyfénnel vont be a rónaságot. A közeli bokrok vidáman felragyogtak, a távolabbiak a homályból kiemelkedtek s tisztábban kiütköztek, a gödrökben itt-ott fehérülő dér villózva szikrázott, a levegő átlátszóbb lett, s az emberi tekintet elláthatott a határtalannak tetsző messzeségbe.

- Alkamarás uram zászlóalja már jön kifelé a fenyvesből - jelezte Wolodyjowski. - Már látom az embereket meg a lovakat!

Valóban, a lovasok kezdtek egymás után kibukkanni az erdő szélén, s hosszú vonalban feketéllettek a dérral vastagon belepett erdőszéli réten. A közöttük és az erdő között elterülő fehér térség egyre szélesedett. Látszott, nem siettek valami nagyon, hogy időt adjanak a többi zászlóaljnak.

Wolodyjowski most bal felé fordult.

- Megvan Mellechowicz is! - jegyezte meg.

Kis idő múlván ismét megszólalt:

- Jönnek már a przemysli alkamarás uram emberei is. Két miatyánknyi időt sem vétett itt senki.

Erre a bajuszkája élénken megmozdult.

- Egyetlen embernek sem szabadna megmenekülnie! No, most lóra!

Gyorsan a dragonyosokhoz ugrottak, s nyeregbe szökvén, oldalvást leereszkedtek a dombról a lenti bokrok közé, ahol Motowidlo uram szemenei között találták magukat.

Most már az egész sereggel együtt nyomultak a bozót széléhez, s ott megállva, maguk elé bámultak.

Az ellenség nyilván észrevette az alkamarás feléjük közeledő zászlóalját, mert ugyanebben a pillanatban a róna közepén zöldellő bozótból csak úgy tódultak kifelé a lovasok, mintha valaki őzcserdát kergetett volna meg. Minden pillanatban egyre többen jöttek elő, s zárt csataláncot alkotva, eleinte lépésben haladtak a bozót szélén. A lovasok előredőltek nyergükben, úgyhogy a távolból úgy látszott, mintha csak egy ménes húzódnék hosszú sorban a bozót mentén. Nyilván nem tudták még biztosan, vajon ama zászlóalj őrjük akar-e törni, s egyáltalában látja-e őket, avagy csak a vidéket szemmel tartó csapatról van-e szó. Ez utóbbi esetben még abban reménykedhettek, hogy a bozót eltakarja őket a közeledők szeme elől.

Onnan, ahol Wolodyjowski állt, Motowidlo embereinek élén, tisztán lehetett látni ama csambul bizonytalan, habozó mozdulatait. Olyanok voltak ezek, akár a vadállatéi, amely már megszimatolta a veszedelmet. A bozót közepét elérve, könnyű ügetésbe ugrattak. Mikor az első sorok elérték a nyílt pusztaszélét, egyszerre visszatartották a lovakat, s mögöttük megállt az egész csapat. Most pillantották meg Mellechowicznak erről az oldalról vonuló csapatát. Ekkor félívben oldalvást elhúzódtak a bozótól, s egyszerre a szemük elé tárult a már gyors ügetéssel közeledő przemysli zászlóalj.

Csak most vették észükbe, hogy valamennyi zászlóalj látja őket, és feléjük tör. Vad kiáltások hangzottak fel a bandában, és szörnyű zűrzavar támadt. A zászlóaljak a kapott jelre szintén ügetésbe ugrottak, hogy a róna csak úgy hangzott a paták dobogásától. A csambul, ezt látva, egy pillanat alatt széthúzódtak széles csatasorba, s lóhalálában vágatott a domb felé, a domb lábánál pedig ott állt Wolodyjowski Motowidlóval és embereivel.

A térség, amely elválasztotta őket egymástól, ijesztő gyorsasággal fogyott.

Basia az első pillanatban kissé elsápadt a megindultságtól, s szíve is lázasan kalapált, látva azonban, hogy nézik őt, s az arcokon a legkisebb nyugtalanság sem támadt, ő is hamar erőt vett magán. Ezután már a viharként közeledő áradat foglalta le egész figyelmét. Kurtábbra fogta a kantárszárat, jobban megszorította a kard markolatát, s szívéből a vér ismét sebes árral tódult vissza az arcába.

- Jól vagyon! - állapította meg a kislovag.

Basia csak ránézett, s orrcimpáit mozgatva suttogta:

- Hamarosan rájuk esünk?

- Még nincs itt az ideje! - felelte Michal uram.

Azok meg csak rohantak, rohantak, akár a nyúl, ha maga mögött érzi a kutya farkát. Már alig félfutamnyi út választja el őket a bozótól, már látni a lovak kinyújtott nyakát és hátrasimuló füleit, fölöttük pedig a tatár fejek mintha odanőttek volna a lovak sörényéhez. Közelebb, egyre közelebb... Már hallani a paripák horkolását, s a vicsorgó fogaikról és kimeredő szemükről látszik, hogy a szörnyű vágatástól lélegzetük is majd elfullad... Wolodyjowski jelt ad, mire a szemének puskáinak sora lehajlik a közeledők felé.

- Tűz!

Dörrenés, füst - s mintha a vihar vágott volna egy csomó pelyvébe.

A csambul egy pillanat alatt üvöltve, ordítózva rebben széjjel minden irányban.

Erre a kislovag kilép a sűrűből, s ugyanakkor az alkamarás zászlóaljja és a lipek zászlóalj gyűrűje összezárul, s a szétszórt gyülevészt nyomják, szorítják vissza egy csomóba a középre. Hiába keresnek a tatárok egyenként kiutat, hiába forgolódnak, iparkodnak hol előre; hol hátra, hol jobbra, hol balra törvén, a gyűrű bezárul, így aztán a csambul akaratlanul is egyre szűkebb helyre tömörül. De már rohan a többi zászlóalj is, s megkezdődik a borzalmas öldöklés.

A garázda csapat eszébe vette, hogy e sűrűségből csak az juthat ki élve, aki áttöri magát, így hát - ha rendetlenül, ha ki-ki a maga szakállára is - kétségbeesett dühvel védekeztek. Mindjárt az elején sűrűn borították a csatamezőt a halottak, oly rettenetes volt az összecsapás ereje.

A katonák csak szorították, s lovukat a szűk helyen is előrenógatva szúrták, vágták őket, oly irgalmatlan és félelmetes hozzáértéssel, amilyenre csak a céhbeli katona tehet szert. A gyilkos viaskodás lármája úgy hangzott az emberi tömeg fölött, mint mikor a cséplésnél nagy csomó ember gyorsan csapkodva üti, paskolja a szérút a cséphadarókkal. Ütötték-verték a tatárokat, vágták a fejüket, a nyakukat, a hátukat, a kezüket, mellyel a fejüket igyekeztek védeni, verték mindenfelől, pihenés, mérték és irgalom nélkül. Azok is kezdtek döfködni, ütni, ki mivel tudott, handszárral, karddal, ólmosbottal vagy lóállcsonttal. A középre szorított lovak hol a farkra ültek, vagy hanyatt vágódtak, hol harapva, nyerítve ficáinkoltak a tolongásban, leírhatatlan kavarodást keltvén. Rövid harc után, a csendben rettenetes üvöltés szakadt fel valamennyi tatár torokból. Szorította, nyomta őket a több katona, a jobb fegyver és a nagyobb készség. Eszükbe vették, hogy itt már nincs menekvés számukra, hogy innen el nem viszi senki nemcsak a zsákmányt, hanem még a puszta életét sem. A vitézek, mindjobban belemelegedvén, egyre kegyetlenebbül csépték őket. Egyik-másik haramia leugrott a nyeregből, s így próbált kisurranni a lovak lábai között. Ezeket aztán összetiporták, vagy valamelyik katona fordult hátra, s egyetlen szúrással a földhöz szegezte a szökevényt. Némelyek a földre feküdtek, reménykedvén, hogyha a zászlóaljnak továbbnyomulnak a közép felé, akkor ők, a gyűrűn kívül maradván, netán megszökhetnek.

A csambul valóban egyre fogyott, mert minden pillanattal kevesebb lett az ember is, meg a ló is. Azba bej, ezt látván, amennyire bírta, egyetlen ék alakú tömegbe szorította az embereit, s teljes erejéből Motowidlo szeménjeire vetette magát, mert mindenáron széjjel akarta törni a gyűrűt.

Azok azonban helyben megtorpantották, s most már elkezdődött a borzalmas mészárlás. Ugyanakkor Mellechowicz, tűzvészként tombolva, kettévágta a csambult, s a felét a két nemesi zászlóaljnak engedve, ő maga a szemekkel vagdalkozóknak esett.

A rablók egy részének sikerült ugyan kimenekülnie a nagy forgatagból a mezőre, s szét is rebbentek a rónán, akár egy csomó falevél, ámde a hátsó sorokban levő katonák, a szűk helyen nem tudván az ütközethez férkőzni, kettesével, hármasával vagy akár egyesével is, nyomban a szökevények után eredtek. Ellenben akik nem bírtak kimenekülni, azok mind kardélre kerültek, s hiába volt az elkeseredett védekezés, dőltek halomra, akár a gabona, melynek az aratók a tábla két végéből eresztik neki a kaszákat.

Basia is előrelódult a szemekkel, vékonyka hangján sipogva, hogy ezzel is növelje bátorságát, mert az első pillanatban bizony elsötétült szeme előtt a világ, egyrészt a vágatástól, másrészt a nagy megindultságtól. Mikor elérték az ellenséget, kezdetben nem látott mást, mint egy mozgékony, sötét, hullámozó tömeget. Legyőzhetetlen vágy kelt benne, hogy egészen behunyja a szemét. Ezt a vágyát legyőzte ugyan, de azért egy kicsit így is csak vaktában hadonászott a kardjával. Ez azonban nem tartott sokáig. A bátorság csakhamar felülkerekedett zavarán, s nyomban tisztábban látta a helyzetet. Először a lovak fejét vette észre, mögöttük pedig a vad arcokat. Az egyik közvetlenül mellette villant meg. Basia nagyot suhintott a kardjával, s az arc úgy eltűnt, mint egy látomás.

- Jól van! - ütötte meg Basia fülét férjeura nyugodt hangja.

Ez a hang rendkívüli bátorságot öntött a szívébe, még vékonyabban felvisongott, s most már teljes öntudattal növelte a pusztítást az ellenség soraiban. Íme, ismét egy lapos orrú, kiálló arccsontú borzalmas pofa vicsorítja rá a fogát: Basia megsuhintja a kardját, s a pofa nincs seholl!... Amott egy kéz emeli magasba az ólmosbotját: Basia egyet suhint! Vége! Egy ködmönös hátat lát maga előtt: egy szúrást neki, utána jobbra, majd balra, végül egyenesen vág, s ahányat vág, annyi ember zuhan a földre, a kantárszáránál fogva rángatva maga után a lovát. Basia szinte ámul, hogy ez ilyen könnyen megy. Könnyű ám, mert egyfelől kengyel kengyel mellett ott van a kislovag, másfelől Motowidlo uram. Az előbbi éberen öröklik szerelmese fölött, hol könnyedén kiolt egy-egy életet, akár a gyertyát, hol egy lapos döféssel vágja le az ellenség karját a karddal együtt, hol odadöf kardjával Basia és az ellenség közé, s erre az ellenséges szablya úgy röpül a levegőbe, mint a szárnyra kelt madár.

Motowidlo uram, a flegmatikus katona vigyázta a hősies nagyasszony másik oldalát, s miként a szorgalmatos kertész, ha a fák között jár, hol levág, hol összemorzsol egy-egy száraz gallyat, ő is minduntalan ledönt egy-egy martalócot a véres földre. S mindezt oly egykedvűséggel teszi, mintha egészen máson járna az esze. Mindketten tudták, mikor hagyják Basiát támadni, s mikor óvják, vagy támadjanak helyette.

Még egy harmadik lélek örködött fölötte a távolból - az utolérhetetlen íjász, aki szándékából távolabb állván, minduntalan az idegre helyezte egy-egy nyílvesző tollat, aztán kiengedte a halál e csalhatatlan hírnökét a legnagyobb tolongásba.

Ámde a tumultus oly kegyetlenül növekedett, hogy Wolodyjowski szólt Basiának, hátráljon ki néhány emberrel a tumultusból, annyival is inkább, mert a hordabeliek félvad lovai már haraptak és rúgtak. És Basia nyomban engedett is férjeura szavának, mert noha a lelkesedés magával ragadta, és bátor szíve a további harcra ösztökélte, asszonyi természete kezdett felülkerekedni a lelkesedésen, s már irtózott ettől a mészárlástól, a vér láttán, a haldoklók üvöltése, nyögése és hörgése közepette, ebben a vér- és verejtékbűzzel átitatott levegőben.

Így hátrálva rövidesen kijutott a harcolók köréből, Michal uram és Motowidlo pedig, megszabadulván Basia őrzésétől, most végre szabad folyást engedhettek katonai lendületüknek.

Ezenközben az eddig távolabb álló Muszalski lépett Basiához.

- Kegyelmességed valóban gavallér módon állta a sarat - dicsérte meg. - Az, ki nem tudná, azt hihette volna, hogy maga Mihály arkangyal szállt alá az egekből a szemének közé, s ő irtja az ebfiakat... Micsoda nagy tisztesség e kezeckétől elesni, melyet ez alkalomból megcsókolnom ne tiltassék.

Azzal Basia kezét elkapva, hozzászorította torzonborz bajuszát.

- Láttá kegyelmed, hogy csakugyan derekasan kitettem magamért? - kérdezte Basia, táguló orrlíkokkal és nyitott szájjal kapkodva a levegőt.

- Annyira, hogy a macska sem jobban a patkányokkal szemben. Istenemre, csak úgy dagadozott a szívem! Az azonban bölcs dolog volt, hogy kegyelmisséged visszahúzódott az ütközetből, mert a vége felé mindig a legkönnyebben adódik a veszedelem.

- Férjemuram kívánta, én pedig indulásunk előtt megígértem neki, hogy az első szóra engedelmeskedem.

- Netán itt hagyjam az íjamat? Nem, most mit sem használna, mert karddal ugratok közéjük. Látom, három ember közeledik, kiket ezredeskapitány urunk bizonyosan azért küld, hogy kegyelmisséged tiszteletre méltó személyére ügyeljenek. Másképpen én küldtem volna. Most már azonban kegyelmisséged térdeire hajolva megyek is, mert a harc vége felé jár, sietnem kell.

Csakugyan három dragonyos érkezett Basia vigyázására, amit Muszalski uram látván, kiengette a kantárszárat, s előreugratott. Basia egy pillanatig habozott, hogy vesztig maradjon-e a helyén, avagy a szakadékos falat megkerülve felkapaszkodjék-e a dombtetőre, ahonnan az ütközet előtt a rónaságot nézték. Minekutána azonban nagy törődöttséget érzett, úgy határozott, hogy ott marad.

Egyre erősebben szólalt meg benne az asszonyi természet. Mintegy kétszáz lépésnyire tőle irgalmatlanul folyt a garázda csapat leöldősése, s a harcolók fekete tömege egyre hevesebben viharzott a véres csatamezőn. Kétségbeesett ordítózások hasogatták a levegőt, Basia pedig, ki még az imént is tele volt lelkesedéssel, most kezdett erőt venni az undor.

A gyomra émelygett, rosszul érezte magát. Elfogta a rémület a gondolatra, hogy nyomban elájul, s csak a dragonyosok előtt való szégyenkezés tartotta a nyeregben, de az arcát gondosan elfordította tőlük, hogy észre ne vegyék sápadtságát. A friss levegő lassan visszaadta erejét és bátorságát, de nem eléggé ahhoz, hogy kedve lett volna ismét a harcolók közé ugratni. Ezt legfeljebb azért tette volna meg, hogy kegyelmet kérjen a hordabeliek utolsó maradványainak. Tudván azonban, hogy ez semmit sem használna, szívszorongva várta a küzdelem végét.

Ott pedig csak folyt és folyt az öldöklés, szakadatlanul. A kaszabolás és az ordítózás zaja egy pillanatra sem hagyott alább. Így telt el egy félóra: a zászlóaljok egyre jobban összeszorultak. Egyszerre egy maroknyi martalóc, lehetett vagy húsz fő, kivágta magát a gyilkos körből, s miként a vihar, száguldott a domb felé.

A szakadék mentén menekülve valóban eljuthattak odáig, ahol a domb lankásan összefolyt a rónasággal, s így a magas füvel borított pusztát már menedéket nyújthatott volna nekik. Ámde útjukban ott állt Basia a három dragonyossal. A veszedelem láttán egy szempillantás alatt megtelt a szíve erővel, s az értelme is öntudatra ébredt. Eszébe vette, hogy ha ott marad, az a kész pusztulást jelenti, mert a martalócok rohanásának már a lendülete is lesodorja őket a nyeregből, a lovak összetiporják, s ezenfelül mind a négyüket kardélre hányják.

A vén dragonyos őrmester nyilván ugyanígy vélekedett, mert megragadta Basia lovának kantárszárat, s menekülésre visszafordítva, kétségbeesett hangon ordította:

- Rajta, rajta, nemzetes nagyasszony!

Basia repült, mint a szélvész, de csak egyedül, mert a három hűséges dragonyos őrfalként állt ott egy helyben, hogy legalább egy pillanatra feltartóztassák az ellenséget, s így a szeretett nagyasszonynak időt adjanak arra, hogy jókora egérutat vehessen.

Ezenközben a katonák nyomban a menekülő csoport után vetették magukat, de ezzel fel is bomlott a haramiákat körülfogó gyűrű, úgyhogy a martalócok most már kettesével, hármával s később még nagyobb csoportokban is kezdtek menekülni. Túlnyomó részük már ott feküdt halomban; ámde néhány tucatnak, közöttük Azba bejnek is, sikerült elmenekülnie, s ezek lóhalálában száguldottak a domb felé.

A három dragonyos nem bírta feltartani az összes menekülőket, különben is, rövid harc után valamennyien lebuktak a nyeregből, a csoport pedig továbbvágott Basia nyomán, s a domb hajlatánál visszafordulva, kijutott a magas fűvel borított pusztára. A lengyel zászlóalj, az élen pedig a legközelebbi, a lipekeké, mint a szélvész vágottak, ötven-hatvan lépésnyire követvén a menekülőket.

A pusztaság magas fűvében, melyet sűrűn szeldeltek át a csalóka szakadékok és szurdékok, hosszú kígyó alakult ki a száguldó lovasokból; a feje Basia, nyaka a menekülő csoportja, testének folytatása pedig Mellechowicz, lipekeivel, meg a dragonyosok, élükön Wolodyjowski. A kislovag, sarkantyúját lova oldalába vágva, kétségbeesett szívvel repült előre.

Abban a pillanatban, amikor a martalócok kitörtek a gyűrűből, ő a túlsó oldalon volt elfoglalva, s így történt, hogy Mellechowicz megelőzhette őt az üldözésben. Most azért égnék meredt a kislovag haja a gondolatra, hogy Basiát elragadhatják a martalócok, avagy elveszítheti lélekjelenlétét, s továbbszáguld egyenesen a Dnyeszter felé, s előzés közben bármelyik martalóc elérheti őt a kardjával, handzsárjával avagy ólmosbotjával. Bizony kornyadozott a szíve a rémülettől, hogy íme, elveszítheti ezt a drága teremtetést. Szinte paripája nyakán fekvé, sápadtan, összeszorított fogakkal, viharzó gondolatokkal az agyában, döfködte ménjét sarkantyújával, paskolta kardja lapjával, s száguldott, akár a tűzok, ha repülni készül. Előtte villódtak a lipekek bárányprém csuklyái.

- Istenem, add, hogy Mellechowicz odaérjen! A lova jó! Istenem, segíts! - ismételte kétségbeesett lélekkel.

Ámde aggodalma alaptalannak bizonyult, mert a veszedelem korántsem volt olyan nagy, amilyenek a szerelmes lovag hitte. A tatároknak sokkal inkább a tulajdon bőrük megmentése járt az eszükben, sokkal közelebb érezték sarkukban a lipekeket, hogysem egy magányos lovagot üldözzenek, lett volna bár az a mohamedán paradicsom legszebb huri, vállán drágakövekkel kivarrt köpönyegben. Basiának elég volt nagy ívben Chreptiów felé fordulnia, hogy megszabaduljon az üldözőktől, akik bizonyosan nem fordultak volna vissza utána, egyenesen az oroszok szájába rohanva, mikor előttük volt a folyó, sűrű bozót takarta partjaival, ahol könnyűszerrel elrejtőzhettek. A lipekek, jobb lovaik lévén, amúgy is egyre közelebb értek hozzájuk, Basia meg éppen hasonlíthatatlanul fürgébb paripán ült, mint ők, kiknek bozontos szőrű tatár lovaskái nagyon kitartóak voltak ugyan, de korántsem olyan gyors lábúak, mint a telivér paripák. Végezetül nemcsak hogy lélekjelenlétét nem veszítette el, hanem ráadásul ismét felülkerekedett benne a vitézi lelke, jussát követelve, s újra megszólalt a lovagi vér az ereiben.

A paripa hosszan elnyúlt alatta, akár az őz, a szél csak úgy süvített a füle mellett, s a félelem helyett bizonyos kábultság vett rajta erőt.

„Kergethetnek egy esztendeig is, mégsem érnek utol - gondolta magában. - Még egy kicsit vágtatok, aztán visszafordulok, s vagy magam elé ereszttem, vagy ha tovább üznének, a szablyám elé csalogatom őket.”

Eszébe villant, hogyha az utánavágtató martalócok jobban széjjelszóródnak a pusztában, akkor, a visszaforduláskor netán valamelyikükbe belebotolván, párviadalra kerülhet sor közöttük.

„Hát aztán! - adta meg a választ tulajdon vitézi lelkének. - Michal már annyira megtanított, hogy bátorsággal kiállhatok, mert ha meg nem teszem, még azt hinnék, hogy félelemből menekülök, aztán más vállalkozásra el sem vinnének, ráadásul Zagloba uram még csúfolódni sem késlekednék...”

Azzal hátranézett a haramiák után, de azok egy csomóba verődve menekültek. Páros viadalra tehát nem volt mód, ám Basia mindenáron bizonyítani akarta az egész had szeme láttára, hogy nem vaktában és nem fejvesztetten menekül.

Evégből tehát eszébe vén, hogy a börtokokban két derék pisztolya is van, amelyeket indulásuk előtt Wolodyjowski maga töltött meg igen nagy gonddal, nyomban lassúbb vágásra fogta paripáját, s fékezvén az iramot, Chreptiów felé kezdett kanyarodni.

Ámde - ó, csodák csodája! - ennek láttán a martalócok egész csapata megváltoztatta a menekülés irányát, s kissé balra tartva vágattak a domboldal felé. Basia harminc-negyven lépésnyire magához engedte őket, s akkor két lövést eresztve a legközelebb levő lovak közé, széles ívben, teljes iramban Chreptiów felé kanyarodott.

A paripa repült, akár a fecske, de alig iramodott neki, máris feketén ásított előtte egy pusztai szakadék. Basia sarkantyút adott, s a nemes állat engedelmesen nekiugratott a szakadéknak. Ámde csak a mellső patáival tudott kissé megkapaszkodni a szakadék túlsó partjában. Egy darabig még lázasan kapálózva keresett támaszt a hátsó lábainak is, de a föld még nem volt elég fagyos, megcsuszamlott alatta, s a paripa, lovasával együtt, a mélybe zuhant.

Szerencsére nem temette őt maga alá, mert Basiának még volt annyi ideje, hogy az utolsó pillanatban kihúzza lábát a kengyelből, s minden erejéből oldalvást hajoljon. Ráadásul még a szakadék fenekét prémszőnyegként borító vastag moharétegre esett, ám a súlyos megrázkódástól mégis elalélt.

Wolodyjowski nem láthatta a balesetet, mert a lipekek eltakarták előle a kilátást, Mellechowicz azonban vészes hangon ráordított embereire, hogy vág tassanak tovább a haramiák után, ő maga pedig, a szakadékot elérve, hanyatt-homlok ugratott le a mélybe.

Egy szempillantás alatt leszökött a nyeregből, s karjába kapta Basiát. Sasszeme egy pillanat alatt átfogta az asszony egész alakját, csak arra ügyelve, nem vesz-e észre valahol vért, majd villámgyorsan a mohára tapadt. Ettől a leveinte nyomban megértette, hogy az a mohapárna mentette meg Basia és a paripa életét.

Elfojtott örömkíáltás hagyta el a fiatal tatár ajkát.

Basia teljes súlyával az ifjú karjaira nehezedett, mire ő minden erejéből magához ölelte, elfehéredő ajkaival csókolgatta a szemét, majd ajkát az asszony ajkához tapasztotta, mintha a lelkét is magába akarná szívni. Végül az egész világ veszett örvényként kezdett forogni körülötte, s lelke mélyén felébredt a vad szenvedély, akár az álmából felrettent sárkány a barlangjában, s mint a vihar ragadta magával.

Ekkor azonban több ló száguldása hallatszott a füves pusztáról egyre közeledő dobogással. Több hang kiáltotta egyszerre: „Itt, itt, ebben a szakadéokban!”

Mellechowicz a mohára fektette Basiát, s felkiáltott a közeledőknek:

- Ide! Ide! Hamar!

Egy perc múlva Wolodyjowski már ugrott is a szakadékba, nyomában Zagloba, Muszalski, Nienaszyniec s még néhány tiszt.

- Semmi baja! - kiáltotta a tatár. - A moha megmentette.

Wolodyjowski a karjába kapta alélt feleségét, mások vízért siettek, mert ott a közelben nem volt. Zagloba két kezébe fogta az ájult asszony fejét, s úgy ismételte:

- Basia, Basia! Drága kis Baskám!

- Semmi baja! - ismételte meg Mellechowicz, halotthalványan.

Eközben Zagloba, az oldalára csapva, előkapta a kulacsát, pálinkát öntött a tenyerébe, s dörzsölni kezdte vele Basia halántékát, majd az asszony szájához emelte, s megbillentette a kulacsot. Ez nyilván használt is, mert mielőtt mások megtértek volna a vízzel, Basia kinyitotta a szemét, s levegő után kapkodva köhögött, mert a pálinka égette a torkát meg a szápadlását. Néhány perc alatt teljesen magához tért.

Wolodyjowski, mit sem törődve azzal, hogy tiszték és katonák is vannak körülöttük, hol a melléhez szorongatta feleségét, hol csókjaival borította kezét, ígyen suttogva:

- Ó, én szerelmesem! A lélek is majd kiszállt belőlem. Nincs-e semmi bajod? Nem fáj-e semmid?

- Semmi bajom! - nyugtatta meg Basia. - Ahá, most már látom, elkábultam, mert a lovam megcsúszott alattam... Vége volna már az ütközetnek?

- Vége. Azba bej elesett. No de igyekezzünk hazafelé, mert félek, még meg találsz betegedni a nagy törődés miatt!

- Nem érzek én semmiféle törődést! - tiltakozott Basia.

Ezután élesen végignézett a körülötte állókon, s orrcimpái kitágultak.

- Csak valamiképpen azt ne higgyék kegyelmeitek, hogy netán a félelem miatt menekültem előlük. Ohó, eszemben sem volt! Csakis kedvtelésből futottam előttük, olyan igaz, mint az, hogy Michalt szeretem. Azután rájuk sütöttem a pisztolyokat.

- Az egyik lövés egy lovat talált, lovasát, a zsványt, élve ejtettük rabul - vetette közbe Mellechowicz.

- Ugratásnál bárkivel megeshet az ilyesmi, nem igaz? - mentegetőzött Basia. - Semminemű tapasztalat meg nem védelmez attól, hogy a ló néhanapján meg ne csússzék. Hah! Szerencse, hogy kegyelmeitek észrevettek, mert enélkül ugyanám elfekhettem volna itten.

- Mellechowicz uram vett észre, és sietett segítségére legelőbb, mert mi utánavágtattunk - felelte a kislovag.

Basia ennek hallatán az ifjú lipekhez fordult, s feléje nyújtotta kezét. - Köszönöm kegyelmednek e szíves hajlandóságát.

Az ifjú nem felelt, csak az ajkához szorította Basia kezét, aztán lehajolván, paraszti módon nagy alázattal átölelte a lábát.

Ezenközben egyre több zászlóalj érkezett a szakadék partjára. Az ütközet véget ért, Wolodyjowski uram tehát csak Mellechowicznak adott parancsot, hogy fogdossa össze azt a tízegynéhány haramiát, akiknek sikerült megbújniok, aztán mindnyájan elindultak Chreptiówba. Ütközben Basia a magaslatról még egyszer láthatta a csatamezőt.

Helyenként halmokban, másutt egyesével heverték az emberi holttestek és lótetemek. A kék ég alatt óriási csapatokban hangos káromgással húztak arrafelé a hollók, s kissé távolabb leszállva várták, hogy a még ott ödöngő katonák eltávozzanak.

- Íme, a katonák sírásói - mutatott Zagloba uram kardja markolatával a madárcsapatra -, de csak menjünk el innen, nyomban megjelennek a farkasok a zenekarukkal, s majd a fogaikkal dobognak a megholtaknak. Jeles győzelem biz' ez, még ha ilyen hitvány ellenség fölött arattuk is, mert amaz Azba már évek óta garázdálkodott, hol itt, hol ott ütven fel a fejét. Vadásztak is rá a kommandók, akár a farkasra, de mindhiába, míg végre Michalba akadt bele, s erre el is jött rá a fekete óra.

- Azba bej elesett?

- Elsőnek Mellechowicz kapta el, s mondhatom, úgy vágta fülön, hogy a fogáig szaladt a pengéje.

- Mellechowicz jeles katona! - ismerte el Basia.

Aztán Zagloba uramhoz fordult:

- Hát kegyelmed kitett-é magáért?

- Nem cirpeltam, mint a tücsök, nem is ugráltam, miként a bolha, meg nem is pörögtem, akár a bűgőcsiga, mert az ilyen mulatságot a férgeknek hagyom, de engem nem is kerestek a moha között, mint a gombát, az orromat sem húzgálták, meg a szájamba sem lehelgetett senki...

- Nem szeretem kegyelmedet! - duzzogott Basia, előrebígyesztve ajkát, s önkéntelenül is rózsaszínű orrocskájához emelve a kezét.

Az öreg meg csak nézte, és dörögött valamit, de csak nem hagyta abba a csipkelődést:

- Derekasán verekedtél - mondta -, derekasán kereket oldottál, vitézül felbukfenceztél, s most majd vitézül borogathatod fájó csontjaidat forró kásával, nekünk meg majd ügyelnünk kell, hogy a verebek valamiképpen fel ne csipegessenek nagy vitézséggel egyben, mert azok fölöttébb szeretik a kását.

- Kegyelmed immár azon mesterkedik, jól tudom, hogy Michal ezentúl valamiképpen el ne vigyen más vállalkozásra.

- Dehogynem, magam is megkérlelem, hogy vigyen magával mogyorót szedni, mert aprócska teremtés lévén, az ág le nem törik alattad. Istenemre, ez aztán a hála! Ugyan ki kérte Michalt, hogy velünk jöhess? Én! De most már magam is bánom, főleg mivel így fizetsz az irántad való hajlandóságomért No megállj, most majd fakardocskával vagdalhatod a bogáncsfejeket a chreptiówi tanya udvarán! Az neked való expeditio! Más fehérség megölelgetné az öreget, ez a fullánkos sárkánypalánta pedig előbb halálra rémít, most meg még neki áll feljebb!

Basia nem sokat gondolkozva megölelte Zagloba uramat, az pedig efölötti nagy örömeben így dicsérte:

- No, no, azt elismerem, hogy a mai győzelemben neked is vagyon valamicske részed, mert a katonák mind meg akarván mutatni, mit tudnak, rettenetes dühvel verekedtek.

- Az már igaz! - kiáltott Muszalski uram: - Nem bánja az emberfia még a halált sem, ha ilyen szemecskék nézik!

- Éljen a mi nagyasszonyunk! - kiáltotta Nienaszyniec uram.

- Vivat! - dörögte száz hang.

- Isten adjon neki jó egészséget!

Zagloba uram Basiához hajolt, s úgy dörmögte:

- Majd a gyermekágy után!

Vidáman mentek tovább, nagyokat kurjongatva, mert előre tudták, hogy erre ma nagy áldomás következik. Gyönyörű idő volt. A trombitások minden zászlóaljban megfújták a kürtöket, a dobosok püfölték az üstdobokat, s nagy zenebonával vonultak be Chreptiówba.

XXVII. FEJEZET

Chreptiówban Wolodyjowskiék, nagy meglepetésükre, vendégeket találtak. Mindenekelőtt Bogusz uram érkezett meg, aki néhány hónapra ide tette át rezidenciáját, hogy Mellechowiczon átal innen tractáljon Aleksandrowicz, Morawski, Tworowski, Kryczynski és a többi tatár századossal, lettek legyen a lipekek avagy a cseremiszek közül valók, kik a szultán szolgálatába álltak át. Bogusz uramhoz csatlakozott az idősebb Nowowiejski, leányával, Ewa kisasszonnyal együtt, valamint Boska asszony, egy igen tisztességes hölgy, ugyancsak leánykájával, a nagyon bájos, de még szinte gyermek Zosiával.

A fehérség látása itt a pusztában, a vad Chreptiówban, fölöttébb megörvendeztette, de még inkább ámulatba ejtette a vitézeket. Ám a vendég hölgyek is ámulnak mind a kommandáns, mind a kommandánsné asszony láttán. Az előbbi ugyanis nagy és rettenetes vitézi híre után óriásnak képzelték, aki már a puszták tekintetével is rémületbe ejti az embert; az utóbbit pedig nagy darab, vastag hangú, terebélyes asszonyságnak, ki örökösen összeráncolt szemöldökkel jár-kél emberei között. Ehelyett pedig láttak egy hitvány természetű, igen barátságos ábrázatú kis vitézt, és ugyancsak aprócska fehérséget, kinek arcocskája rózsás, akár egy bábué, s bő salaváriájában, oldalán karddal, inkább bájos kis apródrá, hogysem felnőtt személyre emlékeztet. A vendéglátó házaspár tárt karokkal fogadta a vendégeket, Basia még a bemutatkozás előtt megcsókolta mind a három hölgyet, mikor pedig meg is mondták neki, hogy kicsodák legyenek és honnan jöttek; így szólt:

- Az eget is szívesen lehoznám kegyelmedért, asszonyom, és érettetek is, kisasszonyaim! Rettentően örvendezem kegyelmeiteknek. Jó szerencse, hogy útközben semminemű viszonyosság nem ért, mert ez itt, e mi pusztaságunkon ugyanam könnyen adódik. Igaz, éppen ma történt, hogy a garázdálkodó martalócokat egy ideig kigyomláztuk.

Látván pedig, hogy Boska asszony egyre növekvő ámulattal nézi, kardjára ütött, s nem csekély dicsekvéssel mondta:

- Én is harcban voltam! Hogyne! Nálunk ez már így szokás! Az Istenért, engedje meg kegyelmed, hogy eltűnván, női mivoltomhoz méltóbb köntöst öltsek, s a kezemről is lemossam a vért, mert rettenetes ütközetből tértünk meg. Ohó! Ha Azba ott nem pusztul, kegyelmed netán el sem jutott volna Chreptiówba. Jövök én mindjárt, addig pedig Michal szolgálatjára leszen kegyelmednek.

Azzal eltűnt az ajtóban, Michal uram pedig, Bogusz és Nowowiejski uramékat már üdvözlölvén, Boska asszonyhoz lépett.

- Olyan feleséget adott nékem az Úr - kezdte a szót -, aki nemcsak itthon kellemes élet-társam, hanem a hadban is vitéz bajtársam tud lenni. Most pedig, az ő parancsára, felajánlom kegyelmességednek szolgálatomat.

- Áldja meg őt az Úristen minden dolgában úgy, ahogyan szépségében megáldotta - felelte Boska asszony. - Én Antoni Boski felesége vagyok, s nem azért jöttem, hogy kegyelmedtől szolgálatot kívánjak, hanem hogy térden állva könyörögjek segítségért nagy szerencsétlenségemben. Zoska, jöszte, térdelj le te is e lovag előtt, mert ha ő meg nem segít, bizony senkitől sem várhatunk segédelmet!

Azzal már le is térdelt, a szép Zosia pedig követte példáját, s mindketten könnyes szemmel könyörögtek:

- Ments meg, lovag, könyörülj rajtunk, árvákon!

A tisztek kíváncsian odasereglettek a térdeplő hölgyek láttán, de különösen Zosia szépsége vonzotta őket. A kislovag pedig rettenetes zavarban igyekezett Boska asszonyt felemelni, s a padra ültetni.

- Az Istenért! - kiáltotta. - Mit mivel kegyelmesség? Inkább nekem illenék térdet hajtanom ily tisztas úrnő előtt. Mondd szíves kegyelmesség, miben nyújthatok segítséget, s Isten a tanúm meg nem vonom magam tőle!

- Meg is teszi, s én még a magam részéről is megszerzem valamivel. Zagloba sum! Ennyit elég kegyelmességnek tudnia! - kiáltotta a vén harcos, a fehérnépek könnyein megindulva. Boska asszony intett Zosiának, az pedig elővett egy levelet a vállfűzőjéből, s odanyújtotta a kislovagnak.

Michal uram az írásra pillantott: - A hetman úrtól! - kiáltotta. Azzal feltörte a pecsétet; s olvasni kezdett:

Nékem igen kedves és szeretett Wolodyjowskim: Úton lévén, Bogusz úr által útközben küldöm őszinte érzelmeimet és utasításaimat, melyeket ő personaliter ad majd át neked. Alig állapodtam meg a jaworóvi nagy fáradalmak után, s immár újabb dolog adódik. Fölöttébb nyomja szívemet e dolog, mégpedig a katonák iránt való nagy hajlandóságom okából, kikről ha megfeledkezném, az Úr is megfeledkeznék rólam. Boski uramat, e fölöttébb tisztas gavallért és nekünk igen kedves bajtársunkat néhány évvel ezelőtt Kamieniec alatt rabul ejtette a horda. Feleségét és lányát Jaworóban oltalmamba fogadtam, de szívük vérzik, egyiknek férje, másiknak apja után. Piotrowicz útján írtam krími rezidenciánknek, Zlotnicki uramnak, hogy Boskit mindenütt kerestetné. Állítólag nyomára is bukkantak, de minekutána fogvatartói rejtve őrizték, így más foglyokkal egyben nem lehetett őt kiváltani, és netán azóta is valamely gálya evezőjét húzza. A fehérnép, nagy desperatiójában, minden reménységét elvesztvén, immár engem háborgatni is megszűnének, ámde én, vigasztalhatatlan bánatukat most újólátván és megértvén, a magam lelkiismeretén semmiképpen el nem viselhetem, hogy valamiféle segítséget ki ne módoljunk. Te ott vagy a közelben, s jól tudom, sok murzával testvéri barátságot is kötöttél. Íme, odaküldöm hát e két fehérnépet, hogy nekik segítő kezet nyújtsanak. Piotrowicz rövidnap útnak indul, lásd el őt testvérbarátaidhoz írt levelekkel. Én magam sem a vezírnék, sem a kánnak nem írhatok, mert engem ebszemmel néznek, s ezenfelül arra is ügyelnem kell, hogy az én levelem révén Boski uramat valamiféle igen jeles személyiségnek tartván, a váltságdíjat szerfölött meg ne emelnék. Piotrowicznak szorgalmasan helyezd szívére e dolgot, megmondván neki, hogy Boski uram nélkül vissza ne jöjjön, vérbarátaidat pedig, ahány csak vagyon, megmozgatni ne késsél, mert ők, ha pogányok is, az esküvéssel megerősített hitet megtartják, s teirántad kénytelen-kelletlen is nagy respektussal vagynak. Egyébként cselekedj a magad kedve szerint, menj Raszkóba, ígérj nekik három jelesebb foglyot cserébe, csak Boski - ha életben vagyon - minden bizonnyal hazatérjen. Náladnál jobban senki sem ismeri e dolgokat, mert - amint hallom - atyafiaidat máris kiváltogattad. Megáld érte az Isten, én pedig még jobban megszeretlek, ha szívem megszűnik a fájástól. Chreptióvi gazdaságod felől azt hallám, hogy ott már békeség vagyon. Nem egyebet vártam én tőled. Csak Azbán éberem rajta legyen a szemed. De publicis Bogusz uram mindent elmond neked. Az Istenért, Havaselve felé szorgalmasan figyeljetelek, mert - úgy mondják - a roppant incursiójukat el nem kerülhetjük. Boska asszony dolgát a szívedre helyezve és legjobb hajlandóságodba ajánlva, vagyok etc. etc.

Boska asszony mindvégig zokogott, míg a kislovag a levelet olvasta. Zosia pedig kék szemecskéjét az égre emelve halk hüppögéssel kísérte anyját.

Ezenközben, míg Michal uram a levéllel végzett, belépett Basia, immár fehérnéphez illő köntösben, s látva a hölgyek könnyes szemét, nyomban tudakolta, hogy miről van szó. Michal uram tehát még egyszer végigolvasta a hetman levelét, ő pedig nagy figyelemmel végighallgatván, mindjárt lelkesen támogatta a hetman és Boska asszony kérését.

- Aranyszíve vagyon hetman uramnak! - kiáltotta, férjét megölelve -, de a mi szívünk sem lesz alábbvaló, igaz-e, Michal?! Boska asszony itt marad nálunk, amíg férjeura meg nem tér, te pedig három hó leforgása alatt hazahozod őt a Krimből. Három vagy akár kettő alatt is, igaz-e?

- Avagy holnap, avagy egy óra múlva - csúfolódott Michal uram, feleségét utánozva.

Aztán Boska asszonyhoz fordult:

- Amint látja kegyelmességed, az én feleségemnél gyors resolútióban nincsen hiány.

- Az Isten áldja meg érte! - ismételte meg Boska asszony. - Zosia, csókolj kezét a nagyasszonynak.

Ámde a nagyasszonynak eszében sem volt, hogy meg hagyja csókolni a kezét, ehelyett megölelték egymást Zosiával, mert az első pillanattól fogva igen megkedvelték egymást.

- Tanácskozzunk, nemesuraim! - kiáltotta. - Tanácskozzunk! Tanácskozzunk! Szaporán!

- Szaporán, mert már tüzel a fejed! - dörögte Zagloba uram. Basia azonban megrázta szőke üstökét, s így vágott vissza:

- Nem az én fejem tüzel, hanem e hölgyek szíve a nagy szomorúságtól!

- Senki sem ellenkezik a te nemes szándékkal - nyugtatta meg Wolodyjowski -, csak előbbin meg kell hallgatni Boska nagyasszonyom aprólékos elbeszélését.

- Zosia, mondj el te mindent, ahogyan történt, mert én nem bírom a könnyeimtől - vonakodott a matróna.

A leányka mélyen lesütötte a szemét, majd piros lett, akár a meggy. Azt sem tudta, hol kezdje el, annyira szégyenkezett, hogy ily népes társaságban kell szót emelnie.

Basia azonban segítségére sietett:

- No, Zoska! Mikor vitték rabságba Boski uramat?

- Öt esztendeje, hatvanhétben - felelte a kislány vékonyka hangon, fel nem vonva hosszú szempilláit a szeméről.

Ezután azonban már egy lélegzettel szavalt:

- Akkoron szó sem volt betörésről, apámuram zászlóalja pedig Paniówce alatt vesztegelt. Jó atyáin Bulajowski úrral együtt a jószágot legeltető cselédségre ügyelt, egyszerre csak rájuk estek a tatárok, kik Havaselve felől jövének, s apámuramat Bulajowski úrral együtt rabságba vitték. Bulajowski uram már két esztendeje, hogy megtért, apámuram pedig a mai napig sincs sehol.

Itt két könnycsepp gördült végig Zosia arcocskáján, minek láttán Zagloba uram megindulva szólt:

- Szegény kis madárkám... Ne félj semmit, úrapád megtér, s még táncra is perdül a lakodal-madon.

- És a hetman írt Zlotnicki uramnak, Piotrowicz útján? - kérdezte Wolodyjowski.

- A hetman úr írt a poznani fegyvernök úrnak, Piotrowicz úron átal - szavalta a kislány -, a fegyvernök úr pedig, Piotrowicz úrral együtt, megtalálták apámuramat Murza bej agánál.

- Istenemre, én ama Murza bejt ismerem! A bátyjával testvérbarátságban voltam - kiáltotta Wolodyjowski. - Ő nem akarta kiadni Boski uramat?

- Parancsolatja volt a kántól, hogy adja ki, a kegyetlen, gonosz Murza bej azonban elrejtette apámuramat, s Piotrowicz uramnak azt mondta, hogy már régen eladta őt Ázsiába. De a többi rab megmondta Piotrowicz uramnak; hogy az nem igaz, és Murza bej szándékából mondja ezt, hogy tovább kínozhassa apámuramat, mert az összes tatárok között ő a legkegyetlenebb a rabokhoz. Az meglehet, hogy apámuram éppen akkor nem volt a Krímben, mert Murzának voltak gályái, és az evezőkhöz kellett neki az emberek, de hogy el nem adta, az bizonyos, mert mondták az emberek, hogy Murza inkább megöli a rabokat, de el nem adja.

- Szent igaz - erősítette Muszalski is. - Ama Murza bej agát Krím-szerte ismerik. Fölöttébb gazdag tatár ökelme, de furcsa dolog, mily nagy gyűlölet lakozik benne a mi nemünk ellen, mert az ellenünk viselt hadakban négy testvére esett el.

- És nincsen véletlenül testvérbarátja a mieink között? - kérdezte Wolodyjowski.

- Az fölöttébb kétséges dolog! - hangzott mindenfelől.

- Magyaráznák már meg nekem is kegyelmetek, mi légyen ama testvérbarátság? - kérdezte Basia.

- Úgy vagyon az - kezdte Zagloba -, hogy amikor, a háború véget ér, és valamiféle traktálások kezdődnek, akkor a hadak egymást látogatják, és barátságot kötnek egymással. Megesik, hogy egyik-másik bajtársnak megtetszik ez vagy amaz a murza, ő meg a murzának, s ilyenkor sírig tartó barátságot esküsznek egymásnak. Ezt nevezik testvérbarátságnak. Aztán minél nagyobb vitézi híre-neve vagyon valakinek, mint például nekem, Michalnak, avagy Ruszczyc uramnak, ki most Raszkówban tartja a kommandót, annál kíváncsabb annak a testvérbarátsága. Természetes, hogy az ilyen nem köt testvérbarátságot akárki fiával, hanem a legnevesebb murzák között keresi meg a magáét. Az a szokás ilyenkor, hogy a kardjukra vizet öntenek, s örök barátságot esküsznek egymásnak. Érted-e már?

- Hátha azután kitör a háború?

- Generális háborúban verekedhetnek, ámde ha magányosan találkoznak, avagy párviadal során kerülnek egymással szembe, akkor köszöntik egymást, s békességben válnak széjjel. Most azért, ha az egyik rabságba kerül, a másiknak kötelessége, hogy e rabságát megédesítse, legrosszabb esetben még a váltságot is lerója érte, sőt olyan is akadt, aki a tulajdon jószágát is megosztotta rabságba jutott testvérbarátjával. Ha barátokról avagy ismerősökről vagyon szó, avagy fel kell kutatni valakit, avagy segíteni valakin, akkor a testvérbarátok testvérbarátaikhoz fordulnak s hogy az igazságon csorba ne essék, el kell ismerni, hogy az illetén szokásokat egyetlen nemzet sem őrzi meg a tatárnál hívebben. Náluk az adott szó akár a kőszikla, s az ilyen barátira bizton számíthatasz.

- És Michalnak sok ilyen testvérbarátja vagyon?

- Vagyon három hatalmas murzám - felelte a kislovag - az egyik még a lubniei időkből. Egyszer Jeremi hercegtől könyörögtem ki őt. Aga bej a neve, az most a fejét is odaadná értem, ha szüksége adódnék. A másik kettő ugyancsak biztos ember.

- Hah! - kiáltott fel Basia. - Magával a kánnal szeretnék én ilyen testvérbarátságot kötni, aztán minden rabot kiszabadítanék.

- Őkelme maga sem vonná meg magát ettől - jegyezte meg Zagloba - csak az a kérdés benne, vajon minémű praemiumot kívánna cserébe?

- Megbocsássák kegyelmetek, de most már tanácskoznunk kell, hogy mitévők legyünk - szólalt fel Wolodyjowski. - Figyelmezzetek hát: íme, híreim vagynak Kamieniecből, hogy legfeljebb két hét leforgása alatt megérkezik ide Piotrowicz, igen jelentős csapattal. Krímbe igyekszik ő, hol néhány kamienieci örmény kalmárt kell kiváltania, akiket a kánváltozáskor fosztottak ki és vittek rabságba. Megegett ez Seferowiczsal, Pretor öccsével is. Ezek mind fölöttébb tehetős emberek, a pénzzel nem fukarkodnak, így hát Piotrowicz jól feltarisznyázva indul útnak. Semminemű viszontagság nem fenyegeti, mert legelsőbbben is közel a tél, s ez a csambuloknak nem alkalmas idő, azután meg vele megyén Naviragh is, az uzmadzini pátriárka delegátusa, aztán a két kaffai Anardrat, kiknek az ifjú kántól glittjük¹²⁰ vagyon. Most azért leveleket adok Piotrowicznak a Köztársaság rezidenseihez meg a magam testvérbarátaihoz. Ezenfelül tudják kegyelmetek, hogy Ruszczyk uramnak, a raszkóvi kommandánsnak vérrokonai vannak a hordánál, kik még gyermekkorukban esvén rabságba, mindenestül fogva eltatárosodtak, és ott jeles méltóságokra jutottak. Ezek mindnyájan az eget és a földet is megmozgatják, egyezségekkel is megpróbálkoznak, s ha a Murza ellenáll, magát a kánt is szembeállítják véle, avagy tán valahol nagy csendben a Murza nyakát is kitekerik. Most azért jó reménységem vagyon abban, hogy ha Boski uram e pillanatban még él - adná meg az Úr -, akkor néhány hónap leforgása alatt kétségtelenül kiszabadítom, ahogyan azt nekem a hetman úr és az itt jelenlévő még közelebbi kommandóm (itt meghajolt felesége felé) meghagyta...

A „közelebbi kommandó” nyomban felugrott, hogy a kislovagot ismét megölelje. Boska asszony és a kisasszony pedig a kezüket összekulcsolva hálálkodtak az Úristennek, hogy ilyen jószívű emberekhez vezérelte őket. Most már mind a ketten jócskán megvigasztalódtak.

- Hiszen ha az öreg kán élne - jegyezte meg Nienaszyniec - akkor sokkal könnyebben menne e dolog, mert ő nagy hajlandósággal volt irányunkban, ellenben a fiatalnál - mint mondják - éppen fordítva áll a dolog. Mint ahogyan amaz örmény kalmárokat is, akiket Zachariasz Piotrowicz uram megyén kiváltani, már az új kán uralkodása alatt rabolták el Bahcsiszeráj kellős közepéből, ami állítólag ő kánságának a parancsolatára történt.

- Megváltozik a fiatal is, mint ahogyan megváltozott az öreg, aki, minekelőtte becsületességünket megismerte volna, a lengyel név legádázabb ellensége volt - jegyezte meg Zagloba. - Én tudom ezt a legjobban, hiszen hét esztendeig raboskodtam nála.

Azzal odaült Boska asszony mellé.

- Látásom növelje meg kegyelmességed reményét. Hét esztendő bizony nem tréfadolog, s íme, mégis megtértem. Azóta pedig annyit elnyűttem az ebfiakból, hogy rabságom minden napjára legalább kettő jut, a vasárnapokra meg minden ünnepnapra, ki tudja, ha nem futná-e négy is, hah!

- Hét esztendő? - sóhajtotta Boska asszony.

- Itt pusztuljak el, ha csak egy napot is hozzátettem. Hét év, bent a kán palotájában - bizonygatta Zagloba, titokzatosan hunyorgatva. - Azt is tudja meg kegyelmességed, hogy ez az ifjú kán az én...

¹²⁰ Menlevél.

Itt súgott valamit Boska asszony fülébe, aztán; miközben térdét csapkodta, hirtelen kirobbant belőle a kacagás: „Hahaha!” majd nagy hevületében Boska asszony térdére is rácsapott, mondván:

- Bizony szép idők voltak, he? Ifjúságomnak idején, kint a csatamezőn mindig új ellenség, békében pedig mindennap egy-egy új tréfa, hah!

A tisztos matróna nagy zavarba esett, s kissé el is húzódott a jókedvű lovagtól; az ifjú hölgyek pedig lesütötték szemüket, nyomban megsejtván, hogy ama tréfák, melyekről Zagloba uram beszélt, merőben ellentétesek lehetnek a velük született szerénységgel, aminek bizonyossága, hogy a vitézek is nagy hahotában törtek ki.

- Minél hamarabb el kell küldenünk Ruszczyk uramhoz - jelentette ki Basia -, hogy Piotrowicz már ott kapja a kész leveleket Raszkówban.

- Siessenek kegyelmetek ezzel az egész dologgal - tette hozzá Bogusz uram -, amíg tart a tél, mert ilyenkor semminemű csambul nem búvik elő, s az utak biztonságosak, tavasszal pedig ki tudja, mi történhetik.

- Hetman uramnak netán lennének valamelyes hírei Cargródból? - kérdezte Wolodyjowski.

- Vagynak, de ezekről külön kell beszélnem kegyelmeddel. Bizonyos, hogy ama századosokkal is nagy sietséggel végeznünk kell. Mikorra tér meg Mellechowicz? Mert tőle nagyon sok függ.

- Csak a maradék martalócokat kell elpusztítania, azután a tetemeket elhantoltatnia. Még ma vagy holnap reggel meg kell térnie. Meghagytam, hogy csak a mieinket temettesse el, az Azbáéival ne sokat törődjék; merthogy közel a tél, ragály tehát nem fenyeget. Egyébként pedig úgylis eltakarítják őket a farkasok.

- Hetman uram arra is kéri kegyelmedet, hogy Mellechowicz itt semmiben ne akadályoztassák. Valahányszor Raszkówba akar menni, hadd menjen. Hetman uram kérése az is, hogy amaz ifjában bízzál meg tökéletesen, mint ahogy ő is bizonyos afelől, hogy Mellechowicz híven szeret bennünket. Vitéz katona ő, és fölöttébb sok jó dolgot mívelhet.

- Hát csak hadd járkáljon Raszkówba, meg ahova csak akar - felelte a kislovag. - Attól kezdve, hogy Azbát elpusztítottuk, most már nem is igen van rá szükségem. Most már semminemű nagyobb banda meg nem mutatkozik, amíg az új fű ki nem zöldül.

- Annyira megvertétek Azbát? - kérdezte Nowowiejski uram.

- Annyira, hogy nem tudom, megmenekült-e huszonöt embere, de még azokat is összefogdossák egyenként, ha ugyan Mellechowicz már meg nem tette.

- Ennek fölöttébb örvendek - felelte Nowowiejski -, mert így már talán biztonságban el lehet jutni Raszkówba.

Azzal Basiához fordult:

- Mi elvihetnénk Ruszczyk uramhoz ama leveleket, melyeket kegyelmességed említett.

- Köszönöm - felelte Basia. - Mindig akad itt jó alkalom, mert külön embereink vagynak erre.

- Minden kommandónak ügyelnie kell, hogy egymással mindenkor kapcsolatot tartsanak - magyarázta Michal uram. - Egyszóval kegyelmed Raszkówba igyekszik e bájos leányasszonnyal?

- Egyszerű süldőcske ez csak, semminemű szépség - felelte Nowowiejski. - Raszkówba pedig azért megyünk, mert az én mihaszna fiam ott szolgál Ruszczyk uram zászlóaljában. Megvan tíz esztendeje, hogy elszökött hazulról, s az időtől fogva csupán levelekkel kopogtatott atyai szívem ajtaján.

Wolodyjowski összecsapta a kezét:

- Mindjárt sejtettem, hogy kegyelmed az ifjú Nowowiejski szülőatyja. Éppen kérdezni is akartam, csak éppen nagyon elfoglalt bennünket Boska asszony balsorsa. Mindjárt sejtettem, mert a vonásokban is megvagyon a hasonlatosság! No tessék, ő tehát kegyelmed fia!...

- Így mondta nekem boldogult édesanyja, minekutána pedig a feleségem erényes asszonyság volt, semmi okom a kétkedésre.

- Kétszeres öröm nekem az ilyen vendég! Istenemre, csak ne nevezze kegyelmed mihasznának a fiaurát, mert jeles katona ő és méltó gavallér, ki fölöttébb nagy tisztességet hoz kegyelmedre. Ruszczyk uram után az egész zászlóaljban ő a legjelesebb portyázó. Azt netán nem is tudja kegyelmed, hogy ökelme hetman urunk szeme fénye! Már egész kommandókat is reábíztak, s ő minden funkcióban nagy dicsőséggel állta meg a helyét.

Nowowiejski elpirult a nagy büszkeségtől.

- Nemes ezredeskapitány uram - kezdte -, van az úgy, hogy a szülő csak azért rútolja a gyermekét, hogy aki hallja, ellentmondjon neki, és úgy vélem, nem is lehet a szülői szívet semmivel úgy megörvendeztetni, mintha ellene szólnak, ha gyermekét kicsinyíti. Hallottam én már dicséretes híreket az én fiam szolgálatairól, de csak most igazán nagy az én örömöm, hogy ily híres vitézi szájából hallom fiam dicséretét. Azt beszélik, hogy nemcsak bátor katona ő, hanem megfontolt férfiú is, amin fölöttébb csodálkozom, mert mindig tüzesfejű legényke volt. Mindig nagy kedve vala a selymának a háborúhoz, ami abból is kitetszik, hogy még zsenge kamaszfejjel szökött el hazulról. Bevallom, ha akkor elkapom, nem fukarkodtam volna az apai pro memóriával,¹²¹ de most már, látom, el kell hagynom e dolgot, mert majd megint elbúvik előlem vagy tíz esztendőre, az öreg szív pedig fölöttébb tud vágyakozni.

- De hogy ily sokáig be sem nézett a szülői házba?

- Mert eltiltottam tőle. De most már elég nekem ebből, s íme, én teszem az első lépést, mert ő - szolgálatban lévén nem teheti. Az volt a szándékom, hogy leányom számára kegyelmeteknek, mint szíves házigazdáimnak a vendégszeretetét kérvén, csak magam indulok Raszkówba, de minekutána éppen kegyelmetek szájából hallom, hogy most már mindenütt bátorságos az utazás, elviszem őt is magammal. Kíváncsi a szarka a nagyvilágra, hát csak hadd bámulja.

- És őt is hadd bámulják meg az emberek! - vetette közbe Zagloba.

- Volna is mit! - ellenkezett a leányasszony, noha bátor fekete szemecskéje és mintegy csókra csücsörített szája másról tett bizonyosságot.

- Süldőcske ez csak, egyszerű süldőcske, semmi egyéb! - ismételte meg Nowowiejski. - De azért ha egy csinos lovagot megpillant, majd szétrobban. Ez okból hoztam őt inkább magammal, hogysem otthon hagytam volna, főleg mert egy leányzónak nem biztonságos dolog egyedül maradnia a házban. Ámde ha úgy adódik, hogy nélküle kelletik Raszkówba mennem, csak kösse pórázra, nagyasszonyom, mert másképp könnyen megugrik.

- Magam sem voltam jobb - felelte Basia.

- Ha guzsalyt nyomtak a kezébe, hogy fonná meg, ő táncra perdült vele, ha ugyan különb táncosa nem akadt! - csúfolódott Zagloba. - De úgy látom, kegyelmed vidám férfiú, Nowowiejski uram. Baska! Szívesen koccintanék én Nowowiejski urammal, mert olykor magam is szeretem a tréfát...

¹²¹ Emlékeztetés.

Ezenközben, mielőtt az estebédet feltálalták volna, kinyílt az ajtó, s Mellechowicz lépett a szobába. Nowowiejski uram nem vette őt mindjárt észre, mert élénk beszédbe elegyedett Zaglobával, de annál inkább észrevette Ewka, s nyomban lángba borult az arca, azután meg egyszerre elsápadt.

- Vitézlő ezredeskapitány uram! - jelentette Wolodyjowskinak az ifjú. - A parancsolat szerint összefogdostuk őket.

- Jól van! Hol vagynak?

- A parancsolat szerint felköttem őket.

- Jól van! Hát a te embereid megtértek?

- Egy részük ott maradt a holtakat eltemetni, a többi itt van velem.

E pillanatban Nowowiejski felkapta fejét, s rendkívüli ámulat tükröződött az arcán.

- Szent Isten, mit látok! - kiáltotta.

Azzal felkelt, és egyenesen Mellechowiczhoz lépett.

- Azja, mit mívelsz itt, te gazember?!

Már felemelte kezét, hogy a lipeket galléron ragadja, ám az egyetlen pillanat alatt úgy felháborodott, mint mikor az ember egy marék puskaport dob a tűzre, sápadt lett, akár a fal, s vaskezével megragadva Nowowiejski öklét, nagyot kiáltott:

- Nem ismerem kegyelmedet! Ki vagy?

Azzal oly erővel lökte el magától, hogy Nowowiejski a szoba közepére tántorodott.

Az öreg egy darabig nem lelt szavára, ám levegőhöz jutván, hangosan kiáltotta:

- Nemzetes kommandáns uram! Ez az én emberem, s ráadásul még szökevény is! Kicsiny korától az én házamban!... Tagadja a gazember! Az én emberem! Ewa, kicsoda ez, mondd!

- Azja! - felelte a leány, egész testében remegve.

Mellechowicz rá sem nézett. Szemét Nowowiejskire szegezte. Orrcimpái kitágultak, s kése nyelét szorongatva, elmondhatatlan gyűlölettel nézett az öreg nemesúrra. Orrcimpáinak mozgásától megremegett a bajusza is, s kivillant fehér agyara, akár egy nekivadult állaté.

A tisztek körülállták őket. Basia a középbe szökve, Mellechowicz és Nowowiejski között termett.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte, szemöldökét összevonva. Megjelenése némileg lecsillapította az ellenfeleket.

- Nemzetes kommandáns uram! - szólalt meg Nowowiejski. - Azt jelenti, hogy ez az ember az enyém, a neve Azja, és megszökött tőlem! Ifjú éveimben Ukrajnában szolgálván, félholtan bukkantam rá a pusztában, és oltalmamba vettem. Tatárfi ő. Ott nevelkedett húsz esztendeig a házamnál, együtt tanulván a fiammal. Mikor a fiam megszökött, ő volt segítségem a gazdaságban, amíg szerelemre nem gerjedt Ewa iránt. Mikor ezt eszembe vettem, megvesszőz-tettem, mire megszökött. Mi a neve itten?

- Mellechowicz!

- E nevet ő maga vette fel. Az ő neve Azja, semmi egyéb! Azt mondja, nem ismer, de én ismerem őt, és Ewka szintén.

- Az Isten szerelmére! - szólt közbe Basia. - Hiszen a kegyelmetek fia sokszor látta őt. Mi módon nem ismerte fel?

- Az lehet, hogy a fiam nem ismerte fel, mert mikor elszökött hazulról, tizenöt esztendőtlől számlált, meg ez is ugyanannyit, s ez még hat esztendőig nálam maradt. Azalatt igen megváltozott, megnőtt, és a bajusza is kiserkent. De Ewka mindjárt megismerte. Kegyelmetek netán jobban hitelt adnak egy nemesembernek, hogysem ennek a krími jöttmentnek!

- Mellechowicz úr hetmani tiszt - jelentette ki Basia -, nekünk semmi közünk hozzá.

- Engedje meg kegyelmed, hogy kihallgassam. Audiatur et altera pars!¹²² - szólt közbe a kislovag.

Nowowiejski nagy haragra gerjedt.

- Mellechowicz úr! Minémű úr ő? A szolgálégényem, ki idegen név alá rejtőzött. Holnap ezt az urat kutyapécéremmé teszem, holnapután megvesszőztetem, s ebben meg nem akadályozhat maga a hetman sem, mert nemesember lévén, ismerem a jussomat!

Erre Michal uram megmozgatta bajuszkáját, s most már keményebben szólt:

- Én pedig nemcsak nemesember, hanem ezredskapitány is vagyok, és ugyancsak ismerem a jussomat. A magad emberét keresheted a törvény útján, jussod van a hetmani ítélőszékhez fordulni, itt azonban én parancsolok, és senki más!

Nowowiejski uram nyomban észbe kapott, hiszen akivel beszél, az nemcsak a kommandáns, hanem az ő fiának feljebbvalója is, s emellett a Köztársaság leghírnevesebb lovagja.

- Ezredskapitány uram - kezdte most már szelídebb hangon -, én őt kegyelmed akarata ellenére el nem viszem, csupán a jussomat magyarázom, kérvén, hogy annak hitel adassék.

- Mit szólsz ehhez, Mellechowicz - kérdezte a kislovag.

A tatár a földre meresztette szemét, és hallgatott.

- Mert hogy a keresztnéved Azja, azt valamennyien tudjuk! - tette hozzá Wolodyjowski.

- Mire való még egyéb bizonyságokat keresni - kapta fel a szót Nowowiejski. - Ha az én emberem ő, akkor halak vagynak kiszurkálva a mellén kék festékkel!

Nienaszyniec uram, ezt hallván, csak eltátotta száját, két kezével a fejéhez kapott, s úgy kiáltotta:

- Azja Tuhaj bejowicz!¹²³

Mindenki Nienaszyniec úrra szegezte tekintetét, ő pedig egész testében reszketve, mintha minden sebe felszakadt volna, egyre csak ezt hajtogatta:

- Az én rabom ő! Tuhaj bejowicz! Istenemre, ő az!

Az ifjú lipek pedig büszkén felkapta fejét, vadmacska-tekitetét végighordozta az összeseregletteken, s mentéjét széles mellén hirtelen felszakítva, kiáltotta:

- Íme a halak, kék színnel kiszurkálva!... Igenis, Tuhaj bej fia vagyok!...

¹²² Hallgattassák meg a másik fél is.

¹²³ Tuhaj bej fia.

XXVIII. FEJEZET

Mindnyájan megnémultak, oly megdöbrentő hatással volt mindenkire ama félelmetes harcos neve. Hiszen ő volt az, aki a rettenetes Hmelnickijjal együtt az egész Köztársaságot reszketésben tartotta, ő ontotta ki azt a tengernyi lengyel vért; ő tiporta végig lova patáival egész Ukrajnát, Wolhiniát, Podolét és a halicsi földeket, ő rombolt le várakat, gyújtott fel falvakat, s hurcolta rabságba az emberek tízezreit. Íme, ennek az embernek a fia állt most e gyülekezet színe előtt a chreptiówi gyepűn, s vágta mindenki szemébe: „íme, az én mellemen vannak a halak kék festékkel kiszurkálva, én vagyok Azja, a Tuhaj bej véréből való vér.” De akkor napján oly nagy volt az emberekben a jeles vér iránti tisztelet, hogy mindama borzalom ellenére, melyet a híres nevezetes murza nevének említése minden katona szívében keltett, Mellechowicz annyira megnőtt a szemükben, mintha atyjának egész nagyságát magára öltötte volna.

Ámulva néztek hát reá, főleg pedig a nők, kik szemében minden titoknak fölöttébb nagy varázsereje van. Ő pedig, mintha e vallomása által saját szemében is megnövekedett volna, büszkén, keményen állt a helyén, s fejét le sem horgasztva, végül így szólt:

- E férfiú (itt Nowowiejskire mutatott) azt meséli, hogy én az ő embere vagyok, én pedig azt mondom neki, hogy az én atyám nálánál jelesebb emberek hátáról lépett fel a kengyelbe... Egyébként igazat szólt, mondván, hogy a házában voltam, mert ott voltam, s az ő korbácsától vérzett a hátam, amit hogy el nem felejték neki, Isten engem úgy segéljen. Azért vettem fel a Mellechowicz nevet, hogy reám küldött csahosait elkerüljem. Most azonban, hogy véremmel és egészségemmel e hazát szolgálom - noha megszökhettem volna a Krímbe -, senkiféle nem vagyok, hanem a hetmané. Atyám a kánok atyjafia, a Krímbe gazdagság és gyönyörűség várt volna reám, s íme, én mégis itt maradtam a megvetésben, mert ezt a hazát szeretem, hetman uramat is szeretem, és szeretek mindenkit, akik engem le nem néztek.

Azzal meghajolt Wolodyjowski előtt, azután Basia előtt, olyan mélyen, hogy a feje csaknem a nagyasszony térdét érte, végül hóna alá kapta kardját, s másra rá sem nézve, távozott.

Még egy darabig csend volt, aztán elsőnek Zagloba uram szólalt meg:

- Hah, hol vagyon Snitko uram? Nem megmondtam, hogy ennek az Azjának a szeme sem áll jól? A nézése akár a farkasé, de lám, farkaskölyök is ökelme!

- Oroszlánkölyök! - vélte Wolodyjowski. - És ki tudja, nem az apja nyomdokaiba lép-e?

- Istenemre! Figyelték kegyelmetek, miképpen villogtak a fogai, akár az öreg Tuhaj bejé, mikor haragra gerjedt? - jegyezte meg Muszalski. - Erről az egyről is megismertem volna, mert az öreg Tuhaj bejt gyakorta láttam.

- De nem olyan gyakorta, mint én - felelte Zagloba.

- Most értem csak - vetette közbe Bogusz uram -, miért van ökelmének oly nagy becsülete a lipekek és a cseremiszek között. Hiszen azok Tuhaj bej nevét szentséggként emlegetik. Szent Isten! Ha ez az ember akarná, valamennyiüket átterelhetné a szultán szolgálatába, s rengeteg csapást mérhetne reánk.

- Azt ő meg nem teszi - felelte Wolodyjowski -, mert igazat szólt, mondván, hogy ezt a hazát és a hetmant szereti. Másképpen nem szolgálna közöttünk, hanem elmehetne a Krímbe, ahol mindenben bővílnének. Nálunk bizony valami nagy gyönyörűségben nem volt része!

- Nem teszi meg - ismételte meg Bogusz uram is. - Mert ha akarná, már meg is tette volna. Semmi nem akadályozta ebben.

- Most már éppenséggel azt hiszem - tette hozzá Nienaszyniec -, hogy mindamaz áruló századosokat visszacsalogatja a Köztársasághoz.

- Nowowiejski uram - szólalt meg Zagloba -, ha kegyelmed tudta volna, hogy ez Tuhaj bejowicz, akkor netán... akkor... he?

- Akkor nem háromszáz, hanem ezerháromszáz botot verettem volna rá. Itt üssön belém a mennykő, ha meg nem tettem volna! Nemes atyámfiak, furcsa dolog az nekem, hogy ő Tuhaj bej kölyke lévén, nem futott el a Krímbe. Hacsak azért nem, mert nemrégén tudta meg a dolgot. Nálam ugyanis még semmit sem tudott. Amint mondtam, furcsa dolog ez nekem, de az Istenre kérlek, ne bízzatok meg benne! Én régebben ismerem őt, hogysen kegyelmetek, s csak annyit szólok: az ördög nem annyira ármányos, a veszett kutya nem olyan heves, a farkas nem annyira vérszomjas és kegyetlen, mint ő. Ez még itten majd mindenkinek megmutatja az agyarait!

- Mit beszél kegyelmed? - szólt közbe Muszalski. - Mi láttuk őt munkában Kalnik, Humán, Braclaw alatt és száz más helyen.

- Nem hagyja ő a magáét. Bosszút veszen!

- Ma is hogyan borotválta Azba garázda cimboráit! Mit beszél kegyelmed?

Ezenközben Basia arca szinte lángot vetett, annyira elfoglalta Mellechowicz históriája, de szerette volna, ha a vége is méltó lenne a kezdetéhez, most azért megrázta Ewka Nowowiejskát, s a fülébe súgta:

- Ewka, te is szeretted őt? Valld be, ne tagadd! Szeretted he? Még most is szereted? Mi? Én bizonyos vagyok felőle! No, légy őszinte hozzám. Kinek vallod be, ha nem nekem, a nőnek? Csaknem királyi vér az övé! A hetman úr nem egy, hanem tíz indigenatust szerez neki. Nowowiejski uram sem fog ellenkezni. Kétségtelen, hogy Azja is még mindig szeret téged! Tudom én, tudom. Ne félj semmit! Ő bízik bennem, mindjárt kérdőre fogom én ökelmét. Sütögetés nélkül is megmondja. Nagyon szeretted? Még most is szereted-é?

Ewka mintha kábult lett volna. Mikor Azja először mutatta ki iránta való hajlandóságát, ő még jóformán gyermek volt, azután sok esztendeig nem látta, s többé nem gondolt rá. Ha rágondolt, csak a régi tűzfejú kamaszt látta, aki félig bátyjának cimborája, félig pedig amolyan cselédféle volt. Most azonban, hogy újból meglátta, egy nyalka levante állt előtte, arca fenyegető, akár egy sólyomé, ő maga tiszt és híres portyázó, ráadásul pedig, idegen ugyan; de hercegi törzs fia. Őneki is merőben másképpen mutatkozott be az ifjú Azja, látása tehát elkábította, elkápráztatta és megittasította. Emlékei felserkentek álmukból. A szíve egyszerre nem szerethette meg ezt a leventét; de egyetlen pillanat alatt megértette, hogy erre fölöttébb nagy és kedves hajlandóság ébred benne.

Basia nem győzte kívánni Ewka feleletét, fogta hát, Zosiával együtt bevitte a benyílóba, s ott újra nekiállt a kérdésekkel:

- Ewka, beszélj hát gyorsan, de nagyon gyorsan! Szeretted őt?

Ewa kisasszonynak tűzben égett az arca. Fekete hajú, fekete szemű, tüzesvérű leányzó volt, s minden kérdésre; mely a szerelemről szólt, hullámmal tódult az arcába tüzes vére.

- Ewka - ismételte még Basia immár tizedszer -, szeretted őt?

- Nem tudom - felelte Nowowiejska leányasszony, pillanatnyi habozás után.

- De nem tagadod? Ohó, akkor már tudom is! Csak ne is húzódozz tőle! Michalnak is én mondtam meg először, hogy szeretem, és kész, és íme; jól vagyunk! Régebben biztosan nagyon szerettétek egymást! Hah, most már értem! Ő hát az utánad való vágyakozástól járt-kelt itt olyan komoran, akár a farkas. Majdhogy el nem száradt szegény feje! Monddza, mi volt köztetek?

- A fészterben megmondta, hogy szeret - suttogta Nowowiejska leányasszony.

- A fészterben!... Nahát!... Azután mi lett?

- Aztán elkapott, s csókolni kezdett - folytatta a leányasszony, még halkabban.

- A kakas csípje meg ezt a Mellechowiczot! Hát te?

- Nem mertem kiáltani.

- Félt kiáltani! Zoska! Hallod?... Mikor derült ki ez a ti szerelmetek?

- Apámuram ránk nyitott, s mindjárt reá sújtott a fokosával, aztán engem vert meg, aztán őt megkorbácsoltatta, de úgy, hogy két vasárnap az ágyat nyomta!

Itt Nowowiejska kisasszony sírva fakadt, egyrészt a sajnálkozástól, másrészt zavarában. E látványra a lágyszívű Zosia Boska szeme is megnedvesedett, Basia pedig vigasztalni kezdte Ewkát:

- Mindennek jó vége leszen, lelkem rajta! Michalt is befogom a munkába meg Zagloba uramat is. Majd rábeszélem én őket, ne félj semmit! Zagloba uram értelmének semmi ellene nem állhat. Te még nem ismered ökelmét! Ne sírj, Ewka, mert itt az estebéd ideje...

Mellechowicz nem jelent meg az estebédnél. A kvártélyán ült, s mézzel elegy pálinkát forralt magának a tűzön, aztán átöntötte egy kisebb bádogkupába, s kortyolgatta, kétszersültet rágcсsálván hozzá.

Bogusz uram késő éjjel állított be hozzá, hogy megbeszélje vele az újságokat.

A tatár nyomban leültette egy juhbőrrel borított székre, pálinkával telt kupát tett eléje, aztán megkérdezte:

- Nowowiejski uram még mindig parasztjává akar engem tenni?

- Erről már szó sincsen - felelte a nowogródi asztalnok. - Még inkább Nienaszyniec uram formálhatna juszt hozzád, de már néki sem használhatnál semmit, mert a húga vagy meghalt azóta, vagy egyáltalán nem kíván a sorsán változtatni. Nowowiejski uram nem tudta, ki vagy, amikor leánya iránt való meghitt érzelmeidért megbüntetett. Most már ő is úgy jár-kél, mint egy alvajáró, mert noha atyádurad nagy sok gonoszságot mívelt hazánk ellen, mégiscsak kiváló harcos volt, meg aztán a vér csak nem válik vízzé. Istenemre, itt senki egy ujjal hozzád nem nyúl, amíg e hazát híven szolgálod, különösen hogy mindenütt vagynak jó barátaid.

- Miért is ne szolgálnám híven? - felelte Azja. - Atyámuram vert benneteket, de hát ő pogány volt, én pedig a Krisztust hiszem.

- Éppen ez az! Te már többé vissza nem térhetsz a Krímbe, hanemha hited árán, de ezzel együttjárna megváltásod elvesztése is; amiért semminemű földi javak, sem méltóságok nem kárpótolhatnának. Igazán szólva, te még hálával tartozol Nienaszyniec uramnak csakúgy, mint Nowowiejski uramnak is, mert az egyik kiszabadított a pogányok közül, a másik pedig az igaz hitben nevelt fel.

- Tudom én, hogy hálával tartozom nekik - felelte Azja -, és meg is fizetek mindenért. Igazat szolt kegyelmed, mondván, hogy fölöttébb sok jóban volt itt részem!

- Úgy mondod ezt, mintha keserű volna a szád íze. Pedig csak számláld össze azokat, akik jó hajlandósággal voltak hozzád.

- Elsősorban hetman uram önagsága meg kegyelmességed. Ezt halálomig nem győzőm ismételni. De hogy a többi ki légyen, azt nem tudom...

- Hát az itteni kommandáns? Netán úgy véled, hogy ő kiadna bárki kezébe, még ha nem volnál is Tuhaj fia? Hát Wolodyjowskiné asszony! Jól hallottam, miként szólt rólad az estebéden... De még előbb is, mikor Nowowiejski felismert, mindjárt kiállt melletted! Wolodyjowski uram mindent megtesz az ő kedvéért, hiszen a világot sem látja tőle, a nagyasszony pedig annyira szeret téged, hogy tulajdon testvérhúgod sem szerethetne jobban. Az egész estebéd alatt másról sem beszélt, csak rólad.

Az ifjú tatár lehajtotta fejét, nagy igyekezettel fújván a bádogedényben levő forró italt, s ahogy kissé kékes ajkát felfújta, arca annyira tatár kifejezést öltött, hogy Bogusz uram szinte felkiáltott:

- Istenemre, annyira hasonlatos vagy most az öreg Tuhaj bejhez, hogy az minden emberi fantáziát felülhalad. Jól ismertem őt, sokat találkoztam vele a kán udvaránál csakúgy; amint a harcmezen, hússzor is megfordultam a gyepűjén.

- Isten áldja meg az igazakat, s a dögvész pusztítsa el a mások bántalmazóit! - felelte Azja. - Hetman urunk egészségére!

Bogusz uram ivott, majd így szólt:

- Egészségére és hosszú életére! Igaz, maroknyian vagyunk, akik mellette állunk, de mind jó vitézek. Megadja az Úr, hogy nem ijedünk meg a kenyérpusztítóktól, akik csak gyűlésezni tudnak, és a hetman urat árulással vádolni a király előtt. A selymák! Mi itt éjjel-nappal szemtől szembe állunk az ellenséggel, ők pedig az alatt dézsákban szállítják a kásás bigost,¹²⁴ kanalukkal dobolván rajta! Ez az ő munkájuk! Hetman urunk követet követ után bocsát, hogy segítséget kapjon Kamieniec számára, s miként Kasszandra jósolgatja Ilionnak és Priamosz nemzetének vesztét, azok pedig mással mit sem törődven, csak azt kutatják, ki vétett a király ellen.

- Miről beszél kegyelmed?

- Ej, semmiről! Csak éppen összehasonlítottam Kamieniecet Trójával, de hát te nyilván mit sem hallottál Trójáról. Csak jöjjenek kissé nyugodtabb idők, fogadom, hetman urunk megszerzi néked az indigenatust! Olyan idők jönnek, hogyha őszintén nagy hírt-nevet akarsz magadnak szerezni, a jó alkalomnak nem leszel híjával.

- Vagy én deríték a nevemre fényt; dicsőséget, vagy a föld borít be engem. Hall még kegyelmed felőlem, miként Isten vagyon az égben!

- Hát amazok? Kryczynski? Visszatérnek-e vagy sem? Most mit mívelnek?

- A gyepükön állomásoznak; az egyik az Udrzyjski sztyeppén, a többiek még messzebb. Bajos nekik szót érteniök, mert fölöttébb messze vagynak egymástól. Parancsolatjuk vagyon, hogy a tavasszal valamennyien Drinápolyba induljanak, s minél több élelmet vigyenek magukkal.

- Istenemre, ez fontos dolog, mert ha Drinápolyban nagy katonai gyülekezés lesz, akkor a velük való háború már bizonyos dolog. Erről hetman urunkat nyomban tudósítani kell. Ő is úgy véli, hogy a háború meglesz, de ez már biztos jele volna.

¹²⁴ Ejtsd: bigosz - savanyú káposzta, beleaprított disznóhússal. A lengyelek kedvelt nemzeti eledele.

- Halimtól hallom, ott azt beszélnek egymás között, hogy maga a szultán is Drinápolyba készül.
 - Dicsértessék az Úr neve! Itt nálunk pedig alig maroknyi katonánk vagyon. Minden reménységünk ama kamienieci kőszikla. Előállt-e Kryczynski ismét újabb feltételekkel?
 - Jobban sérelmeiket hánytorgatják ők, semhogy conditiókat állítanának: mindenkinek amnesztia, nemesi jussaik és privilégiumaik visszaállítása, úgy, amint az régen volt, a századosok számára tiszti rangjuk meghagyása - íme, ez az, amit kívánnak. Minekutána azonban a szultán már ennél többet adott nekik, ezért haboznak.
 - Mit beszélsz? Miképpen adhatna nekik többet a szultán hogysem a Köztársaság? Törökországban absolutum dominium¹²⁵ vagyon, s minden juss az egyetlen szultán fantáziájától függ. Még ha az, ki most él és uralkodik, mindent megtartana is, amit megígért, ki majd utána jön, akkor töri meg vagy tapossa össze minden jussukat, mikor akarja. Nálunk viszont a privilegium szent dolog, s aki egyszer nemessé lett, attól a király sem vonhat meg semmit.
 - Ők azt beszélnek, hogy nemesek voltak, mindazonáltal úgy bántak velük, mint a közönséges dragonyosokkal, sőt a sztároszta urak még különb-különbféle rabota-munkákat is végeztek velük, amelyektől pedig nemcsak a nemesség volt mentes, hanem még a komputbeli apró bojárok is.
 - Ha egyszer a hetman megígéri nekik...
 - Hetman urunk nagylelkűségében ugyan egyikőjük sem kétkedik, s titkon mindannyian szívük szerint szeretik is őt, ámde úgy vélekednek, hogy hiszen a nemesi kompánia magát a hetman urat is árulónak kiáltotta ki, a királyi udvar sem állhatja őt, a konföderáció ítélőszékkal fenyegeti, hát mi módon tudna ő valamit elérni?
- Bogusz uram már a fejét vakarta.
- Akkor hát?
 - Akkor hát maguk sem tudják, mitévők legyenek.
 - És megmaradnak a szultánnál?
 - Nem.
 - Bah! De ki parancsolja meg nekik, hogy visszatérjenek a Köztársasághoz?
 - Én!
 - Mi módon?
 - Tuhaj bej fia vagyok!

- Édes egy Azjám! - szólalt meg kis idő múlva Bogusz uram. - Nem kétkedem abban, hogy azok téged Tuhaj bej vére és nagy hírneve révén fölöttebb kedvelnek, ámbátor ők a mieink, Tuhaj bej pedig ellenségünk volt. Értem én az ilyen dolgokat, hiszen nálunk is vagynak nemesurak, akik még magasztalják is Hmelnickijt, mondván, hogy nemesember volt, s nem a kozákok közül, hanem a mi mazur népünkől eredt... No és mégis olyan selyma volt, hogy a pokolban sem találod mását; jeles hadvezéri híre-neve miatt azonban szívesen tesznek bizonyosságot mellette. Ilyen már az emberi természet! Arra azonban, hogy te a te Tuhaj beji véred révén az összes tatároknak parancsolgathatnál, semmiféle igaz rációt nem látok.

Azja egy darabig hallgatott, azután tenyerével combjaira támaszkodva, így szólt:

¹²⁵ Önkényuralom.

- Akkor hát én megmondom kegyelmednek, asztalnok uram, mi okból engedelmeskedik nekem Kryczynski, és mi okból engedelmeskednek mások. Íme azért, mert azonfelül, hogy ők egyszerű tatárok, én meg knyáz vagyok, vagyon még bennem értelem is meg erő is... No! De ezt sem kegyelmed, sem maga a hetman nem tudja...

- Minémű értelem és minémű erő?

- Ja toho szkazaty ne umiju¹²⁶ - felelte Azja rutén nyelven. - Mi okból vagyok én készen olyan dolgokra, amiket más meg nem merne tenni? Mi okból végeztem én el magamban azt, amit más nem mert volna?

- Mit beszélsz? Mit végeztél el magadban?

- Azt, hogyha hetman urunk engem szabad akarattal és egyúttal jussal is felruházna, akkor nemcsak ama századosokat hoznám vissza, hanem a fél hordát is a hetman úr szolgálatába állítanám. Avagy kevés a pusztá föld itt Ukrajnában és a Vad Mezőkön? Csak hirdesse meg hetman urunk, hogy amelyik tatár átáll a Köztársasághoz, az nemességet kap, a hitében semminemű elnyomást nem szenved, mindegyikük a saját zászlóaljánál szolgálhat, saját hetmanjuk is leszen, miként a kozákoknak, s akkor lelkem rajta, hogy az egész Ukrajna egykettőre nyüzsgögni fog a néptől. Eljönnek a lipekek, a cseremiszek, el a dobrudzsaiak meg a bialogródiak, eljönnek a Krímből a nyájaikkal meg gulyáikkal egyben. Ekhós szekereiken pedig elhosszú feleségüket meg gyermekeiket. Sose csóválja kegyelmed a fejét, mert eljönnek, mint ahogyan eljöttek ama régebbiek, akik évszázadokon át hűséggel szolgálták e Köztársaságot. A kán meg a murzák, a Krímben és másutt is, mindenütt nyomják őket, itt pedig nemesekké lesznek, kardot viselnek, s a saját hetmanjuk pálcája alatt járnak majd a hadba. Esküszöm kegyelmednek, hogy eljönnek, mert ott olykor bizony az éhhalállal kell küzdeniük. S ha majd az ulusokban meghirdetik, hogy én, Tuhaj bej fia, a hetman úr képében hívom őket, akkor ezrek állnak majd elő.

Bogusz uram a fejéhez kapott:

- Az Úr sebeire, Azja! Honnan támadnak ily gondolataid? Mi lenne abból?

- Az, hogy Ukrajnában lenne egy tatár nemzet is, úgy, ahogy kozák is van! A kozákoknak megadtátok a hetmani privilégiumokat, miért ne adnátok meg nekünk is? Azt kérde kegyelmed, mi lenne abból? Második Hmelnickij nem akadna, mert nyomban a kozákok torkára taposnánk, parasztlázadások nem lennének, de nem lenne mészárlás sem, meg pusztítás, nem lenne Dorosenyko, mert csak emelné fel a fejét, én lennék az első, aki pórázra fognám, s úgy vetném a hetman lábai elé. Ha aztán a török hatalom akarna ránk esni, ütnénk mi a szultánt is; ha pedig a kán bocsátana ránk a hadait, őt is ütnénk. Avagy valahanapján is nem ezt mívelték-e a lipekek meg a cseremiszek, holott Mohamed hitén voltak? Mért tennénk hát mi másképpen? Mi a Köztársaság tatárjai, mi a nemesek!... Nosza, számolja csak kegyelmed: Ukrajna nyugodt, a kozákság kordában, a török felől kész a védőbástya, ötven-hatvanezer katonával több... Íme, ezt gondoltam, íme, ez ötlött az eszembe, íme, ezért engedelmeskedik nekem Kryczynski, Adurowicz, Morawski, Tworowski, s ezért van az, hogy ha egyet kurjantok, a fél Krím rázúdul ama pusztákra.

Bogusz annyira elámult a hallottakon, s annyira lenyűgözték Azja szavai, hogy úgy érezte, a szoba falai, amelyben ül, széjjelhúzódnak, s ő merőben új, ismeretlen vidékeket lát.

Jó ideig egyetlen szónak nem volt ura, csak bámulta az ifjú tatárt, az pedig hosszú léptekkel rótt a szobát, s végül megszólalt:

¹²⁶ Azt én meg nem mondhatom.

- Nélkülem e dolog meg nem lehetne, mert én Tuhaj bej fia vagyok, s a Dnyepertől a Dunáig nincs ennél dicsőbb név a tatárok között.

Kis idő múlva még hozzátette:

- Mit nekem Kryczynski, Tworowski meg a többiek! Nem őrölük magukról, nem is néhány ezer lipekről meg cseremiszről vagyon itt szó, hanem az egész Köztársaságról. Azt beszélnek, hogy a tavasszal nagy háború lesz a szultán egész hatalmával, de csak bízzatok rám, készítek én a tatárság között olyan zenebonát, hogy maga a szultán is beleszédül.

- Az Isten szerelmére, ki vagy hát te, Azja? - kiáltott fel Bogusz uram.

Az ifjú felkapta fejét, s úgy felelt:

- A jövőendő tatár hetman!

E pillanatban a tűz fénye Azja szép, de egyúttal rettenetes arcára esett; akkora nagyság és gőg sugárzott egész alakjáról, hogy Bogusz uram úgy érezte, mintha más ember állana előtte. De eszébe vette azt is, hogy Azja igazat mond. Ha egy ilyen hetmani manifesztum kihirdetnének, a lipekek és cseremiszek kétségtelenül mindnyájan visszatérnének, s a vad tatárok közül is igen sokan követnék példájukat. Az öreg nemesúr kitűnően ismerte a Krímet, mert kétszer is raboskodott ott, s miután a hetman kiváltotta, követségben is járt a kánnál; ismerte a bahcsi-szeráji udvart, valamint a Don és Dobruzsza között megtelepedett hordákat is. Tudta, hogy télidőben számos ulusz az éhhalállal küzd, tudta, hogy a murzák már unják a káni helytartók zsarnokságát és rablását, meg hogy magában a Krímben gyakoriak a lázongások - egyszerre megértette hát azt is, hogy a televény földek és a nemesi privilégiumok erősen megkísértenék mindazokat, akik régi tanyájukon nehéz sorban éltek, szűken voltak, vagy veszedelemben forogtak.

El is csábítanak, annál is inkább, mert Tuhaj bej fia hívja őket. Egyedül csak ő teheti meg ezt, senki más. Apja dicsőségével fellázíthatja az uluszokat, felfegyverezheti a Krím felét a másik fele ellen, magához vonhatja a bialogródi vad hordákat, s megrendítheti a kán egész hatalmát, sőt még a szultánét is.

Ha a hetman fel akarja használni az alkalmat, akkor Tuhaj bej fiát valósággal a Gondviselés küldöttének tekintheti.

Bogusz uram tehát kezdett más szemmel nézni Azjára, s egyre jobban elámult, hogy miképpen születhettek az ifjú tatár fejében ily fálrengető gondolatok, melyektől neki a verejték is kiverte a homlokát. Mivel azonban még sok kétség kavargott a lelkében, kis idő múlva megkérdezte:

- De tudod-e, hogy e dolog háborúba keverne a törökkel?

- A háborút úgyis el nem kerülhetjük. Mert mi másért parancsolták volna a hordákat Drinápolyba? Legfeljebb akkor nem lenne háború, ha a szultán birodalmában egyenetlenségek támadnának. Ámde még ha hadba kellene is mennünk, a hordák fele a mi oldalunkon lesz.

„Minden dologra kész az argumentuma a selymának!” - gondolta magában Bogusz uram. - Beleszédül az ember! - sóhajtott fel kis idő múlva. - De tudod-e, Azja, semmiképpen sem könnyű dolog biz ez. Mert mit szólna hozzá a király meg a kancellár, mit szólnának a rendek, meg a nemesség mind, melynek túlnyomó része ebszemmel nézi a hetmant?

- Nékem csak a hetman úr engedelme kelletik, papírra vetve, ha egyszer megvetettük itt a lábunkat, akkor csak próbáljanak bennünket kitudni innen! Kicsoda üzhetne ki és mivel? Hiszen ti is szeretnétek a zaporozsjei kozákokat kiűzni a Szicsból, de hát sehogyan meg nem bírtok velük.

- A hetman úr megjíed a felelősségtől.
- A hetman úr mögé odaáll ötvenezer szablya meg ama hadak, amelyek a kezében vagynak.
- Hát a kozákok? Azokról megfeledkeztél? Hiszen ők azon módon lázongani kezdenének.
- Éppen azért kellünk mi ide, hogy a szablya ott lógjon a kozákok feje fölött. Mi a Doros ereje? A tatárság! Csak vegyem én a markomba a tatárságot, Doros mindjárt kénytelen leszen fejet hajtani hetman urunk előtt.

Itt Azja kinyújtotta két kezét, s ujjait saskarmok módjára behajlítva, megragadta kardja markolatát.

- Mi majd megmutatjuk a kozákoknak, mi a jussuk! Ők lesznek a parasztok, s mi az urak Ukrajnában. Hallod-e, Bogusz uram Ti azt hittétek, kicsiny emberke vagyok én, pedig nem is vagyok olyan kicsi, amilyennek Nowowiejski, meg az itteni kommandáns, meg a tisztek, meg te is, Bogusz uram, hittétek! Íme, ebben forgattam a fejem éjjel-nappal, annyira, hogy lesoványkodtam, és az arcom beesett. Ide nézzen kegyelmed, meg is feketedett. De amit kigondoltam, azt jól ki is módoltam, és íme, ezért mondtam, hogy bennem erő és értelem lakozik. Kegyelmed is látja, hogy ezek nagy dolgok. Indulj a hetman úrhoz, de szaporán! Add elejbe e dolgot, csak ide az írást, s akkor a rendek nekem bikmakk. A hetman úrban nagy lélek lakozik, tudja ő, hogy erő ez és értelem! Mondd meg a hetmannak, hogy Tuhaj bej fia vagyok, s ezt csak én tehetem meg, senki más. Úgy add elejbe, hogy beleegyezzen. Csak, az Isten szerelmére, idejében, amíg hó borítja a pusztát, csak még a tavasz előtt, mert tavasszal háború leszen! Menj, mit sem halogatván, s nyomban térj is meg, hadd tudjam, mitévő legyek.

Bogusz uram észre sem vette, hogy Azja immár parancsoló hangon beszél vele, mintha máris hetman volna, s egyik tisztjének osztaná parancsolatait.

- Holnap kipihenem magam - mondta -, s holnapután indulok. Adná Isten, hogy a hetmant Jaworówban kapjam. Nem halogatja ő a resolútiót, hamar megkapod a választ.

- Hogy véli kegyelmed, rááll a hetman úr?

- Úgy lehet, magához hívat, most azért ne is menj Raszkówba, mert innen közelebb esik Jaworów. Hogy rááll-é, nem tudom, de nagy szorgalmasan mérlegre veti e dolgot, mert nyomós argumentumaid vagynak. Istenemre, nem néztem volna ki belőled, de most már látom, nem vagy te afféle közönséges ember, nagy dolgokra rendelt az Isten. No, no, Azja, Azja, afféle százados a lipek zászlóaljnál, semmi más, és íme, olyan dolgok járnak az eszében, amelyekről megrémül az emberfia. Most már azon sem csodálkoznám, ha kócsagforgós kucsmában látnálak, s vezéri boncsokat tartanának föléd... Azt is elhiszem, amit mondtál, hogy hosszú éjszakákon át emésztettek ama gondolatok... Holnapután nyomban indulok, csak némi pihenést kóstoljak. No, most már megyek, mert későre jár, s nekem úgy zúg a fejem, akár a malom. Isten veled, Azja... A halántékom úgy kalapál, mintha részeg volnék... No, Isten áldjon, Azja, Tuhaj bej fia!

Bogusz uram megszorította a tatár lesoványodott kezét, s elindult az ajtó felé, ám a küszöbön még megállt, s visszaszólt:

- Hogyne!... Új hadak a Köztársaságnak... kész pallos a kozák feje fölé... Doros megalázva... a Krímben zendülések... a török hatalom aláásva... a csambuloknak coki a rutén földektől... Istenem, Istenem!

Elment, Azja pedig egy darabig még utánanézve suttogetta:

- Nekem pedig boncsok, hetmani buzogány és... szépszerént avagy erővel az asszony is! Másképp jaj nektek!

Ezután felhajtotta a bádogkupát, majd levetette magát a sarokban álló heverőre, mely bőrökkel volt leterítve. A kandallóban kialudt a tűz, az ablakon azonban behatolt a hideg téli mennyboltra már magasan felkapaszkodott hold halvány fénye.

Azja egy darabig nyugodtan hevert, de nyilván nem tudott elaludni, mert végül is felkelt, s az ablakhoz lépve belemeredt a holdba, mely mint valami magányos hajó úszott a beláthatatlan kék űrbe.

Az ifjú tatár hosszasan bámult a holdba, végül két öklét közvetlenül a mellénél egymáshoz szorítva, felnyújtotta a két hüvelykujját, s a száját, mely még az imént Krisztust vallotta, félig éneklés; félig hosszan elnyújtott, bánatos dallamú beszéd ily szavai hagyták el:

- Lá iláha ill' Allah, va Moharrmmadun raszúl!¹²⁷

¹²⁷ Nincs más isten, csak az egy isten, és Mohamed az ő prófétája.

XXIX. FEJEZET

Basia viszont másnap reggel óta egyre azon tanácskozott férjeurával és Zagloba urammal, hogy mi módon lehetne ezt az egymást szerető, két szorongó szívet egybeszerkeszteni. A két lovag csak mosolygott Basia lelkesedésén, s egyre bosszantották, mindazonáltal, rendes szokás szerint, mindenben engedtek neki, akár egy elkényeztetett gyereknek, s a végén már meg is ígérték, hogy segítségére lesznek.

- Az lesz a legokosabb - vélte Zagloba -, ha rábírnuk Nowowiejski uramat, hogy a leányzót ne vigye magával Raszkówba, merthogy már az idő is hűvösödik, meg az utazás sem nagyon biztonságos. Ezalatt pedig a fiatalok, itt gyakorta találkozáskor, végképp belefeledkeznek egymásba.

- No, ez életrevaló ötlet! - lelkesedett Basia.

- Már akár életrevaló, akár nem - felelte Zagloba -, te semmiképpen le ne vedd róluk a szemedet, s én úgy vélem, a végén mégiscsak összehorondulnak őket, mert ha egy vászoncseléd valamit elvégez magában, azt el is éri. Csak arra legyen gondod, hogy valamiképpen az ördög is el ne érje a magáét, mert majd szégyenkezhetnél, hogy íme, a te segítségeddel történt.

Basia előbb csak prüszkölt Zagloba uramra, akár egy kismacska, de aztán így szólt:

- Kegyelmed az imént híreskedett, hogy milyen nagy legény voltál fiatal korodban, s azt hiszed, mindenki olyan!... Azja nem az a fajta!

- Nem az, hanem tatár, és ráadásul szemrevaló is! No tessék! Egy ilyen legyecske akar kezkeskedni egy tatár érzelmeiért!

- Ők mindketten leginkább sírni szeretnének a nagy bánatnak miatta... pedig Ewa a legerényesebb leányzó a világon!

- Csak éppen olyan az arca, mintha valaki a homlokára írta volna: „Nosza, itt a szám!” Huh! Eleven szén az! Tegnap jól láttam, ha az asztalnál valami nyalka legény kerül vele szembe, mindjárt úgy liheg, hogy a tányért is elfújja maga elöl, aztán untalan vissza kell húzogatnia. Eleven szén az, hidd el, ha mondom!

- Azt akarja kegyelmed, hogy elmenjek innen?

- Dehogyan mégis te el, ha házasságszövekről vagy szó. Ismerünk már, dehogyan mégis el! Pedig még netán fiatalka is vagy a házasságszerzéshez, mivelhogy ez tisztességes korú asszonyságok mestersége. Boska asszony mondta, hogy mikor az ütközetből visszatérőben salaváriban látott, azt hitte, Wolodyjowskiné asszony fiacskáját látja, aki a palánkon gyakorolja magát az ugratásban. Nem szereted te a komolyságot, ám a komolyság sem szeret téged, ami hitvány kis alakodból is nyomban kitetszik. Tisztára garabonciás, bizony isten! Hej, de mások is ma a leányzók! Az én időmben, ha egy süldő leány leült a lócára, az megcsikordult alatta, mintha valaki a kutya farkára lépett volna, te pedig akár szőren ülhetnél meg a macskát anélkül, hogy e bestia valami nagyon nehezlené... Azt is mondják, az olyan asszonynak, aki már házasságszerzésben sürgölődik, sosem lesz magzata.

- Csakugyan ezt mondják? - kérdezte a kislovag, mert nyugtalanította ez a hír.

Zagloba uram azonban nagyot nevetett, Basia pedig rózsás arcocskáját Michal uraméhoz szorítva, félhangon suttozta:

- Ej, no, Michalku! Majd alkalmas időben elzarándokolunk Czestochowába, hátha a Boldogságos Szűz elfordítja rólam...!

- Csakugyan ez a legjobb mód - helyeselt Zagloba.

Erre amazok nyomban megölelték egymást, Basia pedig így szólt:

- Most pedig beszéljünk Azjáról meg Ewkáról, hogy mi módon segíthetnénk rajtuk. Ha nekünk jó, hadd legyen nekik is jó!

- Majd ha Nowowiejski útra kel, nekik is jó lesz - jegyezte meg a kislovag -, mert az ő jelenlétében nemigen találkozhattak volna, különösen mivel Azja nem állhatja ökelmét. Ám ha az öreg neki adná Ewkát, netán a régi sérelmeket feledvén, meg is szeretnék egymást úgy, ahogyan a férfiúhoz meg ipához illik. Most azért úgy vélem, nem az a fődolog, hogy őket közelebb taszítsuk egymáshoz, mert ők amúgy is szeretik egymást, hanem inkább az, hogy az öreg hozzájáruljon e házassághoz.

- Kemény ember ökelme! - jegyezte meg Wolodyjowskiné asszony.

- Csak azt vedd eszedbe, Baska - felelte Zagloba -, mi volna, ha a te tulajdon leánykádat kellene egy jöttment tatárhoz adnod?

- Azja knyáz! - vágott vissza Basia.

- Nem tagadom, hogy Tuhaj bej jeles vérből származott, de hát Hasling is nemesember volt, s azért Krzysia Drohojowska mégsem ment volna hozzá, ha nincs lengyel indigenatusa.

- Akkor hát gondoskodjanak kegyelmetek Azja számára indigenatusról!

- Mert az olyan könnyű dolog! Még ha valaki a címerét is megosztaná vele, az ilyen dologhoz protekció meg a szejm hozzájárulása kelletik, ahhoz pedig időknek kell telniök.

- Azt nem szeretem, hogy időknek kell telniök, mert protekció majd csak akadna. Hetman urunk sem vonná meg magát tőle, Azja kedvéért, mert szerelmese ő a harci népnek. Michal, nosza, írd a hetman úrnak. Hozzak-e kalamárist, kalamust meg papírt? Írd most mindjárt! Íme, hozok én mindent, gyertyát is, meg viaszt is a pecsétnek, te csak leülsz, és nem halogatván, megírod!

Wolodyjowski elnevette magát.

- Mindenható Isten! - fohászkodott fel. - Én megállapodott, tisztos leányzót kértem feleségül, s íme, viharkisasszonyt adtál!

- Csak beszélj, beszélj, majd meghalok!

- Azt ugyan meg nem éred! - kiáltotta élénken a kislovag. - Soha meg nem éred! Jó órában legyen mondvá!

Azzal Zaglobához fordult:

- Nem tud kegyelmed valaminémű varázslatúzó szavakat?

- Tudok, s már meg is mondtam! - felelte a vén lovag.

- Írjad - kiáltotta Basia -, mert nyomban kiugrom a bőrömből!

- Megírnék én akár húsz levelet is a kedvedért, ámbár nem tudom, mire lesz ez jó, mert itt maga a hetman sem segíhet, a protekcióval meg majd csak akkor léphet elő, ha megjön annak az alkalmas ideje. Édes egy Basiám, Nowowiejska leányasszony beavatott téged a titkába,

ez mind igaz! Ámde Azjával még nem váltottál szót, s azt sem tudod, vajon viszonozza-e ő is Ewka szerelmét.

- Hogyne viszonozná, hogyne viszonozná, mikor a fészerben megcsókolta. No?

- Aranyos lélek! - nevetett Zagloba. - Olyan ez, akár a ma született gyerek, csak éppen jobban forog a nyelvecskéje. Drága szentem, ha nekünk, nékem meg Michalnak, minden leányzót feleségül kellene vennünk, akit valaha megcsókoltunk, akkor mindjárt át kellene térnünk a mohamedán hitre, s nékem padisahnak kellene lennem, neki meg krími kánnak. Igaz-e, Michal?

- Én Michalra csak egyszer gyanakodtam, de akkoron még nem voltam a felesége! - jegyezte meg Basia.

Azzal ujjacskáját a lovag szeme felé nyújtva, csúfolódva szólt:

- Csak mozgasd, mozgasd a bajuszkádat! Ezt le nem tagadod! Tudom, tudom, meg te is tudod... ott, Ketlingnél!...

A kislovag csakugyan mozgatta a bajuszát, hogy a fantáziáját növelje, és a zavarát palástolja, végül, hogy másra terelje a szót, így szólt:

- Tehát, ugye, nem tudod, szereti-e Azja Nowowiejska leányasszonyt?

- Megálljatok csak, majd előkapom én ökelmét négyszemközt, és kitapogatom. Persze hogy szereti, már hogyne szeretné! Mert különben szóba sem állok vele!

- Istenemre, ez képes beledisputálni! - jegyezte meg Zagloba.

- Bele én, még ha naponta be kellene is zárkóznom vele!

- Előbb csak tapogasd ki - vetette közbe a kislovag. - Könnyen lehet, hogy egyszerre be nem vallja, mert vadember. De sebj! Lassanként meghitt közelségbe jutsz, jobban megismered, meg is érted, s majd csak akkor tapogatsz ki, s akkor majd megtudod, mit kell tenned.

Azzal Zaglobához fordult:

- Úgy vélem, a leányzó kacér és csalfa is!

- Az ilyen süldők gyakran csalfák! - hagyta rá Zagloba nagy komolyan.

A beszélgetést Bogusz uram zavarta meg, mert miként a bomba robbant a szobába, s alig csókolt kezét Basiának, máris kiabálni kezdett:

- Hogy a mennydörgős mennykő azt az Azját! Egész éjjel le nem hunytam a szemem. Nyelné el az erdő!

- Mit vétett kegyelmednek Azja? - kérdezte Basia.

- Tudják-e kegyelmetek, mit csináltunk tegnap? - kérdezte Bogusz uram, s szemét kimeresztve nézett végig a jelenlévőkön.

- Mit?

- Históriat! Istenemre mondom, históriat!

- Minémű históriat?

- A Köztársaságét. Valóban nagy ember ő. Maga Sobieski uram is elámul, ha elejbe adom Azja gondolatait. Ismétlem kegyelmeteknek, nagy ember. Kár, hogy többet nem mondhatok, mert nem kételkedem benne, hogy elámulnátok, aminthogy magam is elámultam. Csak annyit

mondhatok, hogyha sikerül az, amit ő gondolt, akkor csak Isten a tudója, mily magasra jut ökelme!

- Példának okáért? Hetman lesz belőle? - kérdezte Zagloba.

Bogusz uram a csípőjére tette kezét:

- Igenis, hetman lesz! Sajnálom, hogy nem mondhatok többet... hetman lesz belőle, és punktum!

- Netán a kutyák hetmanja, avagy az ökrök után fog járni? A csabánoknak is megvannak a hetmanjaik! Piha, mit beszél kegyelmed, asztalnok uram? Mert hogy ő Tuhaj bej fia, az helyes! Ámde ha ő hetman lesz, akkor mi leszek én vagy Michal, vagy akár kegyelmed, asztalnok uram? Netán mi leszünk a háromkirályok karácsonynak ünnepe után, megvárván, hogy Gáspár, Menyhért és Boldizsár leköszönjenek a királyságukról? Engem legalább a nemesség egyszer már regimentáriusává választott, csak hogy barátságból Pawel uramnak engedtem át a méltóságomat, kegyelmed prófétálását azonban semmiképpen sem értem!

- Én pedig azt mondom kegyelmednek, hogy Azja nagy ember!

- Én megmondtam! - szólt Basia az ajtó felé fordulva, mert éppen kezdtek beszállingózni a gyepű vendégei.

Jött Boska asszony a kék szemű Zosiával, azután Nowowiejski uram Ewkával, ki a nyugtalan éjszaka után még üdébb és csábítóbb volt, mint máskor. Rosszul aludt, mert különös álmok nyugtalanították. Azjáról álmodott, csak még szebb és hevesebb volt, mint hajdanában, Ewkának arcába szökött a vér, ha erre az álomra gondolt, mert attól félt, hogy a szeméből mindenki leolvashatja az egészet.

Ám senki sem figyelmeztetett rá, mert a vendégek előbb jó reggelt kívántak a kommandánsné asszonynak, azután ismét Bogusz uram kezdett beszélni Azja nagyságáról és nagyrahivatottságáról, Basia pedig fölöttébb örvendezett, hogy ezt Ewának és Nowowiejski uramnak egyaránt hallgatniuk kell.

A vén nemesúr azonban már kitombolta magát az első találkozás után, s most már sokkal nyugodtabb volt, mint akkor. Már nem is követelte őt vissza saját tulajdonaként. Az igazat megvallva, neki is fölöttébb imponált ama felfedezés, hogy Azja tatár knyáz és Tuhaj bej fia. Nagy csodálkozással hallgatta rendkívüli bátorságának dicséretét, valamint azt, hogy maga a hetman is azzal a megtisztelő feladattal bízta meg: tereljen vissza a Köztársaság szolgálatába valamennyi lipeket és cseremiszt. Voltak pillanatok, amikor Nowowiejski uram egyszerűen azt hitte, itt egészen más emberről vagy szó, annyira megnőtt a szemében Azja, s egészen rendkívüli emberré lett.

Bogusz uram pedig titokzatos arccal csak egyre ismételtette:

- Ez mind semmi ahhoz képest, mi vár még rája, csak hogy erről nem szólhatok!

Mikor azonban mások kételkedve rázták a fejüket, felkiáltott:

- A két legnagyobb férfiú a Köztársaságban: Sobieski uram és ama Tuhaj bejowicz!

- Az Isten szerelmére - kiáltott fel végül Nowowiejski uram, türelmét veszítve -, már akár knyáz, akár nem knyáz, de mi lehet belőle ebben a Köztársaságban, holott nem is nemesember, hiszen még indigenatusa sincsen!

- Hetman urunk tíz indigenatust is szerez neki! - kiáltotta Basia.

Ewa leányasszony behunyt szemmel és dobogó szívvel hallgatta e magasztaló szavakat. Bajos lenne megmondani, vajon ugyanilyen erősen kalapált-e a szíve a szegény és ismeretlen Azjáért is, mint ezért a lovagért és a jövő nagy férfiúért. De ez a fény csak szította szíve verését, s a régi csókok emléke, valamint az újabb álmoké a gyönyör remegésével töltötte el a szűzi testet.

„Olyan nagy, olyan rendkívüli! - gondolta magában Ewa. - Csoda-e hát, ha heves is, akár a tűz?”

XXX. FEJEZET

Basia már aznap vallatóra fogta Azját. Ám férjeura tanácsát és intését követve, hogy legyen figyelemmel Azja vad természetére, elvégezte magában, hogy nem erőlteti szerfölött a dolgot.

Mindazonáltal, alig jelent meg előtte a férfi, szinte ajtóstul rontott rá:

- Bogusz uram azt mondja, hogy kegyelmed kiváló, jeles férfiú, én mégis úgy vélem, hogy a legjelesebb ember sem vonhatja meg magát a szerelemtől.

Azja behunyta a szemét, és lehorgasztotta a fejét.

- Helyesen szólt kegyelmességed! - felelte.

- Mert tudja kegyelmed, a szívvel az úgy nagyon, hogy nosza, és már kész!

Azzal megrázta fakó üstökét, s erősen hunyorgatott, azt akarván ezzel kimutatni, hogy ő maga is kiválóan érti a dolgot, s ugyanakkor reményli, nem értelmetlen emberrel nagyon dolgoz. Azja viszont felkapta fejét, Basia teljes bájos alakját felölelve tekintetével. Még soha nem látta ilyen csodálatosan szépnek, mint most, mikor a szeme csak úgy csillogott a kíváncsiságtól és az izgalomtól, s kipirult, gyermeki arca szinte egyetlen mosollyá válva nézett fel rá.

De minél ártatlanabb volt ez az arc, annál kíváncsiabbnak látta Azja. Annál több vágy ébredt a lelkében, annál hevesebben vett erőt rajta a szerelem, megittasodott tőle, akár a bortól, s minden vágyát legyőzte, csak egyet nem: elragadni őt férjétől, saját tulajdonává tenni, örökre szívére ölelni, ajkát az ajkához szorítani, érezni a nyaka köré fonódó puha karok ölelését, és szeretni, szeretni, akár az önfeledtségig, ha bele kellene is pusztulnia, ha mindkettőjüknek el kellene is veszniök.

E gondolatra az egész világ forogni kezdett körülötte, egyre újabb kíváncsalmak bújtak ki lelkének zugaiból, akár a kígyók a sziklahasadékból. Ámde rettenetes önuralmát összeszedve, így szólt lelkében: „Még nem szabad!” - s úgy lefogta vad szívét, akár a nekivadult csikót a pányva.

Színleg hűvösen állt hát az asszony előtt, bár szeme és ajka tele volt tűzzel, s mélységes tekintete elmondott neki mindent, amit összeszorított szája el nem mondhatott.

Basia lelke azonban oly tiszta volt, akár a forrás vize, s az értelmét is egészen más dologban forgatta, így hát nem értette meg ezt a beszédet, s e pillanatban is azon gondolkozott, mit is mondjon most ennek a tatárnak. Végül, ujját felemelve, így szólt:

- Sokan vagynak, akik magukban hordják titkolt szerelmüket, senkivel sem mervén beszélni róla, pedig ha őszintén megvallanák, netán valami igen kedves dolgot hallanának.

Azja arca elsötétült; egy pillanat alatt örült remény cikázott végig az agyán, akár a villám, de észbe kapván megkérdezte:

- Miről kíván beszélni kegyelmességed?

Mire Basia így felelt:

- Más talán ajtóstul rontana kegyelmednek, mivelhogy a fehérség türelmetlen, és nem is veti mérlegre szavait, de én nem vagyok olyan. Mert segíteni szívesen segítenék én, de senkinek a bizalmát nem követelem előre. Most azért csak annyit mondok: ne bujkálj előlem, hanem jöjj hozzám, akár mindennap, mivelhogy én ezt már megtanácskoztam férjemurammal. Lassan

majd hozzánk simul kegyelmed, s az én hajlandóságomat is megismervén, eszedbe veszed, hogy én nemcsak afféle üres kíváncsiságból faggatlak, hanem segíteni akarván, biztosnak kellennem érzelmeidben. Hiszen azt legelsőbben kegyelmednek kellene megvallania, s ha őszintén megvallod nekem, netán én is mondhatok valamit.

Tuhaj bejowicz most már egyszerre megértette, milyen hiú volt reménysége, mely egy pillanatra végigcikázott az agyán, most már sejdítette is, hogy Ewa Nowowiejskáról van itt szó, s most egyszerre a nyelve hegyére tolult minden átok, amely az idők folyamán az egész család ellen felgyülemlett bosszúszomjas lelkében. S annál nagyobb gyűlölet vetett lángot és robbant ki szívében, minél ellentétesebb érzelmekben ringatózott még az imént. De erőt vett magán. Nemcsak hatalmas önuralom volt benne, hanem a keleti emberek számító ravaszsága is. Egyetlen pillanat alatt felmérte, hogyha most kirobban belőle a Nowowiejskiek ellen felgyülemlett mérge, menten elveszti Basia kegyét és a lehetőséget, hogy mindennap láthassa őt. Másfelől rádöbrent, hogy e forrón szeretett lénynek - legalábbis most - nem bírná azt hazudni, hogy mást szeret. Nem, ennyire nem bírta erőt venni magán.

Most azért, e belső válaszúttól és leplezhetetlen kinszenvedéstől hajtva, hirtelen Basia elé vetette magát, s lábait csókolgatva ily szavakra fakadt:

- Kegyelmességed kezébe teszem le lelkemet, kegyelmességed kezébe helyezem sorsomat. Nem akarok semmi mást mívelni, csak azt, amit kegyelmességed parancsol, nem kívánok más akaratot ismerni, csak a kegyelmességedét! Tegyen velem kegyelmességed kedve szerint! Szenvedés és gyötrem az életem, mert boldogtalan vagyok! Csak te légy könyörületes hozzám, asszonyom, s bár vesznék, bár pusztulnék el!

Azzal jajgatásban tört ki, mert érthetetlen kínok gyötörték, és élő tűzként égették az elnyomott vágyak. Basia pedig olybá vette e szavakat, mint Ewka iránti, régóta titkolt szerelmének kirobbanását, nagy könyörületre indult hát a boldogtalan levente iránt, s két kicsiny könnycsepp csillant meg szemében.

- Kelj fel, Azja! - biztatta a térdeplő tatárt. - Én mindig hajlandósággal voltam kegyelmed iránt, s őszintén segítségedre akarok lenni. Kegyelmed jeles vérből származik, így hát az indigenatust már érdemeid révén sem fogják tőled megtagadni. Nowowiejski uram is meg hagyja kérlelni magát, hiszen már most is más szemmel nézi kegyelmedet. Ewka pedig...

Itt felkelt a padról, felemelte mosolygó arcocskáját, s lábujjhegyre ágaskodva súgta Azja fülébe:

- Ewka szereti kegyelmedet!

Erre az ifjúnak, mintegy vad dühében, összerándult az arca, mindkét kezével kozák módra megnövesztett hajtincséhez kapott, s megfélemedve arról, hogy viselkedése mily ámulatot kelthet, néhányszor, rekedtes hangon, kiáltotta:

- Allah! Allah! Allah!

Azzal kirohant a szobából.

Basia egy pillanatig utánanézett. E kiáltás nem keltett benne nagyobb álmélkodást, mert ezt még a lengyel katonák is gyakran használták; de az ifjú lipek hevessege láttán így szólt lelkében: „Valóságos élő tűz ez! Szinte bomlik ama leányzóért!”

Már rohant is, mint a vihar, hogy férjeuránk, Zaglobának és Ewkának megjelentse, ami történt. Wolodyjowskit a kancelláriában találta, amint éppen a chreptiówi fortalitiában állomásozó zászlóaljnak regestrumával foglalatoskodott. Ott ült és írt, Basia azonban berontva kiáltotta:

- Beszéltem hát véle! A lábamhoz borult! Bomlik Ewkáért!

A kislovag letette a pennát, s feleségére emelte szemét. Basia olyan élénk volt most és olyan szép, hogy Michal uram szeme megcsillant és rámosolygott. Azután már feléje nyújtotta kezét, az asszony pedig, kissé védekezve, megismételte:

- Azja bomlik Ewkáért!

- Akárcsak én térted! - felelte a kislovag, erősebben ölelve meg feleségét.

Ugyanazon a napon már Zagloba is meg Ewka Nowowiejska is pontosan tudtak mindent az Azjával történt beszélgetésről. A hajadoni szív most már tökéletesen átadta magát az édes érzésnek, pörölyként kalapált az első találkozás gondolatára, s még inkább arra, hogy mi lesz, ha idővel majd adódik egy-egy négyszemközti beszélgetés is. Már látta is Azja napbarnította arcát a lába előtt, s érezte csókjait a kezén, majd azt az aléltágot, amikor a leány feje lassan a szeretett férfi vállára hajlik, s ajka halkán rebegi: „Én is szeretlek!”

Ezenközben - a megindultságtól és nyugtalanságtól - ő csókolgatta Basia kezét, s minduntalan az ajtóra tekingetett, hogy nem pillantja-e meg Tuhaj bejowicz borús, de szép alakját.

Azja azonban nem mutatkozott a fortalitiában, mert közben megérkezett hozzá Halim, atyjának régi szolgálja, s most maga is jelentős murza a dobrudzsai tatárok között.

Halim most már egészen nyíltan jött, hiszen Chreptiówban már tudták, hogy ő a közvetítő Azja és ama lipekek és cseremiszek századosai között, akik a szultán szolgálatába álltak. Mindketten bezárkóztak Azja kvártélyán, ahol Halim, elvégezvén a Tuhaj bej fiának kijáró hajlongásokat, kezét mellén keresztbe vetve, lehorgasztott fejjel várt a kérdésekre.

- Hoztál leveleket? - kérdezte Azja.

- Nem hoztam, efendi. Azt parancsolták, hogy mindent előbeszéddel jelentsek meg.

- Akkor hát szólj!

- A háború már bizonyos. Tavasszal mindnyájunknak Drinápoly alatt kell lennünk. A bolgároknak máris parancsolatuk vagyon, hogy szállítsanak oda szénát meg árpát.

- És a kán hol lesz?

- A kán a Vad Mezőkön át egyenest Ukrajnába megy, Doroshoz.

- Mit hallottál a kozák táborokban?

- Örvendeznek a háborúnak, s már a tavasz után sóhajtoznak, mert a táborokban nagy a nyomorúság, pedig a télnek még csak alig kezdetén vagyunk.

- Csakugyan nagy a nyomorúság?

- Sok ló elpusztult. Bialogródban már sokan jó szándékból adják magukat rabságba, csak hogy valamiképpen kihúzhassák tavaszig. Tömeges ló elhullott, efendi, mert az ősszel kevés volt a fű a pusztákon... kiégette a nap.

- Hát Tuhaj bej fiáról hallottak-e?

- Amennyit megengedettél, hogy elmondjak, annyit mondtam. Híre terjedt a lipekektől és cseremiszeiktől, ámde senki sem tudja jól a valóságot. Azt is beszélik, hogy a Köztársaság szabadságot és földet kész nekik adni, és szolgálatba szólítani Tuhaj bejowicz vezérlete alatt. A szegényebb uluszok már a pusztá híre is mind mozgolódni kezdtek. Ők akarnak, efendi, akarnak, de mások azt magyarázzák nekik, hogy mindez merő hazugság, mert a lengyelek haddal esnének rájuk, Tuhaj bejowicz pedig egyáltalában nincs itt. Jártak ott a mi kalmáraink

a Krímből, s azok hozták hírét, hogy ott némelyek így szólnak: „Van Tuhaj bejowicz”, és mozgolódnak, mások meg: „Nincs”, és tartóztatják amazokat. Ám ha hírét hintenék, hogy kegyelmességed, szabadságot és földet ígervén, hívja őket szolgálatba, bizony nagy sokan megindulnának... Csak legyen szabad beszélnem...

Azja arca felderült, s elégedetten, nagy léptekkel kezdte róni a szobát, majd így szólt:

- Köszöntelek, Halim, hajlékomban! Ül le és egyél!

- Kutyád és szolgád vagyok, efendi - felelte a vén tatár.

Tuhaj bejowicz tapsolt, mire belépett a szolgálattelvő lipek, s meghallgatván a parancsolatot, behozta az étket: vagyis pálinkát, füstölt húst, kenyeret, némi édességet és néhány marék szárított dinnyemagot, mely a napraforgómaggal együtt minden tatár számára ízletes csemegét jelent.

- Barátom vagy nékem, nem szolgám - szólt Azja, miután a lipek távozott a szobából -, légy hát üdvözölve hajlékomban, mert kedves híreket hoztál. Ül le és egyél!

Halim hozzá is látott, s míg be nem fejezte, nem szóltak egymáshoz, de hamarosan végezvén, tekintetével követte Azját, várva, hogy megszólaljon.

- Itt már tudják, ki vagyok - szólalt meg végre Tuhaj bejowicz.

- És mi lett belőle, efendi?

- Semmi. Még nagyobb tisztelettel néznek rám. Ha munkára kerülne a sor, amúgy is meg kellene mondanom. Csak azért halogattam, mert hírekre vártam a hordák felől, meg azt akartam, hogy legelsőbbben a hetman tudja meg, de megjött Nowowiejski, és felismert.

- A fiatal? - kérdezte Halim ijedten.

- Nem, az öreg. Allah mindnyájukat ide küldte nekem, mert a leányzó is itt vagyon. Bár költözne beléjük a gonosz lélek! Csak legyen egyszer hetman, majd eljátszadozom én velük. Most a leányzót akarják a nyakamba varrni, jó, jó, a háremben rab szolgálókra is szükség vagyon.

- Az öreg akarja hozzád adni?

- Nem... ő... az asszony. Azt hiszi, hogy nem őt, hanem amaszt szeretem!

- Efendi - mondta Halim meghajolva -, rabszolgája vagyok én a te háznak, s nincs jussom ahhoz, hogy orcád előtt szóljak, de én a lipekek között felismertelek, én Braclaw alatt megmondtam neked, ki vagy, s attól kezdve híven szolgállok. A többieknek is megmondtam, hogy téged urukként kell tisztelniök, de noha szeretnek téged, úgy senki sem szeret, mint én. Szólhatok-e hát?

- Szólj!

- Őrizkedjél a kislovagtól. Rettenetes híre vagyon neki, a Krímben és a Dobrudzsákban egyaránt.

- Hát te hallottál-e Hmelnickijről, Halim?

- Hallottam, és Tuhaj bej alatt szolgáltam, aki Hmelnickijjel hadakozott a lahok ellen, várakat rombolván le és zsákmányt ragadozván...

- Hát azt tudod-e, hogy Hmelnickij, Czaplinski feleségét elragadva, maga vette őt feleségül, és gyerekei is voltak tőle? Ebből háború lett, de minden hadak, a hetmané, a királyé és a Köztársaságé, mind el nem bírták tőle venni az asszonyt. Hmelnickij megverte a hetmanokat,

meg a királyt, meg a Köztársaságot, mert az én apám segítette, és annak felette ő volt a kozákok hetmanja. Én pedig ki leszek? A tatárok hetmanja. Sok földet kell nekem adniok, és valamiféle várost is rezidenciámul. A vár körül uluszok épülnek majd a televény földön, az uluszokban pedig derék tatár legények, karddal az oldalukon... sok kard és sok íj! Ha aztán elragadom őt, és elviszem a váramba, és feleségül veszem ama gyönyörűséget, és hetmannévá teszem, kinél leszen akkor az erő? Nálam! Ki követelhetné őt vissza tőlem? Ama kislovag!... Ha ugyan még életben leszen!... De még ha élne is, s üvöltene, akár a farkas, még ha elmenne is a királyhoz, hogy homlokával a földet verve panasolja el sérelmét, azt hiszed-e, hogy amazok majd háborút kezdenek egy szőke varkocs miatt? Volt már ilyen háborújuk, s íme a fél Köztársaság lángba borult miatta. Ki bír meg velem? A hetman? Akkor én a kozákokkal állok össze, Dorossal testvérbarátságot kötök, s a földet a szultánnak adom. Én vagyok a második Hmelnickij, de még jobb nálánál, mert bennem oroszok lakoznak! Adják nekem őt, akkor szolgálom nekik, ütöm a kozákokat, ütöm a kánt, ütöm a szultánt, de ha nem, akkor egész Lehisztant a lovam patáival tapostatom össze, a hetmanokat rabszíjra fűzöm, hadaikat széjjelszórom, váraikat felperzselem, népüket kiirtom. Én, Tuhaj bej fia! Én, az oroszok!...

Azja szeme vörös tűzben lángolt, fehér agyarái villogtak, mint valahanapján Tuhaj bejé. Kezét felemelte, s öklét fenyegetően megrázta észak felé. Nagy volt és rettenetes és szép, annyira, hogy Halim sietve hajlongott előtte, halkan ismételve:

- Allah kerim! Allah kerim!¹²⁸

Hosszú ideig tartott a csend. Tuhaj bejowicz lassan lecsillapodott, végül megszólalt:

- Bogusz járt itt nálam. Elejbe adtam tanácsomat és erőmet, mondván, hogy Ukrajnában a kozákság mellett ott legyen a tatárság is, s a kozák hetman mellett a tatár hetman.

- És ráállt?

- A fejéhez kapkodott, s csaknem a földet verte előttem a homlokával, másnap pedig már ugrott is a hetmanhoz a szerencsés újsággal.

- Efendi! - szólt Halim bátortalanul. - Hátha a Nagy Oroszlán nem áll rá?

- Sobieski?

- Ő.

A vörös fény újra megvillant Azja szemében, de csak egy pillanatig tartott.

Arca nyomban lecsendesült, aztán leült a padra, s fejét a könyökére nyugtatva, mélyen elgondolkozott.

- Mérlegre vetem értelmemben - kezdte végre -, mit szólhat a nagyhetman, ha Bogusz elejbe adja a szerencsés újságot. A hetman okos, és elfogadja. A hetman tudja, hogy a szultánnal tavasszal háború lesz, amire itt a Köztársaságban nincs sem pénz, sem ember, s ha még Dorosenyko is a szultán pártjára áll a maga kozákjaival, eljőhet egész Lehisztánra a végső pusztulás, annyival is inkább, mert sem a király, sem a rendek nem hisznek a háborúban, s nem is nagyon sietnek arra felkészülni. Én itt mindenre szorgalmasan figyelek, mindent tudok, és Bogusz nem titkolja előttem, mit beszélnek a hetmani udvarban. Sobieski uram nagy férfiú, ő elfogadja, tudván, hogy ha a tatárok szabadságért és földért idejönnek, akkor mind a Krímben, mind a dobrudzsai pusztákon fellángolhat a polgárháború, a hordák hatalma meginog, s a szultánnak legfőbb gondja, hogy e belső vihart lecsendesítse... Ezenközben a

¹²⁸ Allah kegyelmes!

hetmannak ideje leszen jobban felkészülni; a kozákok és Doros meginognak a szultán iránti hűségükben. Ez az egyetlen menedék a Köztársaság számára, mely annyira gyenge, hogy már a néhány ezer lipek visszatérése is sokat nyom itt a latban. A hetman tudja ezt, a hetman okos ember, a hetman elfogadja...

- Meghajolok nagy értelméd előtt, efendi! - felelte Halim. - De mi leszen, ha Allah megvonja a nagyhetmantól a világosságot, avagy a sátán annyira elvakítja a göggel, hogy a te tanácsodat elveti?

Azja odahajtott a vad ábrázatát Halim füléhez, és suttogva mondta:

- Most maradj itt veszteg, amíg meg nem jön a hetman válasza, én sem megyek addig Raskówba. Ha a hetman elveti tanácsomat, akkor elküldelek Kryczynskihez meg a többiekhez. Te majd meg viszed nekik parancsolatomat, hogy a folyó túlsó partján lopakodjanak egészen Chreptiów alá, s legyenek készen, én pedig itt a lipekjeimmel bármely éjszakán rájuk esem, s majd adok én nekik, ezt ni...

Itt az ujját végighúzta keresztbe a nyakán, s hozzátette:

- Kensim! Kensim! Kensim!¹²⁹

Halim a válla közé húzta fejét, s állati arcán gonosz mosoly jelent meg.

- Allah! És ama Kis Súlyomnak is... így?

- Igen! Néki legelsőbbben!

- Azután rajta, a szultán földjére?

- Igen!... Az asszonnyal egyben!...

¹²⁹ Vért! Vért! Vért!

XXXI. FEJEZET

A zord tél vastag hópamatokkal borította az erdőket, s színültig megtöltötte a szakadékokat hóval, annyira, hogy mintha az egész vidék egyetlen fehér síkság lett volna. Hirtelen megjöttek az erős hóviharok, mikor emberek és egész gulyák tűnnek, pusztulnak el a hótakaró alatt, s az utak veszedelmes útvesztőkké válnak. Mindazonáltal Bogusz uram, erejét megfeszítve, igyekezett Jaworów felé, hogy minél előbb jelenthesse a nagyhetmannak Azja szándékát. A határvidéki nemes lovag, ki a folytonosan fenyegető kozák és tatár betörésektől való rettegésben nevelkedett, s minden gondolatát lenyűgözték ama veszedelmek, melyek a lázadások és betörések, valamint az egész török hatalom felől fenyegették a hazát, szinte ezekben a gondolatokban látta az egyetlen menedéket. Szentül hitte hát, hogy a nagyhetman, akit nemcsak ő, de a határvidék egész lakossága nagy szeretetével övezett, egy pillanatig sem fog habozni, ha a Köztársaság erejének növeléséről van szó. Most azért a viharok, az útvesztők és a hófúvások veszedelmével mit sem törődve, szívében nagy örvendezéssel haladt előre a maga útján.

Végül is egy vasárnap, szinte a hóeséssel együtt bukott be Jaworówba, s szerencsére ott találván a hetmant, megparancsolta, hogy nyomban jelentsék neki érkezését, jöllehet figyelmeztették, hogy a hetmant éjjel-nappal elfoglalja a levelek írása és az expedíciók indítása, úgyhogy jóformán étkezésre sincs ideje. Ám a hetman, meglepetésszerűen, nyomban magához kérte. Így csak pillanatnyi ideig kellett várakoznia az udvari emberek között, s a vén katona máris fejet hajthatott vezére előtt.

Sobieski uram nagyon megváltozott, mióta nem látta, az arcára kiültek a nehéz gondok, mert valóban ezek az esztendőök voltak életének legnehezebb éve. Nevének híre még nem terjedt el az egész keresztény világban, ám a Köztársaságban már nagy dicsóséggel övezte alakját, mint aki nemcsak kiváló hadvezér, hanem egyúttal baljós ostora is a török hatalomnak.

E nagy híre-neve folytán tették kezébe annak idején a vezéri buzogányt és a keleti határ védelmét, de a hetmani méltósághoz nem adtak neki sem hadakat, sem pénzt. Ám a győzelem mind ez ideig olyan híven követte nyomdokait, mint ahogyan az árnyék követi az embert. Egy maréknyi haddal megverte az ellent Podhajce alatt, egy maroknyi haddal keresztül-kasul járta Ukrajnát, porrá zúzva több ezer főnyi csambult, elfoglalva a lázadók várait, mindenütt vészes, félelmetes hírt hintve a lengyel névnek. Most azonban a boldogtalan Köztársaság feje fölött ott függött a kor legrettenetesebb háborúja, melyet az akkori hatalmak legfélelmetesebbjével, a muzulmán világgal kellett megvívnia. Sobieski számára már nem volt titok, hogy amikor Dorosenyko a szultán hatalma alá vette Ukrajnát és a kozákságot, az ígéretet tett neki, hogy megmozgatja Törökországot, Kis-Ázsiát, Arábiát, Egyiptomot, egészen le Afrika mélyéig, meghirdeti a szent háborút, és saját személyében áll a hadak élére, hogy egy új „pasalikot” követeljen a Köztársaságtól. A pusztulás ott lebegett az egész Ruténföld fölött, mint valami ragadozó madár, közben pedig a Köztársaságban teljes volt a zűrzavar, a nemesség berzenkedett a maga ügyefogyott választottja védelmében, s fegyveres táborokba gyülekezve, ha másra nem is, de a polgárháborúra készen volt. Az ország a nemrég lezajlott háborúktól és katonai konföderációktól kimerülve elszegényedett; a gyűlölködés csak úgy viharzott, s kölcsönös bizalmatlanság emésztette a szíveket. A mohamedán hatalommal való háború lehetőségében senki sem akart hinni, a nagy hadvezért azzal gyanúsították, hogy szándékosan hinti ennek hírt, csak azért, hogy az ország belső ügyeiről elfordítsa a figyelmet. Még rettenetesebb gyanúval is illették: azzal, hogy kész ő maga behívni a törököt, csak azért, hogy pártja

számára biztosítsa a győzelmet. Egyenesen árulónak nevezték, s ha ott nincs a katonaság, még attól sem riadtak volna vissza, hogy törvény elé állítsák.

Ő pedig ott állt az eljövendő háború réme előtt, amelyre a vad népek százezrei készültek felvonulni. Ott állt, hadak nélkül, csupán egy maroknyi csapattal, amelynél a szultán udvarában sürgölődő szolgahad is népesebb volt. Ott állt pénz nélkül, a romladozó erődök kijavíttatásához szükséges eszközök nélkül, a győzelem reménye, a védekezés lehetősége és ama meggyőződés nélkül, hogy miként hajdanában Zólkiewski halála, most majd az övé is felrázza a megdermedt országot, s talpra állítja a bosszulót. Csoda-e hát, hogy arcára kiültek a gondok, s egy babérkoszorús győzteséhez hasonló ábrázata magán viselte a titkolt fájdalmak és álmatlan éjszakák nyomait?

Bogusz uram láttára azonban jóságos mosoly jelent meg a hetman arcán. Kezét a mélyen meghajló lovag vállára tette, s így üdvözölte:

- Köszöntelek, vitéz, köszöntelek! Nem remélhettem, hogy ily hamar viszontlátlak, de annál kedvesebb vagy nékem itt Jaworówban. Honnan jöttél? Kamieniecből?

- Nem, nagyságos hetman uram. Kamieniecbe be sem térvén, egyenest Chreptiówból jöttem.

- Mit mivel ott az én kis vitézem? Egészséges-e? Vajon az uszycai pusztaságokat legalább kicsinyég megtisztogatta-e?

- A puszták már olyan csendesek, hogy akár egy kisgyermek is bátorsággal átalmehet rajtuk. Az apró rablókat mind felakasztgatták, legutóbb pedig Azba bejt egész bandájával egyben úgy széjjelverték, hogy hírmondó is alig maradt belőlük. Én éppen aznap érkeztem oda, mikor ez történt.

- Ráismerek Wolodyjowskira! Legfeljebb az egy raszkówi Ruszczyc mérkőzhetnék véle. Hát a puszta mit regél? Vagynak-e hírek a Duna felől?

- Vagynak, de rosszak. A tél utolsó napjaiban Drinápolyban készül nagy katonai congressus.

- Azt már tudom. Nincsenek mostanság más hírek, csak gonoszak, az ország belsejéből, a Krímből és Sztambulból egyaránt.

- Mindazonáltal nem egészen, nagyságos hetman uram, mert magam is oly örvendetes hírnek vagyok hozója, hogy ha török avagy tatár volnék, máris jutalomért tartanám a markom.

- Akkor hát az égből pottyantál elé! Nosza! Szólj szaporán, oszlasd el gondjaimat!

- De mikor annyira összefagytam, nagyságod, hogy szinte az agyvelő is csonttá aszott fejemben.

A hetman tapsolt, s a belépő legénnyel mézbort hozatott. Kis idő múlva hozták is már a pókhálós palackot, s vele együtt gyertyatartót is, égő gyertyákkal, mert jóllehet még korán volt, a havas felhők oly komorrá tették a napot, hogy odakint is, a szobában is mintha alkonyodott volna.

A hetman töltött, s maga ivott előbb, utána a vendég, aki mélyen meghajolt, majd serlegét felhajtva, így kezdte a szót:

- Íme az első hír: amaz Azját, kinek a lipek és cseremis szászadosokat kell visszacsalogatnia a Köztársaság szolgálatába, nem Mellechowicznak hívják, mert ő Tuhaj bej fia!

- Tuhaj bejé? - kérdezte Sobieski uram elámulva.

- Igenis, nagyságos hetman uram. Kiderült, hogy Nienaszyniec uram rabolta el őt a Krímből még gyermekkorában, de azután ismét elvesztette, így került Nowowiejski uramékhoz, s ott nevelkedett, mit sem tudván arról, hogy ily nevezetes apától származik.

- Furcsa is volt az nékem, hogy ökelme már ily fiatalon is ekkora becsületre tett szert a tatárok között. Most azonban már értem, hiszen még azok a kozákok is, akik hívek maradtak hazánkhoz, Tuhaj bejt valóságos szentségnek tartják, dicsekednek vele.

- No, ez az, ez az! Éppen ezt mondtam én is Azjának! - helyeselt Bogusz.

- Csodálatosak az Úrnak útjai - felelte a hetman kis idő múlva. - Az öreg Tuhaj bej patakokban ontotta a lengyel vért, ez pedig hazánkat szolgálja, vagy legalábbis ez ideig híven szolgálta, mert nem tudhatom, vajon most majd nem akarja-e a krími nagyságot megkóstolni.

- Most? Most még hűségesebb, s éppen itt kezdődik második hírem, amelyben netán erő, tanács és menekvés is foglaltatik a mi meggyötört Köztársaságunk számára. Isten engem úgy segéljen, hogy éppenséggel e hír miatt, sem fáradalmat, sem veszedelmeket nem nézván, minél hamarabb igyekeztem azt továbbadni, hogy nagyságod gondoktól gyötrődő szívét megvidámítsam.

- Mondjad hát szaporán - biztatta Sobieski.

Bogusz erre egymás után elmondta Tuhaj bejowicz gondolatait, s oly lelkesen mívelte ezt, hogy valósággal bőbeszédűvé vált. Időnként a megindultságtól reszkető kézzel töltötte meg a serlegét, túlcsoordítván a nemes italt a serleg szélén, s aztán tovább beszélt...

A nagyhetman ámuló szeme előtt mintegy végigvonultak a jövőre ragyogó képei: íme, tízezres tömegekben jönnek a tatárok, feleségükkel, gyermekeikkel és gulyáikkal egyben, a földért és szabadságért; most azért a megrémült kozákság, látván a Köztársaság új erőit, alázasosan hajlong előtte meg a király meg a hetman előtt; íme, nincs többé lázongás Ukrajnában, s a régi nyomokon nem zúdulnak többé tűz- vagy árvízként a pusztító tatár hordák, ellenben a lengyel és kozák csapatok mellett ott száguldoznak a végtelen sztyeppeken kürtök harsogása és üstdobok pufogása közepette az ukrainai tatár nemesség csambuljai is...

És éveken át vonulnak bárkák bárkák után, rajtuk rengeteg nép, akik többre becsülik a törvényt és szabadságot az elnyomásnál s az ukrainai fekete földet eddigi inséges hazájuknál... Íme, a hajdan ellenséges erő most felvonul a Köztársaság szolgálatára. A Krím elnéptelenedik, a kán és a szultán kezéből kisiklik a régi hatalom. Íme, rémület fogja el őket, mert a pusztákról és Ukrajna felől fenyegetően néz szembe velük az új tatár nemesség új hetmanja, a Köztársaság őre és hűséges védelmezője, a félelmetes atya hírneves fia: az ifjú Tuhaj bejowicz.

Bogusz arcára kiültek a lázrózsák, mintha saját szavaitól megittasodott volna. A végén mindkét kezét a magasba emelve kiáltotta:

- Íme, ezt hoztam! Íme, mit költött ki ama sárkánypalánta a chreptiówi pusztákon. Most azért már csak nagyságod írására és engedelmére vagyon szüksége, hogy hangját kiereszthesse a Krímbe és a Duna felé! Nagyságos hetman uram, ha Tuhaj bejowicz semmi egyebet nem tenne, mint azt, hogy most, a háború előestéjén, forrongást kelt a Krímben és a Duna mentén, hogy torzsalkodást szít és felébreszti a belháború hidráját, hogy egyik uluszt felfegyverzi a másik ellen, már azzal is, ismétlem, halhatatlan érdemeket szerez a Köztársaság előtt!

Sobieski uram azonban csak nagy léptekkel rótt a szobát, s hallgatott. Fennkölt arca komor, szinte fenyegető volt. Csak járkált fel s alá, látszott, hogy beszélget... Önmagával-e avagy az Úristennel?

Végül is a nagyhetman széttépett a szívében valamiféle papírlapot, mert, íme, ily szavakkal fordult a hírhozóhoz:

- Bogusz! Én ilyen írást és engedelmet, még ha volna is hozzá jussom, míg élek, ki nem adok!

A szavak oly súlyosan zuhantak alá, mintha ólomból öntötték volna őket, s úgy lenyűgözték Boguszt, hogy egy pillanatra megnémult, fejét lehorgasztotta, s csak hosszú hallgatás után szólalt meg:

- Mi okból, nagyságos hetman?! Mi okból?

- Legelsődben is mint államférfiú felelek néked: Tuhaj bejowicz neve idevonzhatna ugyan certum quantum¹³⁰ tatárokat, ha földet, szabadságot és nemesi privilégiumokat ígérnénk nekik. Ám annyian nem jönnek, amennyiről ti ábrándoztok. De ennek ellenére eszeveszett cselekedet lenne a tatárokat behívni Ukrajnába, egy új népet betelepíteni oda, ahol a kozákokkal sem bírunk. Azt mondod, hogy nyomban torzsalkodások támadnának közöttük; s ott lenne készen a pallos a kozákság feje fölött, de ki kezessé válna róla, hogy ama pallos nem lengyel vérben mártóznék-e meg? Én amaz Azját eddigelé nem ismertem, most azonban látom, hogy a gőg és nagyratörés sárkánya fészkel keblében, s íme, másodszor is azt kérdelem: ki kezessé válna arról, hogy egy második Hmelnickij is nem él-e benne? Mert fogja ő verni a kozákokat, ám ha majdan a Köztársaság nem teszi a kedvére, avagy néminemű erőszakos cselekedeteiért törvénnyel és büntetéssel fenyegeti meg, akkor majd éppenséggel a kozákokkal áll össze, s új áradatot zúdít a házára keletről, miként Hmelnickij Tuhaj bejt; ő maga behódol a szultánnak, miként Dorosenyko, s ahelyett, hogy a mi erőnket gyarapítaná, új véröntés és új csapások zúdulnak reánk.

- Nagyságos hetman! Ha a tatárok nemességet kapnak, híven kitartanak a Köztársaság mellett.

- Nem volt elég a lipekekből meg a cseremiszekből? Régóta nemesek voltak, s íme, mégis átálltak a szultánhoz.

- A lipekek privilégiumait nem tartottuk tiszteletben.

- És mi lesz, ha a nemesség, amint kétségtelen is, már eleve ellenszegül a nemesi prerogatívák¹³¹ ily kiszélesítésének? S minő képpel, minémű lelkiismerettel akarsz e vad és ragadozó tömegnek, amely eddigelé örökösen rabolta és pusztította e hazát, most juszt és erőt adni ahhoz, hogy a haza sorsa felől döntsön, királyt válasszon, és deputátusokat küldjön a szejmbe? Mi okból adjunk nekik ennyi jutalmat? Minémű eszeveszettség ütött ama lipekbe, és minémű gonosz szellem szállt meg téged, öreg vitézem, hogy ily könnyen hagytad magad elszédíteni, bolondítani, s hogy e minden becsületességnek híjával levő abszurdumnak hitelt adtál?

Bogusz lesütötte szemét, s bizonytalan hangon felelt:

- Nagyságos hetman! Tudtam én azt jó előre, hogy a rendek ellene lesznek, ámde amaz Azja azt monda, hogyha a tatárok, nagyságod engedelmeivel, egyszer megvetik a lábukat ezen a földön, többé kiűzni nem hagyják magukat.

- Ember! Tehát ő máris fenyegetőzött, máris a Köztársaság felé csörtette a kardját, s te ezt nem vetted eszedbe?

¹³⁰ Bizonyos számú.

¹³¹ Előjog.

- Nagyságos hetman uram! - védekezett Bogusz kétségbeesetten. - Végére úgy is lehetne, hogy nem minden tatár kapna nemességet, csupán a jelesebbje, a többi egyszerűen szabad embernek deklaráltatnék. Tuhaj bejowicz hívására így is megindulnának.

- Akkor miért nem volna jobb valamennyi kozákot szabad emberré tenni? Vess keresztet magadra, öreg vitézem, mert mondom, hogy a gonosz lélek szállt meg:

- Nagyságos hetman uram!...

- Még azt is hozzáteszem - vonta össze Sobieski uram oroszlánéhoz hasonló homlokát, és a szeme megvillant -, még ha minden úgy lenne is, mint mondod, még ha a hatalmunk ezáltal megnövekednék, ha a törökkel való háborút elfordítanánk is, még ha a nemesség kívánná is, mindazonáltal, amíg e kéz a kardot bírja és keresztet tud vetni, azt mondom: soha! Úgy segéljen Isten, hogy ezt soha meg nem engedem!

- Mi okból, nagyságos hetman úr? - ismételte meg Bogusz, kezeit tördelve.

- Mert én nemcsak lengyel, hanem keresztény hetman és a kereszt őrizője is vagyok. És ha a kozákság még jobban marcangolná is a Köztársaság beleit, én emez elvakult, de keresztény embereket nem fogom pogány szablyákkal lenyakaztatni. Mert ha ezt tenném, azzal mintha atyáinknak, nagy atyáinknak, az én tulajdon nagy atyámnak, az ő hamvaiknak, vérüknek és könnyeiknek, az egész régi Köztársaságnak azt kiáltanám: „Ráka!”¹³² Istenemre! Ha pusztulás vár is reánk, ha úgy vagyunk megírva, hogy a nevünk ne élők, hanem holtak neve legyen, akkor is hadd maradjon fenn jó hírünk és ama szolgálatunk emléke, melyet az Úr szabott ki elénk, s unokáink sírhalmunk keresztjét nézve, elmondhassák: „Itt, amíg csak lélegzet volt a keblekben, vér az ereken, a kereszténységet védelmezték a mohamedán utálatosság ellen, és más népekért hullottak el!” Ez a mi szolgálatunk, Bogusz! Íme, erősség vagyunk mi, amelynek falára Jézus Urunk a maga kínszenvedését tűzte ki, te pedig azt beszéled nekem, hogy én, Isten katonája, sőt az ő vitézeinek kommandánsa, elsőként nyissak kaput, s bocsássam be a pogányt, mint farkasok farkáját, Jézus Urunk báránykáit mészárszékre vetvén! Jobb nekünk a csambuloktól szenvednünk, jobb a lázadásokat elviselnünk, jobb ama borzalmas hadba vonulnunk, jobb elesnünk, nekem is meg neked is, jobb az egész Köztársaságnak elpusztulnia, hogysem nevünket bemocskolnunk, jó hírnevünket elvesztegetnünk, s amaz őrhelyet, amaz isteni szolgálatot elárulnunk!

Így szólván, Sobieski uram teljes magasságában kiegyenesedett, s arcán ott ragyogott az a hajnalpír, amilyen talán Bouillon Gottfried orcáját díszíthette, mikor Jeruzsálem falait megrohanván így kiáltott: „Az Isten így akarta!” Bogusz uram e szavak hallatára porszemnek érezte magát, porszemnek látta Azját is Sobieski uram mellett, az ifjú tatár lángoló tervei elsötétültek, s az ő szemében egyszerre valamiféle becstelen, éppenséggel gyalázatos dolognak látszottak.

Mert mit is mondhatott volna a hetman ama szavai után, hogy jobb meghalni, hogysem az Isten szolgálatát elárulni. Milyen argumentumot hozhatott volna még elő? Azt sem tudta a boldogtalan lovag, mit tegyen; a hetman lábához boruljon-e, avagy a mellét verve kiáltsa: „Mea culpa, mea maxima culpa!”

E pillanatban megkondult a harang a közeli dominikánus klostromban.

Sobieski uram, ezt hallván, megszólalt:

- Vecsernyére hív a harang. Gyere, Bogusz! Ajánljuk magunkat az Isten oltalmába!

¹³² Alávaló bolond!

XXXII. FEJEZET

Ahogy sietett Bogusz uram, mikor Chreptiówból a hetmanhoz igyekezett, olyan lassan poroszkált visszafelé. Minden nagyobb városban egy- vagy akár kétheti pihenőt is tartott. A karácsonyi ünnepeket Lwówban töltötte, s ott érte az újév is.

Vitt ugyan utasítást a hetmantól Tuhaj bejowicznak, de minekutána abban csak az a parancsolat volt, hogy igyekezzék a lipek századosokkal minél hamarabb dűlőre vinni a dolgot, s minden nagyra törő gondolattól tartózkodjék, Bogusz uramnak igazán nem volt rá oka, hogy nagyon siessen, hiszen Azja a hetmantól várt írások nélkül amúgy sem tehetett semmit a tatárok között.

Lassan poroszkált hát Bogusz uram, gyakran látogatván az útjába eső templomokat, hogy vezeklést tartson, amiért oly könnyen elfogadta Azja gondolatait. Ezenközben pedig Chreptiów, mindjárt újév után, csak úgy rajzott a vendégektől. Kamieniecből megjött Naviragh, az uzmiadzini pátriárka követe, vele a két Anardrat, mindketten kaffai tudós teológusok, továbbá számos szolga. A katonák megcsodálták furcsa ruházatukat, lila és vörös krími süvegüket, bársonyból és atlaszból készült hosszú sálaikat, sötét arcukat, és nemkülönben ama nagy komolyságot, amellyel a chreptiówi gypűt járták, akár a darvak vagy a tűzokok. Megjött Zachariasz Piotrowicz uram is, ki arról volt nevezetes, hogy folytonosan a Krímbe, sőt magába Carogródba utazott, de még inkább ama buzgalmáról, amellyel felkutatta és a keleti piacokon kiváltotta a rabságba hurcoltakat.

Ő volt Naviragh és az Anardratok kísérője utazásukban. Wolodyjowski uram nyomban le-számlálta neki a Boski kiváltásához szükséges váltságdíjat, mivel azonban Boska asszonynak nem volt elég pénze, a kislovag a magáéból pótolta, Basia asszony pedig titokban még hozzátette gyöngyös fülönfüggőit, hogy annál biztosabb segítséget nyújtson a gondokba merült özvegynek és a kedves Zosia leányasszonynak. Megjött Seferowicz uram is, a gazdag kamienieci örmény, kinek testvére tatár rabságban sínylődött, végül két nő: Neresewiczowa és Kieremowiczowa, még elég fiatal, és bár arcuk kissé sötétes, nem mindennapi szépségű polgárasszonyok. Mindkettő rabságba vitt férje miatt jött.

Bizony csaknem valamennyien gondterhelt vendégek voltak ezek, ám azért nem hiányoztak a vidámak sem, mert Kaminski atya a farsang végére Chreptiówba küldte unokahúgát, Kaminska kisasszonyt, a zwinigródi vadászmester leánykáját, Basia gondjaira bízva őt. Rajta kívül egy napon, miként a villám, csapott be az ifjú Nowowiejski, aki meghallván, hogy atyjaura Chreptiówban van, nyomban engedélyt kért Ruszczyc uramtól, és sietve útnak indult a találkozóra.

Az ifjú Nowowiejski e néhány év alatt nagyon megváltozott, mert legelsőbbben is, felső ajkát már jócskán beárnyékolta a kurta bajuszka, mely farkaséhoz méltó fehér fogait nem takarta ugyan el, de azért szépen kunkorodó, kackiás kis bajusz volt; azután meg mindig szálas legény volt ugyan, de most valóságos óriássá növekedett. Azt hihette az emberfia, hogy ily viharzó üstök csak ekkora fejen nőhet, az ekkora fejnek pedig csak ilyen mesébe illő vállak szolgálhatnak méltó alapzatul. Az arca mindig is sötét volt, mert kicserzette a vihar, a szeme égett, akár a parázs, szinte az arcára volt írva a legényes hetykeség.

Ha elkapott egy jókora almát, az úgy megbújt hatalmas markában, hogy bátran játszhatott volna „Itt az alma, hol az alma?” játékot, vagy ha combjára tett egy marék diót, s jól megnyomta a tenyerével, csupa morzsalék maradt a keze alatt.

Minden erővé vált benne, mert egyébként sovány volt, a hasa horpadt, csak fölötte a mellkasa volt olyan, akár egy kápolna. Könnyűszerrel tördelte a patkót, nem is erőlködve valami nagyon, meg vasléceket kötözött a katonák nyaka köré. Ráadásul még nagyobbnak látszott, mint amilyen valóban volt. Ha egyet lépett, recsegett alatta a deszkapadló, ha pedig véletlenül belebotlott egy lócába, arról biztosan lehasadt egy-egy jókora darab.

Egyszóval helyre legény volt, úgy forrt benne az élet, az egészség, a bátorság meg az erő, akár a víz az üstben, mintha még ebben az óriási testben sem férne meg. Azt hihette az ember, tűz ég a mellében meg a fejében, s aki látta, önkéntelenül azt nézte, vajon az üstöke nem füstöl-e. Bizony gyakorta füstölgött is, mert a poharazáshoz is volt jó hajlandósága. Az ütközetbe nevetve ment, s úgy döntögette az embereket, hogy ütközet után a katonák mindig szemre vették a hullákat, melyeket ő ejtett el, hogy rettenetes vágásait megcsodálják.

Gyermekkorától a pusztát járva, hozzászokott az örökösözéshez és a háborúhoz, s minden lobbanékonyága ellenére is éber volt és körültekintő, ismerte a tatárság minden fortélyát, s olyan jeles híre tett szert, hogy Wolodyjowski és Ruszczyk uraimék után őt tartották a legkiválóbb cserkészeknek.

Az öreg Nowowiejski, minden fenyegetőzése és fogadkozása ellenére, nem fogadta fiaurát valami nagyon keményen, mert félt, hogy az megsértődve odébbáll, s újabb tizenegy esztendeig nem mutatkozik.

Ez az önző nemesúr voltaképpen meg volt elégedve fiaurával, hiszen az pénzt nem kért hazulról, nagyszerűen megállt saját lábán, jó hírt, nevet szerzett magának bajtársai között, kiérdemelte a hetman kegyét, és tiszti rangot is szerzett, mit pedig sokan még nagy protekcióval sem tudtak elérni. Azt is eszébe vette az öreg, hogy a pusztai élettől és háborúktól elvadult ifjú netán nem is hajlik meg az apai tekintély előtt, akkor pedig jobb, ha nem is teszi próbára.

Az ifjú atyja lába elé borult ugyan, amint illet, mindazonáltal bátran szembenézett vele, s az első feddésre minden köntőrfalazás nélkül odavágta:

- Úratyámnak feddőzés van a szájában, de a szívében öröm, és méltán, mert bizony nem hoztam reá szégyent, hogy pedig szöktön álltam a zászló alá, hát azért vagyok nemesember.

- Vagy netán böszörmény - vágott vissza az öreg -, hogy tizenegy esztendő óta nem mutatkoztál otthon?

- Nem mutatkoztam, mert féltem a büntetéstől, amely tiszti mivoltom komolyságával semmiképpen sem fért volna egybe. Vártam atyámuram megbocsátó levelét. Nem jött a levél, hát én sem mentem.

- És most már nem félsz?

Az ifjú elmosolyodott, kimutatva fehér fogait:

- Itt a katonai hatalom parancsol, amely elől még az atyáknak is ki kell térnie. Egyet mondok én, szerelmes atyámuram, ölelgessen meg inkább kegyelmed, mert tudom, szíve fölöttébb vágyódik reá!

Azzal már szét is tárta a két karját, Nowowiejski uram pedig maga sem tudta, mitévő legyen. Sehogyan sem tudta, hányadán áll ezzel a fiúval, aki kamaszként hagyta el a szülői házat, most pedig mint meglelt férfiú és vitézi hírrel övezett tiszt áll előtte. Ez is meg amaz is büszkeséggel töltötte el Nowowiejski uramat, így hát valóban vágyódott rá, hogy szívéhez ölelje, csak még az atyai tekintély miatt habozott.

De a fiú elkapta úgy, hogy e medveölélésben megreccsentek a nemesúr csontjai, ami aztán végképp megindította szívét.

- Mitévő legyek? Érzi a selyma, hogy a saját lován nyargal, s oda se neki! No tessék! Otthon, a tulajdon házámban bizony nem lágyultam volna el ennyire, de itt mit tegyek? No, jöszte még egyszer!

Újra megölelgették egymást, aztán az ifjú szorgalmasan tudakolni kezdett húga felől.

- Meghagytam neki, hogy maradjon veszteg, amíg nem szólítom - felelte az öreg -, már majd kiugrik ott a bőréből.

- Szent Isten, hol van hát? - kérdezte az ifjú.

Azzal felrántotta az ajtót; s oly harsányan kiáltozott, hogy csak úgy visszhangzott a ház:

- Ewka! Ewka!

A leány az oldalszobában várakozott, s most nyomban berontott, de alig kiálthatta: „Adam!”, máris elkapták a hatalmas karok, és felemelték a levegőbe. Az ifjú mindig nagyon szerette hűgát, sokszor védelmezte őt a régi időkben atyjuk zsarnoksága ellen, s gyakran magára vette a leány bűnét, elszenvedvén helyette a neki kijáró verést.

Általában Nowowiejski uram otthon valósággal kegyetlen despota volt, most azért a leányzó ez erős óriásban nemcsak bátyjaurát köszöntötte, hanem jövőendő menedékét és védelmezőjét is. A férfi pedig csókolgatta haját, szemét, kezét, néha el-eltolta magától, s az arcát nézegetve vidáman kiáltotta:

- Istenemre, takaros kis portéka!

Majd megint:

- Hej, de meg is nőtt! Nem is fehérnép ez, hanem valóságos kemence!

A leány szeme pedig mosolygott a bátyjára. Azután gyorsan folyt a beszélgetés a hosszú távollétről, a házokról meg a háborúkról. Az öreg Nowowiejski ott járkált körülöttük, s csak dörmögött. Nagyon kedvére való volt a fiú, de olykor-olykor elfogta a kétség, hogy mi lesz az ő uralmával. Abban az időben a szülői hatalom igen megnövekedett, s későbbben valóságos korlátlan uralommá fokozódott, de, íme, ez az ifjú, a vad határgyepük hírneves portyázó vitéze - amint Nowowiejski uram maga is megállapította -, a saját lován nyargal. Az atya féltékeny volt a hatalmára. Abban bizonyos volt, hogy a fia mindenkor tisztelni fogja őt, s megadja neki, ami megilleti, de vajon hajlani fog-e viasz módjára, s hajlandó lesz-e elviselni mindent, mint kamaszkorában?

„Bah - gondolta magában a vén lovag -, vajon én magam is merek-e majd úgy bánni vele, mint kamaszkorában? Vicekapitány a betyár, szavamra, imponál nékem!”

Ráadásul megérezte Nowowiejski uram, hogy az atyai szeretet nőttön-nő a szívében, s ez az ő óriás fiacskája majd a gyengéjévé válik.

Ezenközben Ewka csacsogott, akár a madár, s elhalmozta bátyját kérdéseivel: mikor megy vissza, nem akar-e meglepedni, megházasulni? Ő ugyan nem tudja, és nem is bizonyos felőle, de - higgye el neki - másoktól hallotta, hogy a katonák fölöttébb szerelmes természetűek. Igen, most már emlékszik, Wolodyjowska asszony mondta. Milyen szép és milyen jó Wolodyjowska asszony! Szébbet és jobbat gyertyával sem találni egész Lengyelországban! Legfeljebb az egyetlen Zosia Boska vetekedhetnék vele.

- Ki az a Zosia Boska? - érdeklődött Adam.

- Az, aki az édesanyjával van itt, mert az apját elrabolta a horda. Majd meglátod magad is, és meg is szereted!

- Ide azzal a Zosia Boskával! - kiáltotta az ifjú tiszt.

Apa és leánya nevettek ezen a nagy készségen, az ifjú pedig így folytatta:

- Hát hogyné! A haláltól meg a szerelemtől senki meg nem vonhatja magát. Csupasz ajkú legényke voltam még, Wolodyjowska asszony pedig leányzó, amikor veszettül beleszerettem. Hej, édes Istenem! Mennyire szerettem is azt a Baskát! Egyszer meg is mondtam neki, de hát mintha pofon vágta volna: hátrább az agarakkal! Aztán kiderült, hogy ő akkor már Wolodyjowski uramat szerette, és - mit is tagadjam - igaza volt!

- Aztán miért - kérdezte Nowowiejski uram.

- Miért? Íme, azért, mert én - dicsekvés nélkül szólván - egy szál kardra bárkivel kiállnék, csak éppen ő az egyetlen, aki két miatyánknyi időt sem pazarlana rám. Ezenfelül pedig olyan portyázó cserkész ökelme, akit még Ruszczyk uram is megsüvegel. De mit Ruszczyk uram, még a tatárok is szerelmesek belé. Ő a legnagyobb vitéz e Köztársaságban!

- És hogy szeretik egymást a feleségével! Ajaj! Az ember szeme belefájdul, ha látja! - vetette közbe Ewka.

- Esz a penész, lelkem, esz a penész! Mert hát itt van már a te időd is - évődött Adam.

Azzal csípőjére vágta két kezét, s fejét nevetve dobálta fel, akár a csikó, a leány pedig szerényen tiltakozott:

- Nem is gondolok én ilyesmire.

- Pedig itt sem tiszteteknek, sem rendes nemes bajtársaknak nem vagytok híjával!

- De! - felelte Ewka. - Nem tudom, úratyánk szólott-e néked róla, itt van Azja.

- Azja Mellechowicz, a lipek? Ismerem, jó vitéz ökelme!

- De azt nem tudod - vetette közbe az öreg Nowowiejski -, hogy nem Mellechowicz ő, hanem az az Azja, aki veled együtt nálunk nevelkedett.

- Szent Isten! Mit hallok? No tessék! Járt is olykor ilyesmi az eszemben, de azt mondták, ez Mellechowicz. Én hát gondoltam magamban, akkor mégsem az, mert ha Azja is, az náluk közönséges név. Annyi éve nem láttam, hát nem csoda, ha nem voltam bizonyos felőle. A mienk elég rút volt és terebélyes, ez pedig nyalka legény!

- Pedig ez a mienk! - jelentette ki az öreg Nowowiejski. - Vagy inkább nem is a mienk már, mert tudod, mi sült ki? Kinek a fia?

- Honnan tudhatnám?

- A nagy Tuhaj bejé!

Az ifjú akkorát csapott hatalmas tenyerével a térdére, hogy csak úgy csattant.

- Nem hiszek a tulajdon fülemnek! A nagy Tuhaj bejé? Akkor hát ő knyáz és a kánoknak atyjafia! Nincs a Krímben jelesebb vér a Tuhaj bejénél!

- Gonosz vér az!

- Gonosz volt az atyjáé, de a fiú nekünk szolgál! Magam is legalább hússzor láttam nagy veszedelmek idején! Hah! Most már tudom, honnan vagy benne amaz ördögi bátorság! Sobieski uram az összes hadak színe előtt magasztalta, és századossá tette. Lelkem szerint igaz örömmel fogom őt köszönteni! Derék katona! Szívemből köszöntöm!

- Csak valami nagy meghittségbe ne bocsátkozz vele!

- Aztán miért? Szolgám ő nékem avagy nekünk? Én is katona vagyok, ő is, én is tiszt vagyok, ő is. Még ha afféle polgárember volna, aki a gyaloghadnál szolgálván, nádpálcával egzecé-roztatja regimentjét, nem szólnék semmit; ám ha Tuhaj bejowicz, akkor nem akármilyen vér csörgedez az ereiben. Knyáz ő, és punctum, a nemességet pedig majd megszerzi neki hetman urunk. Mi módon emelgessem az orromat föléje, holott én Kulak murzával, Bakcsi agával meg Szukimannal testvérbarátságban vagyok, akik közül egyik sem szégyenkeznék Tuhaj bejowicz juhait őrizni!

Ewka nagy vágyat érzett magában, hogy bátyját még egyszer megcsókolja. Odaült hát hozzá, s szép kezével kezdte simogatni a vitéz viharzó üstökét.

Wolodyjowski uram lépett be, s ez véget vetett e gyöngédségeknek.

Az ifjú Nowowiejski felugrott, hogy köszöntse a rangosabb tisztet, s mindjárt mentetetni is kezdte magát, hogy miért nem tette meg előbb a kommandánsnak kijáró jelentést, megmagyarázván, hogy nem szolgálatban, hanem privát emberként jött ide.

Wolodyjowski kegyesen megölelte, s így felelt:

- Ki is neheztelne érte, kedves bajtárs, hogy ennyi évi távollét után legelsőbbben is atyádhoz sietnél, hogy a térdéhez hajolj? Más dolog, ha szolgálatban jöttél volna, de bizonynal nincsen semmi utasításod Ruszczyk uramtól.

- Csupán köszöntését hozom. Ruszczyk uram is kilódult a messze Jahorlik felé, mert meghozták neki, hogy a havon fölöttébb sok lónyomot látni. Kegyelmed levelét átvette, és nyomban küldte is az atyjafiainak meg a vérbarátainak, hogy hadd keressenek, tudakoljanak. Ő maga azonban írásban nem válaszol, mert azt mondja, fölöttébb nehéz a keze, és e mesterségben mindennemű tapasztalatnak híjával vagyon.

- Nem szereti ökelme a kalamust, jól tudom, neki a szablya a mindene! - jegyezte meg Wolodyjowski.

Itt megmozgatta bajuszkáját, s nem minden dicsekvés nélkül tette hozzá:

- S íme, Azba bejjel majd két hónapig kergetőztetek, mindhiába.

- De kegyelmed elnyelte ökelmét, akár a csuka a domolykót - kiáltotta Nowowiejski uram lelkesen. - No, az Isten alighanem megzavarta az értelmét, hogy Ruszczyk uram kezéből kicsúszván, kegyelmed kardja alá merészkedett. Jól eltalálta, no!

Kellemesen simogatták a kislovagot e szavak, s az udvariasságért udvariassággal akarván fizetni, így szólt Nowowiejski uramhoz:

- Nékem a Úrjézus eddigelé nem adott fiat, ám ha könyörülne rajtam, ilyen fiat szeretnék, mint ez a gavallér, la!

- Semmi különös! Semmi különös! - szerénykedett a vén lovag. - Nequam,¹³³ és kvitt.

De e szavak ellenére szinte szuszogott a nagy büszkeségtől.

- No hiszen, nagy raritás!¹³⁴

¹³³ Mihaszna.

¹³⁴ Ritkaság.

Közben a kislovag, Ewka arcát megsimogatva, szólt:

- Látod, kisasszonyom, nem vagyok már ifjú ember, de az én Baskám alig számlál több évet, mint te, most azért kötelességemnek tartom, hogy némi méltó és fiatal korához illendő örömet szerezzek neki... Igaz, itt mindenki fölöttébb szereti őt, de reménylem, te is elismered, hogy van is miért?

- Én Istenem! - kiáltott fel Ewka. - A világon sincs neki párja! Hiszen csak az imént tettem bizonyosságot erről!

A kislovag nagyon megörült ennek, még az arca is felragyogott, s így szólt:

- Valóban ezt mondtad, kisasszonyom? No, he?

- Istenemre, ezt mondta! - kiáltotta egyszerre apa és fia.

- No, akkor csinosítsd ki magad, kisasszonyom, ahogyan csak tudod, mert Baska előtt eltitkolván, muzsikusokat hozattam Kamieniecből. Meghagytam nekik, hogy szerszámaikat dugják el a pitvarban, Basiának meg azt mondtam, cigányok jöttek, hogy a lovakat megpatkolják. Ma este kegyetlen táncmulatságot csapunk. Kedveli ezt a lelkem, kedveli, jóllehet szívesen adja a tisztességes matrónát.

Michal uram boldogan dörzsölte a kezét, s igen meg volt elégedve önmagával.

XXXIII. FEJEZET

Olyan sűrűn esett a hó, hogy egészen betemette a gyepű árkat, s magas gátként ült meg a karóbástya tetején. Odakint hófúvásos éjszaka volt, a chreptiówi fortalitia legnagyobb terme pedig fényárban úszott. Volt két hegedűs, a harmadik a kisbögös, két pikulás meg egy vadászkürtös. A hegedűsök tüzesen húzták, hogy szinte forgolódtak tőle, a pikulásoknak és a trombitásnak pedig csak úgy dagadt a pofájuk, s vérbe borult a szemük. A legidősebb tisztek és nemes bajtársak szép sorjában végigülték a fal mellett álló padokat, akár a szürke galambok az eresz szélét, s mézbort meg bort iddogálva nézték a táncolókat.

Az első pár táncosa Muszalski uram, előrehaladott kora ellenére éppolyan lelkes táncos, mint amilyen kiváló íjász, a párja pedig Basia. Ruhája ezüstlamé, hermelinszegéllyel. Valóban olyan volt, mint mikor valaki egy frissen levágott rózsát beletűz a frissen esett hóba. El is ámultak a szépségén öregek és fiatalok egyaránt, s bizony nem egy ajakról röppent el önkéntelenül is az „Ah!” kiáltás, mert noha Nowowiejska és Boska kisasszonyok néhány évvel fiatalabbak voltak, és ugyancsak rendkívül szépek, mégis ő volt közöttük a legszebb. Szemében öröm és jókedv égett, s valahányszor a kislovag mellett elsuhant, mosollyal köszönte meg neki ezt az örömet. Széjjelnyílt ajkai közül kivillogtak fehér fogacskáik, egész alakja csillogott-villogott ezüstlamé ruhájában, mint a napsugár vagy a csillag, elkápráztatva szemeket és szíveket egyaránt a gyermek, a nő és a virág szépségével.

Mentéjének hasított ujjai csak úgy röpködtek utána, akár egy nagy pillangó szárnyai, mikor pedig a táncosa előtt bókolván, két ujjal megemelte szoknyáját, olyan volt, mint valami látomás, mely a földhöz készül simulni, vagy mint ama bűvő csermelyek közül egy, amelyek világos nyári éjszakákon a szakadékok partjain villódnak.

Odakint a katonák a kivilágított ablakok üvegéhez szorították nyers, bajuszos arcukat, s orrukat ellapítva bámultak a terembe. Nagyon hízelgett nekik, hogy az ő imádott nagyasszonyuk szépsége mindenkit elhalványít, mert valamennyien lelkesen melléje álltak, így aztán Nowowiejska és Baska leányasszonyokra tett megjegyzésekkel nem fukarkodván, mindannyiszor harsogó örömujjongásban törtek ki, valahányszor Basia közeledett az ablakhoz.

Wolodyjowski hízott, mintha élesztőt nyelt volna, s Basia mozdulatainak ütemére billegette a fejét jobbra-balra. Zagloba uram kancsóval a kezében állt mellette, s lábával topogva csorgatta az italt a padlóra. Időnként a két férfiú egymás felé fordult, s miközben szótlanul néztek egymásra, boldogan szuszogtak elragadtatásukban.

Basia pedig csak villódzott, villódzott végig a termen, egyre vidámabban, egyre bájosabban. Ez volt csak a paradicsom számára! Egyszer ütközet, máskor vadászat, megint máskor multság, tánc és muzsika, rengeteg katona - meg a férje, valamennyiük között a legnagyobb, akivel annyira szeretik egymást. Basia érezte, hogy őt itt mindenki szereti, bámulja és tiszteli, érezte, hogy ez a kislovagot egyre boldogabbá teszi, ő is boldog volt hát, akár a madár, mikor tavasz ébredtével a májusi légben repes, s torkát nekieresztve dalol ujjongó örömeiben.

Basia után a második pár, a karmazsinszínű mentében virító Nowowiejska leányasszony, Azja karján. Az ifjú tatár egyetlen szót sem szólt hozzá, mert végképp megittasította ama csillogó fehérjelenség, ott az első párban. A leány azonban azt hívén, hogy a megindultság fékezi így táncosa hangját, egy-egy könnyed, majd erősebb kézszorítással igyekezett őt bátorítani.

Azja olykor viszonoztta is e szorításokat, de olyan erővel, hogy a leány fájdalmában alig bírta megállni, hogy fel ne sikoltson, pedig hát Azja öntudatlanul cselekedte ezt, hiszen nem gondolt ő senki másra, csak Basiára, nem látott senkit, csak Basiát, s lelkében egyre ismételtette a szörnyű fogadalmat, hogyha a fél Ruténföldet fel kellene is perzsennie, azt is megtenné, csak Basia az övé legyen, mert ennek meg kell lennie!

Olykor, ha öntudata némileg visszatért, szerette volna Ewkát torkon ragadni és fojtogatni és kínozni azokért a kézszorításokért, meg azért, amiért odaállt az ő szerelme és Basia közé. Ilyenkor szinte átdöfte a szegény leányasszonyt félelmetes sólyomtekintetével, Ewka szíve pedig hevesen megdobbant, mert azt hitte, az ifjú a nagy szerelemtől nézi őt oly ragadozó-szemmel.

A harmadik pár az ifjú Nowowiejski, Zosia Boska leányasszonnyal. A leányka nefelejshez hasonlított, s lesütött szemmel lépkedett lovagja mellett, az pedig olyan volt s úgy ficánkolt, mint egy nekivadult csikó. Vasalt sarkai alól csak úgy röpködtek a padló szilánkjai, üstöke viharosan felborzolódott, arcát pirosra festette a feltoluló vér, széles orrlíkai kitágultak, s úgy pörgette és dobálta a magasba Zosiát, akár a forgószelel a falevelet. Lelke szilaj tűzben tombolt, minekutána pedig a Vad Mezők határán állomásozván, hónapokig nem látott fehérnépet, Zosia egyszerre annyira megtetszett neki, hogy egy szempillantás alatt fülig beleszeretett.

Időnként egy-egy pillantást vetett a leányzó lesütött szemére, piruló arcára, majd meg gömbölyded keblére, s szinte prüszkolt e kedves látványtól. Aztán csak annál jobban csiholta patkójával a szikrát, a fordulóknál annál erősebben szorította széles mellére a leányt, túlradó jókedvében öblös nevetésben robbant ki, s szerelmének lángja egyre magasabbra és magasabbra csapott.

Zosia leányasszony félelmet is érzett gyönyörítas szívében, ámde nem volt ez valami kellelmetlen félelem, mert neki is tetszett e viharfia, aki, íme, elragadta s viszi magával. Valóságos sárkány! Mert hiszen látott ő sokféle gavallért Jaworówban, de ilyen tüzeset eddigelé sohasem, s egyik sem táncolt úgy, egyik sem ölelte úgy magához, mint ez. Igazán valóságos sárkány!... Mit tegyen az ember egy ilyennel, mikor nem lehet neki ellenállni?

A következő párban Kaminska leányasszony táncolt egy csinos gavallérral, azután Kieremowiczowa asszony és Nerezewiczowa asszony, akiket, jóllehet polgári származásúak, mégis meghívtak a kompániába, mert udvari magukviseléséről bizonyoságot tettek, s fölöttébb jó módúak voltak.

A komoly Naviragh meg a két tudós Anardrat egyre növekvő ámulattal nézték a lengyel táncokat; az öregek pedig mézbor mellett akkora s egyre erősödő zajt csaptak, akár a szöcskék a tarlóföldön. Ám a muzsikások elnyomtak minden más zajt, s bent a teremben egyre emelkedettebb lett a hangulat.

Ekkor Basia otthagytta táncosát, s férjeurához futva, összetett kézzel könyörgött:

- Michalku! A katonák annyira fázhatnak odakint, hadd hengerítsenek ki nekik egy hordócskával!

A kislovag, széles jókedvében felesége kezecskéit csókolgatva, kiáltotta:

- Nem sajnálnám én a véreket se, csak néked örömet szerezzek!

Azzal ő maga ugrott, hogy a katonáknak megjelentsen, kinek a kérésére kapnak egy hordócska italt, mert azt akarta, hogy Basiának legyenek hálásak, s annál jobban szeressék.

Mikor aztán erre oly irtózatossá fordult, hogy a tetőről hullani kezdett a hó, a kislovag nagyot kiáltott:

- Szóljanak hát a muskéták a nagyasszony tiszteletére! Aztán visszatért a szobába. Basia éppen Azjával táncolt. A lipek, mikor karjával átölelte ezt az édes alakot, mikor megérezte a belőle áradó meleget, meg a leheletét az arcán, a szeme szinte kifordult, s mintha eltűnt volna a koponyájában. Az egész világ forogni kezdett vele, lelkében lemondott a paradicsomról, az örök életről, és minden gyönyör, minden huri helyett csak ezt az egyet kívánta.

Ekkor Basia, megpillantva az elsuhanó Nowowiejska karmazsinszínű mentéjét, kíváncsiságában, hogy vajon Azja szerelmet vallott-e már neki; megkérdezte:

- Megkérte kegyelmed a kezét?

- Nem!

- Miért?

- Még nincs itt az ideje! - felelte a tatár furcsa arckifejezéssel.

- És nagyon szerelmes kegyelmed?

- Halálosan, halálosan! - lihegte Tuhaj bejowiez halkán, de hangja olyan volt, mint a holló káromlása.

És táncoltak tovább, közvetlenül Nowowiejski után, aki most már az első pár helyén ropta. Mások már változtatták a táncosnőjüket, ő azonban még nem bocsátotta el Zosiát. Néha leültette ugyan a padra, hogy egyet szusszantva kissé kipihenje magát, de aztán tovább tombolt.

Végül megállt a muzsikások előtt, s fél karjával Zosiát ölelve, a másikat csípőjére vágva, kiáltotta:

- Muzsika! Krakowiakot! Rajta!

Azok, a parancsot hallván, nyomban átvágtak egy krakowiakra, mire Nowowiejski egyet toppantott, majd eget verő harsány hangon rákezdte:

*Sok tiszta kis patak
A Dnyeszterbe siet,
Az én szívem pedig
Örökre a tied!
U-ha!*

Ez az „U-ha!” oly kozákosan harsant, hogy szegény kis Zosia majd leült ijedtében. Megijedt a közelben álló komoly Naviragh meg a két tudós Anardrat is, Nowowiejski uram pedig vezette tovább a táncot. Kétszer is megkerültette a szobát, azután a muzsikások előtt megállván, így folytatta a szívből szóló nótát:

*A Dnyeszterbe ömlik,
De ott, nem lát halált,
Mert újra felbukkan
S még gyűrűt is talált!
U-ha!*

- Derék cadentiák - dicsérte Zagloba uram. - Én értek ehhez a legjobban, mert magam is nem kevés verset faragtam! Csak halássz, gavallér uram, halássz, s ha te is kihalásztál magadnak egy gyűrűt, akkor majd én fűjom a nótát tovább, így la:

*Tapló a leányzó,
Tűzszerszám vagy magad,
Ti csak csiholjatok,
S lesz szikra egy csapat!
U- ha!*

- Vivat, Zagloba uram, vivat, vivat! - kiáltották a tisztek meg a nemes bajtársak, de oly egetverő harsogással, hogy a komoly Naviragh meg a két tudós Anardrat szinte megijedt, s ámulva néztek össze.

Nowowiejski uram még kettőt fordult, s végre leültette a lihegő leányzót, ki most már csakugyan megijedt a gavallér nagy bátorságán. Mert hiszen kedves volt neki ez a vitéz és őszinte levente, aki forró, akár a tűz, de minekutána eddig még nem látott ilyent, nagy zavarba esett, most azért szemét még jobban lesütve, úgy ült ott szótlanul, akár egy tűzok.

- Miért hallgatsz, kisasszonyom? Mi okból vagy oly szomorú? - kérdezte az ifjú.

- Mert apámuram rabságban sínylődik - felelte Zosia, vékonyka hangon.

- Semmi az! - vigasztalta a levente. - Méltó dolog, hogy jól kitáncoljuk magunkat. Mert nézz széjjel, kisasszonyom, e szobában, vagyunk itt harminc-negyvenen gavallérok, s aligha akad közülünk egy is, aki természetes halállal hal meg, a többi mind a pogányok nyilától avagy rabláncon leheli ki lelkét. Ma nekem, holnap neked! Itt a végeken mindenki elvesztett valakit szerettei közül, mi pedig azért vigadunk, hogy az Úristen valamiképpen azt ne higgye, hogy a szolgálat miatt panaszkodunk! Úgy biz a! Méltó dolog kitáncolnunk magunkat! Mosolyodj hát el, kisasszonyom, s mutasd a szemecskédet, mert még azt találom hinni, hogy engem nem állhatsz!

Zosia a szemét ugyan nem nyitotta ki, de ehelyett a szája két szelete kezdett felfelé húzódní, s kipirult orcáin megjelent két gödröcske.

- Szeretsz-e, kisasszonyom, legalább kicsinyég? - kérdezte a gavallér ismét.

Mire a kislány még vékonyabb hangon felelte:

- Ho... hogyne...

Nowowiejski uram, ezt hallván, nyomban talpra ugrott, s a leányasszony kezét elkapva, csókjaival borította.

- No, megesett! - kiáltotta. - Hiába! Halálra beléd szerettem kisasszonyom! Nem kell nekem senki, csak te! Ó, én szépségem, gyönyörűségem! Segítsetek; egek, mert irgalmatlanul szeretlek! Holnap asszonyanyád lábaihoz borulok! Ej, mit holnap? Ma! Csak legyen meg a biztonságom, hogy szívlelsz!

Az odakint elsütött muskéták szörnyű dördülése elnyomta Zosia válaszát. Az örvendező vitézek lövöldöztek annyira Basia tiszteletére, hogy reszkettek az ablakok, és megremegtek a falak is. Íme, harmadszor is megijedt a komoly Naviragh meg a két tudós Anardrat, ám a mellettük álló Zagloba latinul próbálta őket megnyugtatni:

- Apud polonos - magyarázta -, nuncquam sine clamore et strepitu gaudia fiunt.¹³⁵

S valóban, mintha mindenki csak a muskéták dördülésére várt volna, hogy a vigalom, a jókedv legmagasabb fokára hágjon. Az ismert nemesi módi most kezdett helyet adni a pusztai szilajságnak. A muzsikuskok rázendítettek, a tánc ismét szárnyra kapott, akár a vihar, a szemek izzottak és lángoltak, az üstökök füstölögtek. Még a legöregebbek is táncra perdültek. Minduntalan harsány kiáltások röppentek fel, folyt az ivás, a mulatozás. Basia topánkáiból ittak az egészségére, pisztolyokból lövöldöztek célba Ewka cipője sarkára. Így zúgott, így hangzott, így énekelt Chreptiów, kivilágos kivirradtig, hogy még a szomszédos puszták vadja is rémülten bújt meg a legsűrűbb bozót mélyén.

Minekutána pedig mindez szinte ama szörnyű háború küszöbén történt, melyet a török hatalom ellen kellett megvívni, mikor e nép feje fölött már ott függött a megsemmisülés veszedelme, fölöttébb elámult e lengyel katonákon a komoly Naviragh, s nem kevésbé a két tudós Anardrat is.

¹³⁵ A lengyeleknél sosincs mulatság kiáltozás és láрма nélkül!

XXXIV. FEJEZET

Sokáig aludtak mindnyájan, kivéven az őrsegen levő katonákat meg a kislovagot, aki soha, semmiféle mulatozás kedvéért el nem hanyagolta volna a szolgálatot.

Az ifjú Nowawiejski is elég korán kiugrott az ágyból, mert a nyugalomnál kedvesebb volt neki Zosia Boska. Már jó reggel, díszes köntöst öltve, átment abba a szobába, ahol tegnap táncoltak, s hallgatózott, vajon a fehérszomszédos szobáiból nem hallatszik-e még át némi mozgás és sürgés-forgás.

Boska asszony szobájából csakugyan hallatszott már valami nesz, ám a türelmetlen ifjúnak oly sürgetős volt Zosiát látnia, hogy megragadta kindzsálja markolatát, s kezdte kipiszkálni vele a gerendák között levő részből a mohát és agyagot, hogy legalább egy parányi nyíláson át fél szemmel vethessen egy pillantást Zosiára.

Ilyen foglalatosságban lelte őt Zagloba uram amint kezében a rózsafüzérrel a szobába lépett. Látván, mi történik, lábujjhegyen közeledett a lovaghoz, s a rózsafüzér ámbrafa gyöngyeivel alaposan megcsapkodta a hátát.

Az ifjú tekergett és menekült, mintegy színből, de azért nagy zavarban volt, az öreg pedig csak kergette, egyre így korholva: - No, te pogány török, no, kutyafejű tatárja, nesze, nesze! Exorcisa te!¹³⁶ Hát ez a móres? A fehérszomszédokra fogsz te leselkedni? Nesze, nesze!

- Nagyuram! - könyörgött Nowawiejski. - Nem méltó dolog a szent gyöngyöket kancsukává aljasítani! Hagyjon békét kegyelmed, mert nem voltak bűnös szándékaim!

- Azt mondd, nem méltó a szent gyöngyökkel ütlegetni? Nem igaz. A pálma is szent, s virág vásárnapján mégis ütlegetnek vele! Ez valahanapján pogány rózsafüzér volt, és Supankazi tulajdona, de Zbaraz alatt elragadtam tőle, azután az apostoli nuncius megszentelte. Ide nézz, valódi ámbrafa!

- Ha valódi ámbra, akkor illatozik.

- Nekem a rózsafüzér illatozik, neked pedig a leányzó. Még jól ki kelletik porolni a hátadat, mert éppen a szent rózsafüzér a legalkalmasabb arra, hogy kiűzze az ördögöt az emberi testből!

- Nem volt bűnös szándék bennem, szavamra mondom!

- Merő kegyességből piszkáltad ki ama lyukat, he?

- Nem kegyességből, hanem olyan igen nagy szerelemből, hogy nem tudom, nem vet-é széjjel, akár a gránát! Mire való itt az ámitgatás, mikor igaz? A bögöly nem gyilkolja úgy a lovat nyáron, mint engem az érzelmeim!

- Meglásd, hogy ne legyenek ezek bűnös kíváncsalmak, mert mikor ide beléptem, nem bírtál egy helyben veszteg megállni, hanem úgy veregetted össze a két sarkadat, mintha parázson álltál volna.

- Istenemre, nem láttam semmit, hiszen csak éppen elkezdtem ama kis rést piszkálni!

¹³⁶ Kiűzöm belőled az ördögöt.

- Hah! Ifjúság!... A vér nem víz... Olykor még magamnak is fékeznem kell a természetemet, mert bennem még most is leo lakozik, qui querit quem devoret!¹³⁷ Ha tiszta szándékaid vagynak, akkor hát házasságban forgatod a fejed?

- Hogy a házasságban-é? Erős Isten! Hát mi másban forgatnám? Nem elég, hogy a fejem forgatom, hanem olyan ez nekem, mintha valaki árral ösztökélne! Kegyelmed netán nem tudja, hogy én már tegnap nyilatkoztam Boska asszonynak, s atyám consensusát¹³⁸ is megnyertem?

- Csupa kén és puska ez a legény! Simogasson meg a hóhér! Ha így vagy, akkor mondjad, mi módon volt e dolog?

- Boska asszony tegnap a kamarába igyekezett, hogy Zosienkának kendőt hozzon, én meg utána! Ő megfordul: „Ki az” - kérdi. Én meg csak vetem magam a lábához, mondván: „Üssön, kegyelmed, asszonyanyám, de Zoskát, az én boldogságomat, szerelmemet, adja nekem!” Boska asszony pedig, lecsillapodván, így felel: „Mindenki dicséri és méltó gavallérnak mondja kegyelmedet; férjemuram rabságban sínylődik, Zoska meg gyámolító nélkül él e világon, mindazonáltal én kegyelmednek választ sem ma, sem holnap nem adok, hanem időnek kell még addig telniök, de kegyelmednek is szüksége van szülőatyja engedelmére.” Azzal elment, vélvén, hogy netán részeg fejjel míveltem e dolgot. Aminthogy volt is a fejemben...

- Sebaj! Mindenkinek volt a fejében! Vetted-é eszedbe, hogy ama Naviraghnak meg a két Anardratnak a hegyes sapkája a végén mi módon csúszott a fél szemükre?

- Nem vettem én, mert már akkor azt latolgattam a fejemben, hogy mi módon nyerhetném meg atyámuram consensusát.

- Nehéz volt?

- Reggel felé mindketten a kvártélyunkra mentünk, minekutána pedig a vasat addig kell ütni, míg meleg, én úgy vélekedtem, hogy legalább távolból ki kellene tapogatni, mi módon fogadná atyámuram e dolgot. Azt mondom hát neki: „Figyelmezzen rám, kegyelmed, édes apámuram: nagy hirtelenséggel kell nekem Zoska meg a kegyelmed consensusa, ha pedig meg nem nyerem, elmegyek akár a veneziánusok szolgálatába, s akkor látnak kegyelmetek, mikor a hátuk középit.” Erre támadt csak rám kegyetlen fűriával: „Hej, ebadta - mondja -, tudsz te forgolódni engedelem nélkül is! Menj hát a veneziánusokhoz, vagy vigyed a leányzót, de azt az egyet megmondom, hogy egy garas nem sok, de annyit sem adok, nemcsak az enyémből, de az anyaiából sem, mert az mind az enyém!”

Zagloba uram lebiggyesztette alsó ajkát:

- Baj, baj!

- Várjon csak kegyelmed. Erre én nyomban így feleltem: „Hát kérek én valamit, avagy kell nekem a kegyelmedé? Az áldás kelletik nekem, semmi egyéb, mert ama pogányjavakból, melyek az én kardomra jutottak, futja egy jó árendára, vagy akár egy kis falucskára is! Ami az anyaiából maradt, az hadd legyen az Ewkáé kelengyére, még egy vagy két marék turkussal meg is toldom, meg egy-egy darabka atlasszal meg lamékelmével, ha pedig mostoha időjárás jönne, még apámuramat is kisegítem némi pénzmaggal.”

Erre aztán apámuram rettenetes kíváncsi lett:

„Olyan gazdag vagy te - kérdi. - Szent Isten! Honnan? A zsákmányból? Mert hazulról úgy mentél el, akár egy török szent!”

¹³⁷ Oroszlán... aki keresi, hogy kit falhatna fel!

¹³⁸ Beleegyezés.

„Nézzen Istent kegyelmed, apámuram, hiszen tizenegy esztendeje, hogy ezzel az öklömmel hadakozom, s mint mondják, nem is a legrosszabbul, hát még össze se gyűlt volna? Ott voltam a rebellis várak ostrománál, amelyekbe a csöcselék meg a tatárság összehordta a legjelesebb zsákmányait nagy tömegekben; vertük a murzákat, a rablóbandákat, a zsákmány meg csak gyűlt és gyűlt. Én csak azt vettem el, ami rám jutott, senkit meg nem károsítván; de csak növekedett. És ha az emberfia sosem dorbézolt volna, most már telnék két olyan jószágra is, amilyen a kegyelmed atyai birtoka.”

- Mit mondott erre az öreg? - kérdezte Zagloba jókedvűen.

- Apám uram elámult, mert ezt nem remélte, s nyomban tékozlásomat kezdte szememre hányni, mondván: „Lett volna némi gyarapodás; de hát az ilyen széllélbéelt »ki vagyok, mi vagyok« kezében, aki mágnásnak adván ki magát, nagy felfuvalkodottságában mindent elfecsérel, semmi meg nem marad.” Aztán erőt vett rajta a kíváncsiság, s már szorgosan tapogatni kezdett, hogy mim is van, én pedig, látván, hogy ha e szurokkal kenem a tengelyt, hamarabb célhoz jutok, nemcsak akkurátusan elmondtam mindent, hanem még hozzá is fül-lenttem egyet-mást, bár nem szeretek én tódítani, tudván, hogy az igaz szó zab, a hazugság meg csak szecska. Atyámuram a fejéhez kapott, s nosza már kezd is spekulálni: „Ezt meg ezt hozzá lehetne venni, ama pert meglóditani: aztán szomszédok lennénk, a te távollétedben pedig én tartanám szemmel a tiedet is.” Erre el is sírta magát az én derék apámuram: „Adam - mondja - fölöttébb tetszik nékem ama leányzó a te számodra, annál is inkább, mert ő hetman urunk oltalma alatt áll, amiből szintén származhatik néminemű haszon. Adam - mondja tovább -, de azt mondom, megbecsüld ezt az én második leányomat, s valamiképpen gonoszul ne bánj vele, mert azt még halálom órájában is meg nem bocsátanám.” Én pedig már Zosia sérelmének a gondolatára is egyben elbődültem! Összeölelkeztünk hát drága apámurammal, s úgy ríttunk éppen az első kakasszóig!

- Nagy selyma az öreg! - dörögte Zagloba.

Majd hangosan hozzátette:

- Hah! Sebtében meg lehetne tartani a lakodalmat, s így újabb vigalom lenne Chreptiówban, annyival is inkább, mert éppen farsangban vagyunk!

- Ha rajtam állana, akár holnap is meg lehetne - kiáltotta az ifjú lelkesen -, de hát, íme, az én permissióm maholnap lejár, s a szolgálat csak szolgálat, ergo meg kell térnem Raszkówba. Mert hiszen Ruszczyc uram adna nékem másik permissiót, tudom! Csak azt nem tudom, a fehérnép részéről nem leszen-é bizonyos késedelem. Mert valahányszor az anyjához szólok, csak ezt hallom: „Férjemuram rabságban”, ha meg a leányzóhoz: „Apámuram rabságban.” Hát aztán? Én tartom láncon az öreget, vagy mi? Rettentően félek én az ilyen impedimentumoktól. Másképpen elkapnám Kaminski atyát a reverendájánál fogva, s addig el nem bocsátanám, amíg engem Zosiával egybe nem köt. De hát ha az asszonynépség valamit a fejébe vesz, azt onnan harapófogóval is ki nem húzod. Odaadnám én az utolsó garasomat, s magam mennék az apjauráért, de hát mi módon? Senki sem tudja, hol-merre jár, netán el is halt már. Hát ilyen munka ez! Ha arra váratnak, netán ítéletnapjáig is elvárhatok!

- Piotrowicz, Naviraghal meg a két Anardrattal holnap útnak indul, hamarosan lesznek híreink.

- Jézusom, segíts! Hát én még hírekre is várjak? Így tavasz előtt semmi meg nem lehetne, addig pedig én, Istenemre, végképp elszáradok! Jó uram, itt mindenki bizik a kegyelmed értelmében és tapasztalataiban, verje ki kegyelmed az asszonynépség fejéből azt a várakozást! Jó uram, tavasszal háború leszen! Isten a tudója, mi történik addig, hiszen én Zoskát akarom feleségül, nem az apjaurát, minek epekedjem hát őutána?

- Vedd rá a fehérnépet, hogy menjenek Raszkówba, s ott üljenek meg. Oda a hír is könnyebben eljut, ha pedig Piotrowicz megtalálja Boskit, közelebb is lesz néki. Ráadásul én is megteszem, amit bírok, de kérleld meg Baska asszonyt, hogy ő is emelne szót érted.

- Megkérlelem bízvást, meg én, mert másképpen az ör...

E pillanatban megnyikordult az ajtó, s Boska asszony lépett be.

Ám mielőtt Zagloba uram megfordulhatott volna, az ifjú Nowowiejski egész hosszában az asszony lába elé vetette magát, s óriási testével a padló nagy részét betöltve, kiáltotta:

- Megvagyon atyámuram consensusa! Adja most már Zoskát, asszonyanyám, adja most már Zoskát!

- Adja Zoskát, asszonyanyám! - visszhangozta Zagloba mély basszus hangján.

A nagy zaj a szomszédos szobákból is odacsalta az embereket. Belépett Basia, Michal uram is kijött a kancelláriájából, s nemsokára megjelent Zoska is. A leányzónak nem illett ugyan tudnia, miről van itt szó, ám őt nyomban elöntötte a pír; két karját keresztbe tette a keblén, s száját összecücsörítve, lesütött szemmel állt meg a fal mellett. Basia nyomban az ifjú lovag pártjára állt, Wolodyjowski pedig az idősb Nowowiejskiért ugrott. Az öreg, belépven, fölöt-
tebb megbotránkozott azon, hogy fia nem bízta e dolgot az ő ékesszólására, mindazonáltal ő is melléje állt.

Boska asszonynak valóban nem volt semmi támasza e világon, keserves sírásra fakadt hát, s végül beleegyezett Adam kérésébe is, meg abba is, hogy Piotrowiczsal elmegy Raszkówba, s ott várja majd az urát. Csak később, sűrű könnyhullatás közepette fordult a leányához:

- Zosia - kezdte a beszédet -, néked kedvedre vagyon-e Nowowiejski uraimék szándéka?

Minden szem a leányasszony felé fordult, ő pedig ott állt a fal mellett, szemét szokás szerint a földre fúrva, csak némi hallgatás után, alig hallhatóan mondta ki bíbörpírban égve:

- Megyek Raszkówba!...

- Én gyönyörűségem! - rikkantotta Adam, s a leányhoz ugorva, a karjába zárta.

Azután olyan ordítózásba fogott, hogy a falak is remegtek bele:

- Enyém már Zoska, enyém, enyém!...

XXXV. FEJEZET

Az ifjú Nowowiejski a leánykérés után nyomban visszatért Raszkówba, hogy ott kvártélyt készítsen Boska asszonynak és Zosiának, két héttel később pedig útnak indult a chreptiówi vendégek egész karavánja, vagyis Naviragh; a két Anardrat, Kieremiczowa, Neresewiczowa, Seferowicz, Boska asszony Zosiával, a két Piotrowicz és az idősb Nowowiejski, nem számítva néhány kamienieci örményt, a sok cselédet és fegyveres legényt a szekerek, valamint az igás és teherhordó állatok őrzésére. A két Piotrowicz, meg az uzmadzini pátriárka lelkész delegátusai csak éppen meg akartak pihenni Raszkówban, ott híreket szerezni a biztonságos utazás felől, aztán mindjárt továbbindulni a Krimbe. A kompánia többi tagja elhatározta, hogy egyelőre Raszkówban marad, s legalább hóolvadásig ott várakozik a foglyokra, vagyis Boski uramra és az ifjú Seferowiczra, valamint a két kalmárra, akiket gondokba merült hitvesük már régóta várt.

Az út nehéz volt, mert süket pusztaságon és szakadékos szurdékokon át vezetett. Szerencsére a bőséges száraz hó kiváló szánúttal szolgált, minekutána a közeli Mohilówban, Jampolban és Raszkówban kommandók állomásoztak, a biztonság felől sem volt kétség. Azba bejt megsemmisítették; a haramiákat felakasztották vagy széjjelszórták, a tatárok pedig télnék idején nem merészkedtek ki a megszokott utakra, mert nem volt hol legeltessék a lovaikat.

Végül az ifjú Nowowiejski megígérte, hogyha Ruszczyc uram megengedi, ötven-hatvan lovassal elébük ugrat. Így hát frissen és vidáman folyt az utazás. Zosia kész volt a világ végére is elmenni Adam után. Boska asszony meg a két örmény nő reménylették, hogy hamarosan viszontlátják férjüket. Rettenetes vadon közepette, szinte a keresztény világ peremén terült el ugyan Raszków, de hát nem azért igyekeztek oda, hogy egész életükben vagy csak huzamosabb ideig is ott maradjanak. Tavaszra ígérkezett a háború, erről beszéltek a végeken mindenütt, így hát azon kellett lenniük, hogy amint szeretteiket visszanyerik, életüket biztosítandó, az első langyos szellővel induljanak hazafelé.

Ewka Chreptiówban maradt, mert Wolodyjowskiné asszony ott tartotta.

Apjaura nem is nagyon erősködött azon, hogy őt magával vigye, különösen mivel oly tisztos embereknél hagyhatta.

- Majd odaküldöm én biztonságban - ígérte meg Basia -, avagy inkább magam kísérem el, hadd lássam legalább egyszer életemben ama félelmetes végeket, amelyekről gyerekkorom óta annyit hallottam. Tavasszal, amikor az utak elsötétülnek a csambuloktól, férjemuram el nem enged, most azonban, hogy Ewka itt marad, lesz reá jó okom. Valami két hét múlva elkezdem ütni a vasat, s három múlva bizonytal meg is nyerem az engedelmet.

- Reménylem, férjeura télen sem engedi el kegyelmességedet derék kíséret nélkül.

- Ha módja leszén rá, nyilván maga is velem jön, ha pedig nem, akkor majd elkísér Azja, kétszáz vagy még több lovassal, mert hallottam, hogy ő amúgy is Raszkówba megyen állomásra.

Ezzel véget is ért a megbeszélés, s Ewka ott maradt. Basiának azonban ama okain felül, amelyeket Nowowiejski uramnak említett, volt egyéb kalkulációja is.

Íme, meg akarta könnyíteni Azja számára, hogy Ewkához közeledjék, mert a fiatal tatár már kezdte nyugtalanítani. Valahányszor ugyanis vele volt, kérdéseire mindenkor azt felelte, hogy szereti Ewkát, s régi szerelme ki nem aludt, ellenben ha négyszemközt maradt a leánnyal, hallgatott. Ezenközben a leányzó eszeveszettül beleszeretett, itt, az ember nem lakta chreptiówi gyeplőn. Az ifjú vad, de sugárzó szépsége, Nowowiejski uram kemény keze alatt eltöltött ifjúsága, hercegi származása és ama hosszan tartó titok, amely egész alakját övezte, végül vitézi híre teljesen megbabonázta a leányt. Ő már csak a pillanatra várt, hogy megnyissa előtte tűzessé hevült szívét, s megmondja neki: „Azja, én gyermekkorom óta szeretlek!” - aztán a karjába boruljon, és sűrű tartó szerelmet esküdjék neki. Az ifjú azonban csak összeszorította fogát, és hallgatott.

Ewka kezdetben azt hitte, hogy apja és bátyja jelenléte tartóztatja meg Azját a vallomástól. Később azonban elfogta a nyugtalanság, mert atyja és bátyja részéről támadhattak ugyan nehézségek, különösen amíg Azja el nem nyeri az indigenatust, de legalább őelőtte kinyithatta volna a szívét, mégpedig annál sürgetőbben, minél több akadály tornyosul útjukba.

De ő hallgatott.

Így hát kétségek lopakodtak a leány lelkébe, panaszkodott is Basiának sanyarú sorsára, a nagyszanyarú azonban csak vigasztalta:

- Nem tagadom, hogy Azja fölöttébb furcsa és kegyetlenül zárkózott férfiú, ámde bizonyos vagyok felőle, hogy szeret, legelsőbbben is azért, mert ezt nékem igen sokszor megmondta, másodszor pedig, mert másképpen néz rád, mint másra.

Ewka azonban szomorúan rázta a fejét, mondván:

- Bizonyos, hogy másképpen, csak éppen azt nem tudom, szerelem avagy gyűlölet lakozik-e ama nézésben.

- Drága Ewkám, ne fecsegj összevissza! Ugyan miért gyűlölne?

- Hát miért szeretne?

Basia apró kezével megcirógatta a leány arcát.

- Hát Michal mért szeret engem? Hát bátyádurad miért szerette meg Zosiát, mihelyt meglátta?

- Adam mindig ilyen szélvész volt.

- Azja pedig büszke, és fél az elutasítástól, főleg atyádurad részéről, mert Adam, maga is szerelembe esvén, könnyebben eszébe veszi, mily fájdalmas a boldogtalan szerelem. No látod! Ewka, ne légy hát botor, és ne félj. Majd jól megpirongatom Azját, s meglátod, milyen resolutus lesz ökelme.

Baska aznap csakugyan beszélt Azjával, s utána futvást igyekezett Ewához.

- Kész! - kiáltotta már a küszöbről.

- Micsoda? - kérdezte Ewa, pirulva.

- Azt mondtam neki: „Mit gondolsz kegyelmed? Háládatlansággal akarsz jóltartani engem, mi? Szándékkal tartottam itt Ewkát, hogy élhess a jó alkalommal, ám ha nem teszed, tudd meg, hogy két vagy legfeljebb három vasárnap múltán elküldöm őt Raszkówbába, avagy magam is vele megyek, a akkor kegyelmed itt marad a kosárral.” Az arca is elváltozott, mikor az utazásról hallott, s oly mélyen hajlongott előttem, hogy szinte a földet verte a homloka. Kértem erre, mit gondolsz, mire ő így felelt: „Majd útközben megvallom, mi nyomja a lelkemet. Útközben lésszen erre a legjobb alkalom. Útközben - mondja - majd meglesz, aminek lennie kell, ami

meg vagyon írva. Mindent megvallok - mondja -, mindent felfedek, mert nem élhetek tovább e kinszenvedésben!” Szinte az ajka is remegett, mivel már előbb nagy gondban volt, valamiféle levél miatt, mely Kamieniecből érkezett. Elmondta, hogy néki amúgy is Raszkówba kell mennie, már régen ott van férjemuramnál erre a hetman parancsolatja, csak az nincs meg benne, hogy mikor legyen ez, mert az attól függ, miként állnak a traktálásai ama lípek századosokkal. „Most éppen - mondja - elközelgett ennek is az ideje, s nekem Raszkówon is túl elejbük kell mennem. Most azért egyúttal kegyelmességedet meg Ewka leányasszonyt is elkísérhetem.” Megmondtam, még nem tudom, vajon én is elmegyek-e, mert ez még férjemuram engedelmetől függ. Ezt hallván, nagyon megijedt. Hah! Fölöttébb dőre leányzó vagy te, Ewka, azt mondd, nem szeret, pedig lásd, a lábamhoz borult, s szinte könyörgött, hogy én is utazzam. Bizony, még a szívem is megesett rajta, s majd ríva nem fakadtam. És tudod, miért mívelte ezt? Ezt is mindjárt elmondta: „Én - mondja - megvallom, ami a szívemet nyomja, de kegyelmességed közbenjárása nélkül Nowowiejski uraiméknál semmit el nem érek, csak a haragot és gyűlölséget ébreszttem fel bennük, meg magamban is. Kegyelmességed kezében a sorsom, a kinszenvedésem, a megváltásom, mert ha kegyelmességed nem jön velünk, akkor inkább a föld nyeljen el engem, avagy a tűz emésszen meg!” No látod, így szeret ő téged. Még rágondolni is félelmetes! Ha láttad volna, milyen volt akkor, bizony megrémültél volna!

- Nem, én nem félek tőle! - tiltakozott Ewka, Basia kezét csókolgatva.

- Jöjj velünk, jöjj velünk! - hajtogatta nekihehvülve. - Jöjj velünk! Csak te menthetsz meg minket, csak te mered megmondani atyámuramnak, csak te érhetsz el valamit! Jöjj velünk! Wolodyjowski uram lábaihoz vetem magam, hogy engedjen el. Ha te ott nem vagy, atyámuram meg Azja késsel esnek egymásra! Jöjj, ó, jöjj velünk!

Azzal lesiklott Basia lábához, és sírva ölelgette a térdét.

- Megadja az Úr, hogy elmehetek! - felelte Basia. - Michalnak elejbe adok mindent, s nem hagyom abba a kérést. Mostanában egyedül utazni is biztonságos, hát még ilyen népes kísérettel. Netán maga Michal is velünk tart, de ha nem, jó szíve vagyon neki, megengedi. Kezdetben netán lehurrog, de amint megszorodom, nyomban elkezd kerülgetni és a szemembe nézegetni, aztán mégiscsak megengedi. Bizony, jobb szeretnék vele együtt utazni, mert nélküle nagy volna az én vágyakozásom utána, de hát mit tegyek, elmegyek úgyis, csak hogy nektek könnyebbséget szerezzek... Itt már nem az én kívánságomról vagyon szó, hanem mindkettőtök sorsáról. Michal téged is szeret, meg Azját is szereti, hát el is enged.

Azja pedig, miután Basiával beszélt, oly örömmel és reménységgel eltelve rohant a kvártélyára, mintha csak valami súlyos nyavalyából hirtelen felgyógyulván, új életre kelt volna.

Kis idővel előbb ugyanis veszett kétségbeesés marcangolta lelkét. Íme, aznap reggel hozták meg neki Bogusz uram száraz és rövid levelét, melyből csak ezeket olvasta:

Én kedves Azjám! Megállapodtam itt Kamieniecben, s mostan nem is megyek Chreptiówba, legelsőbbben is, mert fölöttébb eltörődtem, másodszor pedig, mert nincs is miért. Voltam Jaworówban. Hetman urunk nemcsak hogy nem ád neked írásos engedelmet, s arra sem gondol, hogy eszeveszett terveidet a maga tekintélyével fedezze, hanem kegyelmének elvesztése alatt szigorúan megparancsolja, hogy azokkal nyomban hagyj fel. Én magam is eszembe vettem, hogy mindaz, amit nekem mondtál, hiábavalóság. Mert egy keresztény, politikus nemzetnek bűn ilyen praktikákba kezdenie a pogánysággal, az meg már az egész világ előtt szégyenletes dolog volna, hogy rablóknak, ragadozóknak és ártatlan vér ontóinak nemesi

privilegiumokat adjunk. Magad is vesd fontolóra e dolgot, s ne ábrándozz a hetmanságról, mert az nem neked való, még ha Tuhaj bej fia vagy is. Ha pedig hamarosan ki akarod köszörülni a hetman úr kegyén esett csorbát, akkor elégedj meg eddigi katonai tiszteddel, s a Kryczynskivel, Tworowskival, Adurowiczsal meg a többiekkel való dolgodat igyekezz siettetni, mert ezzel teszed a legjobb szolgálatot.

Íme, e levelemben küldöm az írást, hogy mit kelljen művelned, Wolodyjowski uramnak pedig a hetman úr parancsolatját, hogy embereiddel egyben való jövménésed elé semminemű akadályok ne vettessenek. Ama századosokkal való találkozásra nyilván ki kell lódulnod - hát csak szaporán -, aztán jelentsd meg nekem sietve, Kamieniecbe, mi hallik a túlsó oldalról. Most azért téged Isten oltalmába ajánlva maradok, irántad való változatlan hajlandósággal ziebliecei Marcin Bogusz, nowogródi asztalnok.

A levél átvétele után az ifjú tatár rettenetes dühbe gurult: mindenekelőtt tenyerében porrá morzsolta a levelet, azután kindzsáljával vagdosta az asztal lapját, végül saját életét és a Halimét fenyegette. A hűséges Halim térden állva könyörgött, hogy ne tegyen semmit, amíg haragja és kétségbeesése meg nem szűnik. Igaz, az a levél rettenetes csapás volt számára. A gőgje és becsvágya emelte pompás palotákat egyszerre mintha puskaporral vetették volna széjjel, s minden szándéka összeomlott. Íme, lehetett volna a Köztársaság harmadik hetmanja, s mintegy sorsának egyik intézője, most pedig kiderül, hogy meg kell maradnia ismeretlen tisztnek, akinek leghőbb álma, hogy elnyerje az indigenatust. Forró képzeletében már tömegeket látott, amint előtte hajlonganak, s lám, most majd ő hajlonghat mások előtt.

Íme, semmi haszna belőle, hogy Tuhaj bej fia, hogy hírneves harcosok vére csörgedez az ereiben, hogy nagy gondolatok támadtak az agyában - minden merő hiábavalóság... semmi... semmi! Így kell élnie ismeretlenségben, s mindenkitől elfeledve hal meg, valami távoli fortalitián. Egyetlen szó összemorzsolta szárnyait, egyetlen „nem” azt művelte, hogy mostantól fogva nem szállhat fel a magasba sas módjára, hanem a földön kell csúsznia, akár a feregnek.

Ámde mindez még semmi az elvesztett boldogsághoz képest. Az, akiért odaadta volna véré, örök életét, csak a magáévá tehesse, akiért égett, akár a tűz, akit szívével, lelkével és minden csepp vérével szeret, most már sosem lesz az övé. Ez a levél elvette tőle őt is, éppen úgy, mint a hetmani buzogányt. Mert Hmelnickij elragadhatta Czaplinski feleségét. Azja, a hetman ugyancsak elragadhatna és akár az egész Köztársasággal szemben meg is őrizhetne egy asszonyt, aki másnak a felesége, de mi módon ragadja őt el Azja, a lipek viceszázados, és ráadásul amaz asszony férjének alantasa?...

Mikor erre gondolt, a világ elsötétült a szeme előtt, üres és komor lett. S íme, nem tudta Tuhaj bejowicz, nem lenne-e jobb meghalnia, semhogy így élnie, holott nincs ratio az életében, így, boldogság nélkül, a forrón szeretett asszony nélkül. Szörnyen lesújtotta e dolog, annyival is inkább, mert nem várta ezt az óriási csapást. Ellenkezőleg, figyelembe véve legelsőbbben is a Köztársaság állapotát, a fenyegető közeli háborút, a hetmani hadak gyengeségét és mindama hasznót, amely az ő szándékaiból a Köztársaságra háramlik, napról napra jobban megerősödött abban a hitében, hogy a hetman elfogadja ezeket a gondolatokat. Ehelyett azonban szertefoszlottak a reményei, akár a köd a vihar csapásaitól. Mi van számára hátra? Lemondani hírnévről, nagyságról és boldogságról egyaránt. Ámde erre ő nem volt képes. Az első pillanatban elragadta a harag és kétségbeesés vad dühe. Tűz járta át csontjait, s égette fájdalmasan, úgy, hogy üvöltött és fogát csikorgatta, de ugyanakkor a bosszúállás tüzes gondolatai is végigcikáztak az agyán a Köztársaság, a hetman, Wolodyjowski, sőt, Basia ellen is. Fel akarta

lázítani lipekjeit, s egy lábíg kiírtani az egész helyőrséget, valamennyi tisztet, az egész Chreptiówot, megölni Wolodyjowskit, Basiát pedig elragadni, s elmenekülni vele Havasalföld felőli partra, onnan tovább a Dobrudzsába, és még tovább, egészen Carogródig, vagy akár az ázsiai pusztaságokig.

Ámde a hűséges Halim örködött fölötte, s minekutána első fúriájából és kétségbeeséséből lecsillapodott, ő maga is megértette e gondolatok teljes hiábavalóságát.

Azja még abban is hasonlatos volt Hmelnickijhez, hogy miként amabban, úgy őbenne is az oroszán mellett kígyó is lakozott. Hűséges lipekjeivel megrohanja Chreptiówot - hát aztán? Avagy Wolodyjowski, aki oly éber, akár a daru, meg hagyja lepni magát? De még ha úgy lenne is, vajon le hagyja győzni magát e lovag, kinek vitézi hírneve mindenkiénél fényesebb, s kinek ráadásul sokkal több és jobb vitéz van a keze alatt? Végül, ha Azja legyőzné is, mitévő lesz tovább? Ha lefelé indul, a távoli Jahorlik felé, akkor útközben meg kell semmisítenie a mohilówi, jampoli és raszkówi kommandókat, ha pedig átmegy a Havasalföld felőli partra, ott a perkulábok Wolodyjowski barátai, sőt maga Habarescul, a chocimi pasa is esküdt vérbarátja. Ha Doros felé veszi útját, ott Braclaw alatt lengyel kommandókba ütközik, a puszták pedig még télnék idején is tele vannak portyázó csapatokkal. Tuhaj bejowicz, mindezeket megfontolván, rádöbbsent, hogy teljesen tehetetlen, s vészjósló lelke elébb kilökvén magából a tüzet, tompa kétségbeesésbe roskadt, akár a megsebzett vadállat a maga sötét sziklabarlangjában, és megnémult.

Miként a szerfölött való fájdalom önmagát öli meg, és megdermedve elenyészik, úgy végül ő is megdermedt.

Éppen ekkor hozták meg neki, hogy a kommandánsné asszony kíván vele beszélni.

Halim nem ismert rá Azjára, mikor e beszélgetés után visszatért. A dermedtség eltűnt vonásairól, szeme csillogott, akár a vadmacskáé, arca ragyogott, agyarái kivillogtak bajusza alól, s e vad szépségében bámulatosan hasonlított a félelmetes Tuhaj bejhez.

- Uram - kérdezte Halim -, mi módon vigasztalta meg lelkedet az Isten?

- Halim! - felelte Azja. - Az Isten a sötét éjszaka után nappalt rendel a földre, s megparancsolja a napnak, hogy emelkedjék fel a tengerből. Halim! - ragadta meg a vén tatár karját. - Egy hónap múltán ő az enyém lesz, örökre!

Egyszerre olyan fény áradt sötét arcáról, hogy megszépült, Halim pedig a földig hajolt előtte.

- Erős és hatalmas vagy te, Tuhaj bej fia, s a hitetlenek haragja mit sem árthat néked!

- Ide hallgass! - szólt rá Azja.

- Hallgatlak, Tuhaj bej fia!

- Elmegyünk a kék tenger partjára, ahol csak a hegyeken vagyon hó, s ha valamikor megtérünk e vidékre, kezünkben tüzet és vasat hozván, csambulok élén vágatunk, melyeknek népe annyi, akár a tenger fővénye, avagy a falevél e beláthatatlan erdőkben. Te, Halim, Kurdruk fia, még ma útnak indulsz. Megkeresed Kryczynskit; s megmondod neki, hogy zászlóaljával együtt lopakodjék a túlsó parton egészen Raszków alá. Adurowicz meg Morawski, Aleksandrowicz, Grocholski, Tworowski pedig és minden lipek és cseremis, akiben élet vagyon, vonuljon zászlóaljával szintén a hadak felé. Ama csambuloknak pedig, akik Doros pálcája alatt telelnek, vigyék meg: Humany felől hirtelen támasszanak nagy nyugtalanságot, hogy a lah kommandók Mohilówból, Jampolból és Raszkówból vonuljanak ki a távoli pusztába, s amaz úton, amelyen én indulok, hadak ne légyenek. Akkor aztán, ha Raszkówból továbbmegyek, már csak hamu és üszök marad utánam!

- Isten segítjen meg, uram! - felelte Halim.

Azzal mély hajlongásba kezdett, Tuhaj bejowicz pedig föléje hajolván, még néhányszor megismételte:

- Küldjed szét a hírvivőket, küldjed a hírvivőket, mert alig egy hónap időnk vagyunk!

Azzal Halimot elbocsátotta, s egyedül maradván, imába fogott, mert a szíve tele volt Isten iránti hálával.

Imádkozás közben önkéntelenül is lipekeire pillantott, akik éppen itatni vezették a lovakat a kutakhoz. Az udvar csak úgy feketéllett ettől a tömegtől. A lipekek, a maguk egyhangú dalait énekelve, húzták a csikorgó gémekeket, s loccsantották a vizet az itatóvályukba. A lovak orrikaiból két-két oszlopban kilövellő pára kissé elhomályosította a képet.

Egyszerre a főépületből Wolodyjowski uram lépett ki, ködmönben és borjúbőr csizmában, s a lipekekhez lépve, valamit mondott nekik, azok pedig kiegyenesedve hallgatták, s a keleti szokás ellenére letolták fejükről a csuklyát. Azja, a kislovag láttán, abbahagyta az imádságot, s csak magában dörögte:

- Sólyom vagy te, de oda el nem repülsz, ahova én. Magadra maradsz Chreptiówban, nagy fájdalomban gyötrődve!

Wolodyjowski uram, a vitézekkel szót értvén, visszatért a házba, az udvaron pedig újra felhangzott a lipekek éneke, a lovak prűszkölése meg kútgémekek fülsértő, fájdalmas csikorgása.

XXXVI. FEJEZET

Úgy lett, ahogy Baska előre megmondta; a kislovag, hallván felesége szándékát, nyomban rádörrentett, hogy abba soha bele nem egyezik, mert ő maga nem mehet, egyedül pedig el nem engedi. Ekkor azonban megindult minden oldalról a kérlelés és rábeszélés, melyek rövidesen meg is ingatták a lovag elhatározását.

Basia kevésbé igyekezett a rábeszéléssel, mintsem a lovag várta volna, mert ő férjeurával szeretett volna utazni, nélküle pedig az utazás elvesztette varázsának jó részét. Ám Ewka letérdelt a kislovag előtt, kezét csókolgatta, s úgy könyörgött, hogy engedje el Basiát.

- Senki más oda nem mer lépni atyám elejbe - magyarázta a leányasszony -, hogy e dologgal elejbe járuljon, sem én, sem Azja, de még bátyámuram sem, csakis Basia asszony teheti meg, mert tőle apámuram semmit meg nem tagad!

- Baska ne játsszék házasságszerzést! - jelentette ki a kislovag. - De meg amúgy is errefelé kell visszajönnötök, megteheti hát, majd ha visszajöttetek.

Ewka sírással felelt: Isten a tudója, mi minden történhetik, amíg visszakerülnek, s ő bizonyosan tudja, hogy meg is hal bánatában, de hát az lesz a legjobb az árvának, aki számára senkiben sincsen irgalom.

A kislovagnak fölöttébb érzelmes szíve volt, máris mozgatta hát a bajuszkáját, fel-alá járván a szobában. Semmiképpen nem tetszett neki, hogy Basiájától csak egy napra is elválják, hát még néhány hétre.

Mindazonáltal nagyon megindíthatták szívét e kérelmek, mert néhány nappal e heves roham után, egy este így szólt:

- Még ha magam is veletek mehetnék, nem szólnék egy szót se, de hát az nem lehetséges, mert a szolgálat itt tart!

Basia hozzája lépett, s rózsaszírom ajkát a lovag arcához érintve, suttozta:

- Gyere, Michalku, gyere, gyere!

- Nem lehet az semmiképpen! - jelentette ki Wolodyjowski határozottan.

Megint eltelt néhány nap. Ezalatt a kislovag Zagloba urammal tanácskozott, hogy mit kelljen tennie. Ámde Zagloba megtagadta a tanácsot.

- Ha más impedimentum nincsen, mint a te érzelmed, akkor én mit is beszéljek? - dörögte. - Végezd el magad! Bizonyos, hogy üres leszen e ház ama kis garabonciás nélkül. Ha nem volnék ilyen koros, meg az út sem ilyen nehéz, magam is elmennék, mert a kis garabonciás nélkül sehogyan sem lesz itt jó nekünk.

- No látja kegyelmed! Impedimentumok valóban nincsenek. Az idő kissé kemény, ennyi az egész. Egyébként csend vagyon, s az út mentén mindenütt kommandók, de hát nélküle sehogyan sem jó.

- Éppen azért mondom: végezd el magad!

E beszélgetés után Michal uram ismét habozni kezdett, s kétfelé is latolgatta a dolgot. Ewkát sajnálta, meg aztán azt is fontolgatta, vajon illendő dolog-e a leányzót egyedül elengedni Azjával ily hosszú útra, s még inkább, hogy méltó dolog-e meg nem segíteni e derék

embereket, holott arra ily jó alkalom adódik. Mert miről volt is szó? Arról, hogy Basia két vagy három hétre elutazzék-e. De ha csak arról volna is szó, hogy Basiának öröme legyen, s megláthassa Mohilówot, Jampolt meg Raszkówot, ugyan mért ne szerezne meg neki ezt az örömet? Azjának amúgy is Raszkówba kell mennie a zászlóaljával egyben, tehát meglesz a jó védelem is, ami azonban felesleges is, mert a haramiákat mind kiirtották, a horda pedig télen veszteg ül.

Egyre jobban ingadozott hát a kislovag, amit a fehérnép látva, megújította a rohamot, az egyik úgy állítván be a dolgot, hogy ez jó cselekedet meg kötelesség is, a másik pedig siránkozva és lamentálva. Végül Tuhaj bejowicz is fejet hajtott a kommandáns előtt. Azt mondta, tudja ő, hogy nem méltó ily nagy kegyre, de hát annyiszor bizonysgot tett már hűségéről is, meg ama nagy ragaszkodásáról is, melyet Wolodyjowski uram és a nagyasszony iránt érez, s ez adja neki a bátorságot. Nagy hálával tartozik ő az ezredskapitány úrnak csakúgy, mint a nagyasszonynak, mert nem hagyták őt gyalázni, még amikor nem derült is fény arra, hogy ő Tuhaj bej fia. Nem felejtí ő el soha, hogy a nagyasszony ápolgatta őt és kötözgette sebeit, s nemcsak kegyes jótevője, hanem mintegy anyja is volt. Bizonysgot tett ő már e hálájáról az Azba bej elleni harcban is, tehát a jövőben is, ha - amit ne adjon az Úr - alkalom adódik, s veszedelemben jutnak, szívesen fejét adja, s utolsó csepp véréát is kiontja az ő nagyasszonyáért.

Azután Ewka iránti régi, boldogtalan szerelméről beszélt. Élni sem akar ő e leányzó nélkül! Szerette őt elválásuk egész ideje alatt; bár reménytelenül, s meg nem szűnik őt szeretni soha. Ámde közte és az öreg Nowowiejski között ott a régi gyűlölködés, meg az úr és szolga közötti állapot, mely széles szakadékként választja el őket egymástól. Csakis a nagyasszony tudná őket összebékíteni, de ha nem tudná is, legalább megvédené e drága leányzót apja zsarnokságától, az áristomtól meg a korbáctól.

Wolodyjowski talán jobb szerette volna, ha Basia nem ártja magát e dologba, de minekutána ő maga szeretett jót cselekedni az emberekkel, tehát Basia szívének érzelmein sem csodálkozott. Mindazonáltal még most sem adta beleegyezését Azjának, még Ewka könnyeinek is ellenállt, csak bezárkózott a kancelláriába és töprengett.

Végre egy napon derűs arccal ment az estebédhez, s utána megkérdezte Azjától:

- Azja, mikor kell indulnod?

- Egy hét múlva, kegyelmességed! - felelte a tatár nyugtalanul. - Halim ott már bizonynal befejezte a Kryczynskivel való egyezkedést.

- Párnáztasd ki a nagy szánt is, mert két fehérnépet kísérsz Raszkówba.

Basia, ezt hallván, kezét az ura orra elé tartva tapsolt örömében. Utána Ewka, majd pedig Azja is a kislovag térdéhez hajolt, szinte tébolyult örömkítőréssel, annyira, hogy Michal uramnak úgy kellett őket elhessegetnie.

- Hagyjatok békén! - kiáltotta. - Mi ez már megint? Ha az embereken segíteni lehet, bajos is meg nem segíni, hacsak valaki végképpen nem keményszívű. Én pedig nem vagyok semmiféle tirannus. Te, Basia, térj meg minél hamarabb, te pedig, Azja, viseld gondját híven, mert ez leszen számomra a legjobb köszönet. No, no, hagyjatok békén!

Ekkor már erősen mozgatta is a bajuszkáját, de azután vidámabban szólt, hogy tulajdon fantáziáját növelje.

- A legrosszabb dolog a fehérnép könnye. Amint fehérnépet sírni látok, végem! Te pedig, Azja, ne csak nekem meg a feleségemnek köszönd e dolgot, hanem, íme, a leányasszonynak is, aki nyomon követett, akár az árnyék, szakadatlanul elejbém adva nagy fájdalmát. Meg kell fizetned neki e nagy érzelméért!

- Megfizetek, megfizetek! - felelte Tuhaj bejowicz különös hangon; azzal elkapva Ewka kezét, oly hevesen kezdte csókolgatni, hogy inkább olyan volt ez, mintha meg akarta volna harapni.

- Michal! - kiáltotta hirtelen Zagloba, Basiára mutatva -, mit csinálunk mi majd itt e kiscica nélkül?!

- Hej, nehéz dolog lesz biz az! - felelte a kislovag. - Istenemre, nehéz!

Aztán halkabban hozzátette:

- De az Úristen netán később megáldja e jó cselekedetünket... érti-e, kegyelmed?

Eközben a „cica” közéjük tolt a kíváncsi, szőke fejecskéjét.

- Miről vagyon szó?

- Ej, semmi, semmi! - felelte Zagloba. - Arról beszéltünk, hogy a tavasszal biztosan megjönnek a golyák...

Baska erre arcocskáját férjeura arcához dörzsölgette; mint egy igazi cica.

- Michalku! Nem maradok én ott sokáig - mondta halkan. E beszélgetés után ismét megkezdődtek a tanácskozások, s tartottak néhány napig, de most már az utazásról.

Michal uram mindent maga tartott szemmel, rendbe hozatta a szánt, kipárnáztatta az ősszel lőtt rókák prémjével. Zagloba uram a prémeket vitte le éppen, hogy útközben legyen mivel a hölgyek lábát beburkolni. Úgy volt, hogy szekerek viszik az ágyneműt meg az élelmet, velük ment volna Basia paripája is, hogy a sikamlósabb és meredekebb helyeken kiszállhasson a szánból, s nyeregbe ülhessen, mert Michal uram főleg a Mohilówba való leereszkedéstől félt, ahova valóban hanyatt-homlok kellett lerohanni.

Jóllehet semmi kilátás sem volt valamiféle támadásra, a kislovag megparancsolta Azjának, hogy a legnagyobb körültekintéssel vezesse a menetet, tíz-egynéhány embert mindig küldjön előre néhány futamatnyira, éjszakázni meg ne álljanak sehol útközben, csak a kommandóknál. Mindenkor hajnalban induljanak, alkonyatkor szálljanak meg; s útközben ne lustálkodjanak. A kislovag annyira számba vett mindent, hogy tulajdon kezével rakta be a pisztolyokat a Basia nyergén lógó tokba.

Végre elérkezett az indulás pillanata. Még sötét volt, mikor kétszáz lipek lovas már készenlétben állt az udvaron. A kommandánsi kvártély nappali szobájában már szintén nagy volt a mozgás. A kemencében világos lánggal égtek a szurkos hasábok. Valamennyi tiszt, vagyis a kislovag, Zagloba, Muszalski, Nienaszyniec, Hromyka és Motowidlo uraimék, s velük egyben az előkelőbb zászlóaljak nemes vitézei mind, összegyülekeztek a búcsúztatásra. Basia és Ewka még álmosan, kipirulva, borlevest szürcsöltek útravalóul.

Wolodyjowski a felesége mellett ült, derekát átölelve, Zagloba maga töltögette a borlevest, minden újabb adagnál megismételve: „No még, mert foga vagyon a fagynak!” Basia is meg Ewka is férfiruhát viselt, mert a végeken rendszerint így szoktak a nők. Basiának kard volt az oldalán. Ruházata: vadmacska bunda görényprém széllel, fején hermelinkalpag fülvédővel; salavárija rendkívül bő, egészen szoknyaszerű, a lábán prémmel bélelt, térdig érő puha szárú csizma. Ehhez járult még a jó meleg köpönyeg és a csuklyás suba, hogy az arcot is védje. Egyelőre azonban ez az arcocska még szabadon volt, s mint rendesen, most is megbámulták a

katonák nagy szépségét, mások mohón nézték Ewkát, kinek nedves ajka mintha csókra állt volna, megint mások nem tudták, melyiket nézzék, s csak úgy vonaglottak a kéjtől a szoba szegleteiben, annyira kíváncsúnak látták mind a kettőt. Egyik a másiknak suttogta a fülébe:

- Hej, de nehéz is az emberfiának ilyen néptelen vidéken élni. Szerencsés ember a kommandáns, de Azja is!... Uh!...

Vidáman pattogott a tűz a kandallókban, odakint pedig már hangzott a kakasok kukorékolása. Lassan felvirradt a fagyos, derült nappal. A fészerek és katonai szállások vastag hólepelvel bontott tetői világos rózsaszínt öltöttek.

Az udvarról behangzott a lovak prüszkölése és a hóban csikorgó léptek zaja, a nemesi zászlóalj gyalogosan járó vitézei éppen úgy, mint a dragonyosoké, akik előjöttek a pajtákból és a kocsmákból, hogy elbúcsúzzanak Basiától és a lipekektől. Végül megszólalt Wolodyjowski:

- No, ideje!

Basia, ezt hallván, nyomban felugrott helyéről, s férje ölelő karjaiba borult. A kislovag felesége ajkára szorította ajkát, azután teljes erejéből keblére ölelte, és csókolgatta szemét, homlokát, majd megint a száját. Hosszú pillanatig tartott biz ez, mert hát nagyon szerették egymást.

A kislovag után Zagloba uram következett, majd a többi tiszt járult Basiához kézcsókra, ő pedig egyre csak ezt ismételte az ő ezüstcsengésű, gyermeki hangcskáján:

- Isten áldja kegyelmeteket, maradjatok egészséggel!...

Azzal ő is, Ewka is elmentek, hogy felöltsék köpönyegüket, melyen ujja helyett csak egyszerű nyílás volt, reá pedig a csuklyás subát, úgyhogy egészen eltűntek a ruhákban. Sarkig tárták előttük az ajtót, amelyen át nyomban behatolt a fagyos pára, s egyszerre az egész gyülekezet kint volt az udvaron.

Odakint egyre világosabb lett a hótól és a hajnalpírtól. A zúzmara vastagon belepte a lipekek paripáinak szőrét és a katonák prémes ködmönét, úgyhogy mintha az egész zászlóalj fehér ruházatot öltött és fehér lovakon ült volna.

Basia és Ewka beült a prémekkel párnázott szánba. A dragonyosok meg a nemesi zászlóaljakban szolgáló közkatonák pedig nagy fennszóval kiáltva kívántak szerencsés utazást a távozóknak.

E nagy lármára a zord téltől az emberi hajlékok közelébe űzött varjak és hollók hatalmas csapata hangos káromással rebkent fel a háztetőkről, s ott keringett a rózsaszínű levegőben.

A kislovag a szán fölé hajolt, s feje eltűnt a felesége arcát takaró csuklyában.

Hosszú pillanat volt biz ez, de végül mégiscsak elszakadt Basiától, s a levegőbe keresztjelt írva, szólt:

- Isten nevében!

Ekkor Azja felemelkedett kengyelében. Vad ábrázata csak úgy sugárzott az örömtől és a hajnalpírtól. Oly erővel lendítette meg buzogányát, hogy bő köpönyege fellebbent a hátán, akár a ragadozó madár szárnya, aztán éles hangon kiáltotta:

- Iiiiiin-dulj!

Megcsikordultak a paták a hóban. A pára is erősebben lövellt a lovak orrlikaiból. A lipekek első sorai lassan megindultak, majd követé a második, harmadik, negyedik sor - utánuk a szánok, azután a további sorok -, s végül az egész csapat útban volt a lejtős udvaron a kapu felé.

A kislóvag a szent kereszttel búcsúztatta őket, s mikor a szán kisuhant a kapun; Michal uram tenyeréből tölcsért formált a szája köré, s úgy kiáltotta:

- Járj egészséggel, Basia!

Szavaira azonban csak a sípok hangja és a sötét madárcsapat hangos káromása felelt.

XXXVII. FEJEZET

Egy kis cseremis szaksz, mintegy tizenöt-husz lovas, egy mérföldnyire előrelovagolt az utat kémlelni, és a kommandánsokat értesíteni Wolodyjowska asszony érkezéséről, hogy minde-nütt készen várja a kvártély. E szaksz után haladt a lipekek főereje, utána a szán Basiával és Ewkával, egy másik a női cselédséggel, majd egy kisebb lovascsapat zárta be a karavánt. Az út elég nehéz volt a nagy hótorlaszok miatt. A feketefenyő-erdők, melyek télen sem hullajtják el tűlevelüket, kevesebb havat engednek át, ellenben a Dnyeszter medre mentén húzódó s főképpen tölgyesekből és egyéb lombos fákból álló vadon most, téli mezítelenségében, természetes boltozatától megfosztva, a fák törzseinek feléig hó alatt volt. A keskenyebb szurdékokat is betemette a hó, mely helyenként fel is púposodott, akár a tenger hullámai, s a feltornyosult csúcsok mintha bármely pillanatban lezuhanhattak volna, hogy beleolvadjanak a véghetetlen fehér lepelbe. A nehezebb szurdékokon való átkelésénél és a meredekebb helyeken a lipekek kötelekkel tartották a szánokat, csak a magasabban fekvő síkságokon, ahol a szél elegyengette a havat, haladtak gyorsan, ama karaván nyomában, amely Naviragghal és a két tudós Anardrattal együtt már korábban elindult Chreptiówból.

Az út nehéz volt, de nem annyira, mint amilyen néha lenni szokott ezeken az ősvadonnal borított vidékeken, melyek tele vannak omladékokkal, folyókkal, patakokkal és szurdékokkal, az utasok örvendeztek hát, hogy még a sötét éjszaka beállta előtt eljutnak abba a szorosba, amelynek az alján épült Mohilów. Emellett tartós jó időre volt kilátás. A piros hajnal után felkelt a nap, s sugaraiban csakhamar megcsillantak a szakadékok, a síkságok és a vadon. A fák ágait mintha szikrák lepték volna be, szikrák csillogtak a havon is, hogy a szem káprázott a fényüktől. A magasabb helyekről a tisztásokon át, mintegy a vadon ablakain keresztül el lehetett látni a távoli Havaselve felé, s az emberi tekintet ott enyészett el a napfényben fürdő kékes látóhatáron.

A levegő száraz volt és üde. Ilyen időben ember és állat egyaránt frissnek, egészségesnek érzi magát, így aztán a lovak vígan prűszköltek a sarokban, egész páragomolyagokat fűjva ki orrlikaikból, a lipekek pedig, noha a fagy annyira csípte lábukat, hogy fel-felhúzogatták kaftánjuk szárnya alá, mégis vidám nótákat énekeltek.

Végül a nap felemelkedett a kék sátor legmagasabb csúcsára, s már jócskán melegített is. Basiának és Ewkának szinte melege is volt a szánban a prémekek alatt, megoldották hát fejükön a kötőszalagokat, hátratolták a csuklyát, s rózsás arcukat kimutatva, nézegettek széjjel: Baska a vidéket nézte, Ewka pedig Azját kereste tekintetével, mert az ifjú nem volt a szán mellett. Ott lovagolt elől ama szaksz cseremisszel, amely az utat vigyázta, s ahol szükség volt rá, a havat lapátolta el az útból. Ewka már el is komorodott emiatt, ám Wolodyjowska asszony, ki a katonai szolgálatot kitűnően ismerte, mindjárt meg is vigasztalta, mondván:

- Ilyenek ezek mind. A szolgálat, az szolgálat! Az én Michalom szintén rám sem néz, ha valami katonai foglalatossága akad. S rossz is volna, ha másképpen lenne, mert ha már az ember katonát szeret, hát az jó katona legyen.

- De ha etetésre megállunk, velünk lesz? - kérdezte Ewka.

- Meglásd, hogy majd még meg ne sokalld ökelmét. Vetted eszedbe, milyen jókedvű volt, mikor elindultunk? Csak úgy sugárzott az arca.

- Láttam! Nagyon örvendezett!

- Hát még mi lesz, ha megkapja Nowowiejski uram engedelmét!

- Ó, mi vár még rám! Legyen meg Isten akarata! Ámbár a szívem olvadozik a félelemtől, ha apámuramra gondolok. Hátha lehurrog, hátha megköti magát, s nem egyezik bele? Majd szégyenkezhetnem, ha hazatérünk.

- Tudod-e, Ewka, mire gondolk?

- Mire?

- Mert látod, ezzel az Azjával nem lehet tréfálni! Bátyádurad még ellenezhetné erővel, de atyáduradnak nincsenek katonái. Azt hiszem hát, ha megköti magát, Azja úgylis elvesz.

- Mi módon?

- Egyszerűen elragad. Azt mondják, vele nem lehet tréfálni... Tuhaj bej vére... Aztán útközben az első pap összead benneteket... Másutt kihirdetés kell hozzá, meg keresztlevél, meg szülői engedelem, de itt, e vad vidéken, minden egy kicsit tatár módra megy...

Ewka arca felderült.

- Ettől félek! Azja mindenre kész, ettől félek! - szepegett.

Baska azonban feléje fordult, élesen ránézett, aztán hirtelen felkacagott csengő gyermeki hangján.

- Úgy félsz te ettől, akár az egér a szalonnától! Hej, ismerünk már!

Ewka arcát már a hideg is pirosra csípte, de most mégjobban elpirulva felelte:

- Apámuram átkától félnék, s tudom, hogy Azja kész semmivel sem törődni.

- Légy jóreménységgel - biztatta Basia. - Rajtam kívül itt van bátyádurad is segítségedre. Az igaz szerelem mindig elnyeri a magáét. Zagloba uram mondta ezt nekem, még mikor Michal nem is gondolt rám.

A beszédbe belemelegedve már versenyt magasztalták, az egyik Azját, a másik Michal uramat. Így múlt el néhány óra, amíg a karaván meg nem állt Jaryszówban az első rövid etetésre. A mindig elég gyatra városkából a parasztbetörés után csak egyetlen kocsma maradt meg, azt ki is tatározták, mikor a gyakori katonai átvonulások már biztos hasznót ígértek.

Basia és Ewka találtak ott egy átutazóban levő, mohilówi születésű örmény kalmárt, aki éppen szattyánbőrt szállított Kamieniecbe.

Azja ki akarta dobni a vele utazó havasalföldiekkel és tatárokkal együtt, de Basia és Ewka megengedték, hogy ott maradjon, csupán az őrségnek kellett kitakarodnia. A kalmár, megtudván, hogy az egyik hölgy Wolodyjowska asszony, nyomban mélyen hajlongani kezdett, s az egekig magasztalta a kislovagot, amit Basia nagy örömezzve hallgatott.

Végül kiment a málháihoz, s egy doboz különleges nyaláncságot meg egy kis szelence illatos török balzsamot ajándékozott Basiának, mely utóbbit sokféle betegség gyógyítására fölöttébb alkalmasnak mondott.

- Ezt hálából teszem kegyelmességed kezébe - mondta. - Mert mi ennek előtte Mohilówból az orrunkat sem mertük kidugni, annyira garázdálkodott itt Azba bej, s minden szakadékban, meg a túlsó oldalon, a szurdékokban csak úgy hemzsegett a sok haramia, most pedig biztonságos az utazás meg a vásár is. Most már megint utazgatunk. Isten sokasítsa meg a chreptiówi kommandáns napjait, és minden napot hosszabbítson meg annyira, hogy egyetlen nap alatt el lehessen jutni Mohilówból Kamieniecbe, egy nap óráit pedig nyújtsa meg úgy, hogy

mindegyik egy-egy napnak láttassék. A mi kommandánsunk, a tábori kancellárius úr, jobban szeret Varsóban üldögegni, a chreptiówi kommandáns úr pedig itt örködik tulajdon személyében, s úgy kisöpörte a haramiákat, hogy most jobban félnek a Dnyesztertől, hogysem a haláltól.

- Hát Rzewuski uram nincs Mohilówban? - kérdezte Basia.

- Ő csak a katonákat vezérlette ide, s nem tudom, ha három napot is itt töltött-e. Engedje meg kegyelmességed, itt e dobozban aszú szőlő vagyon, errülfelől pedig olyan gyümölcs, amilyen még Törökországban sincs, hanem a távoli Ázsiából hozzák, s ott is pálmafák tetején terem... A kancellárius úr nincs honn, s most lovasság sincsen, mert tegnap hirtelen kivonult Braclaw felé... Ez pedig itt, datolya, egészségére váljék kegyelmességtek mindkettejének... Csupán Gorzenski úr maradt ott a gyalogokkal, a többi mind elment...

- Furcsa ez nékem, hogy az egész lovasság elment - jegyezte meg Basia, kérdő tekintetet vetve Azjára.

- Elment, hogy a lovakat megjárassák - felelte Tuhaj bejowicz. - Most békesség vagyon!

- A városban azt beszélték, hogy Doros váratlanul megmozdult - újságolta tovább a kalmár. Azja elmosolyodott.

- S hol fogja a lovakat legeltetni, a havon? - mondta Basiának.

- Gorzenski úr a legjobban elmond mindent kegyelmességeteknek - tette hozzá a kalmár.

- Magam is úgy vélem, semmi az - felelte rövid gondolkozás után Basia -, mert ha lenne valami, azt az én férjemuram a leghamarabb tudná.

- Kétségtelen, hogy a hír legelsőbbben Chreptiówba jutott volna el - jelentette ki Azja -, ne féljen kegyelmességed.

Basia, tiszta arcát a tatárra emelve, megmozgatta orrcimpáit.

- Én félek? No, ez jó! Mi is jár kegyelmed eszében? Hallod-e, Ewka, hogy én félek!

Ewka nem felelhetett mindjárt, mert természeténél fogva nyalánk lévén, fölöttébb szerette az édességet, s a szája most is tele volt datolyával, ami ugyan nem akadályozta abban, hogy mohó pillantásokat vessen Azjára. Tehát lenyelte a datolyát, s csak azután jegyezte meg:

- Ilyen jeles tiszt kísérelővel én sem félek egy cseppet sem! - Azzal érzelmes és sokat jelentő pillantást lövellt Tuhaj bejowicz szemébe, ám a férfi, azóta, hogy Ewka az útjában állt, nem érzett iránta mást, mint titkolt undort és haragot. Most azért változatlanul érzéketlen maradt, s lesütött szemmel felelte:

- Majd Raszkówban megmutatkozik, kiérdemlettem-e kegyelmességtek bizalmát!

E szavaiban volt valami, ami szinte fenyegetésnek hangzott. Ám a két fehérnép már annyira hozzá volt szokva, hogy mindenben, amit a lipek mond avagy cselekszik, van valami, ami merőben eltér mások viselkedésétől, hogy már fel sem figyeltek rá. Egyébként Azja kérlelni kezdte őket, hogy induljanak már tovább, mert Mohilów előtt igen meredek hegyek vannak, amelyeken bajos áthaladni, ezeket tehát még a nappal folyamán meg kell járniok.

Csakhamar el is indultak.

Igen gyorsan haladtak, egészen ama hegyekig. Ott Basia át akart ülni a lovára, de Tuhaj bejowicz rábeszélésére ott maradt, hogy Ewka egyedül ne maradjon. Ekkor a szánt pányvákra fogták, s nagy óvatossággal eresztették le a lejtőn.

Azja egész idő alatt gyalog ment a szán mellett, de jóformán semmit sem beszélt, sem Basiával, sem Ewkával, annyira lefoglalta a biztonságukról való gondoskodás meg általában a kommandó. Mindazonáltal a nap már lehanyatlott, mire át tudtak vergődni a hegyeken, de az élen haladó cseremiszek máris kezdtek tüzet rakni száraz gallyakból. Most aztán már vörös őrtüzek és a mellettük álldogáló vad alakok között haladtak tovább. Az őrzőkön túl az éjszaka homályában és a tüzek visszfényében meglátszottak a félelmetes szakadékok ijesztő körvonalai.

Mindez új és érdekes volt, s valamiféle titokzatos és veszedelmes expedíciónak látszott. Basia lelke tehát a hetedik mennyországban repesett, s a szíve tele volt hálával a férje iránt, azért, hogy elengedte ezekre az ismeretlen tájakra, és Azja iránt, amért ezt az utazást így tudta irányítani. Csak most értette még, mit jelentenek a katonai felvonulások és azoknak nehézségei, amelyekről annyit hallott a vitézektől, és mit a szakadékos és szédítő utak. Egyszerre örült vidámság töltötte el. Bizonytalán át is ült volna a paripájára, ha nem nézte volna, hogy Ewka mellett ülve is kedvére ijesztgetheti a leányt. Mikor tehát a kanyargós szurdékutakban az élen léptető szakaszok el-eltűnedeztek a szemük elől, s vad hangokon adtak jelt egymásnak, melyeknek elfojtott visszhangja áthallatszott a lelógó indák között, Baska Ewkához fordult, s a kezét megragadva rémüldözött:

- Jaj! Ezek martalócok, kik a barlangokban laknak, avagy a horda!

Ámde Ewka, amint Azjára, Tuhaj bej fiára gondolt, nyomban megnyugodott.

- Őt a martalócok meg a horda is megbecsülik, mert félnek tőle! - felelte.

Később pedig, Basia füléhez hajolva, hozzátette:

- Vele akár Bialogródba, akár a Krímbe is elmennék!...

- A hold már magasan járt az égen, mikor kifelé bontakoztak a hegyek közül. Ekkor mélyen lent; mintegy a feneketlen űr mélyén, egy csomó apró fényt pillantottak meg.

- Mohilów a lábunk alatt - hangzott egy hang Basia és Ewka háta mögül.

Körülnéztek: Azja volt. A szán ülése mögött állt.

- Hát az a város a szakadék fenekén épült? - kérdezte Basia.

- Igen. A hegyek teljesen megvédik a hideg szelektől - magyarázta Azja, fejét a két nő feje közé tolva. - Figyelje csak kegyelmességed, itt a levegő is egészen más: mindjárt melegebb és csendesebb. Itt a tavasz is tíz nappal előbb kezdődik, mint a hegyeken túl, s a fák is hamarabb kizöldülnek. Ama szürkesség ott, amit a hegyoldalokban látni, szőlőskertek, csakhogy most még hó alatt vannak.

Még mindent hó takart, ámde itt valóban melegebb is meg csendesebb is volt minden.

Ahogy lefelé ereszkedtek, egyik fény a másik után bukkant ki, s egyre több lett belőlük.

- Derék város, és elég nagy is - vélte Ewka.

- Mert a paraszti betörés idején a tatárok nem gyújtották fel, mivel itt teleltek a kozák hadak, s lahok itt szinte sosem voltak.

- Hát kik élnek itt?

- Tatárok, akiknek van saját, fából épült minaretjük, mert a Köztársaságban mindenkinek jussa van a saját vallásában élni. De vannak havasalföldiek, örmények meg görögök is.

- Görögöket Kamieniecben láttam egyszer, mert noha messze laknak, a kalmárkodás után mindenüvé eltalálnak.

- E város is egészen másképp épült, mint bármelyik - jegyezte meg Azja. - Rengeteg mindenféle ember fordul meg itt a kalmárkodás kedvéért. Ama gyepűnek, melyet messziről, oldalvást láttunk, Serby a neve.

- No, már megyünk is be a városba - jegyezte meg Basia. Csakugyan már befelé hajtottak a városba. A bőr és a kovász furcsa szaga ütötte meg mindjárt az orrukát. Szattyánszag volt ez, mert szattyánkészítéssel a város minden lakosa foglalkozott egy kicsit, de leginkább az örmények. Amint Azja előre megmondta, a város merőben különbözött minden más várostól. A házak ázsiai mintára épültek, ablakaikat sűrű farács borította, sok háznak az utcára nem is nyílt ablaka, csak az udvar felé szűrődött át a tűzhelyek fénye. Az utcák nem voltak kövezve, noha a környéken nem lett volna hiány kövekben. Néhol furcsa alakú épületek emelkedtek, átlátszó, rácsozott falakkal. Szárítópajták voltak ezek, amelyekben a friss szőlő aszalódott mazsolává. A szattyánszag betöltötte az egész várost.

Gorzenski uram, a gyalogok kapitánya, előre értesülve a chreptiówi kommandánsné érkezéséről, elébe sietett lóháton. Nem volt már fiatal férfiú ökelme, azonkívül hebegett és dadogott is, mert az arcát átlótték karabéllyal, most azért, mikor mindenfelét kezdett dadogni ama csillagról, „amely, íme, felragyogott a mohilówi égbolton”, Basia kis híja, hogy el nem nevette magát. Ámde e férfiú oly vendégszeretően fogadta, ahogyan csak tőle tellett. A fortalitiában estebéd várta, és pompás, kényelmes éjszakai szállás; csupa friss és tiszta pehelyben, melyet a leggazdagabb örménytől foglaltak le. Emellett Gorzenski uram, ki dadogott ugyan, az éjszaka beállta előtt, estebéd közben oly érdekes dolgokat mesélt, hogy érdemes volt meghallgatni.

Szerinte egyszerre, hirtelen és váratlanul, bizonyos nyugtalan szél indult a pusztaság felől. Hírek érkeztek, hogy a Doros mellett állomásozó krími hordának egy hatalmas csambulja hirtelen megindult Hajsyniów iránt, és e várostól északra s a csambullal együtt néhány ezer főnyi kozák csapat is elindult. Ezenfelül egyszerre sok egyéb nyugtalanító hírt is hintettek, melyeknek azonban Gorzenski uram nemigen adott hitelt.

- Mert tél vagy - magyarázta. - Márpedig, mióta az Úristen e földkerekséget megfundálta, a tatárok sosem indultak el máskor, mint tavasszal, mert szekértáboraik nem lévén, csupán könnyű hadakkal vonulván, lovaik számára takarmányt soha nem visznek, mert nem is vihetnek magukkal. Azt már mindnyájan tudjuk, hogy a török hatalommal való háborút csak a fagy tartja pórázon, s mihelyt az első fű kizöldül, lesznek vendégeink, ámde hogy most lenne valami, azt én soha el nem hiszem.

Basia sokáig, türelmesen várt, amíg Gorzenski uram elmondta a magáét, ő pedig csak dadogott, minduntalan úgy mozgatva a száját, mintha evett volna valamit.

- Most azért miképpen vélekedik kegyelmed a hordának Hajsyniów felé fordultáról? - kérdezte Basia.

- Úgy, hogy ott, ahol állomásoztak, a lovak nyilván minden füvet kikapartak már a hó alól, így hát más helyen akarnak táborot ütni. Ezenfelül az is lehetséges, hogy a horda, Doros csapatainak szomszédságában állván, torzsalkodik velük, mert így szokott az lenni. Hiszen igaz, szövetségesek ők egymással, s együtt hadakoznak, de csak üssenek tábor egymás mellett, akkor a legelőkön meg a bazárban azon módon összeverekednek.

- Bizonyial igaz is - helyeselt Azja.

- Mert vagyon még valami - folytatta Gorzenski uram -, e hírek nem directe érkeztek a portyázók útján, hanem a parasztok hintették szerte, meg az itteni tatárok kezdték beszélni. Csak három nappal ezelőtt szedett Jakubowicz uram a pusztában foglyokat, s azok erősítették meg. Ezért vonult ki a lovasság nyomban.

- Kegyelmed tehát csak a gyalogokkal maradt honn? - kérdezte Azja.

- Tisztesség ne essék szólván, negyven fő! Alig van, aki a fortalitiának jelt adjon, de ha csak azok a tatárok mozdulnának is meg, akik itt laknak Mohilówban, bizony nem tudom, mi módon védelmeznénk meg magunkat.

- De hát ezek csak nem mozdulnak meg? - kérdezte Basia.

- Nem, mert valahogyan nem fülük hozzá a foguk. Sokan közülök állandóan e Köztársaságban élnek feleségestül, gyermekestül. Ezek a mieink, akik pedig idegenek, azok a kalmárkodásért vannak itt, nem pedig a hadakozásért. Jóravaló nép ez.

- Én itt hagyok kegyelmednek ötven lovas lipeket - jelentette ki Azja.

- Isten fizess! Nagy segítségemre van kegyelmed ezzel, mert lesz, akit a magunk lovasságához elurathatok hírekért. De itt hagyhatod-é?

- Hogyne. Megjönnek Raszkówba ama századosok zászlóaljai; akik annak idején átálltak a szultánhoz, most pedig meg akarnak térni a Köztársaság hatalma alá. Kryczynski megtér bizonyosan, meg talán Adurowicz, a többiek pedig későbben követik őket. Hetman urunk parancsolatjára valamennyi fölött nekem kell kezembe vennem a vezérlést, s tavaszig összeszedődik egy egész hadosztály.

Gorzenski meghajolt Azja felé. Ismerte őt már régen, de éppen bizonytalan származása miatt kevésbé becsülte. Most azonban már tudta róla, hogy Tuhaj bejowicz, mert e hírt meghozta már az első karaván, amellyel Naviragh is érkezett, most azért Gorzenski uram az ifjú lipek személyében tiszteletet adott az ellenséges, de mégiscsak nagy harcos vérének, ezenfelül is megbecsülte benne a tisztet, akire a hetman ily fontos functiót bízott.

Azja kiment, hogy kiadja a parancsokat, s magához intve Dawid hadnagyot, így szólt hozzá:

- Dawid, Skander fia! Itt maradsz Mohilówban ötven lovassal, itt figyelmezel, mindent szemre és fülre veszel, ami körülöttesz történik. Ha pedig ama Kis Sólyom valamiféle írást küldene utánam Chreptiówból, a hírhozót feltartóztatod, a levelet elveszed tőle, s a magad emberével küldöd el nekem. Mindaddig itt maradsz pedig, amíg én parancsolatot nem küldök, hogy térj meg hozzám. Akkor aztán, ha, akit küldök, azt mondja, hogy éjszaka van, akkor csendben hagyod el Mohilówot, ha pedig azt mondja, közel a nappal, akkor felgyűjtod a várost, magad pedig átkelsz a havasalföldi partra, s elmegy oda, ahova parancsolják...

- Te mondad, uram! - felelte Dawid. - Mindent szemre és fülre veszek: a Kis Sólyom küldöttét elfogom, s az írásokat elvévén tőlük, a magunk embereivel küldöm el neked. Itt maradok addig, amíg parancsolatot nem kapok, akkor pedig, ha küldötted azt mondja, éjszaka van, csendben vonulok ki, ha pedig azt mondja, közel a nappal, akkor felgyűjtom a várost, átkelek a havasalföldi partra, s elmegyek oda, ahova parancsolják.

Másnap hajnalban az ötven lovassal megfogyatkozott karaván elindult további útjára. Gorzenski uram elkísérte Basiát egészen a mohilówi szurdékútig, ott eldalogván a búcsúbeszédet, visszatért Mohilówba, ők pedig Jampolnak vették útjukat, gyors meneteléssel.

Azja fölöttébb jókedvű volt, s úgy hajszoalta az embereket, hogy már Basia is csodálkozott rajta.

- Miért olyan sürgetőss kegyelmednek? - kérdezte.

- Mindenkinék sietős a boldogsága felé - felelte az ifjú -, az enyém pedig Raszkówbán kezdődik.

Ewka e szavakat magára vette, s érzelmesen elmosolyodott, majd erőt véve magán, megjegyezte:

- Igen, de apámuram...

- Nowowiejski uram engem semmiben nem fog akadályozni - felelte a tatár, s komor villám cikázott át az arcán.

Jampolban jóformán semmiféle katonaságot nem találtak. Gyalogcsapatok ott sosem állomásoztak, a lovasság pedig mind kivonult, alig maradt ott tíz-egynéhány ember a kis erődítményben, vagy inkább annak romjaiban. Az éjjeli szállás elő volt készítve, de Basia rosszul aludt, mert e hírek már nyugtalanították. Különösen azon tépelődött, milyen nyugtalan lesz a kislovag, ha kiderül, hogy Dorosenyko csambulja valóban megindult; csak abban reménykedett, hogy ez talán nem igaz.

Eszébe villant, nem volna-e jobb, ha Azja embereinek egy részét magához véve, hazatérne - ámde ez elé különféle akadályok gördülhettek. Mindenekelőtt az, hogy Azja talán csak maroknyi embert adhatott volna neki, hiszen az ő feladata az volt, hogy a raszkóvi helyőrséget megerősítse, s a maroknyi csapat veszedelem esetén úgyszólván kevésnek bizonyulhatna. Azután az útnak kétharmadát már maguk mögött hagyták, Raszkówbán pedig már ott volt az ismerős tiszt és az erős helyőrség, amely Tuhaj bejowicz csapatával és ama századosok csambuljaival megerősítve, egészen számottevő haddá növekedhetett. Basia, mindezeket mérlegre vetvén, elvégezte magában, hogy továbbutazik.

Aludni azonban nem bírt. Ez utazás során most először fogta el akkora nyugtalanság, mintha valami ismeretlen veszedelem lebegne a feje fölött. Az is lehetséges, hogy e nyugtalansághoz hozzájárult a jampoli éjjeli szállás, e borzalmas és véres hely is. Basia ismerte már ezt férjeura és Zagloba elbeszéléséből. Hmelnickij idejében ezen a helyen táborozott a podolei gyűlevész nép fő ereje, Burlaj vezérlete alatt; ide szállították a foglyokat és adták el a keleti piacokon, avagy kínozták őket borzalmas halálra, végül 1651 tavaszán, egy tömeges vásár alkalmával, ide tört be váratlanul Stanislaw Lanckoronski uram, a braclawi vajda, s mívelt olyan borzalmas mészárlást, amelynek emlékezete még fölöttébb friss volt az egész Dnyeszteren túli vidéken.

Itt az egész telep fölött mindenütt véres emlékek lebegtek, imitt-amott még feketéllettek az üszkők, a félig rombadőlt váracska falairól mintha még most is lebámulna a meggyilkolt lengyelek és kozákok fehér arca. Basia bátor asszony volt, de a kísértetektől félt, itt pedig azt beszélték, hogy magában, Jampolban a Szumilówka torkolatánál, valamint a Dnyeszter közeli sziklazátonyainál, minden éjjélkor nagy sírás és sóhajtozás hallatszik, a víz pedig a holdfénynél vörösben játszik, mintha a vértől színeződött volna el. E gondolat fájó borzalommal töltötte el Basia szívét. Önkéntelenül is hallgatózott, vajon a sziklazátonyok zúgásában nem hall-e sírást és nyögést. De nem hallatszott más, mint a katonák vontatott „vigyázz” kiáltása. Ekkor gondolata visszazáldott a chreptióvi csendes társalgószobára, férjeurára, Zagloba uramra, Nienaszyniec, Muszalski, Motowidlo, Snitko uraimék és mások baráti arcára, s most először vette észébe, hogy milyen nagyon messze esett tőlük, erre az idegen vidékre, s oly erős vágyakozás fogta el, hogy szinte sírni szeretett volna.

Csak reggel felé aludt el, de különös álmai voltak. Burlaj, a gyülevész, a tatárok, a mészárlás véres képei vonultak el álmos fejében, s e képekben mindig Azja arcát látta, de az nem ez az Azja volt, hanem mintha kozák, vad tatár, vagy maga Tuhaj bej lett volna.

Reggel felébredt, s örült, hogy elmúlt az éjszaka a maga kellemetlen látomásaival együtt. Elhatározta, hogy az út hátralevő részét nyeregben teszi meg, először is, hogy némi mozgást kóstoljon, azután meg, hogy alkalmat adjon Azjának és Ewkának a négyszemközt való beszélgetésre, hiszen Raszków már nem volt messze, s nekik meg kellett beszélniök, hogy az idősb Nowowiejski uramnak mi módon adják elejbe a dolgukat, s nyerjék el a beleegyezését. Azja saját kezével igazította a kengyelt Basia lábára, de ő maga nem ült be a szánba, hanem előbb a csapat élére rúgtatott, később pedig Basia közelében maradt.

Basia nyomban eszébe vette, hogy megint kevesebben vannak, mint mikor Jampolba érkeztek, az ifjú tatárhoz fordult hát, s megjegyezte:

- Látom, hogy kegyelmed Jampolban is otthagya embereinek egy részét.

- Ötven lovast, éppen úgy, mint Mohilówban - felelte Azja.

- Mi végből?

A férfi furcsán elmosolyodott, úgyhogy az ajka felhúzódott, akár a hamis kutyáé, mikor agyaráit vicsorgatja, s csak némi hallgatás után felelte:

- Mert e kommandókat a kezemben akarom tartani, hogy kegyelmességed visszatérésének útját biztonságossá tegyem.

- Ha a hadak visszatérnek a pusztából, akkor amúgy is leszen ott elég erő.

- Ama hadak nem térnek meg egyhamar.

- Honnan tudja kegyelmed?

- Mert elsőbben jól meg kell tudakolniuk, mi történik Dorosnál, az pedig eltart három-négy vasárnapig.

- Ha így áll e dolog, akkor jól tette kegyelmed, hogy ama katonákat otthagya.

Egy darabig szótlanul mentek tovább. Azja minduntalan egy-egy pillantást vetett Basia rózsás arcocskájára, melyet félig eltakart a köpönyeg felhajtott gallérja és a kalpag, utána behunyta szemét, talán hogy jobban emlékezetébe vesse e drága képet.

- Kegyelmednek beszélnie kellene Ewkával - kezdte Basia, hogy újra felvegye a beszéd fonálát. - Kegyelmed fölöttébb keveset beszél vele, annyira, hogy már ő maga is furcsának tartja. Nemsokára Nowowiejski uram elé járultok... Még engem is elfog a nyugtalanság... Tanácskoznotok kellene, mi módon míveljétek e dolgot.

- Én elsőbben kegyelmességeddel kívánnék szót érteni - mondta Azja különös hangon.

- Akkor hát mért nem kezdted?

- Mert hírhozóra várok Raszkówból... úgy véltem, már Jampolban találom. Bármely pillanatban megjöhet.

- Mi köze ama hírhozónak a mi beszélgetésünkhöz?

- Úgy látom, máris ott jön! - felelte az ifjú, hogy elodázza a válaszadást.

Előre is ugratott, de csakhamar visszatért.

- Nem, nem ő volt - jelentette.

Egész alakjában, beszédében, tekintetében és hangjában volt valami lázas türelmetlenség, ami Basiát is nyugtalanná tette. Eddigélé azonban a legkisebb gyanú sem támadt benne. Azja nyugtalanságát igen jól meg lehetett magyarázni azzal, hogy, íme, közelednek Raszkówhoz és Ewka baljós apjához, Basia mégis oly nehéznek érezte a szívét, mintha csak az ő sorsáról lett volna szó.

A szánhoz léptetett, s néhány óra hosszat ott lovagolt mellette, Ewkával beszélgetve Raszkówról, az idősb és ifjabb Nowowiejskiról, Zosia Boskáról, végül a vidékről, mely egyre vadabb és félelmetesebb sivataggá vált. Igaz, hogy sivatag volt az mindjárt Chreptiów határán túl is, de akkor legalább itt-ott füstoszlop emelkedett a látóhatáron, jelezvén, hogy ott valamiféle tanya vagy emberi település van. Itt embernek sehol sem volt nyoma, s Baskának, ha nem tudta volna, hogy Raszkówha mennek, ahol lengyel hadak állomásoznak és emberek élnek, azt kellett volna hinnie, hogy valahova az ismeretlen sivatag mélyébe, idegen földre, valahova a világ végére igyekeznek.

A vidéken széjjelnézegetve, önkéntelenül is megállította a lovát, úgyszólván csakhamar elmaradt a szántól és a csapattól. Azja nemsokára hozzácsatlakozott, s minekutána a vidéket jól ismerte, megmutogatta neki a különböző helyeket, megmondván a nevüket is.

Ez azonban nem tartott sokáig, mert a föld füstölögni kezdett. Itt, ezen a déli oldalon, a télnek nyilván nem volt meg az az ereje, ami az erdős Chreptiówban. A szurdékokban, omladványokban, a sziklatömbök szélein meg az észak felé forduló dombok tisztásain volt ugyan némi hó, de a földet általában már nem borította hótakaró, csak úgy feketéllett rajta a gyom, és csillogott a nedves, fonnyadt fű.

E füves részekről most könnyű, fehéres pára emelkedett, s közvetlenül a föld felszíne fölött szétterjedt, ami a távolból azt a látszatot keltette, mintha itt nagy vizek tölténék ki a völgyeket, és szélesen szétömlenének a síkságon. Később e párafelhő egyre magasabbra emelkedett a hegyek fölé, eltakarva a napfényt, úgyszólván a derűs nappal ködössé és komorrá vált.

- Holnap esni fog - vélte Azja.

- Csak ma ne essék. Mennyire vagyunk még Raszkówtól?

Tuhaj bejowicz végignézett a legközelebb eső vidéken, mely már szintén alig látszott a ködtől, s így felelt:

- Ide már közelebb esik Raszków, hogysem Jampol.

S mélyen fellélegzett, mintha nehéz teher esett volna le a szívéről.

E pillanatban lódobogás hallatszott a csapat felől, s egy lovas alakja bukkant fel a tömegből.

- Ez Halim! Felismerem! - kiáltotta Azja.

Valóban Halim volt. Mikor Azjához és Basiához ért, leugrott a lováról, s homlokával Azja kengyelét érintve, mélyen hajlongott a fiatal tatár előtt.

- Raszkówból? - kérdezte Azja.

- Onnan, uram! - felelte Halim.

- Mi újság ott?

Az öreg Basiára emelte a hallatlan kimerültségtől lesoványodott rút arcát, mintha azt kérdezné, beszélhet-e előtte, de Tuhaj bejowicz nyomban megnyugtatta:

- Beszélj bátran! A hadak kivonultak?

- Igen, uram. Csak maroknyian maradtak.
- Ki vezérlette őket?
- Nowowiejski úr.
- A Piotrowiczok is továbbmentek a Krimbe?
- Már régen. Nem maradt ott más, csak két fehérnép meg az öreg Nowowiejski úr.
- Kryczynski hol vagyon?
- A folyó túlsó partján. Vár!
- Ki vagyon vele?
- Adurowicz, a maga zászlóaljával. Mindketten kengyeledhez hajolnak, Tuhaj bej fia, s pálcád alá adják magukat. Ők is, meg a többiek is, akik még nem érkeztek.
- Jól van! - felelte Azja villogó szemmel. - Röptülj nyomban Kryczynskihez, s jelentsd neki, hogy foglalják el Raszkówt.
- Akaratod szerint, uram!

Halim nyomban nyergébe szökött, s úgy eltűnt a ködfelhőben, mint egy látomás.

Azja arca félelmetes, baljós fényt sugárzott. Íme, elérkezett a várakozás, a döntés pillanata, mely egyben az ő végtelen boldogságának kezdete is... Szíve mégis úgy kalapált, hogy a lélegzete is elakadt tőle... Egy darabig szótlanul lovagolt Basia mellett, és csak amikor érezte, hogy a hangja megjött, fordította feléje szinte feneketlen mélységű, sugárzó szemét, s így szólt:

- Íme, itt az ideje, hogy őszintén szót értsek kegyelmességeddel...
- Hallgatlak - felelte Basia, s fürkészve nézett az ifjúra, mintha olvasni akarna elváltozott arcából.

XXXVIII. FEJEZET

Azja olyan közel lépett Basiához, hogy kengyelével csaknem az ő kengyelét érintette, s még tíz-egynéhány lépést szóttanul léptetett mellette. Ezalatt igyekezett teljesen lecsillapodni; s csodálkozott, miért kerül ez oly nagy erőfeszítésébe, holott Basia a kezében van, s nincs emberi erő, mely őt elragadhatná tőle. Maga sem tudta, de a szívében - minden valószínűség és a teljesen ellentétes valóság ellenére - ott pislogott még a reménynek egy halvány szikrácskája, hogy ez az annyira áhítozott asszony viszonzni fogja érzelmeit. Halvány reménység volt ugyan, de annál erősebb a vágy, hogy teljesüljön. Annyira kívánta ezt, hogy megrázkódott, mintha láz gyötörné. Tudta ő azt jól, hogy nem tárja ki a karját ez a kíváncsú asszony, s nem mondja ki a szavakat, amelyekről ő éjszakákon át álmodozott: „Azja, tied vagyok!” - nem tapad a szája az övéhez; de miként fogadja majd a szavait? Hogyan válaszol? Vajon elveszíti minden érzékét, akár a ragadozó karmai között vergődő galamb, s hagyja, hogy megragadják, mint ahogyan a galamb átengedi magát a vércsének? Vajon könnyes szemmel fog-e irgalmat koldulni, avagy rémült sikoltozással tölti-e be a sivatagot? Vajon történik-e a dolog miatt valami, vagy netán semmi?... Ily kérdések viharzottak a tatár fejében. Pedig hát elérkezett az ideje, mikor félre kell dobni minden tettetést, minden színlelést, s meg kell mutatnia igazi, rettenetes arcát... Micsoda félelem... micsoda nyugalanság! Még egy pillanat - és minden beteljesül!

Végül azonban ez a fojtogató félelme kezdett átalakulni azzá, amivé rendszerint a vadállat félelme is átváltozik, vagyis eszeveszett dühvé, mely egész valóját mindjobban belelovalta ebbe a dologba.

„Történjék bármi - gondolta magában -, ő az enyém, egészen az enyém; az enyém lesz még ma, az enyém lesz holnap, azután meg már nem térhet meg a férjéhez, hanem engem kell követnie...”

E gondolatra vad öröm ragadta üstökön, s hirtelen megszólalt, olyan hangon, amelyet önmaga is idegennek érzett:

- Kegyelmességed nem ismert engem eddig!...

- E ködben annyira elváltozott kegyelmed hangja - felelte Basia kissé nyugtalanul -, hogy valóban, mintha más férfiú szólna hozzám.

- Mohilówban nincsenek hadak, sem Jampolban, sem Raszkówban! Én vagyok itt az úr egymagam!... Kryczynski, Adurowicz és amazok a többiek, mind az én szolgálaim, mert én a knyáz, a nagyúr fia vagyok... én vagyok vezérük, legfőbb murzájuk, mint amilyen Tuhaj bej volt, én vagyok a kánjuk, én vagyok az erő, enyém itt minden hatalom...

- Mi okból mondja ezt nekem kegyelmed?

- Kegyelmességed nem ismert engem eddig... Raszków már közel... Én tatár hetman akartam lenni és a Köztársaságot szolgálni, de Sobieski uram nem engedte... nem lipeknek születtem én, hogy más pálcája alatt szolgáljak, hanem hogy magam vezéreljek hatalmas csambulokat, Doros ellen avagy a Köztársaság ellen, ahogyan kegyelmességed kívánja, ahogyan kegyelmességed parancsolja!

- Ahogyan én parancsolom?... Azja, mi van veled?

- Az, hogy itt mindenki az én rabszolgám, én meg a tiéd vagyok! Mit nekem a hetman! Mit nekem, hogy megengedte-e vagy sem! Egyetlen szót szóljon kegyelmességed, s én a lábad elé vetem Akermant meg Dobrudzsát, meg eme hordákat, kiknek itt az uluszaik, meg azokat is, akik a Vad Mezőkön táboroznak, meg akik itt szerte állomásoznak a téli szállásokon, mind a tieid lesznek, amint én is a rabszolgád vagyok!... Ha parancsolod, nem hallgatok a krími kánra meg a szultánra sem, kardot rántok ellenük, megsegélem a Köztársaságot, új hordát állítok talpra e vidéken, s én leszek a kánjuk, fölöttem pedig csak te leszel, csak teelötted hajtok fejet, hogy kegyelmedért és irgalmadért könyörögjek!

Azzal kihajolt a nyergéből, s a szavaitól szinte elkábult, rémült asszonyt átölelve, így folytatta gyors, rekedt hangon:

- Nem tudad-e, hogy csak téged szeretlek?... Hej, de megszenvedtem!... Most már amúgy is elveszlek... Most már amúgy is az enyém leszel, csak az enyém!... Itt senki ki nem ragadhat a kezemből! Enyém vagy! Enyém vagy! Enyém vagy!

- Jézus Mária! - sikoltott fel Basia.

Ám a férfi oly erősen szorította ölelő karjába, mintha meg akarná fojtani. Rövid, szaggatott lihegés tört fel torkából, szeme elködösült, végül kiszabadította Basia lábát a kengyelből, átemelte a nyergen, s maga elé ültetve, keblét a saját melléhez szorította, szederjes ajka lassan kinyílt, mint a hal szája, s mohón kereste az asszony ajkát.

Basia egyetlen kiáltást sem hallatott, csak meglepő erővel védekezett. Elkecseregett harc indult közöttük, amelyből csak lihegő lélegzésük hallatszott. A heves mozdulatok s a férfi arcának közelsége felkeltette Basia lélekjelenlétét. E pillanatban olyan tisztán látott mindent, akár a fuldokló a vízben. Egyszerre teljes világosság gyúlt agyában: látta, hogy a föld megnyílt lába alatt, s feneketlen szakadékként tátong, amelybe ez a férfiú mindenáron be akarja rántani. Látta Azja szerelmét és árulását, saját borzalmas sorsát, tehetetlenségét és tanácstalanságát, átérezte egész rémületét, rettenetes fájdalmát és sérelmét. S ugyanakkor fellobbant benne a véghetetlen felháborodás, a vad düh és bosszúszomj lángja.

Olyan erős lélek lakozott ebben a gyermek, lovagi sarjban, a Köztársaság legkiválóbb vitézének e méltó hitvesében, hogy íme, ebben a borzalmas pillanatban is előbb a bosszúra gondolt, csak aztán a maga mentésére. Minden érzéke megfeszült, mint ahogy az ember haja égnek mered a rémület pillanatában, s a fuldoklónak ez a tisztánlátása valósággal csodálatossá élesedett benne. Huzakodás közben a keze valami fegyvert keresett a férfinál, s végül rá is tapintott egy keleti pisztoly csontagyára, ámde elég lélekjelenléte volt elgondolni, hogy ha az a pisztoly töltve lenne is, ha sikerülne is felvonnia a ravaszát, mielőtt a kezét lefognák, míg a csövet a férfi fejének irányítja, az bizony, elkapja a kezét, s megfosztja a menekülés utolsó lehetőségétől. Elhatározta hát, hogy más módon csap le rá.

Mindez egyetlen pillanat műve volt. A férfi valóban számított a támadásra, s villámgyorsan kinyújtotta kezét, de Basia mozdulatát nem bírta kiszámítani, így hát kezeik elkerülték egymást, s Basia, fiatal és ügyes öklének teljes, kétségbeesett erejét összeszedve, vágott a tatár szeme közé a pisztoly csontagyával.

Az ütés oly erős volt, hogy Azja fel sem kiálthatván, egyszerre hátrahanyatlott, magával rántva az asszonyt is.

Basia egy pillanat alatt talpra ugrott, s felkapván saját lovára, mint a vihar, elszáguldott a Dnyeszterrel ellentétes irányban a nyílt pusztaság felé.

A ködfüggöny bezárult mögötte. A paripa, fülét hátraszegve, vaktában röpült a sziklák, omladványok, szakadékok és szurdékok között. Bármely pillanatban belezuhanhatott volna valamelyik sziklahasadékba, bármely pillanatban halálra zúzhatta volna magát és lovasát egyaránt valamelyik sziklanyúlványon, de Basia nem törődött már semmivel, mert számára most Azja és a lipekek jelentették a legszörnyűbb veszedelmet... És íme, mily különös: most, hogy kiszabadult e ragadozó karmai közül, s mikor az ott feküdt a sziklák között, valószínűleg holtan, most minden más érzelmét elnyomta a rémület. A lova sörényére hajolva repült a ködfelhőben, akár a farkasoktól üzött őz, s csak most kezdett félni Azjától, sokkal inkább, mint akkor, amikor karjai között volt - érezte a rémületet, érezte az erőtlenséget, érezte azt, amit az eltévedt gyenge gyermek érez, aki elhagyatva, magányosan bolyong, Isten oltalmára bízva. Valamiféle síró hangok keltek a szívében, s félelemmel, fájdalmasan és panaszosan kiáltottak oltalomért: „Michal, segíts... Michal, segíts...”

A paripa csak repült, repült. Valami csodálatos ösztöntől indítatva átugrálta a szakadékokat, rugalmasan került ki a kiugró sziklapárkányokat, míg végül a köves talaj már nem kopogott a patái alatt. Nyilván ama tisztások egyikére jutott, amelyek itt-ott benyúltak a szurdékutak közé.

Már elöntötte a verejték, orrlíkai hangosan kapkodták a levegőt, de csak repült és repült.

„Hova meneküljek?” - töprengett magában Basia.

De tüstént meg is felelt magának: „Chreptiówba!”

Ám a szörnyű pusztaságokon át vezető hosszú útra gondolva a félelem újabb hulláma árasztotta el szívét. Nyomban eszébe jutott az is, hogy Azja Mohilówban is, Jampolban is hagyott lipek csapatot. Kétségtelen, hogy a lipekek mind egy követ fűjnek, s valamennyien Azját szolgálják, menthetetlenül elfogták volna hát, hogy elvigyék Raszkówba. Ennélfogva be kellett hatolnia mélyen a pusztába, s csak azután északnak fordulni, gondosan elkerülve a Dnyeszter menti településeket.

Így kellett tennie, annyival is inkább, mert ha üldözik, az üldözők kétségtelenül a Dnyeszter partján fogják keresni, míg ő a nyílt pusztaságban esetleg találkozhat valamelyik lengyel kommandóval, amely éppen a fortalitiájába igyekszik megtérni.

A paripa száguldásának irama fokozatosan csökkent. Basia mint tapasztalt lovas eszébe vette, hogy hagyni kell, hadd fűjja ki magát egy kicsit, mert különben kidől. Azzal is tisztában volt, hogy ha ló nélkül marad itt a pusztában, akkor menthetetlenül vége.

Lassított tehát, s egy kis ideig lépésben poroszkált tovább. A köd ritkult, de a szerencsétlen paripáról forró párafelhő emelkedett felfelé.

Basia imádságba fogott.

Egyszerre néhány száz lépésnyire mögötte lónyerítés hangzott a ködben.

Minden haja szála az égnek meredt.

- Az enyém kidől, de azok is elhullanak! - mondta hangosan, és továbbvágatott.

A paripa egy darabig repülve suhant tovább, akár a sólyomtól üzött galamb. Ismét sokáig vágatott, egészen ereje fogytaig, ámde a távolból egyre hallatszott a nyerítés. A ködfelhőből hangzott, s volt benne valami epekedő, de egyúttal fenyegető rezgés. Basia azonban az első rémület után eszébe vette, hogy ha ama paripán, mely őt üldözi, ülne valaki, akkor nem nyerítene, mert lovasa - nem akarván az üldözést elárulni - elnyomta volna a hangját.

„Nem lehet másképpen, mint hogy Azja lova vágat az enyém után” - gondolta magában Basia.

Óvatosságból mind a két pisztolyt kihúzta a tokból, ez azonban fölösleges óvatosságnak bizonyult. Kis idő múlva valami felfeketéllett a ritkuló ködben, s Azja paripája táguló orrlíakkal rohant hozzá. Mikor Basia lovát megpillantotta, nyomban szaggatott, kurta nyerítésekkel, szökellve közeledett hozzá, mire Basia paripája azonnal válaszolt.

- Co, co, ne! - hívogatta Basia.

Az emberi kézhez szelídített ló közelebb lépett, s hagyta, hogy megfogják a kantárszárát. Basia, tekintetét az égre emelve, fohászkodott fel:

- Isten oltalma!

Valóban, akárhogy nézte is, igen hasznos dolog volt számára, hogy Azja lovát elfoghatta.

Legelsőbbben is, így az egész csapat két legjobb paripája az ő kezében volt, másodszor, most már váltott lovakon menekülhetett, végül harmadszor, Azja lova is nála lévén, biztos lehetett abban, hogy az üldözés nem kezdődik meg egyhamar. Mert ha a paripa a csapat után szegődött volna, a lipekekben nyugtalanságot keltvén, azok bizonyosan elindultak volna vezérük keresésére. Most azonban nyilvánvalóan eszükbe sem jut, hogy Azjának valami baja történhetett, s majd csak akkor indulnak a keresésére, ha szerfölött hosszú távolléte nyugtalanságot kelt bennük.

„Akkor pedig én már messze leszek!” - fejezte be a gondolatait Basia.

Ekkor azonban immár másodszor is eszébe jutott, hogy Jampolban is, Mohilówban is ott vannak Azja csapatai.

„Messze el kell kerülnöm a pusztába, s addig nem is közelíteni a folyóhoz, amíg Chreptiów vidékét el nem érem. Ravaszul kifeszítette a hálóját ama rettenetes férfiú, de az Úr kiszabadít belőle!”

E gondolatok új lelket öntöttek beléje, s máris előkészületeket tett a további úthoz.

Azja nyeregkapáján talált egy muskétát, egy puskaporos szarut, egy zacskó golyót és egy másik zacskó kendermagot, mert a tatár szeretett folytonosan kendermagot rágcсsálni. Basia megkurtította Azja kengyelszóját a saját méretére, s közben elgondolván, hogy ezzel a kendermaggal fog táplálkozni - miként a madár -, gondosan magánál tartotta a zacskót.

Elhatározta, hogy kerülni fogja az embereket, a tanyákat, mert e puszták közepette az emberektől inkább várhatott rosszat, hogysem jót. A szívét emésztette a gond, hogy mivel táplálja a lovakat. Hiszen majd csipegetik ők maguk a füvet a hó alól, meg a sziklás hasadékokból is kiszedik a mohát, de hátha elhullanak e gyatra táplálék és a nagy fáradtság miatt? Mert hiszen semmiképpen sem kímélhette őket...

A másik aggodalma az volt, hogy nem téved-e el a pusztában. Mert könnyű lett volna nem eltévednie, ha a Dnyeszter mentén halad, de hát ezt az utat nem választhatta. Mi lesz, ha be kell hatolnia a sötét vadon úttalan útjaira? Honnan tudja meg a ködös, borús napokon és a csillagtalan éjszakákon, hogy északnak tart-e avagy másfelé? Azzal keveset törődött az ő bátor szíve, hogy a vadon tele van vadállatokkal, hiszen van fegyvere. A falkástul kóborló farkasok veszedelmesek lehetnek ugyan, de hát ő jobban félt az emberektől, hogysem a vadállatoktól, legjobban pedig az eltévedéstől.

- Hah! Az Isten megmutatja nekem az utat, s megengedi, hogy visszajussak Michalhoz - biztatgatta magát fennszóval.

Keresztet vetett, köpönyege ujjával letörölte a nedvességet sápadt arcáról, mert érezte, hogy fázik, majd éles tekintetét körülhordozva a vidéken, vágta ugratta a lovakat.

XXXIX. FEJEZET

Senki sem gondolt arra, hogy Tuhaj bejowiczot keresse, így hát ott hevert a puszta helyen, amíg önmagától vissza nem nyerte az eszméletét.

Mikor felocsúdott s felült, tudni akarván, mi történt vele, széjjelnézett a környéken.

Ám mindent csak homályosan látott, mire rájött, hogy csak a fél szemével lát, és azzal is rosszul. A másikat vagy kiütötték, vagy a vér lepte be.

Arcához emelte kezét. Ujjai a bajuszán megalvadt vércsomókra tapintottak; szája is tele volt vérrel, amely szinte fojtogatta, úgyhogy többször is krákognia és köpnie kellett, de rettenetes fájdalom sajdukt az arcába. Erre ujjával a bajusztól felfelé kezdett tapogatni, de csakhamar elkapta, s felnyögött fájdalmában.

Basia ütése összezúzta az orrcsontja felső részét, és megsértette a pofacsontját is.

Egy darabig ott ült mozdulatlanul, majd azzal a szemével, amellyel még látott valamit, széjjelnézett, s a sziklahasadékban látván egy hósávot, odakúszott, s markát teleszedve, a havat összezúzott arcára bontotta.

Ettől nyomban nagyon megkönnyebbült, mikor tehát a hó olvadozni kezdett, s a rózsaszínű hólé számos patakban csörgött a bajuszára, ismét teleszedte a markát, s ismét az arcára rakta. Ezenfelül mohón ette is a havat, ami szintén enyhülést hozott. Némi idő múltával ama szörnyű súly, amelyet a fején érzett, legalább annyira megkönnyebbült, hogy eszébe jutott minden, ami történt. De az első pillanatban nem érzett sem dühöt, sem haragot, sem kétségbeesést.

A testi fájdalom minden egyéb érzést elnyomott benne, csak egyetlen kívánságot hagyott meg, hogy minél hamarabb kijusson ebből a bajából.

Megevett még néhány marék havat, aztán széjjelnézett a lova után. A ló azonban nem volt sehol, így aztán eszébe vette, hogy ha nem akar ott várni, míg a lipekek eljönnek érte, akkor gyalog kell nekivágnia.

Most azért, kezét a földre támasztva, megpróbált felállni, de nyomban felüvöltött és visszaült.

Ült vagy egy óra hosszat, aztán megint megpróbálkozott. Ezúttal legalább annyira sikerült, hogy felállt, s hátát a sziklafálnak vetve, sikerült megállnia a lábán. Ámde mikor elgondolta, hogy ott kell hagynia támaszát, s egy, majd még egy, azután még több lépést tennie az üres térségbe, annyira elfogta a tehetetlenség és a félelem, hogy csaknem visszaült a földre.

Mindazonáltal erőt vett magán, a kardját kihúzva, rátámaszkodott, s úgy indult előre. Sikerült. Néhány lépés után már megállapította, hogy lába és egész teste erős, lábait kitűnően tudja használni, csupán a feje olyan, mintha nem is az övé volna, s mint valami óriási teher, jobbra-balra, előre- és hátrabilleg a nyakán. Olyan érzése is volt, hogy ezt a rendkívül nehéz és ingadozó fejét igen óvatosan és nagy félelemmel viszi, hogy valamiképpen le ne ejtse valami kőre, és össze ne törje.

Néha ez a feje egészen körül is forgatta, mintha azt akarná, hogy körben járjon. Időnként elsötétült a világ egyetlen látó szeme előtt, úgyhogy ilyenkor mindkét kezével rátámaszkodott a kardra.

Ám szédülése lassan-lassan elmúlt, ellenben fájdalomja egyre növekedett - s úgy fúrta, vágta a homlokát meg a szemét meg az egész fejét, hogy akaratlanul is kénytelen volt nyöszörögni.

A sziklák visszaverték jajgatását. Így ment tovább véresen a pusztában, s bizony inkább hasonlított valami lidérchez, mint emberhez.

Már alkonyodott, mikor lódobogást hallott maga előtt.

Egy lipek tizedes volt, s parancsért jött hozzá.

Aznap este még volt annyi ereje, hogy elrendelte az üldözést, de azután mindjárt lefeküdt az állatbőrökből készített heverőre, s a következő három napon át senkivel sem beszélhetett, kivéven a görög borbélyt, aki sebeit kötözte, meg Halimot, aki a görögnek segédkezett. Csak a negyedik napon nyerte vissza szavát, s ezzel együtt ráeszmélt arra is, hogy mi történt vele.

Lázás gondolatai nyomban Basia felé szálltak. Láta őt, amint a sivatag szikláin száguld, mint a madár, ki egyszer s mindenkorra tovaröpült tőle. Láta, amint megérkezik Chreptiówba, látta férje ölelő karjában, s erre a látványra a sebei okozta kinnál is sajgóbb fájdalom vágott szívébe. A fájdalommal együtt a sérelem, s azzal együtt a szégyen az elszenvedett kudarc miatt.

- Megszökött, megszökött! - hajtogatta szakadatlanul, s oly düh fojtogatta, hogy már-már az eszméletét is újból elvesztette.

- Jaj nekem! - felelte Halimnak, mikor az vigasztalni próbálta, biztosítván, hogy Basia ki nem bújhat az üldözők elől.

Lerugdalta magáról a bőroket, amelyekkel a tatár betakargatta, késével fenyegette meg Halimot is, meg a görögöt is. Üvöltött, mint egy vadállat, fel-felugrott, mintegy maga is rohanni akarván, hogy utolérje és megfogja, s aztán az eszeveszett szerelem szülte haragjában tulajdon kezével fojtsa meg.

Néha félrebeszél, Halimot hívta, hogy egykettőre hozza el neki a kislovag fejét, feleségét pedig megkötözve zárja be az oldalszobába. Néha beszélgetett Basiával, kérlelte, fenyegette, máskor feléje nyújtotta karját, hogy magához ölelje, végül mély álomba merült, s egy egész napot átaludt. Mikor pedig felébredt, a láz teljesen elhagyta, úgyhogy beszélhetett Kryczynskivel és Adurowiczsal.

A századosoknak sürgetős volt e dolog, mert nem tudták, mitévők legyenek. A hadak ugyan, amelyek az ifjú Nowowiejski vezérlete alatt kivonultak Raszkówból, két héten belül nemigen térhettek vissza, ámde közben olyan váratlan esemény történhetett, amely siettethette visszatérésüket, erre az esetre pedig tudniok kellett, miként viselkedjenek. Kryczynski és Adurowicz csak színből akartak ugyan visszatérni a Köztársaság szolgálatába, ámde az egész dolgot Azja irányította, s így csakis ő adhatott nekik utasítást arra nézve, hogy egyelőre mit míveljenek, csak ő magyarázhatta meg, melyik oldalon ígérkezik nagyobb haszon: vajon nyomban visszatérjenek-e a szultán birodalmába, avagy még színleljék, hogy a Köztársaságot szolgálják, és ha igen, meddig? A két százados jól tudta, hogy végezetül Azja is el akarja árulni a Köztársaságot, ámde feltételezték, hogy az árulás felfedésével netán várni akar a háború kitöréséig, hogy az annál eredményesebb legyen. Azja utasításai parancsot is jelentettek számukra, mert vezérükké tolta fel magát, mint az egész dolog feje, mint a legravaszabb és legbefolyásosabb férfiú, végül mint Tuhaj bejnek, az összes hordák körében elismert híres vitéznek a fia.

Nagy készséggel járultak hát betegágyához, mélyen hajlongtak előtte, ő pedig még gyengén és bekötözött arccal, csak fél szemét használva, fogadta őket, de egyébként már teljesen egészséges volt, s mindjárt elöljáróban így szólt:

- Beteg vagyok. Ama fehérnép, kit el akartam rabolni, hogy magamnak megtartsam, kitépte magát kezeim közül, s pisztolyom agyával megsebesített. Amaz asszony Wolodyjowski kommandáns felesége... jönne rá és egész nemzetségére a dögvész!...

- Legyen, ahogyan monád! - felelte a két százados.

- Isten adjon hűségteknek szerencsét, s cselekedjék kívánságotok szerint!

- Neked is, uram!

Ezután mindjárt arról kezdtek beszélni, mit kelljen tenniük.

- Nem lehet tovább halogatni, s a szultán szolgálatát sem a háborúig elodázni - jelentette ki Azja. - Mert azután, ami azzal a fehérréppel adódott, ők már semmiképpen meg nem bíznak bennünk, s kardnak élével esnek ránk. Most azért, minekelőtte reánk esnének, mi üssünk a városra s gyűjtsuk fel, Isten dicsőségére. Ama maroknyi katonát, akik itt maradtak, rabszíjra fűzzük, a lakosokat pedig, kik a Köztársaság polgárai, ugyancsak rabságba vesszük, a havasalföldiek, örmények és görögök javain pedig megosztozunk, azután átkelünk a Dnyeszteren a szultán birodalmába.

Kryczynskinek és Adurowicznak felcsillant a szemük e szavak hallatára, hiszen már hosszabb ideje táborozván, és a legvadabb hordákkal járván rabolni, velük egyben el is vadultak.

- Hála neked, uram - mondta Kryczynski -, beengedtek bennünket ama városba, melyet az Isten most, íme, a kezünkbe ad!

- Nowowiejski nem állt ellenetek? - kérdezte Azja.

- Nowowiejski tudta, hogy a Köztársaság szolgálatában állunk, azt is tudta, hogy te közeledel azért, hogy velünk egyesülj, minket tehát a magukénak tartott, mint ahogyan téged is annak tart.

- Mi a havasalföldi oldalon állomásoztunk - vetette közbe Adurowicz -, s Kryczynskivel együtt csak vendégségbe jártunk hozzája, ő pedig nemesemberekként fogadott bennünket, mondván: mostani cselekedetetekkel eltörlitek régi bűnöket, minekutána pedig a hetman - Azja kezességére - megbocsátott nektek, ez okból hát én sem nézhetlek ebszemmel benneteket. Még azt is akarta, hogy menjünk át mindenestül a városba, de mi így feleltünk: „Mi ezt nem mívelhetjük mindaddig, amíg Azja Tuhaj bejowicz meg nem hozza nekünk a hetman engedelmét...” Mindazonáltal, mikor kivonult, még lakomát is adott tiszteletünkre, kért, hogy örködnénk a városon...

- Ama lakomán - tette hozzá Kryczynski - láttuk az apját meg egy fehérrépet, aki férjét várta vissza a rabságból, meg még ama leányzót is, akit Nowowiejski akar feleségül venni.

- Á! - kiáltott fel Azja. - Arra még nem is gondoltam, hogy ezek mind itt vannak... Nowowiejska leányasszonyt pedig magam hoztam el!...

Azzal tapsolt, s mikor Halim nyomban megjelent, így szólt hozzá:

- Amint a lipekjeim meglátják a tüzet a városban, nyomban essenek rá az ott levő vitézekre, s vágják el a torkukat, a leányzókat pedig, meg amaz öreg nemest kötözzék meg, s őrizték, amíg parancsot nem adok nékik.

Azzal Kryczynskihez és Adurowiczhoz fordult:

- Magam nem segíthetek, mert gyenge vagyok, ámde lóra ülök, s legalább a szememet gyönyörködtetem, ti pedig, szeretteim, dolgozzatok, dolgozzatok!

Kryczynski és Adurowicz nyomban kirohantak, ő pedig lovat adatott magának, azután elnyargalt a karóbástyáig, hogy onnan, a magas fortalitia kapujából nézze, ami a városban történni fog.

Számos lipek máris kapaszkodott a töltésre a karóbástyákon át, hogy jóllakják a mészárlás nézésével. A vitézek, akik az ifjú Nowowiejskivel nem vonultak ki, látván a gyülekező lipekeket, úgy vélték, a városban nyilván van valami látnivaló, most azért a gyanú vagy félelem legkisebb árnyéka nélkül nyomban elvegyültek közöttük. Különben is alig húsz ilyen gyalogvitéz akadt ott, a többiek a városban, a csapszékekben voltak.

Ezenközben Kryczynski és Adurowicz zászlóaljai egy szempillantás alatt elszéledtek a városkában. E két zászlóaljban csaknem csupa lipek és cseremiszt szolgált, mind a Köztársaság volt lakosai, s a legtöbbjük nemes is, de minekutána már régen elhagyták a Köztársaság területét, a vándorlás ideje alatt annyira elváltoztak, hogy már egészen hasonlatosak voltak a vad tatárokhoz. Hajdani gúnyájuk már lemállott róluk, így hát szőrével kifelé fordított báránybőr gubát viseltek a pusztai viharoktól kicserzett s a tábornokok füstjétől megfonnyadt, mezítelen testükön. Fegyverzetük azonban jobb volt a vad tatárokénál, mindegyiküknek volt kardja, tűzben pörkölt íja, s sokuknak még muskétája is. Arcukra azonban éppen úgy kiült a kegyetlenség és a vérszomj, akár dobudzsai, bialogródi vagy krími testvéreikére.

Most, hogy széjjelszóródtak a városkában, elkezdtek minden irányban körülfutkosni, egetverően ordítózva, mintha egymást akarnák biztatni s ösztökélni a mészárlásra és a rablásra. Ámde noha már többen közülök tatár módra a szájukba vették a kést, a város lakossága, mely - akár Jampolban - havasalföldiekből, örményekből, görögökből s részben tatár kalmárokból verődött össze, a bizalmatlanság leghalványabb jele nélkül bámulta őket. A boltok mind nyitva, a kalmárok török módra boltjuk előtt üldögéltek a padokon, s az olvasó gyöngyszemeit morzsolgatták. A lipekek ordítóása csak azzal járt, hogy még kíváncsibban bámulták őket, vélván, hogy valamelyes hadi játékot készülnek rendezni.

Egyszerre azonban a piactér sarkaiban füst emelkedett, erre a lipekek oly félelmetes üvöltésbe kezdtek, amittől halálos rémület fogta el az örményeket, havasalföldieket és görögöket, feleségükkel és gyermekeikkel együtt.

Hirtelen megvillantak a szabalyák, s a nyilak özöne zúdult a békés lakosságra. Jajveszékelésük és a sebtében bezáródó ajtók és ablaktáblák csapódása összekeveredett a lódobogással és a rablók üvöltésével.

A piacteret megtöltötte a füst. Felhangzott a jajveszékelés, s ugyanakkor kezdték feltörni a boltokat, a házakat, s hajuknál fogva rángatták kifelé a megrémült asszonynépet, a ruhá-neműket pedig, meg a szattyánbőröket, a bolti portékát és ágyneműt, melyből felhő módjára szállt felfelé a toll, mind kidobálták az utcára. A leszúrt férfiak jajgatása, az ebek szűkülése és vonítása, a már lángokban álló hátsó épületekbe szorult szarvasmarha bőgése teljesen megtöltötte a várost. A fekete füst alkotta háttér előtt nappal is jól látható vörös lángnyelvek egyre feljebb és feljebb csapkodtak az ég felé.

A fortalitiában pedig Azja lovasai a mészárlás kezdetén legottan rávetették magukat a túlnyomórészt fegyvertelen gyalogosokra.

Jóformán nem is volt ott harc, mindössze tíz-egynéhány kés merült bele váratlanul minden lengyel mellébe, azután levágták a szerencsétlenek fejét, s vitték Azja lovának lába elé. Tuhaj bejowicz megengedte a lipekek nagy részének, hogy csatlakozzanak testvéreik véres munkájához, ő maga pedig csak állt és nézte.

A füst eltakarta Kryczynski és Adurowicz munkáját, az égésszag elhatolt egészen a fortalitiáig, a város úgy égett, akár egy óriási máglya, a füst eltakarta a kilátást, csak néha hangzott fel benne egy-egy muskétalövés, akár a mennydörgés a fellegekben, csak néha suhant el benne egy-egy menekülő ember vagy egy-egy száguldva üldöző lipek csapat.

Azja meg csak ott állt és nézte. A szíve megtelt örömmel. Kegyetlen mosoly húzta széjjel ajkait, amelyek közül elővillantak fogai. Mosolyát még gonoszabbá tette a fájdalom, melyet a beszáradt seb széthúzódása okozott. Az öröm mellett a gőg is megáradt a lipek szívében. Íme, levetette szívéről a tettetés terhét, most először engedte szabadjára hosszú éveken át titkolt gyűlöletét, most először talált önmagára, most először érezte magát igazán Tuhaj bej fiának.

Ugyanakkor azonban sajnálta is, hogy Basia nem nézi vele együtt a tűzvészt és a mészárlást, s nem látja őt, Tuhaj bej fiát, ez új szerepében. Szerette Basiát, de ugyanakkor szinte feszegette mellét az égő vágy, hogy bosszút vegyen rajta.

„Íme, itt állana most, a lovam mellett - gondolta magában -, én a hajánál fogva tartanám, ő pedig a lábamba kapaszkodnék. Azután agyoncsókolnám a száját, és az enyém lenne, az enyém, az én rabszolgám!”

A kétségbeeséstől csak az a remény tartotta vissza, hogy talán mégis elfogják az üldözésére küldött csapatok, avagy azok, amelyeket otthagyt az út egyes szakaszain, s visszahozzák neki. Úgy belekapaszkodott ebbe a reménybe, akár a fuldokló az utolsó szalmaszálba, s ez megnövelte az erejét. Nem gondolhatott mindig az asszony elvesztésére. A nagy veszteség ellenére túlságosan is sokat gondolt ama pillanatra, amikor visszanyeri, s magáévá teszi.

Ott állt a kapu mellett mindaddig, amíg a városban az öldöklés el nem csendesült, ami azonban csakhamar megtörtént, mert Adurowicz és Kryczynski zászlóaljának a legénysége csaknem annyi fő volt, amennyi az egész városka lakossága, így tehát csak a tűzvész élte túl az emberi jajgatást, s zúgott egészen estélig. Azja leszállt a lóról, lassú léptekkel ment fel a tágas szobába, ott a szoba közepén báránybőrökön vetettek neki ágyat, s azokra leülve, várta a két százados érkezését.

Azok csakhamar jöttek, velük együtt a hadnagyok is. Mindegyiknek örömtől sugárzott az arca, mert a zsákmány minden várakozást felülhaladt. A városka a parasztbetörés óta már szépen megépült, s a lakossága is jómódú volt. Most azért rabul is ejtettek mintegy száz fiatal fehérnépet és egy csomó tíz éven felüli gyermeket, mert ezeket jól el lehetett adni a keleti bazárokon. A férfiakat, az öregasszonyokat és a túlságosan kicsiny gyermekeket, akik nem bírták volna az utat, levágták. A lipekek keze gőzölgött az emberi vértől, gubájuk pedig csak úgy árasztotta az égésszagot. Mindnyájan letelepedtek Azja körül. Kryczynski kezdte a szót:

- Nem marad itt más utánunk, mint egy csomó hamu... Míg a kommandók megtérnek, mi még elugorhatnánk Jampolba. Annyi ott a mindenféle jószág, akár Raszkówbán, vagy még több.

- Nem! - felelte Tuhaj bej fia. - Jampolban ott vannak az én embereim, akik a várost legyilkolják, nekünk pedig indulnunk kell a kán és a szultán földjére.

- Amint te parancsolod! Nagy hírrel és zsákmánnyal térünk meg! - felelték a századosok és a tizedesek.

- A fortalitiában itt vannak még a fehérnépek, meg ama nemesúr, aki engem nevelt - jelentette ki Azja -, annak még kijár az illő jutalom.

Azzal tapsolt, s meghagyta, hogy vezessék be a rabokat. Csakhamar hozták is már: Boska asszonyt, Zosiát könnyekben ázva, halványan, mint a fal, majd Ewkát és az öreg Nowowiejskit. Ez utóbbinak keze és lába hánckötéllel összekötözve. Valamennyien meg voltak rémülve, de

még inkább ámultak azon, ami történt, mert semmiképpen nem tudták megérteni. Ewka volt az egyetlen, aki - noha el-eltevélyedett ama gondolatok útvesztőjében, hogy mi történhetett Wolodyjowska asszonnyal, Azja miért nem mutatkozott mindeddig, miért mívelték ezt a mészárlást a városban, s őket miért kötözték meg foglyokként - mégis sejtette, hogy itt az ő elrablásáról vagyron szó. Azja nyilván őrvöngött az iránta érzett szerelemtől, s nagy gögijében, nem akarván apjaurától megkérni a kezét, elhatározta, hogy elrabolja. Ez önmagában mind rettenetes dolog volt, de Ewka legalább nem remegett saját életéért.

A bevezetett foglyok nem ismerték fel Azját, mert csaknem az egész arca be volt pólyálva. Ámde a fehérvép térde annál inkább remegett a félelemtől, mert az első pillanatban úgy vélték, hogy valami érthetetlen módon vad tatárok öldösték le a lipekeket, s foglalták el Raszkóvot. Csak mikor Kryczynskit és Adurowiczot megpillantották, vették eszükbe, hogy éppenséggel a lipekek kezébe kerültek.

Egy darabig szóttanul néztek egymásra, míg végül az öreg Nowowiejski szólt meg, bizonytalan, de erős hangon:

- Kinek a kezében vagyunk?

Azja kezdte letekergetni fejéről a kötést, s csakhamar előbukkant alóla az arca, mely hajdan minden vadsága ellenére szép volt, most azonban egyszer s mindenkorra elrútította betört orrcsontja és az egyik szeme helyén éktelenkedő kékesfekete folt. Rettenetes arc volt ez, amint kiült rá a hideg bosszúvágy és a görcsös, vonaglásszerű mosoly.

Egy darabig még hallgatott, azután izzó tekintetét az öreg nemesúréba mélyesztve, így felelt:

- Az enyémbe, ki Tuhaj bej fia vagyok!

Ám az öreg Nowowiejski felismerte, mielőtt még megnevezte volna magát, felismerte Ewka is, és szíve összeszorult a rémülettől és az irtózáttól e förtelmes arc láttán.

A leányzó eltakarta szemét szabadon hagyott kezével, Nowowiejski pedig eltátotta száját, s gyorsan hunyorgatni kezdett az ámulattól, egyre ezt hajtogatva:

- Azja! Azja!

- Akit kegyelmed nevelt, akinek atyja helyett atyja voltál, s akinek szülői keze alatt kiserkedt hátamból a vér...

Nowowiejskinek fejébe szökött a vére.

- Ámuló! - kiáltotta. - A törvény előtt felelsz e cselekedetedért!... Kígyófajzat!... Van még nekem fiam!...

- És van leányod is - vágta vissza Azja -, aki miatt korbáccsal verettél halálra, s akit én, íme, odaajándékozok az utolsó ordonáncomnak, hogy légyen szolgálója és kíváncsalmának kielégítője.

- Vezér! Ajándékozd őt nekem - szólt meg Adurowicz.

- Azja! Azja! Én téged mindig... - sikoltotta Ewka, a tatár lábához vetve magát.

Ám Azja belerúgott, Adurowicz pedig elkapta a leány két karját, s magához húzta a padlón. Nowowiejski uram arca most már nem vörös, hanem szederjes volt. A hánckötelek megcsikordultak a kezén, annyira megfeszítette, szájából pedig érthetetlen szavak törtek fel.

Azja felállt a bőrvökről, s elindult feléje; előbb lassan, azután egyre gyorsabban, mint a vadállat, amikor zsákmányára akarja vetni magát. Végül melléje érve, megragadta bal kezének begörbített ujjáival, jobb kezével pedig irgalmatlanul ütlegelni kezdte az arcát, a fejét.

Végül horkoló rikoltás szakadt fel torkából, mikor pedig a nemesúr a földre zuhant, Tuhaj bejowicz a mellére térdelt, s egyszerre megvillant a szobában a kés fényes pengéje.

- Irgalmazz! Segítség! - sikoltotta Ewa.

Ám Adurowicz fejbe vágta, majd széles tenyerét a leány szájára tapasztotta. Ezalatt Azja átvágta Nowowiejski uram torkát. Oly borzalmas volt ez a látvány, hogy még a lipek tizedeknek is fagyos borzongás járta át a mellét, mert Azja rafinált kegyetlenséggel húzogatta a kést a szerencsétlen ember torkán, az pedig borzalmasan hörgött és lihegett. A megnyitott erekből egyre dúsabban buzogott a vér a gyilkos kezére, s patakokban folyt végig a padlón. Végül a lihegés és hörgés fokozatosan csendesedett, csak a levegő járt sípolva ki-be az átvágott torkon, s a haldokló lábai rugdosták a padlót görcsös rángásukban.

Azja felállt.

Tekintete most a bájos és sápadt Zosia Boskára esett, aki ájultan hanyatlott át az őt tartó lipek karján, mintha halott lett volna.

- Ezt a leányzót - szólalt meg Azja - magamnak tartom, amíg oda nem ajándékozom vagy el nem adom valakinek.

Majd a tatárokhoz fordult:

- Most pedig, mihelyt az üldözők megtérnek, átkelünk a szultán földjére.

Az üldözők két nap múlva meg is tértek, de üres kézzel.

Tuhaj bejowicz tehát, szívében vad dühvel és kétségbeeséssel, átkelt a szultán földjére, nem hagyva maga után mást, mint egy rakás kékesszürke hamut.

XL. FEJEZET

Tíz-husz ukrán mérföldnyi távolság választotta el egymástól ama városokat, amelyeken Basia áthaladt, mikor Chreptiówból Raszków felé tartott. Az út egész hossza tehát - a Dnyeszter mentén - mintegy harminc ukrán mérföld lehetett. Igaz, hogy az éjjeli szállásokról már hajnal előtt, sötétben indultak tovább, s késő éjszakáig meg nem álltak, így aztán az egész utazás - a nehéz átkelések és egyéb akadályok ellenére - mindössze három napig tartott. Az akkori emberek és katonai csapatok általában nem meneteltek ilyen gyorsan, de aki nagyon sietett vagy nagyon akarta, megtehetette. Mindezeket mérlegre vetve, Basia kiszámította, hogy a visszafelé való utazás Chreptiówig még kevesebb ideig fog tartani, először azért, mert most lóháton teszi meg az utat, másodsor pedig, mert menekül, aminél a szabadulás a sietségtől függ.

Mindazonáltal már az első napon meghányta-vetette, hogy bizony ámítja magát, mert a Dnyeszter mentén nem mehetvén, kénytelen volt igen nagy kerülőket tenni a pusztában, ami az utat fölöttebb meghosszabbította. Ráadásul el is tévedhetett, sőt nagyon is valószínű volt, hogy eltéved. Útját állhatták a megáradt folyók, az áthatolhatatlan, sűrű erdők vagy ingoványok, melyek még a tél folyamán sem fagynak be, végül emberek avagy vadállatok alkotta akadályok, így hát - ennek ellenére, hogy éjszakákon át is folytatni akarta az útját - meggyőződött róla, hogy még ha legkedvezőbben haladna is, Isten tudja, mikor érkezik meg Chreptiówba.

Azja karjaiból sikerült kiszabadítania magát, de mi lesz tovább? Kétségtelen, hogy minden jobb Azja förtelmes ölelésénél, ám ha arra gondolt, hogy mi vár még rá, a vér szinte megfagyott az ereiben.

Íme, eszébe villant, hogy ha a lovakat kímélni akarja, az üldözők utolérhetik. A lipekek úgy ismerték ezeket a pusztákat, akár a tulajdon tenyerüket, tehát az üldözők elől itt elrejtőzni szinte lehetetlen volt. Hiszen ők még tavasszal és a nyáron is napok hosszat üldözték itt a tatárokat, amikor a lovak patái nem hagytak nyomot a hóban, a felázott földön. Úgy olvastak azok a pusztából, akár a nyitott könyvből, úgy végigláttak ezen a sík rónaságon, akár a sas, úgy tudtak itt szimatolni, akár a vizslák, hiszen egész életük cserkészésben és üldözésben telt el. Hiába vonultak a tatárok gyakran patakok medrében, hogy nyomot ne hagyjanak maguk után, a kozákok, a lipekek és cseremiszek, csakúgy, mint a lengyel pusztai cserkészek, meg tudták találni őket, tudtak „fortélyokkal” felelni a „fortélyaikra”, s oly hirtelen rájuk esni, mintha a földből nőttek volna ki. Hogyan meneküljön hát az ilyen üldözők elől? Legfeljebb úgy, hogy olyan messze maga mögött hagyja őket, hogy már a nagy távolság lehetetlenné tegye az üldözést. Igen ám, de akkor el is hullanak a lovai.

„Elhullanak, kétségtelenül elhullanak, ha folyton úgy hajtom őket, mint eddig” - gondolta magában Basia, és rémülten nézte az állatok verejtéktől nedves, gőzölgő oldalát, amint nagy pamatokban hullott le róluk a tajték.

Most azért időnként visszatartotta a lovát, hogy hallgatózzék, de ilyenkor a szellő minden fuvallatában, a szakadékokat elborító levelek minden neszében, a kiszáradt pusztai kórók egymáshoz ütődése keltette tompa zöreijben, a towarepülő madár szárnyának suhogásában, még a pusztaságnak a fülébe csendülő néma csendjében is az üldözők távoli zaját vélte hallani.

Erre rémulten újra nekieresztette a lovakat, s száguldott tovább mindaddig, amíg a lovak horkolása nem figyelmeztette, hogy már nem bírják tovább.

A magány és a tehetetlenség terhe egyre jobban nyomta a szívét. Ó, mennyire árvának érezte magát, milyen óriási s egyúttal igazságtalan reá törő fájdalom gyülemlett meg a szívében mindenki, még a szívéhez legközelebb álló, legdrágább szerettei iránt is, amiért ennyire elhagyták!

Azután arra gondolt, hogy Isten büntetése, amiért olyan kalandvágyó, amiért ott akar lenni minden vadászaton, minden hadi vállalkozáson, gyakran még férjeura kívánsága ellenére is, meg a léhaságáért és könnyelműségéért. Mindezt végiggondolva, keserves sírásra fakadt, s fejecskéjét felvetve, hüppögve ismételtette:

- Büntess meg, de ne hagyj el! Michalt pedig ne büntesd, mert ő nem vétkes benne!

Ezenközben közeledett az éjszaka, s vele együtt a hideg, a sötétség, az út bizonytalansága és a nyugtalanság. A tárgyak kezdtek elmosódni, elveszítették határozott alakjukat, s ugyanakkor mintha megéledtek volna, s titokzatosan meglapulnának. A magas sziklaperemek egyenetlenségei olyanok voltak, mint megannyi hegyes vagy gömbölyű süveges emberi fej, amint óriási falak mögül kihajolva csendesen, de gonoszkodva lesik, ki jár odalent. A szellő mozgatta gallyak mintha emberek lettek volna, némelyek feléje integettek, mintha hívogatnák, hogy valami rémes titkot súgjanak a fülébe, mások mintha beszélnének hozzá, figyelmeztetve: „Ne jöjj közelebb!” A ledőlt fák törzse mint megannyi borzalmas szörnyeteg, amint ugrásra készülve összehúzódnak. Basia bátor volt, nagyon is bátor, de - mint minden akkori ember - babonás is. Most azért, mikor teljesen besötétedett, a haja szála is égnek meredt, és a hátán végigborzongott a hideg a gondolatra, hogy ezt a vidéket esetleg tisztátalan lelkek lakják. Különösen a lidércektől félt. A Dnyeszter mentén általában hittek a lidércekben, éppen Havasalföld szomszédsága miatt, s különösen Jampol és Raszków vidékének volt ebben a tekintetben igen rossz híre, hiszen folytonosan oly sok ember fejezte be itt az életét hirtelen halállal, gyónás és feloldozás nélkül. Basia visszaemlékezett minden történetre, amelyeket Chreptiówban a vitézek meséltek a tűz mellett. Meséltek a szakadékos völgyekről, ahol - ha szél fújt - gyakran felhangzott a kiáltás: „Jézus! Jézus!” meg a lidércfényekről, amelyekben mintha horkant volna valami, meg a kacagó sziklákról, a halvány arcú, zöld szemű, szörnyetegfejű vérszopó csecsemőkről, akik úgy könyörögtek az arra lovaglóknak, hogy vegyék fel őket a lóra, s ha az megtette, kiszívták a vérét, végül a póklábakon járó, törzs nélküli fejekről, és minden borzalmak legrettenetesebbjéről, a havasalföldiek által „brukolakok”-nak nevezett lidércekről, amelyek szemtől szembe megtámadják az embert.

Basia egymás után hányta magára a keresztet, amíg a keze el nem fáradt, de azután is folyton mondta a litániát, mert a tisztátalan lelkek ellen más fegyverrel semmit el nem lehet érni. A lovak tartották benne a lelket azzal, hogy vidáman prüszköltek, semmi félelmet nem mutatván. Időnként megpaskolta lova nyakát, mintha így akarna meggyőződni arról, hogy ezen a valóságos világon van.

A kezdetben sötét éjszaka lassanként világosabbá vált, végül a ritkás ködön át megvillantak a csillagok. Basia igen örült ennek, mert mindenekelőtt a félelme enyhült, másfelől pedig a Göncölszekér szerint el tudott igazodni, hogy észak felé, vagyis Chreptiów irányában haladjon. A vidéken széjjelnézegetve kiszámította, hogy már jócskán eltávolodott a Dnyesztertől, mert itt már kevesebb volt a szikla, s több a tölgyerdővel borított, terjedelmesebb hegy, és gyakoribb a tágas síkság.

Minduntalan át kellett kelnie a szakadékokon, de mindenkor félelemmel ereszkedett le beléjük, mert a fenéken nyers, hideg és átható sötétség uralkodott. Némelyik olyan meredek volt, hogy meg kellett kerülnie, ami sok idővesztést okozott.

Még nagyobb volt a baj a patakokkal és folyócskákcal, melyeknek egész hálózata sietett kelet felől a Dnyeszterbe. Valamennyin megolvadt a jégburok, s a lovak félelmükben horkolva lépkedtek be az ismeretlen mélységű vízbe. Basia csak az olyan helyeken kelt át, ahol a nyílt, lapos part arra engedett következtetni, hogy a széjjeláradó víz sekély. S valóban, a legtöbb helyen így is volt, ám akadt olyan is, ahol a víz a lovak hasáig ért. Basia ilyenkor katona módra feltérdelt a nyeregre, s kezével a nyeregkápába kapaszkodva, vigyázott, hogy a lába vízbe ne érjen. Ez azonban nem mindig sikerült, úgyhogy csakhamar fagyos hideg járta át a talpától a térdéig.

- Ha az Úr meghozza a nappalt, akkor majd gyorsabban haladok! - ismételte szüntelen.

Végül is kijutott egy ritkás erdővel borított terjedelmes síkságra, s látván, hogy a lovak már alig vonszolják magukat, megállt pihenni. A két paripa nyomban kinyújtotta a nyakát, az egyik, mellső lábát előretolva, csipkedni kezdte a mohát és a hervadt fűvet. Az erdőben teljes csend uralkodott, csupán a lovak hangos lélegzése meg a fű ropogása hallatszott hatalmas állkapcsaik között.

Mikor első éhségüket így elverték, vagy inkább megcsalták, a két paripának szemlátomást nagy kedve lett volna egy kicsit hemperegni a földön, de hát Basia ebben nem elégíthette ki vágyaikat. Még le sem mert szállni a nyeregből, hogy a hevedereket megeressze, mert minden pillanatban készen akart lenni a további menekülésre.

Mindenesetre átszállt Azja paripájára, mert az övé már az utolsó déli etetés óta vitte, s bár nemes vérű, derék állat volt, az Azja erősebb alkatú tatár lova mégiscsak jobban bírta a fáradságokat.

Minekutána ezt elintézte, és szomjúságát az átkeléseknél néhányszor eloltván, most már éhséget érzett, hozzálátott a kendermaghoz, amelyből egy zsákocskával talált Azja nyeregkápájánál. Bár kissé kesernyés volt, nagyon jónak érezte, tehát csak ette, s hálát adott Istennek ezért a váratlan eledelért.

Ámde takarékosan bánt vele, hogy Chreptiówig kitarson. Most már az álom egyre jobban ólmozta a szemét, de hogy a ló mozgása nem melegítette, kínozni kezdte a hideg. A lába teljesen megdermedt, s egész testében végtelen fáradtságot érzett, leginkább mégis a derekát és a karjait érezte, mert azokat viselte meg legjobban az Azjával való dulakodás. Végtelen ernyedtség szállt rá, s végül is lekoppant a szeme.

Kis idő múlva azonban erővel kinyitotta megint.

„Nem! Majd nappal, lovaglás közben szunditok egyet - gondolta magában -, mert ha most elalszom, megfagyok...”

Gondolatai azonban egyre jobban elhomályosodtak, avagy egymásra torlódtak, zavaros képekben, amelyekben a menekülés, a vadon, az üldözés, Azja, a kislovag, Ewka és a legutóbbi események mintegy félálomban összevissza keveredtek egymással. Mindez valahova előrerohant, akár a vihar korbácsolta hullám. Basia pedig futott vele félelem nélkül, de nem is örömmel, csak mintegy kötelességszerűen. Azja mintha üzte volna, de ugyanakkor beszélgetett is vele, s aggódott a lovak miatt; Zagloba uram haragudott, hogy elhül a vacsora. Michal az utat mutatta, Ewka pedig a szánon hajtattott utánuk, s közben datolyát evett.

Azután ezek a személyek egyre jobban elmosódtak, mintha valami ködfátyol vagy sötétség homályosítaná el, majd lassanként eltűntek, s nem maradt más, csak valami különös sötétség, mert noha a szem át nem hatolhatott rajta, mindazonáltal üresnek látszott, s mintha nagyon, nagyon messzire terjedne... Behatolt mindenüvé, behatolt Basia fejébe is, s kioltott benne

minden látomást, minden gondolatot, mint ahogy a szelíd fuvallata kioltja éjszaka a szabad térben égő fáklyát.

Basia elszunnyadt, de szerencséjére, mielőtt a hideg megdermesztette volna ereiben a vért, felébresztette valami szokatlan zaj. A lovak hirtelen megtorpantak, nyilván valami rendkívüli dolog történt a vadonban.

Basia egy szempillantás alatt visszanyerte lélekjelenlétét, kapta Azja muskétáját, s a ló nyakára hajolva, minden figyelmét összeszedve, táguló orrlikakkal kezdett hallgatózni. Olyan természete volt, hogy minden veszedelem az első szempillantás alatt éberséget, bátorságot keltett benne, s nyomban felkészítette a védekezésre.

Ezúttal azonban, egy ideig feszülten hallgatóznán, csakhamar megnyugodott. A hang, amely felébresztette, vaddisznóröfögés volt. Nem tudni, vajon farkas lopakodott-e a malacok felé, avagy kanok horgoltak-e össze a koca miatt, elég az hozzá, hogy egyszerre hangos lett az egész vadon. A viaskodás alighanem jó messze folyhatott, mindazonáltal az éjszakai csendben, az álomba merült erdő közepette oly közelinek rémlett, hogy Basia már nemcsak a röfögést és a visítást hallotta, hanem a hevesen lélegző ormányok sípolását is. Egyszerre dobogás, ágak tördelése, a cserje recsegése hallatszott, s noha Basia mit sem látott, az egész konda végiggázolt a közelben, s eltűnt a vadon mélyében.

S íme, e javíthatatlan Basiában - még e szörnyű helyzetében is - egy pillanatra felébredt a vadászszenvédély, és sajnálta, hogy nem láthatta az elrobogó kondát.

„Egy kicsit gyönyörködhetett volna az ember - gondolta magában -, de hát sebj! Ha továbbmegyek az erdőkön át, bizonylat látok is még egyet-mást...”

E megjegyzése után azonban elgondolva, hogy bizony jobb semmit sem látnia, hanem minél előbb továbbfutnia, nyomban el is indult további útjára.

Már csak azért sem állhatott ott huzamosabban, mert egyre jobban kínoztta a hideg, a lovak mozgása pedig felmelegítette, s nem is fárasztotta valami nagyon. A lovak azonban, mivel alig csipegethettek valami mohát és egy kevés fagyos füvet, most nem valami szívesen, lelógatott fejjel indultak útnak. A pihenés alatt dér lepte be az oldalukat, s nehézkesen vonszolták magukat tovább. Hogyne, hiszen a déli etetéstől csaknem megállás nélkül vágattak.

Basia, szemét a Göncölszekérre függesztve haladt át a réten, s belemerült a nem valami sűrű, de dombos vadonba, melyet keresztül-kasul szeldeltek a keskeny szurdékok. Sötétebb is lett, nemcsak azért, mert a terebélyes fák széles árnyékot vetettek, hanem mert a földről pára emelkedett fel, s eltakarta a csillagokat. Most hát vaktában kellett továbbmennie. Csupán a szurdékok szolgáltak bizonyos útmutatóul az irányra nézve, mert azt tudta, hogy ezek mind keletről a Dnyeszter felé húzódnak, így hát, ha minduntalan újabb és újabb szurdékokon kell átkelnie, akkor okvetlenül észak felé tart. Mindazonáltal tisztában volt vele, hogy ez az útmutató sem biztosítja afelől, hogy nem távolodik-e el túlságosan a Dnyesztertől, avagy nem közelíti-e meg a kellenél jobban. Egyik is, másik is veszedelmes lehetett, mert az első esetben igen nagy kerülőket kellett volna tennie, a másikban pedig kijuthat Jampol felé, s ott ellenséges kezekbe kerülhet.

Arról azonban fogalma sem volt, hogy vajon még. Jampol előtt jár-e, avagy éppen Jampol magasságában, vagy netán már maga mögött is hagyta-e a várost.

„Hamarabb fogom tudni, mikor hagyom magam mögött Mohilówot - mondta magában -, mert az egy messzire elnyúló, tágas szurdékban fekszik, s azt netán megismerem.”

Ezután felnézett az égre, s tovább elmélkedett:

„Add, Uramisten, hogy csak Mohilówon túl keljek át, mert ott már Michal uralma kezdődik, ahol engem már semmi meg nem ijeszt...”

Ezenközben az éj még sötétebb lett. Szerencsére itt az erdő talaját már hótakaró borította, fehérségtől a fák fekete törzse és a mélyen növekvő ágak élesen elütve, jól el lehetett kerülni őket. Ezzel szemben itt lassabban kellett haladnia, aminek következtében szívét ismét megülte a tisztátalan lelkektől való rettegés, amely az éj kezdetén is jéggé fagyasztotta vérének.

„Ha alacsonyról villan rám egy pár parázsló szem - mondta félelemtől elkínzott lelkének -, akkor nincs baj, mert az farkas; de ha embermagasságnyról...”

Hirtelen felsikoltott:

- Az Atyának és Fiúnak!...

Vadmacska ült-e egy alacsony ágon, avagy ember volt-e, nem tudta, elég az hozzá, hogy két parázsló szem nézett reá embermagasságból.

A félelemtől magának is elfátyolosodott a szeme, de mikor újra megjött a látása, már nem volt ott semmi, csupán valami nesz hallatszott az ágak között, és a szíve vert oly hevesen, hogy majd szétvetette keblét.

És ment tovább, sokáig, sokáig, nappali világosságért sóhajtozva. Az éjszaka azonban rettentően hosszúvá nyúlt. Kicsit később ismét egy folyó állta el az útját, Basia már jóval túl volt Jampolon, a Rosawa folyó partján, de fogalma sem volt róla, hol jár, csak annyit tudott, hogy folytonosan északnak tart, ha így újabb folyóra bukkant. Azt is kitalálta, hogy az éjszaka már a végéhez közeledik, mert a hideg erősen fokozódott, nyilván fagyott is, a köd leszállt, s a csillagok ismét felvillantak, csak halványabban, mint az előbb, s fényük is bizonytalanabb volt.

Végezetül a sötétség fokozatosan ritkulni kezdett. A törzsek, az ágak és az apró gallyak tisztábban látszottak. Az erdőben teljes lett a csend, hajnalodon.

Kis idő múlva Basia már látta a lovak színét. Végül keleten, az ágak között, már megjelent egy fénylő sáv: nappalodott, s derűs nap ígérkezett.

Ekkor érezte meg Basia, milyen szörnyen fáradt. Szája hosszas ásításra nyílt, szeme mintha ólmos lett volna, végül is mélyen elaludt, de csak rövid időre, mert feje beleakadt egy ágba, s ez felébresztette. Szerencsére a lovak közben a mohát csipegetve igen lassan lépkedtek, s így az ütés semmiféle kárt nem tett benne. A nap már felkelt, s gyönyörű, halvány sugarai áttörtek a lombtalan fák ágain. E látványra Basia szívét eltöltötte a remény, hiszen az üldözőktől már tenger sok pusztaság, hegy, szurdék és az egész éjszaka választotta el.

„Csak a jampoliak meg a mohilóviai el ne fogjanak, akkor amazok már aligha érnek utol” - gondolta magában.

Arra is számított, hogy menekülése elején sziklás talajon járt, ahol a lovak nem hagyhattak nyomot maguk után.

Ám csakhamar ismét elfogta a kételkedés.

„A lipekek a sziklákon és a köveken is észreveszik a nyomokat, üldözni fognak hát makacsul, hacsak a lovaik el nem hullanak.”

Ez az utóbbi lehetőség volt a legvalószínűbb, hiszen csak rá kellett néznie saját lovaira. Mind a kettőnek behorpadt az oldala, fejüket lógatták, szemük megtört. Menet közben is folyton lógott a fejük, hogy el-elkaphassanak egy csipetnyi mohát, vagy lecsíphessenek az alacsony tölgycserjéről néhány fonnyadt, vöröses levelet. Nyilván a láz is emésztette őket, mert minden átkelésnél mohón itták a vizet.

Mindezek ellenére, Basia - kijutván a két fenyőerdő közötti szabad térségre - ismét vágta a nógatta fáradt lovait, s így hajszoalta őket, egészen az átellenes fenyvesig.

Mikor azon is áthatolt, újabb tisztáshoz ért, amely még terjedelmesebb volt, mint az első, és hegyek is voltak rajta, s azokon túl, mintegy negyedmérföldnyire, füstoszlop szállt az ég felé, oly egyenesen, akár egy fenyőfa. Ez volt útjában az első emberlakta hely, mert ez az országrész, a Dnyeszter partvidékének kivételével, terjes pusztaság, vagyis elpusztított terület volt, nemcsak a tatár betörések miatt, hanem az örökös lengyel-kozák háborúk következtében is. Czarniecki uram utolsó hadjárata után, amelyben Busza áldozatul esett, a városkák apró, nyomorúságos falvakká süllyedtek, a falvakat pedig benőtte a fiatal erdő. Pedig hát Czarniecki után még annyi hadjárat, annyi ütközet, annyi mészárlás volt itt, egészen a legutóbbi időkig, amikor is a nagy Sobieski kiragadta ezt az országrészt az ellenség karmai közül. Újra kezdett rajta sarjadni az élet, ez a rész azonban, amelyen Basia menekült, különlegesen pusztaság volt, legfeljebb haramiak rejtőztek benne, ám ezeket is csaknem teljesen kiirtották a raszkówi, jampoli, mohilówi és chreptiówi kommandók.

A füst láttára Basia első gondolata az volt, hogy odamegy, csak talál ott valamiféle tanyát, lombosítást vagy akár pásztortűzet, annál megmelegszik és eszik valamit. Ám csakhamar eszébe vette, hogy ezen a vidéken jobb egy farkassal találkozni, hogysem emberekkel, mert itt az emberek vadabbak a vadállatoknál. Ajánlatos volt hát megsarkantyúznia a lovakat, s minél messzebbre elkerülni ezt az erdei tanyát, mert itt csak a halál várhatott rá.

Az átellenes erdő szélén megpillantott egy kis szénakazlat, most azért, már semmire sem tekintve, megállt a kazal mellett, hogy a lovakat megetesse. De ettek is mohón, egész fejüket, még a fülüket is bedugták a kazal belsejébe, hatalmas szénacsomókat húzva ki onnan. Sajnos, az evésben nagyon akadályozták őket a zablák, ám Basia nem akarta levenni róluk a kantárt, igen helyesen így gondolkozván:

„Ott, ahol ama füst látszott, tanyának kell lennie, minekutána pedig itt ez a kazal, a tanya-
siaknak természetesen lovaik vannak, amelyek utánam eredhetnek, tehát készen kell lennem.”

Mindazonáltal vagy egy órát eltöltött a kazal mellett. A lovak jóllaktak, s ő is evett egy kevés kendermagot. Elindult hát tovább, de alig haladt néhány futamnyit, két embert pillantott meg maga előtt.

Mind a kettő rőzseköteget vitt a hátán.

Az egyik nem volt még öreg, de nem is valami fiatal, az arca ragyaverte, a szeme ferde, rút, ijesztő alak volt, az arca állatian kegyetlen kifejezésű. A másik, egy fiatal kamasz, tébolyult elméjű volt, amit az első pillantásra látni lehetett bamba mosolyáról és réveteg tekintetéről.

A lovak és a lovas láttára mind a ketten ledobálták hátukról a rőzsecsomót, s szemlátomást szörnyen megijedtek. Ám a találkozás olyan váratlanul történt, s oly közel voltak, hogy menekülésre már nem gondolhattak.

- Szlava Bohu!¹³⁹ - köszönt rájuk Basia.

¹³⁹ Dicsőség Istennek!

- Na viki vikiv.¹⁴⁰

- Mi a neve ennek a tanyának?

- Minek annak a név? Csak tanya!

- Messze még Mohilów?

- Mi ne znajem...¹⁴¹

Itt már az öreg szorgosan fürkészte Basia arcát. Mivel férfiruhát viselt, a paraszt sihedernek nézte, s az arcán az iménti ijedelem helyett most már vakmerő kegyetlenség tükröződött.

- Miféle legényke a lovag úr?

- Mi közöd hozzá?

- Csak így egyedül? - kérdezte a paraszt, közelebb lépve.

- Utánam jön a katonaság.

Amaz megállt, végignézett a határtalan tisztáson, aztán visszavágta:

- Nem igaz a'. Nincs ott senki.

Azzal még néhány lépést tett Basia felé, s ferde szeme komoran megvillant. Ugyanakkor száját összecücsörítve, pitypalattyszerű hangot adott, nyilván hívni akart valakit.

Basia mindezt fölöttébb fenyegető jelenségnek tartván, minden habozás nélkül a paraszt mellének szegezte a pisztolyát.

- Csend, mert véged!

A paraszt elhallgatott, sőt nyomban elterült a földön. A félkegyelmű kamasz követte példáját, de az még üvöltött is, akár a farkas. Könnyen lehet, hogy annak idején valami nagy ijedelemtől vesztette el az eszét, mert ez az üvöltés borzalmas rémületet árult el.

Basia nekieresztette a lovakat, s elsuhant, mint a nyíl. Szerencsére az erdő nem volt bozótos, s a fák is elég ritkásan nőttek benne. Csakhamar ismét egy keskeny, de nagyon hosszú tisztás következett. A paripák, a kazalnál jóllakván, új erőre kaptak, s száguldottak, mint a vihar.

„Hazarohannak, lóra kapnak, és utánam erednek” - gondolta magában Basia.

Csak az vigasztalta, hogy a lovak jó erővel futottak, meg hogy a tanya elég messze volt onnan, ahol a parasztokkal találkozott.

„Mire a tanyát elérik, mire elővezetik a lovakat, én, ha így haladok, egy- vagy akár kétmérföldnyire is elrugaszodom tőlük.”

Csakugyan így is volt. De mikor eltelt néhány óra, s Basia, meggyőződve róla, hogy nem üldözik, lassította az iramot, nagy rémület, nagy levertség szállta meg a szívét, és szemében visszafoghatatlanul meggyülemlettek a könnyek.

Ez a találkozás megtanította rá, mi lakozik az itteni emberekben, s mit várhat tőlük. Ez ugyan nem volt számára meglepetés; saját tapasztalataiból is, meg a chreptiówi elbeszélésekből is tudta, hogy a hajdan idetelepített békés lakosság vagy elköltözött e pusztákról, vagy a háború fálta fel őket.

¹⁴⁰ Mindörökké.

¹⁴¹ Nem tudjuk.

Akik pedig itt maradtak, szakadatlan háborús rémületben élván, a belháború borzalmas viharában, tatár betörések és olyan állapotok között, amikor az emberek farkasokként vicsorognak egymásra, ahol sem templom, sem hit nincsen, s más példát nem látnak, mint gyilkosságot és gyújtogatást, más törvényt nem ismernek, csak az öklöt, kivetkőztek minden emberi érzésükből, s az erdei vadállatokhoz lettek hasonlatossá. Basia mindezt jól tudta, de hát a pusztaságban bolyongó, éhségtől és hidegtől gyötört, magányos ember önkéntelenül is az önmagával rokon teremtményektől várja a segítséget. Így volt ő is, mikor megpillantotta azt az emberi tanyát sejtető füstöt, szíve első sugallatát követve önkéntelenül oda akart rohanni, Isten nevében köszönteni a ház lakóit, s az ő födelük alatt pihenőre hajtani elgyötört fejét. De hát a kegyetlen valóság nyomban rávicsorította fogát, akár a hamis eb. Ezért telt meg a szíve keserűséggel, s ezért gyülemlettek meg szemében a csalódás és a panasz könnyei.

„Nincs itt segítség, csak az Úristennél - gondolta -, bár ne találkoznám már emberekkel!”

Ezután azon tűnődött, miért utánozta az a paraszt a fűrj hangját; nyilván más emberek is lehettek a közelben, s azokat akarta odahívni. Arra gondolt, hogy haramiák nyomára bukkant, akik a folyó menti szurdokokból kiszorulván, a beljebb eső erdőségekben húzták meg magukat, ahol a terjedelmes pusztaságok szomszédsága nagyobb biztonságot, s szükség esetén könnyebb menekülést is jelentett nekik.

„De mi lesz - töprengett Basia -, ha néhánnyal vagy akár nagyobb csapattal találkozom egyszerre? A muskéta, az egy, a két pisztoly kettő. A szablya, mondjuk, megint kettő, de ha még többen lesznek, kegyetlen halál a részem.”

S míg az előbb, még éjszakának idején, rettegései közepette azt kívánta, hogy minél hamarabb megvirradjon, most vágyakozva várta az alkonyatot, hogy a sötétség eltakarja a gonosz szemek elől.

Kitartó nyargalása közepette még kétszer akadt úgy, hogy emberek közelében kellett elhaladnia. Egyszer, egy sík magaslat szélén, tíz-egynéhány kunyhót pillantott meg. Talán nem is haramiák laktak bennük, mégis igyekezett vágatva elkerülni, tudván, hogy a parasztok sem sokkal jobbak itt a haramiáknál. Máskor pedig fát vágó fejszék csattogását hallotta.

Végre a várva várt éjszaka betakarta a földet. Baska már annyira kimerült, hogy mikor kiért az erdőten pusztára, így szólt magában: „Itt össze nem zúzom magam a fában, elbóbiskolok hát egy kicsit, ha megfagyok is.”

Már-már lehunyta a szemét, mikor egyszerre úgy látta, hogy a messze távolban a fehér havon néhány fekete pont mozgolódik, különböző irányban. Még egy darabig leküzdötte álmoságát. - Biztosan farkasok! - mormogta halkan.

Alig haladt azonban ötven-hatvan lépésnyire, ama pontok eltűntek, ő pedig ismét elaludt Azja paripáján, mégpedig olyan mélyen, hogy csak a ló hangos nyerítése ébresztette fel.

Körülnézett: egy erdő szélén volt, tehát éppen idejében serkent fel álmából, mert összezúzhatta volna magát, ha nekimegy egy fának.

Egyszerre észrevette, hogy a másik ló nincs mellette.

- Mi történt? - kiáltotta rémülten.

Pedig hát egészen egyszerű dolog történt. Basia odakötözte ugyan a ló kantárszárát a saját nyeregkapájához, de dermedt keze nem húzta meg eléggé a hurkot, az magától kioldódott, s a fáradt ló elmaradt, hogy ott helyben keressen magának élelmet a hó alatt, vagy éppen leheveredett.

Szerencsére a pisztolyok nem a tokjukban voltak, hanem Basia öve mellett, a puszkaporos szarut meg a kendermagos zacskót szintén magánál tartotta. Végül is a szerencsétlenség nem volt valami nagy, mert ha Azja lova gyorsaságban nem vetekedhetett is az ő paripájával, annyi bizonyos, hogy kitartásban, valamint a fáradalmak és a hideg elviselésében kétségtelenül felülmúlta. Mindazonáltal nagyon sajnálta kedvenc paripáját, s az első pillanatban el is határozta, hogy megkeresi.

El is csodálkozott nagyon, hogy a pusztán széjjelnézve, sehol sem látta, pedig az éjszaka szokatlanul világos volt.

„Elmaradt, elmaradt - gondolta -, nem futhatott előre, hanem bizonyosan leheveredett valami mélyedésben, s azért nem látom.”

A paripa ismét felnyerített alatta, megrázkódott, fülét hátraszegte, és a pusztaság felől semmi válasz nem érkezett.

- Elmegyek, megkeresem! - mondta Basia.

Már meg is fordította lovát, mikor egyszerre váratlan rémület fogta el, s mintha emberi hang kiáltotta volna:

- Basia, ne menj!

E pillanatban csakugyan megint másféle baljós hangok zavarták meg a csendet. Közelről s mintha a föld alól jöttek volna. Vonítás, kurrogás, szűkülés, nyögés, végül kurta, szaggatott, irtózatossá váló vinnyogás.... Mindez annál is borzalmasabb volt, mert a pusztában nem látszott semmi. Basiát tetőtől talpig elöntötte a hideg verejték, s elkékvő ajkáról feltört a kiáltás:

- Mi az? Mi van itt?

Igaz, egyszerre kitalálta, hogy farkasok tépik szét a lovát, de nem tudta megérteni, miért nem lát semmit, holott - a hangokról ítélve nem lehetett messzebb ötszáz lépésnél.

Most már nem volt miért a ló segítségére sietnie, mert már bizonyosra állt, hogy széjjeltépték, de egyébként is saját mentésére kellett gondolnia. Basia tehát ijesztésül a levegőbe lőtt, aztán továbbindult. Útközben azon töprengett, hogy talán nem is farkasok tépték szét az ő lovát, hiszen azok a hangok a föld alól hallatszottak. E gondolatra mintha hangyák futkostak volna végig a hátán, de mikor jobban meggondolta a dolgot, eszébe jutott, hogy álmában úgy érezte, lefelé ereszkedik valami hegyről, azután újra felfelé kapaszkodik.

„Bizonyosra állt - gondolta -, hogy alvás közben átvágtam valamiféle lankás partú szakadékon, a lovam ott maradt, s ott estek rá a farkasok.”

Az éjszaka hátralevő része már minden viszontagság nélkül telt el. Paripája, az előző nap reggelén jóllakván szénával, kitartóan bírta az iramot, úgyhogy Basia maga is megcsodálta az erejét. Szép alkatú, farkasűző tatár paripa volt, kitartása pedig szinte határtalan. Basia rövid pihenőket tartott, s ekkor a paripa nekiállt legelni, s megevett mindent, válogatás nélkül, mohát, falevelet, sőt a fák kérgét is lerágta, aztán csak ment és ment. A mezőkön Basia vágta ugratta. Ilyenkor kissé nyögött, lihegve lélegzett, s ha visszatartották, szuszogott, reszketett, a fáradságtól mélyen lelógatta fejét, de nem botladozott.

Basia paripája akkor sem bírta volna ki ezt az utat, ha a farkasok el nem pusztítják.

Másnap Basia, reggeli imáját elmondva, kezdett számot adni az időről:

„Azja kezéből csütörtökön délfelé szabadultam ki - mondta magában -, és éjszakáig vágattam egyfolytában, azután útban telt el egy éjszaka, utána egy egész nap, azután megint egy éjszaka, s íme, most kezdődik a harmadik nap. Azt hiszem, ha üldöztek volna is, azok már vissza is fordulhattak. Már Chreptiów sem lehet valami messze, hiszen nemigen kíméltem a lovakat.”

Kis idő múlva pedig hozzátette: „Hej, ideje, ideje már! Istenem, könyörülj rajtam!”

Időnként elfogta a vágy, hogy a folyóhoz közeledjék, mert a part mentén könnyebben eligazodott volna azon, hogy merre jár, de hát félt, mert eszébe vette, hogy Azja Mohilówban is otthagytott ötven lipeket Gorzenski uramnál. Arra is gondolt, hogy minekutána nagy kerülőket tett, netán még el sem hagyta Mohilówot. Útközben - amennyiben az álom le nem ragasztotta a szemét - igyekezett szorgosan vigyázni, hogy nem bukkan-e rá egy nagyon terjedelmes szurdékra, hasonlatosan ahhoz, amelynek az alján Mohilów épült, de nem látott semmi ilyesmit. Igaz, a szurdék el is szűkülhetett, úgyhogy Mohilównál másmilyen lehetett, mint itt a mélyben, véget is érhetett, avagy a városon túl tízegynéhány futamnyi távolban el is kanyarodhatott. Egyszóval Basiának fogalma sem volt, hol s merre jár.

Csak szakadatlanul azért imádkozott, hogy már ne tartson sokáig, mert érezte, hogy nem sokáig bírja a törődést, a hideget, az álmatlanságot meg az éhséget. Hiszen három nap óta kendermagon él, de bár igen takarékosan bánt vele, mégis e reggel az utolsó szemecskét is megette, úgyhogy már semmi sem volt a zacskóban.

Most már csak a remény táplálhatta és fűthette, hogy Chreptiów már nincs messze. Ám a reményen kívül nyilván a láz is fűtötte. Érezte, hogy láza van, hiszen noha egyre hidegebb volt, sőt fagyott is, a keze meg a lába, melyek eleinte egészen dermedtek voltak, most szinte izzottak, s rettenetesen gyötörte a szomjúság.

„Csak az eszméletemet el ne veszítsem - gondolta magában -, csak az utolsó lehetetlemmel eljussak Chreptiówba, hogy meglássam Michalt, aztán legyen meg az Isten akarata...”

Ismét számos patakon és folyón kellett átkelnie, de ezek vagy sekélyek voltak, vagy be voltak fagyva, némelyiknek a színén víz folydogált, alatta pedig kemény és erős jégpáncél volt. Mégis legjobban ezektől az átkelésektől félt, mert lova is szemlátomást rettegett tőlük, holott egyébként szinte nem ismert félelmet. Amikor a vízbe kellett mennie, vagy a jégre lépnie, horkolt, lesunyta füleit, gyakran meg is torpant, s ha kényszerítették, nagyon lassan, óvatosan rakta lábait, közben folyton szimatolva táguló orrikaival.

Dél már jócskán elmúlt, mikor Basia, sűrű fenyvesben haladva, egy folyóhoz ért, mely nagyobb, de különösen szélesebb volt a többinél. Úgy gondolta, hogy ez vagy a Ladawa, vagy a Kalusik. E látványra a szíve megdobbant. Annyi bizonyos, hogy Chreptiównak már közel kell lennie, s még ha túlhaladt is rajta, mindenesetre biztonságban érezhette magát, mert ott a vidék is népesebb, s a néptől sem kellett annyira félnie. Amíg a szeme elláthatott, a folyó partja mindenütt meredek volt, csak egy helyen látszott kavicspart, s a befagyott víz sekélyesen nyomult a partra, mintha valami lapos, széles edényben ömlött volna széjjel. A partok mentén mindenütt be volt fagyva; s a középén széles szalagban folyt a víz, Basia azonban remélte, hogy a víz alatt, mint rendszeren, ezúttal is jeget talál.

A paripa kissé viszolyogva lépkedett rá, mint minden átkelésnél, nyakát ívbe hajlítva, orrikaival szaglászta a havat maga előtt. Mikor a vízhez értek, Basia, mint rendszeren, most is feltérdelt a nyeregbe, s két kezével megkapaszkodott az első nyeregkapában.

A víz megloccsant a ló patái alatt. Valóban kemény, vizes jég volt alatta, a ló patái úgy koppantak rajta, akár a kövön, de a patkósarkak nyilván elkophattak a hosszú, sziklás úton, mert a paripa csakhamar meg-megcsúszott, lábai széjjelsiklottak, mintha ki akarnának csúszni alóla, egyszerre hirtelen előre is bukott, annyira, hogy az orra is a vízbe merült. Felugrott, de most meg a farára ült, megint felugrott, de most már rémülten ficáncolni kezdett, s kétségbeesetten kapálta patáival a jeget. Basia megrántotta a kantárszárat, de erre tompa reccsenés hallatszott, s a ló hátsó lábai csánkig a vízbe merültek.

- Jézusom! Jézusom! - sikoltotta Basia.

A paripa első lábaival még kemény alapon állt, rettentő erőfeszítéssel igyekezett hát kievikélni, ám ama jégdarabok, amelyekre fel akart kapaszkodni, nyilván kicsúsztak a lábai alól, mert még mélyebbre süllyedt, s horkolt és nyerített rémületében.

Basiának még volt annyi lélekjelenléte, hogy a ló sörényébe kapaszkodva kiugorjék az előtte heverő töretlen jégtáblára. Ott elesett, s meghempergett a vízben. Ámde felállt, s lába alatt megérezve a szilárd talajt, tudta, hogy megmenekült. Most még a lovat szerette volna menteni, elkapta hát a kantárszárat, s az átellenes part felé hátrálva, teljes erejével húzta kifelé.

A paripa becsúszott a mélybe, s most már mellső lábait sem bírta kiszabadítani, hogy megkapaszkodjék velük a még szilárd jégtáblában. A kantárszár egyre jobban megfeszült, a ló pedig egyre mélyebbre süllyedt. Végül egészen lemerült, csak a nyaka meg a feje állt ki a jég fölé. A végén már szinte emberi hangon nyöszörgött, fogait kivicsorítva. Két szeme leírhatatlan szomorúsággal szegeződött Basiára, mintha csak azt akarná mondani: „Számomra már nincs itt menedék, ereszd el a kantárszárat, hogy valamiképpen még téged is be ne rántsalak...”

És csakugyan, nem volt számára menekülés. Basia kénytelen volt elengedni a kantárszárat.

Mikor aztán a ló teljesen a víz alá merült, s nem látszott többé, Basia kiment a túlsó partra, ott leült egy levéltelen bokor alá, és sírt, mint egy gyermek.

Lelkierije egy pillanatra teljesen megtört. Ezenfelül pedig a keserűség és fájdalom, amely az emberekkel való találkozás után annyira meggyülemlett benne, most még jobban erőt vett a szívéen. Íme, minden ellene esküdött: ezek az útvesztők, a sötétség, az elemek, az emberek, az állatok, csak mintha az Isten keze örködnék fölötte. Ebbe a jó, ebbe a drága, ebbe az atyai gondviselésbe helyezte minden gyermeki bizodalmát, s lám, most ebben is csalódott. Olyan érzés volt ez, amelyet Basia még magának sem vallott meg ilyen világosan, de annál tisztábban érezte a szívében.

Mi maradt hátra számára? A panasz meg a könny! Hiszen olyan vitézségről, akkora bátorságról, annyi kitartásról tett bizonyosságot, amennyi csak egy ilyen gyenge teremtetéstől telhetett. És íme, a lova megfulladt. Az utolsó reménysége, az utolsó mentő szalmaszála, az egyetlen élő teremtés, amely még mellette volt. E ló nélkül erőtlennek érezte magát az ismeretlen távol-sággal szemben, amely Chreptiówtól elválasztotta. Erőtlennek a fenyvesekkel, szurdékokkal, pusztákkal szemben, s fegyvertelennek az őt üldözőkkel, emberekkel és vadállatokkal szemben. Ámde mindezeknél sokkalta jobban kínoztta a magányosság, az elhagyatottság.

Sírt, amíg a könnyei el nem apadtak. Azután jött a kimerültség, a fáradtság, a tehetetlenség érzése, mely oly erős volt, hogy már szinte a nyugalomhoz volt hasonló. Így hát egyszer-kétszer mélyet sóhajtván, így szólt önmagához: „Isten akarata ellen mit sem tehetek... itt már meghalok.”

Azzal behunyta szemét, azt a régebben oly derűs, vidám szemét, amely ma mélyen beesett, és sötét karikák árnyalták alá.

Noha teste percről percre egyre jobban elnehezedett, gondolatai úgy vergődtek, akár a megrémült madár, s a szíve szintén. Mert hiszen ha a világon senki sem szerette volna, nem fájna így meghalnia, de hát mindenki olyan nagyon szerette!

És elképzelte magában, hogyha Azja árulása és az ő szökésének a híre szárnyra kel, hogyan fogják keresni, és hogyan találják meg, örök álomba merülve, kékké fagyva a folyó partján e bokor alatt. S hirtelen hangosan megszólalt:

- Hej, de fog szegény Michal sírni! Hej, hej!

Azután bocsánatot kért tőle, hogy hiszen nem ő az oka.

„Hidd el, Michalku - mondta, gondolatban átölelve a kislovag nyakát -, én megtettem mindent, ami tőlem tellett, de hiába, ha az Úristen nem akarta...”

Erre annyira erőt vett rajta a drága férfiú iránti szívbéli szerelem, annyira elfogta a vágy, hogy legalább az ő drága feje közelében haljon meg, hogy minden erejét összeszedve felkelt és továbbment.

Eleintén nagyon nehezeire esett a menés, lába a hosszú lovaglásban elszokott a járástól, s most olyan érzése volt, mintha idegen lábakon járna. Szerencsére nem fázott, sőt melege volt, mert a láz egy pillanatra sem hagyta el.

Az erdőbe behatolva, kitartóan haladt tovább, csak arra vigyázott, hogy a nap a bal keze felől legyen. Már valóban átsiklott a havasalföldi part felé, hiszen a nap második felén, délután négy óra felé járhatott az idő. Basia most már nem ügyelt annyira arra, hogy a Dnyeszter felé ne közeledjék, mert folyton úgy érezte, hogy Mohilówot már elhagyta.

„Hiszen ha biztosan tudná, ha tudhatná!” - hajtogatta magában, elkékült, de egyszersmind égő arcocskáját az égre emelve. Ha valami állat vagy fa megszólalna, mondván: Chreptiówíg még egy mérföld vagy kettő, még talán el is jutna...

Ámde a fák hallgattak, sőt mintha ellene volnának, mert minduntalan akadályozták útját gyökereikkel. Basia minduntalan megbotlott a hóval lepett, gyökerek alkotta hurkokban és kiugrókban. Egy idő múlva kibírhatatlanul vált a járás, ledobta hát magáról a meleg köpönyeget, s csak kis bekecsében maradt. Így könnyítve magán, csak ment, ment tovább, még gyorsabban, botladozva, sőt bukdácsolva is a mélyebb hóban. Prémmelel bélelt, könnyű, vékony talpú szattyánbőr csizmáskái, melyek kiválóak voltak a szánban avagy lóháton való utazáshoz, nem védték a lábát eléggé a kövek és a tönkök ütéseitől. Emellett gyakran át is áztak a folyókon való átkelésekkor, most pedig vizes állapotban, Basia láztól forró lábacskaín fel is melegedve, könnyen el is rongyolódhattak az erdőben.

„Majd eljutok mezítláb vagy Chreptiówba, vagy a halálba” - gondolta Basia.

Erre fájdalmas mosoly derítette fel arcocskáját, mert mégiscsak örült, hogy ilyen kitartóan megy tovább, s ha útközben meghal, Michal igazán semmit, de semmit nem vethet a szemére.

Minekutána pedig most már szüntelen a férjeurával beszélgetett, mindjárt meg is mondta:

„Hej, Michalku, más még ennyit sem tett volna meg! Például Ewka...”

Ewka gyakran eszébe jutott menekülése közben, gyakran imádkozott is érte, mert azt jól tudta, hogy ha Azja nem szerette a leányt, akkor reá is meg a Raszkówban maradt valamennyi fogolyra borzalmas sors várt.

„Rosszabb nekik, hogysen nékem” - ismételte minduntalan, s ettől a gondolattól új erőt merített.

Most azonban, hogy elmúlt egy, két, három óra, ez az erő minden lépéssel fogyott. Lassanként a nap lesiklott a Dnyeszter mögé, s vörös alkonypírral borítva az eget, kialudt. A hó lila színt öltött. Azután az alkonypírnak ez az aranyos-bíbor színű óceánja egyre sötétebbé, keskenyebbé vált; a fél égboltot betöltő tengerből tóvá, folyóvá, majd patakká keskenyült, végezetül már csak mint vékony, világító fonal húzódott végig a nyugati ég alján, hogy azután végképp átadja helyét a sötétségnek.

Éjszaka lett.

Eltelt még egy óra. A fenyves fekete és titokzatos volt, s mivel semmiféle fuvalat meg nem mozgatta, hallgatott, mintha feszülten azon gondolkoznék, mitévő legyen ezzel a szegény, eltévedt kis teremtéssel.

Ebben az életteleniségében és csendjében azonban nem volt semmi jó, sőt ellenkezőleg, csak érzéketlenség és dermedtség áradt belőle.

Basia csak ment tovább, cserepes ajkával egyre gyorsabban kapkodva a levegő után, s egyre gyakrabban bukott el, részint a sötétség miatt, részint mert az ereje mindjobban elhagyta.

Fejecskéjét magasra tartotta, de nem nézte már az útjelző Göncölszekeret, mert már teljesen elvesztette tájékozódását. Csak ment, azért, hogy menjen. Ment, mert meglepték a nagyon világos, nagyon kedves, halál előtti látomások.

Íme, például: az erdő négy széle kezd egymás felé közeledni, majd összekapcsolódnak négy fallá, s máris előtte a chreptiówi nappali szoba. Basia is ott van a szobában, s tisztán lát mindent. A kandallóban hatalmas tűz lobog, s a padokon, mint rendszerint, ott ülnek a tiszték. Zagloba Snitkóval kötekedik. Motowidlo uram szótlanul ül, és a lángokba mered, s ha a tűzben megszisszen valami, máris hallani ismert, vontatott beszédét: „Tisztító-tűzben vezeklő lélek, mit kívánsz?” Muszalski és Hromyka uraimék Michallal kockáznak. Basia odamegy hozzájuk, s így szól: „Michalku, hadd ülök le kicsinyég, s hadd simulok hozzád, mert valahogy sehogyan sem érzem magam.” Michal megöleli: „Mi bajod, kiscicám? Netán?...” A többit már a fülébe súgja, de az asszony csak megismétli: „Jaj de furcsán érzem magam!” Micsoda világos, micsoda nyugodt szoba ez, és milyen kedves ez a Michal - csak éppen Basia érzi magát oly furcsán, hogy szinte megrémül...

Annyira furcsán érzi magát, hogy egyszerre a láz is elhagyja, mert teljesen elárad benne a halál előtti gyengeség. A látomások eltűnnek. Visszatér az öntudata, s vele együtt az emlékezete is.

„Azja elől menekülök - mondja magában -, itt vagyok az erdőben, éjszaka van, nem bírok eljutni Chreptiówba, és halódom.”

A láz után most már gyorsan átjárja a hideg, s húsán át behatol a csontjaiig. Lábai roskadoznak alatta, s végül letérdel a hóba egy fa alatt.

Most már a legkisebb felhőcske sem fátyolozza el értelmét. Rettenetesen sajnálja az életét, de nagyon jól tudja, hogy haldoklik, s lelkét az Istennek akarván ajánlani, szaggatott hangon mondja:

- Az Atyának és a Fiúnak...

Az imádságot megszakítják valamiféle furcsa, éles, bántóan csikorgó hangok, s kellemetlenül, hangosan terjengenek az éjszaka csendjében.

Basia kinyitja száját. - Mi ez? - hal el a kérdés az ajkán. Egy pillanatra arcához emeli az ujját, mintha fel akarná ébreszteni magát, mintha nem hinne a tulajdon fülének, s ajkáról hirtelen felroppen a kiáltás:

- Ó, Jézusom! Ezek kútgémegek, ez Chreptiów! Ó, Jézusom!

Azután ez a szegény teremtés, aki még az imént haldoklott, felugrik, s lihegve, reszketve, könnyes szemmel, pihegő kebelrel rohan az erdőn átal, felbukik, majd ismét feláll, s egyre azt hajtogatja:

- A lovakat itatják! Chreptiów! Azok ami gémeskútjaink! Legalább a kapuig! Legalább a kapuig!... Ó, Jézusom!... Chreptiów! Chreptiów...

Az erdő már ritkul, elétáru a havas mező meg a domb, ahonnan tíz-egynéhány csillogó szempár néz a rohanó Basiára.

De nem, ezek nem farkasok... Ó, ezek a chreptiówi házak ablakai, azok csillognak ilyen édes, világos, megmentő fénnel - az a fortalitia ott a dombon, igen, keleti szárnyával az erdő felé.

Volt még vagy egyfutamnyi útja, de Basia azt sem tudta, hogyan jutott a végére. A kapu falu felőli oldalán ácsorgó katonák nem ismerték fel a sötétben, de bebocsátották, vélvén, hogy szolgalegény, akit elküldték valahova, s most tér meg a kommandánsához.

Basia utolsó leheletével bukik be a kapun, végigfut az udvaron a gémeskutak mellett, ahol a kémszemléről csak az imént megtért dragonyosok itatják lovaikat éjszakára, azután megáll a főépület ajtajában.

Wolodyjowski meg Zagloba éppen lovagló ülésben ülnek egymással szemben a padon, s krupnikot¹⁴² hörpölgetve éppen Basiáról beszélgetnek, vélvén, hogy ő már javában gazdálkodik a messze Raszkówban. Mindketten borús kedvükben vannak, mert szörnyen vágyódnak Basia után, s naponta vitatkoznak, hogy mikor érkezhetsz vissza.

- Az Isten ne adjon hirtelen olvadást meg esőket, mert ki tudja, mikor térhetne meg - vélte Zagloba uram.

- Még foga van a télnek - vágta rá a kislovag -, én pedig valami nyolc-tíz nap múlván már minduntalan kinézegetek Mohilów felé.

- Már én jobb szeretném, ha el sem ment volna. Semmi keresnivalóm itt Chreptiówban, ha ő nincs itt.

- Akkor minek tanácsolta kegyelmed?

- Ne berzenkedj, Michal! A te fejedben született meg ez...

- Csak egészségben megtérjen! - sóhajtott a kislovag, majd hozzátette: - Épen és minél hamarabb!...

Erre megnyikordult az ajtó, s egy apró, nyomorúságos, toprongyos, havas kis teremtes vinnyogott szájalmasan a küszöbön:

- Michal! Michal!...

A kislovag felugrott, de az első pillanatban úgy elámult, hogy kövé dermedve megállt, kezét kinyújtotta, csak hunyorgott, és állt egy helyben.

Ám az asszony közelebb lépett, s inkább nyögte, mint mondotta:

- Michal!... Azja áruló... engem akart elragadni... de megszöktem, és... ments meg!

Azzal megingott, s mintegy holtan vágódott végig a padlón.

Erre a lovag odaugrott, mint könnyű pelyhecskét kapta karjába, vérfagyasztóan kiáltva:

- Irgalmas Krisztusom!...

De az asszony szegény, elkékvült fejecskéje élettelenül lógott le karjáról, ő tehát, vélvén, hogy holttetemet tart, rettenetes hangon rikoltotta:

- Baska meghalt!... Meghalt!... Segítség!...

¹⁴² Fűszeres, mézes pálinka, zsírral keverve, melyet forrón isznak.

XLI. FEJEZET

A Basia megtéréséről szóló hírek villámként elterjedtek egész Chreptiówban, de a kislovagon, Zaglobán és a szolgálattevő fehérnépen kívül senki sem látta őt sem aznap este, sem később.

Az ájulás után, ott a szoba küszöbén, még visszanyerte öntudatát, legalább annyira, hogy néhány szóval elmondhatta, mi és hogyan történt, de csakhamar jöttek az újabb ájulások, s egy órával később, noha mindenféle módon élesztgették, melengették, borral itatták, etetni is próbálgatták, nem ismerte már meg férjeurát sem, s már nem volt kétség abban, hogy hosszú és súlyos betegség következik reá.

Ezenközben nagy mozgás támadt Chreptiówban. A vitézek, megtudván, hogy a „nagy-asszony” félholtan jött meg, kitódultak az udvarra, akár egy méhraj; a tiszték valamennyien a nappaliban gyülekeztek egybe, s halkán suttogva, türelmetlenül várták a híreket a benyílóból, ahol Basiát ágyba fektették. Ámde hosszú ideig semmit sem lehetett megtudni. Időnként átsuhantak ugyan a szolgálattevő asszonyok, az egyik a konyhába forralt vízért, a másik a patikába tapasztért, kenőcsért, flastromért, de ezek nem hagyták magukat feltartóztatni. A bizonytalanság ólomként nehezedett minden szívre. Egyre nagyobb tömegek gyülekeztek össze az udvaron, még a faluból is; szájról szájra jártak a kérdések; elterjedt a híre Azja árulásának és annak, hogy a nagyasszony szökve menekült meg tőle, egy hétig bolyongva étlen, álmatlanul. E hírre vad düh feszegette a kebleket. Végül a katonák tömegén különös és rettenetes forrongás lett úrrá, mert visszafojtotta bennük az aggodalom, hogy minden hangos kirobbanás árthat a beteg állapotának. Végezetül hosszas várakozás után kilépett hozzájuk Zagloba uram kisírt szemmel, maradék haja is égnek állt a fején, azok pedig mindjárt valamennyien hozzája ugrottak, s már röpködtek is a halk, lázas kérdések:

- Él? Él?

- Él - felelte az aggastyán -, de csak az Isten a tudója, hogy egy óra múltán...

Itt elcsuklott a hangja, alsó ajka remegni kezdett, két kezével hirtelen a fejéhez kapott, s teljes súlyával rogyott le a padra.

Elfojtott zokogás rázta meg mellét.

E látványra Muszalski a karjába kapta Nienaszyniec uramat, bár éppen őt nem valami nagyon szerette, s halkán felüvöltött, amiben Nienaszyniec is nyomban követte példáját. Motowidlo csak kimeresztette szemét, mintha el akarna nyelni valamit, és nem bírja, Snitko uram remegő kézzel kezdte mentéjét kigombolni, Hromyka pedig, kezét a magasba emelve, járt fel s alá a szobában.

A vitézek az ablakon át látván a kétségbeesés jeleit, azt hitték, hogy a nagyasszony meghalt, s rettenetes zajt és lamentálást csaptak. Zagloba uram e lármára vad dühbe gurult, s mintha parittyából lőtték volna ki, rohant az udvarra.

- Csend, selymák! Üssön belétek a mennydörgős mennykő! - kiáltotta elfojtott hangon.

Azok nyomban el is hallgattak, látva, hogy még nincs itt az ideje a lamentálásnak, de az udvart nem hagyták el. Zagloba pedig, kissé megnyugodva, visszatért a nappaliba, s visszaült a padra.

E pillanatban az egyik szolgálattevő asszony ismét megjelent a benyíló ajtajában.

Zagloba uram hozzáugrott.

- Mi van odabent?

- Alszik.

- Alszik? Hála Istennek!

- Netán megadja az Úr...

- A kommandáns úr mit mivel?

- Ott ül a beteg ágyánál.

- Akkor jó, indulj hát, amiért küldöttek!

Zagloba most a tisztekhez fordult, s megismételte az asszony szavait:

- A mindenható Isten talán megkönyörül. Alszik! Már némi remény kezd éledezni bennem... Hű!...

A tisztek is megkönnyebbülve sóhajtottak fel. Azután szűk gyűrűvé tömörültek Zagloba uram körül, s megkezdődött a kérdezősködés:

- Az Istenért, mi módon történt ez? Mi volt ez? Mi okból szökött gyalogszerrel?

- Kezdetben nem gyalogszerrel menekült ő - felelte suttogva a vén lovag -, hanem két lovon, mert amaz ebet is - a dögvész pusztítaná el - ledöntötte a nyeregből.

- Nem hiszünk a tulajdon fülünknek!

- A pisztoly agyával vágott a szeme közé, s minekutána akkoron elmaradtak a csapattól, senki sem látta, és senki sem eredt üldözésére. Az egyik lovát a farkasok tépték széjjel, a másik megfulladt a jég alatt. Ó, irgalmas Krisztusom! Egymagában bolyongott szegénykém étlenszomjban a rengetegben!...

Itt megint elbődült az öreg, s egy időre abbahagyta a beszédet, a tisztek pedig szinte ledültek a padokra az ámulattól, a szörnyülködéstől meg a hön szeretett nagyasszonyuk iránti szájalomtól és sajnálkozástól.

- Amikor Chreptiów alá ért - folytatta Zagloba uram -, már nem ismerte meg a helyet, s készült meghalni, de ekkor a fülét megütötte a kútgépek csikorgása, erről eszébe vette, hogy már közel van, s utolsó leheletével vánszorgott ide...

- Az Úr oltalmazta e szörnyű szükségében - jegyezte meg Motowidlo, nedves bajuszát megtörölve -, megoltalmazza továbbra is.

- Bizonynal úgy lesz! Fején találta kegyelmed a szeget! - suttogta néhány hang.

Ekkor az udvarból ismét hangosabb zaj hallatszott, Zagloba uram ismét dühösen felugrott, s kirohant az ajtó elé.

Ott már fej fej mellett szorongott. A vitézek, Zagloba uram és a két tiszt láttára, félívben visszahúzódtak.

- Csend legyen, ebadták - kiáltott rájuk -, mert tüstént...!

Ámde a félkörből előlépett Zydor Lusnia dragonyos strázsamester, derék mazur vitéz, Wolodyjowski uram kedvenc katonája, s néhány lépést előrelépve, megállt, mint a cövek, s határozott hangon megszólalt:

- Mert nem lehet az másképpen, kegyelmességed, hogy minekutána az az eblelke a mi nagyasszonyunkat bántalmazni akarta, most mi reája megyünk, mert a bosszúnak meg kell lenni. Amit én mondok, az mindnyájunk szava. Ha pedig ezredes urunk maga el nem jöhetne, hát elmegyünk mi más kommandó alatt is, akár a Krímig, csak amazt a kezünkbe kapjuk, s a mi nagyasszonyunk sérelmét bosszúlatlan ne hagyjuk...

Makacs, hideg, paraszti fenyegetés rejlett a strázsamester hangjában; mások pedig, a drago-nyosok meg a nemesi zászlóaljok közvitézei már csikorgatták a fogukat, és halkan csörtették kardjukat, szuszogva és dörögve hozzá. Ebben a tompa morajban volt valami egyszerű, de félelmetesen fenyegető, akárha medve dörög a sötét éjszakában.

A strázsamester ott állt feszesen, s várta a választ, mögötte pedig csapatostul a katonák. Szinte kiérezett belőlük az ádáz elszántság, amely még a katonai disciplinánál is erősebb.

Egy darabig csend volt. Egyszerre a távolabbi sorokból hallatszott egy hang:

- Amaz ebnek a vére a legjobb ír nagyasszonyunk nyavalyájára!

Zagloba uram haragja elpárolgott, mert megindította a vitézek nagy ragaszkodása, de meg az ír említésére más ötlet villant eszébe, mégpedig az, hogy medikust kellene hozatni Basiához. Az első pillanatban a pusztai Chreptiówban ez senkinek sem jutott eszébe, pedig hát Kamieniecben volt néhány medikus, s közöttük egy görög, fölöttébb híres ember, gazdag is, volt néhány bérháza, s annyira tanult, tudós férfiú, hogy általában szinte varázslónak tekintették. Csak abban volt kétség, hogy gazdag ember létére, akit még a mágusok is „kelmed”-nek titulálnak, hajlandó lesz-e bármily áron is kijönni a távoli pusztaságba.

Zagloba uram egy kis ideig morfondírozott magában, majd így szólt:

- Ama veszett eb a méltó bosszút el nem kerüli, én ígérem ezt nektek, s tudom, jobb szeretné ökelme, ha király öfelsége esküdnék bosszút ellene, hogysem Zagloba. Csak azt nem tudni, vajon él-e még, mert a nagyasszony, hogy karjaiból szabadulhasson, a pisztoly gombjával vágott a szeme közé, s éppen homlokra találta. Ez azonban nem a bosszú ideje, mert elsőbbsen a nagyasszonyt kell megsegélni.

- Mi akár a tulajdon épségünkkel is szívesen segítjük! - felelte Lusnia.

A tömeg ismét felmorajlott, a strázsamester szavainak megerősítéseképpen.

- Hallod-e, Lusnia - szólt rá Zagloba -, Kamieniecben lakik egy Rodopulosz nevű medikus. Elmegy hozzá, s megmondod, hogy a podolei generálisnak a város kapuja előtt kimarjult a lába, és segítséget kér. Amint pedig amaz a kapun kívül lesz, elkapod, felülteted a lóra, avagy bedugod a zsákba, s vágatsz vele egyenest Chreptiówba. Váltani való lovakat küldök eléd minden egy-két futamatnyi távolságra, aztán rajta, vágásban! Csak arra ügyelj, hogy elevenen érkezzék ide, mert ha meghal, semmi hasznunk belőle.

A megelégedés moraja hallatszott mindenfelől, Lusnia pedig megmozgatta torzonborz bajuszát, s így szólt:

- Majd megkerítem én ökelmét, és el sem hullajtom, csak majd itt, Chreptiówban!

- No, indulj!

- Kegyelmességed...

- Mi kell még?

- De hátha annak utána elpusztul?

- Egye fene, csak ide jusson el épségben! Végy hat legényt, és indulj!

Lusnia már rohant is, a többiek, örvendezvén, hogy valamit ők is tehetnek a nagyasszonyért, siettek a lovakat nyergelni, s néhány miatyánknyi idő után a hat lovas már indult is Kamieniecbe, utánuk pedig mások már vezették is a váltásra való lovakat, hogy felállítgassák az út mentén.

Zagloba uram visszatért a nappaliba, s igen meg volt elégedve önmagával.

Kis idő múlva Wolodyjowski lépett ki a benyílóból, arca egészen elváltozott, szinte öntudatánál sem volt, egykedvűen fogadta a sajnálkozó és biztató szavakat. Minekutána Zaglobával közölte, hogy Basia folyton alszik, leült egy padra, s tétova szemekkel bámult az ajtóra, amely mögött Basia feküdt. A tisztek azt hitték, hallgatózik, még a lélegzetüket is visszafojtották hát, s a szobában teljes lett a csend.

Kisvártatva Zagloba lábujjhegyen a kislovaghoz lépett.

- Michal - szólította meg -, elküldtem Kamieniecbe a medikusért, de... netán még valakiért el kellene küldeni?

Wolodyjowski csak bámult, a gondolatait rendezgette, de mintha nem értette volna.

- Papért - bökte ki Zagloba. - Kaminski atya reggelre itt lehetne.

Erre a kislovag behunyta szemét, arcát a kandalló felé fordította, s halottsapadt arccal gyorsan, egymás után ismételte:

- Jézusom, Jézusom, Jézusom!

Zagloba utam tehát, többé mit sem tudakolván, kiment, hogy kiadja az utasítást.

Mire visszatért, Wolodyowski már nem volt a nappali szobában. A tisztek elmondták Zaglobának, hogy a beteg hívta, nem tudni, lázalmában-e avagy öntudatánál lévén.

A vén lovag csakhamar tulajdon szemével győződhetett meg róla, hogy bizony lázalmában beszélt.

Basia arcán lázrózsák égtek, látszólag egészséges volt, szeme csillogott ugyan, de zavarosan, mintha a szembogarai feloldódtak volna a fehérjében. Tétova kezei, egyenletesen mozogva, mintha kerestek volna valamit maguk előtt a paplanon. Wolodyjowski félholtan feküdt ott, a beteg lába előtt.

A beteg időnként halkán motyogott valamit, néha hangosabban is kimondott egy-egy szót, melyek között „Chreptiów” ismétlődött a leggyakrabban. Ilyenkor nyilván úgy vélte, hogy még úton van. Zaglobát különösen az nyugtalanította, hogy a beteg kezei olyan egyöntetűen mozognak a paplan fölött, mert abban az egyöntetűségben ő a közeledő halál jelét látta. Tapasztalt férfiú volt, és sokan múltak ki szeme láttára, de szíve sohasem hasadozott ilyen nagy fájdalommal, mint emez, időnap előtt hervadozó virágszál láttán.

Most azért eszébe véve, hogy már csak az Úristen mentheti meg ezt a kialvó életet, letérdelt az ágy elé, és buzgó imába fogott.

Ezenközben Basia lélegzése egyre nehezebb lett, s mindinkább hörgésszerűvé vált. Wolodyjowski felugrott a beteg lábától. Zagloba is felemelkedett térdéről, nem szóltak egy szót sem, csak egymás szemébe néztek, de tekintetükből rémület tükröződött. Azt hitték, Basia már haldoklik. De ez csak rövid ideig tartott. Lélegzése csakhamar megnyugodott, sőt lassúbbá is lett.

Ettől kezdve most már végig a rettegés és reménység között hányódtak. Nagyon lomhán múlt az éj. A tisztek sem tértek nyugovóra, ott maradtak a nappali szobában, s hol a benyíló ajtaját lesték, hol suttogtak egymás között, hol meg szundikáltak. A szolgálégény minduntalan bejött, hogy egy-egy hasábot vessen a tűzre, de a kilincs minden mozdulatára felrettentek a tisztek, azt hivén, hogy Wolodyjowski vagy Zagloba jön ki, s meghallják a rettenetes szót:

- Meghalt!

Ezenközben már megszólaltak a kakasok, ő pedig odabent még mindig a lázzal viaskodott. Reggel felé esővel elegy rettenetes vihar kerekedett, zúgott a gerendák között, süvöltött a tetőn, meg-meglobbantotta a kandallóban a lángot, kéveszám hányva ki a szobába a szikrát meg a füstöt. Hajnalhasadtakor Motowidlo zajtalanul kiment, mert portyára kellett indulnia. Végül felkelt a halvány, felhős nap, s megvilágította a fáradt arcokat.

Az udvaron megkezdődött a szokásos mozgás, a vihar üvöltése közepette hallani lehetett a lovak dobogását az istállópadló gerendáin, meg a kútgémek csikorgását és a katonák beszédét, de csakhamar felhangzott a csengő, megérkezett Kaminski atya.

Mikor fehér karingben belépett, a tisztek letérdeltek. Mindnyájan úgy vélték, hogy, íme, elérkezett az ünnepélyes pillanat, amely után el kell jönnie a halálnak. A beteg nem nyerte vissza az eszméletét, tehát a pap nem gyóntathatta meg. Most azért csak az utolsó kenetet adta fel neki, azután a kislovagot vigasztalgatta, s biztatta, hogy adja át magát az Úr akaratának. Ám a lovagnak mit sem használt ez a vigasztalás, mert nem volt szó, amely az ő nagy fájdalmán átalhatolhatott volna.

Basia feje fölött egész nap ott ólálkodott a halál. Miként a pók, a mennyezet valamelyik homályos szegletében megbújva, időnként előbukkan a napvilágra, és láthatatlan fonálán leereszkedik, úgy ereszkedett le ő is néha, egészen Basia feje fölé. Olykor a jelenlevők úgy látták, hogy a halál árnyéka már-már odahull Basia homlokára, s hogy e kis fehér lélek már bontogatja is a szárnyait, hogy elrepüljön innen, Chreptiówból, valahova a véghetetlen térségbe, az élet túlsó oldalára. Azután a halál, miként a pók, ismét elrejtőzött a mennyezet alatt, s a szíveket megtöltötte a reménység.

Ez azonban csak afféle hiányos és ideig tartó reménység volt, mert hogy Basia ezt a betegségét átélje, abban senki sem mert reménykedni. Nem remélte ezt a kislovag sem, most azért a fájdalma oly pogányul megnövekedett, hogy Zagloba uram - noha őt magát is fölöttébb emésztette a bánat - féltő szeretettel ajánlotta őt a tisztek oltalmába:

- Az Istenért, vigyázzanak rá kegyelmetek, mert még kést márt a szívébe!

Wolodyjowski uramnak nem járt ugyan ilyesmi az eszében, mindazonáltal panaszos, fájdalmas tépelődései közepette gyakorta kérdezte önmagától: „Mi módon maradjak én itt, holott ő elmegy? Mi módon engedhetem el egyedül ezt az én egyetlen kincsemet? Mit szólna majd, ha amott körülnézvé nem találna maga mellett?”

Így elmélkedvén, minden erejéből vágyott meghalni vele együtt, mert miként a tulajdon földi életét nem bírta elképzelni nélküle, éppen úgy azt sem hitte, hogy Basia ama másik életben boldog lehetne önékül, és ne vágyakoznék utána.

Délután ama baljós pók megint elrejtőzött a mennyezet alatt, Basia lázrózsái elhalványodtak, láza alábbhagyott, annyira, hogy némi öntudatra is ébredt.

Egy darabig behunyt szemmel feküdt az ágyában, de aztán kinyitván szemét, figyelmesen a kislovagra nézve, kérdezte:

- Michalku, Chreptiówban vagyok én?

- Chreptiówban, kedves! - felelte Wolodyjowski, összeszorított fogakkal.

- És te csakugyan itt állsz mellettem?

- Itt bizony! Hogy érzed magad?

- Hej, nagyon jól!...

Nyilván ő maga sem volt bizonyos afelől, vajon nem a láz hozza-e eléje e csalóka látomásokat. E pillanattól kezdve azonban egyre gyakrabban tért eszméletre.

Estennen megjött Lusnia strázsamester az embereivel, s a fortalitia előtt kirázta a zsákból a kamienieci medikust, minden orvosságaival egyetemben. Már alig szuszogott az istenadta. Látván azonban, hogy nem haramiák kezébe került, amint kezdetben hitte, hanem csakugyan beteghez hívták meg ilyen módon, múló rosszullétét levetkezve, hamarosan hozzálátott a mentéshez, annyival is inkább, mert Zagloba uram, fél kezében egy vörös aranyaktól degesz erszényt, a másikban töltött pisztolyt tartva lépett eléje, mondván:

- Íme, jutalmad: ez, ha megéled, emez pedig, ha meghal!

Ugyanezen az éjszakán ama baljós pók egyszer s mindenkorra elrejtőzött valahova, ellenben a medikus ítélete így szólt: „Sokáig eltart még ez a betegség, de a beteg felépül belőle.” Az öröndetes hír vidám visszhangja bejárta egész Chreptiówot. Mikor Wolodyjowski először hallotta, a földre borult, s úgy rázta a zokogás, mintha széjjel akarta volna vetni a mellét. Zagloba uram rettenetesen elgyengült örömében, annyira, hogy arcát kiverte a verejték, s alig bírta kinyögni a szót: „Bort!” A tisztek egymás karjába borultak.

Az udvaron pedig ismét összegyülekeztek a dragonyosok, a nemesi zászlóaljok közvitézei és Motowidlo uram kozákjai. Alig lehetett visszatartani őket a kurjongatástól. Valamiképpen mindenáron ki akarván mutatni nagy örömuiket, kérve kérték, hogy a chreptiówi pincetömlőből adjanak ki nekik néhány haramiát, hadd kötnék fel őket a nagyasszony intenciójára.

A kislovag azonban megtagadta.

XLII. FEJEZET

Basia még egy hétig súlyos beteg volt, s ha a medikus oly nagy biztonsággal ki nem jelenti, hogy felépül, a kislovag meg Zagloba már-már azt hitték volna, hogy élete világa bármely pillanatban kialudhat. Csak a hét eltelte után javult lényegesen az állapota, az eszmélete most már teljesen visszatért, s noha a medikus kijelentette, hogy még egy avagy másfél hónapig is feküdnie kell, most már világos volt, hogy teljesen felépül, s régi erejét is visszanyeri.

Wolodyjowski a betegség alatt egy lépésnyire sem távozott az ágyától, s - ha ez egyáltalán lehetséges - még jobban, még forróbban megszerette, úgy, hogy se látott, se hallott tőle. Időnként, mikor ott ült az ágya mellett, s nézte még sovány, de vidám arcocskáját, meg szeméit, amelyekbe napról napra fénylőbben visszatért a régi tűz, kedve lett volna sírni, nevetni, és nagy fennhangon kiabálni örömében:

- Meggyógyul! Meggyógyul az én drága Baskám!

Azzal ráborult a beteg kezére, majd meg a lábcskáit csókolgatta, amelyek oly hősieken taposták a mély havat egészen Chreptiówig. Egyszóval rettenetesen szerette és becsülte őt. Érezte is hogy igen sokkal adósa a gondviselésnek, annyira, hogy egy alkalommal így szólt Zagloba és a tisztek előtt:

- Szegény bocskoros nemes vagyok én, de ha kezemet könyökig le kellene is dolgoznom, egy kis templomra, ha csak fából valóra is, kitelik tőlem. Mert valahányszor meghallom a harangok kongását, mindannyiszor eszembe jut az Isten irgalma, s lelkem felolvad a nagy háládattossággal!

- Adj meg az Úr, hogy előbb szerencsésen túl legyünk a török háborún - felelte Zagloba.

Erre a kislovag, bajuszkáját megmozgatva, így felelt:

- Az Úristen a legjobban tudja, miben leli nagyobb gyönyörűségét, ha templomra kerekedik kedve, akkor meg is őriz engem, ha pedig inkább a véremet kívánja, avval sem fogok fukarkodni, Isten engem úgy segítjen!

Basia egészségével együtt a jókedvét is visszanyerte. Két héttel később, este, egy kis rést nyitattott a benyíló ajtaján, s mikor a tisztek a nappaliban összegyülekeztek, kikiáltott nekik ezüstös hangján: - Jó estét kegyelmeteknek! Nem halok már meg, aha!

- Hála a magasságos Istennek! - felelték a tisztek kórusban.

- Szlava Bohu detina miienkaja!¹⁴³ - mondta Motowidlo uram külön is, mert atyai szívvel szerette Basiát, s valahányszor nagyon érzékenyült, mindig ruténul beszélt.

- Veszik eszükbe kegyelmetek, mi történt? - folytatta Basia. - Ki hitte volna! Még szerencse, hogy rosszabbra nem fordult!

- Az Úr örködött az ártatlanság fölött - hangzott megint a kórus az ajtón át.

- Zagloba uram pedig hányszor kinevetett, hogy nagyobb bennem a hajlandóság a kardhoz, hogysem a guzsalyhoz. No hiszen! Sokat használt volna nekem a guzsaly avagy a ni! Mégiscsak gavallérosan kivágtam magam, igaz-e?

¹⁴³ Hála Istennek, drága gyermekem!

- Úgy, hogy egy angyal se tehetne volna jobban!

A beszélgetést Zagloba uram rekesztette be azzal, hogy bezárta az ajtót, mert félt, hogy Basiát túlságosan kifárasztja. Ám Basia ráfukkantott, akár egy macska, mert szeretett volna tovább beszélgetni, főleg pedig bátorságának és hősiességének dicséretét hallgatni. Most, hogy a veszedelem elmúlt, s már nem volt más, mint emlék, nagyon büszke volt Azjával való helytállására, s megkövetelte, hogy dicsérjék. Gyakran volt úgy, hogy férjeurához fordult, s ujjacskájával a mellére bökve, egy elkényeztetett gyerek ábrázatával mondta:

- Nosza! Tessék csak dicsérni a bátorságomat!

A lovag pedig engedelmesen dicsérte, csókolgatva szemét, kezét, annyira, hogy Zagloba uram - noha lelkében ő maga is szörnyen ellágyult Basia állapotán - botránkozást színlelve dörmögte:

- No tessék! Végképp elkapatja, akár egy kölyökkutyát!...

Az örömet, melyet Basia felgyógyulása szerzett, csupán az öreg Nowowiejski, Boska asszony és leánya, meg Ewka borzalmas sorsa iránt érzett fájdalom, valamint az a nagy kár zavarta meg, amely a Köztársaságot érte Azja árulásával. Emésztette is magát Basia szörnyen, s vele együtt mindenki, mert a raszkóvi eseményeket már pontosan ismerték, nemcsak Chreptiówban, hanem Kamieniecben, sőt még távolabb is. Néhány nap előtt érkezett Chreptiówba Mysliszewski uram, aki Azja, Kryczynski és Adurowicz árulása ellenére még most is abban reménykedett, hogy sikerül más lípek századosokat visszacsalogatnia a Köztársaság szolgálatába. Nyomban utána megérkezett Bogusz is, azután jöttek a hírek egyenesen Mohilówból, Jampolból, sőt Raszkówból is.

Mohilówban Gorzenski uram, ki nyilván jobb katona volt, mint szónok, nem hagyta magát meglepni. Elfogta Azjának az ott hagyott lípek őrséghez küldött parancsát, erre ő esett rájuk egy maroknyi mazur gyaloggal, s lekasabolta vagy fogságba vetette valamennyit. Ezenfelül figyelmeztette Jampolt is, minek folytán ez a város is megmenekedett. Azután csakhamar visszatértek a kivonult hadak is. Így tehát csak Raszków esett áldozatul. Wolodyjowski levelet kapott onnan, Bialoglowskitól, aki tudatta az ottani események felől, és a Köztársaságot illető egyéb hírekkel is szolgált.

Jó, hogy megtértem - írta Bialoglowski -, mert Nowowiejski, aki eddig helyettesített, most már nem bírná ellátni ezt a funkciót. Jobban hasonlít már ökelme a csontvázhoz, hogysen emberhez, s bizonyos, hogy derék gavallért veszítünk el, mert a fájdalom fölöttébb nagy erővel nehezedett rá. Apját lemészárolták, a húga a legmélyeségesebb gyalázatban, mert Azja Adurowicznak ajándékozta, Boska leányasszonyt pedig Azja magának tartotta meg. Ezekből már semmi sem leszen, még ha sikerülne is kiragadni őket a rabságból. Mindezt egy lípektől tudjuk, aki a folyón való átkelésnél megrándította nyakát, s elfogtatván, az eleven széken mindent kivallott. Azja Tuhaj bejowicz, Kryczynski és Adurowicz elvonultak messze Drinápoly alá. Nowowieski mindenáron rohanna utánuk, mondván, hogy Azját akár a szultán tábora közepéből is kiragadja, s megfizet neki minden sérelméért. Mindig is veszett és resolutus férfiú volt ökelme, most pedig csodálkozni sem lehet rajta, minekutána Boska leányasszonyról vagyon szó, kinek rettenetes sorsát mindnyájan keserű könnyekkel öntözzük, mert bájos leányzó volt, s nem tudom, akad-e itt ember, akinek a szívét meg nem vette volna. Én csak türtőztetem Nowowiejskit, azzal biztatván, hogy Azja majd maga jön elejbe, mert a háború már bizonyos, s az is, hogy a horda jön legelől. Híreim vannak Havasalföldről a perkuláboktól, sőt a török kalmároktól is, hogy Drinápoly alatt már gyülekeznek a

hadak. Rengeteg a horda. Vonul már a török lovasság is, melyet ők szpáhiknak hívnak, de maga a szultán is oda készül a janicsárokkal együtt. Beláthatatlan tömeg leszen ott, kegyes jótevőm, mert megmozdul az egész Kelet, nekünk pedig alig maroknyi a hadunk. Minden reménységünk ama kamienieci kősziklában van.

Adná Isten, hogy mindennel jól ellássák. Drinápolyban már tavaszodik, de nálunk is már-már, mert rettenetes esők járák, s a fű is mutatkozik. Én magam Jampolba vonulok, mert Raszkówból csak egy maroknyi hamu maradt, s nincs az emberfiának hol a fejét lehajtania, de betevő falat sem akad. Emellett úgy vélem, minket mindnyájunkat bevonnak e kommandókból.

A kislovagnak megvoltak a maga külön hírei is, szintén bizonyosak, sőt még bizonyosabbak, mert Chocimból valók, s ezek szerint sem volt kérdéses, hogy a háború megindul. Nemrégiben el is küldte azokat a hetmannak. Bialoglowski levele azonban, mivel a legtávolabbi végekről jött, és szintén igazolta eme híreket, mégis igen nagy hatást keltett benne. Nem a háborútól félt a kislovag, hanem Baskát féltette.

- Bármely napon megérkezhet a hetman parancsolatja - mondta Zaglobának -, hogy vonjuk be a kommandókat. Akkor pedig, a parancs parancs lévén, mit sem késlekedvén nyomban indulnunk kell, s íme Basia beteg, és az idő is rossz.

- Ha tíz parancsolat jönne is - jelentette ki Zagloba uram -, a legfőbb itt Basia egészsége. Itt megülünk, amíg teljesen fel nem épül. A háború amúgy sem kezdődik el, nemcsak a tél végéig, hanem az olvadás végéig sem, mert Kamieniec ellen nehézálgúkat fognak felvonatni.

- Kegyelmedben még mindig ott kísért az öreg voluntarius¹⁴⁴ - vágta vissza a kislovag türelmetlenül. - Kegyelmed úgy véli, hogy a parancsolat a priváta után következhet.

- Hah! Ha neked kedvesebb a parancsolat, mint Baska, hát csak rakasd fel a szekér tetejébe, és indulj. Tudom, tudom, te a parancsolat kedvéért kész volnál őt vasvillával is felsegélni, ha kiderülne, hogy a maga erejéből nem bír felkapaszkodni a batárba. Vigyen el benneteket az ördög ezzel a disciplinátokkal! Az ember régi módra megtette, amit bírt, amit pedig nem bírt, azt nem mívelte. A szád tele van könyörülettel, de csak kiáltsák el: „Hajrá a törökre!”, nyomban kiköpöd, akár a tökmagot s ama szegénykét pályván is elhajtánád a lovad mellett!

- Énbennem nincs irgalom Basia iránt?! Nem fél kegyelmed az Istentől? - kiáltotta a kislovag.

Zagloba uram még egy darabig haragosan szuszogott, csak Wolodyjowski gondterhelt arca láttán indult meg.

- Michal - mondta -, te tudod, hogy amit mondok, azt a Basia iránti atyai szeretet mondatja vélem. Mert másképpen vajon itt ülnék-e én, a török buzogánya alatt, holott elmehetnék biztonságos helyre, nyugodalmas pihenést kóstolni, amit az én koromban már senki sem vethetne a szememre? Ki adta hozzád Basiát? Ha kiderülne, hogy nem én, akkor itass meg velem egy kád vizet, semmi ízesítőt nem kevervén bele.

- Ezt az egész életemmel meg nem hálálhatom kegyelmednek! - felelte a kislovag.

Azzal egymás karjába borultak, s már megint a legjobb egyetértésben voltak.

¹⁴⁴ Önkéntes.

- Én már elvégeztem magamban - mondta a kislovag -, ha kitör a háború, kegyelmed felpakolja Baskát, s elviszi magával Skrzetuskiékhoz, a lukówi földekre. Odáig csak el nem jutnak a csambulok.

- Megteszem a kedvedért, ámbár nagy kedvem volna a törökre, mert nem ismerek alábbvalót ennél a disznó bornemissza nációnál!

- Én csak egy dologtól félek, attól pedig, hogy Basia megköti magát, s Kamieniecben akar maradni, hogy velem lehessen. A hideg ráz, ha erre gondolok, pedig hogy megteszi, olyan biztos, mint az, hogy Isten van az égben.

- Hát egyszerűen nem engeded meg! Vagy talán kevés baj származott még abból, hogy mindenben engedsz neki? Még azt a raszkówi expeditiót is megengeded, jóllehet én mindjárt ellene szoltam!

- Nem igaz a! Kegyelmed azt mondta, hogy nem akarsz tanácsolni.

- Ha én azt mondom, hogy nem adok tanácsot, az rosszabb, mintha ellene beszélnek.

- Basiának okulnia kellene a múltból, de hát ő!... Amint eszébe veszi, hogy fejem fölött a kard, nyomban megköti magát!

- Hát nem engeded meg, ha mondom! Uramisten, úgy látom, ilyen férjet zsúpból is lehetne kötni!

- Hiszen confiteor,¹⁴⁵ ha a kis öklét a szeméhez szorongatja, s elkezd sírni, avagy ha csak szimulálja is a sírást, nekem a szívem máris úgy olvadozik, akár a vaj a palacsintasütőben. Alighanem megetetett valamivel, nem lehet másképpen. Elküldeni elküldöm, mert az ő biztonsága tulajdon épségemnél is kedvesebb nekem, de ha elgondolom, hogy mennyire meg kell őt szomorítanom, istenemre, a lélegzetem is eláll a nagy bánat miatt.

- Michal, ismerj Istent, ne hagyd magad az orrodnál fogva vezetni!

- Bah, ne hagyjam magam! Ki más mondta, ha nem kegyelmed, hogy nincs a szívemben irgalom iránta?

- He? - hökkent meg Zagloba.

- Azt mondják, kegyelmed egy kis ravaszságért nem megyen a szomszédba, íme, most mégis a füled tövét vakarod!

- Mert abban forgatom a fejem, minémű rábeszéléssel kell itt élni?

- Hátha mindjárt azon kezdi, hogy az ökleit a szemébe nyomja?

- Meg is teszi, Istenemre! - vélte Zagloba is, látható aggodalommal!

Így tépelődtek mind a ketten, mert - az igazat megvallva - Basia alaposan megnyergelte mindkettejüket. A betegsége alatt annyira elkapatták, s oly gyöngédek voltak hozzá, hogy ijedelemmel töltötte el őket már a pusztá gondolat is, hogy netán az ő akarata vagy kedve ellen kell cselekedniük. Mert azt mindketten bölcsen tudták, hogy Basia nem fog ellenkezni, s alázatosan meghajlik férjeura akarata előtt, ámde - Wolodyjowskiról nem is szólva - még Zagloba uram is szívesebben megrohant volna harmadmagával egy egész janicsár regementet, hogysen Basiát könnyezni lássa.

¹⁴⁵ Elismerem.

XLIII. FEJEZET

Ezenközben még aznap - amint vélték - csálthatatlan segítség érkezett számukra, váratlan és igen kedves vendégek személyben. Íme, este megérkeztek Ketlingék, minden előzetes értesítés nélkül. Érkezésük kimondhatatlan örömet és csodálkozást keltett Chreptiówban, ők pedig, mindjárt első kérdésükre hallván a választ, hogy Basia már lábadozik, ugyancsak nagyon megörültek. Krzysia nyomban szaladt a benyílóba, s az onnan kihallatszó ujjongó sikoly jelezte Basia kimondhatatlan örömét.

Ketling és Wolodyjowski sokáig álltak ott összeölelkezve, azután hol eltolták egymást karhosszúságnyira, hol megint egymás karjába borultak.

- Istenemre, Ketling - kiáltotta végre a kislovag -, a vezéri buzogánynak sem örvendeznék úgy, mint neked, de mi járatban vagy itt mifelénk?

- Hetman urunk engem tett meg a kamienieci pattantyúsok parancsnokává - felelte amaz -, Kamieniecbe jöttem hát a feleségemmel együtt. Ott tudomást szerezvén a reátok szakadt szerencsétlenségéről, nyomban indultunk Chreptiówba. Hála Istennek, hogy minden ily szerencsés véget ért. Nagy gondok és bizonytalanságok közepette jöttünk, még mit sem tudván afelől, hogy vajon öröme vagy nagy bánatra érkezünk-e.

- Öröme, öröme! - vetette közbe Zagloba uram.

- Mi módon történt e dolog? - érdeklődött Ketling.

A kislovag meg Zagloba egymással vetekedve mesélték el a történeteket. Ketling pedig nem győzte kezét a magasba emelgetve, csodálni Basia hősiességét.

Jól kibeszélgetve magukat, Wolodyjowski most már aziránt érdeklődött, mi történt Ketlinggel, mióta nem látták egymást, az pedig aprólékosan számot adott mindenről. Az esküvőjük után a kurlandi határszélen telepedtek meg. Olyan boldogok voltak, hogy a mennyországban sem lehettek volna jobban. Ketling, mikor Krzysiót elvette, tudta, hogy „földöntúli teremtetést” vesz feleségül, s ezt a véleményét máig sem változtatta meg.

Zaglobának és Wolodyjowskinak eszébe jutott e szavak után a régi Ketling, aki mindenkor udvariasan és fennköltén fejezte ki magát, most hát újból ölelkezni kezdtek, mikor aztán nagy baráti szomjukat így kielégítették, a vén lovag megkérdezte:

- Vajon e „földöntúli teremtetéssel” nem esett-e meg néminémű földi casus,¹⁴⁶ amely a lábaival rúgkapál, az ujjával pedig a fogait keresi a szájában?

- Adott az Úr egy fiát - felelte Ketling -, s íme most ismét...

- Láttam, láttam! - vágott a szavába Zagloba. - Itt nálunk pedig minden csak halad-marad!

Azzal ép szemét a kislovagba dőfte, az pedig válaszul csak a bajuszkáját mozgatta.

A beszélgetést elvágta Krzysia, aki belépve közölte:

- Basia kéreti kegyelmeteket.

¹⁴⁶ Eset.

Nyomban mindnyájan a benyílóba mentek, s ott újrakezdődtek az üdvözlések. Ketling Basia kezét csókolta, Wolodyjowski meg a Krzysiaét, aztán jól megnézegették egymást, mint akik régen elszakadtak egymástól.

Ketling egy cseppet sem változott, mindössze a haja volt kurtára nyírva, de ettől még fiatalabbnak látszott. Ellenben Krzysia annál jobban megváltozott, legalábbis ebben az időben. Most nem volt olyan légies és karcsú, mint régebben, az arca is halványabb lett, minek folytán a szája fölött ama pihe is sötétebbnek látszott. Csak gyönyörű szeme, rendkívül hosszú szempilláival, meg arcának régi derűje nem változott. Ám az annak idején oly gyönyörű vonásai elvesztették régi finomságukat. Lehet, hogy ez csupán ideigvaló jelenség volt, Wolodyjowski azonban, ahogyan összehasonlította az ő Basiájával, önkéntelenül arra gondolt: „Istenemre, hogyan is szerethettem bele ebbe, ott, ahol mind a ketten együtt voltak? Hova is tettem a szememet!”

Ezzel szemben Ketling gyönyörűnek találta Baskát. Mert hát gyönyörű is volt azzal a szemöldökére hulló, viharos fakó üstökével meg az arcbőrével, mely a betegségben elvesztette ugyan rózsáit, de most olyan volt, mint a fehér rózsza szirma. E pillanatban azonban az arca kissé ki is pirult az örömtől, finom orrcimpáscskáit pedig gyorsan mozogtak. Nagyon fiatalnak, szinte serdületlennek tetszett, s az első pillantásra azt hihette az ember, hogy tíz évvel fiatalabb Krzysianál.

Basia szépsége azonban úgy hatott az érzelmes Ketlingre, hogy annál nagyobb gyöngédséggel gondolt a feleségére, mert vele szemben ludasnak érezte magát.

A két asszony már elmondott egymásnak mindent, amit ily rövid idő alatt el lehetett mondani, most azért az egész kompánia letelepedett Basia ágya köré, s megindult a visszaemlékezés a régi időkre. Ez a beszélgetés azonban sehogyan sem haladt előre, mert ama régebbi időkben akadtak némi kényelmetlen dolgok. Ott volt például Michal uram és Krzysia nagyon is meghitt barátsága, a kislovag közömbössége a most annyira szeretett Basia iránt, voltak bizonyos ígéretek is, még desperatiók.¹⁴⁷ A Ketling kúriájában töltött időnek mindnyájuk számára megvolt a maga varázsa, s hálával emlékeztek is rá, de beszélni róla nem volt kényelmes dolog.

Ketling csakhamar másra is terelte a szót.

- Nem szóltam még róla - kezdte -, hogy útközben betértünk Skrzetuski uraimékhoz, akik két vasárnapon át ottfogtak, s oly nagy vendégszeretettel láttak el, hogy az égben sem lehetett volna jobban.

- Uramisten, hogymint vagynak Skrzetuskiék? - kiáltotta Zagloba. - Jant is otthon kapták kegyelmetek?

- Otthon, mert hetman urunktól kis időre hazaérkezett három fiával együtt, kik a komputban szolgálnak.

- Skrzetuskit a lakodalmunk óta nem láttam - jegyezte meg a kislovag. - Itt járt ő a Vad Mezőkön a zászlóaljával, meg a fiai is vele, de valahogyan nem adatott meg találkoznunk.

- Rettenetesen vágyakoznak már mindannyian kegyelmed után - folytatta Ketling, Zaglobához fordulva.

¹⁴⁷ Kétségbeesés.

- Bah! Én meg őutánuk! - vetette oda a vén lovag. - De hát úgy van az, ha itt vagyok, utánuk sóvárgok, ha meg ott lennék, e menyétke után kellene sóvárognom... Olyan már ez az élet, hogy ha nem az egyik, hát a másik füledbe füttyöl a szél... És a legrosszabb az árva sorsa, mert ha nékem volna valamim, ami az enyém, akkor nem a másét szeretném.

- Kegyelmedet a tulajdon gyermekei sem szerethetnék jobban, mint mi - jelentette ki Basia.

Zagloba uram, ezt hallván, fölöttébb örvendezett, s sóvárgó gondolatait elvetvén, nyomban visszanyerte régi tréfás jókedvét. Most azért kissé kiszusszanva magát, így szólt:

- Hah, de ostoba is voltam akkor, Ketlingnél, hogy Krzysiát is meg Basiát is nektek ajánlgattam, magamra nem gondolván, pedig akkoron még ideje lett volna...

Azzal a hölgyekhez fordult:

- Valljátok be, hogy mind a ketten belém szerettetek volna, szívesebben jöttetek volna hozzám, hogysem Michalhoz avagy Ketlinghez.

- Természetes! - kiáltotta Basia.

- Halszka Skrzetuska szintén engem választott volna inkább annak idején. Haj, haj, de már megtörtént! Az aztán a derék, komoly fehérnép, nem holmi kitli-kotli asszony, aki a tatárok fogát verdesi kifelé! Egészséges-e a lelkem?

- Egészséges, csak kissé emésztí magát, merthogy a két középső fia a lukówi iskolából megszökött a hadakhoz - felelte Ketling. - Skrzetuski uram még örvendezik, hogy ekkora fantázia lakozik e sihederekben, de hát az anya csak anya!

- Sok gyerekük vagyon? - kérdezte Basia sóhajtva.

- Fiúgyerek tizenkettő, s most következik a szebbik nem - felelte Ketling.

- Hah! Az Úristen különleges áldása lebeg ama ház fölött! - jelentette ki Zagloba. - Valamennyit a szívem vérén neveltem, akár az a pelikán ... Majd megráncigálom a fülét ama két középsőnek, mert ha már szöktek, miért nem jöttek ide, Michalhoz... Várjatok csak, aligha-nem Michalek meg Jasiek az, akik megszöktek. Annyi van ott belőlük, hogy még az édesapjuk is összekeveri a nevüket. Varjat fél mérföldnyire sem látni ott, mert a selymák mind kipusztították a kispuskájukkal. Hej, hej, lámpással keresd e világon az olyan asszonyt, amilyen Halszka! Én csak azt mondom neki: „Halszka, hallod-e, e lurkók már a nyakamra nőttek, újabb örömökre volna szükségem!” - ő meg úgy tesz, mintha rám fukkantana, de aztán idejére pontosan meg is vagyon, mintha csak elejbe írták volna! Képzeljék kegyelmetek, annyira ment e dolog, hogyha a környéken valamelyik növendék fruska sehogyan sem bírt lehiggadni, csak tőle kért kölcsön valami köntöst, s az nyomban helyrebillentette! Isten engem!...

Ezen mindnyájan fölöttébb elámultak, úgyhogy pillanatnyi csend állt be, de azután a kislovag szólalt meg hirtelen:

- Hallod, Baska?

- Leszel csendbe? - kiáltott rá az asszony.

Ám Michal nem akart csendben lenni, mert mindenféle ravasz gondolatok keringtek a fejében, különösen az, hogy e dologgal együtt egy másik, nagyon fontos dolgot is nyélbe lehetne ütni. Elkezdte hát, csak úgy, mintha a világ legtermészetesebb dolgáról lenne szó:

- Istenemre! Jó lenne Skrzetuskiékat is meglátogatni! No, Jan nem lesz otthon, mert ő a hetmanhoz siet, de Halszka okos asszony, nem kísérti az Istent, hát honn marad.

Azzal Krzysiához fordult:

- Elközelgett a tavasz, gyönyörű idő lesz. Basiának ma még korai volna, ám kissé később, Istenemre, talán nem is ellenezném, hiszen baráti kötelesség. Zagloba uram elkísérne mindkettőtöket, ősszel pedig, ha itt nyugalmasabb világ lesz, magam is utánatok mennék...

- Ez aztán az okos beszéd! - kiáltotta Zagloba. - Nekem már amúgy is mennem kell, hiszen mind ez ideig csak hálátlansággal fizettem nekik. Hah! Még azt is elfeledem, hogy a világon vannak! Szégyen, gyalázat!

- Mit szól ehhez kegyelmességed? - kérdezte Wolodyjowski, figyelmesen nézve Krzysia szemébe.

Ám az asszony, az ő szokott nyugalmaival, várakozása ellenére így felelt:

- Szívesen megtenném, de nem lehet, mert én Kamieniecben maradok az uram oldalán. Semmi áron el nem hagyom őt!

- Uramisten, mit hallok! - kiáltott fel Wolodyjowski. - Kegyelmességed ott marad a várban, amelyet bizonyos ostrom alá fognak, mégpedig olyan ellenség, amely semminemű kegyelmet nem ismer? Nem mondom, ha valamiféle politikus ellenféllel lenne dolgunk, de hát itt barbárokról van szó. Azt méltán tudja kegyelmességed, mit jelent egy elfoglalt város, s mit a török avagy a tatár rabság? Nem hiszek a tulajdon fülemnek!

- És mégsem lehet másképpen! - felelte Krzysia.

- Ketling! - kiáltotta a kislovag kétségbeesetten. - Már ennyire beadtad a derekadat? Ember, féljed az Istent!

- Sokáig töprengtünk mi e dolgon - felelte Ketling -, s íme ebben maradtunk.

- Már a fiunk is Kamieniecben van, egy rokonom oltalma alatt. Avagy talán már bizonyos, hogy Kamieniecet elfoglalják? - kérdezte Krzysia, az égre emelve derűs tekintetét.

- Az Isten erősebb a töröknél, s a mi bizodalunkat meg nem csalja! - folytatta. - Minekutána pedig megesküdtem férjemuramnak, hogy mindhalálig el nem hagyom, az én helyem hát őmellette van.

A kislovag szörnyű zavarba esett, mert merőben mást várt Krzysiatól.

Basia már e beszélgetés kezdetén megértette, hova akar a kislovag kilyukadni, most azért ravaszul elmosolyodott, s átható pillantását Michal uramra függesztve, kérdezte:

- Hallod, Michal?

- Baska, nem hallgatsz? - kiáltotta Michal uram, legmélyebb zavarában.

Azzal kétségbeesett pillantásokat vetett Zaglobára, tőle várván segítséget, ám a vén kópé hirtelen felállva, így szólt:

- Gondoskodni kell harapnivalóról is, mert nemcsak szóval él az ember.

Azzal kiment a szobából.

A kislovag sietve utánaeredt, s elállta az útját.

- No, most mi lesz? - kérdezte Zagloba.

- No mi?

- A kakas csípje meg ezt a Ketlingnét! Hogyan is ne pusztuljon el ez a Köztársaság, ha a fehérnép rendelkezik benne?

- Nem süt ki semmit kegyelmed?

- Mit süthetnék ki, ha félsz a feleségedtől? Menj a kovácshoz, hadd verjen patkót a lábadra - ennyi az egész!

XLIV. FEJEZET

Ketlingék mintegy három hétig maradtak Chreptiówban. A három hét eltelte után Basia megpróbált felkelni az ágyból, de kiderült, hogy még nem bír megállni a lábán. Az egészsége hamarabb tért vissza, mint az ereje, s a orvos meghagyta, hogy feküdjék mindaddig, amíg teljes erejét vissza nem nyeri.

Közben pedig megjött a tavasz. Legelsőbben is erős, meleg szél indult a Vad Mezők és a Fekete-tenger felől, úgy széjjelszaggatta és szerteszórta a felhőburkot, mint valami régi, elvásott ruhát, azután kezdte a felhőket egybeterelni, majd megint széjjelszórni az égen, miként a juhászkutya tereli össze és riasztja szét a birkanyáját. A felhők menekültek előre, olykor mogyoró nagyságú vízcseppek dús esőjével áztatva a földet. A megolvadt hó és jég maradványai tavakat alkottak a sík pusztán, a lelógó indákról patakokban csörgött lefelé a víz, a szakadékok fenekén erek keletkeztek, s mindez nagy zúgással, lármával rohant a Dnyeszter felé, ahogyan a gyerekek futnak az anyjukhoz, nagy örömeződéssel.

A felhők közötti réseken át minduntalan kivilágított a nap, fényesen megifjulva, mintha megfürdött volna ebben az általános áradatban.

Azután halványzöld fűszálacsókák dugták ki fejüket a felázott földből, a fák és bokrok vékonyka ágai megteltek duzzadó rügyekkel. A nap egyre melegebben tűzött, az égen megjelentek a madárcsapatok: darvak V betűi, vadludak láncai, gólyacsapatok, azután a szél előterelte a fecskék egész felhőit, hangos kórusban szólaltak meg a békák is a felmelegedett vízben, önfeledt dandájukba fogott az apró, szürke madársereg, s a fenyveseken, erdőkön, pusztákon és szurdékokon átalöpült az egyetlen hangos kiáltás, mintha az egész természet örömittasan ujjongva harsogna:

- Itt a tavasz! Hej! Itt a tavasz!

Ámde e boldogtalan vidék számára a tavasz nem örömet hozott, hanem gyászt, nem életet, hanem halált. Néhány nappal Ketlingék elutazása után, a kislovag a következő hírt kapta Mysliszewski uramtól:

„A kucsunkauri mezőkön egyre nagyobb a hadak gyülekezése. A szultán nagy summa pénzt küldött a Krímbe. A kán ötvenezer főnyi hordával siet Dorosenyko megsegelésére. Amint a vizek felszáradnak, megindul az áradat. Az Isten legyen irgalmas Köztársaságunknak!”

Wolodyjowski nyomban útnak indította legényét, Pietkát, hogy vigye meg a hírt a hetmannak.

Ő maga azonban nem sietett elhagyni Chreptiówot. Legelsőbben is mint katona nem hagyhatta el ezt a gyeptűt a hetman parancsa nélkül, másodszor pedig sokkal több évet töltött a tatárokkal való „procedúrában”, semhogy ne tudta volna, hogy a csambulok egyhamar meg nem indulnak. Még a vizek le sem apadtak, még a fű sem nőtt ki eléggé, még a kozákok is téli szállásaikon vesztegeltek. A törököket legfeljebb ha nyárra várta a kislovag, mert noha a hadak máris gyülekeztek Drinápoly alatt, egy ilyen óriási tábor, ekkora tömegű hadak, ennyi tábori cselédség, ennyi teher, lovak, tevék és bivalyok csak nagyon lassan mozoghattak. A szekerek és ágyúk nélkül mozgó könnyű tatár hadakat már korábban, április végére avagy május elejére várhatták. Igaz ugyan, hogy a több tízezer főre tehető tatár derékhad előtt apróbb csambulok, kisebb-nagyobb bandák rontottak az országra, mint ahogy a nagy zivatar előtt csak egyes cseppek hullanak a földre. Ám ezektől a kislovag nem félt, mert nyílt ütközetben még a válogatott könnyű tatár csapatok sem bírtak helytállni a Köztársaság lovasságának, hát még azok a kisebb bandák, amelyek a hadak közeledténél pusztá hírére is széjjelszóródtak, akár az út pora vihar előtt.

Mindenesetre volt hát elég idő, de ha valamicske hiányzott volna is, Wolodyjowski uram semmi esetre sem bánta volna, ha megütközhetik valamiféle csambulokkal, oly módon, hogy a tatárookra nézve egyaránt fájdalmas és emlékezetes is legyen.

Ízig-vérig katona volt ő, katona a hivatása szerint is, most azért a háború közelsége éhséget keltett benne az ellenség véérére, s ugyanakkor nyugalma is visszaadta.

Zagloba uram viszont kevésbé volt nyugodt, jóllehet hosszú élete során megszokhatta a nagy veszedelmeket. Váratlanul reá szakadt veszedelmekben megtalálta ő a bátorságát, meg ki is fejlesztette azt magában. Bár, gyakran önkéntelen, de hosszú gyakorlata során igen jelentős győzelmeket is aratott életében, a háború rémének első híre mindig fölöttébb kínos hatással volt rá. Mikor azonban a kislovag elmondta neki a maga véleményét, az öreg is új erőre kapott, sőt, már kihívóan meg is fenyegette az egész Keletet.

- Ha keresztény nemzetek egymás ellen háborognak - mondotta -, az Jézus Urunkat is szomorítja, meg az összes szentek is a fülük tövét vakargatják, mert úgy szokott az lenni, hogy ahol az úr gondos, ott a cselédnép is az; de aki a törököt üti, az kedvesebb dolgot már nem is mívelhet az ég számára. Egy szent életű paptól hallottam, hogy a szenteknek szinte a gyomruk felfordul az ebfiak láttán, ilyenkor aztán a mennybéli eledel meg ital sem válik javukra, sőt, még az örökkévaló boldogságuk is megromol.

- Bizonynal így van e dolog - felelte a kislovag -, csak éppen a török hatalom töméntelen nagy, a mi hadaink pedig a két markomban is elférnek.

- Az egész Köztársaságot csak el nem foglalják. Avagy csekély hatalma volt Carolus Gustavusnak? Akkor napján hadban állottunk a septentriókkal,¹⁴⁸ a kozákokkal, Rákóczi-val, meg az elektorral is, no és hol vannak ma mindezek? Még az ő házi tűzhelyükbe is elvittük utánuk a tüzet meg a vasat...

- Szent igaz. Personaliter nem is félnék én ettől a háborútól, annál is inkább, mert valami nagy dolgot kell művelnem, hogy Jézus Urunknak meg a Boldogságos Szűznek megmutassam nagy hálámat a Baska fölötti irgalmasságukért. Csak az Úr adja meg a jó alkalmat!... Ám ama földeket sajnálom, amelyek Kamienieccel együtt könnyen a pogány kezébe kerülhetnek, ha csak ideig-óráig is. Képzeld el kegyelmed, micsoda gyalázása leszen ott az Úr templomainak és elnyomása a keresztény népnek!

- Csak a kozákokat ne sajnáljad előttem. Selymák azok mind, szülőanyjukra emelték a kezüket, most csak hadd kapják meg, amit kerestek. Az a legfontosabb, hogy Kamieniec megálljon! Te hogyan véled? Megáll-e?

- Úgy vélem, a podolei generális úr nem látta el méltó módon, a városi polgárok pedig, a vár jó fekvésében bizakodva, ugyancsak nem tették meg, amit kellett volna. Ketling beszélte, hogy megérkeztek oda Trzebicki püspök uram regementjei, igen jó módjával felszerelve. Istenemre! Megállottunk Zbarazban egy nyavalyás sánc mögött, ugyanilyen rengeteg erővel szemben, mi módon ne állnánk meg most, holott Kamieniec igazi sasfészek...

- Az ám! Sasfészek, csak éppen nem tudni, sas fogja-e védelmezni, miként Zbarazt Wisniewiecki, avagy csak varjú? Ismered-e a podolei generális urat?

- Hatalmas úr ő, és derék katona, csak éppen kicsinyég hanyag.

- Tudom, ismerem. Nemegyszer a szemére is vetettem. Potocki uraimék valaha azt akarták, hogy a nevelése végett vele menjek idegen országokba, hogy mellettem úri módit tanuljon. De megmondtam nekik: Nem megyek én, éppen ama nagy hanyagsága miatt, mert egyetlen

¹⁴⁸ Észak. Itt északi népek.

csizmájának sincs meg mind a két füle, aztán majd az enyémben páváskodnék az idegen udvaroknál, pedig a szattyán drága portéka. Azután Mária Ludovika előtt francia módi szerint járt, de a strimflije minduntalan lecsúszott, s a csupasz lábikrája világított. Wisniowieckinek még a derekáig is fel nem ér ökelme!

- A kamienieci bugrisok is rettentően félnek az ostromtól, mert olyankor megáll a kalmárkodás. Szívesebben élnének ők a török hatalom alatt is, csak a boltjukat be ne kelljen zárniok.

- A selymák! - vetette oda Zagloba.

Mind a ketten mély gondokba merültek Kamieniec jövő sorsán. A maguk részéről Basiára gondoltak, akinek - ha a vár elesik - osztoznia kell majd az egész lakosság sorsában.

Zagloba uram egyszerre a homlokára ütött.

- Istenem! - kiáltotta. - Mi okból emésztjük mi magunkat? Minek mennénk mi ama koszos Kamieniecbe, hogy ott bezárkózzunk? Nem jobb néked a hetman oldalán maradnod, hogy a csatamezőn tégy ki magadért? Akkor azután Basia sem állhat be a zászló alá, hanem el kell mennie valahova, de nem Kamieniecbe, hanem jó messzire, akár Skrzetuskiékhoz is! Michal! Isten látja lelkemet, s tudja, mi módon berzenkedik a pogány ellen, de érted és Basiáért megteszem, hogy elkísérem.

- Köszönöm - felelte a kislovag. - Való igaz, ha én nem lennék Kamieniecben, Baska sem kötné magát hozzája. De hát mit tegyünk, ha a hetman parancsa megjön?

- Mit tegyünk, ha megjön a parancs?... Vigyen el az ördög minden parancsot!... Mit tegyünk?... Megállj csak! - Hadd töröm a fejemet! Íme, meg kell előznünk a parancsot!

- Mi módon?

- Írj neki levelet nyomban, mintha híreket küldenél, aztán írd meg, hogy a közeli háború miatt, iránta való nagy szeretetedből az ő oldala mellett kívánnál maradni, és a csatamezőkön munkálkodni. Az Úr sebeire, kapitális ötlet! Mert legelsőbbben is, lehetetlen dolog, hogy egy ilyen cserkész, amilyen te vagy, a falak közé zárjanak, s ne a csatamezőkön használják, azután pedig az ilyen levélért a hetman még jobban megszeret, s annál inkább az oldala mellett akar majd tudni. Hiszen neki is szüksége lesz hűséges vitézekre... Ide hallgass! Ha Kamieniec megáll, az a podolei generális érdeme leszen, de amit te a csatamezőn mívelsz, azért a dicőség a hetman fejére száll. Dehogyan enged ő át téged a podolei generálisnak!... Másvalakit még inkább odaadna, de téged vagy engem soha!... No! Mégsem írod azt a levelet? Hej, megér még az én értelmem annyit, hogy ne a tyúkok csipegessék a szemétdombon! No, Michal, igyunk egyet e dologra! Vagy mi? Írjad hát azt a levelet!

Wolodyjowski valóban nagyon megörült, meg is ölelgette Zagloba uramat, s pillanatnyi gondolkozás után megszólalt:

- Én sem az Úristent, sem a hazát, sem a hetman urat meg nem csalom ezzel, mert az bizonyos, hogy a csatamezőn sok mindent mívelhetek. Szívemből köszönöm kegyelmednek! Magam is úgy vélem, a hetman csakugyan azt akarja majd, hogy kéznél legyek, főleg a levél után. De hogy valamiképpen Kamieniecet is el ne hanyagoljam, tudja kegyelmed, mit teszek? Íme egy maroknyi gyalogot sua sponte¹⁴⁹ felszerелеk; s elküldöm Kamieniecbe. Most mindjárt megírom a hetmannak ezt is.

- Így még jobb! De hallod-e, honnan veszed amaz embereket?

¹⁴⁹ A magam jószántából.

- Vagynak itt a pincében haramiák meg zshiványok, vagy negyvenen, azok jók lesznek. Baska (mert hogy valahányszor egyet-egyet fel akartam köttetni, mindig kérlett, hogy hagyjam meg az életét) már sokszor tanácsolta, hogy a haramiákból csináljak katonákat. Nem akartam, mert kellett az elrettentő példa, de most itt a háború a nyakunkon, s ilyenkor mindent szabad. Rettenetes emberek ezek, és puskaport is szagoltak már. Még meg is kiáltatom, hogy aki a szakadékokból és barlangokból szépszerint áll a zászló alá, annak régi haramiacselekedetei eltöröltetnek. Majd csak összeverődik vagy száz ember, és Baska is örülni fog! Nagy követ hengerített le kegyelmed a szívemről!...

A kislovag még aznap újabb hírvivőt bocsátott a hetmanhoz, a martalócoknak pedig kikiáltatta, hogy az életüknek megkegyelmez, ha beállnak a gyaloghadba. Azok örömmel felcsaptak, sőt megígérték, hogy még másokat is rábírnak. Basiának igen nagy öröme volt. Uszycából, Kamieniecből, meg ahonnan csak lehetett, hozattak szabókat a katonaruházat megvarrása végett. A volt haramiákat napról napra ott mustrálták a chreptiówi fortalitia udvarán. Wolodyjowski uramnak örvendezett a szíve a gondolatra, hogy ő maga a csatamezőn vagdalkozhat, feleségét sem teszi ki Kamieniecben az ostrom veszedelmeinek, és a hazának is jó szolgálatot tesz.

Már hetek óta folyt e munka, mikor egy este visszaérkezett a hírvivő, levelet hozván Sobieski uramtól.

A hetman ezeket írta:

Szívből szeretett és nékem igen kedves hívem, Wolodyjowski: Hogy nékem minden hírt oly szorgalmasan megküldesz, azért magam is hálás vagyok, de a haza is megőrzi irántad való háláját. A háború már bizonyos. Másfelől is vagynak híreim, hogy a kucsunkauri mezőkön már rettentő had összegyülekezett, mely a hordával egyben eléri a háromszázezer főt. A horda bármely pillanatban elindulhat. A szultánnak semmi sem olyan fontos, mint Kamieniec. Az áruló lipekek minden utat megmutogatnak a töröknek, s Kamieniec felől is kitanítják őket. Jó reménységem vagyon abban, hogy ama mérges kígyó Tuhaj bejowiczot az Úristen a kezébe avagy Nowowiejski kezébe adja, kinek nagy sok sérelmein szívből bánkodom. Quod attinet,¹⁵⁰ hogy te is mellettem légy, Isten látja a lelkemet, magamnak is kedvem szerint volna, de hát nem lehet. A podolei generális úr az electio után nem éppen kíváncsú szívességeket tett nekem, most azért én a legjobb vitézetet kívánom neki elküldeni, mert ama kamienieci kösziklát úgy őrizném, akár a szemem világát. Igen sok ember lészen ott, akik egyszer avagy kétszer is kóstoltak háborút, de csak úgy, ahogyan valaki kiválóan ízes étetekhez jutván, annak ízét mindhaláláig emlegeti, olyan férfiú azonban, aki szüntelenül a háborúval él, akár a mindennapi kenyérrel, és tapasztalt tanácsokkal is szolgálhat, vagy egy sem lesz, vagy ha lesz is, nem lesz meg a szükséges súlyuk. Most azért téged küldelek oda, mert Ketling derék vitéz, de őt kevésbé ismerik, téged pedig az egész ottani nép figyelme fog kísérni, s jóllehet a kommandó már kezében leszen, a te szavadat bizonytalansággal szívesen meghallgatják. Nem lesz veszedelmek híján ama szolgálat, de hát mi már megszoktuk, hogy olyan esőben ázzunk, amely előtt mások a tető alá húzódnak. Nekünk elég jutalom a dicsőség és a hálás emlékezet, de legfőbb a haza, melynek mentésére téged hívogatnom nem szükséges.

¹⁵⁰ Ami azt illeti.

A tisztek egész gyülekezete előtt felolvasott levél nagy hatást keltett, mert mindnyájan jobban szerettek volna a csatamezőn szolgálni, hogysen a várba záratni. Wolodyjowski lehorgasztotta fejét.

- Mit gondolsz, Michal? - kérdezte Zagloba.

A kislovag felemelte immár nyugodt arcát, s ugyancsak nyugodt hangon válaszolt, mintha reményeiben egyáltalán nem csalódott volna:

- Megyünk Kamieniecbe... Mit gondolnék?

Valóban azt lehetett hinni, hogy más gondolat meg sem fordult a fejében.

Kis idő múlván azonban, bajuszkáját megmozgatva, így szólt:

- Hej! Megyünk hát Kamieniecbe, bajtársak! De fel nem adjuk, hacsak valamennyien el nem hullunk!

- Hacsak el nem hullunk! Egy életünk, egy halálunk! - kiáltották a tisztek.

Zagloba uram egy darabig hallgatott, szemét a tiszteken jártatta, de látván, hogy várják, mit akar mondani, egyet szusszantva kiáltotta:

- Megyek veletek. Vigye el az ördög!

XLV. FEJEZET

Mikor pedig a föld megszáradt, s a fű is hullámszórt már, megindult a kán saját személyében, ötvenezer főnyi horda élén, Doros és a fellázadt kozákság segítségére. Maga a kán is meg atyjafiai, az apró szultánok, minden jelesebb murza meg bej a padisahtól ajándékba kapott kaftánt viselte. Így vonultak a Köztársaság ellen, nem mint máskor, amikor csak a zsákmányolás meg a rabok gyűjtése végett törtek be, hanem szent háborúra, a Köztársaság és a kereszténység teljes elveszejtésére.

A másik, még rettenetesebb vihar felhői Drinápoly alatt tornyosultak, s ezzel az áradattal szemben nem állt más, csak az egyetlen kamienieci kőszikla. Egyébként a Köztársaság nyitott pusztaságként tárult fel vagy hevert, miként a beteg ember, ki nemcsak védekezni nem bír, de jártányi ereje sincsen. Kimerítették a korábbi háborúk, a svéd, a porosz, a muszka, a kozák, a magyar - noha végezetül diadallal állta meg őket -, kimerítették a katonai konföderációk és az átkos emlékü Lubomirski lázadása, most pedig végleg elvették erejét a hazai vetélkedések, a király ügyefogyottsága, a hatalmas főurak viszálykodása, a tompa agyú nemesség elvakultsága és a polgárháború réme. Hiába emelte fel intő szavát a nagy Sobieski, a veszedelemre figyelmeztetve, senki sem hitt a háborúban; elhanyagolták a védekezésre való felkészülést, így aztán a kincstárban nem volt pénz, a hetmannak nem volt katonája. A hetman alig néhány ezer embert tudott kiállítani egy olyan rettentő hatalom ellen, amelynek az összes keresztény nemzetek szövetsége is csak alig-alig bírt volna helytállani.

Ezenközben Keleten merőben másképpen ment a dolog. Ott minden a padisah akarata szerint történt, s a népek valamennyien szinte egyetlen szablya voltak egyetlen ember kezében. Amint kibontották a próféta nagy zászlaját, s a szeráj kapujára meg a nagyvezíri palota tornyára kiakasztották a boncsokokat, az ulémák pedig kezdték kihirdetni a szent háborút, egyszerre megindult fél Ázsia és egész Észak-Afrika. Maga a padisah is a kucsunkauri mezőkre vonult, s oda gyűjtögette óriási hadát, amelyet régóta nem látott a világ. Százezer válogatott janicsár és szpáhi állt a padisah szent személye mellett, azután kezdték összevonni a hadakat a leg-távolabbi országokból és tartományokból is. Az európaiak gyülekeztek össze a leghamarabb. Eljöttek a bosnyák lovas bégek csapatai, színük szerint a hajnal hasadásához, vad fúriájuk szerint a villámcsapáshoz hasonlatosak. Jöttek a vad albán harcosok, kik gyalogszerrel, kezükben handzsárral verekedtek, jöttek a hódoltsági szerb vidékek bandái; jött a Duna mentén és alább a Balkán túlsó felén meg a még délebbre; egészen a görög hegyekig lakó nép. Minden basa egész hadsereget vezérelt, amelynek bármelyike egymagában is eláraszthatta volna az egész Köztársaságot. Jöttek a havasalföldiek meg a moldovaiak; volt néhány ezer lipek és cseremis, kiket a rettenetes Tuhaj bejowicz vezérelt, s akiknek az volt a feladatuk, hogy ők legyenek a hadak vezetői a jól ismert, boldogtalan országgrészen át.

Csak azután jöttek az ázsiai közfelkelők. A sivaszi, brusszai, aleppói, damaszkuszi, bagdadi basák a reguláris hadakon kívül magukkal vitték a fegyveres népek tömegeit, Kisázsia cédruserdőikkel borított hegyeinek lakóitól egészen a Tigris és az Eufrátesz partvidékének barna bőrű lakosaiig. A kalifa hívására előálltak az arabok is, kiknek burnuszai hóként borították a kucsunkauri mezőket. Voltak közöttük sivatagbeli vándorló népek, és voltak Mekkától Medináig lakó városiak is. Nem maradt meg házi tűzhelyénél a meghódolt Egyiptom sem. Akik a nyüzsgő Kairóban laktak, s minden este bámulták az alkonypírban égő piramisokat; akik a thébai romok között kóboroltak, meg akik ama félhomályos országokban éltek, ahol a szent Nílus ered, akiknek bőrét koromfeketére égette a nap, mind, mind ott voltak most

fegyveresen a drinápolyi mezőn, minden este imádkozván az iszlám győzelméért s amaz ország vesztéért, amely évszázadok óta egymaga zárja el a próféta híveit a világ többi részétől.

Különféle népek százezrei gyülekeztek ott össze, a lovak százezrei nyerítettek a mezőkön, bivalyok, juhok és tevék százezerszámba legelésztek a ménesek mellett. Olyan volt ez, mintha az angyal Isten parancsára kiűzte volna a népeket Ázsiából, miként hajdan Ádámot a paradicsomból, megparancsolván, hogy vonuljanak arrafelé, ahol a nap halványabban süt, s a pusztát télen hó borítja. Vonultak hát megszámlálhatatlan tömegben a fehér, sötét és fekete bőrű harcosok, jószágaikkal egyben. Mennyiféle beszéd hallatszott ott, hányféle öltözkészlet, csillogott a tavaszi napfényben, egyik a másikat megbámulta, egymás szokásait nem értették, fegyverét nem ismerték, a harci módjaik is különfélék voltak; csakis a közös vallás kapcsolta egybe ezeket a vándor nemzedékeket. Mikor a müezzinek imára hívták a népet, ezek a különböző nyelvű csapatok, mind egytől egyig arccal kelet felé fordultak, és egyazon szóval kiáltottak Allahhoz.

A szultán udvarának csak a cselédsége is több volt, mint a Köztársaság egész hadereje. A hadak és a voluntér csapatok után vonultak a bazárosok tömegei, akik mindenféle portékát árultak; szekereik a hadak szekereivel egyben valóságos folyamként hömpölyögtek az úton.

Két basának, kik mindketten hármassal boncsok alatt léptettek, egyéb dolguk nem volt, mint hogy ezt a rettentő tömeget élelemmel ellássák. És volt is minden bőséggel. A sangritániai szandzsák örökölt a puskaport szállító óriási szekértábor fölött. A hadakkal vonult kétszáz ágyú, ezek közül húsz „romboló”, s olyan nagyok, amilyenekkel egyetlen keresztény király sem rendelkezett. Az ázsiai beglerbégek álltak a jobbszárnyon, az európaiak pedig a balon. A sátrak oly óriási területet foglaltak el, hogy mellettük Drinápoly csak kisebbfajta városnak látszott. Maguk a szultán sátrai is, melyek csak úgy ragyogtak a bíborszínektől, a selyemzsinóroktól, az atlasz- és aranyhímzésektől, mintegy külön várost alkottak. Közöttük nyüzsögtek a fegyveres strázsák, a fekete bőrű abesszíniai eunuchok, sárga és kék kaftánban, a kurd törzsekből való óriás hamalok, akiknek tiszte a teherhordás volt; az üzbég törzsből való rendkívül szép, fiatal legénykék, kiknek arcát szinte eltakarta a töméntelen rojt, azután az egyéb cselédnép tömege, tarkabarka színekben, akár a pusztai virágok, ki az istálló mesterek keze alá rendelve, ki arra, hogy a lámpásokat hordja, vagy az udvari embereket szolgálja.

A szultán udvarának sátrai körül húzódó tágas tér, pompájával és gyönyöreivel, a megígért paradicsomra emlékeztette a hívőket. Itt sorakoztak a főembereknek némileg kisebb, de az uralkodókéhoz hasonló udvarai; így a nagyvezír, az ulémáké, az anatóliai basáé, Kara Musztafáé, az ifjú kajmakámé, akin, mint „a háború jövődjének napján”, állandóan ott függött mind a szultán, mind az egész tábor tekintete.

A padisah sátra előtt pompáztak a nagyszerű lengyel gyalogszerekből kiválogatott strázsák, oly magas turbánokban, hogy mind valamennyien óriásoknak látszottak. Fegyverük a hosszú nyélre tűzött dzsirit meg a rövid, görbe kard. Vászonszátraik érintették a szultáni kézművesek sátrait. Távolabb következett a muskétával és kopjával felfegyverzett s a török hatalom magvát alkotó félelmetes janicsárok tábora. Sem a német császár, sem a francia király nem dicsekedhetett ilyen számú és ilyen gyakorlott gyaloghaddal. A Köztársaság elleni háborúban az általában lágyabb szultáni nép nem mérkőzhetett a hasonló erejű komput hadakkal, s csak néha nyomták el és győzedelmeskedtek rajta túlnyomó többségükkel. Ámde a janicsárok még a reguláris lovas zászlóaljakkal is szembe mertek szállni, félelmet keltve az egész keresztény világban, még magában Garogródban is. Olykor maga a szultán is remegett e pretoriánusoktól, s e „bárányság” fő agája a díván egyik legtekintélyesebb főura volt.

A janicsárok mögött álltak a szpáhik, mögöttük a basák reguláris hadai, s azok után következtek a közfelkelő tömegek. Ez az egész tábor már néhány hónap óta Drinápoly alatt vesztegelt, várva, míg ez a hatalom kiegészül a török birodalom legtávolabbi részeiből érkező csapatokkal, s amíg a tavaszi nap, kiszíván a földből a nedvet, megkönnyíti a Lehisztán elleni felvonulást.

A nap pedig derűsen ragyogott, mintha csak szintén a szultán akaratának lenne alárendelve. Április elejétől kezdve egészen májusig alig néhányszor harmatozta be a meleg eső a kucsunkauri mezőket, egyébként a szultán sátrai fölött ott függött a mennyei sátor kéken, felhőtlenül. A nappali fények ott játszadoztak a fehér vásznakon, az öblös turbánokon, a tarkabarka kaftánokon, a sisakok élein, a zászlókon és dzsiriteken, s e fehér fénytenger elárasztott mindent: a tábort, a sátrakat, embereket és állatokat. Estennen a felhőtlen, derűs égen a hold sarlója strázsált emez ezrek fölött, akik az ő jele alatt vonultak egyre újabb és újabb országok meghódítására. Azután egyre magasabbra kapaszkodott az égbolton, majd elhalványult a tábor-tüzek fényétől, melyek aztán e határtalan térségen mindenütt fellobbantak. Mikor a masszaldzsilároknak nevezett damaszkuszi és aleppói arab gyalogság a szultán és a vezír sátrai előtt meggyújtotta a zöld, vörös, sárga és kék tüzeket, egyszerre olyan lett minden, mintha az égboltnak egy darabja szakadt volna le a földre, és a csillagok színüket változtatva villóznának a mezőn.

E csapatok között példás rend és fegyelem uralkodott. A basák úgy hajlongtak a szultán akarata előtt, akár a nádszál a viharban, előttük pedig hajlongott az egész katonaság. Élelemben nem volt hiány, sem az emberek, sem az állatok számára. Mindent beszállítottak fölösen, s mindent a maga idejében. Ugyancsak példás rendben folytak le a katonai mustrák, az étkezés és az imádkozás órái is. Amint a hevenyészett tornyocskákból felhangzott a müezzinek imára hívogató szava, az egész had arccal kelet felé fordult, mindenki leterített maga elé egy-egy állatbőrt vagy kicsiny szőnyeget, s az egész tömeg egyetlen emberként hullott térdre. E nagy rend és fegyelem láttán dagadozott a tömeg szíve, s megtelt a biztos győzelem reményével.

A szultán április vége felé megérkezvén a táborba, nem indult el mindjárt a hadjáratra. Több mint egy hónapig várt, amíg a vizek felszáradnak, közben pedig mustrálta a katonákat, hozzászoktatva őket a tábori élethez, tanácskozott, követeket fogadott, s bíborszínű baldachin alatt ülve ítélkezett. Első felesége, az álomszép Kasszeka, követte őt a hadjáratra, s vele utazott az ugyancsak mennyei álomhoz hasonló udvara is.

Aranyos szekér vitte az úrnőt, drága kelméjű, bíborszínű sátor alatt, utána más szekerek és szíriai fehér tevék következtek, ugyancsak bíborkelmébe göngyölt málhát cipelve. Útközben hurik és bajadérok dalaikkal szórakoztatták. Mikor pedig az út fáradalmaitól eltörődve, selyempillái ráborultak a szemére, nyomban megszólaltak a lágy szavú hangszerek, hogy álomba ringassák. A nappali hőség idején páva- és strucc toll legyezők lengtek fölötte, a sátra előtt indiai kelyhekben jó illatú, drága fűszerszámok füstölögtek. Elkísérte útjára minden kincs és gazdagság, amelyet a Kelet és a szultán hatalma csak megszerzett. A hurik, bajadérok, a szolgálattelvő fekete eunuchok, az angyalarcú fiatal legénykék, a szíriai tevék, az arábiai pusztákról hozott paripák, egyszóval az egész kíséret fénylett a finom keleti vásznaktól, laméktól, aranyszöttesektől, és szivárvány módjára ragyogott a gyémánttól, rubintól, smaragdtól és zafírtól. Nemzetek borultak arcra előtte, nem mervén felpillantani arcára, amihez csak a paradysznak volt jussa. Ez az egész kíséret olyan volt, mint egy földöntúli látomás, avagy valóság, melyet azonban maga Allah hozott át a földre az álomképek és látomások világából.

Ám a nap egyre hevesebben perzselt, s végre megjött a tikkasztó meleg idő. Most azért, egy este, a szultán sátra előtt álló magas póznára felvonták a zászlót, s egy ágyúlövés hirdette a hadaknak és népeknek, hogy a Lehisztán elleni hadjárat, íme, megindul. Megzendült a

hatalmas szent dob, megperdült utána valamennyi, fület tépő hangon visítottak a sípok, felüvöltöttek a félmeztelen kegyes dervisek, s az áradat megindult az éjszakában, hogy a nappali hőséget elkerülje. A hadaknak azonban csak néhány órával az első jelszó kiadása után kellett elindulniok. Legelől ment a szekértábor, velük ama basák, akik az élelemről gondoskodtak, mentek a kézmívesek egész légiói, az ő dolguk volt a sátrak felállítása, vonultak a vágómarhák gulyái és a teherhordó állatok. Ezen az éjszakán is meg a következőkön is hat óra hosszat kellett menetelni, mégpedig olyan rendben, hogy mikor a katona a pihenőhelyre érkezik, már biztosítva legyen az élelme is meg a pihenése is.

Mikor végre elérkezett az ideje, hogy a hadak is meginduljanak, a szultán fellovagolt egy magaslatra, hogy szemével áttekintse egész hatalmát, és a szíve megviduljon tőle. Vele volt a vezír, az ulémák, Kara Musztafa, az ifjú kajmakám, „a háború felkelő napja”, és a lengyel gyalogszázadból kiállított strázsák. Derűs világos éjszaka volt; a hold fényesen ragyogott, így a szultán áttekinthette volna egész haderejét, ha az olyan temérdek nem lett volna, amit egyetlen ember szeme sem foghat át egyszerre, hiszen menetoszlopba fejlődve, néhány mérföldnyire terjedt.

Mindazonáltal örvendezett a szíve, s a rózsafüzér illatos szantálfából faragott szemeit morzsolgatva, az égre emelte tekintetét, megköszönvén Allahnak, hogy őt ennyi had és nép urává tette.

Egyszerre, mikor a szekértábor éle már csaknem beleveszett a távolba, abbahagyta az imádságot, s a fiatal kajmakámhoz, Kara Musztafához fordulva, szólt:

- Elfeledtem, ki menetel az előhadban.

- Az előhadban, ó, paradicsomi világosság - felelte Kara Musztafa -, a lipekek és cseremiszek menetelnek, vezérük pedig a te kutyád, Azja, Tuhaj bej fia...

XLVI. FEJEZET

Azja Tuhaj bejowicz, a kucsunkauri mezőkön való hosszas táborozás után, csakugyan valamennyi török had előtt indult el lipekjeivel a Köztársaság határa felé.

Ama súlyos csapás után, amely minden szándékát és személyét a hősie Basia kezétől érte, most mintha ismét felragyogott volna szerencsecsillaga. Mindenekelőtt felépült. A szépsége természetesen egyszer s mindenkorra semmivé lett, fél szeme teljesen kifolyt, az orra összezúzva, arca, mely valaha sólyomfőhöz hasonlított, most rút és rettenetes volt. Ámde éppen e borzalmas volta, mely rettegéssel töltötte el az embereket, még nagyobb varázssal vette körül nevét a vad dobrudzsai tatárok szemében. Megérkezése nagy visszhangot keltett az egész táborban, vitézi tettei pedig a szavak szárnyán óriásivá nőttek. Azt beszélték, hogy minden lipeket és cseremiszt átvitt a szultán szolgálatába; úgy tépázta a lahokat, ahogyan még senki; felgyújtotta az összes Dnyeszter menti városokat, s őrseregüket lekaszabolva, jeles zsákmányt ejtett. Akik most először készültek Lehisztán ellen, akik a Kelet távoli zugaiból érkezvén, eddigelé nem ismerték a lahok fegyverét, akiknek a szíve nyugtalanul dobbant meg a gondolatra, hogy nemsokára szemtől szembe kell nézniök a hitetlenek félelmetes lovaságával, az ifjú Azjában azt a hőst látták, aki immár szembeszállt a lahokkal, nem ijedvén meg tőlük, sőt le is győzte őket, s ezzel ő adta meg a háború szerencsés kezdetét. A „bagadir” láttán megtelt a szívük bátorsággal, minekutána pedig a rettenetes Tuhaj bej fia volt, akinek a neve mennydörgésként zúgott végig az egész Keleten, annál inkább feléje fordult minden szem.

- A lahok nevelték - mesélték -, de ő oroszlának a fia: megmarta őket, s visszatért a padisah szolgálatába.

Maga a vezír is látni akarta, Kara Musztafa pedig, az ifjú kajmakám, „a háború felkelő napja”, a vitézi hírnév és a vad harcosok szerelmese, nagyon megszerette őt. Mindketten szorgosan kikérdezték a Köztársaság, a hetman, a hadak meg Kamieniec felől, s örvendezve hallgatták válaszait, mert azt látták belőlük, hogy a háború könnyű lesz, a szultánnak győzelmet, a lahoknak vereséget, nekik pedig a „gázi”, vagyis a hódító nevet hozza. Azjának tehát később is gyakran volt alkalm a vezír színe előtt, megülni a kajmakám sátrának küszöbén, s mindkettejüktől sok ajándékot, tevéket, lovakat és fegyvert kapott.

A nagyvezír ezüstlamé kaftánt ajándékozott neki, amely kiemelte őt valamennyi lipek és cseremiszt közül. Kryczynski, Adurowicz, Morawski, Groholski, Tworowski, Aleksandrowicz, egyszóval mindazok a századosok, akik hajdan a Köztársaságban laktak s neki szolgáltak, most pedig visszatértek a szultánhoz, ellentmondás nélkül Tuhaj bejowicz vezérlete alá adták magukat, megbecsülvén hercegi származását meg a hírneves harcost, akinek a nagyvezír kaftánt ajándékozott. Jeles murzává lett hát, s több mint kétezer harcos, a közönséges tatároknál sokkalta derekabb vitézek lesték egyetlen ujjának intését. A jövő háború, melyben a fiatal murza könnyebben kitüntethette magát, mint bárki más, igen magas polcra emelhette őt, meghozva neki a magas méltóságot, hírnevet és hatalmat.

És Azja mégis mérgezett szívvel járt-kelt. Mindenekelőtt szörnyen sértette gögjét, hogy a tatárok, már a törökök mellett is, de különösen a janicsárok és szpáhik mellett nem jelentettek sokkal többet, mint a hajtó ebek a vadászok mellett.

Ő maga jelentett még valamit, de a tatárokat általában csak afféle alja népnek tekintették. A töröknek szüksége volt rájuk, néha félt is tőlük, de a táborban lenézte. Azja, ezt látván, elkülönítette a maga lipekjeit a tatár hadak közül, mintha a lipek zászlóalj külön, magasabb rendű katonaság lenne, ámde ezzel mindjárt maga ellen fordította a többi dobrudzsai és bialogródi murzát. A különböző török tiszteket pedig nem tudta meggyőzni arról, hogy a lipek csapat valóban magasabb rendű katonaság volna a közönséges hordák csambuljainál. Másfelől, keresztény országban, nemesek és lovagok között nevelkedvén, nem bírt hozzászokni a keleti erkölcsökhöz és szokásokhoz. A Köztársaságban csak egyszerű tiszt volt, mégpedig az alábbvaló fegyvernemnél, mindazonáltal a főtisztekkel, sőt magával a hetmannal érintkezvén, nem kellett annyira megalázkodnia, mint itt, ahol pedig murza volt és az összes lipek hadak vezére. Itt a vezír előtt arcra kellett borulnia, a kajmakám baráti sátrában homlokával a földet vernie, a basák, ulémák és a janicsárok főagája előtt hajlongania. Ehhez nem volt hozzászokva. Nem felejtette el, hogy vitéz vezér fia, vad és gögös lelkű, magas röptű, akár a sas, csoda-e hát, ha annyira fáj a szíve?

Ám a legjobban, tűzként égette a Basiára való emlékezés. Azzal már nem is törődött, hogy egyetlen gyenge kar döntötte le a nyeregből, őt, aki Braclaw és Kamik alatt meg száz más ütközetben párviadalra hívta és leterítette a legjelesebb zaporozsjei harcosokat, nem törődött a szégyennel, nem a gyalázattal. De azt az asszonyt mindennél jobban szerette, ott akarta tartani sátorában, hogy nézhesse, csókolhassa, verhesse. Ha megadatott volna választania, hogy padisah akar-e inkább lenni és a fél világon uralkodni, vagy a karjába zárni azt az asszonyt, hogy a szívével érezze vérének melegét, arcával a lélegzetét, ajkával az ajkát - ő Basiát választotta volna, sokkal inkább, hogysem Carogródot, Bosfort és a kalifa nevet. Vágyott rá, mert szerette, kívánta, mert gyűlölte, s minél idegenebb, minél tisztább, hűségesebb, szeplőtlenebb volt, annál jobban vágyott rá. Ha visszaemlékezett rá, hogy az Azba bejjel megvívott ütközet után, amott a szakadéokban, egyszer már csókolta a szemét, meg hogy Raszków alatt már a mellén érezte az asszony keblét, eszeveszetten kívánta őt. Nem tudott semmit, mi történt vele, vajon visszatért-e Chreptiówba, avagy elpusztult az úton. Néha megkönnyebbült a gondolatra, hogy Basia meghalt, máskor megint kibeszélhetetlen fájdalom fogta el. Voltak pillanatok, amikor úgy érezte: jobb lett volna el nem ragadni őt, fel nem perzselnie Raszkówt, jobb lett volna, ha nem jön át ide, hanem megmarad lipeknek Chreptiówban - de legalább láthatná, nézhetné őt.

Ezzel szemben a boldogtalan Zosia Boska ott volt a sátrában. Az élete rabszolgamunkában, gyalázatban és folytonos rémületben telt, mert Azja szívében nem volt számára egy cseppnyi irgalom. Valósággal élvezettel kínozta, csak azért, mert nem Basia volt. Mivel azonban varázslatosan bájos volt, akár egy mezei virág, gyönyörű szép és fiatal is, Azja a jóllakásig itta a szépségét, de minden ok nélkül megrugdosta, avagy korbáccsal verte fehér testét. Gonoszabb pokolban már nem is élhetett volna, hiszen itt reménytelenül élt. Élete éppen Raszkówban, az ifjú Nowowiejski iránti szerelmében virult ki, tavaszi virágzásban. Teljes szívével, minden erejével szerette őt, szerette azt a nemes, lovagias és becsületes ifjút, s íme, most játékszere és rabszolgája ennek a vak szörnyetegnek. Mint megvert ebnek, remegve kell odacsúsznia Azja lába elé, néznie az arcát, lélegzetét visszafojtva lesnie a kezét, hogy nem ragadja-e meg a bikacsök korbácsot - és visszaparancsolnia a könnyeit.

Tudta jól, hogy nincs és nem is lehet számára könyörület, mert még ha valami csoda kiragadná is e borzalmas kezekből, ő már nem a régi Zosia, nem patyolat, mint a frissen hullott hó, hogy tiszta szívvel tudna fizetni a szerelemért. Mindez elmúlt, s többé vissza nem hozható. S minekutána e feneketlen gyalázatnak, melyben most élt, ő semmiképpen sem volt oka, hiszen ezelőtt mindig tiszta volt, akár a szeplőtlen báránka, jó, mint a galamb, bizakodó, mint a gyermek, egyenes és szerető szívű, nem értette hát, miért esett rajta ez a borzalmas

sérelem, amelyért immár semmi sem kárpótolhatja, miért nehezedik reá az Isten kérlelhetetlen haragja. S ez a lelki válaszut még növelte fájdalmát és kétségbeesését.

Így folytak napjai, hetei és hónapjai. Azja még a télen megérkezett a kucsunkauri mezőkre, s a Köztársaság felé való előnyomulás csak június havában indult meg. Zosia számára ez az egész idő gyalázatban, kínban és munkában telt el. Azja a sátrában tartotta a szép és bájos leányt, de nem szerette, sőt gyűlölte, amért nem Basia volt, közönséges rabszolgának tartotta, tehát dolgoznia is kellett, akár egy rabszolgának. Őneki kellett itatnia Azja lovait és tevéit a folyónál, neki kellett felhordania a kézmosáshoz való vizet meg a tüzelőfát; ő vetette meg a bőröket éjszakára, s ő főzte az ételét. A török hadak egyéb csapatainál a fehérnép akár szokásból, akár mert félt a janicsároktól, nem mozdult ki a sátrakból, ám a lipek tábor távolabb esett, s ők nem ismerték a nők rejtegetésének szokását, mert annak előtte a Köztársaságban lakván, máshoz voltak szokva. Az egyszerű katonáknak, ha volt zsákmányolt rabszolganőjük, azok az arcukat sem takarták el fátyollal. A fehérnépnek nem volt szabad ugyan elhagynia a lipek tábor udvarát, mert menthetetlenül elrabolták volna őket; de az udvaron járhattak mindenfelé, és foglalkozhattak a táborbeli gazdaságban.

Zosia számára, a nehéz munka ellenére is, megkönnyebbülést jelentett, ha kimehetett fáért, avagy le a folyóhoz a lovakat és tevéket itatni, mert a sátorban félt sírni, útközben pedig büntetlenül szabadjára engedhette könnyeit. Egyszer, ahogyan éppen két nyaláb fát vitt, találkozott az anyjával, akit Azja Halimnak ajándékozott. Egymás karjába borultak, úgyhogy erővel kellett őket széjjelválasztani, s noha Azja később megkorbácsolta Zosiát, sőt a fejétől sem sajnálta az ütések, ez mégis drága találkozás volt számára. Máskor, mikor Azja keszkenőit és kapcáit mosta a gázlónál, megpillantotta Ewkát, amint két veder vizet cipelt. Ewka nyögött a nehéz teher alatt: alakja már erősen eltorzult és elnehezedett, de vonásai a fátyol alatt is Adamot juttatták Zosia eszébe, s oly fájdalom nyilallt a szívébe, hogy egy pillanatra elvesztette az eszméletét. Mindazonáltal nagy félelmükben egy szót sem váltottak egymással.

A rettegés fokozatosan elfojtott benne minden más érzést, s teljesen erőt vett egész lényén, úgyhogy a végén teljesen kiszorította a vágyódást, a reményt és az emlékezést. Egyetlen célja volt: elkerülni a verést. Basia, az ő helyén, az első napon megölte volna Azját a tulajdon késével, mit sem törődve azzal, hogy későbbben mi lesz vele, ámde a félénk Zosiából - hiszen félig még gyermek volt - hiányzott Basia bátorsága.

S íme, a végén odajutott, hogy már kegynek tartotta, ha a rettenetes Azja, pillanatnyi gerjedelmében, az ajkához közelítette borzalmasan elrútított arcát. Mikor a sátorban volt, nem vette le szemét uráról, hogy kifürkéssze, haragos-e vagy sem, s minden mozdulatát követve, igyekezett eltalálni a kívánságát.

Ha pedig elvétette, s a férfi bajusza alól kivillantak az agyari, mint egykor az öreg Tuhaj bejnek, olyankor a rémülettől szinte eszméletlenül csúszott a lábához, s elhalványodó ajkaival a csizmáját csókolta, s a térdét görcsösen ölelgetve sikoltotta, mint egy agyonrémtől gyermek:

- Ne verj, Azja! Bocsáss meg, ne verj!

Ő pedig úgyszólván sosem bocsátott meg, szinte kéjelgett a kínzásában, nemcsak azért, mert nem Basia volt, hanem mert Nowowiejski menyasszonya volt. Azjában rettenthetetlen lélek lakozott, ám közte és Nowowiejski között olyan borzalmas számadás volt, hogy amaz óriásra gondolván, kinek szívében ott ég az olthatatlan bosszúvágy, bizonyos nyugtalanság fogta el a fiatal lipeket. Közeledett a háború, találkozhattak, s valószínű is volt, hogy találkoznak. Azja nem bírta megtenni, hogy ne gondoljon e dolgokra, mivel pedig akkor támadtak ilyen

gondolatai, ha Zosiát látta, így hát rajta töltötte ki bosszúját, mintha a korbács csapásaival akarná széjjeloszlatni saját nyugtalanságát.

Végre elérkezett a pillanat, mikor a szultán kiadta a parancsot az indulásra. Természetes, hogy a lipekeknek s nyomukban az egész dobrudzsai és a bialogródi tatár tömegnek az előhadban kellett vonulniok. Ezt már így végezte el a szultán, a vezírral és a kajmakámmal egyben. Ám kezdetben, különösen a Balkánig, valamennyien együtt meneteltek. A menet kényelmes volt, mert a hőség elkerülése végett csak éjszakánként meneteltek, hat óra hosszat, egyik pihenőtől a másikig. Kátrányos hordók világították meg az útjukat, a massa-dzsiralok pedig színes fáklyákat gyújtottak a szultán előtt. Ez az emberi áradat végighömpölygött a végeláthatatlan rónaságon, akár a hullám a tengeren, sáskahadként árasztva el a völgyeket és a hegyeket. A fegyveres nép után következtek a szekértáborok, bennük a háremek, azután pedig a vágómarha és egyéb állatok végeláthatatlan tömege.

Ezenközben a Balkán előtti mocsarakban Kasszeka hintája úgy a sárba ragadt, hogy húsz bivaly sem bírta kihúzni a kátyúból. „Rossz jel ez, uram, neked is meg az egész hadnak” - jelentette a szultánnak a legfőbb mufti. „Rossz jel!” - hajtogatták a táborban a félig tébolyult dervisek. A szultán megijedt, s elhatározta, hogy az összes fehérnépeket Kasszekával egyben eltávolíttatja a táborból.

A parancsot kihirdették a katonaságnak. Ama katonák, kiknek nem volt hova küldeniök a rabszolgaióiket, s csupa szeretetből nem akarták parancsszóra eladni másoknak, inkább megölték őket. Némelyeket ezrekért megvásároltak a karavánszeráji bazárosok, hogy azután továbbadják a sztambuli és a közeli kisázsiai városok piacain. Egymás után három napig tartott ez a nagy vásár. Azja minden habozás nélkül áruba bocsátotta Zosiát, akit csakhamar meg is vett jó pénzért egy gazdag öreg sztambuli édességkereskedő, a fia számára.

Jó ember volt az öreg, mert Zosia sírására és könyörgésére megvette Halimtól az anyját is, igaz, hogy potom áron. Másnap mind a ketten elindultak vándorútra Sztambul felé, egy egész sereg más fehérréppel egyben. Sztambulban Zosia sorsa könnyebbre fordult, bár igaz, hogy tovább is gyalázatban kellett élnie. Új tulajdonosa megszerette, s néhány hónap leforgása után házastársi méltóságra emelte. Az anyja többé nem is vált el tőle.

Sok ember, közöttük sok fehérnép is, még hosszú rabság után is gyakran visszatért hazájába. Állítólag volt valaki, aki minden úton-módon, örmények útján, meg görög kalmárok útján, avagy a Köztársaság követeinek cselédsége útján kerestette Zosiát, de hiába. Azután ez a keresés abbamaradt, s Zosia többé sohasem látta sem szülőhazáját, sem a szívének kedves arcokat.

Haláláig háremben élt.

XLVII. FEJEZET

Még mielőtt a törökök elindultak volna Drinápoly alól, nagy mozgás támadt a Dnyeszter menti gyepükön. Főleg a Kamieniechez legközelebb eső Chreptiówba minduntalan bebefutottak a hetman hírvivői, parancsokat hozván, amelyeket a kislovag vagy maga hajtott végre, vagy - ha nem neki szóltak - biztos emberekkel továbbküldött. E parancsok folytán alaposan megcsappant a chreptiówi fortalitia őrcsapata. Motowidlo a maga szeménjeivel elment egészen Humany alá, hogy segítségére legyen Hanenykának, aki egy maréknyi, köztársasághű kozákja élén győzködött - ahogy bírt - Dorossal és a hozzá csatlakozott krími hordával. Muszalski uram, az utolérhetetlen íjász, Snitkóval, kinek címere a Búvó Hold, Nienaszynieccel és Hromykával együtt elvitték a Linkhauz-dragonysok zászlóalját a boldogtalan emlékezetű Batohba, Luzecki uram kommandója alá, akinek Hanenykával egyben Doros minden forgolódását kellett vigyáznia. Bogusz uram parancsot kapott, hogy tartson ki Mohilówban mindaddig, amíg szabad szemmel meg nem pillantja a csambulokat. A hetman úr szorgosan kerestette a nagy vitézi hírre emelkedett Ruszczyc uramat is, akinél csak Wolodyjowski volt kiválóbb cserkész, ámde Ruszczyc néhány tucat emberrel kivonult a pusztába, s úgy eltűnt, akár a vízbe dobott kő. Csak később hallottak róla, mikor elterjedt a furcsa hír, mintha Doros és a horda tábor körűl valamiféle gonosz lélek ólálkodnék, s naponta hol egyes embereket, hol kisebb bandákat ragad el közülük. Sejtették mindnyájan, hogy alighanem Ruszczyc uram kopasztgatja így az ellenséget, mert ezt rajta kívül csak a kislovag tudná megtenni, más senki. S valóban Ruszczyc volt.

Wolodyjowski, a régi parancs szerint, Kamieniebe készült, mert a hetmannak ott volt rá szüksége, tudván, hogy olyan katona ő, aki lelket és bizakodást önt a lakosok és katonák szívébe egyaránt. A hetman meg volt győződve róla, hogy Kamieniec nem állja ki az ostromot, csak azt akarta, legalább addig tartson ki, amíg a Köztársaság némi hadakat össze nem gyűjt a védekezésre. Ebben a meggyőződésben küldte - mintegy a biztos halálba - a Köztársaság leghíresebb gavallérját és neki magának is kedves vitézét.

Halálba küldte a leghírnevesebb lovagot, és nem sajnálta. A hetman mindig azt gondolta, amit Bécs alatt meg is mondott, hogy Háborúné asszony szülhet népeket, de Háború úr csak pusztítani tudja azokat. Ő maga kész volt meghalni a háborúban, és úgy vélekedett, hogy a harcban elesni a katona legegyszerűbb kötelessége, s ha a halálával még jeles szolgálatot is tehet, az nagy kegy és jutalom számára. Azt is tudta a hetman úr, hogy a kislovag ugyanúgy gondolkodik, mint ő.

Egyébként sem olyan idők járták, amikor egy-egy katona megmentésére gondolhatott, holott pusztulás várt a templomokra, a városokra, egész országrészekre, sőt az egész Köztársaságra; amikor a Kelet soha nem látott hatalommal kelt fel Európa ellen, hogy meghódítsa az egész keresztény világot, amely a Köztársaság mögé rejtőzve, nem is gondolt rá, hogy segítségére siessen. A hetmannak csakis az lehetett fontos, hogy legelsőbbben is Kamieniec védje meg a Köztársaságot, azután a Köztársaság a kereszténységet.

Bizony ez meg is történhetett volna, ha e Köztársaságnak lett volna ereje, ha nem emésztette volna a belső zűrzavar. Ámde a hetmannak nemhogy a háború viseléséhez, de még a portyák szétküldéséhez sem volt elég hada. Ha egy helyre elküldött egy ötven-hatvan főnyi csapatot, a másik helyen legottan rés támadt, amelyen át akadálytalanul benyomulhatott volna az ellenség. Ama strázsák, akiket a szultán éjszakánként felállíttatott a táborban, több katonát

számláltak, hogysem a hetman zászlóaljai. Két irányból közeledett az áradat: a Dnyeper és a Duna felől. Minekutána Doros és vele egyben a krími horda volt közelebb, s már be is törtek az országba, gyilkolva és égetve, most azért főként ellenük indultak ki a legjobb zászlóaljak, a másik irányban pedig jóformán már kémszemlére sem jutott katona.

E súlyos veszedelemben írta a hetman Wolodyjowskinak az alanti néhány szót:

Én immár kétszer is meggondoltam, ne küldjelek-é az ellenségnek elejbe egészen Raszkóvig, de megfélemlettem, vélvén, hogy ha a horda hét gázlón átal árad be Havasalföld felől, és elárasztja a vidéket, akkor majd nem bírsz átaljutni Kamieniecbe, pedig ott fölöttébb nagy szükség leszen reád. Csak tegnap jutott eszembe Nowowiejski, ki tapasztalt és resolutus vitéz, s minekutána a kétségbeesett ember mindent merészel, úgy vélem, ő ott jó szolgálatokat tehet nekem. Most azért, ami könnyű lovasságot elküldhetsz neki, azt küldjed, ő pedig hadd menjen minél messzebbre, mindenütt megmutogatván magát, és hírért hintvén nagy sok hadainknak, ha pedig az ellenség már látásnyira leszen, annak a szemében is villanjon fel itt is, ott is, de körülzárni ne hagyja magát. Ismeretes, hogy az ellenség merre veszi útját, ámde ha ő valami újat venne szemre, nyomban jelentse neked, te pedig nem késlekedvén, légy híradással nekem Kamienieczbe. Nowowiejski minél előbb induljon, te is légy készen a Kamieniecbe való indulásra, de addig ne mozdulj, amíg a Havasalföldről és Nowowiejskitől hír nem érkezik.

Nowowiejski egyelőre Mohilówban vesztegelt, de minekutána amúgy is Chreptiówba igyekezett, Wolodyjowski csak annyit üzent neki, hogy sietve jöjjön, mert a hetman úr részéről új megbízatás vár reá Chreptiówban.

Harmadnapra már meg is érkezett. Az ismerősei alig ismertek rá, belátván, hogy Bialoglowski uram bizony méltán nevezte őt csontváznak. Nem volt ő már az a csupa tűz, szálas, vidám legény, aki valaha oly harsány hahotával esett az ellenségre, ami ménnek nyerítésének is beillett volna, s akkora lendülettel hadonászott, hogy a szélmalom lapátjai se különbül. Lesoványodott, megsárgult, megfeketedett, s e soványságában még óriásabbnak látszott. Az emberekre csak hunyorgatott, mintha a legjobb barátait sem ismerné fel. Egy-egy dolgot kétszer is el kellett neki mondani, mert egyszeri hallásra nem értette. Az ereiben vér helyett nyilván keserű gyötrellem csörgedezett, egy-egy dologra igyekezett nem gondolni, sőt inkább elfelejteni, hogy valamiképpen az eszét ne veszítse. Igaz ugyan, hogy ezen a vidéken nem akadt olyan ember, nem volt olyan család, nem volt olyan tiszt a hadban, akit valami szerencsétlenség ne ért volna a pogányok kezétől, aki ne siratott volna valakit az ismerősei, a barátai, a szívéhez közelálló szerettei közül, ámde Nowowiejskinek a csapások egész özöne szakadt egyszerre a nyakába. Egyetlen napon vesztette el apját, húgát és menyasszonyát, akit pedig túláradó lelkének egész erejével szeretett. Bár inkább meghalt volna a húga, s meghalt volna ama másik, amaz édes teremtes is, bár veszték volna el késnek életől avagy a tűznek erejétől! Ámde az ő sorsuk olyan volt, hogy a reá való emlékezéshez képest Nowowiejski számára a legborzasztóbb kín is semmiség volt. Erőltette, hogy ne gondoljon rá, mert e tépelődés az örülettel volt határos, de nem bírta elfelejteni.

A nyugalma valóban csak színleges volt. A lelkében nem volt lemondás, s az első pillantásra látni lehetett, hogy az élettelen felszín alatt valami baljós, valami rettenetes dolog lappang, ami ha kirobban, ez az óriás - akár a fűkevesztett elem - borzalmas dolgot fog elkövetni. Oly világosan fel volt ez írva a homlokára, hogy a barátai is félelemmel közelítettek hozzá, s beszélgetés közben óvakodtak attól, hogy csak egyetlen szóval is illessék a történeteket.

Chreptiówba érkezvén, Basia látása nyilván megbolygatta a szívébe rögződött fájdalmat, mert mikor üdvözlésül kezét csókolta neki, egyszerre olyan nyögés, sóhajtozás vett rajta erőt, mint a végsőket rugdaló sebesült bölényen. A szeme vérbe borult s a nyakán az erek szinte kötelekké dagadtak. Mikor pedig Basia is sírva fakadt, s anyai érzelemmel fogta két kezébe az ifjú fejét, az a lábához borult, és sokáig nem lehetett onnan elszakítani. Mikor azonban megtudta, milyen feladatot bízott rá a hetman, fölöttébb felélénkült, baljós öröm lángja lobbant fel az arcán s így szólt:

- Meglesz, megteszem ezt is, meg még többet is!

- Ha pedig találkozol ama veszett ebbel, lásd el jól a baját! - biztatta Zagloba.

Nowowiejski nem felelt rá mindjárt, csak tekintetét a vén lovagba dőfte; hirtelen téboly villant meg szemében, felkelt s elindult feléje, mintha rá akarná vetni magát.

- Elhiszi-e kegyelmed - kérdezte -, hogy amaz embernek soha semmi rosszat nem míveltem, s mindig jó hajlandósággal voltam iránta?

- Elhiszem, el! - sietett felelni Zagloba, s óvatosan a kislovag háta mögé húzódott. - Magam is veled mennék, de hát a podagra mardossa lábamat.

- Nowowiejski! - szólította a kislovag. - Mikor akarsz indulni?

- Ma éjszaka.

- Adok melléd száz dragonyost. Magam a másik százkal meg a gyalogokkal maradok. Jöszte az udvarra!

Kimentek, hogy kiadják a parancsokat. A küszöb előtt ott állt már mereven, mint a cövek, Zydor Lusnia. Az expeditio híre már elterjedt az udvaron, most azért a strázsamester a maga és kompániája nevében arra kérte az ezredeskapitányt, hogy őket is engedje el Nowowiejski úrral.

- Így állunk hát? El akarsz hagyni engem? - kérdezte Wolodyjowski, ámulva.

- Vitéz ezredeskapitány uram, mi megesküdtünk, hogy amaz ebfiát... hátha a kezünk alá kerül?!

- Igaz is. Zagloba uram szólt nekem erről - felelte a kislovag. Lusnia most Nowowiejskihez fordult:

- Vitéz kommandáns uram!

- Mit akarsz?

- Hogyha megkapjuk, hadd látom el én a baját...

Olyan állati gyűlölet tükröződött a mazur vitéz arcáról, hogy Nowowiejski meghajolt Wolodyjowski előtt, s így szólt:

- Engedje nékem ezt az embert kegyelmességed!

Wolodyjowski nem is gondolt rá, hogy ellenkezzék, s aznap este száz lovas indult el Nowowiejski vezetésével, éjszakai útra.

A Mohilów, Jampol felé vezető ismert úton haladtak. Jampolban érték a volt raszkóvi helyőrséget, amelyből a hetman parancsára kétszáz lovas csatlakozott Nowowiejskihez, a többi pedig Bialoglowski vezérlete alatt Mohilówba sietett, hol Bogusz uram állomásozott.

Nowowiejski pedig elindult lefelé, a távoli Raszkówba.

Raszków vidéke már teljes pusztaság volt, a városból csupán egy rakás hamu maradt, amelyet a szelek széjjelhordtak a világ négy tája felé, a csekély számú lakosság pedig elmenekült a fenyegető vihar elől. Már május elején járt az idő, tehát a dobrudzsai horda bármely napon feltűnhetett ezen a vidéken, ennek folytán nem volt biztonságos dolog ott maradni.

A valóságban a horda egyelőre még a kucsunkauri mezőkön vesztegelt a törökökkel együtt, ámde a raszkówi szurdékokban erről mit sem tudtak, most azért, akik a legutóbbi mészárlásból megmenekedtek, siettek elvinni az irhájukat, amerre éppen lehetett.

Útközben Lusnia abban forgatta a fejét, hogy milyen módokat és fortélyokat kellene Nowowiejski uramnak használnia, ha szerencsésen és eredményesen akarja nyugtalanítani az ellenséget. Ilyetén ötleteit kegyesen megosztotta a közvitézekkel.

- Mert ti, lófejűek, nem értetek ehhez - magyarázta -, de én, öreg katona lévén, annál jobban értek. Elmegyünk Raszkówba, ott megbúvunk a szurdékokban, és várunk. Ha a horda a gázlóhoz érkezik, előbb csak kisebb csapatok kelnek át, mert náluk az a szokás, hogy a csambul ott vesztegel, amíg akik átkeltek, meg nem jelentik, hogy nincs veszedelem. Akkor aztán mi loppal utánuk szegődünk, és eltereljük őket, ha kell, egészen Kamieniecig.

- De akkor könnyen lehet, hogy amaz ebfiat meg sem kapjuk - vélte az egyik közvitéz.

- Ne járna a szád, hallod! - dorongolta le Lusnia. - Ki megyen legelől, ha nem a lipekek?

Úgy alakult, mintha a strázsamester számítása valóra válnék. Nowowiejski, elérvén Raszkówt, pihenőt adott a csapatnak. Most már mindnyájan bizonyosra vették, hogy a pihenő után a barlangok felé veszik útjukat, amelyekből temérdek volt ezen a vidéken, s ott megbújván addig vesztegelnek, amíg az első lipek csapatok felbukkannak.

Ám a pihenő másodnapján a kommandáns talpra állította a zászlóalját, s Raszkówt elhagyván, továbbvezette. „Netán Jahorlikig is elmegyünk?” - dörögte magában a strázsamester.

Ezenközben Raszkówon túl mindjárt a folyó felé fordultak, s néhány miatyánknyi idő múlva megálltak az úgynevezett „véres gázlónál”. Nowowiejski, egy szót sem szólva, megsarkantyúzta lovát, s benőgatta a vízbe, hogy átkeljen a túlsó partra.

A vitézek ámulva tekingettek egymásra.

- Mi ez? Netán Törökországba megyünk? - kérdezte egyik a másikatól.

Ámde nem voltak ezek „nemes atyámfiai”, akik mindig készek a tanácskozásra meg a protestálásra, hanem egyszerű katonák, akiknek második természetévé vált a határgyepükön uralkodó vasfegyelem, most azért a kommandáns nyomában a vízbe ugratott az első sor, utána a második, a harmadik. Nem volt itt semmiféle habozás. Csodálkoztak ugyan, hogy háromszázadmagukkal indulnak a török birodalomba, amelyet az egész világ le nem bírna - de mentek.

A megzavart víz csakhamar csobogva csapkodta a lovak oldalát, de a vitézek már nem is csodálkoztak, csak arra ügyeltek, hogy valamiképpen meg ne áztassák a tarisznyákat, melyekben a maguk és lovaik élelmét vitték.

Csak a túlsó partot elérve, nézegettek ismét egymásra. - Szent Isten, hiszen már Havaselvén vagyunk! - hallatszottak a suttogó hangok.

Azzal egyik is, másik is visszatekingetett a Dnyeszterre, mely most arany vörös szalagként csillogott a lenyugvó nap fényében. A barlangokkal tele, partmenti sziklatömbök ugyancsak égő fényben fürödtek. Úgy meredtek felfelé, mint egy kőfal, mely e maroknyi embert, íme, elválasztotta a hazájától. Bizony sokuk számára utolsó búcsú volt ez.

Lusnia fején átsuhant a gondolat, hogy a kommandáns netán megbomlott, de hát a kommandáns dolga volt parancsolni, az övé meg engedelmeskedni.

Ezenközben, a sorok kijutván a vízből, a lovak rettentő prüszkölésbe fogtak.

- Egészségedre! Egészségedre! - kiáltották a katonák. Ezt jó jelnek tekintették, s nyomban jobb reménység szállt a szívekbe.

- Indulj! - vezényelte Nowowiejski.

A sorok elindultak, s mentek a lenyugvó nap iránt a kucsunkauri mezőkön veszteglő nemzetek ama sok ezernyi rettentő tömege felé.

XLVIII. FEJEZET

Nowowiejski átkelése a Dnyeszteren és a szultán százezrekre rúgó hadserege ellen háromszáz lovas élén vezetett hadjárata olyan cselekedet volt, amelyet a háborút nem ismerő ember csakis őrültségnek bélyegezhetett. Pedig hát csak vakmerő vállalkozás volt, amely még sikerrel is kecsegtetett.

Legelsőbbben is, amaz időkben gyakran adódott úgy, hogy ilyen cserkésző csapatok százszorta erősebb csambulok ellen is megpróbálkoztak, fel-feltűntek előttük, aztán véresen beléjük marva vettek egérutat az üldözőktől. Úgy tettek ezek, miként a farkas mikor maga után csalja az ebeket, hogy aztán hirtelen megfordulva, a legádázabban reá támadó kuvaszt kapja agyari közé. Az üzött vad egy szempillantás alatt vadásszá vált: menekült, meglapult, megbújt, de üldöztetvén, maga is üldözött, váratlanul támadott és halálos sebeket ejtett. Ez volt az úgynevezett „tatárokkal való procedúra”, amelyben egymást múlták felül a fortélyokban, rajtaütésekben és cselvetésben. E procedúrában nagy vitézi hírre tett szert Wolodyjowski uram, utána Ruszczyc, utána Piwo és Motowidlo, ám Nowowiejski is - gyermekkor óta a pusztában hadakozván - azok közé tartozott, akiket a legelesebbekként emlegettek. Most azért fölöttébb valószínű volt, hogy a horda szeme előtt felbukkanván, nem hagyja magát bekeríteni.

Vállalkozása már csak azért is sikerrel kecsegtetett, mert a Dnyeszteren túl pusztaságok következtek, ahol igen könnyű volt megbújni. Csak itt-ott a partvidéken akadt emberi tanyák, de általában ritka lakosságú vidék volt ez, a partok közelében sziklás és hegyes, távolabb puszta avagy erdővel borított, melyekben csapatostul kóborolt a vad, köztük elvadult bivalyok, szarvasok, őzek és vaddisznók. Minekutána pedig a szultán a hadjárat megkezdése előtt „élvezni akarta a hatalmát”, és számon akarta venni a seregét, tehát a Dnyeszter menti alföldön lakó bialogródi hordák meg a távolabbi dobrudzsaiak; s nyomukban a havasalföldi karalások¹⁵¹ - a kapott parancs szerint - elvonultak a távoli Balkán-hegységen túlra, úgyhogy az ország még jobban elnéptelenedett, tehát igen könnyen hetekig vonulhatott egy csapat nélkül, hogy valaki meglátta volna.

Nowowiejski uram sokkal jobban ismerte a törökök szokásait, semhogy ne tudta volna, hogy amint a csambulok átlépi a Köztársaság határát, ott már igen óvatosan fognak haladni, mindenfelé szorgosan figyelmeztetve és vigyázva, míg itt, a saját országukban, minden óvatosságot félretéve, széles sorokban, kényelmesen hömpölyögnek majd előre. És valóban így történt. A tatárok inkább számítottak arra, hogy a halállal találkoznak, mintsem arra, hogy itt, mélyen Besszarábiában, a tatár határ közelében találkozzanak egy csapatával a Köztársaságnak, amelynek ahhoz sem volt elegendő hada, hogy saját határait védelmezze.

Nowowiejski tehát bízott abban, hogy vállalkozása legelsőbbben is meglepetésként az ellenséget, s ezáltal még nagyobb sikerrel járhat, mint amennyire a hetman úr számít, azután meg Azja és a lipekek számára végzetessé is válhat. Azt könnyű volt kitalálni a viceszázadosnak, hogy a lipekek és a cseremiszek, mint akik az országot jól ismerik, az elővédben fognak menetelni, s ebbe a meggyőződésébe vetette legfőbb reménységét. Váratlanul ráesni a galád Azjára, azután elfogni, ha lehet, kiszabadítani a rabságból Zosiát és a hűgát, bosszút állni értük, végül elesni a háborúban - íme, ez volt minden, amit Nowowiejski széjjelszaggatott lelke még kívánt.

¹⁵¹ Romániai török katona.

E gondolatok és reménységek hatása alatt lerázta magáról a dermedtséget, s szinte újraéledt. Az ismeretlen utak, a nehéz törődések, a pusztai szél zúgása és a vakmerő vállalkozással járó veszedelmek helyreállították egészségét, és visszaadták régi erejét. A cserkészés szenvedélye kezdett fölébe kerekedni a kétségbeesésének. Ennek előtte nem volt helye az ő fejében másnak, mint az emlékezésnek és a szenvedésnek, most azonban napok hosszat azon kellett törnie a fejét, hogy mi módon lepje meg és tépázza meg az ellenséget.

A Dnyeszteren átkelve, rézsútosan vágtak keresztül a pusztán lefelé a Prut iránt, nappal gyakran az erdőkben és nádasokban bujkálván, éjjel pedig loppal, de gyorsan nyomulva előre. A még ma is kevésbé népes országban akkoron túlnyomórészt csak ide-oda csavargó bandák tanyáztak, de nagyrészt teljesen pusztá volt. Nagy ritkán találtak kukoricaföldeket s mellettük emberi településeket.

Titkon haladván, igyekeztek elkerülni a nagyobb településeket, de annál bátrabban vonultak át a kisebbeken, melyek két, három vagy akár tizenöt-husz kunyhóból álltak, jól tudván, hogy senkinek sem jut majd eszébe Budziakba futni, s figyelmeztetni az ottani tatárokat. Egyébként Lusnia vigyázott, hogy ez meg ne történjék. Később azonban ezt is abbahagyta, meggyőződve róla, hogy e csekély számú lakosok, noha a szultán alattvalói, maguk is rettegéssel várják hadainak érkezését, azután meg fogalmuk sincs arról, micsoda hadak ezek, amelyek hozzájuk érkeztek, s melyeket ők inkább valamiféle karalasoknak tartottak, akik a szultán parancsára igyekeznek a többi had után.

Minden ellenkezés nélkül el is látták őket kukoricalepénnyel, aszú sommal és szárított bivalyhússal. Minden chutorlakónak¹⁵² megvolt a maga kisdud juhnyája; néhány bivalya és lova, amelyeket a folyók partján rejtegetett. Időnként találkoztak félig elvadult bivalycsordákkal is, amelyeket tízegynéhány pásztor őrzött. Ezek, többnyire öreg tatárok, ott barangoltak a pusztákon, sátrakban lakván, de csak addig maradtak egy helyen, amíg bőséggel volt ott takarmány. Nowowiejski oly óvatosan fogta körül ezeket a csabánokat, mintha egész csambulok lettek volna, az embereket nem hagyta életben, hogy Budziak felé széjjelszéledvén, valamiképpen hírért ne terjesszék az ő vállalkozásának. Különösen a tatárokat vágatta le egytől egyig, hogy hírmondójuk se maradjon, de előbb kikérdezte őket az utak vagy inkább az úttalan utak felől. Ezután a csordából elvett annyit, amennyire szüksége volt, azzal továbbvonult.

Ahogy lejebb és lejebb nyomultak, egyre gyakrabban találkoztak csordákkal, melyeket most már csaknem minden esetben tatárok őriztek, mégpedig elég népes csapatokban. Kétheti hadjárata alatt Nowowiejski bekerített három juhnyáját, és kiirtotta egyenként ötven-hatvan főt számláló pásztorcsapatukat. A dragonyosok összeszedték tetves ködmöneiket, s miután a tűz fölött megtisztogatták, mindjárt fel is öltötték, hogy hasonlatosak legyenek a vad csabánokhoz és juhászokhoz. A második héten már valamennyien tatár gúnyában voltak, úgyhogy a csapat tisztára olyan volt, mint egy tatár csambul. Nem maradt más a reguláris lovasság felszereléséből, csak az egyöntetű fegyverzet. Bekecseiket a poggyász közé rejtették, hogy majdan ha hazatérnek, ismét felölthessék. Közelről még fel lehetett volna ismerni fakó mazur bajuszukról és kék szemükről, hogy mifélek, de a távolból a leggyakorlottabb szem sem ismerhette volna fel őket, kivált mivel nyáját is hajtottak maguk előtt, élelmül.

A Pruthoz közel érvén, a bal parton haladtak lefelé. Minekutána a kuczmani, podóliai útvonal teljesen ki volt fosztva, könnyű volt kitalálni, hogy a szultán hadai, előttük pedig a hordák, Falezi, Húsz, Kotimore felé fognak vonulni, s csak azután fordulnak a havasalföldi útvonalra, s vagy lekanyarodnak a Dnyeszter felé, vagy még továbbmennek előre torony irányában, végig

¹⁵² Kicsiny, elkülönített falusi gazdaság.

az egész Besszarábián, hogy csak Uszyca környékén bukkanjanak fel a Köztársaság határában. Nowowiejski annyira bizonyos volt efelől, hogy egyre lassabban haladt, mit sem törődve az idővel, s egyre óvatosabban, hogy valamiképpen időnap előtt, váratlanul bele ne botoljék a csambulokba. Mikor végül eljutott a Szeret és a Tekicz folyó alkotta villába, ott hosszú időre meglapult, hogy pihenőt adjon embereknek és lovaknak egyaránt, meg hogy jól védett helyen várhassa be a hordák elővédeit.

A helyet csakugyan jól választotta meg, mert a folyóköz és a külső partok részint közönséges sommal, részint ebtövissel voltak borítva, ami a folyóközt jól védte. Ameddig a szem ellát, mindenütt ez a berek húzódott, helyenként sűrű, tömött bozóttal borítva a terepet, másutt bokorcsoportokat alkotva, melyek között szürke foltokban világoltak ki a gyepűudvarnak alkalmas pusztai területek. Az évnek ebben a szakában a fák és bokrok már elvirítottak, ám kora tavasszal bizonytalannal tele volt itt minden sárga és fehér virággal. A berek teljesen néptelen volt, ellenben csak úgy hemzsegett benne a sokfajta vad, mint például szarvas, őz, nyúl és mindenféle madár. Itt-ott a források partján a katonák még medvenyomokra is bukkantak. Az egyik, két nappal a csapat odaérkezése előtt, széttépett néhány juhot, amiért Lusnia azzal kecssegtette magát, hogy hajtóvadászatot rendez ellene. Minekutána azonban Nowowiejski, titkon akarván maradni, nem engedte meg a muskéták használatát, a katonák dárdákkal és baltákkal indultak a rabló ellen.

Későbbben, a vizek mellett, elhagyott pásztortüzek helyei is látszóttak, de régiek voltak, nyilván az előző évből maradtak ott. Úgy látszik, olykor-olykor erre hajtották nyájait a nomád pásztorok, avagy tatárok jártak itt, hogy somágakat vagdaljanak maguknak, bunkósbotjaik számára. Ellenben a legszorgosabb kutatással sem lehetett élő emberi lények nyomaira bukkanni.

Nowowiejski elhatározta, hogy nem megy tovább, hanem itt várja be a török hadak érkezését.

Tehát tábort ütöttek. Lombsátrakat építettek, s megkezdődött a várakozás. A berek szélein strázsákat állítottak, akik közül némelyek éjjel-nappal Budziak felé, mások a Prut felé, Falezi irányában kémleltek. Nowowiejski jól tudta, hogy bizonyos jelekből felismeri majd a szultán hadainak közeledtét, egyébként apró járőröket, portyákat is kiküldött, amelyeket leginkább ő maga vezetett. Az időjárás nagyon kedvezett e száraz helyen való veszteglésnek. Nappal nagy hőség volt, amely elől azonban el lehetett rejtőzködni a sűrű növényzet árnyékában; az éjszakák holdvilágosak és csendesek, s ilyenkor a bozót csak úgy reszketett a fülemülék dalától. Az ilyen éjszakákon szenvedett Nowowiejski a legkegyetlenebbül, mert aludni nem bírt, tehát gondolkozott, s hol régi boldogságára, hol a mostani időkre és a reá zúdult csapásokra emlékezett.

Csak az a gondolat éltette, hogy ha a szíve jóllakik a bosszúval, mindjárt boldogabb és nyugodtabb lesz. Ezenközben közeledett az idő, amikor vagy kitölti a bosszúját, vagy elpusztul.

Egyik hét a másik után telt el a pusztában való gazdálkodással és vigyázással. Ez idő alatt megismertek minden utat, szakadékot, mezőt, folyót és patakot; megint elhajtottak egy-két gulyát, s levágtak egy-két csekélyebb nomád bandát, közben szüntelenül ott lapulván a sűrűben, akár a zsákmányra leső dúvad. Végezetül elérkezett a várt pillanat.

Egy reggelen észrevették, hogy nagy madárcsapatok húznak a levegőben és a földön egyaránt. Tűzokok, fajdok, kék lábú fürjek vonultak a fűben a bozót felé, odafent pedig húztak a hollók, varjak, sőt vízi madarak is, melyeket nyilván a Duna partvidékén avagy a dobrudzsai mocsarakban riasztottak fel. E látványra a dragonyosok egymásra néztek, s nyomban szájról szájra szállt a kiáltás: „Jönnek, jönnek!” Az arcok egyszerre megélénkültek, a bajuszok megmozdultak, a szemek megcsillantak, ámde ebben az élénkségben nyoma sem volt a

nyugtalanásnak, hiszen valamennyien olyan katonák voltak, akik kenyérük javát ebben a „procedúrában” ették meg, csak éppen annyit éreztek, amennyit a vadászeb, ha a vadat megszimatotha. A tábortüzeket nyomban leloccsantották vízzel, hogy a füst valamiképpen el ne árulja ottlétüket, a lovakat felnyergelték, s az egész csapat készen állt az indulásra.

Most aztán úgy kellett kiszámítani az időt, hogy akkor essenek az ellenségre, amikor az éppen pihenőt tart. Nowowiejski eszébe vette, hogy a szultán hadai nem menetelnek zárt tömegben, már csak azért sem, mert a saját országuk területén járnak, ahol mindenféle veszedelem fölöttébb valószínűtlen volt. Azt is tudta, hogy az előhad egy vagy akár két mérfölddel is megelőzi a derékhadat; arra pedig igen helyesen számított, hogy az előhad lipekekből áll.

Egy darabig habozott, hogy elébük menjen-e a jól ismert rejtekutakon, avagy itt, ebben a somvadásban várja be érkezésüket. Ez utóbbit választotta, mégpedig azért, mert a vadonból könnyebb volt észrevétlenül meglepni az ellenséget. Eltelt még egy nap meg egy éjszaka, amelyen már nemcsak a madarak, de a szárazföldi állatok is csapatostul vonultak a cserjés felé. A következő reggelen már látszott az ellenség.

A somliget szélétől dél felé széles, de dombos rónaság húzódott, egészen a látóhatárig. E rónán tűnt fel az ellenség, s elég gyorsan közeledett a Tekicz felé. A dragonyosok a bozótból nézték ezt a feketéllő tömeget, amely hol eltűnt a szemük elől, ha a terep egyenetlenségei eltakarták, hol ismét felbukkant, teljes terjedelmében.

Lusniának rendkívül éles szeme lévén, egy darabig merően nézte a közeledő csapatokat, majd Nowowiejskihez lépve, jelentette:

- Vitéz kommandáns uram! Nem valami sok ember van ott, csak inkább a jószágot hajtják a legelőre.

Nowowiejski csakhamar maga is meggyőződött róla, hogy Lusniának igaza van, s arca felderült az örömtől.

- Ez azt jelenti, hogy pihenőjük egy avagy másfél mérföldnyire esik e bozótól? - kérdezte.

- Igenis - felelte Lusnia. - Nyilván éjszakának idején menetelnek, hogy a hőségtől védekezzenek, nappal pedig pihennek, s a lovakat egészen estélig kicsapják a legelőkre.

- Népes vigyázókat látsz-e a lovak körül?

Lusnia ismét előrement a bozót széléig, s hosszabb ideig nem tért vissza. Végezetül azonban ismét megjelent, mondván:

- Lesz ott vagy másfél ezer ló, de ember nincs több huszonöttnél. Saját országukban lévén, nem félnek semmitől, így aztán nagyobb őrséget sem állítanak.

- Hát az embereket megismerted-e?

- Még távol vannak, de lipekek, uram! Ezek már nem szabadulnak a kezünkől!

- Úgy van! - hagyta helyben Nowowiejski.

Most már valóban bizonyos volt afelől, hogy ezek közül egyetlen élő lélek meg nem menekül. Nagyon is könnyű feladat volt ez az olyan cserkésznek, amilyen ő, és az olyan vitézeknek, amilyeneket vezérelt.

Ezenközben a hajcsárok egyre közelebb és közelebb terelték a ménest a somligethez. Lusnia még egyszer kiosont a szélre, s még egyszer visszatért. Az arcára kiült az öröm és a kegyetlenség.

- Lipekek, uram! Ez már szent! - suttozta.

Nowowiejski, ezt hallván, vércsevisongáshoz hasonló jelt adott, mire a dragonyoscsapat visszahúzódott a cserje mélyébe. Ott két csapatra oszlott, melyek közül az egyik nyomban eltűnt a szurdékban, hogy majd csak a ménes és a lipekek hátában bukkanjon ki, a másik pedig félkört formált és várt.

Mindez oly halotti csendben történt, hogy a leggyakorlottabb fül sem kaphatta volna el a legkisebb neszt sem, egyetlen kard, egyetlen sarkantyú meg nem csörrent, egyetlen ló fel nem nyerített; a talajt borító sűrű fű pedig felfogta a paták dobogását. Végül mintha a lovak is értették volna, hogy a támadás sikere a csendtől függ, hiszen nem ez volt az első ilyen vállalkozás, amelyben részt vettek. A szurdékból és a bozótból csak vércsevisongások hallatszottak, de egyre halkabban és egyre ritkábban.

A lipekek ménese megállapodott a liget előtt, és kisebb-nagyobb csapatokban eloszlott a mezőségen. Most már Nowowiejski is ott állt a liget szélén, s a hajcsárok minden mozdulatát figyelte. Derűs délelőtt volt, de a nap már magasan járt, s csak úgy ontotta hevét a földre. A lovak meghemperegtek, majd a cserjés felé vonultak. A hajcsárok lóháton a liget széléig mentek előre, ott leszálltak a lovokról, amelyeket aztán kipányváltak, s ők maguk árnyékot és hűvösebb helyet keresve, behatoltak a bozótba, és a nagyobb bokrok alatt dőltek le pihenőre.

Csakhamar fellobbant a pásztortűz lángja, s mikor a száraz gallyak szénné égtek és hamuba burkolóztak, a hajcsárok egy fél csikót helyeztek a parázsra, maguk pedig kissé távolabb telepedtek le, hogy védve legyenek a hőségtől.

Némelyikük elnyúlt a gyepen, mások török módra, guggolva beszélgettek, az egyik elővette a sípot, s azt fújta. Bent a sűrűben terjes volt a csend, csak néha visongott fel egy-egy vércse.

A sült hús szaga jelezte, hogy a pecsenye elkészült, ekkor ketten lehúzták a hamuról, s kivonszolták az árnyas bokor alá. Ott valamennyien körülülték az étket, s késükkel tépve a húst, állati mohósággal falták a félig nyers darabokat; a vér megalvadt ujjakon, és végigcsurgott szakállukon.

Azután nagyot ittak a börtömlőkben magukkal hozott savanyú kancatejből, s mikor jóllaktak, egy darabig még beszélgettek, de fejük és tagjaik csakhamar elnehezedtek.

Dél volt. Az égből egyre nagyobb hőség áradt a földre. Az erdő talaja tarkállott a lombokon áthatoló napsugarak remegő fényfoltjaitól. Minden elhallgatott, még a vércsék is abbahagyták a visongatást.

Néhány lipek felkelt, hogy a berek szélére botorkálva, megnézze a lovakat, mások úgy elterültek a földön, akár a hullák a csatamezőn, s csakhamar elnyomta őket az álom.

Ámde álmuk - a falánk evés és ivás után - nyilván nehéz és kínos volt, mert olykor az egyik nagyot nyögött, a másik egy pillanatra kinyitotta a szemét, s halkan ismételte:

- Allah! Bismillah!...

Egyszerre az erdő széléről valami halk, de annál borzalmasabb hang hallatszott, amolyan kurta hörgésféle, mint mikor egy embert fojtogatnak, s már nincs ideje felüvölteni. A hajcsárok hallása volt-e olyan éles, avagy valami állati ösztön figyelmeztette őket a veszedelemre, vagy netán a halál jeges lehelete csapta meg őket, elég az hozzá, hogy egyszerre valamennyien felugráltak álmukból.

- Mi történt? Hova lettek amazok a lovaktól - kérdezte egyik a másikat.

Ekkor az egyik sombokorból megszólalt egy hang lengyelül:

- Amazok már meg nem térnek!

E pillanatban százötven ember vetette rá magát mindenfelől a hajcsárokra, úgy megrémítvén őket, hogy a kiáltás is bennük szakadt. Alig akadt közöttük, aki még handzsárt bírt ragadni. A támadók gyűrűje elárasztotta, teljesen elborította őket. A bokor reszketett a rendetlen tömegben forrongó, gomolygó emberi testek nyomásától. Éles sípoló, szuszogó hangok hallatszottak, néha nyögés vagy rövid hörgés is, de mindez csak egy szempillantásnyi ideig tartott. Azután minden elcsendesült.

- Hány maradt életben? - kérdezte egy hang a támadók közül.

- Öt, kommandáns uram.

- Nézzétek meg a hullákat, hogy valamelyik el ne rejtőzzék a holtak között, s biztonság okából mindegyiknek átvágni a torkát, a foglyokat pedig a tűzhöz!

A parancsot egy szempillantás alatt teljesítették. A hullákat tulajdon késeikkel a földhöz szegezték. A foglyok lábát egy-egy bot körül gúzsba kötötték, s odafektették a tűz köré, amelyet Lusnia széjjelkapart, hogy a hamu alatt levő parázs felül kerüljön.

A tatárok réveteg szemmel nézték Lusniát és ezt a készülődést. Volt közöttük három chreptiówi lipek is, akik jól ismerték a strázsamestert. Az szintén rájuk ismert, s meg is szólította őket:

- No, cimborák! Most majd énekelni kell ám, mert ha nem, pörkölt talpakon ballagtok a másvilágra! A régi barátság kedvéért nem fogom sajnálni tőletek a parazsat.

Azzal száraz rőzsét vetett a tűzre, melytől nyomban magasra csapott a láng.

Már jött is Nowowiejski, s megkezdte a vallatást. A foglyok vallomásából kiderült az, amit a fiatal vicekapitány részben már magától is kitalált.

A lipek és cseremiszek az előhadban meneteltek, a horda és valamennyi szultáni had előtt. A vezérük Azja Tuhaj bejowicz, akinek a kommandója alá adták az összes lipek és cseremis zászlóaljakat. A nagy hőség miatt csak éjjel meneteltek, miként az egész had is, nappalra pedig a lovakat kicsapták a legelőre. Nem óvakodtak, mert senki sem hitte, hogy bármilyen had rájuk eshet, még a Dnyeszter közelében sem, nemhogy a Prut mellett, közvetlenül a hordák állomáshelye körül. Most azért kényelmesen haladtak a nyájakkal, gulyákkal és a tevékkel, amelyek a főemberek sátrait szállították. Azja murza sátorát könnyű felismerni, mert a csúcsát vezéri boncsok díszíti, s a pihenőkön a zászlóaljak is amellé tűzik zászlaikat. A lipek zászlóalj egy gyenge mérföldnyire maradt el, mintegy kétezer földből áll, de az emberek egy része ott maradt a bialogródi hordánál, amely ismét egy mérföldnyi távolságra követi a lipek csambult.

Nowowiejski még kikérdezte őket, hogy melyik úton lehet legkönnyebben elérni a zászlóaljat, miként sorakoznak a sátrak s végül ami a legfontosabb volt neki:

- Minémű fehérnép van a táborban?

A lipek megremegtek, mert most már tulajdon bőrüket féltették. Akik annak előtte Chreptiówban szolgáltak, jól tudták, hogy Nowowiejski ama két fehérnép egyikének a bátyja, a másikának a vőlegénye volt, eszükbe vették hát, milyen vad dühbe kell gurulnia, ha megtudja a teljes igazságot.

E dühkitörés legelsőbben is őket érthette, habozni kezdtek hát, ámde Lusnia nyomban az ifjú lovaghoz fordult:

- Vitéz kommandáns uram! Hadd sütögessük meg kicsinyég ez ebfiak talpát, tudom, majd megszólalnak!

- Nyomd a lábukat a parázsba! - vezényelte Nowowiejski.

- Irgalmazz! - kiáltotta Elaszewicz, egy öreg chreptiówi lipek. - Elmondok mindent, mit a szemeim láttak...

Lusnia a kommandánsra nézett, hogy ez ígélet ellenére is ne hajtsa-e végre a fenyegetést, ámde Nowowiejski leintette, s Elaszewiczhez fordult:

- Beszélj, mit láttál?

- Mi ártatlanok vagyunk, uram - felelte a lipek -, mi parancs szerint jártunk el. A murzánk kegyelmességét húgát Adurowicz úrnak ajándékozta, aki a sátrában tartotta. Én a kucsunkauri mezőkön láttam őt, amint vedrekkel vizet hordott, s segitettem is néki vinni, mert teherben volt...

- Jaj nekem! - suttogta Nowowiejski.

- A másik kisasszonyt meg a mi murzánk tartotta magánál, s a sátrában lakott. Őt mi nem láttuk olyan gyakran, de sokszor hallottuk, hogy sikoltózott, mert ámbár a murza a maga gerjedelmére tartotta őt, mindazonáltal minden napon korbáccsal verte és csizmájával rugdosta...

Nowowiejski ajka elfehéredett, s remegni kezdett. Elaszewicz alig hallotta a kérdést:

- Hol vannak ők most?

- Eladták őket Sztambulba.

- Kinek?

- Azt netán a murza maga sem tudja. Parancsolat érkezett a padisahtól, hogy a táborban egyetlen fehérség se legyen. Mindnyájan eladták a magukét a bazároknak, hát a murza is eladta.

A vallatás véget ért, s a tűz mellett csend lett. Egy idő óta azonban forró déli szél rázta a sombokrok leveleit, melyek egyre hangosabban zúgtak. A levegő fojtó lett. A látóhatár szélein megjelent néhány felhő, a közepük sötét, a peremük rezes fényű.

Nowowiejski eltávozott a tűztől, s botorkálva ment, mintha maga sem tudná, hova igyekszik. Végül arccal a földre vetette magát, körmeivel tépte a rögöt, majd saját kezét harapta, és hörgött, mintha haldoklott volna. A görcs rázta óriási testét, s így feküdt órákon át. A dragonyosok a távolból nézték, s még Lusnia sem mert hozzá közelíteni.

Ezzel szemben arra gondolva, hogy a kommandáns nyilván nem haragszik meg érte, ha nem kíméli a lipeket, e rettenetes ember, szinte a vele született kegyetlenségből, betömte a foglyok száját gyepetglával, hogy ordításukat elfojtsa, aztán úgy levagdalta őket, akár az ökröket.

Csupán ez egyetlen Elaszewiczet kímélte meg, vélvén, hogy arra még szükség lehet mint vezetőre. E dolga végeztével a még remegő hullákat elvonszolta a tűztől, és sorban lefektette, maga pedig elment, hogy a kommandáns után nézzen.

- Még ha az eszét vesztette volna - mondta magában -, amaz ebfiat akkor is meg kell kapnunk!

Elmúlt dél, elmúltak a délutáni órák is, s a nap kezdett nyugat felé leáldozni. Ám azok a felhők, amelyek kezdetben oly kicsinynek látszottak, most már csaknem az egész égboltot elborították, egyre sűrűbbek és sötétebbek lettek, és széleik megtartották vörös-réz fényüket. Óriási gomolyagaik lomhán forogtak saját tengelyük körül, akár a malomkövek, azután

egymásra torlódtak, majd kölcsönösen egymást tolva, taszigálva a magasból, sűrű tömegben ereszkedtek egyre lejjebb a föld felé.

A szél időnként le-lecsapott, akár a ragadozó madár szárnya, a földre nyomta a som- és ebtövisbokrokat, felragadta a levelek tömegeit, és vad dühvel hordta szerteszéjjel, máskor meg hirtelen elállt, mintha a földbe süllyedt volna. A csend e pillanataiban a felhőgomolyagokban valamiféle baljós hörgés, sziszegés, zúgás hallatszott, mintha a mennydörgések sorakoznának bennük, hogy ütközetre készüljenek, tompa morgással serkentve önnön gyűlöletüket és haragjukat, mielőtt kirobbannának és eszeveszett erővel lecsapnának a megrémült földre.

- Vihar! Jön a vihar! - suttozták a dragonyosok egymás között.

Jött a vihar. Egyre sötétebb lett.

Ekkor keleten, a Dnyeszter felől, megdördült az ég, s rettenetes dübörgés robogott végig a mennybolton a távoli Prut felé; ott egy pillanatra elcsendesült, de újra nekibuzdult, lecsapott a budziaki pusztákra, s végül már zengett körös-körül az egész látóhatár.

Az első kövér esőcseppek is lehullottak a tikkadt gyepe. E pillanatban a dragonyosok előtt megjelent Nowowiejski.

- Lóra! - kiáltotta mennydörgő hangon.

Nem telt bele egy rövid miatyánknyi idő, s már el is indult százötven lovas élén.

A berekből kiérve, a ménesnél egyesült csapatának másik felével, amely a mező felől vigyázta, hogy a hajcsárok közül egyetlen ember se osonhasson át a táborba. A dragonyosok egy szempillantás alatt körülnyargalták a ménest, s igazi tatár hajcsárok módján, vadul rikoltozva indultak előre, maguk előtt hajtván a nekivadult lovakat.

A strázsamester pányván hajtotta maga mellett Eliazzewiczet, s a fülébe ordította, hogy a vihar zúgását túlkiabálja:

- Vezess, ebanyád, de egyenest, mert késem a torkodba mártom!

Ezenközben a fellegek oly mélyen leereszkedtek, hogy csaknem a földet érték. Egyszerre, mint mikor tűz csap ki a kályhából, kirobbant a borzalmas orkán. Csakhamar szemkápráztató fény szaggatta szét a sötétséget: levágott egy villám, utána a másik, a harmadik. A levegőben kénzag terjengett, aztán megint sötét lett. A ménest megszállta a vakrémület. A lovak táguló orrlökésekkel, lobogó sörénnyel száguldottak, mert hátulról vad üvöltéssel hajtották őket a dragonyosok. Eszeveszett vágatásukban szinte a földet sem érték. A mennydörgés egy pillanatra sem szünetelt, a szél süvöltött, ők pedig csak száguldottak vakon ebben a viharban, ebben a sötétségben, a dübörgés közepette, melytől mintha a föld is megvaszaskodott volna. Őket magukat is hajszolta a vihar meg a bosszúvágy. Olyan volt ez ebben az üres pusztaságban, mintha élő kísértetek járnának körtáncot.

A térség szinte menekült előlük, vezetőre sem volt szükségük, mert a lovak egyenesen a lipekek tábora felé vágattak, amely egyre közelebb és közelebb volt. Ám mielőtt odaértek volna, a vihar annyira nekivadult, mintha a menny meg a föld is megvaszaskodott volna. Az egész látóhatár lángokban állt - fényüknél már látszottak a pusztában felállított sátrak. Az egész világ remegett a mennydörgéstől, a felhőgomolyagok mintha bármely pillanatban le akarnának szakadni, hogy rázuhanjanak a földre. Egyszerre megnyíltak zsilipjeik, s az eső patakokban omlott a pusztaságra. A víz hullám eltakarta a világot, annyira, hogy egy-két lépésnyire sem lehetett látni, s a nap hevétől izzó föld csakhamar sűrű párafelhőbe burkolózott.

Még egy pillanat, s a ménes, nyomában a dragonyosokkal, bent lesz a táborban.

De a ménes, közvetlenül a sátrak előtt, vad rémületében kettéválva zúdult kétfelé. Ekkor háromszáz mellből feltört a vészes ordítás, háromszáz kard csillant meg a tűz és a villámok fényében, s a dragonyosok rávetették magukat a sátrakra.

A lipekek még a felhőszakadás megindulása előtt látták a villámok fényénél a feljük rohanó ménest, de egyikük sem sejtette, minémű vad hajcsárok vannak mögöttük. Csak azon ámultak el, s fogta el szívüket a nyugtalanság, hogy miért hajtják a lovakat egyenesen a sátrakra, ordítózni kezdtek hát, hogy elriasszák őket. Maga Azja Tuhaj bejowicz is félrehajtotta a sátor vászonszárnyát, az eső ellenére kilépett az udvarra, s vészjósló arcára kiült a harag.

Éppen e pillanatban vált ketté a ménes, s futott kétfelé a szakadó esőben, s a földről fel-emelkedő párafelhőben pedig félelmetes fekete alakok bukkantak fel, de sokkal többen voltak, mint a hajcsárok, s már hangzott is az egetverő üvöltés:

- Üsd! Vágd!...

Nem volt már idő semmire, arra sem, hogy rádöbbenjenek, mi történt, sőt még arra sem, hogy megrémüljenek. Az elemek viharánál félelmetesebb emberi orkán csapott le a táborra.

Mielőtt Tuhaj bejowicz egyetlen lépést tehetett volna a sátra felé, szinte emberfeletti erő kapta fel a földről. Hirtelen érezte, hogy félelmetes karok ölelik át, oly irgalmatlan erővel, hogy a csontjai hajladoznak, a bordái ropognak tőle. Egy szempillantásnyi ideig, mintegy ködön át látott egy arcot, melynél jobb szeretete volna magát a sátánt megpillantani - és elájult.

Közben megindult a küzdelem, vagy inkább a borzalmas mészárlás. A vihar, a sötétség, az ismeretlen számú ellenség, a hirtelen támadás és a lovak szétrebbenése okozta, hogy a lipekek jóformán nem védekeztek. Egyszerűen megbénította őket a tébolyult rémület. Senki sem tudta, merre fusson, hova bújják; soknak nem volt kéznél a fegyvere, másokat alva ért a támadás, így aztán kábultan, tébolyultan, megrémülve, sűrű tömegekbe verődtek, s gyúrták, öklözték, taposták egymást. A lovak szügyükkel lökték, taszították, feldöntögették, a szabályák vágták és a paták tiporták őket. A vihar nem tördeli, szaggatja úgy a fiatal fenyvest, a farkasok nem marcangolják úgy a vakrémületben összeverődő juhnyáját, mint ahogyan a dragonyosok taposták és vágták őket.

Egyfelől a téboly, másfelől a bosszúvágy és a vad düh töltötte be a csapás méreteit. A patakokban folyó vér összekeveredett az esővel. A lipekek azt hitték, az ég szakad rájuk, s a föld megnyílik a lábuk alatt. Az égiháború dübörgése, a villámok csattogása, az eső zúgása szolgált kíséretül a mészárlás borzalmas lármájához. A dragonyosok lovaira szintén átragadt a rémület, eszeveszetten nyomultak be a legsűrűbb tömegbe, tépve-törve és halomba tiporva azt.

Végül kisebb csapatok már menekültek volna, de annyira elvesztették tájékozódásukat, hogy körbe-körbe rohantak a csatamezőn ahelyett, hogy toronyirányban menekültek volna, így aztán gyakran, mint két ellenséges hullám, egymással összeesetve össze is verekedtek, fel is döntögették egymást, s valamennyien kardélre jutottak.

Végül a maradékot teljesen széjjelszórták, a menekülőket irgalmatlanul vágva, foglyokat nem ejtve. Így ment ez mindaddig, amíg a táborban meg nem szólaltak a trombiták, visszaparan-csolván az üldözőket.

Támadás soha nem volt ennyire meglepetésszerű, de a vereség sem ilyen borzalmas. Háromszáz ember széjjelszórt a világ négy tája felé csaknem kétezer válogatott tatár lovast, kiknek harci készsége sokkalta nagyobb volt a közönséges csambulokénál. Nagyobb részük ott hevert egymás hegyén-hátán az esővíz és a vér alkotta vörös tócsák között. A többi, széjjelszóródva, épen vitte el fejét a sötétségben, de gyalogszerrel, vaktában menekülve nem

tudhatták, nem futnak-e ismét egyenest a kések alá. A győzteseknek segítségükre volt a vihar és a sötétség, mintha az Isten haragja harcolt volna mellettük az árulók ellen.

Sötét éjszaka volt, mikor Nowowiejski, dragonyosai élén, elindult vissza, a Köztársaság határa felé. Az ifjú viceszázados és Lusnia között egy ménesbeli ló hátára kötözve vitték az összes lipekek vezérét, Azja Tuhaj bejowiczot, ájultan, betört bordákkal, de élve.

Ők ketten pedig oly vigyázva és gondosan pillantgattak reá, mintha valami nagy kincset szállítának, vigyázva, hogy valamiképpen el ne veszítsék.

A vihar múlófélben volt. Az égbolton száguldoztak még felhőgomolyagok, de a közöttük támadó résekben már megvillantak a csillagok, s visszatükröződtek a tócsákban, melyeket az eső támasztott a pusztában.

A távolban, a Köztársaság határai felé, időnként még hangzott a mennydörgés.

XLIX. FEJEZET

A lipek menekültek elvitték a vereség hírért a bialogródi hordának, onnan pedig a hírvivők vitték tovább Orduihamajunba, vagyis a császári táborba, ahol rendkívül nagy hatást keltett. Nowowiejskinek - az igazat megvallva - nem kellett valami gyorsan menekülnie zsákmányával a Köztársaságba, mert nemcsak az első pillanatban, de az első két napon át sem üldözte senki. A szultán annyira elámult, hogy nem tudta, mitévő legyen. Egyelőre a bialogródi és dobrudzsai csambulokat küldte ki, hogy vizsgálják meg, miféle hadak vannak a környéken. Nem szívesen mentek, mert féltették a bőrüket. Ezenközben a szájról szájra adott hír óriási vereségről beszélt. Az Ázsia belsejéből és Afrikából jött harcosok még sosem vettek részt Lengyelország elleni hadjáratban, de sokat hallottak a hitetlenek félelmetes lovasságáról, most azért bizony megolvadt a szívük a félelemtől arra a gondolatra, hogy máris szemtől szembe kerülnek azzal az ellenséggel, amely nem várja be őket saját határai között, hanem elébük megy a padisah országába. Maga a nagyvezír és a „háború jövődj napja”, Kara Musztafa, a kajmakám, szintén nem tudták mire vélni ezt a támadást. Hogy az a Köztársaság, amelynek erőtlenségéről a legpontosabb híreik voltak, mi módon léphetett fel mint támadó fél, azt egyetlen török fej sem tudta kitalálni. Elég az hozzá, hogy a menetelés ezentúl már nem volt olyan biztonságos s nem is hasonlított annyira valamiféle könnyű diadalúthoz. A szultán a haditanácsban baljós ábrázattal fogadta a nagyvezírt és a kajmakámot is.

- Elámítottatok - mondotta -, nem lehetnek annyira gyengék ama lahok, ha itt is utánunk kutatnak. Azt mondtátok, hogy Sobieski nem fogja védelmezni Kamieniecot, s íme, nyilván ő maga van előttünk, mind egész hadával...

A vezír és a kajmakám megpróbálták úgy magyarázni uruknak e dolgot, hogy lehetett az valami különálló haramiabanda, minekutána azonban muskétákat meg egyes málhákban dragonyos köpönyegeket találtak, ezt a magyarázatotok maguk sem hitték el. Sobieski uram régen véghezvitt, vakmerő, de diadalmas ukrainai rajtaütése arra vallott, hogy az ellenség e félelmetes vezére most is jobbnak látta, ha maga üt rajta az ellenségen.

- Hadai nincsenek - mondta a nagyvezír a kajmakámnak, miután elhagyták a tanácskozótermet -, de oroszán lakozik benne, ki nem ismer félelmet. Ha legalább tízegynéhány ezer embert összeszedett, s most itt van, akkor bizony vérben gázolva megyünk Chocimba.

- Szeretnék megmérkőzni vele - jelentette ki az ifjú Kara Musztafa.

- Az Isten fordítsa el akkor a veszedelmet a fejed felől - felelte a nagyvezír.

Lassanként azonban a bialogródi meg a dobrudzsai csambulok meggyőződtek róla, hogy nemcsak nagyobb, hanem egyáltalán semmilyen hadak nincsenek a közelben. Ellenben rábukkantak egy csapat, mintegy háromszáz lovas nyomaira, s megállapították, hogy sietve igyekezett a Dnyeszter felé. A hordabeli portyázók - a lipekek sorsán okulva - nem üldözték e csapatot, mert kelepcétől féltek. A lipekek elleni támadás továbbra is csodálatos és megmagyarázhatatlan dolog maradt, mindazonáltal a nyugalom lassan kezdett visszatérni Qrduihamajunban, s a padisah hadai ismét folytatták vízözönszerű felvonulásukat.

Ezenközben Nowowiejski teljes biztonságban vonult élő zsákmányával Raszków felé. Gyorsan haladt előre, de a tapasztalt cserkészek már másnap látták, hogy nem üldözi őket senki; így minden sietség ellenére csak annyira hajtották a lovakat, hogy valamiképpen agyon ne hajszojják őket. Azját még mindig Nowowiejski és Lusnia között, egy tatár ló hátára

kötözve vitték. Mivel pedig két bordája el volt törve, s igen elgyengült, mert a Basiától kapott sebei felszakadtak a Nowowiejskivel való dulakodás közben, meg attól is, hogy feje folyton lelógott, míg a ló hátára kötözve hurcolták, a félelmetes strázsamester éberen őrködött, hogy valamiképpen meg ne haljon, mielőtt Raszkówba érkeznek, s ezzel lehetetlenné tegye a bosszúállást. Az ifjú tatár viszont meg akart halni, tudván, mi vár rá. Elsőbben elvégezte magában, hogy éhen veszejtí magát, s nem akarta elfogadni az étet, ámde Lusnia a késével feszítette fel a száját, s úgy öntötte bele a pálinkát meg a porrá tört régi kétszersülttel elegy moldvai bort. A pihenőkön vízzel locsolta az arcát, hogy szemén meg orrán a sebek, melyeket útközben sűrűn elleptek a legyek és bögölyök, valamiképpen el ne gennyedjenek, és sietessék a szerencsétlen levante időnap előtti halálát.

Nowowiejski nem szólt hozzá útközben, mikor azonban Azja azt ajánlotta, hogy az életéért és szabadságáért cserébe visszaadja neki Ewát meg Zosiát, a vicekapitány rákiáltott:

- Hazudsz, kutya! Mind a kettejüket eladtad egy sztambuli kalmárnak, aki majd továbbadja ott a bazárban.

Mindjárt elébe is hozták Eliaszewiczet, aki mindnyájuk füle hallatára a szemébe mondta:

- Úgy van, efendi! Eladtad őt, magad sem tudod, kinek, Adurowicz pedig eladta a bagadir hűgát, noha már teherbe ejtette...

E szavak után Azja egy pillanatra attól félt, hogy Nowowiejski nyomban összemorzsolja őt rettenetes öklében. Későbbben tehát, mikor már minden reménye szertefoszlott, elhatározta, hogy az ifjú óriást odáig juttatja, hogy pillanatnyi felháborodásában agyonüsse őt, s így meneküljön a reá váró kínszenvedésektől. Mivel pedig Nowowiejski, nem akarván őt szem elől téveszteni, folyton mellette lovagolt, a tatár arcátlanul és kegyetlenül kezdett kérkedni előtte mindennel, amit elkövetett. Elmondta, hogyan vágta el az öreg Nowowiejski torkát, meg azt is, hogy Zosia Boskát a sátrában tartván, hogyan lakott jól a leány ártatlanságával, végül hogyan marcangolta testét a korbáccsal, és rugdosta csizmájával. Nowowiejski halvány arcán nagy cseppekben pergett végig a verejték; hallgatta, s nem volt ereje, sem akarata, hogy odébb menjen, mohón szívta magába e szavakat, keze reszketett, testét a hideg rázta, de uralkodott magán, és nem ölte meg.

Azja azonban azzal, hogy az ellenségét gyötörte, önmagát is megkínózta, mert saját elbeszélései emlékezetébe idézték mai balsorsát. Hiszen még nemrégén parancsolgatott, gyönyörökben élt, murza volt és az ifjú kajmakám kedvence, most pedig, íme, a ló hátához kötözve hurcolják, legyek eszik élő húsát; s így megy a borzalmas kínhálálra! Most az volt számára a legnagyobb könnyebbség, mikor a sebei okozta fájdalomtól és a kimerültségtől elájult. Ez egyre gyakrabban megismétlődött, s Lusnia már attól félt, hogy nem bírja élve elvinni Raszkówba. Ám éjjel-nappal mentek, csak annyi pihenőt adva a lovaknak, amennyire feltétlenül szükség volt, s egyre közelebb és közelebb jutottak Raszkówhoz. A szívós tatár lélek azonban semmiképpen sem akarta elhagyni megkínzott földi porhüvelyét. A legutóbbi napokban folyton lázas volt, s időnként mély álomba merült. Lázálmában gyakran úgy érezte, hogy még Chreptiówban van, s Wolodyjowskival készülődnek a nagy háborúba, máskor meg hogy Basiát kíséri Raszkówba; megint máskor, hogy már elragadta őt, és sátrában tartja, lázálmában néha ütközeteket, mérszárlásokat látott, amelyekben, mint a lengyel tatárok hetmanja, a vezéri boncsok alól osztogatja parancsait. De jött az ébredés, s vele együtt az öntudat, amikor a szemét kinyitva megpillantotta Nowowiejskit, Lusniát meg a sisakos drago-nyosokat, akik már eldobálták a hajcsárok bárányprem sapkáit - s ezt az egész, rémlátomás-szerű, irtózatoss valóságot. A ló minden mozdulatára megsajdultak sebei, melyek egyre jobban

égették, s valahányszor felloccsolták, öntudatra ébredt, hogy ismét elöntse a láz, s vele együtt jöjjön az álom, majd újra az ébredés.

Voltak pillanatai, amikor lehetetlennek látta, hogy ő, ez a nyomorult féreg, legyen Azja, a Tuhaj bej fia, s hogy az ő rendkívüli eseményekkel tele élete, amely oly nagy hivatást jósolt neki, ilyen gyorsan és ilyen borzalmasan végződjék.

Olykor az is eszébe jutott, hogy a kinszenvedés után nyomban a paradicsomba jut, de mivel annak idején maga is a keresztény hitet vallotta, s sokáig keresztények között is élt, elfogta a félelem, amikor Krisztusra gondolt: Krisztus nem lesz irgalmas hozzá, ha pedig a próféta erősebb lenne a Krisztusnál, akkor nem adta volna őt Nowowiejski kezébe. Lehetséges azonban, hogy a próféta még irgalmas lesz hozzá, s elveszi lelkét, mielőtt a kínhalál ölné meg.

Ezenközben azonban Raszków már itt volt előttük. Sziklás vidékre értek, mely előre jelezte, hogy a Dnyeszterhez közelednek. Este Azja félig hagymázos, félig tudatos állapotban volt, melyben a rémképek és a valóság váltakoztak egymással. Íme, úgy érezte, hogy megérkeztek, állnak, s egyre a „Raszków, Raszków” szó ismétlését hallja. Azután úgy vélte, hogy fát hasogató balta csattog valahol.

Egyszerre megérezte, hogy fejét hideg vízzel locsolják, azután sokáig, nagyon sokáig pálinkát öntenek a szájába. Erre teljesen felocsúdott. Fölötte a csillagos ég, körülötte pedig tízezer fákllya villódzott a közelben. Fülét a következő szavak ütötték meg:

- Magánál van?

- Magánál. Értelemmel néz...

E pillanatban Lusnia arcát pillantotta még maga fölött.

- No, testvér - mondta Lusnia nyugodt hangon -, elközelgett a te időd.

Azja hanyatt feküdt, és szabadon lélegzett, mert két karja a feje két oldalán ki volt húzva felfelé, ami által mellkasa kitért, sokkal szabadabban hullámozott, s több levegőt szívott be, mint mikor a ló hátára volt kötözve. A két kezét azonban nem bírta mozgatni, mert oda voltak kötözve a háta hosszában húzódó fiatal tölgyhöz, és szurkos szalmába voltak csavarva.

Tuhaj bejowicz nyomban sejtette, miért van ez, de e pillanatban észrevett egyéb előkészületeket is, amelyek arra engedtek következtetni, hogy kinszenvedése hosszú és borzalmas lesz. Íme, a derekától lefelé le volt vetkeztetve, s fejét kissé felemelve, látta, hogy mezítelen térdei között egy karó frissen faragott hegye fehérlik. A karó vastagabb vége egy fa törzsének volt támasztva. Mindkét lábához egy-egy istráng volt kötve, az istrángok végén hámfa, s mind a kettő elé egy-egy ló volt fogva. Azja a fákllya fényénél a lovaknak csak a farát látta, és kissé távolabb két embert, akik nyilván a lovak kantárját fogták a zabla mellett.

A szerencsétlen ifjú egyetlen szempillantás alatt felfogta az előkészületek értelmét, azután - nem tudni, mi okból - felnézett az égre, s látta maga fölött a csillagokat és a hold fényes sarlóját.

„Karóba húznak” - gondolta magában.

S erre egyszerre oly erősen összeszorította fogait, hogy az állkapcsaiba beleállt a görcs. Homlokára kiült a verejték, s az arca ugyanakkor fázott, mert a vér egy szempillantás alatt kifutott belőle. Azután úgy érezte, hogy a föld csúszik kifelé a háta alól, s a teste zuhan, zuhan lefelé valami feneketlen mélységre. Egy pillanatra elvesztette idő- és helyérzékét, s nem tudta, mi történik vele. A strázsamester egy késsel szétfeszítette fogait, s pálinkát öntött a szájába.

Azja fuldoklott, s igyekezett kiköpni az égető folyadékot, de azért nyeldekelnie is csak kellett belőle. Furcsa állapotba jutott: nem volt részeg, sőt, ellenkezőleg, látása, felfogása és értelme sosem volt tisztább és élesebb, mint éppen most. Látta, mi történik, meg is értett mindent, de rendkívüli izgalom és türelmetlenségféle vett erőt rajta amiatt, hogy mindez ilyen sokáig tart, és mégsem kezdődik semmi.

Ekkor súlyos léptek hallatszottak mellette, s egyszerre Nowowiejskit pillantotta meg maga fölött. E látványra a tatár minden idegszála megremegett. Lusniától nem félt, annál sokkal jobban megvetette, de Nowowiejskit nem vetette meg, hiszen nem lett volt rá semmi oka, ám valahányszor az ifjú arcára pillantott, szíve mindig megtelt babonás félelemmel, irtózáttal és undorral. E pillanatban az villant az eszébe: „A kezében vagyok, és félek tőle!” - s ez oly ijesztő érzés volt, hogy Tuhaj bejowicznak minden haja szála az égnek meredt.

Ekkor Nowowiejski megszólalt:

- Azért, amit míveltél, kínok között pusztulsz el!

A lipek nem felelt, csak hangosan lihegni kezdett.

Nowowiejski félrehúzódott. Csend lett; amelyet Lusnia szakított meg:

- És a nagyasszonyra is kezet emeltél - mondta rekedten -, de a nagyasszony már férjeura szobájában van, te pedig a mi kezünkben! Elérkezett a te idő!

E szavakkal már meg is kezdődött Azja kinszenvedésének szertartása. Íme, ez a rettenetes ember halála órájában tudta meg, hogy árulása és minden kegyetlensége hiábavaló volt. Mert ha Basia meghalt volna menekülés közben, legalább annyi elégtétele lett volna, hogy ha az övé nem lehetett, senkié sem lesz. Ettől a vigasztalástól is megfosztották, éppen most, amikor a karó hegye már csak egy singnyire volt a testétől. Minden hiába! Annyi árulás és annyi vér és annyi reá váró büntetés - hiába, hiába, semmiért!... Lusnia nem is tudta, e szavai mennyivel nehezebbé tették Azja halálát, mert ha tudja, egész úton ismételtette volna.

Most azonban már nem volt ideje a lelki gyötrelmeknek, mert mindennek félre kellett állnia a kivégzés elől. Lusnia lehajolt, s két kezével megragadva Azja csípőit úgy, hogy irányítani tudja, rászólt a lovakat tartó emberekre:

- Indulj! De lassan és egyszerre!

A lovak elindultak: a megfeszülő kötelek a lábánál fogva húzták Azját. Teste egy pillanatig a földön csúszott, aztán elérte a karó éles hegyét, amely egyre mélyebben hatolt a testébe. Ekkor valami borzalmas dolog történt, ami merőben ellenkezik az emberi természettel és az emberséges érzülettel. A szerencsétlen ember csontjai széjjelfeszültek, teste szakadozott; olyan kimondhatatlan, borzalmas fájdalom hatotta át egész lényét, ami már szinte az irtózatos gyönyörbe torkollott. A karó egyre mélyebbre hatolt testébe.

Tuhaj bejowicz összeszorította fogát, végül mégsem bírta ki - miközben a fogait rettenetesen vicsorította, torkából felszakadt az inkább holló káromlásához, hogysen emberi hanghoz hasonló ordítás: - Á! Á! Á!

- Lassan! - vezényelte a strázsamester.

Azja egyre gyorsabban ismételte borzalmas ordítását.

- Károgsz? - gúnyolódott Lusnia. Azután odakiáltott az embereinek:

- Egyenletesen! Állj! No, ez készen is volna - tette hozzá Azjához fordulva, aki hirtelen elhallgatott, csak tompán hörgött.

Gyorsan kifogták a lovakat, azután felemelték a karót, vastagabb végét beleállították a már korábban előkészített gödörbe, s körülhánták földdel. Tuhaj bejowicz ezt a munkát már a magasból nézte. Eszméleténél volt. Ez a borzalmas büntetésmód annál is kegyetlenebb, mert a karóba húzott ember néha három napig is élte. Azja feje a mellére hanyatlott, ajkai csámcsogva mozogtak, mintha valamit rázna és ízlelne. Most mélységes alétságot érzett, s mintha sűrű köd lebegett volna előtte. Nem tudni, mért látta ezt olyan borzalmasnak, de a sűrű ködben is megismerte a strázsamester és a dragonyosok arcát, tudta; hogy karóba húzták, s teste súlyánál fogva lejjebb és lejjebb süllyed a karón. Egyébként a lábától, alulról fölfelé kezdett megdermedni, s egyre kevésbé érezte a fájdalmat.

Időnként sötétség takarta el előle ezt a rettenetes fehér ködöt. Ilyenkor hunyorgott azzal a megmaradt fél szemével, mert nézni és látni akart mindent, egészen a haláláig. Tekintete makacsul siklott egyik fáklyáról a másikra, mert úgy látta, mintha minden lángocska körül szivárványszínű gyűrű képződne.

Ámde kinszenvedése ezzel még nem ért véget; kis idő múlva a strázsamester, kezében fúróval a karóhoz lépett, s odakiáltott a közelben ácsorgó dragonyosoknak:

- Emeljetek meg!

Két szálas legény felemelte, Azja most már közről nézte, folyton hunyorgatva, mintha azt akarná tudni, miféle ember ez, aki egészen az ő magasságáig emelkedik. A strázsamester megszólalt:

- A mi nagyasszonyunk kiütötte az egyik szemedet, én pedig megesküdtem, hogy kifürom a másikat.

Azzal a fúró hegyét belenyomta a szemgolyójába, egyet, majd még egyet fordított rajta, s mikor a szemhéja meg a szemet környező finom bőr rácsavarodott a fúró meneteire, egyszerre kirántotta.

Erre Azja mindkét szemgödréből kibuggyant egy-egy vérpatak, s mint a könnyek árja csorgott lefelé az arcán.

Az arc elsápadt, s egyre fehérebb és fehérebb lett. A dragonyosok egymás után eloltogatták a fáklyákat, mintha szégyellenék, hogy világot vetnek erre a borzalmas cselekedetre. Csak a hold sarlója hintett ezüstös, de nem valami világos fényt Azja testére.

A feje egészen a mellére hanyatlott, csak a tölgyfához kötözött két karja emelkedett a magasba, szurkos szalmába burkolva, mintha Keletnek ez a fia a török félhold bosszúját kérne kínzóira.

- Lóra! - harsant fel Nowowiejski parancsszava.

Mielőtt elindultak volna, a strázsamester az utolsó fáklyával még meggyújtotta a tatár magasba emelt karjait, azután a csapat elindult Jampol felé, Raszków romjai fölött pedig egyedül maradt a magas karón Azja, Tuhaj bej fia - s ott világított még nagyon sokáig...

L. FEJEZET

Három héttel később, délben, Nowowiejski Chreptiówban jelentkezett. Raszkówból azért tartott olyan sokáig az útja, mert még gyakran átkelt a folyó túlsó partjára, hogy meg-megtépázza a csambulokat és a perkuláboknak a folyó menti gyepükön állomásozó embereit. Ezek aztán azt beszéltek a közeledő szultáni hadaknak, hogy mindenütt láttak lengyel csapatokat, s hallottak nagy hadakról, amelyek bizonyosan nem várják be, amíg a török hadak Kamieniec alá érnek, hanem maguk állják el váratlanul az útjukat, döntő csatára kényszerítve őket.

A szultánt biztosították arról, hogy a Köztársaság teljesen erőtelen, most azért igen elcsodálkozott, s előre küldve a lipekeket, a havasalföldi és Duna menti hordákat, ő maga lassan vonult előre, mert bármily hatalmas hadserege volt is, a Köztársaság reguláris hadaival való összecsapástól nagyon félt.

Nowowiejski nem találta Wolodyjowskit Chreptiówban, mert a kislovag Motowidlo után sietett, a podlasiei úrhoz, a krími horda és Dorosenyko ellen. Ott, régi dicsőségét újakkal tetéztve, nagy győzelmeket aratott, a veszedelmes Korpant széjjelszórta, tetemét otthagya a pusztában a mezei vadak martalékául; majd összezúzta a baljós Drozdöt meg a vitéz Maliskát, a két Siny testvért, kik mind a ketten hírneves kozák cserkészek voltak, végül számos kisebb bandát és csambult.

Mikor Nowowiejski Chreptiówba érkezett, Wolodyjowska asszony éppen Kamieniecbe készült a még ott levő emberekkel és a szekerekkel, mert Chreptiówot a közeledő áradat miatt el kellett hagyni. A nagyasszony nagyon sajnálta otthagyni ezt a fából épült erődöt; ahol számos viszontagság érte ugyan, de mégis itt töltötte élete legboldogabb időszakát férje oldalán, híres vitézek és szerető szívek körében. Most, saját kérésére kellett visszahúzódnia Kamieniecbe, ahol ismeretlen sors és az ostrommal járó veszedelmek vártak rá.

De bátor szíve nem adta át magát a lamentálásnak, hanem szorgosan ügyelt az előkészületekre, s örködött a katonák és a szekértábor fölött. Segítségére volt Zagloba uram, aki - valahányszor bajba jutottak - értelmével mindenkin túltett, meg Muszalski, a hasonlíthatatlan íjász s emellett ügyes kezű és szerföltött tapasztalt vitéz.

Mindnyájan igen örvendeztek Nowowiejski uram megérkeztének, noha mindjárt látták az arcáról, hogy sem Ewkát, sem a bájos Zosiát nem tudta kiszabadítani a pogány rabságból. Basia asszony keserű könnyeket hullatott a két leányka sorsán, mert hát őket már elveszettnek kellett tekinteni. Eladták őket, azt sem tudni, kinek, a sztambuli piacról el is vihették Kiszáziába, a török uralom alatt levő szigetekre, avagy Egyiptomba, ahol netán zárt háremekben élnek. Most azért nemcsak kiváltani nem lehetett őket, de még azt is lehetetlen volt meg tudakolni, hogy vannak.

Sírt Basia, sírt a bölcs Zagloba, sírt Muszalski, az utolérhetetlen íjász is, csupán Nowowiejski szeme volt száraz, mert ő már elsírta minden könnyét. De mikor elbeszélésében oda ért, hogy miként nyomult előre a távoli Dunáig, egészen Tekicz alá, s ott hogyan lepte meg és zúzta össze a lipekeket, jóformán a horda és a szultán orra előtt, s hogyan ejtette foglyul a gonosz Azja Tuhaj bejowiezot, a két vén lovag, a kardját csörtetve, egyszerre kiáltotta:

- Ide vele! Itt, Chreptiówban kell elvesznie!

Mire Nowowiejski így felelt:

- Nem Chreptiówban, hanem Raszkówban veszett el, mert úgy volt rendjén, s az idevalósi strázsamester méltó kínhalált módolt ki számára, mely bizony nem volt könnyű.

Azzal elmesélte, milyen halállal halt meg Azja Tuhaj bejowicz, amazok pedig irtózva hallgatták, de szájalom nem volt a szívükben.

- Hogy az Úristen üldözi a gonoszságot, azt tudjuk - szólalt meg végül Zagloba -, csak az a furcsa, hogy az ördög oly hitványul védelmezi a maga szolgálait!

Basia kegyesen sóhajtott egyet, tekintetét a magasba emelte, s rövid gondolkozás után így szólt:

- Mert nincs akkora hatalma, amely az Úristenével vetekedhetnék!

- Most találta fején a szeget kegyelmességed! - kiáltott fel Muszalski. - Mert ha az ördög, Isten ments, erősebb lenne az Úristennél, akkor minden igazságnak s véle egyben a Köztársaságnak is el kellene vesznie!

- Éppen ez okból nem félek én a töröktől sem, mert azok mind ebfiak, meg ezenfelül még a Belial fiai is! - vágta ki Zagloba.

Egy darabig mindenki hallgatott. Nowowiejski ott ült a padon, két kezét a térdére támasztva, s üveges szemét a földre mélyesztette. Muszalski uram hát hozzáfordult:

- Azért bizonynal te is megkönnyebbedtél, mert nem akármilyen vigasztalás biz az, ha az ember méltó bosszút tud venni.

- Mondja kegyelmed, csakugyan megkönnyebbedtél, csakugyan jobb most néked? - kérdezte Basia őszinte részvétellel a hangjában.

Az óriás egy darabig hallgatott, mintha gondolataival viaskodnék, s halkan, szinte sűgva felelte, mintha maga is csodálkoznék:

- Képzeld, kegyelmetek, Isten a tanúm, magam is úgy véltem, hogy megkönnyebbedem, ha őt elpusztítom... És láttam őt karóba húzva, láttam, amint a szemét kifűrták, próbáltam elhitetni magammal, hogy megkönnyebbedtem, pedig nem igaz, nem igaz!

Az ifjú két keze közé fogta boldogtalan fejét, s fogát összeszorítva folytatta:

- Jobb volt néki ott, a karón, jobb a fűróval a szemében, meg az égő szalmacsutakkal a két kezén, hogysen nékem azzal, ami bennem lakozik, gondolkozik és emlékezik. Csakis a halál lesz nékem vigasztalás: A halál, a halál - egyéb semmi!...

Ezt hallván, Basia bátor, katonás szíve megesett a boldogtalan ifjún, felkelt s kezét Adam fejére téve, szólt:

- Adja meg az Úr néked Kamieniec alatt, mert helyesen szóltál, hogy a teljes vigasztalást csak a halál hozhatja meg.

Az ifjú pedig, szemét behunyva, ismételte:

- Az! Az! Az! Isten, fizess!...

Az nap este valamennyien elindultak Kamieniec felé.

Basia, kilépve a karóbástyára, még sokáig, nagyon sokáig nézegetett vissza az alkonypírban úszó erődre, aztán a levegőben keresztjelet írva, szólt: - Bár megadatnék nekünk, hogy Michallal együtt még visszatérjünk ide hozzád, kedves Chreptiówom... Bár ne várna ránk semmi gonosz dolog!...

Két könnycsepp gördült végig rózsás arcocskáján. Furcsa szomorúság szorította össze mindnyájuk szívét - aztán szótlanul mentek tovább.

Közben beesteledett.

Lassan vonultak Kamieniec felé, mert a szekértábor igen nehézkesen mozgott. Szekereken kívül voltak ott lovak, ökrök, bivalyok, tevék. Az állatok fölött a katonai cselédség örködött. Sok katona és a cselédségből is többen megházasultak Chreptiówban, így aztán fehérnépben sem volt hiány a táborban. Katona azonban csak annyi, amennyit Nowowiejski vezérelt, még még ama kétszáz magyar gyalogvitéz, akiket a kislovag fegyverzett fel és képezett ki saját költségén. Basia patronálta e csapatot, a vezére pedig a kiváló harcos Kaluczewski volt. Igazi magyarok nem is voltak ebben a csapatban, csak azért nevezték magyar gyalogságnak, mert magyar módi szerint szerelték fel őket. Az altisztek a gyalogosok veteránjai, a közvitézek pedig hajdani haramiák és martalócok, rablóbandák tagjai voltak, akiket rabláson fogtak, s kötélre ítélték. Megkegyelmezték nekik, azzal a feltétellel, hogy szépszerint beállanak a gyalogzászlóaljba, s hűséges, bátor szolgálatukkal lemosás régi bűneiket. Voltak közöttük, akik maguktól álltak szolgálatba, elhagyván a szurdékokat, szakadékokat és a hasonló betyárrejteket, s inkább beálltak a chreptiówi Kis Sólyom zászlaja alá, hogysem a fejük fölött érezzék szabályját. Bizony nem valami szemrevaló nép volt ez, s nem is voltak eléggé kiképezve, de mind bátor férfiak; kik megszokták a kényelmetlenségeket, veszedelmeket és vérontást. Basia igen szerette ezt a gyalogcsapatot, „Michal gyermekeit”, s e vad szívekben is hamarosan gyökeret vert a ragaszkodás a gyönyörűséges és jóságos nagyasszony iránt. Most ott meneteltek Basia hintója körül, vállukon muskéta, oldalukon kard. Büszkék voltak rá, hogy ők őrzik a nagyasszonyt, s készek körömszakadtig védelmezni, ha netán valamiféle csambul állaná útjukat.

Az út azonban még szabad volt, mert a körültekintő Wolodyjowski sokkal jobban szerette a feleségét, hogysem merő késedelmezésből veszedelemnek tette volna ki. Utazásuk tehát nyugalomban folyt le. Délután indultak el Chreptiówból, estig meneteltek, meg egész éjszaka, s másnap, ugyancsak délután, megpillantották a hatalmas kamienieci sziklaszirteket.

E sziklaszirtek, a bástyák és a sziklák csúcsait ékesítő megerősített rondellák láttán nagy bizodalom szállt szívükbe, mert hihetetlen volt, hogy más kéz, mint az Istené, le tudja rombolni ezt a kösziklákon rakott sasfészket, melyet a folyó alkotta hurok koszorúzott. Gyönyörű nyári nap volt. A római katolikus és pravoszláv templomoknak a sziklafalak mögül kiemelkedő tornyai úgy fénylettek, mint megannyi óriási gyertya. Békesség, derű és vidámság lebegett e békés vidék fölött.

- Basia! - szólalt meg Zagloba. - A pogányok már nemegyszer beleharaptak e sziklafalakba, de mindannyiszor beletört a foguk. Hah! Magam is hányszor láttam, hogyan pironkodtak el innen, pofájukat fogdosva az nagy fájdalom mián. Megadja az Úr, hogy most is így lesz!

- Bizony! - felelte Basia, sugárzó arccal.

- Mert már járt itt egyik császárjuk: Oszmán. Emlékszem, 1621-ben volt, de akárha ma lett volna. Szmotrics felől jött az ebfa, Chocim átal. Csak kidülleszti a szemét, eltátja a száját, és bámul, bámul, majd így szól: „Ki erősítette meg ennyire e várat?” „Az Úristen” - így a vezír. „No, akkor csak ostromolja az Úristen, mert én nem vagyok bolond!” - s legottan vissza is fordult.

- Az ám, de még milyen szaporán tágultak innen! - vetette közbe Muszalski uram.

- Szaporán ám - tódította Zagloba -, mert biztattuk őket, kopjával bökdösvén a farukat, amiért aztán a lovagok vállukon vittek engem Lubomirski uram elé.

- Kegyelmed tehát ott volt Chocim alatt - kérdezte az utolérhetetlen íjász. - Már hinni sem merem, hol mindenütt ott nem volt s mi mindent nem mívelt kegyelmed!

Zagloba kissé megbántva felelte:

- Nemcsak ott voltam, de meg is sebesültem, amit kegyelmednek ad oculos¹⁵³ is megmutathatok, de csak ha kissé félrehúzódunk innét, mert Wolodyjowska nagyasszony előtt nem méltó dolog ilyesmivel kérkednem.

A hírneves íjász nyomban rájött, hogy lóvá tették, miután azonban Zagloba uram értelmével nem kívánt síkraszállni, nem firtatta tovább e dolgot, hanem másra terelte a szót:

- Való igaz, amit kegyelmetek mondanak - jegyezte meg. - Amíg az ember távol van és hallja, mi mindent beszélnek hogy „Kamieniec nincs jól felszerelve”, meg hogy „Kamieniec elesik”, elfogja az ijedelem, ám ha meglátja e várat, Istenemre menten bizodalom száll a szívébe.

- És még ráadásul Michal is ott lesz Kamieniecben! - tódította Basia.

- És még Sobieski uram is küldhet erősítést!

- Hála Isten, még nem állunk olyan rosszul, nem bizony! Volt ez már rosszabbul is, és íme, mégis élünk!

- Még ha a legrosszabbul állnánk is, az a fő, hogy jó vitézi resolúciónk el ne hagyjon! Még nem ettek meg bennünket, s most sem esznek, amíg lélek lakozik bennünk! - fejezte be Zagloba.

E lélekemelő gondolatok hatására elhallgattak; de a csendet igen fájdalmas dolog törte meg. Íme, az ifjú Nowowiejski Basia hintájához léptetett. Arca, mely rendszerint félelmetesen komor volt, most derűsen mosolygott. Merengő szemét a napfényben fürdő Kamieniecre függesztette, s egyre csak mosolygott.

A két lovag meg Basia ámulva nézték, nem bírván megérteni, mi módon gördítette le a vár képe ily hirtelen a nehéz terhet az ifjú szívéről. Az pedig megszólalt:

- Áldassék az Úr neve! Volt bánatom elég, de íme, az öröm is készen vár!

Azzal Basiához fordult:

- Ők mind a ketten a lengyel bírónál, Tomaszewicz uramnál vannak, s jó is, hogy ott húzták meg magukat, mert egy ilyen várban ama haramia mit sem árthat nekik!

- Kiről szól kegyelmed? - kérdezte Basia ijedten.

- Zosiáról meg Ewkáról.

- Isten legyen segítségedre! - kiáltotta Zagloba. - Állj ellene az ördögnek!

Nowowiejski azonban csak tovább beszélt:

- Mert amit apámuramról mondanak, hogy Azja elvágta a torkát, az sem igaz!

- Megzavarodott az értelme! - suttogta Muszalski uram.

- Engedje meg kegyelmességed - fordult az ifjú Basiához - hogy előrenyargaljak. Annyi ideje nem látta őket az emberfia, hát bizony vágyódik a szíve! Hej, vágyódik a szív, ha távol van az szerelemtől, bizony vágyódik!

¹⁵³ Hogy tulajdon szemével lássa.

Azzal óriási fejét jobbra-balra ingatva, megsarkantyúzta lovát, és előrerúgtatott.

Muszalski uram intett néhány dragonyosnak, s utánaeredt, hogy el ne veszejtse szeme elől a tébolyultat.

Basia a tenyerébe rejtette rózsás arcát, s csakhamar forró könnyecseppek szivárogtak át az ujjai között, Zagloba pedig megjegyezte:

- Aranyat ért ez a fiú, de hát az emberi mértéket felülhaladja az ekkora szerencsétlenség... Ezenfelül pedig merő bosszúállásból meg nem él a lélek...

Kamieniecben minden csak úgy forrt az ostrom ellen való készülődéstől. Az óvár falain meg a kapuknál, főleg pedig a Rutén Kapun a városban lakó népek munkálkodtak, bíráik vezetése alatt, kik között is a lengyel Tomaszewicz járt elől, mégpedig nagy bátorságánál fogva, meg hogy igen értett az ágyúval való lövéshez. Közben folyt a munka lapáttal meg taligával, amiben a lengyelek, ruténok, örmények, zsidók és cigányok versenyre keltek egymással. A különböző regementek tisztjei ügyeltek a munkára, a strázsamesterek meg a vitézek segítettek a polgárságnak, még a nemesség is munkához látott, feledve, hogy az ő kezét az Isten csak a kardforgatásra teremtette, s minden egyéb munkát az alacsonyabb állapotú népre hárított. Wojciech Humiecki uram, a podolei zászlós, járt elől jó példával, pusztá látása is könnyeket csalt az emberek szemébe, mert tulajdon kezével talicskázta a köveket. Forrt tehát a munka a városban és a várban egyaránt. A tömeg között ott forgolódtak a dominikánusok, jezsuiták, a ferencrendiek és a karmelita testvérek, áldást hintve az emberek erőfeszítésére. A fehérség hordta az ételt és italt a munkálkodó férfiaknak. A karwaseryi, zwanieci, zinkowieci és dunajgródi szép örmény nők, a gazdag kalmárok asszonyai és leányai, meg a még szebb zsidó nők magukra vonták a katonák tekintetét.

Ámde a tömegek figyelmét leginkább Basia bevonulása kötötte le. Mert bizonytal akadtak nála előkelőbb hölgyek is Kamieniecben, de olyan egy sem, akinek a férjét akkora hadi dicsőség és hírnév övezte volna, mint az övét. Beszéltek azonban Wolodyjowska asszonyról is, mint nagyon is bátor szívű hölgyről, aki nem félt egy pusztai örgyepűn lakni, vad népek között, s férjeurával eljárt a hadi vállalkozásokra, mikor pedig egy tatár elrabolta, azt ő maga leütve, élve és épen menekült a ragadozó karmai közül. Neki is hallatlan vitézi híre-neve volt. Akik eddigelé nem látták és nem ismerték, valami óriás asszonyságnak vélték, aki patkókat tördel és páncélokot morzsol széjjel. Mennyire álmélkodtak hát, látván a hintóból kihajló, félig még gyermeki, rózsás arcocskát.

- Ez volna Wolodyjowska asszony, vagy netán csak a leánykája? - kérdezték a tömegben.

- Bizony ő maga az - felelték, akik már ismerték. Erre aztán nagy ámulatba estek a polgárok, a fehérség, a papok meg a katonák egyaránt. Ugyanolyan csodálattal nézték a győzhetetlen chreptiówi kommandót, a dragonyosokat, akik között nyugodtan ott léptetett a réveteg tekintetű, mosolygó arcú Nowowiejski, s nem csekélyebb csodálattal a magyar gyalogsapattá átvedlett martalócok fenyegető ábrázatát. Basia hintaja körül azonban ott léptetett néhány száz szálás legény is, mind vérbeli vitézek, akiknek láttán nagy bizakodás költözött a lakosok szívébe.

- Ez már nem akármilyen erő. Ezek mind bátran szembenéznek a törökkel! - hangzottak a kiáltások a tömegből.

A polgárok, sőt a katonák némelyike is, főleg a Trzebicki püspök nemrég érkezett regementjéből valók azt hitték, hogy maga Wolodyjowski uram is a kíséretben van, csakhamar röpködtek hát a kiáltások:

- Éljen Wolodyjowski urunk!

- Éljen a mi védelmezőnk! A leghíresebb gavallér!

- Vivat Wolodyjowski! Vivat!

Basia csak hallgatta, és a szíve dagadozott örömeiben, mert hát nem is lehet nagyobb boldogság egy asszony számára, mint amikor férjeurát magasztalják, különösen ha ez egy ilyen hatalmas erősségekben történik.

„Annyi lovag van itt - gondolta Basia -, és íme, egyiknek a nevét sem kiáltozzák, csak az enyémet, az én Michalomét!”

Magának is kedve lett volna felkiáltani a kórusban: „Vivat Wolodyjowski!” - ám Zagloba uram leintette, mondván, hogy előkelő hölgyhöz méltóan kell viselkednie s jobbra-balra köszönetnie, ahogyan a királynék teszik, amikor a rezidenciájukba vonulnak.

Ő maga is köszönetetett, hol a kucsmáját lengetve, hol kezével integetve, s mikor az ismerősei őt is éljenezni kezdték, oda is kiáltott a tömegnek:

- Nemes atyámfia! Aki kibírta Zbarazt, az kibírja Kamieniecet is.

Basia és kísérete - Wolodyjowski uram utasítása szerint - a domonkosrendi apácák újonnan épült kolostora előtt állt meg. Mert volt ugyan a kislovagnak saját udvarháza is Kamieniecben, de minthogy a kolostor csendes helyen épült, ahova az ágyúgolyóbis csak bajosan juthatott el, szívesebben ott helyezte el az ő drága Basiáját, annál is inkább, mert a kolostor kegyura lévén, szíves fogadtatásra számított. S csakugyan, Wiktorja hercegnő, Stetan Potocki braclawi vajda leánya, tárt karokkal fogadta Basiát. Az ő ölelő karjából legottan más karokba röppent, mégpedig hőn szeretett nénikéje, Makowiecka asszonyéba, akit már hosszú évek óta nem látott. Sírtak is mind a ketten, de sírt a latyczówi asztalnok is, akinek mindig Basia volt a kedvence. Alig törölték le megindultságuk könnyeit, máris Krzysia futott hozzájuk, s kezdődött az új ölelkezés. Azután Basiát körülfogták a kolostorbeli nővérek, valamint az ott lakó ismerős és ismeretlen nemesi hölgyek; így Marcinowa Boguszowa, Stanislawska, Kalinowska, Chocimierska asszonyok, valamint Wojciechowa Humiecka asszony, a híres gavallér podolei zászlós felesége. Némelyek, mint például Boguszowa asszony, a férjük után érdeklődtek, mások meg, hogy miként vélekedik Basia e török áradatról, vajon megáll-e Kamieniec vagy sem?

Basia örömmel vette tudomásul, hogy őt itt valami nagy személyiségnek tartják, ki igen jól érti a hadi dolgokat, s az ő szájából várják a vigasztalást. Ő hát nem is fukarkodott vele.

- Arról szó sem lehet - mondotta -, hogy mi a töröktől meg ne védelmeznénk a várat. Michal is megérkezik maholnap, vagy néhány nap múlva; s ha ő veszi kézbe a védelmet, akkor nyugodtan alhatnak kegyelmességtek, annyival is inkább, mert tudni való, hiszen - Istennek hála - magam is értek ehhez valamicskét; ez a vár is rettenetes erősség!

Basia magabiztossága nagy vigasztalására volt az asszonyi szíveknek, de főleg az az ígéret nyugtatta meg őket, hogy Wolodyjowski is Kamieniecbe jön. A kislovag nevét csakugyan oly általános tisztelet övezte, hogy - noha már az éjszaka közeledett - egymás után érkeztek a helybéli tisztek Basiához, méltó tisztelgésre; s már az első köszöntések után mindegyikük azt kérdezte, hogy mikor tér meg a kislovag, s vajon igaz-e, hogy be akar zárkózni Kamieniec várába. Basia csak Kwasibrocki majort fogadta, aki a krakkói püspökherceg gyalogregement-jének kommandánsa volt, meg Rzewuski kancellárius uramat, aki Laczynski után vagy inkább az ő helyetteseként állt a regiment élén, és végül Ketlinget. Mások számára aznap már nem nyitottak ajtót, mert a nagyasszony az úttól igen megfáradott, meg aztán az ifjú Nowowiejskivel kellett törődnie. A boldogtalan ifjú a kolostor kapuja előtt lebukott a lóról, s már eszméletlenül vitték be a cellába.

Nyomban ugyanazon medikusért küldtek, aki Chreptiówban Basiát gyógyította. A medikus megállapította, hogy súlyos agybetegségről van szó, s nemigen biztatott a beteg életben maradásával. Basia, Muszalski és Zagloba késő éjszakáig tanácskoztak, elgondolkozván a boldogtalan ifjú sanyarú sorsán.

- A medikus azt mondta nékem - szólt Zagloba -, hogyha megéled, akkor eredményes vérvételek után az értelme sem zavarodik meg, s azután már könnyebb szívvel fogja viselni balsorsát.

- Az ő szívének már nincs vigasztalás! - vélte Basia.

- Gyakorta jobb is volna az emberfiának, ha nem volna emlékezése - jegyezte meg Muszalski -, ámde ettől még az állatok sem mentesek.

A vén lovag le is hurrogta a hírneves íjászt ezért a megjegyzéséért.

- Ha kegyelmednek nem volna emlékezése, akkor a szent gyónáshoz sem járulhatnál, ennél-fogva a luteránusokkal lévén egyenlő, az örök pokolbéli tűzre volnál méltó. Kegyelmedet már Kaminski atya is megintette a káromlás miatt, de hát mondatsz a farkasnak miatyánkot váltig, amikor őkelme kecskecombra vágyik!

- Minémű farkas vagyok én? - horkant fel a hírneves íjász. - Azja, az volt a farkas!

- Én talán nem megmondtam? - kérkedett Zagloba. - Ki mondta legelsőbbben, hogy Azja farkas?

- Nowowiejski mondta nékem - szólt közbe Basia -, hogy éjjel-nappal hallja, amint Ewka és Zosia kiáltanak hozzá, mondván: „Ments meg!” - de hát hogyan mentse? Ennek bizony betegséggel kellett végződnie, mert ki hordozhatna el ekkora fájdalmat? A halálukat túlélte volna, a gyalázatukat nem bírta.

- Most ott fekszik, akár egy darab fa, Isten világáról mit sem tudván - jegyezte meg Muszalski -, pedig kár, mert kiváló bajvivó volt!

A beszélgetésnek véget vetett egy legény, aki belépván, jelentette, hogy a városban ismét nagy a sokadalom, mert az emberek szedelőzködnék, hogy láthassák a podolei generális urat, aki csak az imént érkezett elég méltó udvarával és ötven-hatvan főnyi gyalogsapattal.

- Itt a vezérlés az ő kezében van - jelentette ki Zagloba. - Fölöttébb méltó dolog Mikolaj Potocki uramtól, hogy jobb szeret itt lenni, hogysem másutt, de én, a régi módon, jobb szeretném, ha inkább másutt volna, hogysem itt. Hah! Hetman uram ellen volt őkelme is, nem hitt a háborúban, most pedig ki tudja, nem hagyja-e itt a fogát?

- Netán egyéb Potocki urak is idejönnek utána - vélte Muszalski.

- Látom már, nem lehet messze a török - felelte Zagloba. - Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében! Bár lenne a generális egy második Wisniowiecki, Kamieniec pedig egy második Zbaraz.

- Úgy kell lennie, vagy pedig elpusztulunk! - hallatszott egy hang a küszöböl.

Basia az ajtóhoz ugrott e hangra, s nagyot kiáltott: - Michal! - azzal a kislovag ölelő karjába borult.

Wolodyjowski uram sok fontos hírt hozott a harcmezőről, s mielőtt a haditanácsban előadta volna, előbb feleségének mondta el, itt, a cella meghitt csendjében. Ő maga is jó néhány kisebb csambult megsemmisített, s nagy dicsőséggel forgolódott a krími tatárok tábora és

Dorosenyko orra előtt. Jó néhány tucat foglyot is ejtett, akiktől híreket lehet majd kiszedni a kán és Dorosenyko hadainak ereje felől.

A többi cserkész már kevesebb sikerrel járt. A jelentősebb haderőt vezérlő podolei úr hadait gyilkos ütközetben megsemmisítették, Motowidlót pedig, aki Havaselve felől nyomult előre, Kryczynski verte meg a bialogródi horda és ama lipekek segítségével, akik a tekiczi veszedelemből megmaradtak. Wolodyjowski, mielőtt Kamieniecbe érkezett volna, még betért Chreptiówba, mert - mint mondta - még egyszer látni akarta az ő nagy boldogságának színhelyét.

- Röviddel elindulásotok után voltam ott - mondotta. - Még a helyetek sem hűlt ki egészen, s könnyen utol is érhettelek volna, de Uszycában átkeltem a havaselvi partra, hogy a pusztaság felé hallgatózzam. Egyes csambulok már átkeltek, s félek, hogy a Pokután felbukkanva, rajtaütnek a mit sem sejtő lakosságon. Más csambulok viszont a török hadak előtt menetelvén, nemsokára itt lesznek. Bizony ostromzár leszen, én édes galambocskám, de nem hagyjuk magunkat, mert itt mindenki nemcsak a hazát, hanem saját javait is védi.

Azzal megmozgatta bajuszkáját, majd megfogva felesége karját, csókjaival borította az arcát. Aznap már nem is beszéltek többet egymással. Másnap Wolodyjowski uram megismételte híreit a püspök Lanckoronski hercegnél, a haditanácsban, amelyben - a püspökön kívül - helyet foglaltak: a podolei generális, a podolei alkamarás, Rzewuski, a podolei kancellárius, Humiecki zászlós, Ketling, Makowiecki, Kwasibrocki major és még néhány katonatiszt. Wolodyjowskinak mindenekelőtt az nem tetszett, hogy a podolei generális nem vállalta a vezérletet, a haditanácsra hárítván azt.

- Sürgős esetekben egy fejnek és egy akaratnak kell lennie - felelte a kislovag. - Zbaraz alatt három regimentárius volt, akiket hivatalból megilletett a fővezérség, ámde ők mégis Jeremi Wisniowiecki herceg kezébe tették azt, helyesen úgy vélekedvén, hogy a veszedelemben jobb egy ember szavára hallgatni.

E szavak azonban semmit el nem értek. Hiába idézte a tudós Ketling a rómaiak példáját, akik a világ legjelesebb harcosai voltak s íme, ők találták ki a diktatúrát. Lanckoronski herceg, a püspök, nem szerette Ketlinget, mert - nem tudni, mi okból - úgy vélekedett, hogy az, mint skót, lelke mélyén kétségtelenül eretnek, most azért azt felelte neki, hogy a lengyeleknek nem szükséges jövevényektől históriát tanulniok, viszont meglévén a saját eszköz, a rómaiakat sem kell utánozniok, hiszen azoktól akár bátorságra, akár értelemre nézve, legfeljebb nagyon kevéssel vagy éppen semmivel sem maradnak el. „Miként egy egész nyaláb fa - mondotta - nagyobb lángot ad, hogysem egyetlen hasáb, akként sok fej tanácsa is figyelemreméltóbb, hogysem egyé.” Ezután pedig a podolei generális szerénységét magasztalta (ami pedig - mások véleménye szerint - inkább a felelősségtől való félelem volt), s a maga részéről azt tanácsolta, hogy kezdjenek alkudozásokat. Amint elhangzott ez a szó, a katonák: Wolodyjowski, Ketling, Makowiecki, Kwasibrocki, Humiecki és Rzewuski fogcsikorgatva és kardjukat csörtetve ugráltak fel helyükről, mintha tűz égette volna őket. „Nem azért jöttünk ide - hangzott egynémely kiáltás -, hogy alkudozzunk!” „A mediatort védelmezi a lelkészi köntös!” Sőt Kwasibrocki is odakiáltotta: „A sekrestyében a helye, nem a haditanácsban!” Nagy zúgás támadt, mire felemelkedett helyéről a püspök, s nagy fennszóval jelentette ki:

- Elsőként adnám az életemet a templomokért és az én kedves juhaimért, ha tehát alkudozásról szólván enyhíteni kívánnám a dolgot, Isten látja a lelkemet, nem azért teszem, hogy a várat feladjuk, hanem hogy időt adjunk a hetman úrnak segélyhadak gyűjtésére. Rettenetes a pogány fülnek Sobieski uram neve, most azért, ha csak híre kél közeledtének, legottan felhagynak Kamieniec ostromával.

E beszéd után mindenki elhallgatott, egyesek már örvendeztek is, látván, hogy a püspök nem is gondolt a megadásra.

Ekkor Wolodyjowski szólalt meg:

- Mielőtt az ellenség Kamieniec ostromához fogna, előbb Zwaniecet kell megtörnie, mert sehogyan sem biztonságos néki egy megerősített várat hagyni a hátában. Most azért én, a podolei alkamarás úr engedelmével, vállalom, hogy Zwaniecbe bezárkóztatva, a várat addig védelmezem, amennyi időt a püspök atya az alkudozásokkal megnyerni szándékozik. Hű embereket viszek oda magammal, s amíg az életem kitart, addig Zwaniec is megáll!

Erre valamennyien kiáltozni kezdtek:

- Nem lehet! Nem lehet! Reád itt van szükség! Nélküled a polgárság megretten, s a vitézek sem állanak oly lelkesen. Semmiképpen sem lehet! Ki tapasztaltabb vitéz itt nálad? Ki élte át Zbarazt, s ha kirohanásra kerül a sor, ki jár az élen? Te elveszel Zwaniecbe, mi meg nélküled itt veszünk el!

- A kommandó rendelkezik velem - felelte Wolodyjowski.

- Zwaniecbe egy resolutus ifjút küldjetelek neked, aki segítségemre lesz - szólt közbe a podolei alkamarás.

- Menjen Nowowiejski! - hallatszott több felől.

- Nowowiejski nem mehet, mert az értelme megzavarodott - felelte a kislovag. - Ott fekszik a nyoszolyáján, s mit sem tud az Isten világáról!

- Előbb azon tanácskozzunk, kinek hova kelljen állania, s melyik kaput védelmeznie - hallatszott a püspök szava.

Minden szem a podolei generálisra szegeződött, az pedig így szólt:

- Mielőtt kiadnám a parancsolatokat, szívesen meghallgatom a tapasztalt harcosok tanácsát, mivel pedig hadi experientia tekintetében Wolodyjowski uram itt mindenki fölött áll, legelsőbbben neki adom meg a szót.

Wolodyjowski azt tanácsolta, hogy legelsőbbben is a város előtt levő erődöket kell jól megszállani, úgy vélekedvén, hogy éppen amaz erődökre nehezedik majd az ellenség legfőbb nyomása. Mások is osztoztak e véleményében. Volt ezerhatvan gyalogkatoná, akiket úgy osztottak szét, hogy a vár jobb felét Mysliszewski uram szállta meg, a bal felét pedig a Gudnów alatti hőstetteiről nevezetes Humiecki. A Chocim felőli oldalon, a legveszedelmesebb helyet maga Wolodyjowski uram védte, alantabb a Serdiuk-csapatot helyezték el. Zinkowice felől Kwasibrocki major védte a várat, dél felől Wasowicz, az udvar felőli oldalt pedig Bukar százados, Krasinski uram embereivel. Ezek pedig mindnyájan nem valamiféle voluntérok voltak, hanem hivatott, válogatott katonák, s a harcban olyan szívósak, hogy mások netán a nap hevét sem bírták könnyebben, mint ők az ágyúk tüzet. Ezenfelül gyermekkoruktól fogva a Köztársaság mindig igen csekély számú hadaiban szolgálván, hozzászoktak, hogy tízszer nagyobb túlerőnek is ellenálljanak, s ezt természetes dolognak is tekintsék. A várbeli pattantyúsok fölött a felügyeletet a szép Ketling gyakorolta, aki az ágyúk irányításában mindenkit felülmúlt. A várban a fővezérlet a kislovag kezébe került, mert a podolei generális mindjárt őt hatalmazta fel, hogy tetszése szerint intézzon kirohanásokat, valahányszor lehetőség adódik, és a szükség megkívánja.

Mindezek pedig, megtudván, kinek hova kell állnia, igen örvendeztek, nagy lármát csaptak, és kardjukat csörtették, így akarván nagy harci készségüket kimutatni. A podolei generális ennek hallatára így gondolkozott:

„Nem hittem, hogy megvédelmezhezzük magunkat, s bizodalom nélkül jöttem ide, csupán lelkiismeretemre hallgatván, most azonban ki tudja, ilyen vitézekkel nem verjük-e vissza az ellenséget. Ezért a hírnév reám száll, majd még elkiáltanak második Jereminek. Ebben az esetben pedig, ki tudja, nem a szerencsés csillagzatom vezérelt-e ide?”

S amiképpen azelőtt kételkedett a védelem sikerében, akképpen most már abban kételkedett, hogy az ellenség elfoglalhatja Kamieniecet. Ettől a fantáziája annyira megnövekedett, hogy most már sokkal frissebben kezdett a város védelme felől tanácskozni.

Úgy végeztek tehát, hogy magában a városban, a Rutén Kapu mellett, Makowiecki uram örökdíjként egy maréknyi nemes vitézzel, a lengyel polgársággal, kik a harcban kitartóbbak voltak másoknál, valamint néhány tucat örménnyel és zsidóval. A Lucki Kaput Grodecki uramra bízta, aki mellett az ágyúk feletti kommandót Zuk és Matczynski uraimék vették a kezükbe. A városháza előtti tér őrségét Lukasz Dziewanowski vette át, Chocimirski uram pedig a Rutén Kapu mögött a zajos cigánycsapat vezérlését vállalta. A hídtól a Sinicki-udvarházig Kazimierz Humiecki, a vitéz Wojciech Humiecki öccse, vezérelte az őrséget. Távolabb Staniszewski uram, a Lengyel Kapunál pedig Marcin Bogusz uram kvártélyozott volna, míg az ércbástyánál Jerzy Skarzyskinek és Jackowskinak kellett felállnia közvetlenül a bialoblocki gödör mellett. Dubrawski és Pietraszewski uraimék a Mészárosok Bástyáját vették oltalmukba. A nagy városi sáncot Tomaszewicz uramnak, a lengyel bírónak adták át, a kisebbiket Jackowski uramnak, de parancs érkezett, hogy egy harmadik sáncot is kell hányni, amelyről később egy bizonyos zsidó, ki kiváló pattantyús volt; erősen lövöldözte az ellenséget.

Így elrendezkedvén, estebédre a haditanács tagjai valamennyien a podolei generális vendégei voltak. A házigazda ez alkalommal különösen Wolodyjowski uramat tisztelte meg, hellyel, borral és étellel egyaránt, beszédében megígolván, hogy az ostrom után az utókor Wolodyjowski uram közszáján forgó nevéhez, „a kislovaghoz”, hozzáfűzi még a „kamienieci Hector” jelszót is. Ő pedig kijelentette, hogy őszintén és hűséggel kíván szolgálni, s ezt esküvéssel is meg akarja erősíteni, legottan meg is kérte a püspök atyát, hogy ezt másnap a székesegyházban megcselekedhesse. A püspök pedig - látván, hogy ebből a közösségre nézve csakis haszon származhatik - örömet beleegyezett.

Másnap a székesegyházban ünnepélyes istentisztelet volt. Nagy figyelemmel és emelkedett lélekkel hallgatták a lovagok, a nemesség, a vitézek és a köznép. Wolodyjowski meg Ketling keresztként a földre borulva feküdtek az oltár előtt. Krzysia és Basia közvetlenül a stallumok mögött térdeltek, sírva, tudván, hogy ez esküvés férjük életére veszedelmet hozhat. A mise befejeztével a püspök a nép felé fordult a szentséggel. Ekkor a kislovag felállt, s az oltár lépcsőjére térdelve így szólt megindult, de nyugodt hangon:

- Ama különleges kegyelemért és jóindulatért, amelyben a magasságos Istentől és az Ő egyszülött Fiától részesültem, szintoly különleges hálára köteleztetvén, esküszöm és fogadom, hogy amiképpen Ő és az Ő egyszülött Fia engem megsegéltek, akképpen én is utolsó leheletemig védelmezni fogom a szent keresztet. Minthogy pedig az óvár védelme reám bízott, amíg élek, amíg kezemet és lábamat mozgatni bírom, az utálatosságban élő pogány ellenséget a várba be nem engedem, sem a falakat el nem hagyom, sem fehér rongyot ki nem tűzök reá, még ha a vár romjai alá temetve lelném is haláloamat... Úgy segéljen Isten és a szent kereszt, ámen.

Ünnepélyes csend lett a templomban, s ekkor megszólalt Ketling hangja:

- Fogadom - mondotta -, hogy ama jószágos kegyelemért, amelynek e hazában részese voltam, utolsó csepp véremig védelmezni fogom a várat, s inkább romjai alá temetkezem, hogysem bevárnám, hogy az ellenség lába átlépje annak küszöbét. Úgy segéljen Isten és a szent kereszt, hogy ez esküvésemet tiszta szívvel és őszinte hálával teszem, ámen.

Itt a pap meghajtotta a szentséget, s csókra nyújtotta, előbb Wolodyjowskinak, azután Ketlingnek. Ezt látva, sok lovag nagy zajt csapott a templomban. Mindenfelől hangzott a kiáltás:

- Mindnyájan esküszünk! Egy rakásra hullunk el! De a vár el nem esik! Esküszünk! Esküszünk! Ámen, ámen, ámen!

A szabályák és rapirok surrogva repültek ki a hüvelyekből, úgyhogy a templom szinte megvilágosodott az acél fényétől. E fény baljós arcokat, égő szemeket világított meg, s kimondhatatlan nagy lelkesedés szállta meg a nemességet, a vitézeket és a népet.

Ekkor megkondult valamennyi harang, felzendült az orgona, s a püspök atya a Sub Tuum praesidiumot¹⁵⁴ intonálta, amire száz meg száz hang felelt. Így imádkoztak a várért, mely a kereszténység védőbástyája és a Köztársaság kulcsa volt.

Az istentisztelet végeztével Ketling és Wolodyjowski karöltve távoztak a templomból. Útközben búcsút és áldást integettek feléjük, mert abban senki sem kételkedett, hogy ezek inkább meghalnak, hogysem a várat feladják. De mintha nem a halál, hanem a győzelem és a dicsőség lebegett volna felettük. Könnyen lehet, hogy e tömegben csakis ők ketten tudták; milyen kemény esküvéssel kötelezték el magukat. Talán két szerető asszonyi szív is előre megérezte a két lovag feje fölött lebegő halált, mert nem bírtak megnyugodni, s mikor végre Wolodyjowski a kolostorban, felesége mellett ült, Basia kisgyerek módjára zokogva és hüppögve bűjt hozzá, s mellére borulva, szaggatott hangon mondta:

- El ne feledd... Michalku... hogy ha, az Isten ne adja, téged baj ér... én... nem tudom... mi lesz... velem!... S már reszketett is a megindultságtól, de ugyanilyen érzés vett erőt a kislovagon is. Sárga bajuszkája egy darabig hol előrszegeződött, hol visszahúzódott, végül megszólalt:

- Látod, Baska... ennek meg kellett lennie, no!...

- Én inkább meghaltam volna! - felelte az asszony.

A kislovag, ezt hallván, még gyorsabban mozgatta bajuszkáját, egyre ismételve: „Hallgass, Baska!... Hallgass!” - végül, hogy a hön szeretett asszonyt megvigasztalja, így szólt:

- Nem emlékezel-e, mit ígértem, mikor az Úristen visszaadott nekem? Azt mondtam: „Hálából mindent megadok néked, Uramisten, ami csak tőlem telik.” A háború után, ha életben maradok, kápolnát építtetek, de még előbb, a háborúban, valami fölöttébb jeles dolgot kell véghezvinnem, hogy valamiképpen hálátlannak ne tessek! Mit nekem a vár, az sem ér fel ily nagy kegyelemmel! Most itt az ideje! Vajon méltó dolog volna, ha a Megváltó azt mondhatná magában: „Az ígéret szép szó.” E vár kövei zúznának agyon előbb, hogysem az Úrnak adott lovagi parolámat megszegjem! Meg kell lennie, Baska, és kész!... Bízunk Istenben, Baska!...

¹⁵⁴ A Te oltalmadba.

LI. FEJEZET

Wolodyjowski uram még aznap kivonult a zászlóaljakkal az ifjú Wasilkowski megsegítésére, aki Hrynczuk irányában ugratott ki, mert hírek érkeztek, hogy a tatárok betörték oda a dűlőutakon; az embereket megkötözték, a jószágot elhajtották, de a falut nem gyújtották fel, hogy betörésüknek ne legyen nyoma. Wasilkowski egykettőre széjjelszórta őket, a rabokat kiszabadította, és foglyokat ejtett. Ezeket a kislovag bekísérte Zwaniecbe, meghagyván Makowiecki uramnak, hogy tapogassa ki őket, mindent, amit vallottak, pontosan írásba szedvén, hogy a hetmannak és a királynak elküldhessék. A tatárok kivallották, hogy a perkuláb parancsára lépték át a határt, segítségükre adván még Sztingan századost; havasalföldiek csapatával. Ezenfelül azonban még testük sütögetésére sem tudták megmondani, milyen messzire lehetett e pillanatban a török császár, mind egész hatalmával, mert ők rendetlen bandákban az élen járván, semmiféle kapcsolatot sem tartottak a táborral.

Mindazonáltal egy értelemmel vallották, hogy a császár, egész hadát elindítván, a Köztársaság ellen vezeti, s nemsokára bizonynyal meg is érkezik Chocim alá. Kamieniec jövődő védelmezői számára semmi újság nem volt ezekben a hírekben, minekutána azonban Varsóban, a királyi udvarnál, még mindig nem hittek a háborúban, a podolei alkamarás jónak látta e híreket a foglyokkal együtt elküldeni Varsóba.

A portyázók meglegedetten tértek meg első vállalkozásukról. Ezenközben este megérkezett Wolodyjowskihoz a vele testvérbarátságban levő Haberszku, chocimi főperkuláb íródeákja. A deák nem hozott magával semmiféle levelet, mert a főperkuláb félt írni, csak azzal az utasítással jött, hogy élőszóval mondja el a főperkuláb testvérbarátjának, „szeme fényének” és „szívbeli testvérének”, hogy legyen résen, s ha Kamieniecnek nincs elegendő védő serege, akkor a várost valamely ürüggyel hagyja el, mert a császárt már másnapra várják Chocimba, egész hatalmával együtt.

Wolodyjowski, a deákot megjutalmazván, hazaküldte azzal, hogy megköszönte a főperkulábnak a figyelmeztetést, ő maga pedig nyomban értesítette a kommandánsokat a közeledő veszedelem felől.

A hír igen nagy hatást keltett, pedig már minden órában várták. Kettőzött buzgalommal láttak munkához a város erődítéseinél, Hieronim Lanckoronski uram pedig legott indult a maga Zwaniecébe; hogy onnan tartsa szemmel Chocimot.

Némi idő telt el a várakozásban, míg végül, augusztus másodikán, Porcjunkula napján a szultán Chocim alá érkezett. Úgy előmlöttek ott az ezredek, akár a végtelen tenger, s a szultán birodalma utolsó végvárnak láttán százezrek torkáról szakadt fel az „Allah, Allah” kiáltás. A Dnyeszteren túl terült el a védtelen Köztársaság, amelyet ez az irdatlan tömeg most készül elönteni, mint az ár, avagy megemészteni, akár a tűzvész. A hadak tömegei, nem találván helyet a várban, a szabad mezőkön fészkelődtek el, ugyanott, ahol néhány évtizeddel előbb a prófétának ugyanilyen óriási hadát verték széjjel a lengyel kardok.

Most hát elérkezett a bosszú pillanata, s e vad hadsorokban, a szultántól kezdve az utolsó tábori cselédig, senki sem gondolta volna, hogy e mezők kétszeresen baljósak lesznek a félholdra nézve. A győzelembe vetett reménység, sőt biztos diadalérzet töltött el minden szívet. A janicsárok, a szpáhik, a közfelkelők tömegei, a Balkán és Rodope, a Pleioh és Ossza, a Karmel és Libanon hegységek lakói, a Tigris partvidéke, az arab pusztaságok, Rumélia, a Nílus-völgy és a forró afrikai homoksivatagok harcosai vad kiáltozással követelték, hogy

nyomban vezessék őket a „hitetlen part”-ra. Ám közben a chocimi minaretek tornyából a müezzinek imára hívták a népet, tehát minden elcsendesült. A turbános, csuklyás, vas- és acélsisakos, fezes és burnuszos fejek tengere a föld felé hajolt, s a mezőkön végighömpölygött az imádság tompa moraja, mint tengernyi méhraj döngése, s a szél szárnyán röpült a Dnyeszteren át a Köztársaság felé.

Azután megszólaltak a dobok, szarukürtök és sípok, jelezvén, hogy elérkezett a pihenés ideje. A hadak lassan és kényelmesen meneteltek ugyan, mindazonáltal a szultán kiadós pihenőt akart nekik szerezni a Drinápolytól idáig tartó hosszú menetelés után. Ő maga a város közelében csörgedező tiszta vízű forrásnál végezte el a kézmosást, aztán bevonult a chocimi konakba, a mezőkön pedig az ezredek számára sátrakat vertek, amelyek mintegy hóval lepték be a város beláthatatlan környékét.

A derűs nap derűsen áldozott is le. Az utolsó estéli imádságok után a tábor elpihent. Ezer-meg százezerszámmra gyűltak ki a tábortüzek, amelyeket rettegve néztek a túlsó partról, a kisdud zwanieci várból, mert oly óriási területet foglaltak el, hogy a portyákra kijáró katonák azt hitték, egész Havaselve lángokban áll. Ám ahogyan a fényes hold egyre feljebb kúszott a csillagos égen, a tábortüzek - kivéven az őrtüzeket - egymás után kialudtak, a zaj elült, s a csendes éjszakában csak a tarabani mezőkön legelő lovak nyerítése és bivalyok bőgése hallatszott.

Másnap hajnalban azonban a szultán úgy rendelkezett, hogy a janicsárok, a tatárok és a lipekek keljenek át a Dnyeszteren, és foglalják el Zwaniect, a városkát és a várat egyaránt. A bátor Hieronim Lanckoronski uram nem várta be őket a falak mögött, hanem negyven tatárjával, nyolcvan külvárosi harcosával és saját nemesi zászlóaljával már az átkelésnél a janicsárokra esett, s a sűrű muskétatűz ellenére annyira megzavarta e válogatott gyaloghad sorait, hogy azok széjjelszóródva hátráltak vissza a vízbe. Ezenközben azonban a lipekektől támogatott tatár csambul átkelt a vízen, s oldalvást behatolt a városba. A felszálló füst meg a kiáltozás figyelmeztették a vitéz alkamarást, hogy a város már az ellenség kezében van, parancsot adott hát a hátrálásra, hogy segítségére siethessen a város szerencsétlen lakosainak. A janicsárok, gyaloghad lévén, nem üldözhatték, ő pedig vágatva igyekezett a város lakosainak mentésére. Már-már célhoz ért, mikor tulajdon udvari tatárjai, zászlait elhagyva, átálltak az ellenséghez. Fölöttébb veszélyes pillanat volt ez. A lipekektől támogatott csambul, vélvén, hogy az árulás nagy zavart kelt a lengyel csapatban, teljes lendülettel, szemtől szembe támadott az alkamarásra. Szerencsére a külvárosiak, vezérük példájától serkentve; keményen ellenálltak, a nemesi zászlóalj pedig hamarosan megtörte az ellenséget, amely egyébként sem tudott helytállni a reguláris lengyel lovasságnak. A város előtti térséget csakhamar elborították a holttestek, különösen a lipekeké, akik keményebben tartották magukat, mint az egyéb hordák. Még a város utcáin is jó sokat levágtak belőlük, ám Lanckoronski, látván, hogy a folyó felől közelednek a janicsárok, hírvivőt küldött Kamieniecbe, segítséget kérvén, majd visszahúzódott a vár falai közé.

A padisah nem is gondolt arra, hogy még aznap elfoglalja a zwanieci várat, igen helyesen úgy számítván, hogy a derékhad átkelésekor egy szempillantás alatt összezúzza azt. Ő csak a várost akarta megszállni, s mivel úgy vélte, hogy ehhez elegendő hadat küldött ki, nem indított már utánuk sem janicsárokat, sem tatár hordákat. Azok viszont, akik már átkeltek a folyón, miután az alkamarás visszavonult a várba, újból elfoglalták a várost, de nem gyűjtötták fel, hogy a jövőben nekik és más hadaknak is kvártélyul szolgáljon, s elkezdtek benne karddal és kindzsallal garázdálkodni. A janicsárok összefogdosták a fiatal nőt a katonák kénye-kedvére, a férfiakat és gyermekeket pedig fejszéssel aprították össze. A tatárok a zsákmányoláshoz láttak.

Ekkor a vár bástyájáról megpillantották, hogy Kamieniec felől valamiféle lovashad közeledik. Lanckoronski uram, ennek hallatára, maga is felhágott a bástyára, s látcsövét egy lőrésen kidugván, sokáig és figyelmesen vizsgálva a mezőt, végül megszólalt:

- Ez a chreptiówi praesidium könnyű lovassága. Ugyanaz a csapat, amely Wasilkowski uram alatt Hrynczukban járt. Bizonytalán most is őt küldték ki.

Azután tovább vizsgálódott:

- Úgy látom, voluntérok, nyilván Wojciech Humiecki!

Majd kis idő múlván:

- Hála Istennek, ott van Wolodyjowskis, mert dragonyosokat látok. Nemesuraim! Kirohanunk mi is a várból, s Isten segítségével kiűzzük az ellenséget, nemcsak a városból, hanem egészen a folyó mögé.

Azzal sebbel-lobbal rohant le, hogy a külvárosiakat és a nemesi zászlóaljkat előkészítse. Ezenközben a városban a tatárok szintén megpillantották a közeledő zászlóaljakat, s félelmetes allahozásba fogva, kezdtek csambulba tömörülni. Minden utcában felhangzott a dobok pufogása és a sípok visítása. A janicsárok egykettőre csatarendbe sorakoztak, oly gyorsan, amiben a világ egyetlen gyaloghada sem versenyezhetett velük.

A csambul mintegy a vihar szárnyán röpült ki a városból, és rohanta meg a könnyű zászlóaljat. Maga a csambul, a Lanckoronski által alaposan megritkított lipek csapat nélkül is, háromszorta erősebb volt a zwanieci helyőrségnél és a segítségére siető zászlóaljaknál, így tehát mit sem habozva, esett rá Wasilkowski csapatára. Ámde Wasilkowski, az ifjú vitéz és fékezhetetlen harcos, aki éppoly mohón, mint vakon szokott a legnagyobb veszedelembé rohanni, mindjárt a legvadabb vágtaiba ugratta csapatát, s fergetegként rohant előre, mit sem törődve az ellenséges had nagyságával.

E nagy bátorság megzavarta a tatárokat, akik általában nemigen szerették a kézitusát. Most azért, mit sem törődve a mögöttük vágató murzák kiáltozásával, a sípok fülsiketítő visítésével s a dobok kensimre, vagyis a hitetlenek gyilkolására buzdító pufogásával, lovaikat visszarántva fékeztek. Nyilván egyre jobban megrettentek, végül is a zászlóaljtól egy nyíllövésnyi távolságban széjjelváltak, nyilak tömegét löve ki a vágató lovasokra.

Wasilkowski, mit sem tudván a janicsárokról, akik a házak túlsó oldalán a folyó felé rendezkedtek, egyazon lendülettel vetette magát a tatárok után, jobban mondva a fél csambul után, s azt hamarosan utol is érve, ütötte, vágta azokat, akiknek hitványabb lovuk lévén, nem bírtak elég gyorsan menekülni. Ekkor a csambul másik fele visszafordult, körül akarván keríteni őket, ámde ebben a pillanatban ugrattak oda a voluntérok, ugyanakkor pedig kirohant az alkamarás is a külvárosiakkal. A több oldalról szorongatott tatárok egy szempillantás alatt széjjelszóródtak, akár a homok. Most aztán megkezdődött a kergetőzés, vagyis csapat csapat ellen, férfi férfi ellen, miközben sűrűn hullottak a tatárok, különösen Wasilkowski kezétől, aki elvakultságában egymaga egész csapatokra vetette rá magát, akár a héja a veréb- avagy sármányseregre.

Wolodyjowski azonban, a körültekintő, higgadt katona, nem engedte ki kezéből a dragonyosokat, akár a pecér, aki a nekivadult kuvaszok falkáját erősen porázon tartván, nem ereszti rá akármilyen silány vadra, csak akkor bocsátja őket szabadon, ha megpillantja a felbőszült kan parázsló szemét és fehérülő agyarárt. Így a kislovag is megvetve a könnyen széjjelrebbenő hordát, egyre azt vigyázta, nincs-e mögöttük szpáhi, janicsár avagy más válogatott vitézekből álló csapat.

Ekkor ugratott hozzája Hieronim Lanckoronski a külvárosiakkal.

- Vitéz ezredeskapitány uram! - kiáltotta. - A janicsárok a folyó felé igyekeznek. Nosza, szorítsuk meg őket!

Wolodyjowski kihúzta rapirját a hüvelyéből, s már hangzott is a vezényszó:

- Előre!

A dragonyosok valamennyien szorosabbra fogták a kantárszárat, hogy a lovakat jobban kézben tartsák, azután a sorok kissé előrehajoltak, s már indultak is, oly ékes rendben, akár csak a mustrán. Kezdetben csak ügettek, majd vágtaiba ugrattak, de még mindig nem engedték a lovakat a leggyorsabb iramba. Csak mikor a víz felé sorjázó házakat elhagyták, a vártól keletre, megpillantván a janicsárok fehér nemez sapkait, vették eszükbe, hogy itt nem holmi gyülelésszel, hanem reguláris haddal lesz dolguk.

- Üsd, vágd! - rikoltotta Wolodyjowski.

És a lovak elnyúltak, úgyhogy a hasuk majd a földet súrolta, s a kemény rögök csak úgy röpködtek a patáik alól.

A janicsárok, nem tudván, mekkora csapat közeledik Zwaniec segítségére, csakugyan a folyó felé igyekeztek. Egyik csapatuk, mintegy kétszázötven fő, már el is érte a partot, s az első sorok éppen a kompra szálltak. A másik, hasonló erejű csapat gyorsan, de teljes hadi rendben követte az elsőt, mikor megpillantotta a vágató lovasságot. Ekkor megállt, s egy szempillantás alatt arccal az ellenség felé fordult. A muskéták előrehajoltak, mintegy kerítést alkotva, s egyszerre dördült a sortűz, akár a mustrán. Sőt mi több, ez ádáz harcosok nemcsak széjjel nem rebbentek a sortűz után, hanem remélve, hogy társaik a partról tüzelvén, segítségükre sietnek, egy csapatba tömörülve, a füst nyomában nekilódultak, s veszett dühvel karddal estek a lovasságra. Olyan vakmerő cselekedet volt ez, amilyent csak a janicsárok követhetnek el, de véresen meg is fizettek érte, mert a lovasság, ha akarta volna, sem tudta visszatartani a lovakat, így hát rájuk rontva, egy pillanat alatt megtörte soraikat, rémületet és pusztulást terjesztve közöttük.

Az első sor úgy dőlt el a támadás erejétől, akár a vetés a vihar csapásától. Igaz, hogy sokan már a lovasság iramától is felbuktak, s ezek ismét talpra szökve, rohantak a folyó felé, ahonnan a másik csapat tüzelt szakadatlanul, magasra irányozván a lövést, hogy sajátjaikban kárt nem téve, pusztítsák a dragonyosokat. A kompok mellett álló janicsárok egy darabig mintha haboztak volna, hogy felszálljanak-e a kompokra, avagy a másik csapat példájára kézitusába bocsátkozzanak a lovassággal. Ám ez utóbbitól visszatartotta őket az, hogy a menekülő csapatokat a lengyel lovasság szinte a lovak sügyével szorította s vágta, aprította oly kegyetlenül, hogy a harc ádázásával csakis harci készségüket lehetett volna összehasonlítani. Néha egy-egy menekülő csoport, ha nagyon megszorították, visszafordult és mart, akár a megszorított üzött vad, ha látja, hogy nincs már számára menekvés. A parton állók azonban éppen ebből döbbentek rá, oly világosan, mintha a tenyerükön tartanák, hogy ezzel a lovassággal egy szál kardra kiállniok lehetetlen, mert ezt a fegyvert azok sokkalta jobban forgatják. Vágták a védekezők fejét, nyakát, arcát nagy hozzáértéssel és oly gyors mozdulatokkal, hogy a szem nem követhette a kardok mozgását. Mint ahogy a jómódú gazdaságban, mikor a cselédség jó száraz borsót csépelve, buzgón és gyorsan csapkodja a döngölt földet, hogy az egész csűr az ütések zajától hangos, a kicsévelt mag pedig szerteséjjel röpköd, itt is a kardcsapások zajától hangzott az egész folyópart, az irgalmatlanul csévelt janicsár csapatok pedig széjjelrebbentek minden irányban.

Wasilkowski, életével mit sem törődve, vetette magát a harcba könnyűlovassága élén. De miként a gyakorlott arató túltesz a nálánál erősebb, de az aratásban kevésbé járatos legényen, mert mikor az a nagy hadonászástól már szuszogni is alig bír és verejtékében fürdik, addig amaz folyton előrehalad, egyenletesen vágva maga előtt a rendet, éppen így tett túl Wolodyjowski is e nekivadult ifjoncon. Közvetlenül a janicsárokkal való összecsapás előtt bocsátotta előre a dragonyosokat, ő maga pedig kissé hátrább maradt, hogy szemmel tarthassa az egész ütközetet. Így a távolban állván, éberén figyelt, s minduntalan beleugratott a küzdelem forrójába, s támadott, javított, azután megint engedte, hogy az ütközet eltávolodjék tőle, majd ismét figyelt, s megint nekiugratott. Amint a gyalogsággal való harcban gyakran megesik, most is megtörtént, hogy a küzdelem hevében a lovasság megelőzte a menekülőket. Ezek közül tízegynéhányan, nem látván maguk előtt utat a folyóhoz, visszatértek a városba; hogy a házak előtt levő napraforgósokban elrejtőzzenek. Wolodyjowski azonban észrevette, és a két utolsót utolérve, két könnyed vágást osztott ki nekik, mire azok nyomban lebukván, lábukkal a földet rugdosva, nyitott sebükön át vérükkel együtt a lelküket is kiadták. A harmadik, ennek láttán, pisztolyát a kislovagra sütötte, de elhibázta, Wolodyjowski uram pedig végigvágott kardjával a török orra és szája között, így fosztván meg drága életétől. Most a kislovag a többiek után iramodott, s a falusi gyerek nem szedheti kosarába oly gyorsan az egy csomóban növvő gombákat, mint ahogyan ő összeszedte a menekülőket, még mielőtt a napraforgóst elérték volna. Csak a két utolsót fogták el a zwaniecziek, akiknek a kislovag megparancsolta, hogy élve őrizzék őket.

Ő maga pedig, kissé kimelegedvén, meglátta, hogy a janicsárokat már erősen a parthoz szorították, most azért ismét belevetette magát az ütközetbe, utol is érte a dragonyosokat, s most már velük egy vonalban állt be a munkába.

Néha maga elé vágott, máskor jobbra-balra fordult, egy-egy lapos vágást tett, s többé oda sem tekintett, de minden suhintása nyomán egy-egy fehér csuklya hullott a földre. A janicsárok rémült ordítózással kezdtek összeszorulva hátrálni előle, ő pedig csapásainak gyorsaságát megkétszerezte, de bár maga nyugodt maradt, most már nem volt szem, amely rapírja mozgatait követni tudta s megismerhette volna, mikor vág és mikor szúr, mert a kardja mozgatai egyetlen fénylő körben folytak össze körülötte.

Lanckoronski uram régen hallotta már hírét, hiszen a mesterek mesterének nevezték, de munka közben eddigelé nem látta őt, most hát szinte abbahagyta a harcot, s ámulva nézte, nem tudván elhinni tulajdon szemének, hogy egyetlen ember, még ha a legjelesebb gavallérnak kiáltották is ki, ennyit tudjon végezni, ennyit elérni. Most azért a fejéhez kapkodott, egyre ezt hajtogatván: „Istenemre, nem elég az amit mondtak róla.” Mások meg ezt kiáltották: „Nézzétek, mert ilyent e világon sem láthattok.” Wolodyjowski meg csak dolgozott tovább. A janicsárokat éppen nekiszorították a víznek, s most nagy rendetlenségben nyomakodtak fel a kompokra. Minekutána pedig elég komp volt ott, hiszen sokkal kevesebb ember tért vissza, mint amennyi idejött, így hát gyorsan és könnyűszerrel feljutottak valamennyien. Csakhamar meglendültek a súlyos evezők, s a janicsárok és a lovasság között vízgát támadt, amely percről percre szélesedett... Ám a kompról dörögni kezdtek a puskák, amelyekre a dragonyosok karabélyaikkal felelgettek. Füstfelhő emelkedett a víz fölött, majd hosszú sávokká húzódott szét. A kompok s rajtuk a janicsárok egyre jobban eltávolodtak. A dragonyosok, a csatateret uralván, rettenetes diadalordításban törtek ki, s öklüket rázva, kiáltottak a visszavonulók után:

- Elmentek innen, ebfiak! Elmentek!...

A golyók még a part közelében loccsantak a vízben, de Lanckoronski uram máris karjaiba zárta a kislovagot.

- Nem hittem a tulajdon szememnek! Csoda volt ez, aranytollra méltó csoda, barátom uram!

Mire Wolodyjowski így felelt:

- Velem született hajlandóság és gyakorlat, semmi egyéb. Hány háborút szolgált már végig az emberfia!

Azzal Lanckoronski uram ölelését viszonzva, kibontakozott karjaiból, s a partra pillantva, felkiáltott:

- Oda nézzen kegyelmességed, ott más érdekességet láthatsz!...

Az alkamarás odanézett, s látta, hogy egy tiszt a parton éppen felajzotta az íját.

Muszalski volt.

A hírneves íjász mindeddig együtt harcolt a többiekkel, egy szál karddal vagdalkozván, most azonban, hogy a janicsárok már annyira eltávolodtak, hogy sem a puskák, sem a karabélyok nem voltak használhatók, előhúzta az íját a combja alól, s egy emelkedettebb helyre állva, előbb kipróbálta az íj idegét, s mikor az tetszése szerint pendült meg, ráillesztette a tollas nyíl vesszőt, és célzott.

Ebben a pillanatban nézett rá Lanckoronski és Wolodyjowski.

Gyönyörű látvány volt. Az íjász a lován ült; bal kezét egyenesen tartotta, benne az íj, mintegy vaskapocsban, jobbját pedig egyre erősebben húzta maga felé, annyira, hogy a homlokán kidagadtak az erek. Nyugodtan célzott.

A távolban, a füstfelhő alatt, látszott tíz-egynéhány komp, amint a hegyekben olvadó hótól megáradt folyón tovaúsztak. A folyó vize e napon oly tiszta volt, hogy élesen tükröződtek benne a kompok meg a rajtuk ülő janicsárok egyaránt. A karabélyok elhallgattak a parton, s a szemek Muszalski uramra szegeződtek, vagy abba az irányba meredtek, amerre a nyíl-vesszőnek kellett kirepülnie.

Ekkor az ideg hangosan megpendült, s a halál tollas küldötte kirepült az íjból. Egyetlen szem sem tudta kísérni a nyíl útját, de azt mindenki jól látta, hogy az evező mellett álló hatalmas termetű janicsár egyszerre szétvetette a kezét, s ott helyben egyet fordulva, nagyot loccsant a vízben. Az átlátszó, tiszta víz messzire fröccsent a török hatalmas testének súlya alatt. Muszalski pedig így szólt:

- Teérted, Dydiuk!...

Azzal új nyíl vesszőt vett elő.

- Hetman urunk tiszteletére! - mondta a bajtársaknak. Azok lélegzetüket is visszafojtották. Újból felsüvöltött a nyíl, s ismét egy janicsár zuhant a komp fenekébe.

Az evezők most már az összes kompokon szaporábban csapkodták a tiszta vizet, de az utolérhetetlen íjász mosolyogva fordult a kislovaghoz:

- Kegyelmességed méltó hitvestársa tiszteletére!

És harmadszor is felajzotta az íját, s harmadszor is kilőtte a gyilkos nyilat, s az harmadszor is szára feléig hatolt az emberi testbe. Diadalordítás harsant a parton, dühkitörés a kompokon, azután Muszalski uram visszavonult, példáját követte e nap többi győzelmes harcosa, és elindultak a város felé.

Hazatérőben meglelégedéssel szemlélték a mai nap aratását. A tatár hordából kevesen estek el, mert egyetlenegyszer sem tömörültek csatasorba, hanem rémulten igyekeztek mihamarabb átkelni a folyón. Ellenben ott feküdt ötven-hatvan janicsár, szép rendén, akár a csomóba kötözött kék. Némelyikük még rángatózott, de az alkamarás cselédsége már mindegyiküket levetkőztette.

Wolodyjowski, rájuk pillantva, megjegyezte:

- Derék gyalogok ezek, úgy mennek a füst után, akár a vadkan, de azért félannyt sem tudnak, mint a svédok.

- Mindazonáltal a sortüzük úgy ropogott, mintha valaki diót tört volna a fogával - vélte az alkamarás.

- Ám mindez önmagától történt, nem pedig az ő készségük révén, mert általában ők semmiféle mustrát nem mívelnek. Ezek a szultán gárdájából valók, akiket még úgy-ahogy mustrálnak, ámde rajtuk kívül vannak egyéb, ezeknél sokkal hitványabb janicsárok is.

- Adtunk nekik jó emlékeztetőt. Nagy az Úristen kegyelme, hogy ily jeles diadallal kezdhették el ezt a háborút!

A tapasztalt Wolodyjowskinak azonban más volt a véleménye.

- Hitvány kis győzelem biz ez, dehogyan jeles - felelte. - Arra jó, hogy a tapasztalatlan vitézekben és a lakosságban emelje a kurázsit, de egyéb láttatja nem leszen.

- Kegyelmed netán úgy véli, hogy nem olvasztja meg a pogányság kurázsiját?

- A pogányok fantáziája meg nem olvad - jelentette ki Wolodyjowski.

Így beszélgetve értek a városba. A polgárok átadták nekik a két janicsár foglyot, akik Wolodyjowski uram kardja elől akartak a napraforgósba bújni.

Az egyiknek könnyű lőtt sebe volt, a másik makkegészséges, és csak úgy tüzelt benne a fantázia. A várba érve, Wolodyjowski Makowiecki uramra bízta, hogy hallgassa ki, mert bár ő is értette a török nyelvet, beszélni nem tudott elég jól. Makowiecki tehát kikérdezte, hogy a szultán maga is Chocimban van-e már, és mikor készül Kamieniec alá.

A török világosan, de keményen vallott.

- A padisah saját személyében ott van - mondotta. - A táborban azt beszéltek, hogy Halil és Murád pasáknak holnap át kell kelniük a folyón, mehentiket is visznek magukkal, akik azonnal megkezdik a sánchányást. Holnap avagy holnapután elközelget rátok a kárhozat órája.

Azzal csípőre vágta a két kezét, s a szultán félelmetes nevében bizakodva így folytatta:

- Eszeveszett lahok! Hogyan merészeltetek a szultán közelében az ő embereire esni, és megtépázni őket? Avagy azt hiszitek, elkerülhetitek a kemény büntetést? Avagy ez a váracska megvédelmezhet benneteket? Ugyan mik lesztek néhány nap múlva, ha nem rabszolgák? Mik vagytok már ma is, ha nem ebek, akik uratok orcája előtt ellene berzenkedtek?

Makowiecki uram mindent pontosan feljegyzett, Wolodyjowski azonban meg akarván büntetni a foglyot e vakmerőségéért, ez utóbbi szavak után arcul ütötte. A török észbe kapott, mindjárt nagyobb tisztelettel illette a kislovagot, s általában illendőbb feleleteket adott. Mikor a kihallgatása véget ért, s a törököt kivezették a teremből, Wolodyjowski így szólt:

- E foglyokat és vallomásaikat legott el kell küldeni Varsóba, mert ott, a király udvaránál, még mindig nem hisznek a háborúban.

- Mifélék a mehentik, akikkel Halil és Murád pasáknak át kell kelniük a folyón? - kérdezte Lanckoronski.

- Indzsellérek, akik a védőfalakat építik, és az ágyúkat ágyazzák alá - magyarázta Makowiecki.

- Miként vélik kegyelmetek, igazat beszélt a fogoly, avagy hazudott?

- Ha kegyelmeteknek úgy tetszik, meg lehetne sütogetni a sarkát - felelte Wolodyjowski: - Van az embereim között egy strázsamester, aki Azja Tuhaj bejowiczot karóba húzta. Az ilyen dolgokban exquisitissimus¹⁵⁵ ökelme. Mindazonáltal én úgy vélem, a janicsár igazat mondott mindenben. Az átkelés maholnap megkezdődik, s azt mi meg nem akadályozhatjuk, még ha százennyien volnánk is! Most azért nem marad más hátra számunkra mint szedni a sátorfánkat, és indulni Kamieniecbe a kész hírrel.

- Oly jó dolgom volt itt Zwaniecben, hogy szívesen bezárkóznám e váracskába, főleg ha tudnám, hogy kegyelmed időnként kilódul a segítségemre Kamieniecből. Később aztán hadd lenne aminek lennie kell! - mondta az alkamarás.

- Kétszáz ágyújuk van - felelte a kislovag -, de ha csak két nehézágyút tesznek partra, ez a vár egyetlen napig meg nem áll. Magam is be akartam ide zárkózni, de most, hogy jól megnéztem, látom, nem ér az semmit.

A többiek is csatlakoztak a kislovag véleményéhez. Lanckoronski uram makacskodott egy darabig, már csak a vitézi resolutio kedvéért is, ám sokkal tapasztaltabb harcos volt ő, hogysen igazat ne adott volna Wolodyjowskinak. Végül is elmékedéseit egyszerre kettévágta Wasilkowski uram, aki a portyázásból megtérve, egyenest a várba rontott.

- Nemesuraim - kiáltotta -, a folyónak színét se látni, úgy ellepték a tutajok az egész Dnyesztert.

- Folyik az átkelés? - kérdezték valamennyien egyszerre.

- Istenemre! A törökök tutajokon, a csambulok pedig a gázlókon, a lovak farkába kapaszkodva.

Lanckoronski uram, most már mit sem habozva, kiadta a parancsot, hogy a vár régi tarackjait el kell süllyeszteni, az értékek közül pedig amit lehet, eldugni vagy elvinni Kamieniecbe. Wolodyjowski pedig, nyeregbe szökve, emberei élén egy távoli magaslatra sietett, hogy onnan figyelje az átkelést.

Halil és Murád pasák csakugyan megkezdtek az átkelést. Ameddig a szem ellátott, mindenütt tutajok és kompok látszottak, s az evezők ütemes mozdulatokkal csapkodták a tiszta vizet. A szpáhik és janicsárok mindjárt nagy számban kelhettek át, mert a szállító hajókat már régen előkészítették Chocimban. Ezenfelül a parton, kissé távolabb, roppant seregek várakoztak. Wolodyjowski azt várta, hogy hidat vernek. A szultán azonban a derékhadat egyelőre még meg sem mozdította a helyéből. Eközben odaért Lanckoronski uram, emberei élén, s Wolodyjowskival együtt elindultak Kamieniecbe. A városban Potocki uram várt rájuk. A szállása tele volt főbb tisztekkel, a kvártély előtt pedig gondokba merült, nyugtalan és kíváncsi nők és férfiak várakoztak.

- Az ellenség átkel a Dnyeszteren, Zwaniecet elfoglalták - jelentette a kislovag.

- A munkálatokkal elkészültünk, és várjuk őket! - felelte Potocki uram.

¹⁵⁵ Legkiválóbb.

A hír eljutott a tömegekhez, amelyek nyomban zúgni kezdtek, akár a tenger hulláma.

- A kapukhoz, a kapukhoz! - kiáltozták a városban. - Az ellenség már Zwaniecban van!

A polgárok, nők és férfiak, futottak az erődítések rondelláira, vélvén, hogy onnan meglát-hatják az ellenséget, ámde a katonák nem akarták őket felengedni a katonai szolgálatra kijelölt helyekre.

- Menjetek haza! - kiáltozták a tömegnek. - Mert ha zavarjátok a védelmet, akkor asszonyaitok hamarosan közélről is megismerik a törököket!

Egyébként a lakosság nem félemledett meg, mert a városban már elterjedt a mai győzelem híre, természetesen alaposan felduzzasztva. E tódításokban részük volt a katonáknak is, mert valóságos csodadolgokat meséltek az összecsapásról.

- Wolodyjowski uram szétverte a szultán janicsár testőrgárdáját - járta a hír szájról szájra. - Gyenge legények a pogányok ahhoz, hogy Wolodyjowski urammal ujjat húzzanak. Magát a basát is levágta! Nem olyan fekete az ördög amilyennek festik. Íme, a mi hadainknak nem bírtak helytállni! Úgy kell nektek, ebfiak! Pusztuljatok, a szultánokkal együtt!

A polgárasszonyok ismét megjelentek a sáncoknál, a bástyáknál és rondelláknál, de most alaposan megrakodva pálinkás, boros és mézboros üvegekkel.

Ezúttal szíves fogadtatásban volt részük, s a jókedv magasra csapott a vitézek körében. Potocki uram nem is bánta, mert maga is tartani akarta a lelket és a jókedvet a katonákban, mivel pedig lőszer nagy bőségben volt a várban is meg a városban is, azt is megengedte, hogy sortüzeket adjanak, vélvén, hogy a vidámság e hangjai alaposan megzavarhatják az ellenséget, ha a fülébe jutnak.

Eközben Wolodyjowski a podolei generális kvártélyán bevárván az alkonyatot, lóra ült, s egy szolgálékény kíséretében loppal a kolostor felé osont, hogy minél hamarabb együtt lehessen a feleségével. Ámde e ravaszkodás mit sem használt. Felismerték s nyomban nagy tömeg fogta körül a lovát. Felhangzott a kiáltozás, az éljenzés. Az anyák felemelték és feléje tartották gyerekeiket.

- Ni, ez az! Nézzétek meg jól, és el ne felejtétek! - hangzott mindenfelől.

Megcsodálták, megbámulták, de a hadi dolgokban járatlan embereket legjobban apró termete ejtette ámulatba. Sehogyan sem fért a fejükbe, hogy egy ilyen hitvány természetű és szelíd, vidám ábrázatú férfi mi módon lehet a Köztársaság legfélelmetesebb vitéze, akinek senki emberfia helyt nem állhat. Ő pedig csak ment tovább a tömegben, időnként megmozgatta sárga bajuszkáját, és elmosolyodott, mert azért mégiscsak tetszett neki ez az ünneplés. Mikor végre eljutott a kolostorhoz, egyszerre Basia ölelő karjaiba esett.

Az asszony tudott már férjeura mai viselt dolgairól és mestervágásairól, mert az imént volt nála a podolei alkamarás, s mint szemtanú, részletes jelentéssel szolgált.

Basia mindjárt az elbeszélés elején összehívta a kolostorban levő hölgyeket, úgymint Potocka hercegisasszonyt, Makowiecka, Humiecka, Ketlingné, Chocimirska és Boguszowa asszonyokat, s ahogy az alkamarás úr beszélt, egyre jobban dagadozott a mája, s már kissé fel is fújta magát az asszonyok előtt. Wolodyjowski éppen akkor érkezett, mikor a hölgyek széjjeloszlottak.

Miután beteltek az egymás üdvözlésével, a kislovag fáradtan estebédhez ült. Basia pedig melléje telepedett, ő maga rakta az ételt férjeura tányérjára, s töltögette kupájába a mézbort. Az pedig jó étvágyal evett és ivott, mert egész nap jóformán egy falat sem volt a szájában. A

szünetekben ő is mondott egyet-mást, Basia pedig hallgatta, s szokása szerint fakó üstökét meg-megrázva, sürgette:

- Aha, no és tovább hogyan volt?

- Vannak a pogány hadakban erős legények és rettenetes vitézek, de jó bajvívót bajosan talál nál közöttük - mondta a kislovag.

- Akkor hát én is kiállhatnék bármelyikükkel?

- Istenemre! De kiállni mégsem állsz ki, mert nem viszlek el!

- Legalább csak egyet az életben! Tudod, Michalku, ha te kimégy a falakon kívül, én még nyugtalan sem vagyok. Tudom, hogy téged senki el nem ér...

- Mert talán a puszkagolyóbis sem ér el?

- Elhallgass! Nincsen Isten az égben? Levágni nem hagyod magad, s ez a fő!

- Egytől, kettőtől még nem.

- Még háromtól se, Michalku! Még négytől se!

- Még négyezertől se! - szólalt meg Zagloba, csúfolódva. - Ha tudnád, Michal, mit mívelt ez a menyecske, míg az alkamarás beszélt! Már azt hittem, megpukkadok a nevetéstől. Isten engem! Olyan magasra tartotta az orrát, akár egy kecske, s csak nézte a fehérnépet, egymás után mindegyiknek az arcát kémelve, hogy vajon eléggé élvezik-e a dolgot. Már attól féltem, nekiáll cigánykereket hányni, ami pedig nem lett volna valami épületes látvány.

A kislovag evés után egyet nyújtózott, mert alaposan eltörődött, de egyszerre magához vonta feleségét, s így szólt:

- A várban már készen vár a kvártélyom, de sehogy sem fűlik rá a fogam hogy oda visszamenjek... Te, Baska, úgy vélem, legjobb lesz, ha itt maradok...

- Ahogy neked tetszik, Michalku! - felelte az asszony, szemlesütve.

- Hah! - mordult fel Zagloba. - Engem itt már gombának néznek, nem férfiúnak, mert a hercegkisasszony is megengedte, hogy a kolostorban lakjam. No de majd megsiratja ő még ezt, lelke rajta! Észrevettétek, mi módon kacsingat felém Chocimirska asszony?... Fiatal özvegy... jól van!... Egyebet nem szólok!

- Istenemre, itt maradnék! - ismételte még a kislovag.

- Csak aztán jól kipihend magad! - felelte Basia.

- Miért ne pihenné ki magát? - avatkozott bele Zagloba.

- Mert majd csak beszélünk, beszélünk és beszélünk!

Zagloba uram a kucsmáját kereste, hogy szintén nyugovóra térjen, végül mikor megtalálta, a fejébe vágta, mondván:

- Hát nem beszéltek, beszéltek, beszéltek!

Azzal otthagya őket.

LII. FEJEZET

Másnap, amint pitymallott, a kislovag kilódult Kniahin alá ahol a szpáhikkal találkozott, s Buluk basát, a hírneves török harcost foglyul ejtette. Egész napja munkában telt el a csatamezőn, az éjszaka egy része pedig tanácskozással Potocki uramnál úgyhogy csak az első kakasszókor hajtotta törődött fejét némi nyugovóra. De alig merült jóízű, mély álomba, máris ágyúdörgés ébresztette fel. Ugyanakkor hűséges szolgája, majdnem barátja, a zmudzi Pietka lépett szobájába:

- Vitéz ezredeskapitány uram! - kiáltotta. - Az ellenség a város alatt!

A kislovag egyszerre talpra ugrott.

- Miféle ágyúk dörgését hallom?

- A mieink ijesztgetik a pogányt. Jelentős portyázó csapat szedi a jószágot a mezőkről.

- Janicsárok-e vagy lovasság?

- Lovasság, uram! Mind csupa fekete! A szent kereszttel ijesztgetik őket, mert ki tudja, nem ördögök-é?

- Már akár ördögök, akár nem, oda kell ugratnunk - vélte a kislovag. - Elmegy a nagyasszonyhoz, s jelented, hogy kint vagyok a csatamezőn. Ha át akarna jönni a várba, hogy megnézzé, hát jöjjön, de csak Zagloba úrral, mert az ő vigyázásában bízom a legjobban.

Egy félórával később Wolodyjowski már ki is rohant a nyílt mezőre, dragonyosai és a voluntér nemesurak élén, akik arra számítottak, hogy a párviadatokban könnyen érdemeket szerezhetnek. Az óvárból jól látszott a mintegy kétezer főnyi ellenséges lovasság, mely részben szpáhikból, de főként a szultán egyiptomi gárdájából állt.

Ez utóbbi csapatban szolgáltak a tehetős és nagylelkű Nílus menti mamelukok. Csillogó karacénjeik¹⁵⁶ és arannyal átszőtt sárga keffijjékük¹⁵⁷ s drágakövekkel kirakott fegyverük révén ők voltak a világ legdíszesebb lovassága. Fegyverük a hajlított nádnyelű dzsirit, a nagyon görbe kard meg a kés. Szélesebb lovaikon ülve, mint valami szivárványszínű felleg, röpültek végig a mezőn, üvöltve s ujjaik között pörgetve gyilkos dzsiritjüket. A várbeliek nem győzték bámulni őket.

Wolodyjowski azonban már száguldott is feléjük lovasságával. De mind a két félnek bajos lett volna összeesapnia egymással, mert a várbeli ágyúk tüze feltartóztatta a törököket, viszont azok sokkal többen voltak, semhogy a kislovag, a várbeli ágyúk horderején túl nekiugratván, elbánhatott volna velük. Egy darabig tehát mindkét fél katonái csak forgolódtak a távolban, öklükkel fenyegetve egymást és harsány kiáltásokat hallatva. Végül is a puszták tüzesvérű fiai nyilván unni kezdték az üres fenyegetőzést, mert egyszer csak egyes lovasok kezdtek kiválni a tömegből, s az ellenséghez közelítve, hangos kiáltásokkal hívták ki őket párviadalra. Csakhamar széjjelszóródtak, s úgy villóztak a mezőn, akár a virágok, melyeket a szél hajt mindenfelé. Wolodyjowski végignézett az emberein:

¹⁵⁶ Vért.

¹⁵⁷ Rojtos selymekendő, mellyel az arabok a nap heve ellen védik a fejüket.

- Nemesuraim! Párviadalra hívnak bennünket! No, ki vállalkozik?

Elsőnek Wasilkowski, a tüzes gavallér ugratott előre, utána Muszalski, a csalhatatlan íjász, de aki emellett a kardot is mesterien forgatta, utána Miazga uram, kinek címere a Prus, s aki lóháton, teljes vágtában, kopjájára tudott fűzni egy gyűrűt. Miazga uram után Topór-Paderewski meg Oziewicz, azután Szmlud-Plocki, majd Owsiany knyáz meg Markosz-Szeluta, s még tízegynéhány kitűnő gavallér. A dragonyosok közül is előállt egy jókora csapat, mert csábította őket a gazdag zsákmány reménysége, de különösen a hallatlanul értékes arab lovak. A dragonyosok élén a zordon Lusnia nyargalt, s fakó bajuszát rágsálva, már előre kinézte magának a leggazdagabbat.

Szép, derűs nap volt, úgyhogy kitűnően lehetett látni. A gátakon az ágyúk egymás után elhallgattak, végül már valamennyi abbahagyta a tüzelést, mert a pattantyúsok féltek, hogy a sajátjukat találják el, de ők is szívesebben nézték az ütközetet, hogysem a széjjelszóródott bajvívókra lövöldözzenek. Azok pedig lépésben, majd ügetve közeledtek egymáshoz, minden sietség nélkül s nem is egy vonalban, hanem szétszórta, kinek hogyan tetszett. Végül közel jutván egymáshoz, megállították lovaikat, s kezdték egymást kölcsönösen szidalmazni, hogy ezzel is felkeltsék egymás elleni gyűlöletüket, és fokozzák bátorságukat.

- Nem híztok meg tőlünk, pogány ebek! - kiáltozták a lengyel bajvívók. - Gyertek csak! Itt meg nem véd benneteket az a gyalázatos profétátok!

Amazok meg törökül és arabul kiabáltak. A lengyelek közül sokan értették mind a két nyelvet, mert a hírneves íjászhoz hasonlóan, sokan végigszenvedték náluk a súlyos rabságot, mivel pedig a pogányok különösen a Boldogságos Szűzet káromolták igen keményen, a haragtól nyomban füstölögni kezdett a Szent Szűz szolgáinak üstöke, s már el is indultak, hogy megbosszulják nevének káromlását.

Ki érte el előbb az ellenfelét, s oltotta ki annak mindennél kedvesebb életét? Íme, Muszalski uram nyila előbb megsebesítette azt a fiatal bejt, aki fején bíborszínű keffijét, testén pedig a hold fényével vetekedő, csillogó karacént viselt. A fájdalmas nyíl a bal szeme alatt fúródott az arcába, s szára félig hatolt fejébe, mire a bej szép arcát hátrahajtva s kezét széttárva bukott le lováról. Ekkor az íjász, fegyverét combja alá rejtve, kardot rántott, s azzal is átdöfte a bejt, majd pompás fegyverzetét elvette, a lovát pedig kardlapozva a sajátjai felé terelte, majd arab nyelven kiáltotta az ellenség felé:

- Bár a szultán fia lett volna! Megrothadna itt, mielőtt az utolsó kindiát eljártsszátok!

A törökök és egyiptomiak, ezt hallván, szörnyen megszomorodtak, s két bej legott Muszalskihoz ugratott, ám Lusnia farkashoz méltó zord dühvel állta el útjukat, s egy szempillantás alatt halálosan megmarta az egyiket. Előbb a kezét vágta meg, majd mikor az előrehajolt kivont kardja után, olyan rettenetes vágást mért a tarkójára, hogy csaknem teljesen lefejezte. A másik, ennek láttán, megfordította s menekülésre nógatta szélesebb lovát, de ezenközben Muszalskinak ismét sikerült előkapnia íját a combja alól, s a menekülő után egy nyilat küldött, mely csaknem a tolláig hatolt a két lapockája közé.

A harmadik, aki ellenfelét legyőzte, Szmlud-Plocki volt, mezítelen görbe kardjával vágva át áldozatának sisakját. Az ezüst és a bársony, mellyel az ezüstlemez ki volt bélelve, nyomban engedett, s a kard begörbített vége úgy beleszorult a csontba, hogy Szmlud-Plocki uramnak sokáig kellett erőlködni, míg ki bírta szabadítani. A többiek változó szerencsével küzdöttek, de a győzelem nagyobb részt a bajvívásban jártasabb nemesség oldalán volt. Ellenben két dragonyos esett el a hatalmas Hamdi bej kezétől, aki ezután Owsiany knyázt vágta szájon görbe kardjával, úgyhogy az halva terült el a földön, hercegi vérével öntözve őseinek földjét. Hamdi pedig Szeluta uram felé fordult, akinek a lova mellső lábával belesüppedt egy

ürgelyukba. Szeluta, látván az elkerülhetetlen halált, leugrott a lováról, hogy gyalogszerrel csapjon össze ellenfelével. Hamdi azonban lova szügyével fellökte, s a felbukó lovnak a karját érte kardja végével. Szeluta karja nyomban aláhanyatlott, a bej pedig továbbugratott, újabb ellenfelet keresve.

Ámde sokuknak nem volt elég erős szíve ahhoz, hogy kiállottak volna vele, hiszen szemmel látható volt, hogy erő tekintetében mindegyikőjüket felülmúlja. A szél felfújta hátán fehér burnuszát és széjjelterjesztette, úgyhogy olyan volt, mint a ragadozó madár szárnya. Aranyos karacénje baljós fényt vetett csaknem egészen fekete arcára, vad szemei villogtak, görbe kardja pedig úgy fénylett a feje fölött, akár a hold sarlója derűs éjszakán.

A hírneves íjász immár két nyilat eresztett utána, de mind a kettő csak megcsörrent a karacénen, aztán erőtlenül hullott le a földre. Most hát két dolgot mérlegelt magában Muszalski uram: még egy harmadik nyilat is kilőjön-e, ezúttal a paripa nyakát célozva meg, vagy karddal támadjon-e a bejre? Ám amíg ő ezen morfondírozott, amaz már észrevette, s elsőnek eresztette feléje fekete csikáját.

A csatamező közepén csaptak össze. Muszalski, nagy erejét akarván fitogtatni, élve kívánta elfogni ellenfelét, most azért egy alulról irányzott hatalmas vágással felütötte annak kardját, egyik kezével megragadta torkát, a másikkal pedig sisakja hegyét, s óriási erővel magához vont. Ekkor azonban elpattant a nyerge hevedere, s így az utolérhetetlen íjász a nyereggel együtt lefordult a lóról, és a földre bukott. Hamdi a lezuhanó lovat kardja markolatával fejbe vágta, s ezzel nyomban elkábította. A szpáhik és a mamelukok nagy örömrivalgásban törtek ki, mert már Hamdit féltették volt, a lengyelek viszont fölöttébb elszomorodtak. Ezután a bajvívók már csapatostul ugrottak egymásnak, az egyik fél azzal, hogy az íjászt elragadják, a másik azzal, hogy legalább a holttestét megvédelmezzék.

A kislovag eddigelé nem vett részt a párviadalban, mert tiltotta ezredesi méltósága, most azonban, látván Muszalski uram kudarcát és Hamdi bej diadalát, elvégezte magában, hogy az íjászt megbosszulja, s egyúttal új lelket ver katonáiba. E gondolattól indítatva, megsarkantyúzta lovát, s rézsútosan száguldott a csatamezőre, akár a sólyom a tarló fölött keringő héják csapata közé. Basia a távcsövön át az óvár faláról nyomban megpillantotta őt, s odakialtott a mellette álló Zaglobának:

- Michal indul! Michal indul!

- No, most megismered! - jelentette ki a vén harcos. - Csak jól figyelj, hova csap le először! Ne félj semmit!

A távcső remegett Basia kezében. Minekutána a csatamezőn már sem nyíllal, sem pisztollyal nem lőttek, Basia nem nagyon féltette Michal életét, de elkapta az izgalom, a kíváncsiság és a nyugtalanság. E pillanatban már ki is szállt belőle a szíve, a lelke, s repült a férje után. A keble hevesen hullámozott, s arcát elöntötte a pír. Egyszerre annyira kihajolt a várfalon, hogy Zagloba kénytelen volt elkapni a derekát, mert félt, hogy le talál zuhanni a sáncárokba. Basia lázasan kiáltotta:

- Ketten rohannak Michalra!

- Kettővel kevesebb marad! - felelte Zagloba.

Csakugyan két tagbaszakadt szpáhi ugrott elő, s tartott a kislovag felé. Az öltözkéről ítélve felérték ésszel, hogy jelentősebb lovagról van szó, de apró termetét látva, úgy vélték, itt könnyűszerrel növelik meg hírnevüket. Az ostobák! A biztos halálba rohantak, mert mikor a többi lovas közelében összezsaptak, Wolodyjowski, lovát nem is fékezve, csak mintegy mellékesen osztott ki közöttük egy-egy látszólag oly könnyed vágást, mint mikor az anya csak

úgy melleleg böki meg könyökével a gyermekeit. Azok pedig nyomban lebuktak a lóról, s ujjukat a fölbe vájva, vonaglottak, akár egy hiúzpár, amelyet egyszerre ér a halálos lövés.

A kislovag pedig száguldott tovább az ott nyüzsgő lovasok közé, rettenetes csapásokat osztogatva. Miként a templomban, a mise után előjön a fiú, s egy botra erősített bádogkupakkal egymás után oltogatja el az oltáron égő gyertyákat, az oltár pedig homályba borul, akképpen oltogatta ki ő is jobbra-balra a legfényesebb török és egyiptomi lovasok életét, azok pedig egymás után merültek el a halál homályában. A pogányok, íme, megismerték a mesterek mesterét, s bátorságuk inukba szállt e látványtól. Egyik is, másik is visszarántotta a lovát, hogy elkerülje e rettenetes férfiúval való találkozást, ő pedig a menekülők után vetette magát, akár a mérges darázs, s egyre újabb és újabb lovasokat döfött át fullánkjával.

A várbeli ágyúk mellett álló katonák üdvrivalgásban törtek ki e látványra. Egyesek a lelkesedéstől elragadtatva, Basiához rohantak, s a szoknyája szegélyét csókolgatták, mások meg a törököket ócsárolták.

- Basia, fékezd magad! - kiáltotta minduntalan Zagloba uram, aki mindvégig átölelve tartotta Basia derekát. Basia pedig szeretett volna sírni és nevetni, meg tapsolni, meg kiabálni, meg nézni, meg repülni férjeura után a csatamezőre.

Az pedig csak tovább fogdosta el a szpáhikat meg az egyiptomi bejeket, míg végre az egész csatamezőn hangzott a kiáltozás: „Hamdi! Hamdi!” A próféta hívei kiáltoztak, ily nagy fennszóval szólították legjelesebb harcosukat, hogy végre álljon ki ezzel a rettenetes kis lovassal, aki mintha csak a megtestesült halál lenne. Hamdi már régen észrevette a kislovagot, de látván, mit mivel, az első pillanatban megijedt. Félt egyszerre feltenni jó hírnevét és fiatal életét egy ilyen vészes ellenféllel szemben. Úgy tett hát, mintha nem látná, s a csatamező túlsó végében forgolódott. Ott éppen, Jalbrzyk és Kos uraimékat fogta el, mikor a kétségbeesett „Hamdi! Hamdi!” kiáltozás megütötte a fülét. Ekkor rádöbrent, hogy tovább nem bujkálhat, ki kell állnia; s vagy halhatatlan hírnevet szereznie, vagy otthagynia a fogát. Egyszerre oly retteneteset ordított, hogy a sziklák mind visszhangoztak bele, azután kieresztette szélesebb lovát a kislovag felé.

Wolodyjowski már messziről meglátta, s szintén megsarkantyúzta a maga pej lovát. A többiek abbahagyták a bajvívást. Basia, aki a várfalról már az előbb látta a baljós Hamdi bej minden győzelmét, kissé elsápadt, hiába bízott vakon a kislovag legyőzhetetlen bajvívó művészetében. Zagloba uram azonban teljesen nyugodt volt.

- Jobb szeretnék e pogány örökösének a bőrében lenni, hogysen az övében - mondta Basiának teljes biztonsággal.

Pietka pedig, a húséges z mudzi legény, annyira megbízott urában, hogy a legkisebb gond sem látszott az ábrázatán, sőt amint a vágató Hamdit megpillantotta, rákezdett kedvelt nótájára:

*Ó, te buta, buta kutya,
Az erdőből farkas futja,
Ugyan minek akadsz bele,
Hiszen meg nem bírod vele?*

Amazok pedig a csatamező közepén csaptak össze, az őket távolból figyelő két csapat között. Egy pillanatra mindenkinek megállt a szívverése. Ekkor kigyózó tűzcsík villant fel a ragyogó napfényben a küzdők feje fölött. A görbe török kard volt az, mely úgy repült ki Hamdi kezéből, akár az új idegéről kipattanó nyílvevő, maga a török pedig előrehajolt nyergében, mintha a kard éle már átjárta volna a testét, és behunyta a szemét, Wolodyjowski azonban bal

kezével megragadva a nyakát, s rapirja hegyét a hóna alá illesztve, terelte a sajátjai felé. Hamdi egyáltalán nem ellenkezett, sőt még meg is sarkantyúzta a lovát, mert érezte a rapir hegyét a hónalja és a karacén között. Így nyargalt, mintegy kábultan, csak a két keze lógott alá tehetetlenül, s a szeméből eredt meg a könny. Wolodyjowski átadta őt a zordon Lusniának, ő maga pedig visszatért a csatamezőre.

Ám a török csapatoknál megszólaltak a trombiták és sípok, jelezvén a bajvívóknak, hogy ideje a csatamezőről visszavonulni, és beállni a csapatokba. Egymás után szökdöstek hát vissza az övéikhez, szívükben hordván a szégyent, a kétséget és ama rettenetes lovas emlékét.

- Maga a sátán volt ez! - beszéltek egymás között a szpáhik és a mamelukok. - Aki ezzel kiáll, az a halál fia! Sátán! Nem lehet másképpen!

A lengyel bajvívók még egy darabig a helyükön maradtak, annak bizonyságául, hogy ők a csatamező urai, majd háromszoros diadalordítást hallatva, visszavonultak az ágyúk védelme alá, mert Potocki uram ismét lövetni kezdett. A törökök is megkezdték a teljes visszavonulást. Még egy ideig meg-megvillantak a napfényben burnuszaik, színes keffijeik és csillogó sisakjaik, míg végül elnyelte őket a kéklő messzeség. A csatamezőn csak az összevagdalt török és lengyel harcosok maradtak. A várból elindult a cselédség, hogy a sajátjaikat felszedjék és eltemessék. Azután jöttek a hollók, hogy elvégezzék a pogányok temetését. Ámde halotti toruk nem tartott sokáig, mert még ugyanaznap este elriasztották őket a próféta újabb csapatai.

LIII. FEJEZET

Másnap maga a vezír érkezett Kamieniec alá, népes haddal, janicsárokkal, szpáhikkal és az ázsiai közfelkelőkkel együtt. Kezdetben, a hadak nagyságából ítélve, azt lehetett hinni, hogy rohamra készülődnek, pedig ezúttal csupán a vár falait kívánta szemügyre venni. A vele jött indzsellérek megszemlélték az erődítést és a földhányásokat. A vezír elé ezúttal Mysliszewski uram vonult ki, gyalogcsapattal és lovas voluntérokkal. Újra párviadalokba elegyedtek, s ezek az ostromlottakra nézve ezúttal is kedvezően végződtek, bár nem oly fényesen, mint az előző napon. Végül a vezír parancsot adott a janicsároknak, hogy próbaképpen nyomuljanak a falak elé. Nyomban ágyúdörgés remegtette meg az erődöket és a várost egyaránt. A janicsárok Podczaski uram kvártélyát elérve, rettenetes ordítózással egyszerre elsütötték fegyvereiket, ám Podczaski uram is tüstént megnyitotta a tüzet felülről, jól irányzott lövéseket küldve a janicsárokra. Miután azonban félő volt, hogy a lengyel lovasság oldalba kaphatja a janicsárokat, azok tehát, mit sem késlekedve, elindultak a Zwaniec felé vezető úton, s visszatértek a derékhadhoz.

Este lopva beosont a várba egy cseh katona, a janicsár aga szolgája; aki azért szökött meg a gazdájától, mert megbotozták a talpát. Tőle tudták meg, hogy az ellenség már megerősítette Zwaniecot, s óriási területet foglalt el Dluzka falu mellett. Gondosan kikérdezték a csehet afelől, hogy mi az általános hiedelem a törökök között: elfoglalják-e Kamieniecet vagy sem? A cseh erre azt felelte, hogy a hadak hangulata jó, s a jóslatok kedvezőek. Néhány napja a szultán sátora előtt füstoszlop lövellt a magasba, az aljánál vékonyabb, feljebb pedig kiszélesedett, s olyan volt, mint egy óriási, felfordított bojt. A muftik megmagyarázták a jelenség értelmét, mondván, hogy a padisah híre-neve fel fog érni az égig, s ő lesz az uralkodó, aki összezúzza az eddig bevehetetlen kamienieci gátat. Ez aztán hallatlanul feltüzeltelte a katonák harci szellemét. A törökök - folytatta a cseh - félnek Sobieski hetmantól meg a segélycsapatoktól, mert régtől fogva emlékezetükben él, hogy milyen veszedelmes dolog nyílt téren találkozni a Köztársaság hadaival. Sokkal inkább harcolnának a velenceiek, a magyarok vagy bármely más nemzet ellen. Miután azonban olyan híreik vannak, hogy a Köztársaságnak nincsenek hadai, abban reménykednek, hogyha egykönnyen nem is, de elfoglalják Kamieniecet. Kara Musztafa, a kajmakám, azt tanácsolta, hogy nyílt rohammal vegyék be a várat, az óvatosabb vezír azonban jobbnak látja rendes ostromművekkel körülfogni s ágyútűzzel elárasztani a várost. A szultán az első összezúzások után a vezír felfogása felé hajlott, így hát rendes ostromzárral kell számolni.

Így a szökevény. Ezt hallván, nagyon elszomorodott Potocki uram meg a püspök, a podolei alkamarás, Wolodyjowski, és a többi főtiszték is valamennyien. Ők ugyanis rohamokra számítottak, és a vár erősségében bízva, remélték, hogy e rohamokat visszaverik, s nagy veszteségeket okoznak az ellenségnek. Azt ugyanis tapasztalatból tudták, hogy a rohamoknál az ostromlók rendkívül nagy veszteségeket szenvednek, s minden visszavert roham aláássa a támadók harci kedvét, ellenben annál jobban fokozza az ostromlottak bátorságát. Miként a zbarazi lovagok, a végén valósággal beleszerettek az ellenállásba, az ütközetbe meg a kirohanásokba, éppen úgy a kamienieci polgárok is megszerethetik a harcokat, főleg ha minden török roham kudarcba fullad, s győzelmet jelent a kamieniecieknek. Ezzel szemben a reguláris ostrom, melyben minden tevékenység kimerül a futóárkok ásásában, aknák fúrásában s az ágyúk felvontatásába a kijelölt állásokba, csak kifáraszthatja az ostromlottakat, lankaszthatja harci kedvüket, és az alkudozás felé hajlíthatja őket. Kirohanásokra bajos volt számítani,

mert nem lett volna ajánlatos a falakat megfosztani az őrseregtől, a cselédség pedig avagy a bugrisok, a falakon kívül aligha tudtak volna helytállni a janicsároknak.

Mindezeket meghányva-vetve, a főbb tisztok nagyon elszomorodtak, s a védelem kedvező kimenetelét sem látták már olyan valószínűnek. Nem is volt az már valószínű, mégpedig nemcsak a török erők, hanem ő maguk miatt sem. Wolodyjowski uram nagy hírnévnek örvendő, igazán kiváló vitéz volt, de nem volt meg benne a nagyság méltósága. Aki magát a napot viseli magában, az mindenkit egyszerre felmelegíthet, de aki maga is csak láng, ha mégolyan hev is, az legfeljebb csak a hozzá legközelebb állókat tudja felmelegíteni, így volt ez a kislovaggal is. Nem tudta és nem is bírta másokba beoltani a maga harci szellemét, sem kardforgató művészetét. Potocki uram, a fővezér, nem volt harcos ember, s emellett nem bízott önmagában, de másokban sem, és nem hitt a Köztársaságban. A püspök atya főleg az alkudozásokban bízott, az öccsének nehéz volt az ökle, de éppen oly nehéz az értelme is. A felmentő seregre nem lehetett számítani, mert Sobieski uram, a hetman, bármily nagy ember is, akkoriban teljesen erőtelen volt. Ám erőtelen volt a király is, az egész Köztársasággal együtt.

Augusztus tizenhatodikán megérkezett a kán a hordával és Dorosenyko a kozákjaival. Mind a ketten óriási területet foglaltak el Orynin felől. Szufankaz aga még aznap magához hívatta Mysliszewski uramat megbeszélésre, s azt tanácsolta, hogy a város adja meg magát; mert ha ezt késedelem nélkül megteszi, oly nagylelkű feltételeket kaphat, ami példátlan a várostromok történelmében. A püspök atya kíváncsi lett volna, milyenek is azok a nagylelkű feltételek, ámde a haditanácsban lehurrogták, s elutasító választ küldtek az agának.

Augusztus tizennyolcadikán megkezdődött a török hadak felvonulása, s velük jött maga a császár is. Olyan áradat volt ez, akár a mérhetetlen tenger. A janicsárok és a szpáhik; minden pasa a maga pasalikja hadait vezérlette, így jöttek Európa, Ázsia és Afrika lakosai. Nyomukban vonult a végeláthatatlan szekérsor, az öszvér- és bivalyfogatú hatalmas társzekerekkel. Szakadatlanul hömpölygött ez a mindenféle vértezetű és viseletű tarkabarka embertömeg. Hajnaltól késő éjszakáig, megállás nélkül vonultak, egyik helyről a másikra költöztek, széjjelosztották és felállították a hadakat, ott sürgölődtek a mezőn, sátrakat vertek, melyek akkora területet foglaltak el, hogy Kamieniec tornyaiból és a vár legmagasabb pontjairól lehetetlen volt egy-egy tenyérnyi szabad teret látni, ahol sátor ne állt volna. Az emberek azt hitték, hó esett, s belepte az egész környéket. A táborütés folytonos lövöldözés közepette ment végbe, mert a munkát fedező janicsárok megszakítás nélkül lövöldöztek a várfalakra, amire onnan ugyancsak szakadatlan ágyúzással feleltek. A sziklák visszaverték az ágyúdörgést, magasan szállt a füst, eltakarva a kék eget. Estig Kamieniecet úgy körülzárták, hogy legfeljebb ha a galambok juthattak ki onnan. A lövöldözés csak akkor csendesült, amikor az első csillagok kigyúltak az égen.

A következő néhány napon át szakadatlanul folyt a tüzelés a falak felé és a falakról, nagy károkat okozva a támadóknak, mert alig gyülekezett össze egy-egy janicsárcsapat, nyomban kivirult a falak fölött a fehér füstfelhő, s már csapott is le a golyó a janicsárok közé, mire azok széjjelrebbentek, akár a verébcsapat, ha valaki egy marék apró sörétet ereszt közéjük a karabélyból. A törökök, nem tudván, hogy mindkét várban, sőt a városban is vannak távolbahordó ágyúk, nagyon is közel ütötték fel a sátraikat. A várbeliek, a kislovag tanácsára, nem zavarták őket ebben a munkájukban. Este azonban, mikor a katonák; a hőség elől menekülve, pihenőre tértek sátraikban, megszólaltak a falak, szünni nem akaró mennydörgéssel. Nagy ijedelem támadt, a golyók széjjelszaggatták a sátorponyvákat, s a sátorrudak sebeket ütöttek a katonákon, és sziklaszilánkokat szórtak szerte. A janicsárok nagy zűrzavar és rendetlenség közepette, hangosan kiabálva vonultak hátrább, s menekülés közben még több sátrat

döntögettek fel, mindenfelé rémületet keltve. Erre a nagy zűrzavarra csapott le Wolodyjowski uram a lovassággal, s vágta őket, amíg tetemes lovascsapatok nem érkeztek segítségükre. Főleg Ketling irányította ezt a tüzet, de a pogányokban a legnagyobb pusztítást Cyprian uram, a lengyelek bírása mívelte. Ő maga hajolt minden ágyú fölé, ő maga illesztette be a kanócot, azután szeme fölé kezéből ernyőt formálva, nézte a lövés eredményét, s örvendezett, hogy munkája ilyen jó szerencsével jár.

Ámde a törökök is ástak árkokat, hánytak töltéseket, s vontattak fel rájuk nehézágyúkat. Mielőtt azonban lövöldözni kezdtek volna, odaérkezett a török követ, s a császári írást egy bambuszdzsídára tűzve, megmutatta az ostromlottaknak. A kiküldött dragonyosok legott megragadták a csauszt, s vitték a várba. A császár megadásra szólította fel a várost, az egekig magasztalván a maga hadait és nagy kegyelmét.

Az én hadaim számát legfeljebb a fák leveleivel és a tengerpart fővénnyel lehet összemérni - írta. - Tekintetek az égre, s ha megpillantjátok a megszámlálhatatlan csillagokat, ébresszettek félelmet a szívetekben, s mondjátok el, egyik a másikának: Íme, ilyen a hívők hatalma! Minekutána azonban minden királyoknál kegyelmesebb király és az igaz Isten unokája vagyok, a magam dolgait is Istennel kezdem. Legyen tudatotokra, hogy a kemény nyakú embert nem szenvedhetem, most azért ne ellenkezzetek akaratommal, s a várost adjátok fel. Ha pedig netán makacssággal kívántok elébem járulni, valamennyien kardnak életől pusztultok el, mert vagyon-e emberi hang, mely elég vakmerő volna ellenem szót emelni?

Sokáig forgatták a fejükben, milyen választ adjanak ez írásra, és elvetették Zagloba uram semmiképpen sem politikus tanácsát, hogy vágják le egy ebnek a farkát, s azt küldjék el válaszképpen. Végül is elküldték a levéllel egy Juryca nevű értelmes férfiút, aki jól tudott törökök. A levél így hangzott:

Mi a császárt nem kívánjuk megharagítani, ámde néki engedelmisséggel sem tartozunk, mert nem neki, hanem a mi urunknak esküvénk hűséget. Kamieniecet pedig fel nem adjuk, mert esküvésünk kötelez, hogy a várat meg a templomokat mindhaláláig védelmezzük.

E válasz után a tisztek eloszlottak a falakon, amit Lanckoronski püspök uram és a podolei generális felhasználván, újabb levelet küldtek a szultánnak, négyheti fegyverszünetet kérve tőle. Mikor ennek a híre eljutott a kapukhoz, menten nagy zaj és kardcsörtetés támadt.

- Eb ura - kiáltotta egyik is, másik is -, amíg mi itt az ágyúk mellett izzadunk, addig ők a hátunk megett leveleket firkálnak a tudtunk nélkül, holott mi is a tanácshoz tartozunk!

Az estéli kindia után a tisztek csapatostul el is indultak a generálishoz, a kislovaggal és Makowiecki urammal az élükön, akiket igen bántott ez a dolog.

- Hogyan - hördült fel a latyczówi asztalnok -, netán már a megadást forgatjátok fejetekben, hogy újabb követet bocsátottatok? Mit határozottatok a mi tudtunk nélkül?

- Helyesen szólt - tódította a kislovag -, ha bennünket a tanácsba meghívtak, akkor a mi tudtunk nélkül levelet küldeni nem méltó dolog. A megadásról szólni sem engedünk. Aki pedig azt akarná mívelni, az hagyja másokra a rendelkezést!

E szavak után fenyegetően mozgatta bajuszkáját, mert rettentően disciplinált katona volt ökelme, s igen fájdalmas volt néki a felsőbbség ellen szólania. Miután azonban megesküdött, hogy haláláig védelmezi a várat, úgy vélte, mégis meg kellett ezt mondania.

Zavarba esett erre a podolei generális, mondván:

- Úgy véltem, ez általános egyetértéssel történt.

- Nincs ilyen egyetértés! Mi itt akarunk elveszni! - kiáltotta tizegynéhány hang.

- Örömmel hallok ezt - felelte a generális -, mert nekem is kedvesebb a hitem, hogysem az életem, és a bátorságom soha az inamba nem szállt, és nem is fog. Maradjanak itt kegyelmetek estebédre, akkor majd könnyebben szót értünk...

De azok nem kívántak ott maradni.

- A mi helyünk a kapuknál vagyon, nem az asztal mellett! - vágta oda a kislovag.

Eközben megérkezett a püspök atya, s hallván, miről van szó, nyomban Makowiecki uramhoz és a kislovaghoz fordult:

- Derék emberek! - kezdte. - Mindnyájan azt hordjuk a szívünkön, amit kegyelmetek is, és a megadásról itt senki szót sem ejtett. Én csak négyheti fegyverszünetet kértem. Azt írtam: ez idő alatt elküldünk király urunkhoz felmentő csapatokért és utasításokért. Azután pedig lesz, amit Isten ad.

A kislovag, ezt hallván, ismét a bajuszkáját kezdte mozgatni, de ezúttal azért, mert egyszerre elragadta a harag is meg a bosszús neveltség is, hogy mi módon lehet katonai dolgokat így értelmezni. Ő, aki gyermekkorától fogva katonáskodott, nem hitt a tulajdon fülének, hogy valaki fegyverszünetet javasolhasson az ellenségnek azért, hogy legyen ideje felmentő sereget kérni.

Most azért csak Makowiecki uramra meg a többi tisztre nézegetett, azok meg őrá.

- Tréfa ez, vagy mi? - hangzott néhány szájból.

Azután mindenki elhallgatott.

- Eminenciás püspök uram - kezdte Wolodyjowski -, én végigküzdöttem a tatár, a kozák, a muszka meg a svéd háborút, de ilyen rációról nem hallottam. Mert nem azért jött ide a szultán, hogy nekünk, hanem hogy saját magának kedvezzen. Mert mi módon egyezhetne a szultán a fegyverszünetbe, ha megírjuk neki, hogy ezalatt mi kényelmesen bevárjuk a felmentő sereget?

- Ha nem adja, akkor nem lesz semmi más, mint ami most van - felelte a püspök.

Ám Wolodyjowski visszavágott:

- Aki fegyverszünetért könyörög, az a félelméről és erőtlenségéről tesz bizonyosságot, aki pedig felmentő seregre számít, az nyilván nem bízik a maga erejében. Ama pogány eb most mindezekről megbizonyosodott, amiből reánk kétségtelenül mérhetetlen kár származik.

A püspök, ezt hallván, fölöttébb megszorodott.

- Elmehettem volna másfelé, de mivel nem akartam elhagyni báránykáim aklát, most, íme, e szemrehányásokat viselem.

A kislovag megszánta a tisztes prelátust, átölelte hát a térdét, majd kezét csókolván neki, így szólt:

- Isten óvjon engem attól, hogy én itt bármi szemrehányást tegyek, minekutána azonban haditanácsot tartunk, elmondom, amit tapasztalataim dütálnak.

- Most azért mit tegyünk? Hadd legyen már mea culpa, de mi módon tegyük jóvá a hibát? - kérdezte a püspök.

- Mi módon? - ismételte meg Wolodyjowski.

Kissé elgondolkozott, azután vidáman kapta fel a fejét.

- No, van annak jó módja! Kegyelmetek, utánam!

Azzal kilépett a szobából, s nyomában a tisztek. Egy negyedórával később az egész Kamieniec reszketett az ágyúdörgéstől. Wolodyjowski uram pedig egy voluntér csapattal kitört a várból, s benyomulván az ellenség árkaiba, vágta a janicsárokat, amíg szét nem szórta s vissza nem űzte őket a táborba.

Ezután visszatért a generálishoz, akinél még ott találta Lanckoronski atyát is.

- Eminenciás püspök uram - mondta vidáman -, íme, ilyen módon!

LIV. FEJEZET

E kirohanás után az éjszaka már csak elszórt lövöldözéssel telt el, hajnalban pedig jelentették, hogy néhány török ácsorog a vár alatt, várván, hogy kiküldjenek elébük egyezkedés végett. Mindenesetre tudni kellett, mit akarnak, a haditanács tehát Makowiecki és Mysliszewski uraimékat jelölte ki, hogy a pogányokkal szót értsenek.

Kis idő múlva Kazimierz Humiecki uram is csatlakozott hozzájuk, aztán elindultak. A törökök hárman voltak: Muhtar bej, Szalomi, a ruscsuki basa, a harmadik pedig Kozra, a tolmács. A találkozás a szabad ég alatt, a vár kapuja előtt ment végbe. A törökök a követek láttán hajlongani kezdtek, ugyanakkor ujjuk végét a szívükhöz, ajkukhoz és homlokukhoz érintve. A lengyelek is udvariasan viszonyozták a köszöntést, megkérdezvén, mi jót hoztak.

Erre Szalomi így felelt:

- Kedveseink! Nagy sérelem esett a mi urunkon, amely miatt minden igazságszerető ember könnyezni kénytelen, s amelyért az örökkévaló Isten kétségtelenül meg is büntet benneteket, hacsak késedelem nélkül jóvá nem teszitek. Íme, magatok küldtétek el hozzánk Jurycát, aki vezírünk előtt a földig hajolván könyörgött fegyverszünetért, azután pedig, hogy erényetekben megbízván, előjöttünk a sáncokból és a sziklák mögül, ágyúkkal tüzeltek ránk, majd a falak mögül kirohanván, a hívők hulláival borítottátok az utat egészen a padisah sátoráig. E gonosz álnokságotok megtorlatlan nem maradhat, hacsak a várost és a várakat nyomban feladván, nagy bűnbánatokról és szomorúságokról bizonyosságot nem tesztek.

Erre Makowiecki így felelt:

- Juryca közönséges eb, aki a kapott utasításokat átlépven, legényével még a fehér zászlót is kitűzte, amiért törvényt látunk fölötte. A püspök atya csupán a tulajdon nevében kérdezte, vajon nem lehetne-e szó fegyverszünetről, minekutána azonban ama levél kiküldése idején ti sem hagyátok abba a lövöldözést (amire magam vagyok a tanú, mert a köszilánkok az arcomat is megsebesítették), tőlünk sem volt jussotok megkívánni, hogy az ágyúzást abbahagyjuk. Most azért, ha kész fegyverszünettel jösztek, akkor jó, de ha nem, akkor, kedveseink, jelentsétek meg uratoknak, hogy mi a régi módon tovább védjük a várost és a várat, mindaddig, amíg mind el nem veszünk, avagy - ami könnyebben megeshetik - amíg e sziklák között ti el nem pusztultok. Egyéb mondanivalónk nincs a számotokra, kedveseink, ama kívánságunkon felül, hogy az Úr szaporítsa meg napjaitok számát, s engedje meg, hogy kései vénséget lássatok.

E beszélgetés után a küldöttek nyomban eltávoztak egymástól. A törökök visszatértek a vezírhez, Makowiecki, Humiecki és Mysliszewski uraimék pedig a várba, ahol elhalmozták őket kérdésekkel, hogy miként bocsátották útjokra a követeket, ők pedig elmondták, milyen deklarációval jöttek a törökök.

- Azt el nem fogadjátok, nemes atyámfiai! - kiáltotta Humiecki uram. - Röviden szólva amaz ebek azt akarják, hogy estélig adjuk át nekik a város kulcsait.

Erre számos hang ismételte meg a kedvelt mondást:

- Nem hízik meg rajtunk a pogány eb! Nem hagyjuk magunkat! Fejünkvesztetten üzzük el őket innen! Nem kell!

Ily döntés után mindnyájan széteszlottak, s legott megkezdődött a lövöldözés. A törököknek már volt idejük felvontatni a nehézágyúkat az állásokba, s azoknak golyói a mellvéd fölött elrepülve, már a városra hullottak. A pattantyúsok a városban és a várban verejtékezve dolgoztak a nap hátralevő részén és egész éjszaka. Ha valamelyik elesett, nem volt, akivel a helyét betöltsék, de nem voltak sáfárok sem, akik a puskaport és a golyókat kezelték volna. Csak hajnal előtt csendesült némileg a zaj.

Ámde alig kezdett derengeni, alig tűnt fel napkeleten a hajnal arannyal szegélyezett rózsaszínű csíkja, mind a két várban riadóra verték félre a harangokat. A városban az alvók nyomban felserkentek, álmos tömegek jelentek meg az utcákon, s nagy figyelemmel hallgatóztak.

- Rohamra készülnek! - mondta egyik a másiknak, ujjukkal a vár felé mutatva.

- Wolodyjowski uram ott van? - kérdezték a nyugtalan hangok.

- Ott, ott - nyugtatták meg őket mások.

A várakban csak kongtak a kápolnák harangjai, s mindenfelé peregtek a dobok. Titokzatosan és ünnepélyesen zúgtak a harangok a félig még sötét, de már derengő reggelen a még csendes városban. E pillanatban felhangzott a törököknél a kindia, egyik zenekar továbbadta a másiknak, s szálltak a hangok az egész roppant táboron végig. A pogány tömeg mozgolódni kezdett a sátrak körül. A derengő hajnalban már előbukkantak a homályból a magasra hányt sáncok, az apróbb töltések és az árkok, melyek hosszú vonalban húzódtak a várfalak mentén. Egyszerre az egész vonal hosszában bömbölni kezdtek a nehéz török ágyúk, mire dörgő visszhanggal felelgettek a Smotrycz sziklafalai. Erre olyan borzalmas dübörgés támadt, mintha a menny kamrájában egyszerre gyulladt volna ki valamennyi ott heverő villám, s azok hullottak volna le a földre a felhők alkotta boltozattal együtt.

A pattantyúsok harcoltak egymással. A város és a várak hatalmas szóval válaszoltak a török ágyúknak. A füst csakhamar eltakarta a napot és az egész világot, nem látszottak a török erődítmények, nem látszott Kamieniec sem, csak egy óriási szürke felhő, tele villámokkal és mennydörgéssel.

Ámde a török ágyúk erősebbek voltak a városiaknál. Csakhamar aratni kezdett a városban a halál. Néhány kártányt máris széjjellőttek. A seregbontók pattantyúsai közül egyszerre ketten-hárman is elesetek. Egy ferences atyának, ki a várfalakon járván áldotta meg az ágyúkat, az ágyútalp alatti ék leszakította az orrát és a szája egy részét. Mellette esett el két fölöttébb resolutus zsidó, kik az ágyúk irányításánál segédkeztek.

Az ágyúk leginkább a városi sáncot lőtték. Kazimierz Humiecki uram úgy ült ott a legnagyobb tűzben és füstben, akár egy szalamander. Századának a fele elesett, a másik fele megsebesült. Ő maga megnémult és megsüketült, mindazonáltal a lengyel bíró segítségével elhallgattatta az ellenséges üteget, legalább annyi időre, amíg a szétlőtt ágyúk helyébe fel nem vontatták az újakat.

Elmúlt egy nap, meg a másik, aztán a harmadik is, de az ágyúknak ez a borzalmas felelgetése egy pillanatra meg nem szakadt. A törököknél a pattantyúsokat naponta négyszer váltották, a városban azonban ki kellett tartaniok egész nap, alvás és csaknem egy falat étel nélkül, a füsttől fojtogatva, sokan megsebesülve a szertepattogó kövektől és a lafetták szilánkjaitól. A katonák állták a sarat, de a polgárok már kezdtek rettegni. Végül már bottal kellett őket az ágyúkhöz kergetni, ahol egyébként sokan elhullottak. Szerencsére a csütörtökről péntekre virradó harmadik nap estéjén és éjszakáján a tűz fő ereje a várak ellen fordult.

Mind a két várat, de főleg az óvárat, a hatalmas mozsarakból elárasztották gránátokkal, mindazonáltal „nem sok kárt ténnek, mert a sötétségben minden gránát nyomot hagy, úgyhogy az ember könnyűszerrel elrejtőzik előlük”. Csak reggel felé, mikor az emberek már annyira eltörődtek, hogy az álmoságtól szinte rogyadoztak, hullott sűrűbben a halott.

A várakból a kislovag, Ketling, Mysliszewski és Kwasibrocki felelgettek a törökök tüzelésére. A podolei generális minduntalan kinézett hozzájuk, a golyózáporban járván-kelvén nagy gondok közepette, de a veszedelemre mit sem hederítvén.

Este azonban, mikor az ágyúzás még erősödött, Potocki generális uram a kislovaghoz lépett.

- Vitéz ezredeskapitány uram - mondotta -, itt meg nem állhatunk.

- Amíg megelégszenek a lövöldözéssel, addig még csak-csak, de ezek aknákkal röpitének fel bennünket, mert máris fűrnak.

- Csakugyan fűrnak? - kérdezte a generális nyugtalanul.

- Hetven ágyú muzsikál itt, s a dörgés szakadatlan, de azért néha mégis akad egy-egy csendes pillanat. Majd, ha jön egy ilyen pillanat, csak hallgatózzék kegyelmességed szorgosan, s bizonytal meghallja.

Erre a pillanatra csakugyan nem kellett sokáig várakozniok, mert a véletlen is segítségükre sietett. Íme, az egyik török rombolóágyú felrobbant. Ez némi zavart okozott ott, más sáncokról is jöttek a kíváncsiak, hogy mi történt, s így a tüzelés megszakadt.

Ekkor Potocki és Wolodyjowski uraimék a vár egyik kiszögellésének a végéhez siettek, és hallgatóztak. Kis idő múlva a fülük tisztán felismerte a sziklafalat vájó csákányütések zaját.

- Fűrnak - jegyezte meg Potocki uram.

- Fűrnak! - ismételte meg a kislovag is.

Elhallgattak. A generális arcáról nagy nyugtalanság tükröződött. Felemelte mind a két kezét, s halántékára szorította. Wolodyjowski, ezt látva, így szólt:

- Szokott dolog ez minden ostromnál. Zbarazban éjjel-nappal vájták alattunk a sziklát.

A generális felkapta a fejét.

- Wisniowiecki mit tett ellene?

- A tágasabb töltésekről egyre szűkebbre költözködtünk át.

- Hát nekünk mit kell tennünk?

- Azt, hogy az ágyúkat, meg amit csak lehet, át kell vinni az óvárba, mert az olyan sziklaszirteken épült, hogy aknával fel nem robbantják. Mindig úgy vélekedtem, hogy az újvár csak arra szolgál majd, hogy az első ellenállást ott míveljük, azután majd magunk robbantjuk fel a homlok felől, s az igazi védekezés majd csak az óvárban kezdődik.

Pillanatnyi csend állt be. A generális ismét lehorgasztotta gondokba merült fejét.

- Hátha az óvárból is ki kell takarodnunk? Hova vonulunk vissza? - kérdezte megtört hangon.

Erre a kislovag kiegyenesedett, megmozgatta bajuszkáját, s ujjával a földre mutatva felelte:

- Én csak oda!

E pillanatban ismét felüvöltöttek az ágyúk, s tömegestül zúdult a gránát a várra, de mivel már sötét volt, jól lehetett őket látni. Wolodyjowski uram, a generálistól elbúcsúzván, a falak mentén elindulva ment egyik battériától a másikig. Mindenütt biztatta a katonákat, tanácsokat adott nekik, s végül Ketlinggel találkozáskor megkérdezte:

- No, mi újság?

A skót szelíden elmosolyodott:

- Olyan világos van a gránátoktól, akár fényes nappal - felelte, megszorítva a kislovag kezét. - Nem sajnálják tőlünk a tüzet!

- Egy derék ágyújuk szétrobbant. Te lötted széjjel?

- Én.

- Rettentő álmos vagyok.

- Magam is, de most nem lehet.

- Ugyan - felelte Wolodyjowski -, de a menyecskék is szörnyen nyugtalanok lehetnek. E gondolat elriasztja az álmat az emberfia szeméről.

- Imádkoznak érettünk - vélte Ketling, tekintetével kísérve egy gránát röptét.

- Isten adjon jó egészséget a tiednek meg az enyémnek is!

- A nemesi asszonyok között nincsen... - kezdte Ketling, de nem fejezhette be, mert a kislovag e pillanatban a vár belseje felé fordult, s nagy fennhangon kiáltotta:

- Istenemre! Segítség! Mit látok!

S már ugrott is. Ketling ámulva nézett szét: tíz-egynéhány lépésnyire a várudvaron megpillantotta Basiát, Zagloba és a z mudzi Pietka társaságában.

- A fal tövébe! A fal tövébe! - kiáltotta a kislovag, bevonván őket a gyilokjáró pereme alá. - Az Istenért!...

- Hah! Beszélj vele bot nélkül! - kezdte Zagloba uram a nagy szuszogástól szaggatott hangon.

- Mindhiába magyarázom: „El veszejtéd magadat is, engem is!” Térden állva könyörgök, semmi! Eresztettem volna el egyedül? He?... Uff! Nem használ itt semmi, minden hiába! „Megyek és megyek!” Na tessék, most hát itt van!

Basiának rémület ült az arcán, s a szemöldöke remegett, mintha sírni akart volna. De nem a gránátoktól félt ő, nem is a golyók süvöltésétől, sem a szerteröpködő kőszilánkoktól, hanem a kislovag haragjától. Most azért összetette a kezét, mint egy gyermek, ha a büntetéstől fél, és síró hangon, hüppögve szólt:

- Nem bírtam, Michalku! Nem bírtam, olyan igaz, mint az, hogy szeretlek! Édes Michalku, ne haragudj! Nem bírok ott veszteg megülni, mikor te itt veszedelemben forogsz! Nem bírok! Nem bírok!...

A kislovag valóban haragudott, s rá is kiáltott:

- Baska, nem féled az Istent! - De máris elfogta a megindultság, hangja a torkán akadt, s csak akkor szólalt meg, mikor ez a drága, szőke fejecske a mellén pihent:

- Ó, én egyetlenem, drágám, te sírig hűséges jó barátom!...

S magához ölelte.

Eközben Zagloba a fal hajlása mögött meglapulván, Ketlinghez fordult:

- A tied is jönni akart, de becsaptuk, hogy mi sem megyünk. Hogyne! Ilyen állapotban!... Pattantyús generálist szül neked! Selyma legyen, ha nem igaz!... Hah! A városból a várba vezető hídra úgy hull a gránát, akár az érett körte... Azt hittem, szétrobbanok... a haragtól, nem a félelemtől... Felbuktam az éles vasszilánkokon, s úgy feltéptem a bőrömet, hogy egy álló hétig csak sziszegve fogok tudni leülni. Majd az apácáknak kell kenegetniök, a szeméremmel mit sem törődve... Uff! Hogy lövöldöznek a selymák! Csapna beléjük az istennyila... Potocki uram nekem akarja átadni a kommandót... Adjatok inni a vitézeknek, mert ki nem bírják... Nézzétek ama gránátot! Istenemre, valahol itt a közelben esik le... Fedezzétek el Basiát! Istenemre, a közelben!...

Ámde a gránát nem a közelben, hanem jó messze az óvárban, a luteránus kápolna tetejére vágott le. Minekutána pedig ott jó erős volt a bolthajtás, oda hordták a löszert, a gránát azonban átütötte a boltozatot, és meggyújtotta a puskaport. Az ágyú dörgésénél is hatalmasabb robbanás alapjaiban rázta meg mind a két várat. A falakról a rémület kiáltásai törtek fel. A lengyel és török ágyúk egyaránt elhallgattak.

Ketling otthagya Zaglobát, Wolodyjowski Basiát, s ahogyan csak bírtak, rohantak a falakra. Kis ideig hallatszott, hogyan adják ki lihegő szóval a parancsokat, de a vezényszavakat elnyomta a török sáncokból jövő dobpergés.

- Rohamra készülődnek! - súgta Zagloba Basiának.

A törökök, hallván a nagy robbanást, azt hitték, hogy mind a két vár romba dőlt, a katonák egy részét a romok maguk alá temették, más részüket pedig megbénította a rémület. Ebben a hiszemben csakugyan rohamra készültek. Az ostobák! Nem tudták, hogy csak a luteránus kápolna repült a levegőbe, s a robbanás a nagy megrázkódtatáson felül semmi kárt nem okozott, sőt az újárban egyetlen ágyút sem lökött ki az állásából. Eközben a sáncokban egyre lázasabban peregtek a dobok. A janicsárok tömegesen siklottak le a sáncokról, s rohantak a vár felé. Az őrtüzek a várban és a török töltéseken egyaránt kialudtak ugyan, de derűs éjszaka lévén, a hold világánál látni lehetett a janicsárok fehér sapkáinak zárt tömegét, amely úgy ringatózott a futástól, akár a szél csapkodta hullám. Jött néhány ezer janicsár és pár száz dzsamak. Soknak közülük az volt megírva, hogy többé soha meg ne lássák a sztambuli minareteket, a Boszporusz világos vizét meg a temetők sötét ciprusait, most azonban ádáz hévvel és szívükben a biztos győzelem reményével rohantak előre.

Wolodyjowski, akár egy szellem, száguldozott a falak mentén.

- Ne löjetek! Várjatok a parancsszóra! - kiáltotta minden ágyúnál.

A dragonyosok, muskétával a kezükben, koszorú alakban elhelyezkedve, feküdtek a falakon, s vad dühvel lihegték. Csend lett, csak a janicsárok gyors lépteinek zaja hallatszott, mint valami elfojtott mennydörgés. Minél közelebb értek, annál bizonyosabbak voltak felőle, hogy egyetlen lendülettel mindkét várat elfoglalják. Sokan azt hitték, hogy a várőrség maradványai már visszavonultak a városba, s a falakon nincs senki. A várárkot elérve, kezdték rőzsecsomókkal, gyapotszálakkal és szalmakötegekkel betemetni, és egy szempillantás alatt meg is töltötték.

A falakon még mindig csend volt.

Ámde mikor az első sorok ráléptek a sáncokba dobált alomra, a várfal egyik szegletében pisztolylövés hangzott, s utána nyomban az éles vezényszó:

- Tűz!

Nyomban mind a két várfokon s az azokat összekötő homlokpárkányon megvillant a hosszú, ragyogó villámfény. Felhangzott az ágyúdörgés, a puskák és muskéták ropogása, a védők és támadók ordítása. Mint mikor a gyakorlott vadász elhajítja dzsiritjét, s a penge feléig behatol a medve hasába, amitől az gomolyaggá tekeredik, ordít, dobálja magát, vergődik, kiegyenesedik, majd ismét összegömbölyödik, így gömbölyödtek össze a janicsárok és a dzsamak tömegek. A küzdő felek egyetlen lövése sem veszett kárba. A kartácsra töltött ágyúk sorjában döntötték le az embereket, akár a heves szél, mely egyetlen fuvallatával ledönti a hullámzó gabonát. Akik a várfokokat összekötő homlokpárkányt támadták, most egyszerre hármas tűz közé kerültek; megrémülve, rendetlenül tömörültek össze középen, s oly sűrűn hullottak el, hogy a holttestek valóságos remegő halmokat alkottak. Ketling két ágyúból ontotta a kartácsot erre az embertömegre, s mikor végül menekülni kezdtek, vas- és ólomesővel zárta el a két várfok közötti keskeny rést.

A rohamot az egész vonalon visszaverték, mikor tehát a janicsárok és a dzsamakok az árkon túljutván, a rémület kiáltásával tébolyult futásnak eredtek, a török sáncokba égő szurkos-hordókat, fáklyákat dobáltak, és puskaporból készített mesterséges tüzeket gyújtottak, az éjszakát nappallá téve, hogy a menekülők útját megvilágítsák, s az előre látható kirohanásnak megnehezítsék az üldözést.

Eközben Wolodyjowski, látva a két várfok közé szorult embertömeget, egybekurjantotta a dragonyosokat, s velük együtt feléjük lódult. Ama szerencsétlenek még egyszer megpróbáltak a résen át kijutni, ámde Ketling olyan vasesőt zúdított rájuk, hogy a keskeny átjárót menten eltorlaszolta a halottakból keletkezett töltésnyi halom. Az élőknek nem maradt más hátra, mint a biztos pusztulás, mert a védők nem akartak foglyokat ejteni, most azért szívósan védekezni kezdtek. A szálas legények, kettes, hármas, sőt ötös csoportokba verődve, s hátukat egymás hátának vetve, kezükben a kopjával, dárdával, jatagánnal vagy karddal eszeveszett vagdalkozásba fogtak. A félelem, a rémület, a biztos halál felismerése és a kétségbeesés mind egyetlen érzéssé, vad dühvé változott bennük. Szívüket egyszerre megtöltötte a harci kedv. Némelyek önfeledten, egyenként vetették magukat a dragonyosokra. Ezek egy szempillantás alatt kardélre kerültek. Két düh csapott itt össze egymással, mert a dragonyosokat a fáradtságtól, álmatlanságtól és éhségtől szintén ádáz gyűlölet fogta el az ostromlók ellen, mivel pedig a kardforgatásban alaposan túltettek ellenfeleiken, rettenetes csapásokat mértek rájuk. Ketling a maga részéről szintén meg akarván világítani a csatamezőt, ő is szurkoshordókat gyújtott. Ezek fényénél látni lehetett a fékezhetetlen mazurokat, amint szablya szablya ellen kegyetlenül vagdalkoztak a janicsárokkal, avagy hajuknál, szakálluknál fogva rángatták egymást. Különösen a zordon Lusnia tombolt, akár egy nekivadult bika. A túlsó szárny végén Wolodyjowski uram hadakozott, tudván pedig, hogy Basia a várfalról nézi, most még önmagát is felülmúlta. S miként a megdühödött görény, ha beveszi magát egy egér lakta gabonakazalba, ott rettenetes mézszárlást visz véghez, akképpen a kislovag is a pusztítás szellemeként vetette magát a janicsárok közé. Nevét már ismerték a törökök a korábbi háborúkból és a chocimi törökök elbeszéléseiből, tudták hát, hogy aki vele találkozik, az semmiképpen sem menekül a haláltól, most azért, ha a várfokok közé beszorult janicsárok közül valamelyik hirtelen megpillantotta őt maga előtt, már nem is védekezett, hanem szemét behunyva, ajkán „Kiszmet!” kiáltással halt meg a rapir vágásától. Végül is ellenállásuk lanyhult, maradványaik odarohantak a hullákból képződött gáthoz, s ott aztán a dragonyosok velük is végeztek.

A dragonyosok lihegve, vérgőzősen, de énekelve, kurjongatva igyekeztek hazafelé a jól kitömött várárkon át. Később még felhangzott néhány ágyúlövés a török sáncokról meg a várból is, aztán csend lett. Így ért véget a néhány nap óta folyó ágyúpárbaj, melyet a janicsárok rohama koronázott meg.

- Hála Istennek, most majd nyugtunk leszen, legalább a holnapi kindiáig - vélte a kislovag -, de méltán meg is illet bennünket.

Ám ez csak afféle látszólagos nyugalom volt, mert amikor még mélyebb éjszaka lett, felhangzott a sziklafalat törő-morzsoló csákányok csapásainak zaja.

- Ez rosszabb az álgyúknál! - jegyezte meg Ketling, hallgatózva.

- Most kellene kitörni - vélte a kislovag -, de hát lehetetlen, mert az emberek igen törődöttek. Nem aludtak és nem is ettek, bár lett volna mit, csak éppen idejük nem volt rá. Egyébként a bányászok fölött mindenkor ott öröklik néhány ezer dzsamak és szpáhi, hogy a mieink valamiképpen meg ne zavarhassák a munkájukat. Nincs más mód, magunknak kell a levegőbe röpítenünk az újvárat, s visszahúzódunk a régibe.

- Ha ma nem is, hát holnap - felelte Ketling. - Oda nézz, az emberek úgy eldültek, akár a szalmazsúp, s alusznak, miként a bunda. A dragonyosok még a kardjukat sem törölték meg.

- Baska, be a várba, és aludni! - szólott a kislovag hirtelen.

- Jól van, Michalku! - felelte Basia alázatosan. - Ha úgy kívánod, megyek, de a kolostor már be van zárva, jobb szeretnék hát itt maradni, s a te álmod fölött örökölni.

- Furcsa dolog ez - jegyezte meg a kislovag -, ily nagy törődés után kerülí szememet az álom, még a fejem lehajtani sincs kedvem...

- Mert felpezsdült a véred a janicsárokkal való mulatozásban - vélte Zagloba. - Velem is így volt az mindig. Ütközet után sehogyan sem tudtam elaludni. Ami azonban Basiát illeti, minek botorkálna éjszakának idején a bezárt kiskapuhoz, hadd maradjon már inkább itt a hajnali kindiáig.

Basia örömeiben megölelte Zagloba uramat, a kislovag pedig, látván, milyen fontos ez neki, így szólt:

- Akkor hát menjünk a szállásomra.

És elmentek. Ámde kiderült, hogy a szoba levegője tele van mézporral, amelyet a falrengető ágyúgolyók vertek. Lehetetlen volt ott maradni, most azért Basia kis idő múlva férjeurával együtt visszament a falakhoz, s ott elfészkelődtek egy falmélyedésben, mely a régi kapu befalazásakor maradt.

Ott a kislovag leült, hátát a falnak vetve, Basia pedig hozzásimult, akár a gyermek az anyjához. Meleg, szelíd, augusztusi éjszaka volt. A hold ezüsthénnel világította meg a falmélyedést, úgyhogy a kislovag és Basia arca fényben úszott. Lejjebb, a várudvaron, látszottak a csoportokban alvó vitézek meg a nappali lövöldözéstől elesett holtak, akiket nem volt idő eltemetni. A hold csendes világa végigkúszott e csoportokon, mintha azt kémlelné; ki alszik közülük a nagy eltörődöttségtől, és ki merült immár örök álomba. Távolság kirajzolódtak a vár főépületének körvonalai, sötétebb árnyékot vetve az udvar felé. A falakon kívül, ahol a várfokon heverték az összekaszaolt janicsárok hullái, férfihangok hallatszottak. A cselédek meg ama dragonyosok beszélgettek, akiknek a zsákmány kedvesebb volt az alvásnál, s most a hullákat fosztogatták. Lámpásaik úgy villóztak a csatamezőn, akár a szentjánosbogarak. Némelyek halk kiáltással hívogatták egymást, az egyik pedig félhangon valami édesbús nótát énekelt, amelynek szövege semmiképpen sem illet most végzett munkájához:

*Mit nekem ezüst, aranyam, marhám,
Egy se kell nekem.
Haljak meg éhen a kertek alján,
Csak te légy velem!*

Kis idő múlva azonban ez a mozgás kezdett alábbhagyni, majd végleg megszűnt. Csend lett, amelyet csak a sziklafalat morzsoló csákányok szüntelen csapásainak távoli zaja meg a falakon strázsáló katonák kiáltásai zavartak meg. Ez a csend és a gyönyörű holdvilágos éjszaka elkábította Basiát meg a kislovagot. Csak nem egészen értették, miért éreznek sóvárgást és némi szomorúságot is, mikor olyan boldogok. Elsőbben Basia emelte tekintetét férjeurára, s látván, hogy a szeme nyitva van, megkérdezte:

- Michalku, nem alszol?

- Magam is csodálom, de egy cseppet sem alhatnám.

- Jó neked itt?

- Jó. Hát neked?

Baska csak bólogatott szőke fejcskájével.

- Hej, nagyon jó, Michalku! Nagyon jó! Hallottad, mit énekelt az a katona?

Azzal megismételte a nóta utolsó szavait:

*Haljak meg éhen a kertek alján,
Csak te légy velem!*

Pillanatnyi csend lett, melyet a kislovag tört meg:

- Basia! - szólt. - Hallgass csak ide, Baska!

- Mi az, Michalku?

- Mert az igazat megvallva, rettenetesen jó nekünk együtt, és én úgy vélem, ha kettőnk közül az egyik elesne, a másik szörnyen vágyakoznék utána.

Basia nagyon is jól megértette; hogy a kislovag miért mondta, „elesne” és nem „meghalna”, mert önmagára gondolt. Eszébe villant, hogy Michal talán nem számít rá, hogy ebből az ostromból élve kikerül, most azért meg akarja őt békéltetni ezzel a szörnyűséggel. Erre borzalmas sejtélem szorította össze szívét, összetette hát a kezét, s így szólt:

- Michal! Légy irgalmas magadhoz, meg hozzám is!

A kislovag kissé megindult, de nyugodt hangon felelt:

- Látod, Basia, nincs igazad, mert ha értelemmel nézzük e dolgot, mit is jelent ez az ideigvaló élet? Mi okból csóválgatnánk itt a fejünket? Ugyan kit elégíthetne ki a boldogság és a szerelem íze, mikor itt minden oly gyenge és törékeny, akár egy száraz gally, mi?

Basiát azonban már a zokogás rázta, s egyre csak ezt hajtogatta:

- Nem akarom! Nem akarom! Nem akarom!

- Istenemre, nincs igazad - ismételte meg a kislovag. - Mert látod, odafent, ama csendes hold mögött, ott az örök boldogság hazája. Arról beszélj nekem! Aki ama másik országba bejut, az aztán istenigazában kiszusszanthatja magát, mint valami hosszú vándorút után, s utána békében lelegélzhet. Ha utolér a balsors, ami katonadolog, csak annyit mondj rá: „Sebaj!” Magadnak pedig ezt mondjad: „Michal elutazott igaz, hogy nagyon messzire, netán még Litvánián is túl, de sebaj, hiszen én is utánamegyek.” No, Baska, ne sírj hát! Amelyikünk előbb elmegy, az kvártélyt készít a másiknak - ennyi az egész.

Itt nyilván a jövődöt látta, mert szemét a holdvilágra emelve, így folytatta:

- Mert micsoda is az az ideigvalóság? Mondjuk, én már ott leszek, mikor egyszerre kopogtat valaki a mennyország kapuján, Szent Péter kinyitja, én meg csak nézem, ki az, hát az én Baskám! Szent Atyám! És már ugrom is, már kiáltanám is: Uramisten, de a számból kifogy a szó! Akkor aztán már nem lesz sírás, csak örök vidámság, sem pogány, sem álgyú, sem akna a falak alatt, csak békesség és boldogság. Ej, Baska, el ne feledd: se baj!

- Michal! Michal! - zokogott Basia.

Újra csend lett, melyet megint csak a csákányok távoli kopácsolása zavart meg.

Végül Wolodyjowski megszólalt:

- Baska, mondjuk el együtt a miatyánkot.

S e két kristálytisztá lélek elkezdett imádkozni. Ahogy az imádságot mondták, mindkettőjükre békesség áradt, azután elnyomta őket az álom, s aludtak virradatig.

Ezután Wolodyjowski, még az első reggeli kindia előtt, elkísérte Basiát a hídig, mely az óvárat a várossal kötötte össze, s búcsúzásul még egyszer megismételte:

- Baska, el ne feledd: se baj!

LV. FEJEZET

A kindia után nyomban ágyúdörgés remegtette meg mind a két várat és a várost egyaránt. A törökök már kivésték a vár mentén egy ötszáz sing hosszú árkot, egy helyen pedig, közvetlenül a várfal mellett, már lefelé kezdtek hatolni. Ebből az árokból szakadatlan puskatüzet zúdítottak a falakra. Az ostromlottak gyalogsággal megtöltött bőrzsákokkal védték magukat, miután azonban a sáncokról megszakítás nélkül szórták a gránátokat meg a tűzkigyókat, így az ágyúknál egyre szaporodtak a holtak. Az egyik ágyúnál egy gránát egyszerre hat embert ölt meg Wolodyjowski gyalogsapatából, más ágyúnál minduntalan pattantyúsok estek áldozatul. Estére a vezérek belátták, hogy itt többé nem tarthatják magukat, annyival is kevésbé, mert az aknák bármely pillanatban felrobbanhattak. Most azért éjszaka a századosok, századaikkal egyben, folytonos ágyúzás közepette, egészen reggelig vontatták az ágyúkat, s hordták a puskaport és az élelmet az óvárba. Ez sziklába lévő ágyazva, tovább tarthatta magát, s főleg nehezebb volt aláaknázni. Wolodyjowskit megkérdezték a tanácsban a helyzet felől, mire azt felelte, hogy csak senki ne kezdjen alkudozást, akkor ő kész egy esztendeig is tartani a várat. Szavai eljutottak a városba is, s hallatlan keménységgel töltötték meg a szíveket, hiszen mindenki tudta, hogy a kislovag szavát állja, még ha az életével kellene is megpecsételnie.

Mielőtt azonban az újvárat elhagyták volna, erős aknákat helyeztek el a két várfok és az egész homlokzat alatt. Az aknák déltájt robbantak fel óriási dörrenéssel, de nem okoztak valami nagy kárt a törököknek, mert azok - okulván a tegnapi leckéből - még nem merték megszállni az elhagyott állásokat. Ezzel szemben a két várfok és az újvár főrésze összeomolván, egyetlen óriási gátat alkottak. E gát megnehezítette ugyan az óvár megközelítését, de egyúttal kitűnő védelmet is nyújtott a török lövészeknek, s ami még rosszabb, a bányászoknak is, akiknek nem szegte kedvét az óriási sziklatömb, s legott elkezdtek az újabb akna csatornáját vájni. E munka fölött a szultán szolgálatában álló gyakorlott olasz és magyar indzsellérek örködtek, a munka tehát gyorsan haladt előre. Az ostromlónak nem zavarhatták meg az ellenséget sem ágyú-, sem muskétatűzzel, mert hiszen nem is látták őket. Wolodyjowski uramnak ismét kirohanás járt az eszében, de azt most mindjárt nem lehetett véghezvinni. A katonák túlságosan ki voltak merülve. A dragonyosok bal vállán cipó nagyságú kék daganatok képződtek a folytonosan vállhoz szorított puskatustól. Voltak, akik mozgatni sem bírták a karjukat. Eközben nyilvánvalóvá vált, hogy ha az aknacsatornák fúrása még valamelyes ideig szakadatlanul tovább tart, akkor a vár főkapuja kétségtelenül a levegőbe repül. Wolodyjowski számított erre, s a kapu mögött magas sáncot hányatott, de bátorságát el nem veszítve, így szól:

- Mit nekem! Ha a kapu a levegőbe röpül, majd a sánc mögött védekezünk, ha a sáncot is aláaknázzák, mielőtt felrobbantanák, hányatunk egy másikat, és így tovább mindaddig, amíg egy talpalatnyi földet érzünk a lábunk alatt.

A podolei generális azonban, minden reményét elveszítve, megkérdezte:

- Hátha már egy talpalatnyi sem lesz?

- Akkoron már mi sem leszünk! - felelte a kislovag.

Közben apró gránátokat hányatott az ellenségre, amelyek igen nagy kárt tettek benne. E munkában Debinski alkapitány uram bizonyult a legjelesebbnek, aki rengeteg törököt elpusztított, amíg egy gránát a kezében fel nem robbant, és az egész öklét le nem szakította. Ily módon esett el Schmidt százados is. Sokan estek el ágyútűztől, sokan kézi fegyvertől,

amellyel a janicsárok, az újvár romjaiban megbújva, tüzeltek. Ez idő alatt a vár ágyúí keveset szóltak, ami miatt nem kevésbé emésztették magukat a város tanácsurai. „Nem lönek, nyilván már Wolodyjowski uram sem bízik a védelemben” - ez volt az általános vélekedés. A katonák közül senki sem merte kimondani, hogy most már nem marad más hátra, mint a lehető legjobb feltételeket elérni, ámde a püspök atya, kinek nem voltak katonai ambíciói, hangosan is kimondta. De még előbb elküldték Wasilkowski uramat a podolei generálishoz, hogy hozzon hírt a várból. A kérdezett így felelt: „Ahogyan én látom, a vár estélig sem tarthatja magát, de itt másképpen vélekednek.”

E válasz elolvasása után már a katonák is másképp kezdtek beszélni:

- Megtettük, amit tehettünk, itt senki sem kímélte magát, de ami lehetetlen, az lehetetlen, most már a feltételek felől kell egyezkedni.

E szavak kijutván a városba, nagy sokadalom támadt. Ott állt a tömeg a városháza előtt, nyugtalanul, szótlanul, inkább az alkudozások ellen, mint mellette érezvén. Néhány gazdag örmény kalmár örült, hogy az ostromnak vége szakad, s ismét megkezdődik a kalmárkodás, ámde azok az örmények, akik régóta megültek a Köztársaság területén, s nagy hajlandósággal voltak iránta, valamint a lengyelek és a ruténok, tovább akartak védekezni.

- Ha meg akartuk adni magunkat, jobb lett volna egyszerre megtennünk - morogták itt is, ott is -, mert akkor még sok mindent elérhettünk volna, ma azonban a feltételek már nem lesznek kedvezők, most azért jobb nekünk inkább a romok alá temetkeznünk.

És az elégedetlenség moraja egyre hangosabbá vált, míg végül váratlanul hangos kiáltásokká és vivátozássá fokozódott.

Mi történt? Íme a piactéren megjelent Wolodyjowski, Humiecki társaságában, mert a generális őket küldte ki, hogy adjanak számot arról, ami a várban végbemegy. Lelkesedés szállott a tömeg szívébe. Egyesek úgy kiabáltak, mintha a török már behatolt volna a városba, másoknak a könnyei csorogtak, megpillantván a szeretett lovagot, akinek arcán meglátszott a rendkívüli fáradtság. Arca sovány volt, és megfeketedett a puskapor füstjétől, szeme vörös és beesett, de azért vidáman nézelődött széjjel. Mikor végre Humieckivel együtt áttörték magukat a tömegben, és bementek a tanácsba, ott is nagy örömmel köszöntötték őket, a püspök atya pedig nyomban így szólt hozzájuk:

- Kedves atyámfiai! Nec Hercules contra plures!¹⁵⁸ Tábornok uram meg is írta már nekünk, hogy meg kell adnotok magatokat.

Erre Humiecki, ki hirtelen indulatú, az emberekkel nem sokat törődő s ráadásul igen előkelő rokonságára büszke férfiú volt, egyszerre felfortyant:

- A generális úr elvesztette a fejét, s csak annyi erénye van, hogy célpontul odatartja. Ami azonban a védelmet illeti, Wolodyjowski uramnak engedem át a szót, mert ebben ő nálamnál hivatottabb szólani.

Minden szem a kislovagra tapadt, ő pedig sárga bajuszkáját megmozgatva, így szólt:

- Szent Isten, ki beszél itt megadásról? Avagy nem esküdtünk-e meg, hogy inkább valamennyien halomra hullunk?

- Megesküdtünk, hogy megteszünk mindent, ami erőinktől telik, s ezt meg is cselekedtük! - felelte a püspök.

¹⁵⁸ A túlerővel Hercules sem bírhat.

- Ki mire esküdt, azért feleljen! Ketling meg én arra esküdtünk, hogy mindhalálig védelmezzük a várat, s szavunknak állunk! Hiszen ha bármely embernek adott lovagi szavamat megtartani kötelességem, mennyivel inkább az élő Istennek adottat, kinek szent felsége mindenkin felül áll?

- No és mi lesz a várral? Úgy hallottuk, az akna már a kapu alatt van. Sokáig bírják még kegyelmetek? - kérdezte számos hang.

- Az akna a kapu alatt van vagy lesz, de az is igaz, hogy a kapu mögött máris hányjuk a méltó sáncot, s már ki is adtam a parancsolatot, hogy a seregbontókat vontassák fel raja. Szerelmes testvérek, a Krisztus sebeire, vegyétek eszetekbe, ha feladjuk a várat, a templomokat is oda kell adnunk a pogánynak, aki majd mecseteket csinálván belőlük, utálatosságokat fog bennük mívelni! Mi módon szóltok ily könnyű szívvel a megadásról? Minő lelkiismerettel akartok kaput nyitni az ellenségnek a haza szíve felé? Én a várban nem félek az aknáktól, ti meg távolabb a városban féltek tőle? Az Istenért, ne hagyjuk magunkat, amíg élet van bennünk! Hadd élne a védekezés emléke az utódokban, amint a zbarazi él!

- A török romhalmazzá teszi e várat! - kiáltotta egy hang.

- Hadd tegye! A romhalmaz mögül is lehet védekezni!

Itt azonban már fogytán volt a kislovag türelme:

- Én védekezni is fogok a romok mögül, Isten engem úgy segítjen! Végezetül is azt mondom, a várat nem adom fel! Értitek-é?

- És elveszejted a várost? - kérdezte a püspök.

- El én, inkább, hogysem a töröké legyen! Megesküdtem! Több szóbeszédet nem is vesztegetvén, megyek vissza az álgúkhhoz, mert azok védelmezik a Köztársaságot, nem pedig árulják!

Azzal távozott, nyomában Humiecki is, jól becsapván maga mögött az ajtót, mert csakugyan jobb volt nekik a romokban, hullák és ágyúgolyók társaságában, hogysem a kishitű emberek között. Útközben érte utol őket Makowiecki uram.

- Michal - kiáltotta -, mondd meg őszintén, csak azért beszéltél-e az ellenállásról, hogy lelket verj beléjük, avagy csakugyan kiállod az ostromot?

A kislovag vállat vont.

- Istenemre, csak a várost fel ne adják, én esztendeig is megvédem a várat!

- Miért nem álgúztok? Ettől ijedeznek az emberek, s ezért beszélnek a megadásról.

- Azért, mert apró gránátok dobálásával mulatjuk magunkat, amivel máris nagy veszteségeket okozunk a bányászoknak.

- Ide hallgass, Michal! Van-e olyan védelme a várnak, hogy a Rutén Kaputól visszafelé is löhessetek? Mert ha a török Isten ments - áttörné a gátat, akkor eléri a kaput. Én minden erőmből védelmezem, ámde csupán városi bugrisokkal, katonák nélkül nem győzöm.

- Sose búsulj azon, testvér! - nyugtatta meg a kislovag. - Én már tizenöt álgút neki is szegeztem a gátnak. A vár miatt se fájjon a fejetek. Mi nemcsak magunkat védelmezzük meg, hanem ha szüksége adódik, nektek is küldünk segítséget a kapukhoz.

Hej, megörült ennek Makowiecki uram, s már ment volna is, ámde a kislovag visszatartotta még, s megkérdezte:

- Mondd már meg, testvér, te gyakrabban megfordulsz a tanácsban, csak próbára akarnak-e vetni bennünket, avagy csakugyan a szultán kezébe akarják adni a várost?

Makowiecki lehorgasztotta fejét

- Michal! Mondd meg magad, őszintén - kérlete -, hát nem ez lesz mégis a vége? Egy ideig csak ellenállunk, egy hétig, kettőig, akár egy hónapig, kettőig is, de akárhogyan, mégiscsak egyazon vége lesz.

Wolodyjowski komoran ránézett, majd felemelte a kezét, úgy kiáltotta:

- Te is, fiam, Brutus? Akkor csak egyétek meg magatok a gyalázatokat, mert én ilyen étekhez nem szoktam!

S szívükben keserűséggel váltak el egymástól.

Wolodyjowski hazatérte után hamarosan felrobbant az óvár főkapuja alá ágyazott akna. Röpködtek a téglák, a kövek, szállt a por meg a füst. Egy pillanatra ijedelem fogta el a pattantyúsok szívét. A törökök is legott zúdultak a rés felé, mint ahogy a juhok nyomakodnak a karám nyitott kapujába, ha a juhász és a bojtárok hátulról terelik őket a karikással. Ám Ketling már jó előre odairányított hat ágyút, s most mind a hatból kartácsot zúdított a tömegbe, majd kétszer is, háromszor is megismételte, míg teljesen meg nem tisztította az udvart. Wolodyjowski, Humiecki és Mysliszewski már rohantak is a gyalogosokkal és a dragonyosokkal, s úgy ellepték a töltést, ahogyan a legyek lepik be forró nyáron az elhullott lovat vagy ökröt. Most megkezdődött a muskéták és a török puszkák harca. A golyók úgy hullottak a töltésre, akár az eső avagy a gabonamag, melyet egy jó erős legény marékszámból dobál fel a magasba. A törökök csak úgy nyüzsögtek az újvár romjai között: minden gödörben, minden szegletben, minden kő mögött, minden omladványban megbújtak ketten, hárman, öten avagy tízen is, és szakadatlanul tüzeltek. Chocim felől minduntalan újabb és újabb erősítést is kaptak. Ezred ezred után érkezett, s alig érték el a romokat, nyomban megkezdtek a tüzelést. Az egész újvár mintha turbánokkal lett volna burkolva. E turbán „útburkolat” minduntalan hirtelen felugrált, s irtózatossággal rohant a töltéshez. Ilyenkor azonban Ketling vette át a szót, az ágyúk mély basszusa elnyomta a puskaropogást, s a kartácsok rajai zúgva, süvöltve kavarták fel a tömeget. Hullott is a török halomba, s a még vonagló emberhús tömegével torlaszolták el a várfal törését. Négyszer rugaszkodtak neki a janicsárok, s Ketling négyszer verte vissza és szórta széjjel őket, mint ahogy a vihar hordja széjjel a rakásba gyűjtött faleveleket. Ő pedig, mint a háború angyala, állt ott a tűz, a füst, a levegőben röpködő rögök és szétpattanó gránátok közepette. Tekintete a törésre tapadt, s arcán a legkisebb gond sem látszott. Néha maga vette ki a pattantyús kezéből az égő kanócot, s tartotta az ágyúhoz, máskor tenyerét a szeme fölé tartva, vizsgálta a lövés eredményét, majd a közelben álló tisztekre mosolyogva, mondta:

- Nem jönnek be!

Elkeseredett düh rohama még soha meg nem tört ily elemi erejű védekezésen. Tisztek és közkatonák versenyre keltek egymással, mintha ez emberek figyelme mindenre kiterjedt volna, csak éppen a halálra nem. Az pedig kaszált és kaszált. Elesett Humiecki meg Mokoszycki, a kijánok kapitánya, végül sóhajtván kapott melléhez a galambász Kaluszowski, Wolodyjowski régi barátja, a jeles katona, ki szelíd volt, mint a bárány, de a harcban félelmetes, akár az oroszlan. Wolodyjowski fogta fel a lehanyatló vitézt, az pedig csak ennyit mondott:

- Add a kezed! Gyorsan add a kezed!

Aztán még hozzátette:

- Hála Istennek! - S az arca oly fehér lett, akár a szakállá meg a bajusza.

Ez már a negyedik roham előtt történt. Egy janicsársapat elérte a törést, vagy inkább a sűrű ágyútűz miatt nem bírt onnan kiszabadulni. Wolodyjowski közéjük ugrott a gyalogokkal, s egy szempillantás alatt összezúzták őket puskatussal és löccsel.

Egyik óra a másik után telt el, de a tüzelés nem lanyhult. Eközben azonban a városban elterjedt a hősie védekezés híre, s ismét felszította a lelkesedést és a harci kedvet. A lengyel lakosság, főleg a fiatalok, összekurjantották egymást városszerte, s megindult a kölcsönös biztatgatás:

- Megyünk a várba segíteni! Megyünk! Megyünk! Nem hagyjuk elpusztulni testvéreinket! Előre, fiúk!

Ilyen hangok hallatszottak a piacon, a kapuk mellett, s csakhamar néhány száz ember, igaz, hogy csak afféle szedett-vedett fegyverzettel, de szívükben bátorsággal elindult a híd felé. A törökök nyomban borzalmas tüzet zúdítottak rájuk, úgyhogy a teret csakhamar hullák borították, de egy részük még átjutott, s a töltésről legott munkához is láttak a törökök ellen.

Végre ezt a negyedik rohamot is visszaverték, s a török oly roppant veszteségeket szenvedett, hogy minden jel szerint most már pihenőnek kellett következnie. De ez a reménység hiúnak bizonyult. A török pusokák ropogása estig meg nem szűnt. Csak mikor felhangzott az esti kindia, hallgattak el az ágyúk, s hagyták el a törökök az újvár romjait. A tisztek ekkor leereszkedtek a töltésről a túlsó oldalra. A kislovag, egy pillanatnyi időt sem vesztegetve, kiadta a parancsot, hogy rakják be a törést, amivel éppen lehet: fahasábokkal, rőzsével, omladékokkal, földdel. A gyalogok, a nemes lovagok, a közvitézok és a tisztek, rangkülönbség nélkül, egymással versenyezve dolgoztak. El voltak készülve rá, hogy a törökök bármely pillanatban megkezdik az ágyúzást. Végeredményben azonban e nap az ostromlottak nagy győzelmének napja volt, most azért minden arc ragyogott az örömtől, a lelkek pedig telve reménységgel és a további győzelmek áhítozásával.

Ketling és Wolodyjowski, a rés körüli munka elvégeztével, karonfogva járták be az udvart és a falakat, kihajoltak a gyilokjárókon, hogy lássák az újvár udvarát, s örvendeztek e bő aratásnak.

- Hulla hulla hátán fekszik ott - jegyezte meg a kislovag, a romokra mutata -, a fal romlása körül pedig akkora halmok, hogy akár lajtorját lehetne melléjük támasztani. Ez a te álgúid műve, Ketling!

- Az a legjobb, hogy ama rést eltömtük - vélte Ketling -, s a törökök elől ismét úgy elzártuk a bejárást, hogy akár új aknát rakhatnak le. Kifogyhatatlan a hatalmuk, ám két- avagy három-hónapi ilyen ostromtól mégiscsak elmegy a kedvük.

- Azalatt pedig hetman urunk ideér. Egyébként történjék bármi, bennünket köt az esküvésünk - jelentette ki a kislovag.

Itt egymás szemébe néztek, azután Wolodyjowski halkabban megkérdezte:

- Megtetted-e, amit mondtam?

- Minden elő van készítve - súgta vissza Ketling -, mindazonáltal úgy vélem, erre mégsem kerül sor, mert itt csakugyan sokáig tarthatjuk magunkat, s még sok ilyen napot érhetünk, mint ez a mai.

- Adja Isten már holnap!

- Ámen! - vágta rá Ketling, az égre emelve tekintetét.

Beszélgetésüket ágyúdörgés szakította félbe. Újra röpködtek a gránátok a vár felé. Némelyikük felrobbant a magasban, s nyomban kialudt, akár a nyári villámlás.

Ketling hozzáértő tekintettel kémlelt körül.

- Ott, ama sáncon, amelyikről éppen lövöldöznek - mondta -, a gránátok kanóca túlságosan kénes.

- Már egyebütt is füstölög - jegyezte meg Wolodyjowski.

S valóban, úgy is volt. Mint mikor egy kutya ugatni kezd a csendes éjszakában, nyomban felel rá a másik, s csakhamar az egész falu az ugatástól hangos, akképpen a török sáncokon megszólalt egy ágyú, nyomban felköltötte valamennyi szomszédját, s az ostromlott várost máris a dörgések koszorúja fogta körül. Ezúttal azonban főleg a várost lőtték, nem a várat. Ellenben három oldalról hallatszott az aknák fűrészával járó kopácsolás. A törökök nyilván elvégezték magukban, hogy hiába állja útjukat a hatalmas sziklabérc, mely szinte lehetetlenné teszi a bányászok munkáját, ők mégis levegőbe röpitik ezt a sziklafészket.

Ketling és Wolodyjowski parancsára újra dobálni kezdték az apró gránátokat, a csákány-csapások hangjához igazodva. Az éjszaka elmúltával azonban nem lehetett felismerni, vajon a védekezésnek ez a módja okozott-e valamelyes veszteséget a támadóknak. Emellett mindenki a városra irányította tekintetét és figyelmét, mert oda tömegesen röpködtek a tűzkigyók. Egyes gránátok a magasban robbantak fel, de mások tüzes görbét írva le az égen, a háztetők közé csaptak le. Egyszerre több helyen véres láng szaggatta széjjel a sötétséget. Már égett a Szent Katalin-templom meg a rutén negyedben a Szent Jur-templom, s csakhamar tüzet fogott az örmény székesegyház is, amelyet már nappal felgyújtottak, most azonban a gránátoktól újra fellángolt a már kialvófélben levő tűz. A tűzvész pillanatról pillanatra erősödött, s kivilágította az egész vidéket. A városban kiabálás támadt, s elhatott egészen az óvárig. Mintha az egész város lángokban állt volna.

- Nagy baj ez - vélte Ketling -, mert a városiaknak megolvad a szívük.

- Hadd égjen el minden, csak ez a sziklaszirt, amelyben védekezni lehet, meg ne romoljon! - felelte a kislovag.

Eközben a kiáltás egyre erősödött. A székesegyháztól tüzet fogtak az örmény kalmárok, az örmény piac tárházai, ahol az örmény kalmárok drága portékáikat őrizték. Roppant vagyonok pusztultak ott el, rengeteg arany, ezüst, szőnyeg, bőrök és drága kelmék. Imitt-amott már a házak fölött is fel-felcsaptak a lángnyelvek.

Erre már Wolodyjowski is megijedt.

- Ketling! - kiáltotta. - Vigyázz a gránátok dobálására, és rontsád a bányászok munkáját, ahogyan csak lehet, én elugrom a városba, mert féltem a dominikánus nővéreket. Hála legyen Istennek, hogy a várat békességben hagyják, s így elmehetek...

A várban valóban nem volt most sok tennivaló, a kislovag tehát lóra ült és elnyargalt. Csak két óra múlván jött vissza, Muszalski uram társaságában, aki a Hamditól szenvedett sebesüléséből felépülvén, most eljött a várba, vélvén, hogy a rohamok közben ijával sok kárt tehet a pogányokban, s nagy dicsőséget szerezhet nevének.

- Isten hozott benneteket - örvendezett Ketling -, már igen nyugtalankodtam. Mi újság a dominikánus nővéreknél?

- Jól vannak - felelte a kislovag. - Egyetlen gránát sem talált oda. Csendes, biztonságos hely az.

- Hála Istennek! Krzysia nem rémülődzik nagyon?

- Oly nyugodt, akárha otthon volna. Basiával közös cellában laknak, s a kolostorban lakik Zagloba uram is. Ott van Nowowiejski is, kinek már visszatért az eszmélete. Jött volna velem a várba, de hát még nem bír sokáig a lábán állni. Most már menj te, Ketling, addig én ellátom a dolgodat.

Ketling megölelte Wolodyjowskit, mert szíve már nagyon húzta szeretett Krzysijához. Most azért lovat adatott magának, de amíg azt elővezették, még kikérdezte a kislovagot a városbeliek felől.

- A polgárok hőiesen oltják a tüzet - felelte a kislovag -, ámde a módosabb örmény kalmárok, látván, hogy tárházaik lángokban állnak, deputációt menesztettek a püspökhöz, követelvén, hogy adják fel a várost. Midőn ezt hallottam, noha már elvégeztem magamban, hogy a tanácskozásaikra többé el nem megyek, most mégis elmentem. Ott arcul is csaptam az egyiket, aki a legzajosabban követelte a megadást, amiért a püspök ebszemmel nézett is rám. Baj van, atyámfiak! Ott már az embereknek egyre gyakrabban inukba száll a bátorságuk, s egyre olcsóbb nekik a mi védekezésre való készségünk. Nem dicsérik azt, hanem inkább elítélik, mondván, hogy csak hiába vetjük veszedelemre a várost. Hallottam, hogy Makowieckire is ráestek, amért az alkudozást ellenezte. Maga a püspök mondta neki: „Sem hitünket, sem király urunkat el nem hagyjuk, mire való hát a további ellenállás?... Látod, ezért gyalázzák meg szentélyeinket, ezért illetik sérelemmel a mi derék apácáinkat, s ezért fűzik rabszíjra és hurcolják el gyermekeinket. Az alkudozásokkal viszont még biztosíthatnánk a sorsukat s a magunk számára is a szabad elvonulást” - magyarázta. Így a püspök atya, a generális pedig csak bólogatott hozzá, mondván: „Én legszívesebben meghalnék, de ez szent igaz!”

- Legyen meg Isten akarata! - felelte Ketling. Wolodyjowski pedig a kezét tördelte.

- És még ha igaz volna! - kiáltotta. - De hiszen Isten a tanunk, hogy még védekezhetünk.

Közben hozták is már Ketling lovát. Ketling gyorsan nyeregbe szökött, Wolodyjowski pedig búcsúzóul még figyelmeztette:

- A hídon át óvatosan, mert oda sűrűn csapkodnak a gránátok!

- Egy óra múltán megtérek - felelte Ketling.

Azzal ellovagolt.

Wolodyjowski meg Muszalski elindultak, hogy végigjárják a falakat.

Három helyen dobáltak le gránátokat, mert e három helyen hallatszott a csákányok kopácsolása. A vár bal felén Lusnia irányította ezt a munkát.

- No, hogyan halad a munka? - kérdezte Wolodyjowski.

- Rosszul, ezredeskapitány uram! - felelte a strázsamester. - A bitangok már a sziklába bújtak, s legfeljebb ha a bejáratnál éri el egyiket-másikat a gránát kerge. Vajmi kevésre jutottunk.

Más helyeken még rosszabbul ment e dolog, annyival is inkább, mert az ég elborult, s a gránátok kanócai beáztak, meg a sötétség is zavarta a munkát.

Wolodyjowski kissé félrevonta Muszalskit, s hirtelen így szólt hozzá:

- Hallja-e kegyelmed, hátha megpróbálnánk e vakondkokat a tulajdon odúikban megfojtani?

- Úgy vélem, az a biztos halál volna, mert egész janicsárezredek védelmezik őket! De hát próbáljuk meg!

- Az ezredek öröködnék, az igaz, de hát sötét éjszaka vagy, s így könnyűszerrel meg lehet zavarni őket. Gondolja csak kegyelmed, a városban már a megadásra gondolnak! És miért? Mert azt mondják: „Aknák vannak alattatok, meg nem véditek magatokat!” Hej, de befognák a szájukat, ha még ma átküldenénk hozzájuk a hírrel: „Nincsenek már aknák!” Ilyen ügyért érdemes-e kockára vetnünk a fejünket avagy sem?

Muszalski egy pillanatig gondolkodott, majd felkiáltott:

- Érdemes! Istenemre, érdemes!

- Az egyik helyen nemrég kezdték el a fúrást - jelentette ki Wolodyjowski -, azokat nyugton hagyjuk, de itt és amott nagyon mélyre hatoltak. Vegyen kegyelmed ötven dragonyost, én is veszek ugyanannyit, s megpróbáljuk őket megszorítani. Van-e hozzá kedved?

- Hogyne volna! Dagadozik már! Az övem mellé dugok az ágyúk beszegezésére való dugókat, ha netán útközben seregbontókra akadnánk.

- Hogy beléjük akadunk-e? Kétlem, ámbár a közelben áll néhány, hát csak vigyen kegyelmed. De elébb várjuk meg Ketlinget, mert ő mindenkinél jobban tudja, hogy ha szükség adódik, mi módon siessen segítségünkre.

Ketling pontosan megérkezett, ahogyan ígérte, egyetlen percet sem késvén. Félóra múlva két dragonyoscsapat, ötven-ötven fő, indult a faltörés felé, s kezdtek lassan átkúszni a túlsó oldalra, majd eltűntek a sötétségben. Ketling még egy darabig dobáltatta a gránátokat, de csak rövid ideig, aztán abbahagyta. A szíve nyugtalanul dobogott, mert jól tudta, milyen vakmerő vállalkozás ez. Elmúlt egy negyedóra, majd egy fél, aztán egy óra, már mintha oda is kellett volna érkezniök és munkálkodniuk, pedig ha az ember a földhöz tapasztotta a fülét, s figyelt, tisztán hallhatta a nyugodt kopácsolást.

Egyszerre a vár lábánál, bal felől, pisztolylövés hallatszott. A sáncokon folyó nagy lövöldözés közepette, a nedves levegőben talán nem is csapott nagy zajt, s talán elhangozhatott volna, semmi figyelmet nem keltve a legénység körében, ha közvetlenül nem követte volna rettenetes zűrzavar. „Odaértek! - gondolta Ketling. - De vajon megtérnek-e?” Odalent pedig emberek kiáltozása, dobok pufogása, sípok sivalkodása, végül a török pusák ropogása hallatszott, sebtiben, nagy összevisszaságban. Mindenfelől tömegesen lövöldöztek, nyilván egész osztagok siettek a bányászok segítségére. Ám amint Wolodyjowski előre látta, nagy zűrzavar támadt a janicsárok között, akik félvén, hogy valamiképpen egymásban kárt ne tegyenek, hangos kiáltásokat hallattak, vaktában lövöldöztek, s jórészt a magasba. Az ordítózás és a lövöldözés percről percre erősödött. Mint mikor a vérszomjas menyétek a sötét éjszakában bejutnak az álomba merült tyúkólba, s ott egyszerre rémes kárálás és kotkodácsolás támad, olyan zenebona támadt egyszerre a vár körül is. A sáncokról gránátokat dobáltak a falakra, hogy eloszlassák a sötétséget. Ketling tíz-egynéhány ágyút irányított a fedezetül szolgáló török hadak felé, s kartácsokkal felelt a tüzelésre. Fellángoltak a török árkok, s fellángoltak a falak is. A városban félreverték a harangokat, mert általános volt a hit, hogy a törökök már behatoltak a várba. A sáncokban éppen ellenkezőleg vélekedtek, ott azt hitték, hogy egy hatalmas csapat tört ki, s támadta meg a munkálatokat. Erre általános riadalom támadt. Az éjszaka kedvezett Wolodyjowski és Muszalski vakmerő vállalkozásának, mert sűrű sötétségbe borította a várat. Az ágyúlövés és a gránátok csak pillanatokra szaggatták széjjel a homályt, hogy azután még sötétebb legyen az éj. Végezetül megnyíltak az ég zsilipjei is, patakokban zúdítva az esőt a földre. A mennydörgés elnyomta a lövöldözés zaját, s körbe-körbe

dübörögve, zúgva, süvöltve borzalmas visszhangot keltett a sziklák között. Ketling leugrott a töltésről, tizegynéhány ember élén a faltöréshez rohant és várt.

Nem kellett sokáig várnia. Csakhamar sötét alakok kezdtek nyüzsgögni a bejárat nyílást takaró gerendák között.

- Ki az? - kiáltotta Ketling.

- Wolodyjowski! - hangzott a válasz.

S a két lovag máris egymás karjába borult.

- No, hogymint? - kérdezték a tiszték, mert egyre többen gyülekeztek a töréshez.

- Hála Istennek, a bányászokat egy lábíg elpusztítottuk, a szerszámokat összetörtük és széjjeldobáltuk, úgyhogy egész munkájuk kárba veszett!

- Hála Istennek! Hála Istennek!

- Hát Muszalski az embereivel megtért már?

- Még nem.

- Ne ugornánk ki megsegélésükre? Nemesuraim! Kinek van kedve?

Ám ebben a pillanatban a törés rése körül ismét nyüzsgés támadt. Muszalski emberei jöttek meg nagy sietve, de fölöttébb megnyirbált számban, mert sokan elestek az ellenség golyóitól. Mindazonáltal örvendezve jöttek, mert ők is jó szerencséivel és nagy sikerrel jártak. Több katona csákányt, fűrőt és sziklatörő kalapácsot hozott magával annak bizonyosságául, hogy bent jártak az akna mélyén.

- Muszalski uram hol van? - kérdezte Wolodyjowski.

- Igaz is, hol van Muszalski? - ismételte még néhány hang.

A hírneves íjász kommandója alá tartozó emberek egymásra néztek, végül egy súlyosan sebesült dragonyos halk hangon megszólalt:

- Muszalski úr elesett. Tulajdon szememmel láttam. Mellette estem el én is, de én felkeltem, ő meg ott maradt...

A lovagok fölöttébb elszomorodtak az íjász halála hírére, mert ő a Köztársaság hadainak első gavallérjai közé tartozott. Faggatták még a dragonyost, hogysmint történt e dolog, de az nem felelhetett, mert patakban folyt a vére, s végül is úgy dőlt a földre, akár egy zsák.

Erre a lovagok, Muszalski uramat gyászolván, nagy tisztelettel emlékeztek meg róla.

- Emléke megmarad a hadak között - jegyezte meg Kwasibrocki -, s aki ez ostromot túléli, magasztalni fogja a nevét.

- Ilyen íjász nem születik többé! - vélte valaki.

- A legerősebb férfiú volt egész Chreptiówban - jegyezte meg a kislovag. - Egy tallért az ujjaival könnyűszerrel végig benyomott a nyers deszkába. Csak az egy litván Podbipieta tett túl rajta erő dolgában, de ő Zbarazban elesett. Az élők közül pedig legfeljebb ha Nowowiejski bírt volna meg vele.

- Bizony nagy veszteség - mondták mások. - Ilyen gavallérok csak a múltban születtek.

Az íjász emlékét így megtisztelvén, visszatértek a töltésre. Wolodyjowski legott hírvivőt bocsátott a generálishoz és a püspökhöz, jelentvén, hogy az aknákat kirohanással megsemmisítették, a bányászokat pedig lekaszabolták.

A városban nagy álmélkodással fogadták a hírt, de - ki hitte volna - leplezett kelletlenséggel is. A generális meg a püspök egyaránt meg voltak győződve róla, hogy e pillanatnyi sikerek nem menthetik meg a várost, csak még jobban felbőszítik a zord oroszánt. Csak akkor lehetnek volna hasznosak, ha e sikerek ellenére a védők hajlandók lettek volna a város feladására. A két fővezér tehát azt határozta, hogy tovább folytatják az alkudozásokat.

Ám sem Wolodyjowski, sem Ketling egy pillanatig sem hitte, hogy a közölt örömhírnél csak ilyen eredménye lehessen, sőt bizonyosak voltak afelől, hogy most már új reménység tölti el a leglágyabb szíveket is, és megújult kedvvel gyúlnak a végsőig való ellenállásra. A várost ugyanis lehetetlen volt elfoglalni addig, amíg a vár tartja magát, most tehát, miután a vár nemcsak védekezett, hanem támadott is, az ostromlottaknak semmi okuk sem volt az alkudozásra. Élelmük volt bőségesen, puska- és puskaporuk szintén, ennél fogva az ostromlottaknak a városban nem volt más tennivalójuk, mint a kapukat vigyázni és a tüzeket oltani.

A kislovagnak és Ketlingnek az egész ostrom alatt ez volt a legörvendetesebb éjszakája. Sosem volt ily biztos reménységük abban, hogy nemcsak megszabadulnak épen a törökök szorításából, hanem szeretteiket is sértetlenül vihetik ki.

- Még egy pár roham - mondta a kislovag - s Istenemre, a törököknek elmegy a kedvük, s majd éhséggel akarnak bennünket megvenni. Élelmünk pedig van bőséggel. Ráadásul szeptember is a nyakunkon van, még két hónap, s megkezdődnek az esőzések meg a hidegek, ezek pedig nem valami szívós hadak. Ha egyszer jól előveszi őket a fagy, majd csak elpironkodnak innen.

- Sokan vannak közöttük etiópiaiak - vélte Ketling -, vagy olyan országokból valók, ahol a bors terem. Azokon pedig a legkisebb fagy is kifog. A legrosszabb esetben két hónapot még rohamok közepette is kibírunk. Az sem lehet, hogy valamiféle felmentés ne érkezzék. Végül mégiscsak felocsúdik a Köztársaság, s ha a hetman úr valami nagy hatalmat nem tudna is talpra állítani, portyákkal bizonyára békétleníteni fogja a törököt.

- Hallod-e, Ketling, én már úgy nézem, még nem ütött a mi óránk.

- Isten hatalmában van e dolog, de magam is úgy vélem, erre még nem kerül sor.

- Hacsak valamelyikünk el nem esik, mint Muszalski uram! Mert hát ez ellen nincs orvosság! Fölöttébb szánom én Muszalski uramat, jóllehet gavallérhoz méltó halált halt!

- Nekünk se adjon az Úristen hitványabbat, csak még ne mindjárt, mert megmondom neked, Michal, igen sajnálnám... Krzysiát.

- Ugyan, én meg Basiát... No! Becsülettel megdolgozunk, de igaz, hogy a Gondviselés is örökdió felettünk. Valahogyan rettenetes vidámság van a szívemben! Holnap is valami jeles dolgot kellene mívelnünk!

- A török gerendákból eszkábált össze védőfalat a sáncokon. Kimódoltam én, hogy azt kellene tennünk, amit a hajók meggyújtásánál mívelnek. A rongyok már áznak is a szurokban, most azért erősen reménykedem, hogy holnap délig ezt az egész munkájukat felgyújtom.

- Hah! - kiáltott fel a kislovag. - Akkor én meg kirohanok rájuk. Ha tűz támad, akkor úgyis kész a zűrzavar, de meg nem is álmodnak róla, hogy nappal kirohanás lehessen. A holnap még jobb lehet, mint a ma, Ketling...

Így beszélgettek ők ketten, mert szívükben megáradott az öröm. Azután nyugalomra tértek, mivel nagyon eltörődtek. A kislovag azonban még három órát sem aludt, mikor Lusnia strázsamester felébresztette.

- Vitéz ezredeskapitány uram, új hírek vagynak! - jelentette.

- Mi történt? - kiáltott az éber katona, nyomban talpra ugorva.

- Muszalski úr megjött!

- Szent Isten, mit beszélsz?

- Megjött! Ott állok a törésnél, hát csak hallom, hogy valaki a mi nyelvünkön kiáltja: „Ne lőj, hé, mert én vagyok!” Nézem, hát Muszalski úr jön, janicsárgúnyában!

- Hála Istennek! - könnyebbült meg a kislovag.

S ugrott is az íjászt köszönteni. Már virradt. Muszalski, már a töltés innenső oldalán állt, fehér kaftánban és karacénban, akár egy igazi janicsár, úgyhogy az ember alig hitt tulajdon szemének. Mikor a kislovagot megpillantotta, mindjárt hozzája ugrott, s nagy örömmel köszöntötte.

- Mi már el is sirattuk kegyelmedet! - kiáltotta Wolodyjowski.

Közben más tisztek is odasiettek, közöttük Ketling is. Valamennyien szörnyen álmélkodtak, aztán egymással vetélkedve faggatták az íjászt, mi módon jutott a török gúnyához, az pedig mindjárt átvéve a szót, így válaszolt:

- Visszavonulóban felbuktam egy janicsár hullájában, s bár a fejevédm dróttal volt átszőve, a fejemet belevágtam egy ott heverő golyóbisba, annyira, hogy elkábított, annyival is inkább, mert a Hamditól kapott ütés nyomán a fejem még igen érzékeny. Mikor felébredek, látom ám, hogy egy megölt janicsár hulláján fekszem, akár az ágyban. Tapintom a fejemet, hát fáj is valamennyire, de még göb sincs rajta. Leveszem a fejevédm, mire az eső lehűtötte homlokomat. Gondolom magamban, ez hát tiszta haszon! Egyszerre eszembe ötlük: mi volna, ha a janicsár egész gúnyáját és szerét magamra ölteném, s elkeverednék a törökök között? Hiszen úgy beszélek én törökül, akár lengyelül, a beszédemről senki fia fel nem ismer, meg az ábrázatom is megfelel egy janicsárénak. Odamegyek, s meghallgatom, mit beszélnek. Olykor bizony elővett a félelem, mert eszembe jutott régi rabságom, de csak elmentem. Sötét éjszaka volt, alig itt-ott világított náluk valami - elhiggyék kegyelmetek, ha mondom, úgy jártam-keltem ott közöttük, akár a magunkéi között. Sokan heverték az árkokban betakarva, egyik-másikuk meg is kérdezte: „Mit kószálsz itt?” „Mert nem alhatnám!” - mondom. Mások csoportokba verődve beszélgettek. Az ostromról folyt a szó. Szörnyű nagy a kétségbeesés közöttük. A tulajdon fülemmel hallottam, mi módon panaszkodtak a mi itt jelen levő chreptiówi kommandánsunkra - hajolt meg Wolodyjowski uram felé. - Megismétlem ipsissima verba,¹⁵⁹ mert hiszen az ellenség szidalmait felérnek a legnagyobb dicsérettel. „Ameddig - úgymond - ama hitvány ebecske - így nevezték kegyelmedet az ebfiak -, amíg ama hitvány ebecske védelmezi a várat, addig soha meg nem vesszük.” Mások meg így tódították: „Őt sem a golyóbis, sem a vas nem fogja, a halál meg úgy fuvall felőle az emberre, akár a dögvész.” Erre aztán mindannyiából csak úgy áradt a panasz. „Csak mi verekszünk itt, a többiek meg mit sem tesznek, a dzsamak, hasát a napnak fordítva, döglik, a tatárok rabolnak, a szpáhik pedig a bazárokból lődörögnek. A padisah »én kedves báránycáimnak« nevez minket, de aligha vagyunk neki valami kedvesek, ha mészárszékre hoztak ide bennünket. Kitartunk még - mondják -, de nem sokáig, akkor aztán visszatérünk Chocimba. Ha pedig nem hallgatnak a szép szóra, a végén egynémely igen magas fej legördülhet a nyakáról.”

- Hallják ezt kegyelmetek! - kiáltott fel Wolodyjowski. - Ha a janicsárok fellázadnak, a szultán nyomban megijed, s felhagy az ostrommal!

¹⁵⁹ A legsajátabb szavaikkal.

- Isten a tanúm, hogy a tiszta színigazat mondom! - bizonykodott Muszalski. - A janicsárok között könnyű a rebellió, s most már igen morgolódo kedvükben vannak. Úgy vélem, még megpróbálkoznak egy vagy két rohammal, de aztán hamar a janicsár agára, a kajmakámra, sőt magára a szultánra vicsorítják ki a fogukat.

- Így lesz! - kiáltották a tisztek.

- Csak próbáljanak akár húsz rohamot, mi is ott leszünk! - lelkesedtek mások.

S már csörtették is a kardjukat, s nagy szuszogva, villogó szemekkel tekingettek a sáncok felé, amit a kislovag, hallván, lelkesen súgta Ketlingnek:

- Új Zbaraz! Új Zbaraz!...

Muszalski uram azonban ismét átvette a szót:

- Íme, ezeket hallottam! Sajnáltam eljönni, mert még egyebeket is hallhattam volna, de féltem, hogy egyszerre csak rám virrad. Azért elmentem ama sáncok felé, amelyekről nem lövöldöztek, hogy még a sötétben átsurranhassak. Nézem, hát nincsenek is rendes strázsák, hanem a janicsárok csoportosan kószálnak, mint mindenütt. Odalépek egy hatalmas álgúhoz, hát senki sem rivall rám. Kommandáns uram tudja, hogy a kitörésre magammal vittem néhány, álgúk beszegezésére való szeget. Gyorsan belenyomok egyet a gyújtónyílásba, de sehogy sem akart bemenni, mert hát kalapács kell ahhoz. Minekutána azonban az Úristen, adott némi erőt a kezembe - hiszen kegyelmetek is látták, amiket míveltem -, most azért jól megnyomtam a szeget, hát egy kicsit csikorgott ugyan, de csak belecsúszott a fejéig!... Rettentően megörültem!

- Szent Isten! Ezt mívelte kegyelmed? Kegyelmed beszegezte az óriás álgút? - kérdezték mindenfelől.

- Be én, de még a másikat is, merthogy ilyen könnyen sikerült, hát megint csak sajnáltam eljönni, odamentem hát a másik álgúhoz is. Egy kicsit fáj is a kezem, de a szegek bementek!

- Nemesuraim! - kiáltotta Wolodyjowski. - Senki itt nagyobb dolgot nem mívelt, senki ekkora dicsőséggel nem övezte a nevét! Vivat Muszalski uram!

- Vivat! Vivat! - ismételték a tisztek.

A tisztek példáján a katonák is kiáltozni kezdtek. Meghallották e kiáltozást a sáncokban a törökök, megijedtek, s még jobban inukba szállt a bátorságuk. Az íjász pedig örvendezve hajlongott a tisztek felé, megmutatván lapátnak is beillő hatalmas tenyerét, melyen még látszott két kék folt, aztán így szólt:

- Szavamra, igaz! Íme, a bizonyosság!

- Elhisszük! - kiáltották mindnyájan. - Dicsérjük Istent, hogy szerencsésen megtértél!

- A gerendázaton lopakodtam át - felelte az íjász. - Szerettem volna felgyújtani amaz alkotmányt, de nem volt mivel.

- Tudod mit, Michal? - szólalt meg Ketling. - Az én rongyaim készen vagynak. Majd töröm én a fejem a gerendázatokon. Hadd lássák, hogy mi kötünk beléjük.

- Csináld, csináld! - kiáltotta Wolodyjowski. Ő maga pedig sietett a fegyvertárba, hogy az újabb hírt is elküldje a városba.

„Muszalski uram nem esett el a kirohanáskor, mert megtért, minekutána két nagy álgút beszegezett. Járt a janicsárok között, akik lázadáson törnek a fejüket. Egy óra múlva felgyújtjuk a gerendázatot, s ha úgy adódik, ki is rohanunk.”

A hírvivő még át sem jutott a hídon, mikor egetverő ágyúdörgés remegtette meg a falakat. Ezúttal a vár nyitotta meg a mennydörgő párbeszédet. A hajnal fehér fényénél röpködtek a lángoló ponyvák, akár az égő zászlók, és hullottak a gerendázatra. Nem használt semmit az éjszakai eső, amely jól megáztatta a fát. A gerendák csakhamar tüzet fogtak, s lángba borultak. Ketling, a ponyvák után, gránátokkal árasztotta el a sáncokat, mire a fáradt janicsárok tömegei az első pillanatban elhagyták azokat. Nem fűjtak kindiát. Kijött maga a vezír is, új hadak élén, de nyilván az ő szívébe is belopózott a kétkedés, mert a pasák hallották, amint így dörmögött:

- Ezeknek kedvesebb az ütközet, hogysen a pihenés! Miféle emberek lakoznak ama várban?

A hadak köréből pedig mindenfelől rémült hangok ismételték:

- Ama hitvány ebecske immár harap is! Immár harap is!

LVI. FEJEZET

Mikor elmúlt a szerencsés éjszaka, mely annyi biztos jelét adta a győzelemnek, elkövetkezett augusztus huszonhatodika, mely döntő fontosságú e háború történetében. A várban azt várták, hogy a török valami nagy erőfeszítésbe kezd. S csakugyan, napkeltekor, a vár bal oldalán ismét felhangzott a kopácsolás, de oly hangosan és tisztán, mint még soha. A törökök nagy sebbel-lobbal nyilván újabb aknát fúrtak, sokkal nagyobb, az eddigieknél. Népes katonai osztagok vigyázták a közelből e munkát. A sáncokon nyüzsögni kezdtek a katonák. A rengeteg színes szandzsáktól a Dlužka mentén húzódó mező kivirult, akár a rét tavasszal. Már ez is elárulta: maga a vezír érkezett meg, hogy a rohamot irányítsa. A janicsárok új ágyúkat vontattak fel a sáncokra, ezenfelül megszámlálhatatlan tömegek szállták meg az újvárat, s a kézitusára felkészülve, bújtak meg az árkokban és az omladványok között.

Mint mondtam, a vár nyitotta meg az ágyúk e párbeszédét, mégpedig oly sikeresen, hogy a sáncokban pillanatnyi rémületet keltett. Ám az ezredesek egy pillanat alatt visszaparancsolták a janicsárokat, s ugyanakkor megszólalt valamennyi török ágyú is. Röpködtek a golyók, a gránátok, a kartács, hullott az ostromlottak fejére a törmelék, a téglák, a vakolat, a füst összekeveredett a porral, a tűzvész heve a napéval. A tüdő nem kapott levegőt, a szem nem látott, az ágyúk dörögtek, gránátok robbantak, a golyók kopogva szökdécseltek a köveken, a törökök ordítottak, a vár védői kiáltottak s mindez a gránátok robbanásával egyetlen borzalmas zenekart alkotott, amelynek a sziklabércek visszhangja szolgált kíséretül. Ágyúgolyókkal árasztották el a várat, a várost, az összes kapukat és bástyákat. Ám a vár eszeveszetten védekezett, a villámokra villámokkal felelt, reszketett, világított, füstölt, zúgott, tüzet okádott, halált és pusztítást árasztott, mintha Jupiter haragja hevítene, mintha belefeledkezett volna a lángokba, mintha el akarná nyomni a török ágyúk mennydörgését, a földbe süllyedni - vagy győzni.

Bent a várban a röpködő ágyúgolyók, a tűz, a por és a füst közepette a kislovag egyik ágyútól a másikhoz, egyik faltól a másikhoz, egyik szegletből a másikba futott, akár a pusztító tűz. Szinte megkétszerezte, megháromszorozta magát, ott volt mindenütt, buzdított, kiabált, ahol egy pattantyús elesett, ő ugrott a helyébe - új lelket vert az emberekbe, s már rohant is máshová. Lelkesedése áterjedt a katonákra is. Elhitték, hogy ez az utolsó roham, amely után a béke és a dicsőség következik. A győzelembe vetett hit töltötte be a lelkeket, s szívek keménnyé, szívóssá váltak, mert eltöltötte a harci téboly. Minduntalan kiáltások és szitkok szakadtak fel a torkokból. Némelyeket veszett düh fogott el, rohantak volna ki a falak közül, hogy közelről kapaszkodhassanak össze a janicsárokkal.

Azok pedig a füstfelhő védelme alatt kétszer is nekirohantak zárt tömegben a résnek, holttetemeik kétszer borították el a földet, s rémülten hátráltak meg. Délfelé tömegesen küldték segítségükre a közfelkelőket és a dzsamakokat, ám a kevésbé kiképzett tömeget hiába serkentették hátulról kopjájkkal, csak éktelenül ordítottak és üvöltöttek, de semmiképpen sem akartak a vár ellen menni. Megérkezett a kajmakám is, de minden hiába. Már-már a tébollyal határos általános pánik fenyegetett, tehát visszavonták a csapatokat, s csupán az ágyúk dörögtek a szokott módon, szüntelenül, mennykő után mennykővet, villám után villámot szórva.

Hosszú órák teltek el így. A nap már áthaladt a delelőn, s sugártalanul, vörösen, mintegy füstfátyolon át nézte ezt a viadalt.

Három óra tájban az ágyúzás a tetőfokára hágott, s úgy bömbölt, hogy a várban az emberek a fülükbe kiáltott szavakat sem hallották. A levegő olyan forró volt, akár a kemencében. A víz, amellyel a megtüzésedett ágyúkat hűtötték, gőz képében lövellt ki a csőből, s a füsttel összekeveredve szinte eltakarta a világot, de azért az ágyúk szakadatlanul dörögtek.

Közvetlenül három óra után széjjelzúzták a két legnagyobb török kolubrinát. A mellettük álló mozsarat pedig alig néhány miatyánknyi idő múlva találta egy tűzgolyó, s attól robbant fel. Úgy hullottak a pattantyúsok, akár a legyek. Percről percre világosabbá vált, hogy ez a fékezhetetlen, pokoli vár kerekedik felül a harcban, hogy túlharsogja a török ágyúk dörgését, s ő mondja ki az utolsó szót: győzelem!

A török ágyúk tüze lassanként ellanyhult.

- Ez már a végét járja! - kiáltotta Wolodyjowski Ketling fülébe, túl akarván harsogni a nagy zajt.

- Magam is úgy vélem! - felelte Ketling. - Holnapig, avagy tovább is?

- Netán tovább is. Ma a mienk a győzelem!

- És mi szereztük meg!

- Gondolkodnunk kell amaz új aknán. A török tüzelés még jobban elgyengült.

- Tüzeljünk tovább az álgyúkból! - kiáltotta Wolodyjowski.

S már ugrott is a pattantyúsokhoz.

- Tüzet, fiúk - kiáltotta -, amíg az utolsó török álgyú is meg nem némul! Isten és a Boldogságos Szűz dicsőségére! A Köztársaság üdvére! Tűz!

A katonák pedig, látván, hogy ez a roham is a végét járja, hangos örömujjongásban törtek ki, s annál nagyobb lelkesedéssel tüzeltek a török sáncokra.

- Elmuzsikáljuk nektek, ebadták, az estéli kindiát! - kiáltotta számos hang.

Egyszerre különös dolog történt. Íme, valamennyi török ágyú egyszerre elnémult, mintha késsel vágták volna el. Még a török puskák ropogása is elhallgatott az újvárban. Az óvár még tüzelt egy darabig, de végül a tisztek egymásra tekintetve kérdezték:

- Mi az? Mi történt?

Kissé már Ketling is nyugtalankodni kezdett, s abbahagyta a tüzelést.

Ekkor az egyik tiszt hangosan így szólt:

- Alighanem akna van alattunk, melyet mindjárt felrobbantanak!...

Wolodyjowski fenyegető pillantást vetett a beszélőre.

- Az akna még nincsen készen, de ha készen volna is, attól legfeljebb csak a vár bal oldali fala röpül a levegőbe, mi pedig a romok közül is védekezni fogunk, amíg egy csepp vér van az ereinkben! Érti-e kegyelmed?

Aztán csend lett. Nem zavarta meg egyetlen lövés, sem a várból, sem a sáncokról. A dörgés és süvöltés után, amelytől reszkettek a falak meg a föld, e mostani csendben volt valami ünnepélyes, de egyúttal baljós is. Minden szem a sáncok felé meredt, de a füstfelhőtől nem látszott semmi.

Egyszerre bal felől ütemes csákányütések hallatszottak.

- Nem mondtam, hogy még csak most fúrják az aknajáratot? - szólalt meg Wolodyjowski.

Aztán Lusniához fordult:

- Strázsamester! Vegyen kend húsz embert, s tekintsen ki az újvár felé.

Lusnia egykettőre teljesítette a parancsot, magához vett húsz embert, s eltűnt velük a falrés mögött.

Ismét csend lett, melyet csak imitt-amott zavart meg a haldoklók hörgése és csuklása, meg a csákányok ütemes kopácsolása. Elég sokáig vártak, míg végre a strázsamester megjelent.

- Vitéz ezredeskapitány uram! Az újvárban egy árva lélek sincs.

Wolodyjowski csodálkozva pillantott Kettingre:

- Máris elálltak volna az ostromtól, vagy mi? Semmit sem látni a nagy füst miatt!

Ám a füstfelhő a szél fuvallatára egyre ritkult, végül megszakadozott a város fölött.

Ekkor egy félelmetes, rémült hang ordította a bátyán:

- A kapuk fölött fehér zászlók! Megadjuk magunkat!

A tisztek és a katonák, ezt hallván, a város felé fordultak. Rettenetes megdöbbenés tükröződött az arcokról, mindnyájuknak ajkukra fagyott a szó, s a füstsávokon át bámultak a város felé.

A városban, a Rutén és Lengyel Kapun, csakugyan fehér zászló lengett, a harmadikat pedig a távolabbi Báthory Bástyára húzták fel.

Erre a kislovag arca olyan fehér lett, akárcsak azok a szélben lengedező zászlók.

- Látod, Ketling? - suttogetta, barátjához fordulva. Ketling is elsápadt.

- Látom - felelte.

Aztán egy darabig még egymás szemébe nézve elmondtak egymásnak mindent, amit csak két ilyen gáncs és félelem nélküli lovag elmondhat egymásnak, akik még sosem szegték meg adott szavukat, most pedig az oltár előtt esküdtek meg, hogy inkább meghalnak, hogysem a várat feladják. És íme, most, ilyen védelem és harc után, amilyent csak Zbaraz látott, a visszavert roham és a nagy győzelem után azt akarják, hogy esküvésüket megszegve feladják a várat, és így éljenek tovább!

S miként még nemrég a vészjósló golyóbisok röpködtek a vár fölött, most a vészjósló gondolatok tömege cikázott végig az agyukon. S rettenetes, elmondhatatlan fájdalom szorította össze szívüket, sajnálták azt a két drága asszonyt, sajnálták az életüket és a boldogságukat. Most aztán révülten, mintegy élettelenül néztek egymásra, néha kétségbeesetten tekintettek a város felé, mintegy meg akarván győződni róla, vajon nem a szemük káprázik-e csupán, vajon csakugyan ütött-e az ő órájuk.

Eközben a város felől lódobogás hallatszott, s berobbant Horaim, a podolei generális belső apródja.

- Parancs a kommandánsnak! - kiáltotta, lovát visszarántva.

Wolodyjowski átvette a parancsot, szótlanul elolvasta, s kis idő múlva a síri csendben így szólt a tisztekhez:

- Nemesuraim! A komisszárosok csónakon átkeltek a folyón, s már el is indultak Dluzkába, hogy aláírják az paktumot... Kis idő múlva erre térnek majd vissza. Estig ki kell innen vezetnünk a hadakat, a fehér zászlót pedig nyomban ki kell tűznünk...

Egyetlen szó válasz nem esett. Csak lázas lihegés és szuszogás hallatszott.

Végül Kwasibrocki szólalt meg:

- Ki kell tüzni a zászlót! Az embereket legott összeszedem!

Csakhamar itt is, ott is felhangzottak a vezényszavak. A katonák vállukra vetett fegyverrel sorakoztak. A muskéták csörgése és ütemes lépteik visszhangot keltettek a csendbe borult várban.

Ketling Wolodyjowskihoz lépett.

- Most? - kérdezte.

- Várjuk meg a komisszárosokat, hadd tudjuk meg a feltételeket... Azután majd magam megyek le.

- Nem úgy! Én megyek le, mert jobban ismerem a tömlöcüregeket, s tudom, mi hol van.

Beszélgetésüket megszakították a kiáltások:

- Jönnek a komisszárosok! Jönnek a komisszárosok!

Valóban, kis idő múlva a három szerencsétlen küldött: Gruszecki, a podolei bíró, Rzewuski asztalnok és Mysliszewski, a czernichówi zászlós, megjelent a várban. Komoran, lehorgasztott fővel közeledtek, rajtuk virított az aranykelméből készült kaftán, amelyet a vezírtől kaptak ajándékba.

Wolodyjowski ott várta őket a Dluzkának irányított ágyúra támaszkodva, mely még meleg volt a tüzeléstől. A három küldött szótlanul köszöntötte, ő pedig megkérdezte:

- Mik a feltételek?

- A várost nem rabolják ki, a lakosság élete és vagyona biztosítva. Aki nem akar bent maradni, az szabadon elmehet, ahova akar.

- Hát Kamieniec meg a Podole?

A küldöttek lehorgasztották a fejüket:

- A szultáné... mindörökre!

Ezután a komisszárosok továbbmentek, nem a híd felé, mert ott a tömeg már eltorlaszolta az utat, hanem oldalvást, a déli kapun át. Lemenvén a partra, csónakba ültek, hogy a Lengyel Kapuhoz vitessék magukat. A sziklák közötti síkon, a sziklák mentén már kezdtek felbukkanni a janicsárok. A városból egyre tömegesebben jöttek az emberek, s elfoglalták a régi híd előtti teret. Sokan rohantak volna a várba, de a kivonuló regementek, a kislovag parancsára, feltartóztatták őket.

Wolodyjowski, elrendezvén a katonaságot, magához hívta Muszalski uramat:

- Öreg barátom! - szólította meg. - Tégy meg nekem egy szívességet: menj el mindjárt a feleségemhez, s mondd meg neki, ím, azt üzenem...

Itt azonban egy pillanatra torkán akadt a szó.

- Mondd meg neki, ím, azt üzenem: sebj! - tette hozzá gyorsan.

Az íjász elment. Utána lassan vonultak kifelé a hadak. Wolodyjowski lóra ült, s vigyázta a kivonulást. De csak döcögve haladt a kiürítés, mert akadályozta a sok rom és omladék.

Ketling a kislovaghoz lépett.

- Megyek! - szólt, fogát összeszorítva.

- Menj, csak addig halogasd, amíg a hadak ki nem vonulnak... No, menj!...

Egyszerre egymás karjába borultak, s így maradtak egy ideig. Mindkettejük szeme szokatlan fényben csillogott... Végül Ketling elsietett a föld alatti tömlöcüregek felé...

Wolodyjowski levette sisakját, egy darabig még nézte a romokat, dicsősége mezejét az omladványokat, a hullákat, a falréseket, a töltést, az ágyúkat, azután tekintetét a magasba emelve, imádkozott...

Utolsó szavai:

- Adj neki, Uram, erőt, hogy türelemmel hordozza el! Adj neki, Uram, békességet!...

Ah! Ketling nagyon sietett, meg sem várta, hogy a hadak kivonuljanak, mert e pillanatban megrendültek a bástyák, borzalmas robbanás szaggatta széjjel a levegőt: a gyilokjárók, a tornyok, a falak, a lovak, ágyúk, élők és holtak, óriási földtömegek lángokkal keveredve, egyetlen roppant ágyúgolyóvá gyúrva röpültek a levegőbe...

Így múlt el Wolodyjowski, a kamienieci Hector, a Köztársaság legelső vitéze.

A stanislawóvi klostromban, a templom közepén, a gyertyákkal sűrűn övezett magas ravatalon, egy ólomból és egy fából való kettős koporsóban feküdt Wolodyjowski uram. A koporsók fedelét már beszegezték, s éppen folyt a temetési szertartás. Az özvegynek az volt a kívánsága, hogy Chreptiówban temessék el, de miután az egész Podole az ellenség kezébe került, egyelőre Stanislawówban kellett eltemetni, mert oda küldték török kísérettel, s ott adták át a hetmani hadaknak a kamienieci „menekülteket”.

A klostrom összes harangjai zúgtak. A templom megtelt a nemesség és a katonák tömegeivel, akik még egy utolsó pillantást akartak vetni a „kamienieci Hector”-nak, a Köztársaság első gavallérjának koporsójára. Suttogták, hogy maga a hetman is eljön a temetésre, de mivel eddig még meg nem érkezett, viszont a tatár csambulok bármely órában megjelenhettek, elhatározták, hogy nem halogatják a szertartást.

Az öreg katonák, az elhunyt barátai vagy alantasai koszorúban állták körül a ravatalt. Ott volt közöttük: Muszalski; az íjász, Motowidlo és Snitko, Hromyka és Nienaszyniec, Nowowiejski és még sokan a határgyepű volt tisztjei közül. Furcsa véletlen, hogy jóformán senki sem hiányzott azok közül, akik valaha együtt ülték körül esténként a chreptiówi kandallót. Mindnyájan épségben kerültek ki e háborúból, csupán aki vezérük és példaképük volt, a jó és igaz lovag, az ellenség réme, de sajátjainak szívbéli jó barátja, a bajvívásban a mesterek mestere, a galambszívű vitéz - csak ő feküdt ott a magasban a gyertyafényben; hallatlan dicsőségben, de a halál csendességében.

A harcban megkeményedett szívek olvadoztak a fájdalomtól erre a látványra; a gyertyák sárga fénye megvilágította a harcosok gondterhelt, kemény arcát, s csillogó fénnel verődött vissza a szemekben meggyülemlett könnyekből. A vitézek koszorújának közepén, keresztként arcra borulva feküdt Basia, s mellette a magával tehetetlen, megtört, reszkető aggastyán: Zagloba. Basia gyalog jött ide Kamieniecből a drága koporsót szállító szekér után, s most, íme, elközelgett a pillanat, amikor a koporsót át kell adni az anyaföldnek. Az egész úton mintegy önkívületben ment a szekér után, mintha nem is e világból való lenne - most pedig, e ravatal mellett, ugyancsak önkívületben ismételte a szavakat: „Sebaj!” Igen; ismételte, mert így kívánta az a szeretett lény, mert ez volt az utolsó szava, utolsó üzenete. Ó, mily üres szó! Sem tartalom benne, sem őszinte érzés, sem jelentőség, sem remény... Mert ez a „Sebaj!” csupa fájdalom és sötétség, kétségbeesés és élettelenység, jóvá nem tehető szerencsétlenség, meggyilkolt, összetört élet, révedező tudata annak, hogy számára már nincs irgalom, sem remény, csak üresség, amelyet egyedül csak az Isten tölthet ki, ha majd elküldi a halált.

A harangok zúgtak, a főoltár mellett befejezéshez közeledett a mise, végül felhangzott a pap mintegy mélységből feltörő, zengő hangja: „Requiescat in pace!”¹⁶⁰ Lázus reszketés rázta meg Basiát, s önkívületbe merült agyában egyetlen gondolat cikázott végig: „Már, már elveszik tőlem!...” Ámde ez még nem jelentette a szertartás végét. A lovagok számos beszédet készítettek elő, amelyeket a koporsó lebocsátásakor kellett volna elmondaniuk; eközben azonban felment a szószékre Kaminski atya, ugyanaz, aki gyakran látogatta meg őket Chreptiówban, s mikor Basia beteg volt, ő készítette fel őt a halálra.

Az emberek a templomban köhögni kezdtek, torkukat köszörülték, mint ahogy a prédikáció előtt tenni szokták, aztán elcsendesedtek, s minden szem a szószékre tapadt.

Ekkor a szószéken felhangzott a dobpergés.

A hallgatóság elámult. Kaminski atya pedig csak ütötte a dobot, mintegy riadóra. Egyszerre abbahagyta, s halotti csend lett. Ekkor ismét megperdült a dob, majd harmadszor is; aztán egyszerre ledobta a dobverőket a padlóra, mindkét kezét a magasba emelte, s felkiáltott:

- Vitéz Wolodyjowski ezredeskapitány uram!

Basia görcsös zokogása felelt rá. A templomban egyszerre félelmetes csend támadt. Zagloba felkelt, s Muszalskival együtt kivitték az ájult asszonyt a templomból.

Közben a pap tovább beszélt:

- Wolodyjowski uram, az Istenért! Riadóra szól a dob! Háború van! Az ellenség a határon, s kegyelmed nem siet, kardot sem ragad, nyeregbe sem szökik? Mi történt veled, jó vitéz? Avagy elfeledted régi érényeidet, hogy magunkra hagysz fájdalmunkban, félelmünkben?

Megáradtak a lovagi szívek, nagy sírás támadt a templomban, s hangzott a zokogás, valahányszor a pap az elhunyt érényeit, hazaszeretetét, bátorságát magasztalta. A papot is elragadták saját szavai. Az arca elhalványult, homlokát kiverte a verejték, hangja remegett. Magával ragadta a lovag elhunytán, Kamieniec elestén s a félhold erejével lesújtott Köztársaság gyászán érzett fájdalom, s beszédét ily imádsággal fejezte be:

- Uram! A templomokat mecsetekké változtatják, s a koránt fogják énekelni ott, ahol eddig az evangéliumot énekeltek. Lesújtottál bennünket, Uram, elfordítottad tőlünk az arcodat, és a tisztátalan török kezébe adtál bennünket. Kifürkészhetetlenek a Te utaid, Uram, de ki állhat most a török útjában, milyen hadak viaskodnak majd vele a határokon? Előtted semmi sincs elrejtve, Uram, Te tudod, hogy a mi lovasságunkhoz nincsen fogható! Mert melyik tud oly készségesen előállani, mint a mienk Uram? Ilyen védelmezőket vetsz el magadtól, Uram, akiknek háta mögött az egész kereszténység magasztalhatta a Te nevedet? Jóságos Atyánk, ne hagyj el bennünket, mutasd meg irgalmadat! Küldj nekünk védelmezőt, küldd el a tisztátalan Mohamed legyőzőjét, hadd jöjjön ide, álljon közénk, emelje fel elcsüggedt szívünket, küldd el őt nekünk, Uram!...

E pillanatban mozgás támadt az ajtóban, s a templomba belépett Sobieski hetman úr. Minden szem feléje fordult, remegés futott át az embereken, ő pedig sarkantyúpengéssel ment a ravatal felé, arca, mint a római cézárké, egész alakja fenséges, óriás...

Egy csapat páncélos lovag lépkedett a nyomában.

- Megváltó! - kiáltotta a pap prófétai hevülettel.

Ő pedig letérdelt a ravatal mellé, s imádkozott Wolodyjowski lelki üdvéért.

¹⁶⁰ Nyugodjék békében.

ZÁRSZÓ

Kamieniec eleste után több mint egy esztendővel, mikor némiképpen lecsendesedtek a pártviszályok, a Köztársaság végre kiállt keleti határainak védelmére.

Kiállt, mégpedig támadóként. Sobieski nagyhetman, harmincegyezer főnyi lovas- és gyaloghaddal benyomult a szultán birodalmába, Chocim alá, hogy megtámadja Husszein basa e vár alatt táborozó s a lengyel hadaknál hasonlíthatatlanul nagyobb számú haderejét. Sobieskinek akkor már félelmetes neve volt az ellenség előtt. A Kamieniec elestétől eltelt egy esztendő alatt, alig néhány ezer főnyi haddal annyi mindent tett, úgy megtépázta a padisah megszállhatatlan hadait, annyi csambult elpusztított, oly nagyszámú, rabszíjra fűzött tömeget szabadított ki, hogy az öreg Husszein basa, noha sokkal nagyobb hadserege volt, és a hadai mind válogatott vitézekből állottak, noha Kaplan basa is segítte, nem mert nyílt mezőn szembefordulni vele, hanem elhatározta, hogy megerősített táborban védekezik ellene.

A hetman hadaival körülfogta a tábor, s ismeretes dolog volt, hogy rohammal kívánta elfoglalni. Voltak ugyan, akik úgy vélekedtek, hallatlan dolog a háborúk történelmében, hogy valaki kisebb haddal támadjon meg egy nagyobbat, különösen ha ez utóbbit sáncok és árkok is védik. Husszeinnek százhusz ágyúja volt, míg az egész lengyel tábornak mindössze ötven. A basa gyaloghada háromszorta nagyobb volt a hetmanénál, hiszen csak a kézitusában annyira kiváló és veszedelmes janicsárok száma is több mint tizenhatszázra rúgott. Ámde a hetman bízott szerencsés csillagzatában, nevének varázsában, és végül a hadakban, amelyeknek az élén állt.

Mert tűzhöz szokott, harcedzett, tapasztalt katonái voltak, kik gyermekkoruk óta a háborús zaj közepette nőttek fel, megszámlálhatatlan hadjáratban, ostromban, ütközetben vettek részt. Sokan emlékeztek még Hmelnickij borzalmas idejére, Zbarazra, Bresteczkóra, sokan végigküzdötték az összes háborúkat, a svédet, a porost, a muszkát, a belháborút, majd a dán meg a magyar háborút. Voltak ott csupa veteránból álló főúri ezredek, voltak a határgyepűkről összeszedett katonák, akiknek a háború csak annyi volt, mint másnak a béke, vagyis mindennapi állapot és hétköznapi élet. A rutén vajda vezérlete alatt állt tizenöt huszárszászlóalj, vagyis olyan lovasság, amelyet még az idegenek is utolérhetetlennek tartottak, voltak könnyű zászlóaljok, vagyis éppen azok, melyeknek élén a hetman már Kamieniec eleste után oly hatalmas csapásokat mért az elszórt tatár csambulokra, végül voltak mezei gyaloghadak, amelyek puskatussal, egyetlen puskalövés nélkül szokták a janicsárokra vetni magukat.

A háború nevelte ezeket, mint ahogy a Köztársaságban a háború nevelt egész nemzedékeket, de eddigelé széjjel voltak szóródva, avagy az egymás ellen acsarkodó pártok szolgálatában állottak. Most azonban, hogy a belső békesség egyetlen táborba és egyetlen vezéri buzogány alá szólította őket, a hetman reménykedett, hogy ezzel a haddal legyőzi Husszeinnek az övéinél erősebb s Kaplan basának ugyanolyan erős hadait. E hadakat tapasztalt kapitányok vezérlették, akiknek nevét több ízben is feljegyezte az utolsó háborúk történelme, a győzelmek és vereségek váltakozó sorában.

Maga a hetman állt valamennyiük élén, akár a nap, s ezeket irányított akaratóval, de milyen volt a többi vezér, kik arra voltak hivatva, hogy a chocimi tábor alatt a hírnév halhatatlan babérjával koszorúzzák meg nevüket?

Íme, ott volt a két litván fővezér, Pac, a nagyhetman, és Michal Kazimierz Radziwill, a tábori hetman. Ezek néhány nappal az ütközet előtt egyesültek a királyi hadakkal, s most, Sobieski parancsára, a Chocim és Zwaniec között húzódó magaslatokat szállták meg. Tizenkétezer harcos s közöttük kétezer főnyi válogatott gyaloghad leste parancsukat. A Dnyesztertől délre álltak a szövetséges havasalföldi ezredek, amelyek az ütközet előtti napon elhagyták a török tábort, hogy a kereszténységhez csatlakozzanak. A havasalföldiek mellett állt fel a pattantyúsokkal Katski uram, ki kiválóan értett a megerősített helyek ostromához, sáncok hányásához és az ágyúharc irányításához. Idegen hadaknál tanulta meg e mesterséget, de csakhamar idegen mesterein is túltett.

Katski uram pattantyúsai mögött következtek Korycki rutén és mazur gyalogjai; távolabb Dymitr Wisniowiecki, a tábori hetman, a beteg király unokatestvére, a könnyű lovasság vezére. Mellette helyezkedett el saját lovas- és gyalogzászlóaljaival Jędrzej Potocki, nemrégén még a hetman ellenfele, most azonban már nagyságának magasztalója. Mögötte és Korycki mögött, Jablonowski rutén vajda pálcája alatt sorakozott tizenöt huszáraszólal, csillogó vértzetben, vállukon hatalmas szárnyakkal, fejükön sisak, mely baljós árnyékot vetett arcukra. Valóságos lándzsaerdő meredt a fejük fölé. Nyugodtan álltak, mint akik bíznak törhetetlen erejükben, s tudják, hogy ők fogják eldönteni a győzelmet.

A kisebb jelentőségű, de a világért sem csekélyebb bátorságú harcosok közül ott volt Luzecki uram, kinek bátyját a törökök Bodzanów alatt levágták, s ő ezért örök bosszút esküdött ellenük. Ott volt Stefan Czarniecki, a nagy Czarniecki unokaöccse, a királyi tábori kancellárius. Ő volt az, aki Kamieniec ostroma idején, egy nemesi csoport élén, Golebie alatt táborozván, mint a király párthíve, kis híján belháborút pattantott volna ki, most azonban bátorságával akarta kitüntetni magát az igazabb ügy védelmében. Ott volt Gabriel Silnicki, aki élete javát háborúban töltötte, s előrehaladott kora már fehérre festette a fejét. Ott voltak sokan mások, vajdák és kastellánok, akiket az előző háborúból kevésbé ismertek, a hírük is kisebb volt, de éppen ezért annál mohóbban kívántak most hírt-nevet szerezni.

A szenátori méltóságot nem viselő lovagok között és fölött ott ragyogott Skrzetuski ezredeskapitány uram, a hírneves zbarazi hős, kit a lovagok mintaképének ismertek el, s ki harminc esztendő óta a Köztársaság minden háborújában részt vett. Fejét már belepte a dér, ámde cserében hat derék fia állt körülötte, akiknek ereje a vadkanokéval vetekedett. Az idősebbek kóstoltak már háborút, a két fiatalabb azonban csak most került a tűzkeresztségre, s éppen ezért olyan mohón égtek a vágytól, hogy atyjuk komoly szóval volt kénytelen türelmetlen harci szomszját fékezni.

A nemes bajtársak nagy tisztelettel tekintettek apára és fiaira egyaránt, de még nagyobb tiszteletet keltett a mindkét szemére vak Jarocki uram, aki, János cseh király mintájára, vakon is részt kívánt venni a háborúban. Sem gyermekei, sem rokonai nem voltak, legényei karon fogva vezették, csak abban reménykedett, hogy sikerül a hadban elesnie, amivel hazájának szolgálatot tesz, nevének pedig hírt és dicsőséget szerez. Ott volt Rzeczycki, akinek bátyja és apja ebben az évben esett el. Ott volt Motowidlo, aki alig menekült meg a tatár rabságból, máris zászló alá állt, Mysliszewski urammal egyetemben. Az előbbi rabságáért akart bosszút állni, az utóbbi pedig azért, mert az egyezés és nemesi méltósága ellenére a janicsárok megbotozták. Voltak régi vitézek is az örgyepűkről, mint az elvadult Ruszczyk meg Muszalski, az utólérhetetlen íjász, ki azért menekült épp bőrrel Kamieniecbe, mert a kislovag őt küldte el a feleségéhez búcsúszavával. Ott volt Snitko, Nienaszyniec és Hromyka, meg valamennyiük közül a legboldogtalanabb: Nowowiejski.

Ennek nemcsak a barátai, hanem a rokonai is azt kívánták, hogy essen el, mert az ő szíve már nem talált vigasztalást. Mióta fölépült, immár egy esztendeje, szakadatlanul a csambulokat pusztította, de főleg a lipekeket üldözte olthatatlan gyűlölettel. Miután Kryczynski megverte Motowidlót, Nowowiejski az egész Podolét bejárta, a lipek vezért üldözve, s egy pillanatig nem hagyta őt nyugton. E vállalkozások során elfogta Adurowiczot, s elevenen megnyúzatta, foglyokat nem ejtett, de fájdalma mégsem talált enyhülést. Egy hónappal ez ütközet előtt a rutén vajda huszárszólójába vonult be.

Ilyen lovagokkal vonult fel Sobieski uram Chocim alatt. E vitézek mindenekfölött a Köztársaság sérelmeit kívánták megbosszulni, de nem kevésbé saját fájdalmaikat is, hiszen a pogányok ellen folyó folytonos küzdelmekben, e véráztatta Földön csaknem valamennyien elvesztettek valakit, aki szívüknek kedves volt, s jóformán egy sem akadt közöttük; akinek a szívét ne nyomta volna valami borzalmas szerencsétlenség emléke. Alig várta hát a nagyhetman az ütközetet, látván, hogy a vitézek szívét hevítő ádáz gyűlöletet legfeljebb a nőstény oroszlánéhoz lehet hasonlítani, melynek odújából a könnyelmű vadász elhurcolta a kicsinyeit.

1673. november kilencedikén párviadalokkal kezdődött meg a hadjárat. A törökök már reggeltől kezdve csoportosan jöttek elő védőgátjaik mögül, a lengyel lovagok pedig nagy kedvvel siettek eléjük. Mindkét félen voltak halottak, de a törökök mégis nagyobb veszteségeket szenvedtek. A jelesebb lovagok közül azonban lengyeleknél és törököknél egyaránt csak kevesen hullottak el. Maj uramat egy óriás szpáhi mindjárt a bajvívások kezdetén keresztülszúrta görbe kardjával, amiért aztán a legifjabb Skrzetuski egyetlen vágással csaknem teljesen levágta a fejét. E derék cselekedetével atyjának dicséretét érdemelte ki, nevének pedig jelentős hírt szerzett.

Így vetélkedtek csoportosan avagy párosával, a többieknek pedig, akik csak nézték e küzdelmeket, dagadozott a szívük, és növekedett a harci kedvük. Eközben a lengyel hadak felálltak a tábor körül, ki-ki oda, ahova a hetman rendelte. Ő maga, Korycki gyalogjai mögött, a régi iasi úton állt fel, úgyhogy tekintetével átfoghatta Husszein egész roppant táborát. Arcán most is az a derűs nyugalom ült, amely a művészetében teljesen bizonyos mester arcát díszíti, mielőtt művéhez hozzáfogna. Időnként szétküldte ordonáncait parancsokkal, máskor meg gondolataiba merülten figyelte a bajvívók harcát. Este a rutén vajda kereste fel.

- Olyan nagy ez a töltés, hogy lehetetlen egyszerre minden oldalról támadni - jelentette ki.

- Holnap a töltésen leszünk, holnapután pedig háromfertály részben lekasaboljuk ezeket az embereket - felelte Sobieski nyugodtan.

Közben éjszaka lett. A bajvívók visszavonultak a csatamezőről. A hetman parancsot adott minden csapatnak, hogy a sötétben közelítsék meg a töltést. Husszein nagy kaliberű ágyúival próbálta ezt megakadályozni, de eredménytelenül. Reggel felé ismét előrenyomultak a lengyel csapatok. A gyalogszatok apró sáncokat hánytak maguk előtt. Egyes regementek „egy-egy jó puskalövésnyire” megközelítették a török töltést. A janicsárok erre puskaikkal nagy lövöldözésbe fogtak. A hetman parancsára azonban a lengyelek jóformán nem is válaszoltak erre a lövöldözésre, ellenben a gyaloghadak rohamra és kézitusára készülődtek. A vitézek csak a parancsot várták, hogy égő vággyal rávethessék magukat az ellenségre. Széjjelhúzódo csatasoruk fölött most már kartácsok is süvöltöztek, mint megannyi madár. Katski uram pattantyúsai már hajnalban megkezdték a harcot, s eddigelé egy pillanatra sem hagyták abba. Csak az ütközet után derült ki, mily nagy pusztítást okoztak azok a gránátok és golyóbisok, amelyek oda csapkodtak le, ahol a legsűrűbben álltak a szpáhik és janicsárok sátrai.

Így telt el az idő délig, mivel azonban - november lévén - a nappal már rövidebb volt, sietni kellett. Egyszerre megperdültek mind a dobok, pufogtak az üstdobok, felbúgtak a kürtök. Ezer meg ezer ember torkából zúgott fel egyszerre a rivalgás, s a gyalogok, az őket nyomon követő könnyű lovasságtól támogatva, sűrű tömegben indultak rohamra.

„Önagysága egyszerre ötfelől támadta meg a törököket.” Johann Dennemark és Kristophor de Bohan, mindketten tapasztalt harcosok, vezérlették az idegen regementeket. Az előbbi, igen tüzes katona lévén, elsőnek érte el a töltést, minek folytán kis híja, hogy el nem veszejtette a regementjét, mert tizenöt-tizenhatezer muskéta sortűzét kellett kiállania. Ő maga elesett, emberei meginogtak, de ebben a pillanatban érkezett segítségül de Bohan, s megakadályozta a pánik kitörését. Ez a zene üteméhez igazodó nyugodt lépéssel vonult végig az egész térségen, egészen a török töltésig, akár a mustrán, a sortűzre sortűzzel felelt, s mikor az árkot telehányták rőzsekötegekkel, elsőnek haladt át azon, a golyózáporban kalaplengetve köszöntötte a janicsárokat, s elsőnek szúrta keresztül spádéjával a zászlótartót. A katonák - ezredesük ily példájára - lelkesen rohantak előre, s megkezdődött a borzalmas viaskodás, amelyben a rend és jól gyakorlott készség kelt versenyre a janicsárok vad bátorságával.

A gyalogosított dragonyosokat Trabanów falutól Tetwin és Denhoff vezették, a másik regementet pedig Aswer Greben és Hajdepol, valamennyien kiváló katonák, akik - Hajdepol kivételével - már Czarniecki alatt Dániában nagy dicsőséget szereztek nevüknek. Csapataik szálás és szívós legényekből álltak, akiket a volt királyi birtokok emberei közül válogattak ki, s fölöttébb alkalmasak voltak mind a gyalog-, mind a lovasharcra. A kaput a dzsamakok, vagyis a nem reguláris janicsárok hada védelmezte velük szemben. Most azért, noha tömegük óriási volt, soraik csakhamar összezavarodtak, s máris hátráltak, valahányszor pedig kézitusára került a sor, csak akkor védekeztek, mikor a hátrálásra nem volt helyük. Így aztán a lengyel hadak ezt a kaput foglalták el a leghamarabb, s a lovasság ezen át hatolhatott be leghamarabb a tábor belsejébe.

A lengyel mezei gyaloghadak élén pedig Kobylecki, Michal Zebrowski, Piotrkowczyk és Galecki három más helyen rohanták meg a török árkokat. A legborzalmasabb harc a iasi útra nyíló főkapunál tombolt, ahol a mazurok csaptak össze Husszein basa gárdájával. Ez a kapu volt neki a legfontosabb, mert ezen át hatolhatott be a lengyel lovasság a táborba. Éppen ezért elhatározta, hogy a végsőig védelmezi, s egymás után vetette be az újabb és újabb janicsár-csapatokat. A mezei gyaloghadak a kaput rohammal elfoglalták, s minden erejüket összehozták, hogy meg is tarthassák. A törökök igyekeztek kiszorítani őket ágyútűzzel és puskából rájuk zúdított golyózáporral, s ráadásul a füstfelhőből egyre újabb török csapatok indultak rohamra. Ekkor Kobylecki, nem várván, amíg a török rohamozók odaérnek, rájuk vetette magát, akár a nekivadult medve. Az emberek alkotta két fal egymást nyomta, taszigálta a tolongásban, zűrzavarban, forrongásban, vértócsákban és emberi hullákon gázolván. Verekedtek ott mindenféle fegyverrel, karddal, késsel, puskatussal, lapáttal, karóval, löccsel; kövekkel is dobálták egymást, végül is időnként oly borzalmas tülekedés támadt, hogy az emberek összekapaszkodva, ököllel és fogukkal estek egymásnak. Husszein kétszer is megpróbálta, hogy a lovasság lendületével törje meg a gyaloghadat, ámde amazok, mind a kétszer „oly extraordinarius resolútióval” estek a lovasságra, hogy kénytelen volt a legnagyobb rendetlenségben visszavonulni. Végül is Sobieski megsajnálta őket ezért a derék munkájukért, s megsegítésükre odaküldte az egész tábori cselédséget.

Ezeket Motowidlo vezérelte, s noha rendszerint nem használták őket harci szolgálatra, s a fegyverzetük is szedett-vedett volt, most oly kitörő lelkesedéssel vetették magukat a harcba, ami magát a hetmant is ámulatba ejtette. Lehetséges, hogy a zsákmányolási vágy hevítette őket, avagy az a lélek szállt beléjük is, amely aznap az egész lengyel hadat eltöltötte, elég az

hozzá, hogy mint a tűzvész, rontottak a janicsárokra, s oly vad erővel keltek velük birokra, hogy egy csapásra puskalövésnyire kiszorították őket a kapuból. Husszein újabb ezredeket vetett a harc forgatagába, s ettől az, újra fellángolván, még órák hosszat tartott. Ezenközben Korycki uram a válogatott ezredek élén erősen megszállta a kaput, a távolból pedig megindult a huszárság, mint egy óriás madár, mely nagy lomhán készül felröppenni, s egyre közelebb nyomult a kapuhoz.

Ugyanakkor a tábor keleti részéből ordonánc érkezett a hetmanhoz.

- A belzi vajda úr a töltésen! - kiáltotta lihegve.

Utána a másik is:

- A litvániai hetman urak a töltésen.

Azután a többiek, mind egyazon hírrel. Már jócskán alkonyodott, de a hetman arca fényt sugárzott. Bidzinski uramhoz fordult, mert éppen az állt hozzá legközelebb:

- Most aztán a lovasságon a sor, de ennek már csak holnap léssen itt az ideje.

Pedig sem a lengyel, sem a török hadban nem tudta és nem is sejtette senki, hogy a hetman az összes hadak általános rohamát másnap reggelre akarja halasztani. Sőt, az ordonánctisztek vágtattak a századosokhoz a parancssal, hogy minden pillanatban legyenek készen. A gyalogs csapatok zárt sorokban álltak, a lovasság kezét már égette a kard és a kopja. Mindnyáján türelmetlenül várták a parancsot, mert az egész had éhes volt és fázott.

A parancs azonban csak nem jött, s közben egymás után múltak az órák. Az éjszaka sötét volt, akár a bakacsín. Már a nap folyamán megindult az eső, éjszaka pedig jeges esővel és hóval elegy vihar támadt. Csapásai megfagyasztották a csontvelőt, a lovak nem bírtak egy helyben állni, az emberek megdermedtek. A leghidegebb száraz fagy nem lehet oly kínos, mint ez a havas és esős vihar, mely úgy vágott, akár a korbács. A hadak szakadatlanul a jelszóra várva, nem is gondolhattak evésre, ivásra, vagy arra, hogy tábortüzeket gyújtsanak. Az idő óráról órára kínzóbb lett. Emlékezetes éjszaka volt ez, „fogvacogtató, kínos éjjel”. Minduntalan felhangzott a századosok kiáltása: „Állj! Állj!”, s a disciplinához szoktatott katona teljes készenlétben állt, mozdulatlanul, türelmesen.

Átellenben pedig esőben, viharban és az éjjeli sötétségben éppen ilyen készenlétben álltak a megdermedt török hadak.

Köztük sem rakott senki tüzet, senki sem evett, senki sem ivott. Bármely pillanatban várható volt az összes lengyel hadak támadása, most azért a szpáhik egy pillanatra sem ereszhették ki kezükből a kardot, a janicsárok falként állottak, lövésre készen tartott muskétákkal. A sokat bíró lengyel katona, szokva lévén a zimankós télhez, kibírhatott egy ilyen éjszakát, ámde a ruméliai szelíd éghajlat alatt avagy Kisázsia pálmái között nevelt emberek jobban szenvedtek, hogysem erőik elviselhették volna. Husszein végre világosan látta, miért nem kezdi Sobieski a támadást. Ez a jeges eső volt a lengyelek legjobb szövetségese. Tiszta dolog ugyanis, ha a szpáhik és a janicsárok így kénytelenek ácsorogni tizenkét órán át, akkor másnap dülnek majd rendre, akár a learatott gabona, s még védekezni sem fognak, amíg az ütközet heve fel nem melegíti őket.

Megértették ezt lengyelek és törökök egyaránt. Éjszaka négy óra tájt két basa kereste fel Husszeint: Janis és Kiaja, a janicsárok vezére, kiváló, tapasztalt, öreg harcos. Mindkettőjük arcára kiült a gond és a szomorúság.

- Uram! - kezdte a szót Kiaja. - Ha az én báránykáim reggelig így állanak, akkor az ellenségnek már nem leszen szüksége sem golyóbisra, sem kardra!

- Uram! - szólt most Janis basa. - A szpáhijaim megfagynak, s nem fognak verekedni!

Husszein a szakállát tépte, mert előre látta a vereséget és saját veszét. De mit tehetett volna? Ha csak egy pillanatra megengedi, hogy a sorok fellazuljanak, s a katonák meleg ételhez jussanak és tüzet rakhassanak, abban a pillanatban megindul a támadás. Hiszen a gát felől minduntalan felrivalltak a kürtök, mintha a lovasság máris rohamra indulna.

Kiaja és Janis basa csak egyetlen mentséget láttak: nem várni a támadásra, hanem nyomban teljes erővel ráütni az ellenségre. Nem számít, hogy az maga is készenlétben áll, mert mivel támadni készül, semmiképpen nem számít az ellenség támadására. Netán sikerül kivetni őt a töltésről, de ha nem, akkor is az éjszakai ütközetben a vereség csak valószínű, de a nappaliban biztos.

Husszein azonban nem merte az öreg harcosok tanácsát követni.

- Hogyan? - méltatlankodott. - Az udvart át- meg átszeltük árkokkal, ebben látván ama pokolbéli lovassággal szemben az egyetlen menedéket, most pedig mi magunk kerülgessük az árkokat, kétségtelen pusztulásra vetvén magunkat? Ti tanácsoltátok, ti intettetek, most pedig megint másképpen szóltok?

És nem adta ki a parancsot: Csak a töltést lövette ágyúkkal, amire azonban Katski uram legott igen eredményesen válaszolt. Az eső egyre jegesebbé vált, és egyre kegyetlenebbül vágott, a szél süvöltött, zúgott, áthatolt a ruhán, a bőrön, s megfagyasztotta a vért az ereken. Így telt el ez a hosszú novemberi éjszaka, mely alaposan megcsappantotta az iszlám harcosainak erőit, s a vereség biztos előérzete kétségbeeséssel töltötte el szívüket.

Közvetlenül virradat előtt Janis basa még egyszer felkereste Husszeint azzal a tanáccsal, hogy vonuljanak vissza terjes hadi rendben, egészen a Dnyeszter hídjáig, s ott kezdjenek harcba. „Mert - mondotta - ha a hadak nem bírnak ellene állani a lovasság rohamának, akkor a hídon átkelve a túlsó oldalon húzzák meg magukat, s a folyó alkot majd védőfalat a két had között.” Ám Kiaja, a janicsárok vezére, más véleményen volt. Ő úgy vélekedett, hogy Janis basa e tanácsával már elkésett, amellet attól tartott, hogy ha kiadják a visszavonulási parancsot, azzal nyomban pánik tör ki az egész hadban. „A szpáhiknak dzsamak segítségével ki kell bírniok a hitetlenek lovasságának első rohamát, még ha valamennyiüknek ott kellene is pusztulniok. Ezalatt a janicsárok már odaérkeznek segítségül. Ha pedig a hitetlenek első lendületét sikerül felfogni, akkor az Isten talán megadja a győzelmet.”

Ezt tanácsolta Kiaja, s Husszein az ő tanácsát fogadta meg. A török had lovascsapatai előrenyomultak, a janicsárok pedig, meg a dzsamakok, mögöttük álltak fel hadi rendben, Husszein sátrai mellett. Mélyen tagozott soraik pompás és fenyegető látvány volt. Az ősz szakállú Kiaja „az Isten oroszlánja”, aki mindeddig csak győzelemre vezette katonáit, végigszáguldott zárt soraik előtt, biztatva, erősítve őket, s régi harcaik és győzelmeik emlegetésével igyekezett lelket verni beléjük. De a katonáknak is kedvesebb volt a harc, mint ez a tétlen ácsorgás a sárban, esőben, s a várakozás ebben a csontjukig ható viharban. Most azért, jóllehet meggémberedett kezük a puskát meg a dzsidát is alig bírta tartani, örültek, hogy legalább a harcban felmelegednek. Sokkalta lagymatagabb szívvel várták a rohamot a szpáhik, legelsőbbben is azért, mert a támadás első lendületét nekik kellett elviselniük, másodszor pedig, mert sok volt közöttük a kisázsiai meg egyiptomi, akik a hidegre rettentően érzékenyek lévén, ez éjszaka folyamán szinte félholtakká váltak. A lovak is éppen eleget szenvedtek, s noha pompás szerszámzat volt rajtuk, fejüket mélyen lelógatva álltak, s orrikaikból csak úgy lövellt a pára. A kékre vált ábrázatú, megtört tekintetű emberek nem is gondoltak a győzelemre. Csak azon járt az eszük, hogy jobb a halál, mint az a tengernyi kín, amelyben ez az utolsó éjszákjuk eltelt, de a legjobb menekülni innen, a házi tűzhelyükhöz, a forró napsugarak honába.

A lengyel hadakban hajnal előtt, a töltésnél, megfagyott tízegynéhány ember, kiknek öltözéke hiányos volt, általában azonban a gyalogsapatok és a lovasság egyaránt sokkal jobban bírták a hideget, mint a törökök, mert hiszen fűtötte őket a győzelem reménye, meg az a csaknem vak hit, hogy ha a hetman úgy akarta, hogy megfagyjanak ebben az esőben, akkor e kinszenvedés nekik kétségtelenül javukra, a törököknek pedig kárukra és vesztükre lesz. Mindazonáltal ők is nagy örömmel köszöntötték a hajnal első hasadását.

Ugyanebben az időben tűnt fel Sobieski uram a töltésen. Ezen a napon az égen nem jelent meg a hajnalpír, de ott volt az a hetman ábrázatán, mert amint megértette, hogy az ellenség a táborban akar vele ütközetbe bocsátkozni, már tudta is, hogy ez a nap szörnyű vereséget hoz Mohamednek. Ott száguldott tehát, egyik ezredtől a másikig, egyre ezt ismételve: „A meggyalázott kamienieci templomokért, a Boldogságos Szűz káromlásáért! A kereszténység és a Köztársaság sérelmeiért! Kamieniecért!” A katonák baljós tekintete pedig mintha ezt mondta volna: „Már alig bírunk vesztig állani! Eressz, nagyhetman urunk, s majd meglátod!” A derengés, a hajnal szürkés fénye percről percre világosabbá vált, a homályból egyre tisztábban bukkantak elő a lófejek sorai, az emberi alakok, a kopjak, zászlók, végül a gyalogezredek. Legelsőbbben is ők kezdtek mozgolódni, s hömpölyögtek a ködben az ellenség felé, akár két folyam a lovasság két oldalán, azután megindult a könnyűlovasság, széles rést hagyva középtűt, hogy azon, alkalmas pillanatban, előretörhessen a huszárság.

A gyaloghadban minden ezredeskapitánynak, a lovasság minden századosának megvolt már az utasítása, s tudta, mit kell tennie. Katski uram pattantyújai egyre hatalmasabb ágyúzásba kezdtek, amire a törökök is hasonlóval válaszoltak. Egyszerre megkezdődött a muskéták tüzharca, rettenetes csatakiáltás hangzott az egész táborban - megindult a roham.

A látást megnehezítette a ködös idő, azonban az ütközet zaja eljutott odáig, ahol a huszárság állt. Hallatszottak a lövések, a kardcsattogás, az emberi kiáltások. A hetman mind ez ideig a huszárságnál maradt, s a rutén vajdával beszélgetett, most azonban egyszerre elhallgatott és figyelt, majd így szólt a vajdához:

- Gyalogjaink a dzsamakkal verekednek, akik az apró sáncokban vannak széjjelszórva.

Kis idő múlva a lövések zaja fokozatosan halkult, majd egyszerre, váratlanul, óriási sortűz dördült, s utána nagyon gyorsan a második. Nyilvánvaló volt, hogy a könnyű zászlóaljok áttörték a szpáhik vonalát, s a janicsárokkal kerültek szembe.

A nagyhetman megsarkantyúzta lovát, s ötven-hatvan testőre élén, mint a villám, vágatott az ütközet felé. A rutén vajda egyedül maradt ott, tizenöt zászlóalj huszárával, akik csak a jelre vártak, hogy nekiugratván, eldöntsék az ütközet sorsát.

Még elég sokáig vártak, miközben bent a táborban egyre borzalmasabban forrt, zúgott a harc. Az ütközet, időnként hol jobb, hol bal felé, hol a litván hadak felé, hol a belzi vajda felé tolódott el, mint ahogy égiháború idején a mennydörgések dübörögnek végig az égen. A törökök ágyútüze kezdett egyenetlenné válni, ellenben Katski uram pattantyújai kettőzött erővel tüzeltek. Egy óra elmúltával a rutén vajdának úgy tetszett, mintha a harc forrója megint a tábor közepe, vagyis egyenesen az ő huszársága irányába tolódott volna el.

Ebben a pillanatban ugrott elő a nagyhetman, emberei élén. A szeme lángolt. A rutén vajda előtt visszarántotta a lovát, és hangosan kiáltotta:

- Most hajrá, Isten segítségével!

- Hajrá! - rikkantotta a rutén vajda.

Utána a századosok is megismételték a vezényszót. Egyetlen lendülettel, vészes suhogással hajolt le a lovak fejéhez a kopjak erdeje, s óriási felhőként rontott előre tizenöt zászlóalj lovasság, amely megszokta, hogy mindent megtör, mindent elseper, ami útjába akad.

Attól az időtől fogva, hogy a Varsó alatt vívott háromnapos ütközetben a litván huszárság, Polubinski vezérlete alatt, ékként vágta keresztül az egész svéd hadat, nem emlékeztek ily veszélyes erejű rohamra. Egy álltó helyükből mindjárt ügetésben indultak a zászlóaljak, de kétszáz lépés után a századosok már elkiáltották: „Rajta! Rajta!”, A vitézek pedig „Üsd, vágd!” kiáltással előrehajoltak a nyergükben, s a lovak a legszédületesebb vágta ugrattak. Ekkor aztán a viharként száguldó paripáknak, a vasba öltözött vitézeknek, az előrehajló kopjáknak eme áradatában volt valami a fékevesztett elemek erejéből. És zúdult előre, dübörögve, miként a vihar vagy a hömpölygő hullám: A föld nyögött súlyuk alatt, s nyilvánvaló volt, hogy ha egyetlen harcos előre nem szegezi kopját, egyetlen kard ki nem repül hüvelyéből, ez a vágató áradat már pusztá súlyával és lendületével is összezúz, leterít és összetapos mindent, ami elébe kerül, mint ahogyan a forgószele töri össze és teríti le az útjába kerülő fenyőerdőt. Így jutottak el a holtakkal borított véres térségre, ahol az ütközet dúlt. A könnyű zászlóaljak még tusakodtak a szárnyakon a török lovassággal, amelyet már sikerült jócskán hátraszorítaniok, ám középen még rendíthetetlen falként álltak a janicsárok mélyen tagozott sorai. Már jó néhányszor megtört rajtuk az egyes könnyű zászlóaljak rohama, mint ahogyan az árterületről induló hullám a sziklás parton. Most a huszárság feladata volt ezt a rendíthetetlen falat megtörni és összezúzni.

Tízegynéhány ezer janicsárpuska dördült egyszerre, „mintha csak egyetlen ember lőtt volna”. Még egy pillanat: a janicsárok erősebben megvetik a lábukat; egyesek behunyják szemüket e borzalmasan száguldó áradat láttán, mások kezében megremeg a dzsida, minden szív kalapál, akár a pöröly, a fogak összeszorulnak, a mellek zihálva lihegnek. Amazok már-már célhoz érnek már hallani a lovak horkoló lélegzését, itt a vész, itt az enyészet, itt a halál!

„Allah!... Jézus Mária!” - keveredik össze ez a két kiáltás, oly borzalmasan, mintha nem is emberi torkokból szakadna fel. Az élő fal meginog, hajladozik, szétpattan; az összeroppanó kopják száraz recsegése egy pillanatra elnyom minden más zajt, utána felhangzik a vas csattogása, mintegy ezer meg ezer kalapács csengése az üllőn, mint ezer meg ezer cséphadaró csapkodása a szérűn, egyes és tömeges kiáltások, nyögések, elszigetelt puska- és pisztolylövések, rémült üvöltözés. Támadók és megtámadottak egymással összekeveredve, hallatlan zűrzavarban, azután mészárlás, melynek örvényléséből patakokban folyik a gőzölgő, meleg vér, nyers búzzal telítve a levegőt.

A janicsárok első, második, harmadik, tizedik sora ledöntve hever egymás hegyén-hátán, a lovak patái tiporják, kopjak összedöfködik, kardok kaszabolják. Ám az ősz szakállú Kiaja, „az Isten oroszlánja”, minden további sort is bevet az ütközet forgatagába. Mit számít az, hogy halomba dőlnek, akár a gabona a vihar csapásaitól - de harcolnak. Elfogja őket a veszett düh, halált lihegnek, és a halált kívánják. A lovak ércszügye szorítja, hajlítja őket, majd ledönti, ők hát késüket döfik a lovak hasába; ezernyi kard vágja őket szüntelenül, a pengék, mint megannyi villám, emelkednek a magasba, csapnak le fejükre nyakukra, kezükre, ők pedig vágják a lovasok lábát, térdét, vonaglanak és harapnak, mint a mérges féreg - pusztulnak és bosszút állnak.

Kiaja, „az Isten oroszlánja”, egyre újabb és újabb csapatokat vet a halál torkába, ordítva serkenti harcra őket, s görbe kardját a magasba emelve, maga is az ütközet sűrűjébe veti magát. Ekkor egy óriási huszár, mindent elpusztítva maga előtt, akár a tűz, rárohan az ősz szakállú aggastyánra, feláll a kengyelében, hogy annál borzalmasabbat sújthasson, s szörnyű lendülettel vágja pallosa élet az ősz fejre. Ezt a csapást nem bírja ki sem a kard, sem a

Damaszkuszban kovácsolt sisak, és Kiaja, mint akit villám sújtott, csaknem vállig kettéhasítva zuhan le lováról.

Nowowiejski uram - mert hiszen ő volt - már eddig is borzalmas pusztítást mívelt, mert sem erejének, sem komor dühének senki ellen nem állhatott, most tette azonban a legnagyobb szolgálatot azzal, hogy leterítette ezt az aggastyánt, aki eddig egymaga tartotta ébren ezt az ádáz harcot. Rettenetes kiáltás tört fel a janicsárok torkából, vezérük elestét látván, s tizegynéhányan az ifjú lovag mellének szegeztek puskájukat, az pedig, mint a komor éjszaka, fordult feléjük. Mielőtt azonban más lovagok védelmére siethettek volna, eldőrdültek a fegyverek, mire Nowowiejski visszarántotta lovát, s előrebukott nyergében. Két bajtársa nyomban ölelő karjába kapta, ámde annak mindig komor arcán már ott játszadozott a mosoly, ez a rég nem látott vendég, a szeme pedig megtört. Elfehéredő ajkai még suttogtak valamit, de hogy mit, azt a harci zajban nem lehetett megérteni. Közben a janicsárok utolsó sorai is meginogtak.

A harcias Janis basa még fel akarta újítani a harcot, ámde embereit már hatalmába kerítette a rémület tébolya, már nem használt az erőfeszítés; a sorok összekeveredtek, összezavarodtak, s az ellenség úgy nyomta, ütötte, vágta és tiporta, hogy semmiképpen sem bírták összeszedni magukat. Végül is szétpattant a csatasor, akár a túlfeszített lánc, s az emberek; mint megannyi láncszem, széjjelszóródtak minden irányban, üvöltve, kiabálva, fegyvert elhányva, s fejüket pusztá kezükkel védve. A lovasság száguldott utánuk, azok pedig, nem találva elég teret a külön-külön való meneküléshez, zárt tömeggé verődtek össze, a lovasság pedig a nyakukon vágatva szinte vérben fürdött. A harcias Janis basát Muszalski, a félelmetes íjász vágta nyakszirten a kardjával, úgyhogy a gerincagya kifröccsent az átvágott csigolyákon át, elszennyezve a selymeket és a karacén ezüstpikkelyeit.

A janicsárok, a lengyel gyaloghadak által megvert dzsamakok, valamint a lovasságnak már az ütközet elején szétszórt része, egyszóval az egész török gyülelész menekült a tábor átellenes szegletébe, oda, ahol egy ötven-hatvan lábnyi magas sziklabérc meredt a mély szakadék fölé. „A rémület kergette oda a tébolyultakat.” Sokan a mélységbe vetették magukat, „nem azért, hogy elkerüljék a halált, hanem hogy valamiképpen ne a lengyelek kezétől essenek el”. Bidzinski uram, a királyi őrkapitány állta el ennek a kétségbeesett tömegnek az útját, az áradat azonban őt is magával ragadta, embereivel együtt, s lerántotta a mélység fenekére, amely rövid idő alatt csaknem a pereméig megtelt holttestekkel, sebesült és összesajtolott emberekkel.

Borzalmas jajgatás és nyögés hallatszott a szakadék fenekéről, a testek görcsösen vonaglottak, egymást rugdosva vagy ujjakkal tépve egymás testét a haldoklás görcseiben.

Estélig hallatszottak e nyögések, estélig vonaglott ez a massa, de egyre lassabban, egyre jelentéktelenebbül, míg végre alkonyatkor teljesen elcsendesült.

Rettenetes eredménye volt a huszárság rohamának. Nyolcezer janicsár összevagdalt holtteste hevert a Husszein basa sátorát körülölelő árok mellett, nem számítva azokat, akik menekülés közben avagy a szakadék mélyén lelték halálukat. A lengyel lovasság elfoglalta a sátrakat, Sobieski uram győzedelmeskedett. A trombiták és kürtök már a győzelmet hirdették, mikor váratlanul újból fellángolt a harc.

A janicsár arcvonal megtörése után Husszein basa, a török hadak fővezére, lovas gárda-ezredeinek és összes maradék lovasságának az élén elillant a táborból a Iasi felé nyíló kapun át. Mikor azonban ott megszorították Dymitr Wisniowiecki tábori hetman zászlóaljai, s irgalmatlanul kezdték őket vágni, visszatért a táborba, hogy más kiutat keressen, ahogy a sűrű bozótban mindenfelől körülkerített vad keresi a csapást, amelyen át elillanhatna. De akkora lendülettel tért vissza, hogy egy szempillantás alatt szétszórt egy könnyű szemén zászlóalját,

felkavarta a gyalogcsapatot, amely már rablással volt elfoglalva, s fél pisztolylövésnyi távolságra megközelítette a nagyhetmant.

„Már bent a táborban lévén, közel voltunk a vereséghez” - írta később Sobieski hetman -, „ami hogy meg nem történt, csupán a huszárság rendkívüli resolúciónak köszönhető.” A törökök támadása valóban irtózatossá volt, annyival is inkább, mert a legnagyobb kétségbeesés fűtötte, és annál rettenetesebb, mert teljesen váratlanul történt. Ámde a huszárság, még harci tűzben égve, nyomban a legnagyobb iramban indult ellenük. Elsőként támadott Prusinowski zászlóalja, s ez fel is tartóztatta a török rohamot; után következett Skrzetuski uram az övéivel, majd az egész had, a lovasság, gyalogság, a tábori cselédség, ki hol állt, ki hol volt. Mindnyájan rettenetes dühvel vetették magukat az ellenségre, s megkezdődött az ütközet, kissé rendetlenül ugyan, de annál nagyobb dühvel, úgyhogy ebben a tekintetben semmiben sem maradt el a huszárságnak a janicsárok elleni rohamától.

A harc befejeztével a lovagok ámulattal emlegették a törökök vitézségét, mert miután Wisniowiecki és a litvániai hetmanok megérkeztek hadaikkal, s mindenfelől körülfogták őket, még mindig oly eszeveszetten védekeztek, hogy noha a hetman már megengedte a foglyok ejtését, alig néhány maroknyi ember adta meg magát élve. Mikor a nehéz zászlóaljok egy félórai harc után végül szétverték őket, egyes kis csapatok, a végén pedig már egyes harcosok is, Allah nevével az ajkukon harcoltak, utolsó leheletükig. Ott aztán számos oly haditettelt hajtottak végre, amelyeknek emléke nem enyészett el az emberek között. A litvániai tábori hetman tulajdon kezével vágott le egy hatalmas basát, aki már előbb elfogta volt Rudomina Kimber és Rdultowski uraimékat, ám a hetman szemtől szembe reárontván, egy kardcsapással leütötte a fejét. Egy szpáhi Sobieskire emelte pisztolyát, s azt a nagyhetman úr tulajdon kezével kegyeskedett levágni. Bidzinski uram, a királyi őrkapitány, csodálatos módon kiszabadulván a szakadékból, bár sok zúzódással és sebbel, legott a harc forrójába vetette magát, s harcolt mindaddig, amíg a kimerültségtől el nem alélt. Később azután sokáig az ágyat nyomta, de néhány hónap alatt felépülvén, nagy dicsőséggel tovább járta a háborút.

A kisebbek közül a legjobban tombolt Ruszczyk uram, úgy ragadozván el a lovasokat, akár a farkas a nyáj közepette járó gyapjas bárányokat. Sok nagy dolgot vitt véghez Skrzetuski uram is, kinek oldalán a fiai úgy harcoltak, akár a vérszomjas oroszlánkölyök. Nagy szomorúsággal és fájdalommal emlékeztek meg később e lovagok arról, hogy mi mindent nem mívelt volna egy ilyen napon Wolodyjowski uram, a bajvívók között a mesterek mestere, ha immár egy esztendő óta nem nyugodott volna Istenben, dicsőségben és az anyaföld ölében. Mások azonban, kik az ő iskolájában tanultak harcolni, elég dicsőséget arattak e véres csatamezőn mind a maguk, mind mesterük számára.

Nowowiejski uramon kívül még két chreptiówi lovag esett el ebben a felújult ütközetben: Motowidlo és Muszalski, a félelmetes íjász. Motowidlo uramnak egyszerre több puszkagolyó fúrta át a mellét, s ő úgy dőlt le, akár a tölgy, melynek betelt az ideje. Szemtanúk beszélték, hogy ama kozák testvérek kezétől esett el, akik Hohol vezérlete alatt végig kitartottak Husszein oldalán, tulajdon szülőanyjuk és a kereszténység ellen harcolva.

Muszalski pedig - furcsa játéka a sorsnak - nyíltól találva esett el, melyet egy menekülő török eresztett ki rá. A torkát ütötte át a nyílvevő éppen abban a pillanatban, amikor ő már a török had teljes veresége után tegzébe nyúlt, hogy még néhány nyilat - a halál csalhatatlan szolgálait - kieresszen a menekülők után. A lelke biztonnal egyesült Dydiuk lelkével, hogy ama török gályán kötött barátságukat az örökkévalóság kötelékével is megpecsételjék. A régi chreptiówi bajtársak megtalálták az ütközet után a három holttestet, s keserű könnyeket hullatva búcsúztak el tőlük, ámbár irigyelték is őket, hogy ily dicső halált halhattak. Nowowiejskinek mosoly játszott az ajkán és csendes derű az arcán, Motowidlo mintha aludt volna, Muszalski

szeme pedig az égre tekintett, mintha imádkoznék. Ott temették el őket, közös sírba, ama híres chocimi csatamezőn, egy szikla tövében, melyre a keresztjel alá felvésették mindhármuk nevét, az örök emlékezet végett.

Az összes török hadak vezére, Husszein basa, megmenekült, villámgyors paripáján szökve, de csak azért, hogy Sztambulban selyemzsinórt kapjon a szultántól. A pompás török haderőből csak csekély csapatok vihették ki sértetlenül a bőrüket a nagy veszedelemből. Husszein lovasságának utolsó csapatait a Köztársaság hadai kézről kézre adogatták egymásnak oly módon, hogy a tábori hetman a nagyhetman felé hajtotta őket, a nagyhetman a litvániai hetmanokhoz üzte őket tovább, azok ismét a tábori hetmanhoz, s így ment ez kézről kézre, amíg csaknem valamennyien el nem pusztultak. A janicsárok közül úgyszólván egy sem menekült meg. Az egész óriási tábor az esővel és hólével elegy vérben úszott, s annyi volt a hulla, hogy csak a fagy, a hollók meg a farkasok akadályozták meg a rothadó testekből származó ragályt. A lengyel hadakon oly nagy harci kedv vett erőt, hogy az ütközet után még jóformán meg sem pihenve elfoglalták Chocimot is. Csak a táborban is óriási zsákmányt ejtettek. Százhusz ágyút és velük együtt háromszáz zászlót és jelvényt küldött haza a nagyhetman ama csatamezőről, amelyen a lengyel szablya e században immár másodszor aratott ily óriási diadalt.

Maga Sobieski uram Husszein basa aranytól és drágakövektől csillogó sátrában ült fel kvartélyát, s onnan küldte e szerencsés győzelem hírért gyors futárok útján a világ minden részébe. Ezután egybegyülekezett a lovasság, a gyaloghadak, valamennyi lengyel, litván és kozák zászlóalj, hadi rendbe sorakozva. Hálaadó istentiszteletet tartottak, s ugyanazon a mezőn, ahol egy nappal előbb még a műezzinek kiáltották: „Lá iláha!”, most felzendült a Te Deum.

A hetman keresztként arcra borulva feküdt, s úgy hallgatta a misét és az éneket, s mikor felkelt, örömkönnyek csordultak végig méltóságteljes ábrázatán. E látványra a lovagok sorai, még meg sem pihenve a harc fáradalmai után, harsogva kiáltották háromszor:

- Vivat Joannes victor!!!¹⁶¹

Tíz esztendővel később pedig, mikor III. János király öfelsége porrá zúzta Bécs alatt a török hatalmat, e kiáltást megismételték tengerparttól tengerpartig, hegyektől hegyekig. Ezt kiáltották mindenütt a világon, ahol csak harangok hívják imára a híveket...

Ezzel végződik a könyvek e sorozata, melyet néhány esztendő alatt, nem csekély fáradsággal írtak meg - a szívek épülésére.

- Vége -

¹⁶¹ Éljen János, a győzedelmes!